

*Euskararen sintaxi diakronikorantz:
egitura konplexuak*
*Towards a historical syntax of Basque:
complex constructions*

Dorota Krajewska

Zuzendariak / Advisors:

Joseba Andoni Lakarra Andrinua

Javier Ormazabal Zamakona

2017

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Aurkibidea / Contents

Erabilitako testuak / Texts analyzed	xv
Laburdurak / Abbreviations	xix
Glosses, examples and other notational conventions	xxii
Laburpena	xxiii
Abstract	xxv
Eskerrak / Acknowledgments	xxvii
1 Introduction	1
1.1 Why Basque historical syntax (and why now)	1
1.2 Overview of the thesis	8
1.2.1 Approach to language and language change	8
1.2.2 Corpus methodology	9
1.2.3 Constructions under study	11
1.2.3.1 Relative clauses	11
1.2.3.2 The relational marker <i>-ko</i> and genitive	13
1.2.3.3 The prefix <i>bait-</i>	14
1.2.4 Objectives	15
2 Perpaus erlatiboak	17
2.1 Sarrera	17
2.1.1 Aztergai diren egiturak	19
2.1.1.1 Izen aurreko eta izen osteko erlatiboak	20
2.1.1.2 Erlatibo aposatuak	21
2.1.1.3 Erlatibo jokatugabeak	21
2.1.1.4 <i>Zein</i> erlatiboak	22
2.1.1.5 <i>bait-</i> erlatiboak	22
2.1.2 Ezaugarriak	23

2.1.2.1	Ardatzaren eta perpaus erlatiboaren ordena . . .	23
2.1.2.2	Erlatibizatzen den argumentua	23
2.1.2.3	Erlatibo hautsiak	24
2.1.2.4	Murrizgarritasuna	24
2.1.2.5	Ardatzaren semantika	25
2.1.2.6	Luzera	25
2.1.3	Corpusa	26
2.2	Izen osteko eta izen aurreko erlatiboak	29
2.2.1	Lekukotasunak	31
2.2.1.1	Euskara Arkaikoa	31
2.2.1.2	XVII-XIX. mendeak	37
2.2.1.3	Araba	38
2.2.1.4	Bizkaia	38
2.2.1.5	Gipuzkoa	40
2.2.1.6	Nafarroa Garaia	43
2.2.1.7	Lapurdi eta Nafarroa Beherea	44
2.2.1.8	Zuberoa	46
2.2.1.9	Erronkaribar	47
2.2.1.10	Jatorrizko testuaren eragina	48
2.2.2	Ezaugarri gramatikalak	52
2.2.2.1	Erlatibizatzen den argumentua	52
2.2.2.2	Murrizgarritasuna	60
2.2.2.3	Ardatzaren semantika	61
2.2.2.4	Erlatibo hautsiak	62
2.2.2.5	Perpausaren luzera	64
2.2.3	IAko eta IOko erlatiboak: ondorioak	67
2.3	Erlatibo aposatuak	72
2.3.1	Posizioa perpaus nagusian	73
2.3.2	Kasu-komunztadura	75
2.3.3	Aposatuak noiz erabiltzen diren	76
2.3.4	Maiztasuna	81
2.3.5	Erlatibizatzen den argumentua	84
2.3.6	Murrizgarritasuna	85
2.3.7	Ardatzaren semantika	86
2.3.8	Erlatibo hautsiak	87
2.3.9	Perpausaren luzera	88
2.3.10	Erlatibo aposatuak: ondorioak	89

2.4	Erlatibo jokatuabeak	92
2.4.1	Erlatibizatzen den argumentua	94
2.4.2	Hitz-ordena	95
2.4.3	Ardatzaren semantika	96
2.4.4	Perpausaren luzera	97
2.4.5	Erlatibo jokatuabeak: ondorioak	98
2.5	<i>Zein</i> erlatiboa	99
2.5.1	Lekukotasunak. Maiztasuna	99
2.5.1.1	Euskara Arkaikoa	100
2.5.1.2	Egituraren maiztasuna XVI-XIX. mendeetako testuetan	102
2.5.1.3	XVI-XVIII. mendeetako gutunak	105
2.5.2	Izenordainak	110
2.5.3	Menderagailua: <i>-en/bait-/zero</i>	116
2.5.4	Erlatibizatzen den argumentua	119
2.5.5	Murrizgarritasuna	121
2.5.6	Ardatzaren semantika	122
2.5.7	Perpausaren luzera	122
2.5.8	<i>Zein</i> erlatiboak: ondorioak	125
2.6	Summary and conclusions	128
2.6.1	Frequencies	129
2.6.2	Grammatical properties	132
2.6.3	Remaining questions	136
3	The diachrony of relative clauses	137
3.1	The development of prenominal and postnominal constructions	137
3.1.1	Development of subordinate constructions: integration and expansion	138
3.1.2	Postnominal RCs from a typological perspective	143
3.1.2.1	Constituent order variability	143
3.1.2.2	Word order correlations and Proto-Basque word order	146
3.1.3	The development of the prenominal RC	150
3.1.4	From appositive to postnominal construction	156
3.1.5	Gap strategy: conclusions	164
3.2	<i>Zein</i> relative clause	165
3.2.1	Contact-induced language change	166
3.2.1.1	Language contact and Basque	167

3.2.2	Romance relative clauses and their history	170
3.2.2.1	An overview of relativization strategies in Romance	171
3.2.2.2	Grammaticalization of relative pronouns	172
3.2.3	The development of <i>zein</i> RC	177
3.2.3.1	Influence of neighbor languages	177
3.2.3.2	Language-internal factors	184
3.2.4	<i>Zein</i> relative: conclusions	194
4	Erlazio-atzizkia	197
4.1	Sarrera	197
4.2	Modifikazioa: jabetza eta adjektiboen artean	201
4.2.1	Aingura- eta aingura gabeko erlazioak	201
4.2.2	Jabetza-modifikazio eskala	204
4.2.3	Erlazio-atzizkiak	206
4.3	Erlazio-atzizkiaren erabileraz	209
4.3.1	Aingura gabeko erlazioak eta aingura-erlazioak euskaraz	209
4.3.2	Destinatiboaz eta <i>-ko</i> -ren etimologiaz	212
4.3.3	Erabileren sailkapena eta maiztasuna corpusean	219
4.3.4	[INSTRUMENTALA-ko]	222
4.3.5	[IZENA-ko]	228
4.3.6	Erlazio-atzizkiaren falta	230
4.3.7	[IZEN-MULTZOA-ko]	233
4.3.7.1	Semantika eta sintaxia	234
4.3.7.2	Erabilera testuetan	239
4.3.7.3	Izen-multzoko <i>-ko</i> sintagmen sorrera	245
4.3.8	<i>-ko</i> sintagmak eta adjektiboak	249
4.3.9	Flexioa ala deribazioa?	251
4.4	Hitz-ordena	258
4.4.1	Erdi Aroa	259
4.4.2	Testuak	260
4.4.2.1	Etxepare	262
4.4.2.2	Leizarraga	263
4.4.2.3	Araba	266
4.4.2.4	Bizkaia	268
4.4.2.5	Gipuzkoa	271
4.4.2.6	Lapurdi	272
4.4.2.7	Nafarroa Garaia	273

4.4.2.8	Zuberoa	275
4.4.2.9	Erronkaribar	275
4.4.2.10	Orokorrean	276
4.4.3	Hitz-ordena: ondorioak	284
4.5	Genitiboaren hitz-ordena	285
4.6	Izen-sintagmen barruko hitz-ordenaz, oro har	289
4.7	Summary and conclusions	296
4.7.1	The relational marker <i>-ko</i> and genitive	296
4.7.2	Order of modifiers and head in the noun phrase	303
5	The diachrony of <i>bait-</i>	305
5.1	Introduction	305
5.2	Dialectal extension of the marker <i>bait-</i>	310
5.3	<i>bait-</i> with another element	314
5.3.1	Adverbial clauses	315
5.3.2	Relative clauses with relative pronouns	317
5.3.3	Correlatives and free relatives	317
5.3.3.1	Correlatives	317
5.3.3.2	Free relatives	321
5.3.3.3	Grammaticalized correlatives	324
5.3.4	Basque and Romance correlatives	327
5.4	<i>bait-</i> only clauses	330
5.4.1	Relative clauses	330
5.4.2	Non-restrictive relative clauses	335
5.4.3	Reason clauses	338
5.4.4	Complement clauses	347
5.4.5	Result clauses	350
5.4.6	Discourse	350
5.4.6.1	Leizarraga	351
5.4.6.2	Etxepare	355
5.4.6.3	Other texts	356
5.4.6.4	“Discourse” and other functions of <i>bait-</i>	360
5.4.6.5	Summary	361
5.5	Other uses of <i>bait-</i>	362
5.5.1	Instead of <i>ba-</i>	362
5.5.2	Exclamatives	363
5.5.3	Indefinite pronouns	365
5.5.4	Temporal conjunction in Soule	367

5.5.5	Toponyms in <i>-bait</i>	368
5.5.6	Prefix <i>albait-</i>	369
5.5.7	Particle <i>albait</i>	373
5.5.8	Biscayan <i>bailitzan</i>	375
5.6	Diachronic changes in the use of <i>bait-</i>	379
5.6.1	Conjunction/relative pronoun vs <i>bait-</i> only	379
5.6.2	<i>bait-</i> with another element	382
5.6.3	<i>bait-</i> only clauses	383
5.7	Grammaticalization of <i>bait-</i>	389
5.7.1	Etymology of <i>bai</i>	389
5.7.2	Functions of <i>bai</i>	391
5.7.2.1	Affirmative adverb	391
5.7.2.2	Conjunction ‘as well as, and also’	392
5.7.2.3	Adversative ‘but’	394
5.7.2.4	Temporal conjunction	394
5.7.2.5	Standard marker ‘as, like’	395
5.7.2.6	From <i>*badadi</i> to affirmative and manner deictic	397
5.7.3	The development of <i>bait-</i> subordination marker	400
5.7.3.1	<i>bait-</i> only clauses: relative, complement, result and reason	402
5.7.3.2	<i>bait-</i> with another element	405
5.7.3.3	Indefinite pronouns	406
5.8	Conclusions	410
6	Basque historical syntax: conclusions	415
6.1	Basque corpus and the study of syntactic change	416
6.2	Influence of Romance languages	419
6.3	Basque diachronic syntax	420
6.3.1	Word order change	420
6.3.2	Development of complex constructions	421
	Erreferentziak / References	446

Taulen zerrenda / List of tables

2.1	Tesi honetan aztertuko diren egiturak.	20
2.2	Aztertutako testuetatik atera ditudan perpaus erlatiboak.	28
2.3	Perpaus erlatiboa duten toponimo batzuk.	32
2.4	IOko erlatiboen maiztasuna, eremuka.	38
2.5	IOko eta IAko erlatiboen maiztasuna testuz testu.	39
2.6	Erlatiboak euskaraz eta frantsesez San Mateo ebanjelioan.	49
2.7	IAko eta IOko erlatiboetan erlatibizatzen diren argumentuak.	57
2.8	Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak: eremuen arteko aldeak.	57
2.9	Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak (IA, IO, aposatuak eta <i>zein</i>): testuz testu.	58
2.10	IAko eta IOko erlatibo murrizgarriak eta ez-murrizgarriak.	61
2.11	Ardatzaren semantika IAko eta IOko erlatiboetan.	62
2.12	Erlatibo hautsien proportzioak IOko erlatiboan.	63
2.13	IAko eta IOko perpaus erlatiboen luzera testuz testu.	64
2.14	IAko eta IOko erlatiboen posizioa perpaus nagusian.	67
2.15	IA/IOko erlatiboen eta erlatibo aposatuen posizioa perpaus nagusian.	74
2.16	Ardatzean eta erlatibo aposatuan ageri diren markak.	75
2.17	Hiru erlatibo-moten maiztasuna: IOkoak, IAkoak eta aposatuak eremuen arabera banatuta.	82
2.18	Hiru erlatibo-moten maiztasuna: IOkoak, IAkoak eta aposatuak, testuz testu.	83
2.19	Erlatibo aposatuetan erlatibizatzen diren argumentuak.	84
2.20	Erlatibo aposatuetan erlatibizatzen diren argumentuak Ipar eta Hego EHko testuetan.	85
2.21	Ardatzaren semantika: erlatibo aposatuak IAko eta IOkoekin konparatuta.	87
2.22	Erlatibo hautsiak: IAko, IOko erlatiboak eta erlatibo aposatuak.	88

2.23	IOkoko erlatibo jokatu gabeen eta jokatu en maiztasuna.	96
2.24	Ardatzaren semantika: erlatibo jokatu gabek eta jokatuak.	97
2.25	IA/IOkoko eta <i>zein</i> erlatibo en maiztasunaren bilakaera, Ipar eta Hego EHn.	103
2.26	<i>Zein</i> erlatibo en maiztasuna, egileka.	104
2.27	Erlatiboetan erabiltzen diren izenordainak.	111
2.28	<i>Zein</i> izenordain erlatiboaren paradigmat XVI-XVII. mendeetako testu batzuetan.	114
2.29	Menderagailuak <i>zein</i> erlatiboetan, eremuka.	117
2.30	Menderagailuak <i>zein</i> erlatiboetan, testuz testu.	118
2.31	Menderagailua eta aditzaren kokapena <i>zein</i> erlatiboetan: izenordainaren ondoan, perpausaren erdian eta bukaeran.	118
2.32	Argumentuak <i>zein</i> egituratan erlatibizatzen diren (<i>zein</i> , IOkoko eta IAkoko erlatiboak).	120
2.33	<i>Zein</i> , IOkoko eta IAkoko egituretan erlatibizatzen diren argumentuak.	120
2.34	Murrizgarritasuna: IAkoko, IOkoko eta <i>zein</i> erlatiboak.	121
2.35	Ardatzaren semantika IA/IOkoko eta <i>zein</i> erlatiboetan.	122
2.36	<i>Zein</i> erlatibo en luzera, IA/IOkoko erlatiboekin konparatuta.	123
2.37	<i>Zein</i> erlatiboaren posizioa perpaus nagusian (hasieran, tartean edo bukaeran).	124
2.38	Frequency of prenominal, postnominal, appositive and <i>zein</i> relative constructions.	131
2.39	Arguments that can be relativized in the constructions analyzed.	132
2.40	Animacy of the head noun in the relative clause constructions under study.	133
3.1	Dryer's (2011) survey of word order: the order of noun and relative clause in VO and OV languages.	148
3.2	Basque and French relative clauses in Saint Matthew.	181
4.1	Aingura- eta aingura gabeko erlazioak adierazteko modu ohikoenak ingelesez (Magni 2013 lanean oinarrituta).	210
4.2	Aingura- eta aingura gabeko erlazioak adierazteko modu ohikoenak euskaraz.	210
4.3	-ko motak egileka, ehunekotan	220
4.4	-ko atzizkiaren motak XVI-XIX. mendeetan.	221
4.5	-ko atzizkiaren motak XV-XVII. mendeko hainbat testu laburretan.	221
4.6	-ko atzizkiaren motak Ipar eta Hego EHn.	221

4.7	<i>fedeko</i> eta <i>fedezko</i> aldaeren distribuzioa.	226
4.8	<i>-ko</i> eta <i>-zko</i> atzizkien erabilera gehien agertzen diren izenekin.	227
4.9	<i>-ko</i> atzizkiaren erabilerak flexio-deribazio <i>continuum</i> -ean.	256
4.10	IOko hitz-ordena eta <i>-ko</i> atzizkiaren motak.	261
4.11	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Araban.	268
4.12	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Bizkaian.	269
4.13	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Gipuzkoan.	272
4.14	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Lapurdin.	273
4.15	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Nafarroan.	274
4.16	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Zuberoan.	275
4.17	Izen osteko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Erronkaribarren.	276
4.18	<i>-ko</i> atzizkiaren izen osteko erabilera: eremuen arteko aldeak.	277
4.19	<i>-ko</i> atzizkiaren motaren eta hitz-ordenaren arteko erlazioa.	277
4.20	Erlazio-atzizkiaren motak IAko eta IOko modifikatzaileetan.	277
4.21	<i>egiazko</i> modifikatzailearen erabilera: IOkoen proportzioak KG-n XVI-XIX. mendeetako Hego eta Ipar EHko testuetan.	278
4.22	Izen osteko <i>egiazko</i> modifikatzailearen maiztasuna XVI-XIX. mendeetako testuetan KG-an.	280
4.23	Gehien erabiltzen diren <i>-zko</i> modifikatzaileak eta hitz-ordena.	282
4.24	Gehien erabiltzen diren <i>-ko</i> sintagmak eta hitz-ordena.	283
4.25	IOko <i>-ko</i> sintagmen proportzioak Ipar eta Hego EH.	285
4.26	IOko erlatiboen eta IOko <i>-ko</i> sintagmen maiztasuna konparazioan.	290
5.1	Arguments relativized in <i>bait</i> - RCs and in appositive RCs.	332
5.2	Frequency of <i>bait</i> - only clauses and clauses with conjunction or relative pronoun between the 16th and 20th centuries.	379
5.3	Frequency of <i>bait</i> - only clauses in Leizarraga's texts.	381
5.4	<i>bait</i> - with conjunctions and relative pronouns (in %) between the 16th and 20th centuries.	382
5.5	<i>bait</i> - with conjunctions and relative pronouns (in %) in the texts in the corpus.	383
5.6	Frequencies of the various types of <i>bait</i> - only clauses, grouped by century	384
5.7	Frequencies of the various types of <i>bait</i> - only clauses, text by text.	384
5.8	Position of the reason <i>bait</i> - clauses, grouped by century.	386
5.9	Position of the reason <i>bait</i> - clauses, text by text.	387

5.10 *bait*- clauses (reason, relative and reason-relative) with and without an argument correferential with an argument in the main clause. 388

Irudien zerrenda / List of figures

2.1	IAko eta IOko erlatiboen luzera.	65
2.2	Hitz-kopuru bakoitzeko IAKo eta IOko erlatiboen proportzioak. . .	65
2.3	IA/IOko erlatiboen eta erlatibo aposatuen luzera.	89
2.4	IA/IOko erlatiboen eta erlatibo jakotugabeen luzera.	97
2.5	IA/IOko eta <i>zein</i> erlatiboen luzera.	123
2.6	Length of relative clauses: distribution of clauses with a given number of words.	134
3.1	Main types of contact-induced linguistic transfer according to Heine & Kuteva (2005, 2008).	166
4.1	IOko erlatiboen eta IOko <i>-ko</i> sintagmen maiztasuna konparazioan.	291
4.2	IOko erlatiboen eta IOko <i>-ko</i> sintagmen maiztasuna: XVI-XVII. eta XVIII-XIX. mendeetako testuak konparazioan.	293
5.1	Functions of <i>bait-</i> in clauses where another element is present. . .	307
5.2	Functions of <i>bait-</i> in clauses where no other subordinating ele- ment is present (“ <i>bait-</i> only” clauses).	308
5.3	Frequency of <i>bait-</i> only clauses in texts in the corpus.	380
5.4	Frequency of reason clauses in texts in the corpus.	386
5.5	The hypothesized diachronic relations between various functi- ons of <i>bai</i> and <i>bait-</i>	413

Erabilitako testuak / Texts analyzed

Corpusa / Corpus

Adema	<i>Adema Eskualdun peleginaren bidaltzailea (KG)</i> ¹
AgirAst	Juan Bautista Agirre <i>Eracusaldiac (KG)</i>
AñibEsk	Añibarro <i>Eskuliburua</i>
AñibGero	Añibarro <i>Geroko Gero (KG)</i>
Aranbill	Aranbillaga <i>Jesu Kristoren Imitazionea (KG)</i>
Arbelb	Arbelbide (KG)
Argaiñ	Argaiñarats <i>Deboten brebiarioa (KG)</i>
ArrErr	<i>Arrasateko erreketeta (TAV 3.1.7)</i>
Arz	Arzadun <i>Doctrina Christianeen explicacinoa eusquera (KG)</i>
Ax	Axular <i>Gero (KG, Urgell 2015)</i>
Barrutia	Barrutia <i>Gabonetako ikuskizuna (KG, Lakarra 1983b)</i>
BBizk	<i>Bertso bizkaitarrak (Lakarra 1984a)</i>
Belap	Belapeire <i>Katexima labürra (KG)</i>
BerD	Beriain <i>Dotrina (KG)</i>
BerM	Beriain <i>Tratazen da nola enzun bear den meza (KG)</i>
Bet	Betolatza <i>Doktrina Kristiana (KG)</i>
BretKant	<i>Bretainako kantua (Contr. 5.1.1)</i>
DoktrErr	<i>Doctrina Christiaia (Pagola et al. 1997a)</i>
DoktrSerm	<i>Doktrinazko Sermoitegia (Ulibarri Orueta 2015)</i>
Duh	Duhalde <i>Meditazioneak gei premiatsuenen gainean (KG)</i>
EgiaKant	<i>Egiaren kanta (Urgell 1986)</i>
EibarOrd	Eibarko 1754ko udal-ordenantzak (Zuloaga 2017)
Elizalde	Elizalde <i>Apezendako dotrina kistiana uskaraz (KG)</i>
Etxart	Etxarten gutunak (Bilbao <i>et al.</i> in progress)
EtxauzGut	Etxauzen gutuna (TAV 3.2.8)
EtxDorre	Etxeberri Dorre <i>Liburu hau da itsasoco nabigazionekoa (KG)</i>

¹ Transcriptions from *Klasikoen Gordailua* corpus (<http://klasikoak.armiarma.eus/>)

Etxep	Etxepare <i>Linguae Vasconum Primitiae</i> (KG, Altuna 1980)
EtxSar	Etxeberri Sarakoa (KG)
EtxZib	Etxeberri Ziburukoa (KG)
fJZum	Joan Zumarragakoaren gutuna (<i>Contr.</i> 5.2.1)
frBart	frai Bartolome (KG)
Gaszar	Gasteluzar <i>Egia katholikak</i> (KG)
Gerriko	Gerriko (KG)
Haranb	Haranburu <i>Debozino eskuarra</i> (KG)
Harand	Haraneder <i>Jesu Kristoren ebanjelio saindua</i> (KG)
Harizm	Harizmendi <i>Ama birjinaren ofizioa</i> (KG)
Hualde	Hualde Mayo <i>San Mateoren Ebanjelioa</i> (Pagola et al. 1997a)
Intxpe	Intxauspe (Pagola et al. 1997b)
IruñOl	1609an saritutako olerkiak (TAV 3.1.20)
Isasti	Isastiren errefraua (TAV 3.3.3)
Iturriaga	Iturriaga (KG)
Izt	Iztueta (KG)
JEtXep	Jean Etxepare (KG)
JJMogel	Juan Jose Mogel (KG)
Kap	Kapanaga <i>Dotrinea</i> (KG + K. Ulibarriren transkripzioa)
Kardab	Kardaberaz (KG)
KuartPhel	Iturberen kuartetak (<i>Contr.</i> 5.1.5)
Land	Landucci (Mitzelena 2011 [1958]b)
Laphitz	Laphitz <i>Bi Saindu Heskualdunen Bizia</i> (KG)
Larz	Larzabal (KG)
Laz	Lazarragaren eskuizkribua (Bilbao et al. 2010)
LeDauphin	<i>Le Dauphin</i> ontziko gutunak (Padilla-Moyano & Videgain 2015)
LeizABC	Leizarraga <i>ABC</i> (KG)
LeizFor	Leizarraga <i>Othoitzza eklesiastikoen forma</i> (KG)
LeizTest	Leizarraga <i>Iesus Krist Gure Iaunaren Testamentu Berria</i> (KG)
LeizSarrera	Leizarraga Testamentuaren “sarrerakoak”: Joana Albretekoari eskaintza eta <i>Heuskaldunei</i> (KG)
LeizKat	Leizarraga <i>KatexisMEA</i> (KG)
LeizKonf	Leizarraga <i>Konfesionea</i> (KG)
Lizarg	Lizarraga (KG)
Mendig	Mendigatxaren gutunak (Estornés Lasa 1984)
MLastur	<i>Milia Lasturko</i> (TAV 3.1.5)

Mst	Maister <i>Jesü-Kristen imitazionia</i> (KG)
Mat	Materra <i>Dotrina Christiana</i> (1623) (Krajewska <i>et al.</i> 2016)
Mikol	Mikoleta (TAV 3.1.27, <i>Contr.</i> 5.3.4)
Mikelest	Mikelestorena <i>Zerura nai duenak ar dezaken bide erraza</i> (KG)
Mogel	Juan Antonio Mogel (KG)
OA	Otxoa Arin <i>Doktrina kristianaren explikazioa</i> (KG)
Oih	Oihenart (KG)
Olaetx	Olaetxea <i>Dotrina Kristianea</i> (KG)
Oloroe	<i>Oloroeko katixima</i> (M. Padillaren transkripzioa)
PeruskiGut	Peruskiren gutuna (<i>Contr.</i> 2.5.10)
Portal	Portal (TAV 3.1.21)
Pouv	Silvain Pouvreau (KG)
Ros	Rosen gutunak (Bilbao <i>et al.</i> in progress)
RS	<i>Refranes y sentencias</i> (Lakarra 1996)
Sarria	Bizente Sarria (Etxebarria & Apraiz 2007)
SeinichGut	Seinichen gutuna (TAV 3.2.8)
Sevilla	Sevillako bertsoak (Ulibarri Orueta 2011)
SimancesekoGut	Simancaseko gutunak (Orpustan 2010)
Tartas	Tartas (KG)
Ubill	Ubillos <i>Kristau berri-ekarlea</i> (KG)
Urkizu	Urkizu <i>Liburu Virginia Santissimien Errosario Santuena</i> (E. Zuloagaren transkripzioa)
Urruña-Hondarribia	Urruñaren eta Hondarribiaren arteko gutuneria (<i>Contr.</i> 5.2.9)
VJ	<i>Viva Jesus</i> (Ulibarri Orueta 2010)
Volt	Voltaire (Lakarra 1999)
Xurio	Xurio (KG)
Zalgiz	Zalgizeren errefrauak (<i>Contr.</i> 5.3.3)
ZubDot	Zubia (TAV 3.1.29, 3.2.10, 3.2.14, <i>Contr.</i> 5.2.11)

Laburdurak / Abbreviations

Laburdura gramatikalak / Grammatical abbreviations

A	subjektu iragankorra	transitive subject
ABL	ablatiboa	ablative
ALL	adlatiboa	adlative
AP	aposatua	appositive
AUX	laguntzailea	auxiliary
AFF	baiezko <i>ba-</i>	affirmative
COND	baldintza	conditional
COM	soziatiboa	comitative
COMP	perpau osagarria	complement clause
COMPAR	konparatiboa	comparative
DAT	datiboa	dative
DEM	erakuslea	demonstrative
DEST	destinatiboa	destinative
DET	determinatzailea	determiner
DIM	diminutiboa	diminutive
ERG	ergatiboa	ergative
EXCESS	<i>-egi</i> atzizkia	excessive
GEN	genitiboa	genitive
FUT	etorkizuna	future
HAB	<i>ohi</i> partikula	habitual (the particle <i>ohi</i>)
IA	izen aurreko	prenominal
IMP	agintera	imperative
IO	izen osteko	postnominal
INDEF	mugagabea	indefinite
INES	inesiboa	inessive
INS	instrumentala	instrumental
IPFV	inperfektiboa	imperfective

L	leku-kasuak	local cases
MOT	motibatiboa	motivative
NEG	ezezko partikula	negation
NMLZ	nominalizazioa	nominalization
O	objektua	object
PART	partitiboa	partitive
PTCL	partikula	particle
PL	plurala	plural
POSS	posesiboa	possessive
POST	izen osteko	postnominal
POT	ahalera	potential
PRE	izen aurreko	prenominal
PROGR	progresiboa	progressive
PROS	prosekutiboa	prosecutive
PST	iragana	past
QUEST	galde-partikula	interrogative particle
RC	perpaus erlatiboa	relative clause
REFL	bihurkaria	reflexive
RM	-ko erlazio-atzizkia	relational marker <i>-ko</i>
S	subjektu iragangaitza	intransitive subject
SG	singularra	singular
SOZ	soziatiboa	comitative
SUB	menderagailua	subordinator
SUBJ	subjuntiboa	subjunctive
SUPER	superlatiboa	superlative
TEMP	denborazkoa	temporal

Bestelako laburdurak / Other abbreviations

ARAB	Araba / Alava
BIZ	Bizkaia / Biscay
<i>Contr.</i>	Sarasola (1990 [1983])
ERR	Erronkaribar / Roncal Valley
EPG	<i>Ereduzko Prosa Gaur</i> (http://www.ehu.eus/euskara-orria/euskara/ereduzkoa/)
ETZBB	<i>Euskal Testu Zaharren Bilduma Berria</i> (Gómez <i>et al.</i> in progress)
GIP	Gipuzkoa / Guipuscoa
ETZ	Satrustegi (1987)
KG	<i>Klasikoen Gordailua</i> (http://klasikoak.armiarma.eus/)
LAP	Lapurdi / Labourd
NAF	Nafarroa / Navarre
OEH	Euskaltzaindia (2017)
TAV	Mitxelena (2011 [1964])
ZUB	Zuberoa / Soule

Glosses, examples and other notational conventions

Examples are glossed according to Leipzig Glossing Rules, with abbreviations listed above.

Not all of the examples are glossed, only those necessary to illustrate the argument, and sometimes –when the example is particularly long– the glosses are provided only for the most relevant fragment.

For the sake of clarity and because the morphology of Basque verb is largely irrelevant for the topic of the thesis, finite verbs are not glossed morpheme-by-morpheme and only most important features are included in glosses.

With regard to verbal agreement, the sign “>” is put between ergative and absolutive arguments and “<” is used to distinguish dative ones. For example “1SG>3SG” means that the verb agrees with first person singular ergative and third person singular absolutive, and “3SG<1SG” refers to two place predicate with third singular absolutive and first singular dative. Three-place verbs are represented as e.g. “1SG>3SG<2SG” (which means “1st sg ergative, 3rd sg absolutive, 2nd sg dative”).

The source of example is given in parenthesis. For frequently quoted texts, abbreviations are used. They are listed on page xv, together with the source the text was taken from.

In the text, linguistic constructions are frequently represented schematically in brackets, e.g. [NOUN PHRASE-INS-ko]. Elements written in small caps refer to (more or less) abstract classes.

Laburpena

Tesi honen helburua da euskararen sintaxi diakronikoari ekarpena egitea, eta, zehatzago, bi gai hauek ikertzea: (1) izenaren eta modifikatzaileen arteko hitz-ordena, perpaus erlatiboetan, *-ko* atzizkiarekin eta genitiboarekin, eta (2) mendeko perpausak, eta bereziki perpaus erlatiboak eta *bait-* aurrizkia duten perpausak.

Tesiak hiru atal ditu: lehenengoak perpaus erlatiboak aztertzen ditu, bigarrenak *-ko* atzizkia eta hirugarrenak *bait-* aurrizkia.

Erlatiboei dagokienez, bost egitura hartzen ditut kontuan: izen aurreko eta izen osteko erlatiboak, erlatibo jokatu-gabeak, aposatuak eta *zein* galdetzailearekin egindakoak. Testuetan ikus daitezkeen aldaketarik inportanteena da izen aurreko erlatiboak ez beste egituren maiztasuna jaitea eta ia erabat desagertzea hizkera gehienetan. Ezaugarri gramatikalak ere aztertu ditut: (1) erlatibiza daitezkeen argumentuak, (2) esanahi murrizgarria vs ez-murrizgarria, (3) perpausaren kokapena perpaus nagusian, (4) ardatzaren semantika (bizigabe vs bizidun), eta (5) perpaus erlatiboaren luzera. Izen aurreko erlatiboa gutxien markatua da eta testuinguru gehienetan erabil daiteke. Gainerako egiturek, testuinguru batzuetan lehiatzen baziren ere, funtzio propioak zituzten.

Testuen azterketaz gain, proposamen batzuk egiten ditut izen aurreko eta izen osteko erlatiboen jatorriaz eta *zein* erlatiboaren sorreraz. Argudiatzen dut izen aurreko erlatiboa izen ostekoa baino zaharragoa dela, eta *-en* menderagailua sortu zela perpaus-kateetan agertzen zen azken aditzetik. Aditz hori perpausak lotzeko baliabide bihurtu zen, eta erlatiboak sortu ziren perpausaren arteko lotura, hasieran lausoa, tinkotuz gero. Izen osteko egiturari dagokionez, uste dut bere sorrera azaltzeko modurik errazena dela erlatibo aposatuetatik abiatzea. Izen ostekoak aposatuetatik sor zitezkeen, berranalisi nahiko erraz eta tipologikoki arrunt baten bidez. *Zein* erlatiboa dela eta, hizkuntza erromantzeekiko ukipe-na areagotu zenean, *zein* galdetzailea zuen egitura bat erlatibo bezala berrerabili zen.

Erlazio-atzizkiak izenen modifikatzaileak sortzen ditu, besteak beste, adberbiotik, leku-kasua edo instrumentala duen izenetik, postposiziotik eta izen-

multzotik. Atzizkiaren funtzioak aztertzen ditut lehendabizi, arreta berezia jarritz lexikalizazioan, edo *-ko* sintagma batzuk adjektibo bihurtzean. Hitz-ordenari begira, izen osteko *-ko* sintagmak XVI. mendetik aurrera daude lekukotuta, baina XIX. mendean hasten dira testuetatik desagertzen. Proposatzen dut izen osteko *-ko* modifikatzaileak sortu zirela erlazio-atzizkia zuten sintagma batzuk adjektibo bezala lexikalizatu zirelako, eta adjektiboari zegokion kokapenean hasi zirela jartzen, hau da, izenaren eskuinean. Genitiboak hitz-ordenan erakusten duen bariazioa ere deskribatzen dut. Izen osteko genitiboa askoz urriagoa da izen osteko *-ko* baino. Testuetan ohikoenak izenordainak dira, eta gehien agertzen den esapidea *aita gurea* da. Argudiatzen dut izen osteko genitiboa sortu zela hizkuntzen arteko ukipenaren bidez, asko erabiltzen ziren esamolde gutxi batzuetan hitz-ordena mailegatuta. Gero aukera hori beste testuinguru gutxi batzuetara ere zabaldu zen.

Azken gaiari dagokionez, *bait-* aurrizkiaren bi erabilera nagusi bereizi ditut: (1) *bait-* aurrizkiak gain beste elementu bat duten perpausak (izenordaina perpaus erlatiboetan edo menderagailua perpaus adberbialetan), eta (2) *bait-* bakarrik duten perpausak: kausalak, erlatiboak, osagarriak eta diskurtso-funtzioarekin erabilitako *bait-* duten perpausak. Markaren erabilera aldatu da XVI. mendetik XX.era bitartean: zaharretan *bait-* normalean beste elementu batekin agertzen da perpausetan, eta berriretan, aldiz, *bait-* soilik duten perpausak nagusitzen dira. Nire proposamena da testu zaharretan islatzen dela erro-mantzeekiko antza handiena duten egiturak erabiltzeko joera. Aurrizkia besterik ez duten perpausak direla eta, gaur egun kausa adierazten dute gehienek. Funtzio hori ez da oso berria, XVI. mendean dagoeneko aurkitzen baitira horren adibideak, baina hasieran ez zen oso ohikoa, eta bestelako erabilerak nagusitzen ziren (erlatiboa, osagarria eta diskurtsoarekin lotutakoa). Menderagailu horren gramatikalizazioa eta *bai* hitzarekiko lotura ere aztertzen dut. Lakarrak (2013) iradoki zuen *bai*-ek **badadi* forman duela jatorria. Proposamen horretatik abiatuta, proposatzen dut *bai* partikula, baiezko funtzioa betetzeaz gain, modu-deiktikoa ere bazela. Munduko hizkuntzetan horrelako elementuek askotan hartzen dituzte funtzio gramatikalak. Nire proposamena da, beraz, *bait-* menderagailua modu-deiktiko horretatik sortu zela.

Abstract

The aim of this thesis is to explore Basque historical syntax, and, more specifically, two topics: (1) the word order of heads and nominal modifiers: relative clauses, genitives and phrases with the relational marker *-ko*, and (2) subordinate clauses, and in particular, relative clause constructions and clauses marked with the prefix *bait-*.

The thesis is divided into three parts: the first one deals with relative clauses, the second one with the relational marker and the genitive and the third one with the prefix *bait-*.

Concerning relative clauses, I focus on five constructions: the embedded gap strategy, with its prenominal (the default in modern Basque) and postnominal variants, appositive relative, non-finite relative, and the pronominal *zein* ‘which’ relative. I show that between the 16th and the 19th century, the major change that can be observed in texts is the almost complete loss of all constructions except the prenominal one. I also analyze grammatical properties of the constructions: (1) arguments that can be relativized, (2) restrictive and non-restrictive semantics, (3) position of the clause in the matrix clause, (4) semantics of the head (animate vs inanimate), and (5) the length of the subordinate clause. The prenominal relative is the least marked and most universal device, but other constructions, even though they competed in some contexts, had their distinctive functions.

Apart from the analysis of texts, I put forward several proposals related to the development of the gap relative and *zein* relative. I argue that the prenominal relative is older than the postnominal one, and that the subordinator *-en* developed from the last verb in a clause chaining structures. This verb eventually became a general-purpose clause linker, and relative clauses emerged through tighter integration of clauses. With reference to the postnominal relative clause, I think that the easiest way to explain its development is to start from the appositive relative clause. The change from appositive to postnominal requires a rather simple and cross-linguistically usual reanalysis. As for the *zein* relative clause, I propose that, when contact with Romance intensified, an earlier construction involving

the pronoun *zein* (equative correlative construction) was re-purposed as relative clause.

The relational marker *-ko* derives adjectival modifiers from a wide range of phrases, for example, from adverbs, local-case- or instrumental-marked nouns, postpositions and determinerless NPs. I first analyze the different functions of the suffix, focusing on cases where *-ko* phrases lexicalize and become more similar to adjectives. As regards the word order, postnominal *-ko* modifiers appear early in texts, and start to recede around the 19th century. My proposal is that postnominal *-ko* modifiers appeared because some *-ko* phrases lexicalized as adjectives and started to be placed after the noun, in the position where canonical qualitative adjectives go in Basque. The variation in constituent order is also described for the genitive. Postnominal genitive was used less than postnominal relational marker. Most usual in this position are pronouns, and the most common phrase is *aita gurea* ‘our father’ (in prayer). I argue that postnominal genitive emerged through language contact in a few frequently employed phrases, and from then it spread to some extent, but nevertheless always remained limited and marked.

With regard to the prefix *bait-*, I distinguish two main types of clauses in which it is used: (1) clauses where *bait-* co-occurs with another subordinating device: a conjunction in adverbial clauses and pronoun in relative clauses and correlatives, and (2) *bait-* only clauses, where there is not such additional element (reason, relative, complement clauses, and clauses where *bait-* has a discourse function). The patterns of use of *bait-* changed between the 16th and 20th centuries: while in the oldest texts *bait-* typically occurred with some other element, in the newest, *bait-* only clauses prevail. I argue that the data from early texts reflect the preference of writers for the more explicit and somehow more Romance-like constructions. Regarding the *bait-* only clauses, the most common type nowadays is reason. This meaning is not necessarily new as we find several examples already in the 16th century, but initially this function was not very frequent, and other types predominated (relative, complement and discourse). I also explore the topic of the grammaticalization of *bait-* and the relation it has to *bai* ‘yes’. Following a proposal by Lakarra (2013) that *bai* comes from **badadi* ‘it is (so)’, I hypothesize that the particle, apart from marking affirmation, was also employed as manner deictic element. Manner deictics are cross-linguistically a common source of many grammatical markers. I propose that the subordination marker *bait-* developed from this manner deictic-like element.

Eskerrak / Acknowledgments

Tesi honen norabidea apur bat zuzentzeagatik nire eskerrik beroenak eman nahi dizkiet Joseba A. Lakarrari eta Javier Ormazabali.

Bestalde, eskertu nahi ditut bidean lagun izan ditudan irakasleak, lankideak eta adiskideak, eta bereziki: / *I would like to thank the professors, colleagues and friends I have met on my way, and especially:* Borja Ariztimuño, Gidor Bilbao, Endika Blanco, Iñaki Camino, Bernard Comrie, Denis Creissels, Maitena Duhalde, Carlos García Castillero, Joaquín Gorrochategui, Ricardo Gómez, Martin Haspelmath, Miren Ibarluzea, Iván Igartua, Aritz Irurtzun, Witold Maciejewski, Julen Manterola, Mikel Martínez Areta, Steve Materra, Céline Mounole, Rudy Murray, Manu Padilla, Urtzi Reguero, Ekaitz Santazilia, Krzysztof Stroński, Koldo Ulibarri, Blanca Urgell, Oxel Uribe-Etxebarria eta, last but not least, besteak beste, texti honen irakurle eta zuzentzaile fina izateagatik, Eneko Zuloaga.

Podziękowania także dla rodziny i przyjaciół.

Tesi hau UPV/EHUko Euskara arloko Errektoreordetzaren ikertzaileak prestatzeko bekari esker egin ahal izan dut.

UPV/EHUko Ikerketa Erroktoreordetzak mugikortasunerako 2014an eta 2015ean emandako diru-laguntzak ere eskertu nahi ditut.

Ondoko ikerketa-egitasmo hauen babesa ere izan dut: “Monumenta Linguae Vasconum 4: Textos arcaicos vascos y euskera antiguo (MLV4)” ikerketa-proiektua (FFI2012-37696), “Monumenta Linguae Vasconum 5: Periodización y cronología (MLV5)” ikerketa-proiektua (FFI2016-76032-P), Eusko Jaurlaritzako “Historia de la Lengua Vasca y Lingüística Histórico-Comparada” ikerketa-taldea (GIC IT698-13) eta “Hizkuntzalaritza Teorikoa eta Diakronikoa: Gramatika Unibertsala, Hizkuntza Indoeuroparrak eta Euskara” formazio- eta ikerketa-taldea (UFI 11-14).

I am also grateful to Linguistics Department of the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology in Leipzig and Laboratoire Dynamique de Langage – UMR 5596 (Univeristé Lumère Lyon 2 – CNRS) for letting me stay at their institutions as a visiting student in 2014 and 2015, respectively.

Unfortunately, or luckily, no language is tyrannically consistent.
All grammars leak.

Edward Sapir, *Language*

Isn't this really an implication? IF someone or something is a grammar, THEN he/she/it leaks. By contraposition: IF someone or something doesn't leak, THEN he/she/it's no grammar (perhaps a bath tub, or a perfect engine of conceptual expression).

Frans Plank, *The Universals Archive*, universal number 996

This 6684th annual meeting of the Academy of Science provoked a heated controversy. The main paper presented at the meeting dealt with a little known legend of an Emperor called Kennedy who is said to have ruled two large countries in the remote past BGC (Before the Great Calamity). Dr. Rama, the author of the paper, confronted and scrupulously analysed all the sources available. This is not, to be sure, a large collection by comparison with, say, the amount of material we have on another ruler, Alphonse XIII, who is said to have governed another country, called Espagna, some time earlier or later, yet Dr. Rama proved that more can be extracted from the existing sources than the scholars previously believed.

As is known, after the Great Calamity which occurred in the years 0-72 (approx.) when about two thirds of the inhabitable land were engulfed by waters and the remaining parts almost destroyed by huge explosions of unknown origin, only eight books from the preceding period were preserved in full. They are: John Williams, *Creative Gardening*, Omaha, Nebraska (whether Omaha, Nebraska is one or two persons is still a matter of dispute); Alice Besson, *La vie d'une idiote racontée par elle-même*, Roman (the book seems to have been produced in a country or locality called Gallimard); Laszlo Varga, *Bridge for Beginners*, translated from Hungarian by Peter Harsch, Llandudno 1966; Dirk Hoegveldt, *De arte divinatoria Romanorum*, Lugduni Bat. 1657; *Annuario telefonico di Ferrara*; Arno Miller, *Neue Tendenzen in amerikanischen Sozialwissenschaften*, Hoser Verlag Erlangen 1979; Dinah Ellberg, *All my Lovers*. (...)

Leszek Kołakowski,
Emperal Kennedy Legend: A New Anthropological Debate

1 Introduction

1.1 Why Basque historical syntax (and why now)

1.2 Overview of the thesis

1.2.1 Approach to language and language change

1.2.2 Corpus methodology

1.2.3 Constructions under study

1.2.4 Objectives

1.1 Why Basque historical syntax (and why now)

Basque historical syntax has not received as much attention as other areas of the language. Even though notes on the development and change of various syntactic structures can be found in the works of the most renowned Basque scholars, historical syntax used to be marginal at least, and has never reached the status of a independent line of research.

While understandable that phonology and morphology should be prioritized in the initial stages of the study of the history of a language, with respect to Basque, it is possible to identify another reason of the relatively limited interest that the diachronic syntax used to awake: the idea that Basque syntax has remained virtually unchanged from the first texts (15th-16th century) until the modern language. Put differently, due to the nature of Basque historical corpus, linguists simply do not have enough data to work on syntactic change.

Many examples of this line of thought can be found for instance in works of Lafon, who actually treated many topics directly related to syntax (e.g. the origin of the prefix *bait-*), but, in reference to subordination in general, he remarked the following:

Du XVIe siècle, époque des plus anciens textes, à l'époque actuelle, le basque a employé, et il emploie toujours, dans sa syntaxe les mêmes procédés fondamentaux et les mêmes marques. On ajoute certains préfixes et suffixes aux formes verbales personnelles pour marquer la subordination. Ainsi, aujourd'hui comme autrefois, on exprime les rapports exprimés en français par *que* (pronom relatif), *que* (conjonction de subordination), *si*, *parce que*, en ajoutant à *dugu* "nous l'avons" les

suffixes *-n*, *-la* et les préfixes *ba-*, *bait-*: *dugu etxea* “nous avons la maison”, *dugun etxea* “la maison que nous avons”, *dugula etxea* “(il dit) que nous avons la maison”, *badugu etxea* “si nous avons la maison”, *baitugu etxea* “parce que nous avons la maison”. On peut ajouter devant *baitugu* le mot *zeren*, qui n’est autre que le génitif de l’interrogatif *zer* et signifie proprement “pourquoi?” Mais on peut parfaitement s’en passer, tandis qu’on ne peut pas se passer du préfixe *bait-*. Autre fait important: aujourd’hui comme au XVIIe siècle, *dugun* peut se décliner: *duguna* “celui, ce que nous avons”, *dugunaren* “de celui que nous avons”, *dugunaren saltzea* “la vente de ce que nous avons” (Lafon 1999 [1967]: 557).

For Lafon (1999 [1967]: 557) the only change affecting syntax and morphology worth mentioning was the creation of the subjunctive mode, but, according to him, it did not really influence the overall shape of the language or its most central structures.

Another case in point comes from Trask (1998), who, in a paper devoted to the typological position of Basque “then and now”, wrote this:

In particular, I want to examine the degree to which Basque has undergone typological assimilation to its Indo-European neighbors during the last two thousand years or so. For the phonology, this is easier to do than one might have expected, since we possess a secure reconstruction of the phonology of the Pre-Basque of the Roman period. With morphology and syntax, however, we are heavily constrained by the absence of substantial Basque texts earlier than the sixteenth century, (...) (Trask 1998: 313).

Basque is defiantly different from its European neighbors in its syntax. Its basic word order is SOV, and it exhibits virtually all the typological characteristics commonly associated with SOV word order. Apart from lexical adjectives, all modifiers are preposed, and this includes large and syntactically complex modifiers like genitives and finite relative clauses. It also includes the syntactically central and very frequent *-ko* phrases, which are adjectival modifiers constructed from a variety of other syntactic categories (...) (Trask 1998: 320).

In terms of the familiar classification of Greenberg (1963), Basque is a virtually perfect SOV language. This is perhaps a little surprising: all those long centuries of contact with its prestigious Romance neighbors, all of them SVO, have apparently had just about zero effect on Basque syntax (Trask 1998: 320).

Thus, for Trask (1998), even though during the centuries Basque phonology and lexicon were profoundly transformed, and morphology —especially verbal morphology— also underwent significant changes, the syntax of the language continues to adhere to the patterns of a well-behaved SOV language. There are no indications of more or less recent changes (due to pressures from the surrounding Romance languages or for language-internal reasons), and, in general, the

relatively late first written records impair the study of the diachrony of morphology and syntax.

All in all, it seems that many scholars believed that Basque syntax has not changed in any interesting way, at least from the oldest texts, the late appearance of which actually constitutes the chief obstacle to advance in the diachronic syntax. At the very most, some minor adjustments and maybe a few new constructions can be analyzed (e.g. Lafon mentioned the subjunctive, and Trask the *zein* ‘which’ relative clause).

The first –very simple– argument against the idea of the immutable-but-with-minor-exceptions syntax, is given by Mitxelena (2011 [1963]: 9), who points out to the fact that it is not very interesting to divide changes into ones that are essential to the language and all others (small, insignificant, or not affecting the core of the language, etc.): the problem lies in deciding on criteria that such classification could be based on.

As for the size and time depth of Basque corpus, Mitxelena, in answer to the oft-cited note by Meillet on the impossibility of understanding the prehistory of language isolates,¹ apart from making case for internal reconstruction, observes that the scarcity of data, which bothers Basque scholars so much, is just a matter of point of view:

De ninguna manera se puede decir, por lo tanto, que el vasco carezca de historia: hablando con exactitud, lo más que se puede decir es que esa historia es corta en comparación con la de muchas otras lenguas y también, si se quiere, menos completa dentro del período sobre el cual nos informan los textos a causa de la escasez relativa de éstos. Pero, al mismo tiempo, no deja de ser larga y completa al lado de la de muchísimas otras lenguas cuyos primeros textos datan del siglo pasado e incluso de este en que vivimos. Decir que los cambios documentados no son esenciales y que la lengua, en sustancia, sigue siendo la misma es otra manera de decir –mucho más expuesta a malentendidos– que esos cambios son pequeños, siendo así que habrían sido mayores de estar fechados los textos más antiguos cinco o diez siglos antes (Mitxelena 2011 [1963]: 9).

To get an idea of the corpus’ size, nevertheless, some facts from other languages might be mentioned. The entire corpus of Old English (5th-11th centuries), for example, consists of “only about 3.5 million running words” (Curzan 2009: 1098). *Base de Français Médiéval* contains around four million words (Laboratoire

¹ “De ce que la méthode comparative est la seule qui permette de faire l’histoire des langues il résulte que, tant qu’une langue est isolée, elle est dénuée d’histoire. Entre l’état du basque au XVIe siècle et l’état du basque aujourd’hui, il y a des différences; mais les changements ne sont pas essentiels; en substance, la langue est restée la même. Si donc on ne trouvait pas le moyen de rapprocher le basque de telle ou telle autre langue, il n’y aurait aucun espoir d’en faire jamais l’histoire” (Meillet 1970 [1925]: 12).

IHRIM 2016). In light of this, Basque corpus appears more than modest: texts until 1750 included in *Klasikoen Gordailua* (which contains most long sources) have around one million words. But when we shift the perspective, and compare it to historical records of world's most languages, the situation changes dramatically, as Mitxelena observed.

Leaving aside the dimensions of Basque corpus—which, nevertheless, thanks to the discovery of new texts (e.g. Lazarraga's manuscript; Bilbao *et al.* 2010), little by little continues to grow—, a more serious concern related to the availability of data is about the type of records we have. As is well known, early Basque texts are in part extremely homogeneous—most are religious prose, especially catechisms, and often translations—, and in part heterogeneous—apart from doctrines and the likes, we also have various other types of documents, though never very numerous: letters, poems, administrative documents, word lists, dictionaries, etc. Also the coverage of different areas of the Basque Country is not uniform: there are areas for which a reasonable number of documents is available, while others are represented by very few sources.

The difficulties related to the nature of Basque corpus are thus frequently mentioned and recognized. An aspect which is less commented on regards the knowledge of the texts: in order to claim whether Basque syntax (or nominal morphology, or semantics of a given verb) has or has not changed in the last, for example, 500 years, the available texts—or a representative sample of them—must be thoroughly analyzed. Understanding of historic records is also a indispensable precondition to advance in the study of prehistory, as emphasized by Mitxelena (2011 [1963]: 13):

De cualquier modo, la prehistoria, el andamiaje más o menos inestable de hipótesis sobre lo no directamente conocido, sólo puede sostenerse sobre el fundamento de la historia, de los estados documentados de lengua, y no existe más que en función de ella, puesto que su valor suele ser en la práctica equivalente a su capacidad de iluminar estos estados. Para dedicarnos con tranquilidad a la prehistoria, habremos pues de esforzarnos en adquirir el conocimiento más exhaustivo posible de los datos disponibles, sin dejar ninguno de lado y sin ahorrarnos molestias en buscarlos y comprobarlos. Como decía Kant, «ningún principio a priori determina ni limita las posibilidades de la experiencia: la experiencia sólo se determina por la experiencia».

However, 20 years ago Lakarra (1997) remarked that, in general, the knowledge of Basque texts is far from satisfying² and, no matter how small the corpus is, it has still quite a lot to offer to a linguist (or a philologist).

² “Hizkuntzaren historia aztertu gogo duen ikertzaileak, esan gabe doa, bere gaitasunaz landa, bi eratako aurrebaldintzak kontuan izan beharko dituela, nahi eta nahiez biek izango baitute eraginik bere ondorioen emankortasunean: 1) corpusaren aberastasuna (antzinatasuna eta nabart-

Since then many valuable studies on the different aspects of the history of Basque have been published, and many texts were edited and others discovered, but with respect to syntax, we can say that Basque corpus has not been yet fully exploited.

It appears, however, that the way the past of Basque syntax is considered is changing. In my opinion, two main reasons of that can be mentioned: the first one is related to recent advances in linguistics in general. Among others, the research on grammaticalization and developments in linguistic typology are especially relevant. Typology provides us with a better understanding of linguistic diversity, which might be helpful also in the study of one particular language. Grammaticalization, in its most often cited definitions characterized as “l’attribution du caractère grammatical à un mot jadis autonome” (Meillet 1912) or a change from lexical to grammatical and from grammatical to more grammatical (Kuryłowicz 1965), has proven extremely successful in advancing the understanding of the past of the grammar (Hopper & Traugott 1993; Bybee *et al.* 1994; Hopper & Traugott 2003; Heine & Kuteva 2002; Lehmann 2015 [1982, 1995]).³

In the last decades Basque linguistics has been increasingly making use of what typology and new methods in historical linguistics (and particularly in the study of processes of grammaticalization) have to offer. Actually, first important example of that is Trask (1977). In this paper Trask ventured syntactic reconstruction, proposing that Basque was once SVO, and that many features of the modern language that do not fit the SOV schema might be survivors of the older stage (see also Trask 1997: 245-247).

This line of reasoning reappeared some 20 years later in Gómez (1994), Gómez & Sainz (1995) and Lakarra (1995). On the basis of the order of morphemes in the finite verbs, Gómez proposed that Basque could once be VSO or, more precisely XV(S)O. The main outcome of the Lakarra’s work (Lakarra 1995 and subsequent

asuna, nahiz dialekto, nahiz hizkuntz maila, nahiz literatur moten aldetik); eta 2) corpus horren ezagutza. Ez dakit (2)-ri dagokionez zein izango den iritzi hedatuena; enea aski ezkorra da. Har bedi euskararen historiaz azken bi mendeetan idatzia, eta erraz ikusi ahalko da askozaz ere saio gehiago dela euskararen etorkiez, izan diren era guztietako hipotesiez ezen ez delako toki, garai edo testutako hizkeraz, dela beren aldetik, dela besterekin erkatuaz” (Lakarra 1997: 448).

³ “Gramatikalizazioa ikerlerro garrantzitsuenetarik egin zaigu azken hamarkadetan, nahiz aspalditik nola edo hala beti izan den diakronistaren jardunean, batez ere alderdi gramatikalaren historiaz arduratuen artean. Gurean pankronia dela, bestelakoak direla, morfologia eta sintaxi diakronikoak ez dira inolaz ere alor garatuenak, ordea, eta enparatuetan bezala hemen ere sinkronistek —batez ere ortodoxoenek (eta ia berdin du zein ortodoxiaren zaleek)— ez dute oso gogoko gramatikalizazioa. Zergatiak azaltzeak luze joko luke —eta gehiago dagokie (hala baderitze) sinkronistei eurei diakronista honi baino—, baina esan dezagun ez dutela horren beharrik ikusten, ustez zeinek bere alorrean badutela (fonologoak fonologian, morfologoak morfologian, sintaxilariak sintaxian eta are pragmatikalariak berean) hori baino hoberik” (Lakarra 2016: 177).

papers) on the structure of the Proto-Basque root is the idea that many properties of the modern language —even though attested from the first written records— might in fact be relatively recent: starting from the structure of the root, through nominal and verbal morphology and all the way to the word order. Apart from pushing the reconstruction of the previous stages of the language further in time than Mitxelena managed to do, many of the hypotheses proposed by Lakarra changed the way some facts of Basque grammar actually attested in texts are looked at: irregularities or marginal though surprising constructions, which used to be mostly ignored, gained interest as possible traces of a type of language that Basque might have been sometime (Lakarra 2005).

As an illustration of the recent advances in the domain of the diachrony of various phenomena related to clausal morphosyntax, the following works can be mentioned:

- Several proposals by Lakarra (among others, 2008; 2013; 2016) are directly related to syntax: for example, the archaic coordinating construction (first studied in Lakarra 1983a), or the idea that the proto-language had serial verbs (and consequences of the grammaticalization of one of them, e.g. **nin* ‘give’ becoming dative marker), in general, the canonical form of the Proto-Basque root, and especially with reference to grammatical morphemes.
- Manterola (2012, 2015) studied the grammaticalization of definite (*-a*) and indefinite (*bat*) articles in Basque, taking into account language-internal but also factors related to language contact.
- The grammaticalization of auxiliary verbs and several verbal periphrases, and the evolution of the tense-aspect-mood system is treated in Mounole (2008, 2011). Shifts in valency of some classes of verbs and changes in alignment were studied in Mounole (2011, 2013) and Creissels & Mounole (2017). Resultatives are also analyzed in Krajewska (2012b, 2013).
- Dative agreement was studied from different perspectives in Mounole (2015) and Ormazabal & Romero (2017).
- As for the origin and changes in functions of various case markers, the following should be mentioned: ablative in Lakarra (1984b), instrumental in Igartua & Santazilia (2013), partitive in Ariztimuño (2014), local cases and genitive in Lakarra (2016).

- The Linschmann-Aresti law (the distribution of regular and emphatic genitive pronouns) is treated in Rebuschi (1995) and in Martínez-Areta (2015).
- As mentioned earlier, the topic of Proto-Basque clause-level word order has received some attention: Trask (1977), Gómez & Sainz (1995) and various papers by Lakarra. The order of verb and object in old texts is analyzed by Martínez-Areta (2011), who also mentions the variation in word order inside the noun phrase (genitives and relational marker). The change in word order in questions is analyzed by Aldai (2011).
- Rebuschi (2008) deals with exclamative constructions.

However, if we move up to relations between clauses, much less has been done. In general, considering the last 40 years or so, only the following works can be listed:

- Oyharçabal (1987) studied various types of relative, temporal and conditional clauses, and even though his goal was not to describe their history, he included many valuable observations about older stages of the language too.
- Rebuschi (2003, 2009a,b) studied free relatives and correlatives, taking into account also the data from old texts.
- The order of relative clause and noun, first mentioned by de Rijk (1980), is briefly described in Martínez-Areta (2011).

The scarcity of works on historical syntax in general, and on inter-clausal relations in particular is the main motivation for the present thesis: I will demonstrate here that there are many topics related to the historical syntax of Basque which have not been fully explored. The primary goal I pursue here is to add to the understanding of the history and prehistory of complex constructions, and especially subordinate clauses.

1.2 Overview of the thesis

1.2.1 Approach to language and language change

In this section I will very briefly explain the approach to language and language change adopted in this thesis by making reference to the most important ideas which serve as background of the discussions.

In general, the way of looking at grammar adopted here draws heavily from usage-based approaches to language (Bybee 1985; Langacker 1987; Tomasello 2003; Beckner *et al.* 2009; Bybee 2010), and constructionalist approaches in particular (Croft 2001; Goldberg 2003, 2006; Traugott 2014). As put by Bybee & Beckner (2011: 827):

Usage-based theory takes language to be an embodied and social human behavior and seeks explanations in that context. As the name indicates, this theoretical perspective incorporates the basic insight that usage has an effect on linguistic structure. It thus contrasts with the generative paradigm's focus on competence to the exclusion of performance and rather looks to evidence from usage for the understanding of the cognitive organization of language. Thus usage patterns, frequency of occurrence, variation, and change are all taken to provide direct evidence about cognitive representation.

In constructionalist approaches grammar is seen as a network of constructions –pairings of form and meaning–, which differ in various properties: e.g. level of schematicity (concrete vs abstract), productivity (fully productive vs restricted), and compositionality (compositional vs idiosyncratic meaning). This approach has proved fruitful in explaining the past of languages (Traugott & Trousdale 2013; see also, for instance, the volume edited by Barðdal *et al.* 2015), also in the reconstruction of syntax (Barðdal & Eythórsson 2012).

On the other hand, though, the analyses presented here are meant to remain theory-neutral, following ideas expressed by Haspelmath (2011) or Dryer (2006), who advocate a “framework-free” approach to the study of language, or describing languages in their own terms, as all frameworks (“a sophisticated and complex metalanguage for linguistic description that is intended to work for any language” Haspelmath 2011) are likely to distort the view of a language. To my knowledge, such ideas are not frequently explicitly invoked in diachronic studies, but they are implicitly present in most “traditional” works in historical linguistics (especially those which have philology as departure point).

In this thesis language is seen as a historical product, and thus I believe that an important kind of explanation in linguistics refers to the way the grammar was

shaped in the past (see, among others, Bybee 1988; Heine 1997a; Creissels 2006). In language change, different forces play a role, some changes might be motivated functionally, but some patterns in grammar might rather be by-products of changes which occurred in a rather mechanical fashion with no direct functional motivation (Creissels 2008; Cristofaro 2012).

As far as kinds of change are concerned, it is useful to distinguish two classes: (a) changes that affect features of an existing construction –form or meaning–, called “constructional changes” in Traugott & Trousdale (2013), and (b) cases where a new construction is created (“constructionalization” in Traugott & Trousdale 2013).

Grammaticalization, which will be frequently discussed in this thesis, falls into the second class, and its most relevant characteristics, as claimed in Bybee *et al.* (1994), are source determination, unidirectionality, retention of earlier meaning, semantic and phonological reduction and layering.

With reference to other kinds of changes in syntax, the approach put forward in Harris & Campbell (1995) –who propose that there are only three general mechanisms of syntactic change: reanalysis, extension and borrowing– will be particularly useful.

1.2.2 Corpus methodology

The starting point for discussions in this thesis are qualitative and quantitative analyses of the textual data available. As such, what I am doing here might be labeled corpus driven study of language.⁴

Corpora constitute an essential tool for historical linguists (Rissanen 1989, 2009). As observed by Hilpert & Gries (2016) the first kind of corpus studies is based on hypothesis testing. Another way to work with texts involves what Hilpert & Gries (2016) call exploratory, bottom-up approaches, where texts are studied in order to discover patterns in data not necessarily anticipated or expected.

Without reaching methodological sophistication of studies such as Hilpert & Gries (2008) or Hilpert (2013), the analyses carried out in this thesis are mostly driven by a similar general idea: the goal is most of the time to explore what is hidden in texts, rather than to approach them with preconceived ideas about what they might contain. Also, given that the study of Basque diachronic syn-

⁴As put by Teubert (2005) in his “Corpus linguistics in 25 theses”, “While corpus linguistics may make use of the categories of traditional linguistics, it does not take them for granted. It is the discourse itself, and not a language-external taxonomy of linguistic entities, which will have to provide the categories and classifications that are needed to answer a given research question. This is the corpus-driven approach”.

tax is at best in its infancy, it seems that it is too early for a strictly top-down hypothesis-driven kind of research in this area.

In what follows, I will explain several different points regarding the choice, use and analysis of texts in this thesis.

Each analysis presented here is based on a corpus, which consists of samples coming from different areas of the Basque Country. As for the time depth, the starting point are the oldest Basque texts and the end point the 19th century or 20th century, depending on the construction under study. As far as genre is concerned, the nature of early Basque written production does not really allow for controlling for this factor. However, when dealing with word order prose was preferred over poetry to avoid problems related to metrics.

As for sources, only texts for which electronic transcriptions are available were chosen, as it was not feasible to transcribe all the relevant material. Most texts come from *Klasikoen Gordailua* online corpus, but some were taken from other sources.⁵ Aware of the problems that many texts from *Klasikoen Gordailua* have, I sometimes checked the sources in order to correct them. Nevertheless, while probably inappropriate to study other aspects of language (e.g. many topics in morphology), these transcriptions are good enough to work on syntax.

Because of the particularities of each construction,⁶ it was not possible to work on one corpus, and three separate set of texts were chosen: one for relative clauses, one for the relational marker and genitive, and one for the marker *bait-*. These texts (or fragments) were analyzed exhaustively, both in qualitative and quantitative manner. All the relevant examples were extracted from texts and stored in a database. This process was mostly carried out manually, except where an initial rough search could be done using a regular expression (e.g. with the prefix *bait-* and its variants). Apart from texts from the main corpora, when necessary or interesting, many other sources —especially, belonging to the earliest periods— were also taken into account.

Regarding the quantitative analysis, no statistical analysis has been carried out because, given the particularities of Basque corpus (which is neither repre-

⁵ This results in certain inconsistency in examples because some are given in original spelling, and the ones from *Klasikoen Gordailua* are in modern spelling. Another consequence of using *Klasikoen Gordailua* is that page numbers are not specified in examples (they are not provided in transcriptions in this corpus, and for consistency I have not specified them when quoting other sources).

⁶ For instance, the relational marker is much more frequently employed than relative clauses. Because of that, the corpus for the suffix *-ko* also comprises some early texts that contain too few instances of relative clauses to be included in the main corpus used for the study of relative clauses. Apart from that, since the geographic extension of *bait-* is limited to eastern and northern texts, the corpus for this prefix was compiled taking into account only texts from these areas.

sentative nor balanced), it could obscure the results rather than help to interpret them.⁷

Finally, as mentioned, texts from various areas of the Basque Country are analyzed. In order to avoid anachronisms with reference to dialects (e.g. the question whether it makes sense to talk about the Roncalese dialect in the 17th century), purely geographic labels are usually employed to classify texts: Alava, Biscaya, Guipuscoa, High and Low Navarre, Roncal Valley, Labourd and Soule. When northern areas are mentioned, the French part of the Basque Country is meant, and the Spanish ones are labeled as “southern”. Western areas comprise Biscaya, Alava and western Guipuscoa, central regions are the remaining parts of Guipuscoa, Navarre and Labourd, and, finally, eastern areas comprise Soule and Roncal Valley.

1.2.3 Constructions under study

The departure point of this thesis are two striking aspects of Basque grammar: (1) the postnominal equivalent of the more usual prenominal relative clause, which somehow does not fit very well with the overall head-final preferences of the language, and (2) the morpheme *bait-* which, is curious when compared to the more usual suffixing morphology. The main motivation for focusing on these constructions is that irregular features of the language tend to be more revealing about its past than regular ones (cf. Meillet 1970 [1925] for the comparative method).

On the whole, thus, the thesis deals with two major topics. The first is the variation in word order of nominal modifiers: relative clauses and phrases with the relational marker *-ko* or genitive suffix. The second concerns subordination, and, in particular, changes in the use of various relative constructions and the functions of the subordinator *bait-*.

In the following sections I will introduce in more detail the constructions under study and provide an outline of the thesis.

1.2.3.1 Relative clauses

Chapters 2 and 3 deal with several different relative clause constructions and various questions related to their diachrony.

⁷ Such analysis could be added in the future, but before that additional research into statistical methods that could be applied to a corpus with these characteristics is necessary. Most methods in quantitative historical linguistics were developed while working on a richly documented language such as English. Less has been done to develop procedures for small corpora (but see, for example, Hinneburg *et al.* 2007).

In Basque, gap strategy is the most common type of relative clause. Two constituent orders are available: prenominal (1), which is the default in modern Basque, and postnominal (2). In these constructions, relative clause is embedded, the verb comes usually in clause-final position, and it is marked with the subordinator *-en*. Basque also makes use of appositive relative (3), in which a headless gapped relative is attached to a determined noun phrase. Non-finite relatives are also possible: the verb is an adjectival participle (4-b), or an adverbial participle (*-ta* or *-rik*, (4-a)) followed by the relational marker *-ko*. Finally, we have pronominal *zein* relatives (5). In this construction the constituent relativized is pronominalized, most frequently by means of *zein* ‘which’.

- (1) [gizon-ek erran dukeite-n] hitz alfer guzi-a-z
 man-ERG.PL say AUX.3PL>3SG-SUB word vain all-DET-INS
 ‘all the vain words people can say’ (LeizTest)
- (2) arbore [fruktu on-ik egi-ten ez-tu-en] guzi-a
 tree fruit good-PART make-IPFV NEG-AUX.3SG>3SG-SUB all-DET
 ‘every tree which does not produce good fruit’ (LeizTest)
- (3) zuhaitz alferr-a [fruitu-rik iasai-ten ez-tu-en-a]
 tree lazy-DET fruit-PART give-IPFV NEG-AUX.3SG>3SG-SUB-DET
 ‘a lazy tree which does not give fruit’ (Ax)
- (4) a. Emazte [iguzki-a-z inguratu] bat
 woman sun-DET-INS surround one
 ‘a woman surrounded by the sun’ (LeizTest)
- b. [Espiritu Saindu-a-k eman-ika-ko] grazia-z
 ghost holy-DET-ERG give-PART-RM grace-INS
 ‘by the grace given by the Holy Ghost’ (Pouv)
- (5) gizon zuhur bat-en pare [zeiñ-ek bastitu bai-duke bere
 man wise one-GEN like which-ERG build SUB-AUX.3SG>3SG his
 etxe-a harri-a-ren gainean]
 house-DET rock-DET-GEN on
 ‘like a man who built his house on the rock’ (Harand)

The main goal of chapter 2 is to describe the use of these constructions in a corpus of texts. I pay special attention to the postnominal construction, which has not received much attention in Basque linguistics. Other constructions serve primarily as points of comparison to assess similarities and differences between the prenominal and postnominal variants. On the other hand, I also describe the evolution of the whole relativization system of the language. Finally, also the *zein* relative clause –traditionally viewed as a calque from Romance– is also treated in considerable detail. The analyses carried out in this chapter are meant

to serve as a basis for answering the questions posed in the next one: whether the postnominal RC is older than the prenominal one, and how the construction with interrogative pronouns developed.

1.2.3.2 The relational marker *-ko* and genitive

The relational suffix *-ko* and genitive are treated in chapter 4. The suffix *-ko* derives adjectival modifiers from a wide range of phrases:

- Adverbs and adverbial phrases: for example, local-case-marked nouns (*etxera* ‘to the house’ > *etxerako bidea* ‘road home’), adverbs and postpositions (*beti* ‘always’ > *betiko aitzakia* ‘the usual excuse’ or *literaturari buruz* ‘about literature’ > *literaturari buruzko liburua* ‘a book about literature’) or nouns marked with instrumental (*zurez* ‘of wood’ > *zurezko etxea* ‘wooden house’).
- Bare nouns: *etxe* ‘house’ > *etxeko lana* ‘homework’.
- Determinerless NPs: *ospe handi* ‘great fame’ > *ospe handiko gizona* ‘a man of great fame’.

Apart from that, it is also used as destinative case marker (e.g. *bihar* ‘tomorrow’ > *biharko* ‘for tomorrow’).

The modifier holding the relational marker, similarly to the genitive (illustrated with a genitive pronoun in (6-b) and (7-b)), is usually placed before the noun (6), but, especially in older texts, the reverse order of constituents is also attested (7).

- (6) a. *egia-z-ko jangoiko-a*
truth-INST-RM god-DET
‘the true god’
- b. *gure aita*
our father.DET
‘our father’
- (7) a. *jangoiko egia-z-ko-a*
god truth-INST-RM-DET
‘the true god’
- b. *aita gure-a*
father our-DET
‘our father’

The main objective of this chapter is to describe the word order variation in texts. Particular emphasis is put on the relational marker, but genitive is briefly treated

as well. However, since the understanding of the contexts in which the relational marker is used is relevant to the analysis of word order, its various functions and changes in the way it was used are first described. A further question, similarly as with postnominal and prenominal relatives, is which of the orderings is older, and how the presence of the other might be explained. Finally, the three cases of word-order variation are put together, in order to see if they are might be considered interrelated phenomena, or rather independent changes.

1.2.3.3 The prefix *bait-*

Chapter 5 deals with one of the few Basque grammatical prefixes, the morpheme *bait-*, which is found in the following constructions:

- (i) As subordinator it can be used together with a clause-initial conjunction or pronoun in relative clauses, adverbial clauses (8) and correlatives (9).

(8) Erra-ten da mortale-a, zeren ill-zen *bait-tu*
 say-IPFV AUX.3SG mortal-DET because kill-IPFV bait-AUX.3SG>3SG
 arima
 soul

‘It is called mortal because it kills the soul.’ (BerD)

(9) Nor-i ere pot egin-en *bait-traukat*, hura da
 who-DAT PART kiss make-FUT bait-AUX.1SG>3SG<3SG this be.3SG

‘Whoever I will kiss, he is the one.’ (LeizTest)

- (ii) On its own it can mark relative (10), reason (11), result and complement clauses.

(10) Anaya, igori-co darauat *goutum-bat*, [jaun-a-c
 brother send-FUT AUX.1SG>3SG<2SG letter-one lord-DET-ERG
 eman *bay-taraut* galcerdy ceta-z-ko bat-en
 give bait-AUX.3SG>3SG<1SG sock silk-INS-RM one-GEN
 barnean]
 inside

‘Brother, I will send you a letter which the lord gave to me inside a silk sock’ (SeinichGut)

(11) Ondorioz, ezin izan dute arrain-a bere prezio-an
 as.result cannot be AUX.3PL>3SG fish-DET its price-INES
 saldu, sardina fite gal-tzen *baita*
 sell sardine quick lose-IPFV bait.AUX.3SG

‘As a result, they could not sell the fish at their price because sardine goes bad quickly’ (Herria)

- (iii) It also shows up on verbs in independent clauses, with functions related to the organization of discourse.
- (iv) It also surfaces in some other places of Basque grammar, e.g. as suffix on indefinite pronouns.

The first goal of this chapter is to study the functions of the marker on a corpus of Basque texts and describe changes observed. Two processes will be of special interest: for one thing, the development of the reason meaning of the prefix, which is the most frequent function of *bait-* in modern Basque, and, for another, the disappearance of the type of clauses where *bait-* is used with a conjunction or pronoun. Secondly, the chapter addresses the question of the diachronic relations between the various functions of the prefix, and the problem of its grammaticalization; in particular, the goal is to clarify the diachronic relationship it has with the affirmative particle *bai* ‘yes’.

1.2.4 Objectives

The main objectives of the thesis are the following:

- (i) The first goal is a qualitative and quantitative analysis of the constructions listed in the previous section in a corpus ranging from the earliest texts to the 19th or 20th century.
- (ii) The second goal is try to answer –on the basis of the results of the corpus study– several questions which go beyond textual evidence and into the domain of linguistic reconstruction.

In addition, the thesis tackles the following more general questions:

- (i) Does Basque corpus allow for the study of historical syntax, or is it too limited and too recent? What kind of problems are caused by the character of the data available, e.g. the fact that most texts are religious prose and often translations?
- (ii) To what extent is the influence of Romance languages visible in syntax? Several constructions treated here were traditionally considered calques, but can evidence –or, at least, good arguments– in favor of (or against) that be found? What insights can we gain when the development of these constructions is studied from within the language? Or when we combine both perspectives?

- (iii) Are Basque diachronic syntax and syntactic reconstruction feasible? Is it possible to explain the development and change of the constructions analyzed here?

2 Perpaus erlatiboak

2.1 Sarrera	2.4 Erlatibo jokatuabeak
2.1.1 Aztergai diren egiturak	2.4.1 Erlatibizatzen den argumentua
2.1.2 Ezaugarriak	2.4.2 Hitz-ordena
2.1.3 Corpusa	2.4.3 Ardatzaren semantika
2.2 Izen osteko eta izen aurreko erlatiboak	2.4.4 Perpausaren luzera
2.2.1 Lekukotasunak	2.4.5 Erlatibo jokatuabeak: ondorioak
2.2.2 Ezaugarri gramatikalak	2.5 <i>Zein</i> erlatiboa
2.2.3 IAko eta IOko erlatiboak: ondorioak	2.5.1 Lekukotasunak.
2.3 Erlatibo aposatuak	Maiztasuna
2.3.1 Posizioa perpaus nagusian	2.5.2 Izenordainak
2.3.2 Kasu-komunztadura	2.5.3 Menderagailua: <i>-en/bait-/zero</i>
2.3.3 Aposatuak noiz erabiltzen diren	2.5.4 Erlatibizatzen den argumentua
2.3.4 Maiztasuna	2.5.5 Murrizgarritasuna
2.3.5 Erlatibizatzen den argumentua	2.5.6 Ardatzaren semantika
2.3.6 Murrizgarritasuna	2.5.7 Perpausaren luzera
2.3.7 Ardatzaren semantika	2.5.8 <i>Zein</i> erlatiboak: ondorioak
2.3.8 Erlatibo hautsiak	2.6 Summary and conclusions
2.3.9 Perpausaren luzera	2.6.1 Frequencies
2.3.10 Erlatibo aposatuak: ondorioak	2.6.2 Grammatical properties
	2.6.3 Remaining questions

2.1 Sarrera

Kapitulu honetan ikuspuntu diakronikotik deskribatuko ditut egitura erlatiboak. Euskarak duen erlatibo ohikoena *-en* menderagailua duen izen aurreko egitura bada ere (1), beste hainbat aukera daude: bere ispilu-irudia den izen osteko erlatiboa (2), erlatibo aposatua (3), partizipio adberbialekin edo partizipio hutsarekin egindako erlatibo jokatuabea (4) eta *zein* izenordainarekin egindakoa (5).

- (1) [gizonek erran dukeiten] *hitz alfer guziaz* (LeizTest)¹
- (2) *arbore* [fruktu onik egiten eztuen] *guzia* (LeizTest)
- (3) *zuhaitz alferra* [fruiturik iasaiten eztuena] (Ax)
- (4) a. [Espiritu Sainduak emanikako] *graziaz* (Pouv)
b. *Emazte* [iguzkiaz inguratu] *bat* (LeizTest)
- (5) *gizon zuhur baten pare* [zeiñek bastitu baiduke bere etxea harriaren gainean] (Harand)

Horietaz gain, *bait-* menderagailuaren bidez eratutako erlatiboak ere baditugu

- (6). Horiek, hala ere, *bait-* aurrizkiari eskainitako kapituluan aztertuko ditut.
- (6) Anaya, igorico daraut *goutumbat*, [jaunac eman baytaraut galcerdy cetazko baten barnean] (SeinichGut)

Hainbat egitura kontuan hartzen badituz ere, ikuspuntu diakronikotik interes gehien dute, nire ustez, izen osteko erlatiboek eta *zein* erlatiboek, eta horiei leku gehien eskainiko diet. Horiek egoki deskribatzeko, halere, beste egitura batzuekin konparatzea komeni da: batez ere izen aurreko erlatiboarekin, baina baita euskarak dituen gainerako erlatibizazio-baliabideekin ere. Horiek horrela, erlatibizazioa bere osotasunean ere deskribatuko dut, egitura bakoitzaren funtzioak eta ezaugarriak zehazteko. Erlatibo horien erabileran gertatu ziren aldaketak ere aztertuko ditut.

Izen osteko erlatiboa, gutxien ikertu den erlatibo-mota izanik ere, azken urteetan aitzineuskarari buruzko hainbat lanetan (Lakarra 2005, adibidez) iradokitzen da izen osteko erlatiboa izen aurreko aldaera baino zaharragoa izan daitekeela, eta izen aurreko egitura garatzea euskarak pairatu bide zuen aldaketa tipologikoarekin lotzen da. Izen osteko egiturari buruzko ikerketa diakronikorik eza eta Lakarraren iradokizun horiek ikerketa honen inspirazioa izan direla esan dezaket: aipatutako lan horietan izenaren eskuinean agertzen diren erlatiboak existitzen direla baino ez da esaten, testuetako lekukotasunak sakonean aztertu gabe. Nire ustez, “zein da zaharragoa” eta “zergatik sortu zen bestea” galderak erantzuten saiatu baino lehen, ezinbesteko da testuek esaten digutena aztertzea. Kapitulu honetan hutsune hori betetzen saiatuko naiz.

Izenordain galdetzaileekin egiten den erlatiboaren kasua zentzu batean antzekoa da: bere erabilera ez da asko aztertu, testuetan erruz agertu arren. Gramatikan, kontuan hartzekotan, gehienetan gaitzesteko asmoz aipatu ohi da, egituraren ezaugarri gramatikalez arduratu gabe.

¹ Perpaus erlatiboei eskainitako ataletan adibideetan letra etzanaz markatzen da erlatiboaren ardatza edo modifikatzen den izen-sintagma, eta perpaus erlatiboa kortxeteen artean dago.

Kapitulu honetako azterketa hurrengoan egingo diren galderei erantzuteko oinarria izango da, horretarako baliagarri izan daitezkeen datuak bilduko baitira. Bi galdera interesatzen zaizkit bereziki. Batetik, zein den zaharragoa: izen aurreko erlatiboa ala izen ostekoa; eta, bestetik, *zein* erlatiboa nola sortu zen, edo mailegua den ala ez.

Lehenengoari dagokionez, funtsean, nire proposamena hau izango da: izen osteko erlatiboak erlatibo aposatuetatik sortu ziren, berranalisiaren bidez. Horren aldeko argudioetako bat da kapitulu honetan erakutsiko den erlatibo aposatuek eta izen ostekoek ezaugarri batzuetan duten antzekotasuna. Izen aurreko egiturari dagokionez, aldiz, nire ustez, izen ostekoa baino zaharragoa da. Zehatzago, argudiatuko dut *-en* menderagailuaren jatorria dela perpaus-kateetan agertzen zen azken aditza (**non* ‘joan’ edo **den* ‘finish’ izan zitekeena), eta perpausen lotura hasieran lausoa tinkotuz gero sortu zirela *-en* menderagailua duten erlatiboak.

Bigarren galdera dela eta, saiaturik naiz erakusten *zein* erlatiboaren garapenean hizkuntza erromantzeen eragina kontuan hartu behar bada ere, egituraren ezaugarri guztiak ezin direla ukipenaren bidez azaldu eta euskararen barneko faktoreak aztertzea ezinbesteko dela. Zehatzago, Lakarrak (2017) proposatutako *zein*-en etimologia onartuta *-zein* < **ze(r) din-*, izenordaina egitura korrelatiboan sortu zela proposa daiteke (*hain zuri zein elurra* motakoetan). Egitura hori izan zitekeen *zein* erlatiboa sortzeko oinarria, erromantzeen eragina areagotu zenean korrelatibo hori “berrerabili” baitzen inguruko hizkuntzek dituzten erlatiboen antzeko baliabide bat sortzeko.

Kapituluaaren egitura honakoa da: sarrera honen gainerako ataletan aztergai ditudan egiturak eta ezaugarriak definituko ditut eta, azkenik, erabili dudan *corpusa* ere zehaztuko dut. Ondoren bost egitura deskribatuko ditut: izen aurreko eta izen osteko erlatiboa (2.2. atala), erlatibo aposatuak (2.3), erlatibo jokatuga-beak (2.4) eta *zein* erlatiboak (2.5). 2.6. atalak emaitza garrantzitsuenak biltzen ditu.

2.1.1 Aztergai diren egiturak

Perpaus erlatiboa izen-sintagma bati buruzko informazioa gehitzen duen mendeko perpausa da, perpaus horren barruan perpaus nagusiko IS horrek (“ar-

datzak”) zein funtzio duen zehazten duena.² Euskarak egitura batzuk erabiltzen ditu horretarako, eta hauek dira horiek bereizten dituzten ezaugarri nagusiak:

- Egitura txertatua ala aposatua den. Txertatuan erlatiboak eta ardatzak IS konplexua osatzen dute; aposatuan, aldiz, bereiz dauden bi IS ditugu, eta intonazioan eten bat dago bien artean.
- Ardatzarekiko posizioa finkoa ala aldakorra den: erlatiboa izenaren ezkerrean edo eskuinean, edo bietara agertzen den.
- Perpaus erlatiboan erlatibizatzen den IS (IS_{rel} aurrerantzean) tratatzeko modua: sintagma hori isiltzen den ala izenordainaren bidez adierazten den. Isiltzen denean, erlatiboan duen funtzioa testuingurutik atera behar da. Adibidez, *ikusi duen mutila* anbigua da: *mutilak ikusi du* edo *mutila ikusi du* perpausa egon daiteke horren atzean. Izenordaina dugunean, horrek zehazten du funtzioa: *mutila zeinek ikusi duen* edo *mutila zeina ikusi duen*.
- Perpausa jokatua ala jokatugabea den.

2.1. taulak erlatiboen ezaugarri horiek laburbiltzen ditu. Hurrengo azpiataletan zehatzago deskribatuko ditut egiturak.

2.1. taula. Tesi honetan aztertuko diren egiturak (IA – izen aurreko erlatiboa, IO – izen osteko erlatiboa, jokatug. – partizipioekin egindako erlatibo jokatugabea, AP – aposatua, *bait-* – *bait-* aurrizkia soilik duten erlatiboa, *zein* – izenordainekin egiten diren erlatiboa).

Ezaugarria	IA	IO	Jokatug.	AP	<i>bait-</i>	<i>zein</i>
Txertatua	+	+	+	-	-	-
Posizio finkoa	-	-	-	+	+	+
IS_{rel} isiltzea	+	+	+	+	+	-
Jokatua	+	+	-	+	+	+

2.1.1.1 Izen aurreko eta izen osteko erlatiboak

Egitura horietan mendeko perpausaren IS_{rel} isiltzen da: (7)-n *gizonak lur asko dauka* > [*lur asko daukan*]. Aditz jokatua mendeko perpausaren azken posizioan doa eta *-en* menderagailua darama. Ardatzak eta erlatiboak izen-sintagma konplexua osatzen dute; IS horri determinatzailea eransten zaio. Erlatiboa ardatzaren ezkerrean (7) edo eskuinean (8) joan daiteke.

² Andrews-en (2007: 206) definizioaren bertsio bat da hori. Andrewsek modu honetan definitzen ditu perpaus erlatiboak: “A relative clause (RC) is a subordinate clause which delimits the reference of an NP by specifying the role of the referent of that NP in the situation described by the RC”. Definizio horrek, hala ere, kanpoan uzten ditu erlatibo ez-murrizgarriak, eta hemen bai murrizgarriak, bai ez-murrizgarriak ikertu nahi ditut.

- (7) a. [[lur asko daukan] *gizon*]a
 b. [[ERLATIBOA] IS]-DET
- (8) a. [*gizon* [lur asko daukan]]a (Land)
 b. [IS [ERLATIBOA]]-DET

Tesi honetan, (7) motako egitura “izen aurreko erlatiboa” (IAko) deituko dut; (8), berriz, “izen ostekoa” (IOko). “Eskuineko” eta “ezkerreko erlatiboa” izendapenak erabiltzen dira askotan, baina, nire ustez, nahasgarri gertatzen dira, ez baitago beti oso argi eskuinean (edo ezkerrean) zer dagoen, erlatiboaren burua ala perpaus erlatiboa bera.

Adibideak biltzeari dagokionez, IA/IOko erlatiboen kasuan, ardatz izen osoa dutenak bakarrik hartu ditut kontuan (*etorri diren guztiak* edo *etorri dena bezalakoak* ez). Bestalde, kanpoan geratu dira *-en bezala* edo *-en arte bezalakoak*, horiek erlatiboekin diakronikoki lotuta badaude ere, bestelako funtzioak hartu dituztelako.

2.1.1.2 Erlatibo aposatuak

Erlatibo aposatuetan ardatzik gabeko erlatiboa (edo “erlatibo librea”, hurrengo adibidean *çeruetan zagoçana*), IS determinatuari eransten zaio:

- (9) a. *aita gurea* [çeruetan zagoçana] (Kap)
 b. [IS-DET] [erlatiboa-DET]

Aurreko egituran ez bezala, bi izen-sintagma ditugu hemen: ardatza eta erlatiboa. Askotan elkarren ondoan agertzen badira ere, sintaktikoki bereiz daude eta intonazioan eten bat dago bien artean. Batzuetan tartean perpaus nagusiko parte bat ere egon daiteke, bi sintagma bereiziz.

2.1.1.3 Erlatibo jokatugabeak

Hurrengo erlatibo-mota partizipio-perpausez osaturiko egiturak dira. Partizipioaren forma dela eta, lehen aukera gehienbat ekialdeko hizkeretan erabiltzen den partizipio hutsa (*-ko* gabekoa) da (10). Bigarrena *-(r)ik* edo *-ta* partizipio adberbialak dira, *-ko* atzizkia gehituta (11). Hitz-ordenari dagokionez, erlatibo jokatugabeetan bi aukera ditugu: izenaren aurrean edo ostean joan daiteke perpausa. Hemen partizipio-perpauzak aztertuko ditut, eta bereziki partizipio adberbialen gainean eraturakoak.

- (10) *tenple* [eskuz egin] *haur* (LeizTest)
- (11) a. [urrez edo cilharrez eguinicaco] *figurac* (Mat)
 b. [Emakumiak engainautako] *gizon senduen* artian (frBart)

2.1.1.4 *Zein* erlatiboak

Zein erlatiboan (12), mendeko perpausean agertzen den izenordain erlatiboak erreferentzia egiten dio perpaus nagusiko izen-sintagma bati. Izenordain horrek mendeko perpausean dagokion kasu-marka hartzen du, eta, hizkeraren arabera, ardatzarekin numero-komunztadura egiten du, (12-b)-n bezala. Normalean *zein* galdetzailea erabiltzen da funtzio horrekin (nahiz eta beste izenordain batzuk ere noizean behin agertzen diren). Horregatik deituko diot “*zein* erlatiboa” egitura-ri. Erlatibo aposatuen kasuan bezala, hemen ere bereiz dauden bi izen-sintagma ditugu, eta normalean elkarren ondoan agertzen badira ere, ez da nahitaezkoa. Mendeko perpausean dagoen aditzak gehienetan menderagailua darama (-*en* edo *bait*-), baina menderagailurik gabeko perpausak ere aurkitzen dira, gehienbat testu zaharretan.

- (12) a. Eta adoratzen zuten hura *lurreko habitant guziek*, [zeinen izenak ez-paitirade eskribatuak] (LeizTest)
b. Dagoz lurrean barruan, *lau leko* [zeinzuei bean dagozalako deresten infernuak] (ZubDot)

2.1.1.5 *bait*-erlatiboak

Euskarak duen azken erlatibo-mota *bait*-aurrizkia duten perpausak dira (13). Erlatibo aposatuen antza dutela esan daiteke: bi sintagma ditugu eta mendeko perpausa ez dator beti ardatzaren ondo-ondoan. Aposatuetan -*en* menderagailua duen erlatibo librea eransten zaio IS bati, hemen, aldiz, *bait*-menderagailua duen perpausa dugu. *Zein* erlatiboetan ere *bait*-ager daiteke, baina izenordain erlatiboarekin batera; *bait*-erlatiboetan ez dago izenordainik.

- (13) a. Anaya, igorico daraut *goutumbat*, [jaunac eman baytaraut galcerdy cetazko baten barnean] (SeinichGut)
b. Oliadura da *sakramentu bat* [Kristo gure jaunak ordenatu baitu herien-dako ilzeko peligroan daudenean errezebi dezaten] (BerD)

Era horretako perpausek interpretazio batzuk izan ditzakete, erlatiboaz gain, kausala edo osagarria, adibidez. Beste horiekin batera ikertzea komeni dela uste dut, eta horregatik *bait*-aurrizkiari eskainitako partean aztertuko dira erlatibo horiek (5.4.1. atalean).

2.1.2 Ezaugarriak

Atal honetan perpaus erlatiboak deskribatzeko erabili ditudan ezaugarri nagusiak labur zehaztuko ditut. Horietaz gain, egitura bakoitzaren ezaugarri bereziak ere aztertu dira; horiek dagokien tokian aurkeztuko dira.

2.1.2.1 Ardatzaren eta perpaus erlatiboaren ordena

IA/IOko erlatiboetan eta erlatibo jokatu gabeetan ardatzaren eta erlatiboaren hurrenkera aldakorra da. Izen osteko ordena dugu erlatiboa izenaren eskuinean agertzen denean eta izen aurrekoa, berriz, izenaren ezkerrean denean.

Zalantzarik sortzen ez duten adibideak bakarrik kontuan hartu dira estatistikak ateratzeko. Batzuetan ezin da jakin IOko erlatiboa ala erlatibo aposatua dugun: izenak *-a* itsatsia duenean, edo izena mugagabe denean eta erlatiboa absolutiboan eman denean. Adibidez, (14) perpausa IOko erlatibo bezala uler daiteke (14-a), edo egitura aposatu bezala (14-b). Horrelako erlatibo anbiguoak ez ditut IOko erlatibotzat joko, aposatutzat baizik.

- (14) Gure aita ceruetan çaudena (Mat)
- a. [Gure aita [ceruetan çauden]]a
 - b. [Gure aita] [ceruetan çaudena]

2.1.2.2 Erlatibizatzen den argumentua

Erlatibizatzen den argumentuaz hitz egiten denean, IS_{rel} -k mendeko perpausuan duen funtzioari egiten zaio erreferentzia. Horrela, *etorri den gizonak kafea eskatu du* perpausuan subjektu iragangaitza erlatibizatzen da eta *ikusi dudana elefanteak alde egin du* erlatiboan, objektua.

Azalpenak laburtzeko, gehien erabiltzen diren erlatibo motei horrela deituko diet: A-erlatiboa (subjektu iragankorra erlatibizatzen denean), S-erlatiboa (subjektu iragangaitza), O-erlatiboa (objektua) eta L-erlatibo (leku-kasuak).

Egitura bakoitzeko, beraz, helburua izango da zein argumentu erlatibiza daitezkeen zehaztea. Bestalde, egituren arteko aldeak hobeto ikusteko, argumentuen proportzioak aztertuko ditut, posible baita bi egituretan aukera berdina izatea, baina maiztasun ezberdinarekin.

Keenan eta Comrie-ren (1977) arabera, hizkuntza askotan ezin da argumentu sintaktiko guztiekin perpaus erlatiboa sortu, baina hizkuntza guztietan inplikazio hau errespetatzen dela argudiatu zuten:

- (15) subjektua > objektu zuzena > zehar objektua > zehar-kasuak > genitiboa
> konparaketaren objektua

Hierarkia unibertsal horrek (*Accessibility Hierarchy*) posizio sintaktikoak (subjektua, objektua...) erlatiboak sortzeko erraztasunaren arabera ordenatzen ditu: ezkerrean daudenak errazago erlatibizatzen dira eskuinean daudenak baino. Erlatibizazio-estrategia batek ez du zertan posizio guztiekin erlatiboa sortzeko aukera eman, baina ezin du hierarkiaren parte bat “saltatu”; adibidez, subjektuak eta zeharkako objektuak bai, baina objektu zuzenak ez. Halere, subjektuak hizkuntza guztietan erlatibiza daitezke.

Ikusiko dugun moduan, euskarak egitura-mota batzuk ditu:

- Hierarkiaren ezkerreko aldea (ergatiboa eta absolutiboa) bakarrik erlatibizatzen duten erlatibo jokatuak.
- Ezkerreko aldea gehienbat, baina beste batzuekin ere posible direnak: IA-koak, IOkoak, aposatuak (IAkoak aukera gehiago ematen ditu, halere).
- Hierarkia osoa hartzen duen *zein* erlatiboa.

2.1.2.3 Erlatibo hautsiak

IA/IOko erlatiboetan eta aposatuetan *-en* menderagailua daraman aditza perpausaren azken kokagunean egoten da normalean. Beste osagai guztiak aditzaren aurretik doaz, perpaus askeetan erabiltzen den hitz-hurrenkerari jarraiturik.³ Hala ere, batzuetan beste ordena bat aurkitzen dugu, eta erlatiboaren parte bat aditzaren ostean doa, (16)-n bezala. Gerta daiteke halaber erlatiboaren bi zatien artean ardatza edo determinatzailea agertzea. “Erlatibo hautsiak” deituko diet osagaien ordena berezi hori duten perpausari.⁴ Adibideetan erlatiboaren zati bakoitza kortexeteen artean emango da.

- (16) a. Persona alaco guztiac beardituez ostera confesadu, *pecatu* [confesadu ditueçan] *guztiac* [areanic ona] (Kap)
- b. [Orai Ebanjelioko, eta graziasko denbora ditzoso onetan ofrezizen diogun] *sakrifizioa* [Iaungoikoari] (BerM)
- c. *Donzella* [gelditu zenak] [peñan] kontatu zio Mariñelai (Lizarg)

2.1.2.4 Murrizgarritasuna

Semantikari dagokionez, erlatiboak murrizgarriak (17) edo ez-murrizgarriak (18) izan daitezke. Murrizgarrietan, erlatiboak ardatzaren erreferentzia murrizten

³ Gainerako menderagailuen kasuan, arau hori ez da hain indartsua: *-la* edo *-nean* duten adizkiak perpausaren erdian ere ager daitezke inolako arazorik gabe (Martínez-Areta 2011: 366), Tartasen adibide honetan bezala: *nic erranen dut guïçona dela arsto bat*.

⁴ Hidalgoren (1999) lanetik hartutako terminoa da.

du; adibidez, *alkandora urdina duen gizonak esan du hori* perpausean erlatiboak zehazten du zein pertsonari buruz hitz egiten den.

- (17) a. eguion erregutu leguiola conpañia [Silvero egoan] *aposentura* joaten (Laz)
 b. Ezta gizona ogi beretik biziko, baina [Iainkoaren ahotik ilkiten den] *hitz orotarik* (Leiz)
 c. Pontu hunetara ezta gaizki heldu [San Mateo Ebanjelistak ibentzen duen] *konparazino bat* (Ax)
 d. [Xahü eztiren] *khantoren* erraitia eta irakurtzia gaizki deia? (Belap)
 e. [Bataioak eman zigun] *graziaren* aumento espirituale bat (Elizalde)
 f. Eta ethorri zen egoterat [Nazareth zeritzan] *hiri batetarat* (Harand)

Ez-murrizgarrietan, mendeko perpausak informazio gehigarria edo azalpen bat ematen du, esaldi osoa ulertzeko beharrezkoa ez dena. (18-a)-n, adibidez, perpaus erlatiboaren bidez ez da zehazten zein alfertasun-motari buruz hitz egiten den, alfertasuna modu orokorrean baita gaia, eta mendeko perpausean azalpen osagarri bat aurkitzen dugu. Erlatibo ez-murrizgarrietan izen propioak izan daitezke ardatz (18-c).

- (18) a. Kargatu zituen hanbat manamenduz, sakrifizioz eta zirimonia suertez, hekin batean khen zedin, [hanbat kalteren eta damuren haste eta pitzgarri den] *alfertasuna* (Ax)
 b. Bekhatoria eta bekhatoresa zier minzo niz, neure buruari, eta mundu orori, [euskaraz egin dudan] *liburuto hontan* (Tartas)
 c. eta adora zezaten [throno gainean iarririk dagoen] *Iainkoa*, zioitela, Amen, Halleluia (LeizTest)
 d. Mezan daukagu presentean [irurgarren egunean iletarik resuzitatu zen] *Iauna* (BerM)

2.1.2.5 Ardatzaren semantika

Erlatiboaren ardatzaren semantikari dagokionez, aztertu dudana alderdia da izen hori biziduna ala bizigabea den. Euskararen corpusaren ezaugarriak kontuan hartuta, bizidunen artean *Jainko* edo *aingeru* bezalako izenak ere sartu ditut.

2.1.2.6 Luzera

Ezagun da sintagmaren konplexutasunak hitz-ordenari eragin diezaiokeela. Erlatiboan kasuan, perpausa bi eratara (izenaren aurrean edo ostean) kokatu ahal den hizkuntza batzuetan erlatiboaren konplexutasunak zerikusia du posizioare-

kin: adibidez, kokagune bat erabil daiteke perpausa oso motza denean bakarrik.⁵ Horiek horrela, galdera da ea euskaraz lotuta dauden perpausaren luzera eta erabiltzen den egitura.

Mendeko perpausaren konplexutasuna neurtzeko biderik errazena eta automatikoki egin daitekeena erabili dut: hitzak zenbatzea. Ontzat ematen dut, beraz, zenbat eta hitz gehiago, hainbat eta konplexuagoa izango dela perpausa. Jakina, ez du zertan horrela izan, eta hitz-kopuru bera duten perpausak ez dira beti konplexutasun berekoak: [*haren ama eta anaieak zeuden*] *lekorean* (LeizTest) eta [*bere nabusien mahainetik erorten diraden*] *apurretarik* (LeizTest) adibideetan bigarrena konplexuagoa da. Gehienetan, hala ere, hitz-kopurua konplexutasunaren adierazgarri aski ona da.⁶

Luzeraz gain, konplexutasunarekin lotutako beste ezaugarri bat ere aipatuko dut. Perpaus erlatiboa perpaus nagusiaren hasieran (19-a), erdian (19-b) edo bukaeran (19-c) joan daiteke. Perpaus batean txertaturik ez dauden erlatiboak (19-d) ez dira kontuan hartu.⁷ Oro har, perpausaren erdian daudenak motzagoak dira gainerako posizioetan agertzen direnak baino.⁸

- (19) a. *Populu* [ilhunbean zetzanak] argi handi ikusi ukan du (LeizTest)
 b. baina xakurrek ere [bere nabusien mahainetik erorten diraden] *apurretarik* iaten die.
 c. Eta ethorri ziradenean [Golgotha deitzen den] *lekura* (LeizTest)
 d. *Espiritu zeruco baçuc* [dagoçanac] [beti Iaungoico omnipotenten alabanzaan] (Kap)

2.1.3 Corpora

Erlatibo jokatuak ikertzeko erabili dudan corpora XVI. mendetik XIX. mendera arteko 29 testuk osatzen dute (testu oso luzeen kasuan zati bat hartu dut lagin gisa, behean adierazi dudan bezala):

- (i) Araba: Laz.

⁵ Horren adibide batzuk 3.1.2. atalean ematen dira.

⁶ Ingelesaren kasuan, esaterako, Wasow-en (1997) lanak erakutsi duen moduan, konplexutasuna neurtzeko hainbat metodok (funtsean, hitz-kopurua edo osagaien kopurua) emaitza oso antzekoak ematen dituzte.

⁷ Perpausaren hasieratzat jo dira hasieran partikula, juntagailu edo lokailu bat duten perpausak ere (*ezen* [*hark egin zuen*] *plaga guzizko handia izan da* LeizTest).

⁸ Erlatiboaren kokapenari, beste edozein sintagmarenari bezala, faktore gehiagok eragiten diote, ez bakarrik perpausaren konplexutasunak (galdegaia zer den, esaterako). Baina, ikusiko dugun moduan, horiek aztertu gabe ere, egitura txertatuen eta ez-txertatuen arteko aldea hobeto deskribatzeko balio du erlatiboaren posizioa aztertzeak.

- (ii) Bizkaia: VJ, Kap, Arz, Olaetx, Mogel (1-3. elkarrizketak), frBart (*Euskal-errijetako olgeeta ta dantzeen neurrizko-gatz-ozpinduba*).
- (iii) Gipuzkoa: OA, Ubill (1. partea), Gerriko (1-6. atalak).
- (iv) Nafarroa: BerM, Elizalde, Mikelest, Lizarg (*Zenbait sanduen biziak asteaz datozinak*, lehenengo 25 sailduak).
- (v) Lapurdi: Mat, Ax, Haranb, Harand (San Mateo), Duh.
- (vi) Zuberoa: Tartas (*Onsa hilzeko bidia*), Belap, Oloroe, Mst (1. eta 3. liburua), Intxpe (*Apokalipsia, Iturriagaren Solastaldiak*).
- (vii) Erronkaribar: Ros, DoktrErr, Hualde, Mendig.

Testuetatik ateratako perpausen kopurua testu bakoitzeko 2.2. taulan zehazten da.

Erlatibo jokatugabeak testuetan oso maiztasun txikia duenez, corpora zabaltea beharrezkoa izan da analisirako adibide nahiko lortzeko. Guztira 254 perpaus aztertu ditut; gainerako egiturak deskribatzeko baino zertxobait gutxiago. Hauek dira, zehazki, erabilitako testuak (parentesietan testu bakoitzetik ateratako adibide kopurua zehaztu da): AñibEsk (18), Aranbill (12), Ax (2), Barrutia (2), BerM (7), Dasanza (1), EtxS (5), frBart (21), Harand (23), Kardab (37), Leiz (21), Lizarg (3), Mat (1), Mendib (23), Mogel (32), Munibe (2), Oloroe (8), OA (1), Pouvr (15), Ubill (19), Urkizu (1), Xurio (4). Adibideak bilatzeko partizipioaren bukaera erabili da (*-ikako, -iko, -tako, -dako*). Leizarragaren kasuan bakarrik partizipio hutsarekin egindakoak bildu ditut. Gainerako testuetatik partizipio adberbialekin eratutakoak atera ditut soilik.

Testu bakoitzeko perpaus erlatibo guztiak atera eta datu-basean gorde ditut (etiketatu gabeko corpora denez, eskuz egin dut lana). Anlisi kuantitatiboak egin direnean, datu horietan oinarrituta daude. Bestalde, corpus nagusiko datuak osatzeko, beste hainbat testu ere erabili dira (testu zaharrak –*TAV, ETZ*– edo ez hain zaharrak), baina batzuetan ez ditut corpus nagusia bezain zehatz aztertu.

2.2. **taula.** Aztertutako testuetatik atera ditudan perpaus erlatiboak.

Testua	Mendea	Eremua	Guzt.	IA	IO	AP	zein
Lazarraga	XVI	ARAB	114	56	0	1	57
Leizarraga		LAP	330	155	57	28	90
Ros	XVII-1	ERR	19	3	10	0	6
Materra		LAP	262	152	14	41	55
Beriain		NAF	310	159	32	41	78
Haranburu		LAP	140	110	11	13	6
Axular		LAP	204	155	6	25	18
VJ	XVII-2	BIZ	28	14	3	3	8
Kapanaga		BIZ	152	50	25	19	58
Tartas		ZUB	182	115	4	7	56
Belapeire		ZUB	211	114	22	9	66
Oloroeko kat.	XVIII	ZUB	198	108	25	13	52
Otxoa Arin		GIP	268	185	7	25	51
Arzadun		BIZ	37	11	10	3	13
Elizalde		NAF	33	16	1	3	13
Haraneder		LAP	186	68	23	29	66
Mikelestorena		NAF	153	147	2	4	0
Maister		ZUB	274	127	65	12	70
Olaetxea		BIZ	95	74	3	1	17
Ubillos		GIP	231	221	5	5	0
Lizarraga		NAF	292	68	45	82	97
Mogel	XIX	BIZ	104	66	24	9	5
Gerriko		GIP	154	141	1	10	2
Duhalde		LAP	266	217	13	20	16
Frai Bartolome		BIZ	186	168	0	11	7
Hualde Mayo		ERR	265	42	81	9	133
DoktrErr		ERR	41	7	12	1	21
Intxauspe		ZUB	221	122	15	27	57
Mendigatxa	XX	ERR	76	33	43		
Guztira			5032	2904	559	451	1118

2.2 Izen osteko eta izen aurreko erlatiboak

Erlatibizazioa askotan aztertu da euskal hizkuntzalaritzan (de Rijk 1998 [1972]; Trask 1984; Cid Abasolo 1987, 1994; Artiagoitia 1995; Oyharçabal 1997, 2003). Gehienetan ez dira egitura guztiak kontuan hartu, eta arreta gehien izen aurreko erlatibo “arruntean” jarri da. IOko erlatiboari dagokionez, gramatika zahar batzuetan aipatu zen. Hego Euskal Herrian gaitzesteko joera zegoen, Larraamendik (1729: 276-277), adibidez, hau zioen:

Notese en fin, que la Syntaxis destes relativos se ha de hazer de manera, que el nombre se posponga al verbo, y relativo; y assi esta oracion, la mano, que tengo, es prodigiosa, se ha de construir assi, *dedán escuá, miragarria da*; y no *escuá dedaná*, aunque alguna vez se habla desta suerte.

Ipar EHN, aldiz, guztiz normalizat hartzen zen. Adibidez, Gèzeren (2010 [1873]: 64) gramatikan hau irakurtzen dugu (antzeko iritziak zituen Intxauspek 1979 [1858] ere):

Cette forme [*forme pronominale* deitzen dio konplementatzailez osatutako aditzari] tient de l'adjectif, en ce qu'elle peut se mettre après le substantif (...); ex. le lit de l'homme qui est malade, *eri den gizounaren ohia*, ou bien *gizoun eri denaren ohia*; je l'ai donné à l'homme que vous avez vu, *ikhousi duzun gizounari eman dut*, ou *gizoun ikhousi duzunari eman dut*.

XX. mendearen hasieran aipatzekoa da Azkueren (1969 [1905-1906]: II, 61) oharra. Izan ere, onartzen du batzuetan (estiloagatik) komeni dela erlatiboaren eta ardatzaren ordena aldatzea:

Hay, sin embargo, ocasiones en que por la claridad conviene invertir la construcción que de suyo exige el empleo de este sufijo. *Jesusek guri agerturikako legeak baditu, bai, bere nekeak; baiña neke, ekusi dugun bezala, gure Jaungoikoak atsegin garbiz arintzen dituenak*: «la Ley que nos reveló Jesucristo tiene ciertamente sus penalidades, pero penalidades que, como hemos visto, aligera con puro consuelo nuestro Dios.» (Mendib. II- 100-1.)

El orden riguroso sería: *Jesusek..., baiña ekusi dugun bezala, gure Jaungoikoak atsegin garbiz arintzen dituen nekeak*. Mendiburu, en la manera de escribir su parrafo, no solo contribuyó a la claridad, sino a la elegancia de la expresión; pues de otra manera sonaría la misma palabra *nekeak* al final de dos miembros consecutivos de una frase.

Lan berriagoetan, salbuespen gutxi batzuekin, IOko erlatiboek ez dute oso zorte onik izan. Esanguratsua da de Rijk (1980: 536) testu zaharretako erlatiboek eskainitako lanean izen ostekoak “joskera bitxia” izenburupean aipatzea. Adibide batzuk eman eta horrela bukatzen du horien deskribapena: “Bitxia deritzaigun

joskera hau erdalkeriatzat jotzekoa ahal da? Ba-da halaxe uste duenik, baina nik ez dakit hala ote den. Har beza hitza nik baino gehiago dakienak”.

Oyharçabalen lana (1987) salbuespen horietako bat dugu.⁹ Tesian zehar lan horretako hainbat emaitza aipatuko ditut, baina ekarpen garrantzitsu bat nabarmendu nahi dut hemen: Oyharçabalek IOko erlatiboa hizkuntzaren beste edozein egitura bezala aztertzen du, ez bitxikeria bezala. Bere ustez ez dago batere garbi IOko egitura kalkotzat har daitekeen ala ez, baina, hala izanda ere, ikertu egin behar da. IOko erlatiboak Ipar EHko literaturan zein ahozko hizkeretan erabiltzen direla dio, nahiz eta askok gaitzetsi, frantsesaren eraginez sortu direla pentsatzen dutelako, agian:

On en [IOko erlatiboa] trouverait par exemple chez J. Hiriart-Urruty, journaliste bas-navarrais-labourdin du début de ce siècle, mais surtout dans le basque effectivement parlé aujourd’hui, même si des locuteurs interrogés sur ce type de constructions la jugent parfois fautive, on ne sait en vertu de quel décret (Oyharçabal 1987: 28).

Caminoren (1997: 473, 2003: 448) arabera ere, bizirik jarraitzen du IOko erlatiboak eremu batzuetan: gaur egungo Aezkoan entzuten da (*ele artzen diren geek, etxe iltzen dutenetan, toki ur denean*, adibidez), eta XX. mendearen bukaeran Zaraitzun eta Erronkaribarren ere erabiltzen zen. Bizkaian, gaur egungo Nerbioi ibarreko euskararen ere jaso dira egituraren adibide batzuk: *orri(k b)pai, orri(k) sien jittenu Kastañabaltzati etosanak* edo *kasula tapa gorridxe dekona, metaleskoa* (Zuloaga prestatzen).

Aitzineuskarari azken hamarkadako buruzko lanetan aipatzen dira IOko erlatiboak. Euskararen berreraiketak aitzineuskara oso hizkuntza-mota diferentea izan zela ondorioztatzera eramán zuen Lakarra (1995 eta ondoko lanak). Adibidez, euskara historikoaren SOV hitz-ordena eta horrekin lotzen dituen hainbat ezaugarri berri samarrak dira Lakarraren ustez. Ildo horretatik, SOV hitz-ordena duen hizkuntza “perfektuarekin” bat ez datozen euskararen ezaugarri batzuk antzinako hizkuntza-egoera haren aztarnak izan daitezkeela iradoki zuen (Lakarra 2005): beste askoren artean, IOko erlatiboak, izenaren ondotik agertzen diren genitiboak eta *-ko* erlazio-atzizkia. Lakarrak azpimarratu bazuen ere ezaugarri horien zerrenda berrikusi eta bertan agertzen direnak hobeto ikertu beharra dagoela, badirudi orduz geroztik IOko erlatiboak IAkoak baino zaharragoak direla

⁹ Hidalgo Eizagirrek ere kontuan hartu zuen IOko egitura hitz-ordenari buruzko lanetan (begiratu batez ere Hidalgo Eizagirre 2004, 2005). Bere emaitzak noizbehinka aipatuko badituz ere, Hidalgoren eta tesi honen helburuak eta oinarri metodologikoak oso ezberdinak dira, eta, hortaz, ez ditut bere ekarpenak zehetasunekin aztertuko.

eta IAkoen sorrera aldaketa tipologiko holistikoarekin lotuta dagoela onartzen dela (Martínez-Areta 2011; Reguero Ugarte 2013).

IOko erlatiboei buruzko aipamenak ez dira falta, beraz. Hala ere, testuen azterketa sistematikorik ez da egin, ezta egituraren ezaugarri gramatikalak deskribatu, eta bi egituretan zaharragoa zein den galderari erantzuten saiatu baino lehen, beharrezko deritzot horri.

Ikusiko den bezala, IOko erlatiboa testu askotan —beharbada pentsatu ohi zen baino gehiagotan— agertzen da, baina testuetatik ateratzen den irudia ez da guztiz argia: eremu geografikoen artean eta eremu baten barruan bariazio handia dugu. IOkoak XVI. mendean agertzen dira dagoeneko, baina ez testu guztietan. Araban eta Bizkaian XVII. mendearen erdira arte lekukotasun bakarrak Lazarragaren eskuizkribuko adibide bat eta Landucciren hiztegiko batzuk dira, baina gero Bizkaiko testuetan oso ohikoak dira. Ipar Euskal Herrian (EHn aurrerantzean), aldiz, XVI. mendetik aurrera jasota daude, eta egiturak gaur egun arte iraun duela dirudi. Nafarroan eta, batez ere, Erronkaribarren oso maiztasun handia zuten.

Emaizta koherenteagoak egituraren ezaugarri gramatikalen azterketak emango ditu, erakutsiz hitz-ordena ez dela IOko eta IAko erlatiboen arteko alde bakarra. Horiek dira diferentzia garrantzitsuenak: argumentu gutxiago erlatibitza daitezke IOkoan; IOkoak, dirudienez, maizago izaten dira ez-murrizgarriak; IOkoetan ardatzak maizago izaten dira bizidunak; IOko erlatibo hautsiak nahiko arruntak dira, baina IAkoak ez. Hurrengo ataletan erakutsiko dut IOkoak aposatuen antza duela IAkotik urruntzen den ezaugarrietan.

Oro har, beraz, testuetako datuek ez digute biderik ematen IOkoa zaharragoa dela esateko. Kontrakoaren —berriagoa izatearen— frogarik ere ez digute eskaintzen, baina testuen azterketan bildutako datu asko hurrengo kapituluaren baliagarriak izango dira argudiatzeko IAkoa zaharra dela eta IOkoa egitura aposatuetatik sortu zela.

Atal honen helburu nagusia, beraz, IOko erlatiboak deskribatzea da: hasteko, egituraren lekukotasunak aztertuko dira (2.2.1. atala) eta gero horren ezaugarri gramatikalak (2.2.2. atala), IAko egiturarekin konparazioan.

2.2.1 Lekukotasunak

2.2.1.1 Euskara Arkaikoa

Erdi Aroko lekukotasunetan ez da izen osteko egiturarik aurkitzen. Jakina, garai hartako oso datu gutxi heldu zaigu eta, beraz, ezin da inolako ondorio sen-

dorik atera. Izen aurreko erlatiboaren adibiderik zaharrenetako bat, zaharrena agian, 1464an eta 1476an jaso zen Arrasateko *Ydia[c] curri çatesquean çelaya* toponimoa dugu (Ormaetxea Lasaga 1996: 228-229). Perpaus erlatiboez osatutako *Satznamen* (aditz-sintagma edo perpaus osoa duten izen propioak) lekukotuta badaude ere (2.3. taulan zerrendatu dira batzuk), ia guztiak IAkoak dira eta, aipatutako Arrasateko horiek kenduta, ez oso zaharrak. IOko erlatibo (posible) bakarra da Asteraingo 1683ko *Unce erriaren ondoan dagona* (Salaberri Zaratiegi 2008).¹⁰

2.3. taula. Perpaus erlatiboa duten toponimo batzuk.

Toponimoa	Urtea	Lekua	Erreferentzia
Abadealsuaerorizaneco- loa	1713	Bakaiku	Salaberri Zaratiegi 2008
Ahuntzak jeixten diraneko zelaia	1991		Salaberri Zaratiegi 2008
Andres bota zaneko barga	1911		Salaberri Zaratiegi 2008
Artebakarradenarenaizearen azpicoaldea	1702	Azpirotz	Salaberri Zaratiegi 2008
Andrea galdu zan erreka	1893		Salaberri Zaratiegi 2008
Baraçe burua arte denecoa	1594	Aratzuri	Jimeno Jurío 1989
Basaurdia galdu zan erreka			Salaberri Zaratiegi 2008
Capanadenecobustiña	1769	Txulapain	Segurola 1987
Chubitoa deneco alorra	1599	Aratzuri	Jimeno Jurío 1989
Erreca bioc pacen diren lecuan	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Euridacarbea	1749	Kontrasta	López de Guereñu Gala- rraga 1989
Euridacargaina	1540	Kontrasta	López de Guereñu Gala- rraga 1989
Gorriti denecoa ychaurrondoa	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Faceria uncea dachiola	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Ganbela daneko txuloa / zuloa	1991		Salaberri Zaratiegi 2008
Gatxa ematen dakion iturria	1991	Unanu	Salaberri Zaratiegi 2008
Gizona galdu zaneko pagoa	1991		Jimeno Jurío 1993

¹⁰ Lakarrak (2005) *ur dirakiena* toponimoa IOko erlatiboen zahartasunaren aldeko argudioa bezala ematen du. Hala ere, ez du zehazten noizkoa den (ezta nongoa ere) eta ematen dituen erreferentzietan (Mitzelena 2011 [1985]; Segurola 1987; García de Albizu 1994) ez dut toponimo hori aurkitu (antzekoenak Mendarozketako 1776ko *Diraquian* eta *Iturri iraquina* dira). Nolanahi ere, sintaxiari dagokionez, lasai asko 'urak dirakian lekua' bezala uler daiteke (toponimoetan batzuetan gertatzen den kasu-atzizkiak galtzeaz begiratu Salaberri Zaratiegi 2008).

2.3. taula. Perpaus erlatiboa duten toponimo batzuk.

Toponimoa	Urtea	Lekua	Erreferentzia
Guibeladayzecana	1590	Ameskoa	Segurola 1987
Haurra galdu zan harria		Urnietea	Salaberri Zaratiegi 2008
Illadazancelay		Urkiola	Mitxelena 2011 [1985]: 370
Kokoaren behorra hil zeneko gaina			Salaberri Zaratiegi 2008
Lakunzarragalduzanzulue	1807	Etxarri Aranatz	Salaberri Zaratiegi 2008
Pareta deneko alorra			Salaberri Zaratiegi 2008
Soro txarra dana			Salaberri Zaratiegi 2008
Unce erriaren ondoan dagona	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Ura sartzean dan zuloa			Salaberri Zaratiegi 2008
Urdeak eçiten dire ondo	1666	Subitza	Jimeno Jurío 1987
Urdeak etziten diren euntzea			Salaberri Zaratiegi 2008
Urdiacezaten dericoa erraialde	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Ure sartzean dan sulua urzeramana		Gorbeia	Salaberri Zaratiegi 2008 Melero & Mugica 1994
Vi errecac pacen diren lecoam	1683	Asterain	Jimeno Jurío 1986
Ydiacurriçatesqueançelaya	1476	Arrasate	Ormaetxea Lasaga 1996
Zurak zeutzan zabala	1614	Oñati	Salaberri Zaratiegi 2008
Zurak zeutzan zelaia	1612	Oñati	Salaberri Zaratiegi 2008

Mendebaldeko testu zaharretan erlatibo askorik ez dago eta, *Viva Jesus* (ca. 1640), Kapanaga (1656) eta Mikoleta (1653) baino lehen, IOkoen lekukotasun bakarrak Lazarragaren adibide bat eta Landucciren hiztegiko batzuk dira (*Salmo Miserere*-n –Akesolo 1982– adibide anbiguo batez gain: *anima debana kontrizioa*).

Bizkaiaren kasuan nahiko deigarria da IOkorik ez agertzea, hurrengo mendean asko erabili zelako, aurrerago ikusiko dugun bezala. *Refranes y sentencias*-en, mendebaldeko euskara arkaikoa ezagutzeko daukagun iturri onenean, 18 IA-ko erlatibo daude, baina IOko bat ere ez:

- (20) a. [suric eztan] *lecuan* queheric ez (RS 53)
b. [iauxi din] *ezcurra* oroen su egur (RS 198)

- c. [ardi bat doean] *lecuti* oro (RS 223)
- d. [eshsean dagoan] *gacha* er[r]az da ezauten (RS 434)
- e. [erur asco dan] *urtean*, garia (RS 459)

IAko aurrekoez gain, bi erlatibo aposatu ere badira testuan, errima egiteko seguru-
ruenik:

- (21) a. *Gauçea* da laguneena / [ychadonaz datorrena] (RS 60)
- b. Ezta *gachic* / [aldiac ez daroeanic] (RS 221)

IAko erlatiboak beste hainbat testutan aurkitzen ditugu:

- (22) a. [bere ayde naguçi Ybargoyengoen / aurrean eguin eusan] *achacaba andia gaytic* (Andramendi, TAV 3.2.9)
- b. [sendo cenduan] *odolori* biurtu jaçu gaçatua (Urrexolako kantua, TAV 3.1.3)
- (23) a. [çure mesedeor[r]egana daducadan] *ob[l]igacjioagatj* (Debako Ana Urrutiaren 1596ko gutuna, ETZBB)
- b. [Çure mesedeorrec bida[l]du cjdan] *cartaren* herrepustaric (*ib.*)
- c. [memorjan daroeaçan] *gauçac* (fJZum)
- d. [berr ez tirean] *gauçaac* (fJZum)

(23)-ko adibideak bereziki interesgarriak dira, gutunetakoak baitira eta pentsa baitaiteke lekukotasun fidagarriagoak direla erlijiozko itzulpenak baino.

Araban IOko egituraren adibide batzuk aurkitzen ditugu. Lazarragaren eskuizkribua (eta, batez ere, *Artzain liburua*) erlatiboaz josita dago: testu horretan bakarrik IAko 56 erlatibo eta 57 *zein* erlatibo erabili zituen Lazarragak (erlatibo aposatu gutxi batzuk ere badaude testuan, *aditu euen os andi bat canputi etorrrena* esaterako). Eskuizkribu osoan, hala ere, IOko bat bakarrik dago (Lazarragaren eskukoa): *Guiçon [damaogaz eztaucana] / [conbersacioa gusto anditan,] / bioa porra batez arraitan* (B2).

IOko erlatibo batzuk Landucciren hiztegian lekukotzen dira. Hiztegiak normalean ez dira oso egokiak perpauis mailako sintaxia deskribatzeko, baina Landuccirenaren kasuan hitz batzuetarako euskarazko ordainik ez aurkitzeak perifrasiak erabiltzera behartu bide zuen berriemailea, eta erlatiboak askotan agertzen dira hiztegian. Asko erlatibo libreak dira: *bebedor*, esaterako, *ondo edaten deuen* erlatiboaren bidez itzuli zen. Interesgarriagoa da, hala ere, hurrengo sarrera: *bebedora* hitzaren euskarazko ordaina *andra edatẽ deuen* baita, hau da, izen osteko erlatiboa.¹¹ Horretaz aparte, honako hauek ere ematen dizkigu Lan-

¹¹ Araban, Bizkaian eta Gipuzkoako mendebal eta hegoaldean deklinabidean *a+a > ea* araua dugula ez da ahaztu behar: *gauza* edo *andra* determinatu gabeak dira eta *gauzea* edo *andrea*, aldiz, determinatuak.

duccik (bi adibide “C” eskuarenak dira, beraz, Mitxelenak –2011 [1958]a– dioenez, “A” eskuak erabiltzen zuen hizkera berekoak):

- (24) a. *guiçon* [lur asco daucana] (“C” eskua, arraygar, hazer raizes)
 b. *gauça* [esçiten dana] (caediza cosa)
 c. *gauça* [gorrisaiten debena] (“C” eskua, carmesi)
 d. *gauça* [erraz combatidu ditena] (combatible cosa)
 e. *gauça* [agarr daucana] (espinosa cosa)
 f. *gauça* [mereçietã deuena] (mereçedora cosa)
 g. *gauça* [escaytan dana] (pedigueña cosa)
 h. *andra* [ydoro deuena] (inuentora)

Nolanahi ere, IAko erlatiboak ugariagoak dira: *amadora de varones – guiçonã afiçonaytãdan andrea*, *aguada cosa – ura daucan gauçea*, *asoleado al sol – yguzquitã eguõ dã gauçea*, *herviente cosa – diraquian gauçea*, *olivar lugar – azeytunac daodẽ lecuca*, etab., baina aposatu bat bakarrik: *ayo que cria – ayoa criança emayte[n] deuena*.

Urgellek (2008) dioenez, Landuccirena bezalako bigarren mailako lekukotasunak ezin dira besterik gabe garai eta leku zehatz bateko hizkeraren islatzat hartu, eta kontuan hartu behar dira hiztegi-ereduaren eragina eta berriemailearen euskara- eta gaztelania-maila. Begi bistakoa da, Urgellek adierazi bezala, gure berriemaileak ez zekiela bereizten sarrera-hitza eta hura zehazteko sarreraren ondoan agertzen diren hitzak: kategoria gramatikala adierazten dutenak (*cosa* = adjektiboa, adibidez) edo bestelako informazio osagarria ematen dutenak. Hiztegitantza “kaskar” horri esker iritsi zaizkigu, hain zuzen, (24)-ren erako adibide gehienak. Itzultzailearen trebezia faltari egotzi behar zaizkio hitz-ordena arraroaren kasu gordin batzuk, *prudente cosa – prudente gauçea* adibidez. Baina IOko erlatiboen kasuan ez zuen erdarazko hitz-ordena itu-itsuan errepikatu, hitz bakarreko sarrerak baitira, eta *cosa* sarreraren parte bezala ulertu bazuen ere, *espinosa cosa* bezalakoak dauzkagu eta ez *cosa espinosa*. IOko erlatiboak agertzea, beraz, ezin zaio itzulpen-prozesuan erdarazko sarreraren forma izan zezakeen eraginari egotzi. Egitura horiek ez badira berriemailearen euskara-maila apalagatik agertu, IOko erlatiboa egitura emankortzat har daitekeela dirudi.

Beste galdera bat da ea erromantzearen eraginez azal daitekeen horien erabilera: Gasteizen egin bazen hiztegia, Mitxelenak (2011 [1958]a) proposatu bezala, kontuan hartzekoa da XVI. mendean, Landuccik hiztegia egin(arazi) zuenean, Gasteizen gaztelania segur aski ondo sartuta zegoela dagoeneko, eta pentsa liteke syntaxian ere izan zezakeela nolabaiteko eragina. Aurrerago ikusiko dugun

moduan, erromantzeen posizioa bereziki indartsua zen beste toki batzuetan ere oso hedatua zen IOko egituraren erabilera.

Nafarroako hainbat testu zaharretan aurkitzen ditugu IOko erlatiboak. Ezkontza-fedeko adibidea —[*Erromaco eliča sanduac*] *birtute [duenas]* (TAV 3.2.6)— erlatibo hautsia da, mendeko perpausaren zati bat (*Erromaco eliča sanduac*) erlatiboaren buruaren aurretik baitoa. IAko erlatiboetan ia ez da hori gertatzen, baina IOkoetan nahiko arrunta da geroagoko testuetan (batez ere Nafarroan, Erronkaribarren eta Bizkaian; begiratu 2.2.2.4. atala). XVI. mendeko *Credo*-n (Satrustegi 1990) beste adibide bat aurkitzen dugu: *non baytago esseriric bere ayta eterno [podere guztia duenaren] escuieco aldean*. Antzeko esamoldeak, *todo poderoso* esateko, beste testu batzuetan ere aurki daitezke (Belapeirerenean esaterako: *Ginco aita potere oro dianaren*).

Etxepareren poesietan erlatibo gehienak IAkoak izan arren, IOko hiru aurkitzen ditugu:

- (25) a. Desir hura conplitu du garacico naturac / Eta *haren adisquide* [oray bordelen denac] (Etxep)
 b. Horla erraytia errax duçu erho bocen vadaquiçu / *çure pena* [dioçunoc] nonbayt handi bideytuçu (Etxep)
 c. *Amoros* [secretuqui dena] (Etxep)

Etxauzek idatzitako gutunean IAko egituraz gain (*nitien arropa guciac*), adibide anbiguo bat daukagu: ... *çoin bayta gauça desiracen dudana*, IOkotzat edo aposatutzat har daitekeena.

Azkenik, Leizarraga dugu. Testamentu Berriko San Mateo eta Apokalipsia aztertu ditut, eta IOko erlatiboen maiztasuna handia da, % 27 (26). San Mateon % 24 da (93 adibidetik) eta Apokalipsian % 30 (119 adibidetik):

- (26) a. Hala *ene Aita* [zeruetan denak] ere eginen drauzue zuei
 b. Berriz konparatu da zeruetako resuma *gizon marxant* [perla ederren bilha dabilanarekin]
 c. *Populu* [ilhunbean zetzanak] argi handi ikusi ukan du
 d. Eta egotziren ditukeizte *labe* [daixekanera]
 e. Ezen badirade *deabruen espiritu*, [signoak egiten dituztenak], eta [lurreko eta mundu orotako regetera ioaiten diradenak]

IOko erlatibo bat askotan errepikatzen du Leizarragak: *ene/zuen Aita zeruetan denak*, (26-a) adibidean bezala. IAko egitura, *zeruetan den ene aita* edo antzekoa, ez du behin ere erabiltzen Testamentu osoan, baina bai batzuetan *aita zerukoa* (frantsesez: *Pere qui est és cieux* edo *mon Pere celeste*). Beranduagoko hainbat testutan ere agertzen da eta perpaus erlatiboa baino gehiago, esamolde ihartua edo

lexikalizatua izan daiteke, arestian aipatutako *ayta podere guztia duenaren* eta antzekoak bezala. Agerpenen kopuruari dagokionez, horiek kenduta ere, maiztasuna ez da asko aldatzen Leizarragaren testuan, % 22ra baino ez da jaisten. 2.2.2.2. atalean ikusiko dugun bezala, IOko erlatiboak ez-murrizgarriak izaten dira maizago, IAko erlatiboak baino. Horren adibide *Ene Aita zeruetan dena* izan daiteke: erlatiboaren bidez ez da aita guztien artean aita zehatz bat bereizten (zeruko aita bakarra omen delako), iruzkin bat gehitu baizik: esaldia ulertzeko beharrezkoa ez da, baina informazio osagarria ematen du. Beraz, *ene/zuen Aita zeruetan denak* motako erlatibo (erdi-)lexikalizatuak IOkoak izatea egituraren ezaugarriekin lot daiteke.

Halere, Testamentu Berriko IOko erlatiboen maiztasun handia nolabait azaldu beharra dagoela erakusten du egile beraren beste testu batek: ABC-k. Salaberri Muñoak (2014: 67) dioten bezala, Leizarragak liburuxka hori prestatzerakoan frantseseko ereduak bazituen ere, ez dirudi itzulpen hutsa denik edo behintzat “aldarrika daiteke bere ‘ukituaz’ tindatu zuela gure autoreak liburuttoa”. Erlatiboek dagokienez behintzat, ABC Testamentu Berrian ikusi dugunetik urruntzen da. IOko erlatiboen maiztasuna zeharo ezberdina da: 76 erlatibotik lau bakarrik dira izen ostekoak (hots, % 5). Gainera, bi erlatibo hitzaurrean daude (27-a)-(27-b), bat alfabetoa erakusteko taulan (27-c) eta liburuaren gorputzean bat bakarrik (27-d).

- (27) a. *Iesus Krist haren Seme* [guregatik mundura ethorri izan denaren]
 b. *Iesus Krist eure Seme* [gure arimen iguzki egiazko eta bakoitz, egun eta gau bethi argitzen duenaren]
 c. *Letra* [elkarri datxetzanak]
 d. Gizona da Filosofoen araura, *animal* [razoin duen] bat

2.2.1.2 XVII-XIX. mendeak

Ondorengo ataletan XVII-XIX. mendeetako datuak aurkeztuko ditut, eremu bakoitza aparte. Garai hartako testuek analisi kuantitatiboa ahalbideratzen dutenez, azterketa kualitatiboaz gain (orain arte garatu dudana bezala), IOko erlatiboek maiztasunari ere behatuko diot. Corpus-analisiaren emaitza nagusiak 2.4. eta 2.5. tauletan zerrendatzen dira. Hurrengo ataletan maiztasunaz hitz egitean, taula horietako datuei egiten diet erreferentzia.

2.4. taula. IOko erlatiboen maiztasuna, eremuka (ehunekotan). Eremu eta mende bakoitzeko IOkoen maiztasuna eremu eta mende horretako datuak bakarrik kontuan hartuta eman da. Adibidez, Bizkaian XVII. mendean % 30,8 dugu, eta horrek esan nahi du Bizkaiko XVII. mendeko testuetan IOkoak % 30,8 direla.

Eremua	Guzt.	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
BIZ	445		30,8	13,3	8,6	
ARAB	55	0,0				
GIP	560		3,6	2,2	0,7	
NAF	467		14,6	1,3	39,8	
LAP	974	26,9	6,9	24,4	5,7	
ZUB	713		10,2	27,0	9,6	
ERR	232		76,9		65,5	57,1

2.4. taulak, hala ere, iruzkina behar du. Izan ere, ikusiko denez, IOko erlatiboen maiztasuna hizkeraz hizkera aldatzen da, baina baita testuz testu ere (eremu eta garai bertsuko lekukotasunak kontuan hartuta). Euskara Arkaikorako deskribatu dudana egoera, beraz, ondoko testuetan errepikatzen da. Horregatik, 2.4. taula egituraren maiztasunaz ideia orokor bat egiteko baliagarria bada ere, datuak kontuz hartu behar dira, batzuetan oso maiztasun ezberdina duten testuak batera sartu baitira.

2.2.1.3 Araba

Landucciren eta Lazarragaren adibideez landa, Arabako euskarari ez dugu IOko erlatibo gehiagorik aurkitzen. Arabako euskaraz idatzitako XVII. mendeko testuetan —Portal, Iturbe, 1619. urtean Sevillan argitaraturiko bertsoak— ez dago IOko erlatiborik, ezta XVIII. mendeko Gamizen (Goikoetxea Maiza 1998) eta Albenizen (Altuna 1998) idazkietan ere.

2.2.1.4 Bizkaia

Aztertutako eremuen artean XVII. mendean IOkoaren maiztasunik handiena Bizkaian aurkitzen dugu (XVIII. mendean, aldiz, Ipar EHn). Proporziorik altuena Kapanagaren dotrinan dugu: erlatiboen heren bat IOkoa da (28). VJ-n (29)-(30), Mikoletaren elkarrizketetan (31) eta Zubiaren dotrinan (32) ere aurkitzen ditugu adibideak.

(28) a. Zeimbatetan aconsejeetan gaituzan *confessore* [prudente ondo informaduric dagoanac] (Kap)

2.5. taula. IOko eta IAko erlatiboen maiztasuna testuz testu (ehunekotan).

Testua	Eremua	Urtea	Guzt.	IA	IO
VJ	BIZ	XVII	17	82,4	17,6
Kapanaga		1656	74	66,2	33,8
Arzadun		1731	21	52,4	47,6
Olaetxea		1763	77	96,1	3,9
Mogel		1802	90	73,3	26,7
Frai Bartolome		1816	168	100,0	0,0
Otxoa Arin	GIP	1713	192	96,4	3,6
Ubillos		1785	226	97,8	2,2
Gerriko		1805	142	99,3	0,7
Materra	LAP	1623	166	91,6	8,4
Haranburu		1635	121	90,9	9,1
Axular		1643	161	96,3	3,7
Haraneder		1740	91	74,7	25,3
Duhalde		1809	230	94,3	5,7
Tartas	ZUB	1666	124	96,6	3,4
Belapeire		1696	195	83,8	16,2
Oloroeko kat.		1706	133	81,2	18,8
Maister		1757	192	66,1	33,9
Intxauspe		1857	137	89,1	10,9
Beriain	NAF	1621	191	83,2	16,8
Elizalde		1735	17	94,1	5,9
Mikelestorena		1751	149	98,7	1,3
Lizarraga		1793	113	60,2	39,8
Ros	ERR	1616	13	23,1	76,9
DoctrErr		XIX	19	36,8	63,2
Hualde Mayo		XIX	123	34,1	65,9
Mendigatxa		1902	76	43,4	56,6

- b. Bigarrena ecarri beguiz memoriara, *berba, eta obra* [egindituçanac] [goxerean] (Kap)
- c. Emon deigula *sustentu* [bear doguna] [arimaraco, eta gorpuçeraco] (Kap)

(29) Esan gure dau esse *becatari* [Iangoicoagana biortu ditesanay] (Vj)

(30) *Ayte gure* [Zeruetan zagozana] (Vj)

(31) Artu-eguisu beyñ *onaco trapu* [yquileac ecarri ditsanac] (Mikol)

(32) Cegas eguiten da Elexea? *Mundu guztico Christinau* [Iesusen fedea da Aita Santu Erromacoen obediencia dauquanacaz] eguiten da (ZubDot)

XVIII. mendetik aurrera datuak nahasiak dira: testu batzuetan IOko asko dau-de, baina beste batzuetan oso gutxi. Arzadunek IOko erlatibo batzuk erabili zituen (21 adibideetatik 10, baina batzuk oso antzekoak dira: *Leleengo gauza [bear dabena] [jakin Kristinauak]*, *Bigarren gauza [bear dabena] [jakin Kristinauak]* etab.). Olaetxearen dotrinan erlatiboen % 4 baino ez da IOkoa (hiru adibide besterik ez); hau da, aurreko mendean baino askoz ere gutxiago. De la Quadrak (Bilbao 1997) ez du bat ere (testuaren lehenengo 50 orrialdeetan behintzat). Aiaraldeko XVIII. mendearen bukaerako sermoietan (Ulibarri Orueta 2015) IOko erlatiboak gutxi gorabehera % 20 dira. XIX. mendearen hasieran, frai Bartolomek ez dakar adibide bat ere, baina Mogelen *Peru Abarka*-n erlatiboen % 25 izenaren eskuinean dago (beste lan batzuetan ere badarabil egitura hori).

2.2.1.5 Gipuzkoa

Gipuzkoako testuetan noizbehinka agertzen zaigu IOko erlatiboren bat. Zaharrena 1614ko *Sumario Brebe*-an (Urquizu 2009):

- (33) Gobernaduko deu Kongregazio au Kompañiako Ayta batek, Prefekto batek, Asistente bik, Sekretario batek, eta Konsiliarioak kongreganten numero arikin conforme, eta *beste ofiziale* [konbenizen diranen].

Ohi bezala, IAKoak aurkitzea errazagoa da:

- (34) [gota duen] *orduan*, buru chipia oy daduca choruan (Elduaingo 1619ko bertsoak, ETZBB)
- (35) Antoniok ta don Martin eta [or perdikatzen deban] *erretoreak* (Errezilgo Maria Artzallusen 1622ko gutunak Azpeitian, ETZBB)
- (36) [Oric ezten] *lequan*, acearia erregue (Isasti 71)
- (37) [Urtara maiz dijoan] *jarroa* laster da aussia (Isasti 85)

IOko erlatiboen adibide gehien Irazutzaren dotrinan aurkitu ditut: 21 erlatibotik 8 mota horretakoak dira. Aztertutako XVIII. mendeko beste bi egileek

—Otxoa Arin eta Ubillos— adibide batzuk badauzkate ere, izen osteko egituraren maiztasuna oso txikia da: handiena Otxoa Arinen testuan: % 3,6 (7 adibide; Ubillosek 5 adibide ditu). Lakarrak (1987) argitaratu zuen dotrinan (40) ere adibide bakan batzuk daude.

- (38) a. pekatu egin dedala amalau bider *emakume* [libreak, edo solterak diranakin] (OA)
 b. *pekatu* [egin danaren] damu sobrenaturala, edo egiazkoa izatea (OA)
 c. itaundu begio Konfessoreari, edo *beste gizon* [dokto, eta Jaungoikoaren bildurra debanari] (OA)
- (39) a. *Berbo, edo Itz* [beti dirauen] *ori* zer da? (Ubill)
 b. Nor da *Elizaren buru* [agiri ez dana]? (Ubill)
 c. euskeraz ze-agiak derizten, *Idolo, edo Jainko gezurrezko*, [Jainkoaren itxura ta figura itsusi utsa bai, baña Jainkozko izanik bat ere etzuenak] (Ubill)
- (40) Ez Jauna: eta dago obligatua Confesatcera *pecatu mortal* [orduan utcizuan] *ura*, orduan Confessatucituan guciaquin mortalac baciran (Oikiako dotrina, Lakarra 1987)

Beste hainbat testutan ere agertzen dira IOko erlatiboak: gutun batean (41), itzulpenak diren administrazio-agirietan (42)-(44) eta literatur lanetan (45). Berziki interesgarria da 1761ko Donostiako maitaleen gutunetako esaldi bat (41), testu informal batean jaso delako. Oro har, halere, Bizkaiarekin konparatzen badugu, IOkoen maiztasuna ez da oso handia.

- (41) *ygande* [juan danean] egun guapoa pasatu nuan (ETZ: 111-115)
- (42) etta *termino* [esan dogun] barruan joaten ezpadira (Arrasateko bandoa desertzioez, 1705, KG)
- (43) Bere buruaren jabea dan izate bat, locarrigabe edo libre jayoa, besteren mendean ez dagoana, ta besteri ecer zor ez diona, *guraso* [izatea eman diotenai] baicic (Españiaco uritar constitucionalen Cartilla civila, 1820, KG)
- (44) cobratu eta pagatu ditzala *contribucio* [bencituric daudenac] (Oiartzungo udal-erabakia, 1822, KG)
- (45) Baita goxo antxequak ere: eta *sagardo* [garratz txinpartak botatzen dituben] *ura*, azkeneko Amasorrañen saldu zan bezelakua, ura, ura gauza, ura zan ura, urik gabia... (Altzaga, KG)

Testuetan lekukotasun gutxi egon arren, badirudi IOko erlatiboa erabiltzen zela, Larramendik (1729: 276-277) hitz batzuk eskaintzen baitizkio: *dedán escuá*, *miragarria da* esan behar dela dio eta ez *escú dedaná*. Larramendik berak, IOko

egitura gaitzetsi arren, noizbehinka erabiltzen zuen (Hidalgo Eizagirrek —2004: 123— haren adibide batzuk ematen ditu), Larramendiren eraginpean idazten zuten beste idazle batzuek bezala: Lardizabal (Urgell 1999: lxxii), Kardaberaz, Mendiburu edo Ubillos.

Hala ere, XIX. mendean IOko erlatiboak testuetatik desagertuz doaz, eta Larramendiren iritziak zerikusia izan bide zuen. Horren adierazle da Irazuaren dotrina: IOko erlatiboak ezabaten dira XIX. mendeko edizioetan, ondoko adibi-deetan ikus daitekeen bezala. 1739ko eta 1797ko edizioen arteko alde handirik ez dago erlatiboen erabileran, lexikoan eta morfologian badaude aldaketa esanguratsuak (begiratu Lakarra 1985). 1830eko edizioan, ordea, IOko bat bakarrik salbatzen da ((50)-ko *obligazio dedana*), oharkabean igarota seguruenik.

- (46) a. Ateraco ditu garbiro *obra on* [eguin dituanac] (1739/1797)
 b. Ateraco ditu garbiro [eguin dituan] *obra onac* (1830)
- (47) a. Cer esan naidu *itz Amen*, [azquenean añaditzen dezun] *arc?* (1739/1797)
 b. Amen, [azquenean diozun] *itz arc* cer esan nai du? (1830)
- (48) a. Eman diazagula Jaungoycoac corputzarenzat *mantenimentu* [conveni zayona] eta animarenzat graciaren *mantenimentu* espirituala eta sacramentuac (1739)
 b. Eman diazagula Jaungoicoac corputzarentzat *mantenu* [conveni zayona] ta animarenzat graciaren *mantenu* espirituala ta sacramentuac (1797)
 c. Eman deigula Jaungoicoac [gorputzari dagocan] *mantenua*, ta animarentzat graciaren *mantenu* espirituala ta sacramentuac (1830)
- (49) a. Ezta tempora señalaturic, baicican bere capacidadearequin, eta *tempora* [confesatu gabe egon danarequin] conforme, bear du artu *tempora* [necesitatcen duana] (1739)
 b. Ezta dembora señalaturic, baicican bere capacidadearequin, eta *dembora* [confesatu gabe egon danarequin] conforme, bear du artu *dembora* [necesitatcen duana] (1797)
 c. Ezda dembora jaquiñic, baicic beguiraturic bere capacidadeari, ta [confesatu gabe egon dan] *demborari*, artu bear du [premia duan] *dembora* (1830)
- (50) Dadukat esperanza Jaungoikoagan, barkatuko dirala nere pekatu guztiak (...), egiten badet nere partetik *obligazio* [dedana], eta egin dezakedana, zeña dan penitencia egiazkoa. (1739)

2.2.1.6 Nafarroa Garaia

Nafarroako XVII. mendeko hainbat testu motzetan, aurreko mendean bezalaxe, noizbehinka aurkitzen ditugu IOko erlatiboak:

- (51) *çati* [nay duçunetan] (IruñOl)
 (52) *ogui* [beti dirauena] eçarten da may ontan (IruñOl)
 (53) *trasladu* [fede eguiten duena] (Leitza 1626, ETZ 45-47)
 (54) *Dolore andi eta damu* / [Daucana viotzean] (Philippe Andiaeren heriotzean 1665, TAV 3.1.28)

Beriainek maiz erabili zituen: *Tratazen da nola enzun bear den meza* liburuan erlatiboan % 15 inguru mota horretakoa da (*Doktrina*-n ere % 15 gutxi gorabehera).

XVIII. mendeko hiru egile aztertu ditut: Elizalde, Mikelestorena eta Lizarraga. Mikelestorenak IOko egituraren adibide bat baino ez dakar (% 1,3; Gipuzkoako erabileratik hurbil geratzen da, beraz). Elizalderen dotrina motza bada ere, IOko erlatibo batzuk badaude. Harrigarri gertatzen dira Lizarragaren testuak erlatiboan erabilerari dagokionez, aztertu dudan zatian adibideen ia % 40 IOkoa baita:

- (55) a. Nork konta *tormentu* [eman zitionak]? (Lizarg)
 b. ta au izan ze prinzipio *anitz milagro* [in zituenen] [urrengo denboran] (Lizarg)
 c. Itzuli ze Sandua negarres ez logratuas *martirio* [nai zuena] (Lizarg)

Aztertutako Nafarroako beste testuekin konparatuta, Lizarragaren proportzio hori ezohikoa¹² da, eta, horregatik, XVIII. mendeko datuak osatzeko, beste hainbat testu aztertu ditut, batez ere XVIII. mendeko eta XIX. mendearen hasierako sermoiak.¹³

IOko erlatiboak testu gehienetan aurki badaitezke ere (56)-(59), ez dira Lizarragaren testuan bezain ugariak. XVIII. mendearen bukaerako Martinez de Morentinen sermoietan, esaterako, 43 erlatibotik bost dira IOkoak; Ororbiako eskuizkribuetan 36 erlatibotik sei. Lizarragaren maiztasun handi horretatik hurbil testu bat bakarrik geratzen da: Goldaratzeko 1833ko sermoietan 90 bat erlatibotik erdiak gutxi gorabehera izen ostekoak dira. Oro har, beraz, XVIII. eta XIX. men-

¹² Elizalde eta Lizarraga egile nahiko jantziak ziren, eta agian ekialdeko hizkeren eraginaren bidez azal daiteke IOko erlatiboan maiztasuna. Caminoren (2003: 432) arabera, egile horien lanek ekialdeko hizkeren hainbat kutsu dute, Ipar EHko literaturaren garrantziaren eta ospearen ondorioz seguruenik, eta hainbat ezaugarritan ez datoz beti bat egile apalagoek idatzitako testuekin.

¹³ Baztango dantzen aurkako ediktua (1750, Ondarra 1982), Larrasoñako predikua (XVIII. m., ETZ 57-60), Muruzabalgo bildumatiko sermoi batzuk (XVIII. m., ETZ 82-91), Goñerrin aurkitutako predikua (XVIII/XIX. mendea, Ondarra 1990), Ororbiako eskuizkribuak (1756, 1758, 1769, ETZ 91-111), Martinez de Morentin-en sermoiak (Muskitz, XVIII. mendearen azken 30 urtetakoak, Lecuona 1973), Utergako XVIII. mendeko katixima (Ondarra 1980) eta Goldaratzeko 1833ko sermoiak (ETZ 207-229).

dearen hasieran Lizarragaren % 40tik oso urrun geratzen dira ia testu guztiak, eta, gehienetan, IOko erlatiboak % 10-15 inguru dira (Berriainen antzera, beraz). Nolanahi ere, bitxia da aldea hain handia izatea: kasu horretan ezin da testu-motaren eraginaren bidez azaldu, aski antzekoak baitira aztertutako testuak (sermoiak gehienak).

- (56) Jaquindu zue San Nicolasec *iru nescacha* [castidadea guardazem zutenec] peligrasentutela bere honrram conveniencia faltas (Larrasoñako predikuak)
- (57) eta infernue norendaco ein ze? Astoendaco? Ez por cierto, beicic *becatore* [glorie verdaderoas azenduric, eta beren salvacioas acenduric edo descudeturic, beren becatues arrepentitu nei estutenendaco] (Muruzabalgo bildumatiko sermoiak)
- (58) a. Animazen zuela Jangoicoac bere sieruo Abraham eramatera valore andiarequiñ *trabaju* [padezizenzituenac], eta *adbersidade* [esperazen zitzenac] (Goñerriko predikuak)
- b. aliqueta guelditu arte satisfaturic *injuria eta ofensa* [eguiñ diozcatenaz] (*ib.*)
- (59) a. *vecatu grave eta leve* [cometitudirenac] (Martinez de Morentinen sermoiak)
- b. memoriera ecarricea *vecatu* [cometitu dituen] *gucien* [azqueneco confesionetic presentecoraño] (*ib.*)

2.2.1.7 Lapurdi eta Nafarroa Beherea

Lehen aipatu bezala, Leizarragak sarri erabili zituen IOko erlatiboak Testamentu Berrian, baina askoz ere gutxiago ABC-an. XVII. mendeko Lapurdiko egileen IOko erlatiboen erabilera ABC-tik askoz hurbilago geratzen da, % 4 eta % 9 artekoa baita. Nire corpusetik kanpoko Lapurdiko testu (ia) guztietan aurki daitezke: Voltaire (*Hara non den mairou [chutiq daguena]; hare atçignean io çaq*), Etxeberri Ziburukoa, Gazteluzar...

Erljio-testuetatik landa 1664ko Kanboko Jean de Peruskiren gutunetan bi adibide interesgarri dira, lehenengoa IOko erlatiboa eta bigarrena erlatibo aposatua:

- (60) eta hala otoi gorainçi çure aizpa eta *ene emaste egiyazco* [dudannari], ene espos maiteari (PeruskiGut)
- (61) Gorainci *ene espos Mariatoari* [seculan yçanen dudannari] (PeruskiGut)

XVIII. mendean, badirudi Haranederrek Leizarragak bezain sarri erabili zituela IOak (erlatiboen % 24).¹⁴ Hala ere, *zuen Aita zeruetan denak* eta antzeko erlatibo erdi-ihartuak kenduz gero, maiztasuna asko jaisten da: % 7,6raino. Leizarragaren kasuan, testuan horrelako adibide gutxi direnez, ez diote maiztasunari hainbeste eragiten, baina Haranederren itzulpenean IOko erlatiboen erdiak (22tik 12 zehazki) horrelakoak dira, eta perpaus erlatiboak baino gehiago, esapide erabat lexikalizatuak izan daitezke.

XVIII. mendeko *Kadet eta Bettiriño*-n (Padilla-Moyano 2011) IOko egituraren adibide batzuk ere badaude:

(62) bidian gosetu zuian, eta yoan zuian *phico* [ya hostatua zen] *baten* azpira
phicoqueta

(63) camporat aurthiquitzen baitituzte *arrain* [deusic balio ez dutenac]

XIX. mendean, mendebaldean ez bezala, IOko erlatiboak ez dira desagertzen (Duhalde % 6 du, gutxi gorabehera) eta, Oyharçabalen arabera (1987), hizkera modernoetan ere entzun daitezke.

Beste testu-mota bat hartuta, IOkoak ez dira askotan agertzen *Le Dauphin* itsasontziko gutunetan (64). (64-a) Bibliaren pasarte baten bertso bat da eta oso estilo jasoaren itxura du, baina gainerakoak arruntagoak dira. IAko erlatiboak askoz ere gehiago agertzen dira gutunetan (65).

(64) a. Bai, diot lehenik izpirituala eta gero tenporala, zergatik hura gabe ez baikare *arbola* [idor fruiturik ekartzen ez duen] *bat* baizen, zeïña *arbola* [fruiturik ekartzen ez duena] kondentua baita pikatzerat eta zurat hartikitzerat. (LeDauphin 49)

b. Ethortzen bazare borondate on batez betea, entsaiatuko gare gauzen erremediatzerat, eta guk hizaren dugu zure alderako *bihotz* [ezagutu daukuzuna]. (LeDauphin 39)

c. *Zure amarotxi* [handizki hikustea desiratzen zaituenak] eta gure Haurra Mariak egiten daukitzute bere konplimenduak. (LeDauphin 39)

(65) a. Hanitz pena sofritu dut [zuk amari kausatu diozun] *xangrinaz* eta angelesek harturik etxatu ziztenen Espanijarat, [Lisibona erraten dioten] *portu batera* (LeDauphin 45)

b. [Haren konpaniatik ethorri diren] *gizonek* erran darokute, eta hor hartubak ditubelakoan, paga ezetzazun gaztiatzen darotzugu. (LeDauphin 38)

¹⁴ Haranederrek Leizarragaren testua ezagutzen zuen eta noizean behin bere itzulpenari jarraitu zion, Ruiz Arzalluzek (1987) erakutsi bezala. Gerta daiteke horrek erlatiboaren sintaxian nolabait eragina eduki izana.

- c. [Nik desiratzen darozkitzudan] *gaitzak* aise jasanen tutzu. (LeDauphin 7)
- d. Etsenplu hartzazu, eta ikusazu nola Jainkoak [zuk haren aldera iduki duzun] *konduita* bera zure aldera iduki duen. (LeDauphin 45)

Azkenik, Nafarroa Behereko testuetan IOko erlatiboak ere agertzen zaizkigu, Camino (2013: 149, 2016: 466) ohartu bezala:

- (66) a. hori da *aphezpiqu* [bere missionia errecebitu dutenen] autoritatiaren azpian (c. 1740)
- b. *ohoin* [etche bat arrotatu nahi lukeen] *batec* (1782)
- c. *guiçon* [penitencia handiric eguinez bici ciren] *batçuri* (*ib.*)
- d. *ogui* [galdeiten dugun] *houra* (1786)

Salbuespena Mongongo Dasanzaren *Laborarien abisua* da: 28 IAko erlatibo baino ez ditut hor aurkitu.

2.2.1.8 Zuberoa

Errefrauekin hasita, Zalgizenetan bi IAko erlatibo baino ez daude: *eztacussan beguic*, *ez nigarric*, adibidez. Belak ez digu inolako daturik ematen, erlatibo libre batzuk bakarrik baititu. Oihenarten errefrauetan, berriz, badaude IOko erlatibo gutxi batzuk (67), eta poesietan ere adibide bat edo beste dago (68).

- (67) a. *Belatz* [duana] ez utz hagati, *auztore* [jingei denagati] (Oih)
- b. Hire nahiz *gaitz* [jin zaikan] *horri*, errakok “Sancho, ungi ethorri” (Oih)

- (68) Ban’ ezdeustzat zuk dadukazu / [Nik] *neke* [hartzen dudana] (Oih)

Erronkari eta Zuberoa arteko gutunetan, bai Rosek, bai Etxartek idatzitakoetan IOko erlatiboak ugari dira. Hona hemen Etxarten batzuk:

- (69) a. *bothere* [behar dena] [goure erregue iaunaganic] (Etxart)
- b. *diferencia* [erran diren] *guciac* (Etxart)
- c. uda huntan bil ahal guitian bortuyan edo *berce leku* [ororen commode eta hun den] *batetan* (Etxart)

Guztira hamar IOko erlatibo atera ditut gutunetatik. Asko ez badira ere, haien ondoan ez da IAko erlatibo bat ere agertzen (*zein* erlatiboak, berriz, bai).

Tartasek, hala ere, IOko erlatiboaren oso adibide gutxi ditu, geroko egileek baino askoz gutxiago. XVII. mendearen bukaerako eta XVIII. hasierako testuetan adibideen % 17 IOkoa da, gutxi gorabehera. Maisterrek gehiago ditu: erlatiboen herenak IOkoak dira (ikusi beharko lirateke itzulpena izateak ez ote zuen zerikusirik maiztasun horrekin).

Aztertu ditudan Zuberoako azken testuak Intxausperen itzulpen batzuk dira: elkarrizketak eta Apokalipsia (Bonaparte ondareko eskuizkribuak dira, hots, XIX. mendearen erdialdekoak). IOko erlatiboak erabiltzen ditu bere itzulpenetan, baina batez ere Bibliarenean. Elkarrizketan adibide bat baizik ez dago. Alde hori testu-motarekin lotu behar da ziurrenik. Bidenabar, Leizarragarengan antzeko zerbait ikusi dugu: erregistro formalagoa duen Biblian asko erabili zuen, baina estilo askeagoa duen ABC-an askoz ere gutxiago.

Azkenik, XIX. mendeko Intxausperen (1979 [1858]) eta Gèze-ren (2010 [1873]) zubererazko gramatikak aipatu behar dira. Hego EHn Larramendik gaitzetsi zituen IOko erlatiboak, baina zuberotarrak ez ziren iritzi berekoak eta bi hurrenkera guztiz zuzenak direla pentsatzen zuten. Intxauspek (1979 [1858]: 445), adibide bat ematearren, hala zioen: “Les deux constructions [IAko eta IOko erlatiboak] sont régulières et consacrées par l’usage, mais celle qui met le substantif à la fin est plus ordinairement employée”.

2.2.1.9 Erronkaribar

Duela gutxi aurkitutako Erronkari eta Zuberoa arteko gutuneriari esker, XVII. mendeko Erronkaribarko euskara nolakoa zen jakin ahal izan dugu, eta, erlatiboek dagokienez, 13 erlatibotik 10 IOkoak dira. Halaber, aipagarria da Etxart zuberotarrak eta Ros erronkariarrak idatzitako perpaus batzuk oso antzekoak direla, ondoko adibideetan ikusten den bezala:

- (70) a. eçi orduan vortuetan edo *verçe lecu* [vear denean] vilgu eta vista eta acordu on vat eguin dadin (Ros)
- b. transportatuco eta ioanen guirela *leku* [behar den] *orotara* (Etxart)
- (71) a. *vi edo yrur guiçon* [vaquea deseaçen duenac] (Ros)
- b. *gende* [baquia maite dutenequi] (Etxart)
- (72) Eta *comissione* [equarri duç[u]ena] da diferente (Ros)
- (73) Hegun goyçean, Agustin Martin Uztarrozeacoac ygorri derautaçu *ynformacione* [eguin duena] [agot oñaren eta bere lagunen contra], çoyñ ygorcen diçut mensajero onequi (Ros)

Erronkaribarko XVIII. mendeko doktrinan (Gómez 1991) beste adibide bat aurkitzen dugu, berriro ere esamolde agian ihartuan:

- (74) *Ayta* [gueiza gucietan poder dionaren]

Bonaparte ondareko testuetan eta XX. mendeko hasierako Azkueren eta Mendigatxaren arteko gutunetan IOko erlatiboen maiztasuna oso handia da: % 60

gutxi gorabehera. Erronkaribarko testu horietan bakarrik IAko erlatiboak IOkoak baino gutxiago erabili ziren.

- (75) a. cerengatic zutaric tzu nontic erquin biar baitu *Caudillo* [governatu biar diona] [Ysrraeleco ene iria] (Hualde)
- b. Guisa berian perseguitu citzabein *Profeta* [ssen antzinetico izan zrener] (Hualde)
- c. izanen da semejatruc edo iduri *guizon ero* [fabricatu cion] *bati* [bere etsia ãria gainian] (Hualde)
- d. berce banec ebaquitian cein erramu edo osto arboletaric eta isartan ztein *lecu* [igari biar cionetic] (Hualde)

2.2.1.10 Jatorrizko testuaren eragina

Dagoeneko aipatu dut hainbatetan, testua itzulpena denean, jatorrizko testuak izan zezakeela zerikusia idazleak aukeratzen duen egiturarekin. Itzulitako testuen eta bere iturriari konparaketa sistematikoa tesi horren mugetatik kanpo geratzen bada ere, lekukotasunen azterketa amaitzeko, horren saio bat egingo dut, testu batzuetan itzulpenaren eragina zenbateraino nabaritzen den ikusteko.

Oro har, jatorrizko testuaren eragina bi eratakoa izan daiteke, zuzena eta zeharkakoa:

Direct effects amount to the exact reproduction of a matching structure, with outcomes ranging from ungrammatical glossing to frequency enhancement of a native construction. Indirect effects result in the priming of a particular construction, even in absence of a direct matching source for each instance in the translated text, and thus, again, in frequency enhancement (Gianollo 2011: 85).

Eragin zuzenaren ondorioak, beraz, mota askotakoak izan daitezke: egitura ez-gramatikala sortzea edo maiztasunari bakarrik eragitea. Horietan zentratuko naiz (zeharkako eraginak ere garrantzia izan dezake, baina neurtzeko zailagoa da).

Leizarragaren IOko erlatiboen maiztasun handia itzulpenaren eraginaren bidez azal daitekeen ikusteko, San Mateo ebanjelioaren euskarazko testua frantsezko bertsiorekin erkatu dut (1563an Genevan argitaratu zen *Nouveau Testament* erabili dut, Salaberri Muñoaren –2014– ustez Leizarragak erabili zezakeen edizioa). Jakina denez, Biblia beste hizkuntza batera itzultzeko oso testu berezia zen: ahalik eta fidelena izatea eskatzen zitzaion itzultzaileari. Horrek abantailak ditu hizkuntzaren historia aztertzeko, baina arazoak ere sortzen ditu:

Bible translations offer to the linguist a unique opportunity to investigate a natural parallel corpus characterized by a potentially optimal combination of factors,

among which the homogeneity of pragmatic contexts and the expected faithfulness on the part of the translator are of particular import to syntactic investigation. However, scholars are also well aware of the main impediment which often frustrates their attempts when dealing with this class of documents: faithfulness in translating sacred texts, because of the awe of the model felt by the translators and by the community they serve, typically proceeds so far as to override in many important respects the native characteristics of the translation's language (Gianollo 2011: 75).

Leizarragaren testuan kasu batzuetan euskarazkoan IOko erlatiboa badago ere, jatorrizkoan partizipio-perpaua, adjektiboa edo beste modifikatzaile bat dator. Adibidez:

- (76) a. Et voici *deux aveugles* [assis pres du chemin]
 b. Eta huna, *bi itsu* [bide bazterrean zeudenek]
- (77) a. en la salle du *principal Sacrificateur* [nommé Caiphe]
 b. *Sakrifikadore prinzipal* [Kaifas deitzen denaren] salara
- (78) a. et les ietteront en *la fournaise de feu*
 b. Eta egotziren dituzte *labe* [daixekanera]

Bi hizkuntzetan erlatiboak daudenean, erregularitasun interesgarri batzuk daude (2.6. taula).

2.6. taula. Erlatiboak euskaraz eta frantsesez San Mateo ebanjelioan.

	<i>qui</i>	<i>que</i>	<i>lequel</i>	<i>ou</i>
IO	31	–	2	–
IA	27	14	3	6

IOko erlatiboen kasuan, frantsesez *qui* izenordain erlatiboa erabiltzen da 33 perpauetik 31n, eta gainerako bi adibidetan bakarrik *lequel* izenordaina (*lequel* izenordaina oro har *zein* erlatiboen bidez itzuli zen, begiratu 3.2.3. atala):

- (79) a. Disans, Où est *ce Roy de Iuifs*, [qui est nay]?
 b. Zioitela, Non da *Iuduen rege* [iaio dena]?
- (80) a. parquoy *tout arbre*, [qui ne fait bon fruict], sera coupé, et ietté au feu
 b. beraz *arbore* [fruktu onik egiten eztuen] *guzia* pikatzen da eta sura egoizten
- (81) a. *le peuple* [qui gisoit en tenebres] a veu grande lumiere
 b. *Populu* [ilhunbean zetzanak] argi handi ikusi ukan du
- (82) a. A fin qui vous soyez enfans de *vostre Pere* [qui est és cieux]
 b. *Zuen Aita* [zeruetan denaren] haur zaretzat

IAko gehienak ere *qui* izenordainarekin agertzen dira frantsesez, baina, IOko erlatiboak ez bezala, beste batzuekin ere: *ou*, *lequel*, *que* (83) edo *dont* (84).

- (83) a. *les choses* [que vous oyez et voyez]
 b. [enzuten eta ikusten dituzuen] *gauzak*
- (84) a. ie retourneray en *ma maison* [dont je suis sorti]
 b. Itzuliren naiz *neure* [ilki naizen] *etxera*

Erregularitasun horiek nekez egotzi ahal zaizkio kasualitateari. Ez bakarrik Leizarragarengan, beste hainbat testutan ere (Ipar EHn batik bat) IOko egitura subjektuak (iragankorrek eta iragangaitzak) erlatibizatzeke erabiltzen da batez ere (zehatzago 2.2.2.1. atalean). Frantsesetik *qui* izenordaina subjektuak erlatibizatzeke erabiltzen da; beraz, ez da harrigarri perpauis horiek itzultzeke IOko erlatiboak aukeratzea. Pentsa daiteke, hala ere, IOko egituraren ezaugarri hori itzulpenak indartu bide zuela, nabaria baita Leizarragak testua ahalik eta leialena (itsuitsuan ez bada) emateko zuen joera, eta agian IOko erlatiboen maiztasun handia itzultzailearen izaeraren isla ere badela.

Aztertu dudana beste testu bat da Kapanagaren dotrina elebiduna. IOko erlatiboak gaztelaniarekin erkatu ditut, jakiteko ea itzulpenak bultza zezakeen hainbeste IOko erabiltzera. Egia da esaldi askok “hitzez hitz” itzuliak diruditela (85)-(88). Hitz-hurrenkera deigarria egiten da batez ere (85)-ren kasuan: IOko erlatiboa hautsia da, eta, gainera, mendeko perpauisa genitibo aposatu bat da. Ondorioz, ordena gaztelaniazkoaren berdin-berdina da. Gaurko hitz-hurrenkeran honela litzateke: [*aen etorrera santuari begira egozan*] *aita santuen arimaak*.

- (85) a. *arimaac aita santu* [veguitra Egozaneenac] [*aen etorrera santuari*]
 b. *las animas de los santos padres* [que estauan esperando su santo aduenimiento]
- (86) a. *Vnio, eta Cumplimentu graçiazco* [daucanagatic,] [guztien ganean]
 b. *Por la union y plenitud de graçia* [que tiene sobre todos]
- (87) a. *Vlertuagaz ondo Mâdamentu*, [gordeco doguzanac,] eta *Sacramentu*, [artuco doguzanac]
 b. Entendiendo bien los *mandamientos*, [que hemos de guardar], y los *sacramentos*, [que hemos de reçibir]
- (88) a. cerren confesadu daiez *pecatu*, [pena gueiago emaitê deusteenac], eta echi gura ditueçanac
 b. por que puede confesar *los pecados*, [que les dan mas pena], y dexarlos que quisiere estâdo confessados de antes

Leizarragaren itzulpenetan ikusi dugun bezala, batzuetan euskarazko IOak gaztelaniazko adjektiboan eta partizipio-sintagmen ordainak dira: *neçesario* (89), *bien ynformado* (90) edo *graves y justas* (92).

- (89) a. Emon deigula *sustentu* [bear doguna] [arimaraco, eta gorpuçeraco]

- b. Todo lo que es sustento necesario de cuerpo y alma
- (90) a. *confessore prudente* [ondo informaduric dagoanac]
 b. el discreto confessor bien ymformado
- (91) a. *Costumbre* [Obispaduan edo errian reziuituric dagoanagaz] conforme
 b. Conforme alas costûbres reciuidas en los obispados
- (92) a. Ea gurasoai obedecidu bagaric egondan, *gauça* [grabe, eta iustu da-
 nean]
 b. si ha desobedecido a sus padres en cosas graves, y justas

Hala ere, oraindik “hitzez hitzago” egin zitezkeen itzulpenak, erlatibo aposa-
 tuaren bidez, eta horren adibiderik ere aurkitzen dugu Kapanagaren testuan:

- (93) a. *guiçona* [daucana] [christoen fedea] cein confessadu, eta professadu
 eban Baupismuâ gordeetaco
 b. *Hombre* [que tiene la fee de Christo que professo en el bautismo]

Posible dirudi, beraz, itzultzaileak testua ahalik eta modu fidelenean eman
 nahi izatea eta IOko erlatiboan maiztasun handi hori neurri batean behintzat
 horren ondorioa izan daiteke (Leizarragaren kasuan bezala). Ez da ahaztu behar,
 hala ere, erlatiboan bi herenak izen aurrekoak direla (eta batzuetan, erdarazko
 ordenari jarraituz gero, IOko erlatiboa espero zitezkeen):

- (94) a. Zelan dira ziuru [fêdeac eracusten deuscuzan] *gauzaac*
 b. Que tan ciertas son *las cossas* [que la fe nos ensseña]
- (95) a. Gueure culpac parcatu deguiguçala, eta aec gati, [çordogun] *penaac*
 b. Perdon de culpas y de penas debidas por ellas
- (96) a. Zeinzuc dira [legue naturalac eracusten deuscuzan] *mandamentuac*
 b. Que son *los Mandamientos* [que laley natural nos dicta]
- (97) a. [legueac aguietandaben] *cassuetan, eta ocasiñoetan*
 b. *en los cassos, y ocassiones* [que manda la ley]

Posible da jatorrizko testuak itzultzailea bultzatzea egitura jakin bat aukera-
 tzeko. Arazoa da eragin hori neurtzea: atal honetan bi testuen kasuan jatorrizko
 testua eta itzulpena konparatzeko saioa egin dut, eta horren emaitzak ez dira oso
 argiak. Bi testuetan osagaien hurrenkera oso antzekoa denean, badirudi itzulpen-
 prozesuaren bidez azal daitekeela, baina, berez, ezin da ziur egon. Dударик gabe,
 euskal testuen artean itzulpenek duten presentziagatik, gai horretan sakontzea
 merezi du.¹⁵

¹⁵ Bigurik (1994) XIX. mendearen amaierako eta XX. mendeko itzulpen batzuk (gaztelaniatik
 euskarara) ikertu zituen ikusteko erdarazko erlatiboak emateko zein estrategia erabili zituztela
 itzultzaileek. Interesgarria izan liteke testu zaharragoekin ere antzeko saio bat egitea.

2.2.2 Ezaugarri gramatikalak

Atal honetan IOko eta IAko erlatiboen ezaugarri batzuk konparatuko ditut. Helburua da bi egitura, izen ardatzaren eta mendeko perpausen hurrenkeraz aparte, berdin-berdinak diren aztertzea.

Aipatu da batzuetan IOko egitura erabiltzen dela arrazoi estilistikoengatik; adibidez, esaldi batean bi erlatibo daudenean:

(98) Eta hil zedin [itsasoan ziraden] kreatura [bizitze zutenen] heren partea
(LeizTest)

Cid Abasoloren (1987) ustez, aldiz, IOko egitura erabiliz “zalantzagarritasuna” saihets daiteke (nahiz eta beste kasu batzuetan ere erabil daitekeen):

- (99) a. Buddisten liburu ezer balio ez dabenak beintzat badazaudaz.
b. Ezer balio ez daben buddisten liburuak beintzat badazaudaz.

Oyharçabal (1987: 30) saiatu da biak bereizten, baina ez du aurkitu bata edo bestea erabiltzeko bultzatzen duen faktorerik:

Ni l'intuition personnelle, ni les tests parmi les personnes libres de préjugés sur ce point, ne permettent avec certitude de caractériser les contextes où les deux types de construction apparaissent. Il semblerait que le phénomène soit lié aux conditions mêmes de production du discours et peut-être aussi, la chose n'étant pas contradictoire, au phénomène même de relativation, par thématisation su SN_{rel} de la constituante. L'antéposition du N-tête correspondrait à une mise en valeur de celui-ci, la relative n'étant qu'un moyen “annexe” de détermination.

Oyharçabalek aipatzen duen diskurtsoarekiko lotura hori, garrantzia izan ba-dezake ere, zaila da aztertzen testu zaharretan. Hemen, beraz, hainbat ezaugarri gramatikal hartuko ditut kontuan.

Gai hori aztertzeko, egituren deskripzioaz gain, beste arrazoirik ere bada: ezaugarri sintaktikoek agerpen kopuru hutsek baino hobeto adierazten dute egituraren emankortasuna. Aurreko atalean, testuen lekukotasunek nahiko irudi nahasia ematen dutela ondorioztatu dut. Ezaugarri sintaktikoei dagozkien datuetan erregulartasun gehiago daudela erakutsiko dut atal honetan.

2.2.2.1 Erlatibizatzen den argumentua

Keenan eta Comrieren (1977) arabera, perpaus erlatiboetan *Accessibility Hierarchy* hau betetzen da:

- (100) subjektua > objektu zuzena > zeharkako objektua > zeharkako kasuak
> genitiboa > konparaketaren objektua

Hierarkiaren ideia indartzeko, Keenanek (1975 *apud* Fox 1987) erlatiboen maiztasuna ikertu zuen ingelesezko testuetan, eta proposatutako hierarkiarekin bat datozela ikusi: subjektua maizago erlatibizatzen da objektua baino, objektu zuzena maizago zeharkakoa baino, etab.

Hierarkia horren hainbat modifikazio proposatu da, batez ere hizkuntza ergatiboak kontuan hartuta. Izan ere, Keenan eta Comriren jatorrizko formulazioan arazotsu gertatzen den subjektuaren kontzeptua erabiltzen da. Lehmann-ek (1984; 1986) hierarkia batean batzen ditu subjektu/objektu eta ergatibo/absolutibo oposaketak:

- (101) subjektua/absolutiboa > obj. zuzena/ergatiboa > zeharkako objektua, denborazko osagarriak, leku-osagarriak > bestelako osagarriak > adjuntuak

Horren arabera, hizkuntza ergatiboetan absolutiboa ergatiboa baino errazago erlatibizatzen da; akusatiboetan, aldiz, subjektua objektua baino errazago. Fox-ek (1987: 864) beste irtenbide bat proposatzen du: absolutiboa kokatzen du hierarkiaren goren puntuan (bai hizkuntza ergatiboentzat, bai akusatiboentzat), *Absolute Hypothesis* proposatuz (“S” subjektu iragangaitza da, “A” agentea eta “P” pazienteak): “Every language which has a strategy for relativizing must be able to relativize on at least S and P” (Fox 1987: 864). Hizkuntza ergatiboentzat eta akusatiboentzat ondorio ezberdinak dakartza horrek: “All languages must be able to relativize on S and P at least: for nominative/accusative languages, this means relativizing on S, A, and P. But for Dyrbal, a wonderfully ergative language (again, at least as analysed by Dixon), this means relativizing on only S and P” (Fox 1987: 865). Bere hipotesia zuzena dela erakusteko, ingelesezko ahozko corpus bateko estatistikak erabili zituen. Atera zituen datuak bat zetozen bere hierarkiarekin: P- eta S-erlatiboak askoz maizago agertzen dira A-erlatiboak baino.

Argi dago argumentu batzuk beste batzuk baino errazago erlatibizatzen direla (funtsean, kasu gramatikalak errazago gainerakoak baino), baina zehetasunen inguruan ez dira ikerlariak ados jartzen (litekeena da hierarkiaren puntu batzuk hizkuntzaren araberrakoak izatea). Ez dut auzia hemen konpontzeko asmorik, baina aipatu diren lanetan erabilitako metodoa —maiztasuna ikertzea— euskarazko datuei aplikatuko diet.¹⁶ Erlatibizatzeke erraza den argumentuak ez du zertan maiztasun altua izan (beste arrazoi batzuentatik gutxi erabili daiteke),

¹⁶ Cid Abasolo (1987) maiztasunean oinarritu da erlatibiza daitezkeen kasuen arteko hierarkia ezartzeko (datu zehatzak eman gabe, hala ere), baina multzoka sailkatzen ditu eta ez du egiten kasu gramatikalen arteko bereizketarik. Hierarkia hau proposatzen du euskararentzat: kasu gramatikalak > inesiboa > aditzak subkategorizatzen dituen kasuak > sozietiboa, benefaktiboa, genitiboa.

baina, orokorrean, maiztasuna erlatibizatzeke erraztasunaren isla nahiko ona dirudi (baina Gordon & Hendrick 2005 lanean adibidez ez direla oso egokiak iradokitzen da). Gainera, datu historikoak aztertzean, hierarkiaren bat ezarri nahi bada, datu kuantitatiboak kontuan hartzeak aukera bakarra dirudi.¹⁷

De Rijken (1998 [1972]) arabera, euskaraz honako hauek erlatibizatzen dira: absolutiboa, ergatiboa, datiboa, inesiboa, adlatiboa, ablatiboa eta instrumentala. Absolutibo eta ergatiboaren kasuan beti posible da erlatiboa egitea, gainerako kasuekin testuinguruaren eta beste faktore batzuen arabera izaten da (Cid Absoloso 1987; Oyharçabal 1987). Genitiboa batzuetan ere posible dela gehitzen du Oyharçabalek (1987):

(102) ni naiz galdez zaudetena (LeizTest)

(103) izena ahantzi dudan gizon batek erran daut (Oyharçabal 1987: 102)

Oyharçabalek (2003: 774) hierarkia hau proposatzen du euskararentzat:

(104) absolutiboa eta ergatiboa > datiboa > adberbio-sintagma subkategorizatuak > gainerako adberbio-sintagmak

Absolutiboaren eta ergatiboaren artean alderik ez dagoela argudiatzen du Oyharçabalek. Datiboa erlatibizatzeke apur bat zailagoa da:

Dative NPs can be quite easily relativized, but relativization of indirect objects, though possible for all speakers, doesn't seem to be as easy as for subjects and direct objects; for instance, more time is needed for processing this interpretation in examples out of context. On the contrary, dative NPs associated with psych-verbs are easier to relativize than indirect objects (Oyharçabal 2003: 774).

Beste kasu-markekin oso zaila izaten da, murriztapen asko dago, baina ez da guztiz ezinezkoa. Adibidez, erlatibizatzen den argumentuaren eta erlatiboaren ardatzaren funtzioa berbera izateak errazten du: *joaiten naizen jendeengana joan behar duzu zuk ere* (Oyharçabal 1987: 120). Oyharçabalek (2003: 774) aipatzen ditu murriztapen sintaktikoak (subkategoriazioa), morfologikoak (kasu-marka sinpleak eta konplexuak) eta testuinguruarekin lotutakoak (erlatiboak informazio ezaguna adierazten badu, errazagoa da).

Nire corpusean aurkitutako erlatiboak honako hauek dira:

(i) O-erlatiboa (objektu zuzena):

¹⁷ Aurrerago A, S eta O argumentuak bereiz tratatuko ditut, baina interesgarria da begiratzea aipatu ditudan lanetan proposatutako hierarkien artean zeinek hobeto deskribatzen dituen euskarazko erlatiboak. Iako erlatiboak bakarrik hartuta, Lehmannen edo Foxen hierarkiak hobeto uztartzen dira datuekin: erlatiboan % 84tan absolutiboa erlatibizatzen da (objektua % 46tan eta subjektua % 38tan), eta ergatiboa % 7tan. Aldiz, subjektuaren eta objektuaren artean ez dago alde esanguratsurik: % 44tan subjektua erlatibizatzen da eta % 46tan objektua. IOkoen kasuan, hierarkia biak egokiak dira: % 77tan absolutiboa dugu eta % 21ean ergatiboa, % 65etan subjektua eta % 43tan objektua.

- (105) a. Bigarrena ecarri beguiz memoriara, *berba, eta obra* [egindituçanac goxerean] (Kap)
 b. [Jaun Apezcupiac emaiten dian] *sacramentu bat* (Belap)
- (ii) S-erlatiboa (subjektu iragangaitza):
- (106) a. Lau lecu *arima* [zerura eztoaçaneenac] (Kap)
 b. Orduan ethor zedin Iesus hekin [Jethsemane deitzen den] *leku batetara*. (LeizTest)
- (iii) A-erlatiboa (ergatiboa):
- (107) a. *ogui* [beti dirauena] eçarten da may ontan (IruñOl)
 b. Zer ihardetsiren dük *Jinko* [hire bekatüak oro dakitzanari] (Mst)
 c. Cer pphensamentu behar du uken [meça modestki ençuten eztién] *gentez?* (Oloroe)
- (iv) L-erlatiboa (leku-kasuak).¹⁸ Gehienetan inesiboa (108-a). Oso gutxitan prosekutiboa (108-b), ablatiboa (108-c) edo adlatiboa (108-d).
- (108) a. ona, [ni nagoan] *lecura* (Land)
 b. [ardi bat doean] *lecuti*, oro (RS)
 c. [Ezin athera naitekeien] *oihanean?* (Ax)
 d. [zuk ioan behar duzun] *lekhu hartan* (Duh)
- (v) Datiboa: adibide gehien *iritzi* aditzarekin (109-c).
- (109) a. [Odola zarion] *emaztea* (LeizTest)
 b. Kanabera zarthatua eztu xehaturen, eta [kea darion] *lihoa* eztu iraungiren (LeizTest)
 c. [Judas Iskariote zeritzan] *amabi Apostoluetatik batek* (Ubill)
- (vi) Instrumentala (bost adibide corpus osoan):
- (110) a. [Zuhurretarik dilijentki informatu izan zen] *denboraren* araura (LeizTest)
 b. Bada [hemen mintzo garen] *etsamina* berexia hautatu den bekhaturantza edo prestugune haren gainean egiten da (Duh)
- (vii) Komitatiboa (adibide bat):
- (111) *ezpada* eruateko [artuemona daukagun] *andiki edo abadeen* etxera (Elizalde)

¹⁸ Hemendik aurrera erlatibizatzen diren argumentuen adibideetan IAko egitura bakarrik ematen da, geroago ikusiko den bezala, argumentu horiekin IOkoak oso urriak direlako.

IAko eta IOko erlatiboak ez dira guztiz berdinak bietan erlatibizatzen diren kasuei dagokienez, IAkoa argumentu gehiagorekin agertzen baita testuetan. Erlatibizazio-hierarkiaren posizio baxuenekin (leku-kasuak, datiboa, instrumentala) IAko erlatiboak posible dira, eta, leku-kasuekin behintzat, guztiz arruntak, baina IOkoaren adibide oso gutxi daude. Leku-kasuei dagokienez, corpus osoan IOko egituraren lau adibide baino ez ditut aurkitu (eta lautik hiru Erronkaribarren):

- (112) a. Nos baita bearra egin lei *domeka, eta jaiegun*, [bearrik ez egiteko esanta dagozanetan]? (Olaetx)
 b. berce banec ebaquitan cein erramu edo osto arboletaric eta isartan ztein *lecu* [igari biar cionetic] (Hualde)
 c. *egun* [karta eskribitu naunaren] biramenian (Mendigatxa)
 d. ezbazren erkiten *etse* [biltan zrenetik] (Mendigatxa)

Lizarragak ere baditu adibide batzuk (nahiz eta aztertu dudatan testuan ez agertu):

- (113) Eta ala nola erleak, *egun klaro* [iruzkia denetan], atrazen baitire txupazera loreen zumoa egiteko (Lizarg)

- (114) *Lenbiziko instante* [konzebizen denetik] aurra sabelean (Lizarg)

Instrumentalaren gainean egindako adibide urriak beti IAkoak dira. Datiboarekin testu batean (Mogelen *Peru Abarka*) bi IOko erlatibo daude bakarrik:

- (115) a. nik etxe batzubetan ikusi ditudan *oratzalle*, [zubek tenedoren izena emoten deutseezunak]
 b. *buruko kerizgarri*, [zuben auan sonbrelluba deritxona]

Adibide guztiak ez dira oso zaharrak (XVIII. eta XIX. mendeetakoak) eta IOko egitura asko erabiltzen diren hizkeretakoak (Bizkaian eta batez ere Nafarroan eta Erronkaribarren aurkitu ditut adibide gehien).

Ergatiboa eta absolutiboa arazorik gabe erlatibiza daitezke bi egituretan, baina maiztasunean aldeak daude: IOkoan ergatiboa maizago agertzen da IAkoan baino. 2.7. taulan ikus daitekeen bezala,¹⁹ IOkoen % 23tan ergatiboa erlatibizatzen da eta IAkoen % 7tan bakarrik. Alde hori bereziki nabarmena da Ipar EHko testuetan. Era berean, A-erlatiboak S-erlatiboak baino maizago izaten dira IOkoak Ipar EHko testuetan (2.8. taula). Adibidez, A-erlatiboen % 37 IOkoa da eta O-erlatiboen % 6 bakarrik. Hego EHko testuetan alde hori ez da hain handia.²⁰

¹⁹ 2.7. taulan (eta kapitulu honetako beste batzuetan ere) Erronkaribarko datuak aparte eman dira, eremu horretan IOko egiturak duen maiztasun oso altuagatik: % 60 baino gehiago, 2.2.1.9. atalean esan den moduan. Testu bakoitzeko datuak 2.9. taulan eman dira.

²⁰ Hego EHko testuen artean IOko erlatiboen % 5 baino gehiago dutenak bakarrik hartuz gero, argumentuen proportzioak Ipar EHN aurkitzen ditugunen antzekoagoak dira, A-erlatiboen

Oro har, beraz, IAko egitura absolutiboa erlatibizatze joera dugu eta IOkoan, aldiz, subjektua.

Diakronikoki, hizkuntza batek erlatiboak sortzeko dituen aukeretan aldaketak gerta daitezke: posizio berrietara zabaltzea edo, kontrakoa, murriztea (Romaine 1984; Hendery 2012). Euskarazko egituren kasuan, badirudi eremu batzuetan (Bizkaia, Nafarroa eta Erronkaribar) IOko egitura ergatiboa eta absolutiboa ez diren kasuetara hedatu zela edo hedatzen hasi zela. Dena den, datiboaren edo leku-kasuen gainean egindako IOkoaren oso adibide gutxi daukagu testuetan, eta argi dago IOko erlatiboak IAkoak baino murrizketa gehiago duela. IAkoen erabileran, aldiz, aztertu ahal dugun denbora-tartean ez da aldaketarik gertatu.

2.7. taula. IAko eta IOko erlatiboetan erlatibizatzen diren argumentuak (ehunekotan). Lehenengo hiru lerroetan testu guztietako datuak eman dira (egitura biak batera eta aparte), hurrengoetan Ipar EHko, Hego EHko eta Erronkaribarko testuetakoak.

Eremua	Egitura	Guzt.	O	S	A	L
GUZTIAK	IA/IO	3395	44,7	37,9	10,1	7,3
	IA	2838	47,1	36,7	7,6	8,6
	IO	557	32,3	44,2	22,8	0,7
IPAR	IA	1426	44,7	40,7	6,5	8,1
	IO	255	16,1	52,9	31,0	0,0
HEGO	IA	1327	50,5	32,7	8,9	7,9
	IO	156	50,0	32,7	16,7	0,6
ERR	IA	85	34,1	31,8	7,1	27,1
	IO	146	41,8	41,1	15,1	2,1

2.8. taula. Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak: eremuen arteko aldeak. Argumentu bakoitzeko IOko erlatiboaren proportzioak eman dira (ehunekotan).

Arg.	GUZTIAK		IPAR		HEGO		ERR	
	Guzt.	IO	Guzt.	IO	Guzt.	IO	Guzt.	IO
O	1516	37,0	678	6,0	748	10,4	90	67,8
S	1288	19,1	716	18,9	485	10,5	87	69,0
A	343	37,0	171	46,2	144	18,1	28	78,6
L	248	1,6	116	0,0	106	0,9	26	11,5
Guztiak	3395	16,4	1681	15,4	1483	26,6	231	63,2

maiztasun nabarmen handiagoarekin: testu horietan A-erlatiboaren %57 IOkoa da, O-erlatiboaren %26 eta S-erlatiboaren %25.

2.9. taula. Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak (IA, IO, aposatuak eta *zein*): testuz testu (ehunekotan).

Testua	Mota	Guzt.	S	A	O	L	Beste
Lazarraga	AP	1	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	IA	56	8,9	0,0	44,6	41,1	5,4
	<i>zein</i>	57	14,0	28,1	12,3	24,6	21,1
Leizarraga	AP	28	46,4	46,4	7,1	0,0	0,0
	IO	57	61,4	31,6	7,0	0,0	0,0
	IA	155	51,0	14,8	22,6	8,4	3,2
	<i>zein</i>	90	32,2	32,2	5,6	11,1	18,9
Ros	IO	10	30,0	10,0	60,0	0,0	0,0
	IA	3	66,7	0,0	0,0	33,3	0,0
	<i>zein</i>	6	0,0	0,0	16,7	50,0	33,3
Mattera	AP	41	53,7	36,6	9,8	0,0	0,0
	IO	14	35,7	42,9	21,4	0,0	0,0
	IA	152	38,2	3,9	54,6	3,3	0,0
	<i>zein</i>	55	56,4	12,7	1,8	12,7	16,4
Beriain	AP	41	36,6	17,1	46,3	0,0	0,0
	IO	32	25,0	12,5	62,5	0,0	0,0
	IA	159	35,2	2,5	59,1	2,5	0,6
	<i>zein</i>	78	10,3	20,5	14,1	26,9	28,2
Haranburu	AP	13	46,2	46,2	0,0	7,7	0,0
	IO	11	18,2	45,5	36,4	0,0	0,0
	IA	110	21,8	4,5	59,1	13,6	0,9
	<i>zein</i>	6	33,3	50,0	16,7	0,0	0,0
Axular	AP	25	28,0	40,0	32,0	0,0	0,0
	IO	6	16,7	50,0	33,3	0,0	0,0
	IA	155	38,1	1,9	43,2	12,9	3,9
	<i>zein</i>	18	61,1	16,7	5,6	5,6	11,1
VJ	AP	3	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
	IO	3	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	IA	14	21,4	7,1	64,3	7,1	0,0
	<i>zein</i>	8	50,0	25,0	0,0	12,5	12,5
Kapanaga	AP	19	15,8	42,1	42,1	0,0	0,0
	IO	25	36,0	8,0	56,0	0,0	0,0
	IA	50	26,0	4,0	60,0	10,0	0,0
	<i>zein</i>	58	27,6	8,6	12,1	22,4	29,3
Tartas	AP	7	57,1	42,9	0,0	0,0	0,0
	IO	4	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	IA	115	47,8	0,0	44,3	6,1	1,7
	<i>zein</i>	56	58,9	19,6	3,6	12,5	5,4
Belapeire	AP	9	44,4	44,4	11,1	0,0	0,0
	IO	22	45,5	13,6	40,9	0,0	0,0
	IA	114	39,5	5,3	53,5	1,8	0,0
	<i>zein</i>	66	31,8	22,7	16,7	15,2	13,6
Oloroeko kat.	AP	13	53,8	30,8	15,4	0,0	0,0
	IO	25	40,0	52,0	8,0	0,0	0,0
	IA	108	28,7	2,8	66,7	1,9	0,0
	<i>zein</i>	52	40,4	28,8	9,6	7,7	13,5

2.9. taula. Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak (IA, IO, aposatuak eta *zein*): testuz testu (ehunekotan).

Testua	Mota	Guzt.	S	A	O	L	Beste
Otxoa Arin	AP	25	48,0	48,0	4,0	0,0	0,0
	IO	7	71,4	14,3	14,3	0,0	0,0
	IA	185	31,9	10,8	45,9	10,3	1,1
	<i>zein</i>	51	27,5	11,8	0,0	25,5	35,3
Arzadun	AP	3	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0
	IO	10	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0
	IA	11	27,3	0,0	63,6	9,1	0,0
	<i>zein</i>	13	53,8	0,0	15,4	7,7	23,1
Elizalde	AP	3	33,3	66,7	0,0	0,0	0,0
	IO	1	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
	IA	16	50,0	6,3	43,8	0,0	0,0
	<i>zein</i>	13	30,8	0,0	0,0	46,2	23,1
Haraneder	AP	29	37,9	44,8	13,8	3,4	0,0
	IO	23	78,3	17,4	4,3	0,0	0,0
	IA	68	42,6	8,8	23,5	23,5	1,5
	<i>zein</i>	66	18,2	48,5	7,6	16,7	9,1
Mikelestorena	AP	4	25,0	75,0	0,0	0,0	0,0
	IO	2	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0
	IA	147	29,3	10,2	54,4	4,1	2,0
Maister	AP	12	50,0	41,7	8,3	0,0	0,0
	IO	65	55,4	24,6	20,0	0,0	0,0
	IA	127	38,6	7,9	48,0	5,5	0,0
	<i>zein</i>	70	25,7	34,3	7,1	14,3	18,6
Olaetxea	AP	1	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	IO	3	33,3	0,0	33,3	33,3	0,0
	IA	74	31,1	4,1	63,5	1,4	0,0
	<i>zein</i>	17	23,5	17,6	11,8	17,6	29,4
Ubillos	AP	5	60,0	40,0	0,0	0,0	0,0
	IO	5	40,0	60,0	0,0	0,0	0,0
	IA	221	26,7	14,0	37,1	5,4	16,7
Lizarraga	AP	82	31,7	32,9	34,1	0,0	1,2
	IO	45	28,9	6,7	64,4	0,0	0,0
	IA	68	44,1	0,0	36,8	19,1	0,0
	<i>zein</i>	97	13,4	14,4	5,2	30,9	36,1
Mogel	AP	9	44,4	33,3	22,2	0,0	0,0
	IO	24	12,5	45,8	33,3	0,0	8,3
	IA	66	13,6	12,1	60,6	10,6	3,0
	<i>zein</i>	5	40,0	40,0	20,0	0,0	0,0
Gerriko	AP	10	0,0	40,0	60,0	0,0	0,0
	IO	1	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	IA	141	28,4	11,3	59,6	0,7	0,0
	<i>zein</i>	2	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0
Duhalde	AP	20	65,0	15,0	20,0	0,0	0,0
	IO	13	46,2	53,8	0,0	0,0	0,0
	IA	217	35,9	5,5	49,3	8,3	0,9
	<i>zein</i>	16	18,8	31,3	0,0	6,3	43,8

2.9. taula. Erlatibizatzen den argumentua eta erlatiboak (IA, IO, aposatuak eta *zein*): testuz testu (ehunekotan).

Testua	Mota	Guzt.	S	A	O	L	Beste
Fraibartolome	AP	11	27,3	36,4	36,4	0,0	0,0
	IA	168	49,4	10,1	32,7	7,1	0,6
	<i>zein</i>	7	57,1	0,0	0,0	42,9	0,0
DoktrErr	AP	1	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
	IO	12	25,0	0,0	75,0	0,0	0,0
	IA	7	14,3	0,0	85,7	0,0	0,0
	<i>zein</i>	21	28,6	19,0	4,8	23,8	23,8
Hualde Mayo	AP	9	55,6	11,1	33,3	0,0	0,0
	IO	81	56,8	22,2	19,8	1,2	0,0
	IA	42	40,5	14,3	14,3	31,0	0,0
	<i>zein</i>	133	15,8	18,8	9,8	16,5	39,1
Intxauspe	AP	27	44,4	44,4	11,1	0,0	0,0
	IO	15	53,3	26,7	20,0	0,0	0,0
	IA	122	60,7	14,8	15,6	9,0	0,0
	<i>zein</i>	57	28,1	38,6	1,8	10,5	21,1
Mendigatxa	IO	43	18,6	7,0	69,8	4,7	0,0
	IA	33	21,2	0,0	51,5	27,3	0,0

2.2.2.2 Murrizgarritasuna

Jakina denez, euskarak ez ditu erlatibo murrizgarriak eta ez-murrizgarriak gramatikalki bereizten, eta egitura bera erabiltzen da, murrizgarritasuna gorabehera (de Rijk 1998 [1972]: 139, Oyharçabal 1987: 192).

IOko erlatiboaren kasuan ez da gaia aztertu, hala ere. Argi dago, IAko erlatiboaren antzera, IOkoa erabil daitekeela erlatibo murrizgarriak (116) nahiz ez-murrizgarriak (117) ekoizteko:

- (116) a. Nork ere bada enzuten baititu ene hitz hauk, eta hek egiten, hura dut konparaturen *gizon zuhur* [bere etxea arroka gain batetan edifikatu duenarekin] (LeizTest)
- b. P. Ze frutu Zordeussagu amarrenari, eta premiziari, eta ceimbat. R. *Costumbre* [Obispaduan edo errian reziuituric dagoanagaz] conforme (Kap)
- c. Esan gure dau *christineu* [langoicoen gracion dagoanac] (VJ)
- d. Sacramentu bat da çoignec guiçonaren eta emaziaren artian *aliança* [saintu eta bethi iraing behar dian] bat eguiten beytu (Oloroe)
- e. Guisa berian perseguitu citzabein *Profeta* [ssen antzinetico izan zrenner] (Hualde)

- (117) a. ezen badakit *Iesus* [kruzifikatu izan denaren] bilha zabiltzatela (Leiz-Test)
- b. Vlertuagaz ondo *Mâdamentu*, [gordeco doguzanac], eta *Sacramentu*, [artuco doguzanac] (Kap)
- c. Sinhesten dut *Iainco* [aita bothere guztia duena], ceruaren eta lurraren eguilea baithan (Mat)
- d. Eztugu behar *khorpitz* [hiroquey den] bat maythatu, ez *goure edertarçun* [igaran behar diana] ppheretchatu (Oloroe)
- e. *Nire oe* [antxinako Eremutar, ta Padarrak gogor ta iguingarrijagorik euki ez ebeena] (Mogel)

2.10. taula. Erlatibo murrizgarriak eta ez-murrizgarriak (ehunekotan).

Egitura	Guzt.	Murrizg.	Ez-murrizg.
IA	1611	97,8	2,2
IO	491	74,7	25,3

IAko erlatibo ez-murrizgarriak ez dira asko erabiltzen (nire corpusean % 2,2 bakarrik; begiratu 2.10. taula). IOkoak, aldiz, askoz maizago dira ez-murrizgarriak (% 25).²¹

Hala ere, aipatu behar da ez-murrizgarrien artean asko *Ginco aytá* [*pphote-re oro dianian*] edo *ene Aita* [*zeruetan denaren*] erakoak direla, eta horiek kenduz gero, ahuldu egiten dela IAko eta IOko erlatiboen arteko alde hori. Nolanahi ere, ez da ezinezkoa pentsatzea esapide horietan erlatiboa izenaren eskuinean dugula, IOko egitura garai batean erlatibo ez-murrizgarriak eratzeko erabiltzen zelako. Joera hori nabarmenagoa da Ipar EHko testuetan, zeinetan IOkoen % 37 ez-murrizgarria den (Hego EHn % 16 eta Erronkaribarren % 11).

2.2.2.3 Ardatzaren semantika

Aztertu dudan hurrengo ezaugarria erlatiboaren ardatzaren semantikari dagokio: biziduna ala bizigabea den.

Ardatzak bizidunak izaten dira IOko erlatiboetan maizago, IAkoetan baino. Testu guztiak kontuan hartuta, IOkoen % 37tan ardatza biziduna da, eta IAkoen % 18tan (2.11. taula). Hala ere, joera hori ez da oso nabarmena testu guztietan. Hego EHko testu gehienetan ez da betetzen. Kontrara, Ipar EHko egileek sarri erabiltzen dituzte IOko erlatiboak ardatza biziduna denean:

²¹ Testuetako adibide asko ez dira interpretatzen errazak, horrelakoak aparte utzi dira eta adibide argiak bakarrik hartu dira kontuan.

- (118) a. Bada *aniamalia* [adimendurik eztutenek] ere, behintzat erleek eta xinhaurriek, arrazoiñekin erranen derakute (Ax)
- b. *Populu* [ilhunbean zetzanak] argi handi ikusi ukan du (Leiz)
- c. Adoratzen zaitut *Iainko eta gizon* [sakramendu sindu hunetan erreal-ki eta dudarik gabe zarena] (Haranb)
- d. Zergatik Elizan *haur* [batheiatzen denak] egüz aita, eta egüz ama behar dütü? (Belap)

2.11. taula. Ardatzaren semantika IAko eta IOko erlatiboetan.

Eremua	Mota	Guztira	Bizidun	Bizigabe
IPAR	IA	248	14,5	85,5
	IO	227	51,5	48,5
HEGO	IA	238	21,8	78,2
	IO	141	26,2	73,8
ERR	IA	14	7,1	92,9
	IO	132	24,2	75,8
GUZTIAK	IA	500	17,8	82,2
	IO	500	37,2	62,8

2.2.2.4 Erlatibo hautsiak

IAko erlatiboaren artean egitura hautsien oso adibide gutxi dago. (119-a)-n, esaterako, postposizio-sintagma erlatiboaren ardatzaren atzetik dator. (119-b)-n, berriz, zeharkako objektua eta denborazko mendeko perpausa, erlatiboaren gainerako zatiekin batera joan behar dena, ardatzaren ostean agertzen dira. Horrelako perpausak oso urriak dira: aztertutako corpusean 14 adibide aurkitu ditut bakarrik (ezta ehuneko bat), horietatik sei Bizkaian eta lau Nafarroan (hots, IOko hautsien proportziorik handiena duten leku berberetan).

- (119) a. [egin direan] *pekatu guztiak* [atzerengo Konfesinorik] (Arz)
- b. *Ite Missa est, sinifiqueetan dau* [Christo gure iaunac esancituçan] *verbaac* [bere Aprostuai vidaldu cituçanean prediqueetâ Mundu guztiti] (Kap)

Askoz ere maizago aurkitzen ditugu IOko erlatibo hautsiak (120). Corpus osoan 79 adibide daude, IOko erlatiboaren % 14. Normalean “lekuz kanpo” dagoen zatia aditzaren atzetik kokatuta dago, baina buruaren aurretik ere ager daiteke (batez ere Erronkaribarren (120-i)-n bezala).

- (120) a. *ynformacione* [eguin duena] [agot oñaren eta bere lagunaren contra] (Ros)

- b. [gure errian] *gauza* [aconteçiçen direnez] (Ros)
- c. Itandu beguio bacoçac bere bioçari, contu eguiten dabela, dala *fiscal* [acusetan daben] *bat* [bere burua] (Kap)
- d. Persona alaco guztiac beardituez ostera confesadu, *pecatu* [confesadu ditueçan] guztiac [areanic ona] (Kap)
- e. [Orai Ebanjelioko, eta graziasko denbora ditzoso onetan ofrezizen diogun] *sakrifizioa* [Iaungoikoari] (BerM)
- f. [Jinkoak] *frütü* [debetatü zerionaren] iatia (Belap)
- g. *Donzella* [gelditu zenak] [peñan] kontatu zio Mariñelai (Lizarg)
- h. Tratatan du [abratsec] *dificultade* [deinaz] [bere salbacioniaren], eta aren amorioz gaiza guciuac renunciatan deinen premiumaz (Hualde)
- i. [Ardauntzian trabajatra] *obrero* [deitruc izan zrenen] parabola (Hualde)

Ez da kasualitatea (120)-ko adibide guztiak Hego EHkoak izatea. Izan ere, 2.12. taulan ikus daitekeenez, erlatibo hautsi gehien Erronkaribarko (adibide guztien % 30), Nafarroako (% 24) eta Bizkaiko (% 24) testuetan aurkitzen ditugu; Ipar EHn, aldiz, adibide bakan batzuk baino ez.

2.12. taula. Erlatibo hautsien proportzioak IOko erlatiboan (ehunekotan).

Eremua	IA	Hautsiak	IO	Hautsiak
NAF	390	1,0	80	23,8
BIZ	383	1,6	65	23,1
ERR	85	0,0	103	30,1
ZUB	586	0,3	131	2,3
GIP	547	0,2	13	0,0
LAP	857	0,0	124	0,8
ARAB	56	1,8	0	

Oyharçabalen (1987: 176-177) arabera, erlatibo libreetan perpaus hautsiak ohikoak dira. Ardatza agerian duten erlatiboetan ez bezala, egitura libreetan hitz-ordenaren murrizketa ez da hain sendoa, eta *etorri direnak etxera, kontent dira* motako perpausak guztiz gramatikalak dira. Oyharçabalek dioenez, erlatibo hautsiak ezinezkoak dira erlatiboaren determinatzailea *bat* edo *guzti* denean (**etorri diren batzu etxera* edo **etorri diren haiek etxera kontent dira*). Nik aztertutako testuetan IOko erlatiboetan, hala ere, aurkitzen ditugu horrelakoak (begiratu (120-c) eta (120-d) adibideak).

2.2.2.5 Perpausaren luzera

Oro har, IAko eta IOko erlatiboen artean ez dago alderik luzeran: IAko erlatiboek batez beste 3,7 hitz dituzte eta IOkoek 3,5.

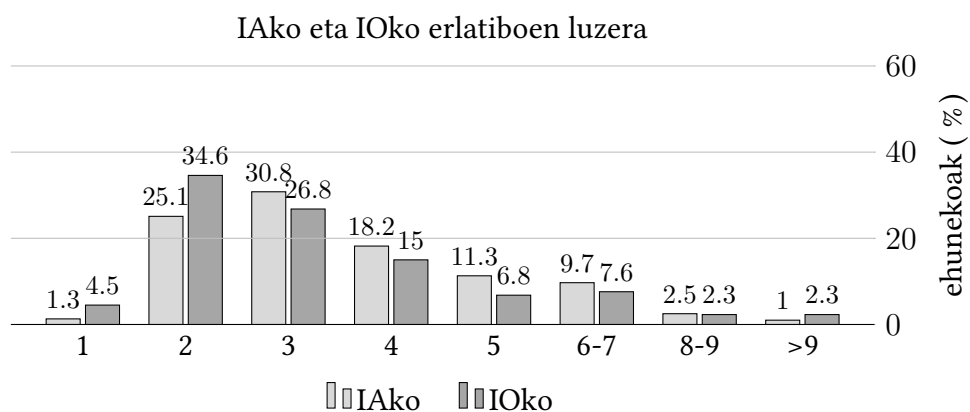
Testuz testu begiratuta, bitan bakarrik aurkitzen dugu alde handiagoa (begiratu 2.13. taula): Duhalderenean (IA: 3,9 eta IO: 5,5) eta batez ere Mogelenean (IA: 3,7 eta IO: 6,4, (121)).

- (121) a. *buruko ule* [trenza gerriraño elduten jatana, ta zapi baga nun nai erabilli daikedana] (Mogel)
- b. Daukat Jangoikuak emonda *emazte otzan, baketsu*, [euli bati bere gaxik egingo ez leuskiona] (Mogel)

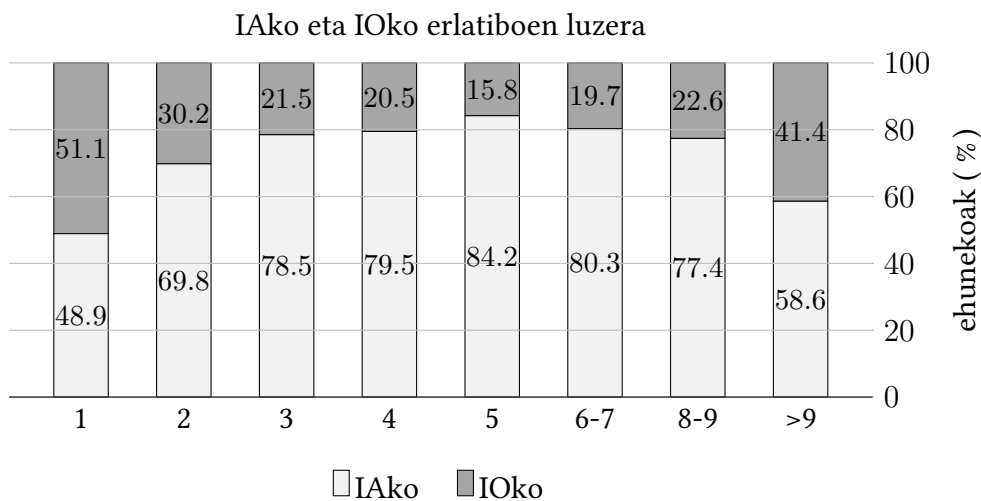
2.13. taula. IAko eta IOko perpaus erlatiboen luzera testuz testu. Erlatibo-mota bakoitzeko 10 adibide baino gehiago dituzten testuak zerrendatu dira.

Testua	Guzt.	IA	Guzt.	IO
Arzadun	11	3,2	10	3,0
Belapeire	114	4,2	22	3,0
Beriain	159	3,5	29	3,1
Duhalde	217	3,9	13	5,5
Haranburu	110	4,1	11	4,5
Haraneder	68	3,6	22	2,7
Hualde Mayo	42	3,2	81	3,5
Intxauspe	122	3,3	13	3,4
Kapanaga	49	3,5	25	3,2
Leizarraga	155	3,6	52	3,7
Lizarraga	68	2,9	45	2,6
Maister	127	3,5	64	3,5
Materra	152	4,1	13	4,2
Mendigatxa	33	2,8	43	2,2
Mogel	66	3,7	22	6,4
Oloroeko kat.	108	3,6	23	3,3

Hitz-kopuruen distribuzioa bi egituretan ere oso antzekoa da (2.1. irudia). Bietan gehien agertzen diren erlatiboek bi edo hiru hitz dituzte, IAkoen % 56k eta IOkoen % 61ek. Zenbat eta mendeko perpausa luzeago, orduan eta adibide gutxiago aurkitzen ditugu. Adibidez, sei hitzetik gora du IAkoen % 13k eta IOkoen % 12k. Hitz bateko perpausak ere oso urriak dira.

2.1. irudia. IAko eta IOko erlatiboan luzera. 1641 IAko erlatibo eta 514 IOko erlatibo aztertu ditut. Horregatik, biak konparatu ahal izateko, egitura bakoitzeko luzera jakin bat duten adibideen proportzioak adierazten dira irudian (adibidez, 4 hitz ditu IAko erlatibo guztien % 18k eta IOkoen % 15ek).

2.2. irudia. Hitz-kopuru bakoitzeko IAko eta IOko erlatiboan proportzioak (2155 erlatibo hartu dira kontuan, hitz bat dutenak 79 dira, 2 hitz: 907, 3: 991, 4: 630, 5: 357, 6-7: 338, 8-9: 92, eta >9: 51).

Hala ere, datuei beste era batera begiratuta, bi egituren artean alde txiki bat egon daiteke. 2.2. irudian ikus daiteke zenbat IAko eta zenbat IOko erlatibo dauden hitz-kopuru bakoitzeko. IOko erlatiboen proportzioa handiagoa da perpaus oso motzetan (hitz bat edo bi dutenetan) eta oso luzeetan (bederatzitik gorakoe-tan). Zehatzago, hitz bateko perpausetan, bi adibidetik bat IOkoa da; bi hitz dutenetan, heren bat. Erlatibo luzeagoetan askoz gutxiago dira IOkoak: hiru eta zazpi hitz artean dutenen kasuan IOkoak % 16-20 dira. Erlatiboa izenaren ondoan maizago agertzen da irudiaren aurkako muturrean ere, bederatzi hitz edo gehiago duten perpausen % 40 IOkoa baita. Emaidza esanguratsua da batez ere perpaus motzekin, halako asko baitaude eta testu gehienetan aurki daitezke (corpus osoan 213 adibide). Adibideei begiratuta (122), asko [ADJEKTIBOA *izan*] motakoak dira (*mortale dena*, *egiazko dana...*) edota [PARTIZIPIOA LAGUNTZAILEA].

(122) *aniamalia* [adimendurik eztutenek] (Ax), *khorpitz* [hiroguey den] *bat* (Oloroe), *goure arima* [hil eztaitianac] (Belap), *haur* [batheyatcen denac] (Belap), *eure Aita* [sekretuan dakusanak] (LeizTest), *Populu* [ilhunbean zetzanak] (LeizTest), *ardi* [artzainik eztutenak] (LeizTest), *suzko estang* [sufrez zaxekan] *batetara* (LeizTest), *confesiño* [eguin citueçan] *guztiac* (Kap), *haren buruçagui* [ikusten eztena] (Mat), *bertceren bekatu* [uquitcen gaituztenac] (Mat), *bekatu* [mortale dena] (BerM), *miserikordia*, *eta ondasun* [duzunagatik] (BerM), *iri* [entzutan zabeinec] (Hualde), *zati* [sobratu zrenetaz] (Hualde), *gaiza* [igaraiten diren] *eli batez* (Mst), *azkartarzün* [hun denik] (Mst), *konzienziako examina* [bear dana] (Arz), *amore* [digunagatik] (Lizarg), *milagro* [egin zituenak] (Lizarg), *Elizaren buru* [agiri dana] (Ubill), *Jaungoiko* [egiazko dana] (Gerriko), *izen* [neuk eztakidazanak] (Mogel)

Luzeen kasuan, aldiz, adibide gutxi dugunez, tentuz hartu behar dela uste dut. Arestian esandakoarekin bat dator datu hori, hala ere: badirudi XIX. mendeko egileek erlatibo luzeak izenaren ostean jartzeko joera bat dutela. Halere, XIX. mendeko testu gutxiegi aztertu ditut kontu orokorra den jakiteko, baina ez da ezinezkoa momentu batetik aurrera IOko egitura perpaus luzeak erlatibizatzeke espezializatzea. Egileen hautu estilistiko bat ere izan daiteke (kasualitatea izatea ere ezan da baztertu). Datu gehiago beharko lirarteke erabakitzeko.

IAko eta IOko erlatiboek perpaus nagusiaren bukaeran agertzeko joera argia dute (123): horrela da aztertutako adibideen erdietan baino gehiagotan, 2.14. taulan ikus daitekeen bezala.²² IOkoen kasuan zertxobait nabarmenagoa dirudi joera horrek: IOkoen % 67 doa amaieran eta IAkoen % 56. Ohikoa da, halaber,

²² Ezaugarri honetan IAko eta IOko perpausen ausaz aukeratutako lagin bat bakarrik aztertu da.

perpausaren hasieran aurkitzea (% 30 inguru), (124)-n bezala. Askoz gutxiagotan erlatiboa perpausaren erdian doa (125).

- (123) a. Çoing dira letcione hontaric [idoki behar diren] *profeytiac*? (Oloroe)
 b. Konparatu da zeruetako resuma, *mustarda bihi* [gizon batek harturik bere landan erein duenarekin] (LeizTest)
- (124) a. Eta huna, [hamabi urthez odol iariatzez eri zen] *emazte batek* gibeletik ethorririk hunki zezan haren abillamendu ezpaina (LeizTest)
 b. *Intenzio* [eramo bear dena] [Meza enzutera doaienean] (BerM)
- (125) a. baina xakurrek ere [bere nabusien mahainetik erorten diraden] *apurrretarik* iaten die (LeizTest)
 b. Eztugu behar *khorpitz* [hiroquey den] *bat* maythatu, *ez goure edertarçun* [igaran behar diana] ppheretchatu (Oloroe)

2.14. taula. IAko eta IOko erlatiboen posizioa perpaus nagusian (ehunekotan).

Mota	Guztira	Hasieran	Erdian	Bukaeran
IA	478	35,8	8,2	56,1
IO	198	29,8	3,0	67,2

2.2.3 IAko eta IOko erlatiboak: ondorioak

Nire lehenengo helburua izan da testu zaharretan agertzen diren IOko erlatiboak biltzea eta deskribatzea, azterketa hori ezinbestekoa baita perpaus erlatiboen historian aurreratzeko. Testuetako datuak aurkeztu ondoren, atal honetan emaitzak interpretatzen saiatuko naiz.

Ondorio inportanteenetako bat da IOko erlatiboa ez zela oso noizbehinka eta testu gutxitan agertzen zen bitxikeria, agerpen-kopuruagatik bakarrik arreta mezezi duen egitura baizik. Ugari dira IOko egitura lekukotzen duten testuak, eta testu askotan erlatiboen proportzio handi bat izenaren ostean doa, % 20tik gora testu hauetan: Kapanaga, Arzadun, Mogel, Leizarraga, Haraneder, Maister, Lizarraga eta Erronkaribarko testu guztiak.

Ikusi dugun bezala, testuen artean maiztasunean aldeak nabarmenak dira (eta batzuetan denboran eta espazioan nahiko hurbil dauden testuen artean). Dirudieenez, beraz, zenbaki hutsak ez dira oso fidagarriak, eta IOko gehien duten testuak arreta handiz begiratu behar dira garai eta leku bateko hizkeraren ezaugarriak eta egitura horren erabilera bultzatzen bestelako faktore batzuk ahal den neurrian bereizteko.

Kontuan hartu behar den lehenengo faktorea testu-generoa dela uste dut. Leizarragaren kasuan, nahiz eta bere testu guztiak erlijiozkoak izan, erlatiboen erabilerari dagokionez, ez dira berdinak Bibliaren itzulpenak eta beste helburu batekin eta dirudienez estilo apur bat askeago batean idatzitako *ABC* liburua. Antzeko zerbait gertatzen da mende batzuk geroagoko Intxauspereen itzulpenetan: Biblian askoz gehiago erabili zuen IOko erlatiboa elkarrizketetan baino. Badirudi, beraz, IOko erlatiboak estilo jasokoak-edo zirela, idazle horientzat bederen. Nolanahi ere, gauzak gehiago korapilatzeko, kontrako adibiderik ere bada: maila apalagoko testu askoz ere gutxiago daukagu, baina horrelakoetan ere aurki daitezke IOko egituraren adibide batzuk: Donostiako gutunetan edo Jean de Peruskiren gutunean. Horren harira, Zuberoa-Erronkari arteko gutunak ere aipatu behar dira. Horiek, hala ere, ez dira gutun pribatuak, ofizialak baizik, eta askotan erdaraz sortzen ziren administrazio-agirien kutsua dutela dirudi.

Generoarekin lotuta, testua itzulpena denean (eta euskarazko testu zaharren artean testu orijinalak ez dira larregi), gerta daiteke itzultzaileak jatorrizko testuarekiko “fidelegia” izatea eta baliabide gramatikal markatuak ohi baino gehiago erabiltzea. Horrek ez du esan nahi euskarazko IOko erlatiboak inguruko hizkuntzek dituzten egituren kalkoak direnik. Kasu horretan beste hizkuntzarekiko ukipenaren eragina zeharkakoa da: hizkuntzan existitzen den (baina ez nahitaez oso ohikoa den) egitura baten maiztasuna igotzea dakar. Bi testuekin —Leizarragaren San Mateo eta Kapanagaren dotrina— erkatu ditut orijinala eta euskarazko itzulpena. Kapanagaren, esaterako, IAko erlatiboak IOkoak baino ugariagoak izan arren, kasu askotan, testua jatorrizkoarekin konparatzean, ikusten da euskarazko testuak gaztelaniaren hitz-hurrenkera berbera duela. Eta ez da perpaus erlatiboengatik bakarrik, genitiboak eta *-ko* atzizkia duten sintagmak ere izenaren ostean jartzen baititu Kapanagak.

Bestalde, euskarazko adjektiboen inbentario murriztua dela eta, erdarazko adjektiboak IOko erlatiboen bidez euskaratzen zituzten idazleek askotan. Argi ikusten da hori testua itzulpena denean (Leizarraga, Landucci eta Kapanaga, esaterako), baina beste kasu batzuetan ere susma daiteke erdarazko adjektiboek bazutela zerikusia erlatiboaren eskuineko kokapenarekin. Adibidez, askotan agertzen den *behar dena* erlatiboaren azpian *necesario* edo antzeko adjektiboa egon daiteke. Erlijio-hiztegian ere nabaria da: *todopoderoso* edo *celeste* motakoak esateko IOko erlatiboak askotan erabiltzen ziren (*Aita zeruetan dena* edo *Aita podere guztia duena*) eta, dirudienez, esamolde (erdi-)ihartu bihurtu ziren erlatibo horiek azkenean. Testu batzuetan (Haranederrengan, esaterako) horrelakoak kenduz gero maiztasuna jaisten da, eta, batzuetan, asko.

Datuei beste era batera begiratuta, kasu batzuetan behintzat, IOko erlatiboa maiz agertu zaigu erromantzeak eragin inportantea zuen lekuetan, hiri handietako lekukotasunetan (Gasteizen Landucci, Bilbon Mikoleta, Donostiako gutuneko adibide bakarra, baina interesgarria) eta euskara galtzen ari zen eremu batzuetan: XIX. eta XX. mendeko Erronkaribarren eta Aiaraldean. Ez da ezinezkoa eremu horietan egoera linguistikoak hiztunak erdararekiko antzekotasun gehiago duen egitura bat erabiltzera bultzatu izana.

Diakroniara pasaturik, testuen urritasunak batetik, eta aztergai den egituraren izaerak bestalde —erlatiboak maiztasun gutxikoak dira berez, ez baitute derrigor agertu behar—, zail bihurtzen dute datuen interpretazioa. IOko erlatiboa bizirik zegoen (eta leku batzuetan bizirik dago oraindik), inolako dudarik gabe, Euskal Herriaren ipar-ekialdean. IOko erlatiboen maiztasuna nahiko koherentea da testuz testu, eta egileen arteko aldeak ez dira oso handiak. Zuberoan eta Erronkaribarren IOkoen maiztasuna altua da; Lapurdin baxuagoa, baina IOkoa sistematikoki agertzen da testu guztietan. Nafarroako testuekin arazo gehiago daude, baina lekukotasunak ez dira falta. Gutxien erabili ziren Gipuzkoan. Araban Landucciren adibide batzuk eta Lazarragaren bakarra dauzkagu bakarrik. Bizkaian egile askok erabili bazuten ere (batez ere XVII. mendean), testu batzuetan ez dira lekukotzen eta egileen arteko aldeak handi samarrak dira.

Lehen begi-kolpean, daukagun testu zaharrenetatik hasita lekukotuta daude IOko erlatiboak: Etxeparerengan zaharrenak, Leizarragarengan asko eta XVI. mendeko beste hainbat testutan (Arabian Landucci eta Lazarraga; Nafarroan ere adibide batzuk). Mendebaldeko datuak, hala ere, arazotsuak dira. Araban Landucciren lekukotasuna oso berezia da, eta harrigarria da Lazarragaren eskuizkribuan adibide bat bakarrik egotea. Bizkaian XVII. mendearen erdialdera arte ez dira agertzen. Nabarmenezkoa da batez ere *RS*-n ez agertzea: horko hizkerak ez badu islatzen XVI. mendeko hizkuntza-egoera, lehenagoko bat baizik (XV. mendekoa edo), IOko egiturarik ez egotea are esanguratsuagoa da. Pentsa daiteke, jakina, XVII. mendearen erdira arte lekukotu ez izanaren arrazoia datuen urritasuna dela, baina beste azalpen bat ere ezin da baztertu: garai hartan ez zirela erabiltzen, alegia.

Testu berriagoetan aurkitzen dugun egoerak ere interesa du. XVI. eta XIX. mendeen bitartean ipar-ekialdean IOkoen maiztasuna zertxobait jaisten bada ere, IOkoak mantentzen dira, nahiz eta IAko erlatiboak nagusitu. Erronkaribarren kasuan, IOkoen erabilera mantentzen da. Bizkaian eta Gipuzkoan, aldiz, IOkoen lekukotasunak gutxituz doaz. XIX. mendearen hasieran oraindik aurki daitezke, baina ez aurreko mendean bezain erraz. Oro har, beraz, ipar-ekialdeko hizkeretan

XX. mendera arte erabiltzen ziren (eta gaur egungo hizkera batzuetan ere entzun daitezke, markatuak badira ere). Mendebaldean eta erdialdean, aldiz, XVII. eta XVIII. mendeetan lortu zuten posizioa galtzen dute IOkoek. Hizkuntza idatzitik desagertzea gramatikarien gutxiespenarekin lot daiteke agian (Larramendi lehenengoan izan zen, gero Añibarrok eta beste batzuek iritzi bera errepikatu zuten), baina ahozko hizkuntzatik desagertzea beste era batera azaldu beharko da. Azken puntu horrek, hala ere, ikerketa gehiago merezi du: Bizkaian egindako ikerketa dialektologiko batzuetan ahozko hizkeran IOko egituraren adibide batzuk jaso baitira (Zuloaga prestatzen).

IOko erlatiboaren erabilera oso zabaldua zegoen, beraz, dialekto guztietan aurkitzen baita. Hala ere, xehetasunetan sartuta, atal honetan bildu diren adibi-deak interpretatzea ez da beti erraza: kontraesan asko daude eta maiztasunean ikusi ditugun aldeak ulertzeko azalpen posible gehiegi daude (estiloa, erromantzeen eragina, jatorrizko testuaren eragina...). Orokortze batzuk ematen saiatu naiz, baina agian beste metodo batzuk beharko genituzke egitura horren erabilera hobeto ulertzeko. Alderdi soziolinguistikoak sakonago ikertu beharko lirateke, beharbada: hemen ideia batzuk baino ez ditut gehiegi sakondu gabe aipatu: adibidez, badirudi hiriko hizkeretan IOko egiturak maiztasun handiagoa zuela. Testu zaharretako sintaxian itzulpenaren prozesuak izan dezakeen eraginaren azterketa ere egiteko dugu euskal hizkuntzalaritzan (itzulpenaren teoria kontuan hartuz); hemen (eta tesi honen beste atal batzuetan) saiakera bat baino ez dut egin. Azkenik, gehiegi aipatu ez dudana beste alderdi bat ere badago: testuen alderdi estilistikoak. Dударik gabe, antzekoak diren bi egituren artean egilearen hautuan horiek izan dezakete eragina, eragin hori zehaztea oso zaila bada ere. Tesi honetan, hala ere, alde batera utzi ditut estiloaren arazoa, gramatikaren ikerketa literaturarena baino hurbilago dudalako.

Beraz atal honen lehen ondorio nagusia da IOko erlatiboa testu zaharretan asko ageri arren, bildutako datuekin ezin dugula berretsi Martínez-Aretak (2011: 361) esandakoa: “zenbat eta atzerago goazen testu tradizioan, orduan eta sarriago agertzen zaizkigu honelako egiturak, NG [izena-genitiboa] zein NRel [izena-erlatiboa] motakoak”. Egia da XVI. mendean gehiago direla IOko erlatiboak XIX. mendean baino, baina XVI. eta XVIII. mendeak konparatuta, irudia askoz ere konplexuagoa da. Gainera, XVI. mendeko lekukotasun garrantzitsu batzuetan ez dugu egitura aurkitzen. Zaharragoa zein den auziari irtenbide proposatzeko, beraz, beste metodo batzuk behar dira. Horiek hurrengo kapituluaren gaietako bat izango dira.

Bigarren ondorioa hau da: ezaugarri gramatikalei begira, IOko erlatiboa ez zen IAKoaren ispilu-irudi hutsa, hainbat ezaugarritan urruntzen baitziren bi erlatibo horiek. Gainera, emaitzak aski koherenteak dira: testuen kontu estilistikoak, egile batzuen bitxikeriak eta, oro har, testuen fidagarritasuna gorabehera, ez dirudi IOko erlatiboa idazleek asmatutako baliabide artifiziala zenik, IAKo erlatiboaren pareko egitura gramatikala baizik. Horren froga testuz testu errepi-
katzen diren hainbat ezaugarri gramatikak direla uste dut, ez baita posible joera horiek kasualitatea izatea. Hauek dira, zehazki, ezaugarri gramatikalen azterketaren emaitza garrantzitsuenak:

- (i) Erlatibiza daitezkeen argumentuei dagokienez, IOko eta IAKo erlatiboak ez dira guztiz berdinak: (a) absolutiboa eta ergatiboa ez beste kasuak eta postposizioak IAKo egituran arruntak dira, baina IOkoan gutxi agertzen dira (eta bakarrik eremu batzuetan: Bizkaian, Nafarroan eta Erronkaribarren), (b) IOkoaren bidez subjektu iragankorra erlatibizatzeke joera dago.
- (ii) Erlatibo gehien murrizgarriak dira bi egituretan, baina badirudi IOkoak IAKoak baino maizago direla ez-murrizgarriak.
- (iii) Ardatz bizidunak IOko erlatiboan aurkitzen ditugu gehiago IAKoetan baino.
- (iv) IOko erlatibo hautsiak arruntak dira Bizkaian, Nafarroan eta Erronkaribarren, baina ez gainerako eremuetan. IAKo erlatiboak oso gutxitan dira hautsiak, baina, izatekotan, aipatu diren eremu berberetan.
- (v) Luzerari dagokionez, ez dago alde handirik bi egituren artean: IAKoan 3,5 hitz agertzen dira batez beste, eta IOkoan 3,7. Hala ere, IOko egitura erlatibo oso motzekin (1-2 hitz) edo oso luzeekin (9tik gora) IAKoa baino zertxobait gehiago erabiltzen da.

Hurrengo atalak erlatibo aposatuak lantzen ditu, eta ikusiko dugu IOko erlatiboek eta aposatuek antza dutela ezaugarri batzuetan. Emaitza hori garrantzitsua izango da proposatzeko bien artean lotura diakronikoa dagoela.

2.3 Erлатibo aposatuak

Atal honen helburua erlatibo aposatuak aztertzea da. Ahal denean, IA/IOko erlatiboekin konparatuko dira aposatuen ezaugarri bereziak hobeto ikusteko, batetik, eta IOkoen eta aposatuen antzekotasunak seinalatzeko, bestalde.

Hasteko, azaldu behar dut nolako perpausak hartzen ditudan aposatutzat. Oyharçabalek (2003) ardatzik gabeko erlatiboen hainbat klase bereizten ditu:

- (i) Ardatza ezabatu arren, testuinguruak argi uzten du zein den (*Oraintxe sartu dena nire laguna da*).
- (ii) Erlatibo generikoak (*Ez dakienak dakitenei galda bieziaie*).
- (iii) Predikatuak diren erlatiboak (*Liburu hau da lagunek iaz eskaini zidatena*).
- (iv) Erlatibo aposatuak.
- (v) Erlatibo extraposatuak.
- (vi) Esaldi osoa modifikatzen duten erlatiboak (*Zozotzat hartzen nau, gustatzen ez zaidana*). Oyharçabalek dioenez hiztun guztiek ez dituzte horiek onartzen.

Oyharçabalen arabera, erlatibo aposatuetan IS mugatu bati ardatzik gabeko erlatibo bat eransten zaio (126). IAko eta IOko egituretan ez bezala, beraz, erlatibo eta horrek modifikatzen duen IS ez daude sintagma berean. Elkarren ondoan daude eta bien artean ezin da beste hitzik sartu. Erlatiboak eta ISk kasu-marka berbera dute normalean: (126-a)-n absolutiboa eta (126-b) ergatiboa.

- (126) a. Baldin *presenteko denbora haur*, [orai eskuen artean duguna,] enplegatzen ezpadugu ongi (Ax)
- b. Baiña *zuk*, [Iainkoa miseriakordios dela diozunorrek], aditu behar dituzu aphur bat iustiziaren tornuak eta kolpeak ere (Ax)

Erlatibo extraposatuak, Oyharçabalen definizioaren arabera, esaldiaren bukaeran doaz. Ez dute modifikatzen duten ISren ondoan egon behar, hau da, tartean hitz batzuk egon daitezke (127-a). Absolutiboa edo partitiboa dute beti erlatibo horiek eta absolutiboan edo partitiboan doan IS modifikatzen dute: (127-a) edo (127-b). Izenak beste kasu-marka bat badarama, zaila da erlatibo extraposatu bat eraikitzea (Oyharçabal 1987: 183), (127-c)-n ikusten den moduan. Aposatuen eta extraposatuen arteko alderik inportanteena, Oyharçabalen iritziz, hau da, hain zuzen: aposatuetan estraposatuetan baino kasu-marka gehiago ager daitezke.

- (127) a. *Zerbeit* gertatu zitzaien orduantxe [ederki lotsatu zituena] (Oyharçabal 2003: 806)

- b. Eta ez dut uste baden *emazterik* [ezetz ihardetsiko didanik] (Oyharçabal 2003: 806)
- c. ?*gizon batekin* joan nintzen, [bidea ongi ezagutzen zuena / zuenarekin] (Oyharçabal 2003: 806)

Hemen batera aztertuko ditut aposatuak eta extraposatuak. Izan ere, Oyharçabalen sailkapena ez da guztiz garbia. Argi dago perpausaren bukaeran ez daudenak aposatuak direla, eta IS eta erlatiboa elkarren ondoan ez daudenean eta perpausaren bukaeran agertzen direnak extraposatuak direla. Erlatiboa ISri zuzenean eransten zaionean eta biak amaieran doazenean zalantza egin daiteke, aldiz, aposatutzat (bi zatien artean beste osagairik ez dagoelako) ala extraposatutzat (bukaeran daudelako) hartu behar den, ondoko adibide hauetan bezala:

- (128) a. Mezan daukagun presentean *Iaungoikoaren Semea* [gizon egin zena] (BerM)
- b. Certaco dira *Espiritu Sainduaren çazpi dohaiñac* [lehembicico partean eçarriac direnac]? (Mat)

Horregatik ez dut aposatuen eta extraposatuen artean bereizketarik egingo, eta hemendik aurrera “aposatu” terminoa biei erreferentzia egiteko erabiliko dut.

Tesi honetan, beraz, erlatibo aposatuak honela ulertzen ditut: egitura horretan IS mugatu bat erlatibo libre batek modifikatzen du, bi sintagma horiek elkarren ondoan egon ala ez, eta perpaus nagusian bi sintagmek duten posizioa ere kontuan hartu gabe.

Hala ere, Oyharçabalek aipatzen dituen egitura horien ezaugarriak kontuan hartuko ditut azterketan. Hasteko, ardatzaren eta erlatiboaren posizioa perpaus nagusian (bukaeran dagoen ala ez) aztertuko dut, eta bi sintagma elkarren ondoan ala banatuta agertzen diren ere begiratuko dut. Gero, sintagmek dituzten kasu-atzizkiak (absolutiboa/partitiboa ala beste bat) deskribatuko ditut. Aposatuek egitura erdi-finko batzuetan agertzeko joera dutenez, perpaus horiek deskribatuko ditut ondoren. Gai horiek ikusita, IAko eta IOko erlatiboen kasuan aztertu ditudan ezaugarriak hartuko ditut hizpide hemen ere: maiztasuna, erlatibizatzen diren argumentuak, murrizgarritasuna, ardatzaren semantika, erlatibo hautsiak eta perpausen luzera.

2.3.1 Posizioa perpaus nagusian

Erlatibo aposatuek perpaus nagusiaren bukaeran agertzeko joera dute (2.15. taula): aztertutakoen %78 azken posizioan doa (129). Askoz gutxiago aurkitzen ditugu ardatza eta erlatiboa perpausaren hasieran (130), eta gutxien, erdian (131).

IA/IOko erlatiboekin konparatuta, bukaeran agertzen diren erlatibo aposatuen proportzioa handiagoa da.

- (129) a. Haur da *sacrificatçaille eternala*, [baquezco sacrificioa Calvarioco mendian oferendatu derautçuna] (Mat)
 b. Eskribitu ote deban *bersorik, edo paperik* [afizio torpea aditzera ematen debanik] (OA)
 c. Badira *demborac eta harouac* [igaraitera utzi behar ez tirenac] (Intxpe)
- (130) *Ethorkizuneko gauzak*, [fortunaren eskuan eta benturan daudezinak], nahi ditutzu oraidanik gobernatu (Ax)
- (131) Orduan ioan izan da *hamabietarik bat* [Iudas Iskariot deitzen zena] Sakrifikadore prinzipaletara (LeizTest)

2.15. taula. IA/IOko erlatiboen eta erlatibo aposatuen posizioa perpaus nagusian (ehunekotan).

Mota	Guztira	Hasieran	Erdian	Bukaeran
AP	395	17,5	4,8	77,7
IA	478	35,8	8,2	56,1
IO	198	29,8	3,0	67,2

Gehienetan erlatiboa ardatzaren eskuinean agertzen da, tartean beste hitzik egon gabe. Nik aztertutako testuetan 26 adibidetan bakarrik (406tik, % 6) banatzen dituzte beste hitz batzuek ardatza eta erlatiboa (132). Tartean agertzen den zatia sinplea izan ohi da (aditza eta/edo osagarri bat), normalean hitz batekoa edo bikoia.

- (132) a. Eta beha nezan, eta huna hodei xuri bat: eta hodei gainean *norbeit* zegoen iarririk [gizona irudi zuenik] (LeizTest)
 b. Ceren baitaquit *iende añhitz* dela Euscal Herrian [itsasoan dabilanic] (Mat)
 c. Eta guztien buruan ikhas ahal dezakegu eta athera hunetarik, *erhoke-ria handia* dela, [guk geure buruan daramaguna], eta erraiten duguna (Ax)
 d. Razoe orregatik, bada, dago obligaturik penitentea zirkunstantzia ori, eta *onelako zirkunstantzia moeta guziak* konfesatzera [edozeinereko beste pekatu moetan arkitzen diranak] (OA)

2.3.2 Kasu-komunztadura

Erlatibo aposatuak gehienetan absolutiboan dagoen ISei lotzen zaizkie eta halakoetan erlatiboa ere absolutiboan doa. Beste kasu-marka bat baldin badu ardatzak, ohikoena da marka bera erlatiboari ere eranstea:

- (133) a. Egun hartan ethor zitezen harengana *Saduzeuak*, [resurrektionerik ezteela dioitenak], eta interroga zezaten (LeizTest)
- b. Baiña *zuk*, [Iainkoa miserikordios dela diozunorrek], aditu behar dituzu aphur bat iustiziaren tornuak eta kolpeak ere (Ax)
- c. Ezta *maliziarik* eta ez *pensu gaixtorik*, [presuna alferrean ediren eztekeienik] (Ax)

Corpusetik ateratako adibideen artean gehien-gehienetan —adibideen % 86— ardatza eta erlatiboa absolutiboan doaz (2.16. taula), baina posible da bietan aurkitzea ergatiboa, partitiboa eta, gutxiago, beste hainbat marka ere.

2.16. taula. Ardatzean eta erlatibo aposatuan ageri diren markak (adibideen kopuruak eman dira).

Markak	Adibideak
ABS-ABS	389
PART-PART	19
ABS-PART	17
ERG-ERG	13
DAT-DAT	3
INES-INES	2
KOM-KOM	2
INS-INS	1
GEN-GEN	1
ABL-ABL	1
PART-ABS	1

Kasu berezia da absolutibo-partitibo konbinazioa:

- (134) a. Eta handik iragaiten zela Iesusek ikus zezan *gizon bat* peaje lekuan iarria [Mattheu deitzen zenik] (LeizTest)
- b. Nor izanen da zuetarik *gizona*, [ardi bat duenik]: eta, baldin hura Sabbathoan lezera eror badadi, harturen eta altxaturen ezтуena? (Leiz-Test)
- c. Othe lizateke *nehor* ere, [heken artean, bizitze luzearen esperantza luenik]? (Ax)

- d. Ceren baitaquit *iende añhitz* dela Euscal Herrian [itsasoan dabilanic] (Mat)

Adibide gehien Leizarragak ditu (17tik 13), eta adibide bana Materrak, Axularrek, Beriainek eta Gerrikok. Behin partitibo-absolutibo bikote nahiko bitxia ageri da; zehatzago, Kapanagaren testuan:

- (135) Bere conuersaciño, edo platiqueetan esan cebeique *burlaco berbaric*, [besterenbat mindu, edo aserratu daiana] (Kap)

Gaur egungo testuetan kasu-marka ezberdina duten adibideak aurki daitezke. Oyharçabalen (1987: 184) arabera, horrelako adibideen artean ohikoena da ardatza ergatiboan eta erlatiboa absolutiboan egotea: *Gure Jainkoak, [beti xuxen dabilena], ongi gidatzen baitu*. Oyharçabalek dioenez, erlatibo aposatuak koma-arte bezala tratatzeko joera dago, eta horregatik falta da kasu-komuntadura. Rebuschik (2003: 468) esaten du komuntadura ez dela nahitaezkoa, baina ematen dituen adibideak XX. mendekoak dira. Nik aztertutako testuetan ez da komuntadura gabeko adibiderik ageri.

2.3.3 Aposatuak noiz erabiltzen diren

Corpusetik ateratako adibideak aztertuta, argi ikusten da erlatibo aposatua askotan egitura (erdi-)finko batzuetan erabiltzen dela. Esan daiteke egitura horren ezaugarri berezia dela: IAKo erlatiboak ez-markatuak dira, eta edozein testuingurutan dira egokiak, baina aposatuak agertzen diren testuinguruak murriztagoak dira. Badirudi diskurtsoaren antolaketarekin lotu behar dela erlatibo horien erabilera, eta lotura horiek deskribatzen ahaleginduko naiz. Hala ere, gaiak ikerketa sakonagoa behar lukeelakoan nago: ahozko hizkuntza kontuan hartzea beharrezkoa iruditzen zait eta, bestalde, euskarazko diskurtsoaren antolaketa edo informazio-jarioa ere ez dago behar bezala aztertuta (batez ere ikuspuntu diakronikotik).

Cid Abasoloren (1987) ikerketa aipatzekoa iruditzen zait hemen, erlatibo aposatuak (bere terminologian “pseudo-extraposizioa”) egitura batzuetan oso ohikoak direla ohartu baitzen, gehienbat *izan* edo *egon* duten perpaus existentzietan. Testuinguru hauek aipatzen ditu:

- *Zenbat, nor* eta antzeko galdetzaileak dituzten galderak: adibidez, Etxepareren *Nor da guiçon modorroa harçaz orhit eztena?*
- Beste zehaztugabeekin (*bat, asko, zenbait, zenbakiak...*): *Gorbeian artzain bat bizi zen Fernando zeritzana*.
- Ardatz plural murriztaileekin: *Baziren egunak bi litro edandakoak*.

- Ezezko existentzialetan: *Ez dago gizonik egia dionik, Ez dago inor egia dionik* edo *Ez dago egia dionik*.

Erlatibo horien erabilera ez da perpaus existentzialetara mugatzen, hala ere. Cid Abasolok (1987: 625) dioenez: “Baina oker geundeke pseudo-extraposizioa perpaus existentzialetara mugatzen dela pentsatuko bagenu. Perpaus horiekin askoz maizago erabiltzen da, hori bai, baina aditz nagusia edozein dela egin dezakegu pseudoextraposizioa”. Halere, aposatuak eta perpaus erlatibo arruntak guztiz berdinak ez direlako susmoa adierazten du Cid Abasolok, semantika nolabait aldatzen delako. Azterketa sakonagoa beharrezkoa dela esanez amaitzen du, baina bien arteko alde bat murrizgarritasuna izan daitekeela iradokitzen du, aposatuak ez-murrizgarriak izaten baitira.

Jarraian, nire corpusetik ateratako adibideen artean askotan errepikatzen diren egitura-mota batzuk deskribatzen saiatuko naiz. Cid Abasolok (1987) aipatutako existentziaz gain, beste perpaus-mota batzuk ere bereiziko ditut.

Hasteko, erakusleak edo *horra* motako adberbioak dituzten perpaus presentzialak ditugu, gehienetan [HORRA X, ... DENA] edo [HORI DA X, ... DENA] motakoak (136). Nahiz eta bi perpaus —perpaus nagusiaz, “aurkezleaz”, eta erlatiboaz— osatuak izan, proposizio bat adierazten da normalean. (136-b)-n, esaterako, esaten dena hau da funtsean: “Sakrifikatzaile eternalak bakezko sakrifizioa Kalbarioko mendian oferendatu derautzu”. Egitura horren funtzioa diskurtsoan erreferente berria sartzea dela dirudi (perpaus nagusiaren bidez), eta horren ezaugarri bat ematea (erlatiboan).

- (136) a. Haur da *bentura ona*, [ethorkizuneko bentura gaixtotik eta periletik begiratzen gaituena] (Ax)
- b. Haur da *sacrificatçaille eternala*, [baquezco sacrificioa Calvarioco mendian oferendatu derautçuna] (Mat)
- c. huna hek eta *bertze bortz* [irabazi izan ditudanak] (Harand)
- d. Hoiak dütüzüla *zelia eta lürra* [gizonaren zerbützüko kreatü dütüzünak], prest beitaude, eta egün oroz egiten beitie, zük manü emaiten deiezüna (Mst)
- e. Haur nüzüla *zure zerbütxaria*, [orotara prest nizana, nihauren bizitzerik zuretako baizik] (Mst)
- f. Eta *orra* [konsiderazio gai bat], [beti gogoan erabili bear deguna]: lau puntu oek iñoiz ere aztu bage (Gerriko)

Bigarren mota perpaus existentzialak dira (137). Eskematikoki honela adieraz daitezke: [BADA / BAZEN X, ... DENA / DENIK]. Gehienak *izan* aditzarekin eraikitzen dira. Ohikoa da ardatzean kuantifikatzaile eta zenbatzaile bat agertzea.

- (137) a. Othe lizateke *nehor* ere, [heken artean, bizitze luzearen esperantza luenik]? (Ax)
- b. Ceren baitaquit *iende añhitz* dela Euscal Herrian [itsasoan dabilanic] (Mat)
- c. Báda *beste tinta gorri bat* [oráno ederrágo déna] (Intxpe)
- d. Danen kasta galdubari ezarri eutsan Jaungoikuak maldezinoia: su-giak legez edo sierpiak legez pausu egiteko ta ibilteko. Bada, munduban bada *giza kastarik* [sugia legez dabilenic]: dantzaarijak dira (frBart)

Ingelesezko perpaus existentzialen (*There is a dog in the garden*) funtzioari dagokionez, “From a discourse point of view, the primary function of such clauses is apparently to introduce into the discourse a participant that is new to the hearer” (Dryer 2007: 241). Perpaus existentzialari perpaus erlatiboa gehitzen zaionean, mendeko perpausaren zeregina da diskurtsoan sartzten den erreferente berri hori lehenago esandakoarekin lotzea (Fox & Thompson 1990: 309).

Euskaraz antzeko zerbait dugula esan daiteke. (137-c) harturik, perpaus nagusian erreferente berri bat ezartzen da (*beste tinta gorri bat*). Beharrezkoa da, halere, aurretik esandakoarekin lotura egitea, eta funtzio hori, hain zuzen, du mendeko perpausak (*oráno ederrágo déna*, hau da, lehenago beste tinta eder bat aipatu da eta harekin konparatzeko esaten zaio hartzaileari). (137-d) adibidean antzekoa gertatzen da: erlatibo aposatuak zubia egiten du aipatutakoarekin.

Mota horren aldaera ezezko perpaus existentzialak dira (138). [EZ DA X-IK, ... DENIK] eskema duten perpaus horietan ez da erreferente berri bat sartzten, erreferente (klase) baten existentzia eza adierazi baizik.

- (138) a. Ehon ere *gaitzik* ezta [zuk khien eztirozunik] (Etxep)
- b. Ezta *gachic* / [aldia ez daroceanic] (RS)
- c. Ezta *maliziarik* eta ez *pensu gaixtorik*, [presuna alferrean ediren eztekeienik] (Ax)
- d. Norekin duzu egiteko esta *merkataririk* [hiri honetan nik ongi ezahutzen estudenik] (Volt)
- e. hanbatetarano non ezpaitzen *populurik ez rejionerik* [on irudi zaionaren araura Iainko berririk egiten etzuenik] (LeizTest)

Hurrengo perpaus-motari “definitzailea” dei dakioke. Horren eskema askotan da [X BAT, ... DENA]. Ardatzak artikulatu zehaztugabea darama eta erlatiboaren bidez ardatzaren erreferentea ezaugarritzen da. Definizioak ematean erabiltzen dira askotan, baina beste testuinguru batzuetan ere ager daitezke antzekoak.

Definizioen kasuan (139), (139-c) hartzen badugu, erreferente zaharraren kontzeptua (“aingeruak”) azaltzen da berri baten bidez (“espíritu zeruko batzuk”). Erlatiboak informazio inportantea ematen du, perpaus nagusian agertu den elementuari ezaugarri batzuk ematen baitizkio.²³

- (139) a. *Amore bat* nahi nuque [liadutanic eguia] (Etxep)
 b. Cer da comuniñoa? *Iateco espiritualbat* [sustenteetandabena arimea, eta emaiten deussana seculaco viziçea] (Kap)
 c. Ze gauza dira Angeruac? *Espiritu zeruco baçuc* [dagoçanac beti Iaungoico omnipotenten alabanzaan] (Kap)
 d. Zer uste düzü dela Ama Birjina? *Kreatüra dohatsü bat*, [merexi hanits diana], graziaz eta berthütez bethia, eta Jesüs Kristen ama (Belap)
 e. Zer da Komekazioa? *Jateko spirituale bat*, [arima sustentazen, eta bizi eternoa ematen duena] (Elizalde)
 f. Komulgazeko zaudenean, begiratuko duzu ongi, edo pensatuko, zertara zoazen, ta nor gana, edo nor datorren zu gana. Zu gana dator Jesus maitea, Jainko, ta Gizon egiazkoa, (...) *Jaun bat* [guzia dakiena, ondasunez betea, bazterrik bageko anditasuna duena] (Mikel)
 g. Jokua da *olgeeta bat*, berez, [inok bere kondeneetan ez dabena] (fr-Bart)

(140)-ko adibideak, (139)-koak ez bezala, diskurtso narratiboaren adibideak dira. Perpaus nagusian —gramatikalki objektu edo subjektu iragangaitz bezala— sartzen den erreferente berriaren funtzioa istorioa aurreratzea dela esan daiteke. Hemen ere mendeko perpausak ezaugarri bat ematen du, eta adierazten den informazioa berria da. Normalean hor esaten dena istorioa aurrera joan ahala inportante bihurtzen da, (140-c)-n bezala (erlatiboak ematen duen informazioarekin lotutako zatiak azpimarratu dira).

- (140) a. Eta handik iragaiten zela Iesusek ikus zezan *gizon bat* peaje lekuan iarria [Mattheu deitzen zenik] (LeizTest)
 b. Eta orduan bazuten *presoner notable bat*, [Barabbas deitzen zenik] (LeizTest)
 c. Eta huna, zen han *gizon bat* [eskua eihar zuenik]: eta interroga zezaten, ziotela, Sori da Sabbath egunean sendatzea? haur zioiten, hura akusa lezatenzat. (...) Orduan diotso gizon hari, Heda ezak eure eskua. Eta heda zezan, eta berzea bezain senda zedin. (LeizTest)

²³ Fox & Thompson (1990: 301) lanak perpaus erlatiboen bi funtzio nagusi aipatzen ditu: (1) karakterizazioa: erlatiboak erreferente berri bat ezaugarritzen du (*There's a woman in my class [who's a nurse]*), eta (2) identifikazioa: erlatiboak erreferente ezaguna identifikatzen laguntzen du. Perpaus definitzaileen kasuan argi dago karakterizazioa dugula.

Era horretako perpausak oso arruntak dira ipuin bati hasiera emateko: *Bazen behin...* Gauza bera beste hainbat eratara adieraz daiteke (141), baina Cid Abasoloren (1987: 623) arabera, (b) da naturalena eta erabiliena:

- (141) a. Fernando zeritzan artzain bat bizi zen Gorbeian.
 b. Gorbeian artzain bat bizi zen Fernando zeritzana.
 c. Artzain bat, Fernando zeritzana, bizi zen Gorbeian.

Azkenik, bokatiiboak ditugu, edo deia egitean izen propioei eransten zaizkien erlatiboak. Testuetan gehien agertzen dena otoitzeko *aita gurea zeruetan zaudena* formula ezaguna da, (142-d)-n bezala. Oro har, erlijio-testuetan behintzat, ohikoenak dira otoitzetan. Testuinguru markatuak badira ere, informazioaren jarioarekin lot daiteke horien erabilera: erlatibo aposatuari esker ardatza lehen posizioan dator, eta, dirudenez, hori da posiziorik nabarmenena. Erlatiboak, berriro ere, ezaugarri batzuk ematen ditu; hala ere, kasu horretan esan daiteke ez duela oso informazio inportantea adierazten, gehienetan ezaguna baita.

- (142) a. *Aingueru saindua*, [ene presunaren beguiratceco cargua laincoaren pietatez hartu duçuna] (Mat)
 b. *O Birjina Maria* [guziz urrikari gaitutzun]a, zeruetako erregina bade-rauzkitzut othoiz hauk (Haranb)
 c. *O Jesus* [krüzifikatü izan dena], gure bihotzuala jin baledi (Mst)
 d. Pater noster, *aita gurea* [çeruetan zagoçana] (Kap)

Aipatu diren lau perpaus-mota nahiko antzekoak dira diskurtsoaren antolaketari dagokionez. Bokatiiboak apur bat bereziak dira, nahiko markatuak baitira: erregistro jasoarekin eta testu-genero bereziekin (erlijio-testuekin) lotzen dira gehienbat, eta eguneroko hizkeran ez dirudite oso ohikoak. Gainerakoak, nahiz eta hemen idatzizko testuetan bakarrik ikertu, arruntagoak direla pentsa daiteke. Guztien funtzioa da diskurtsoan erreferente berri bat sartzea, batez ere presentazionalan eta existentzialan. Perpaus erlatiboaren bidez erreferente hori ezaugarritzen da. Karakterizazio-funtzioa du erlatiboak eta ez identifikazioarena; horregatik ez-murrizgarriak dira aposatuak askotan (Cid Abasolo 1987 ohartu bezala). Perpaus erlatiboak zeregin batzuk izan ditzake: aurreko diskurtsoarekin lot dezake erlatiboak erreferente berria, baina beste batzuetan informazio berria ematen du.

Deskribatu diren perpaus-motak eta aurreko atalean aztertutako kasu-komuntaduraren gaineko datuak lotuta daude. Esan bezala, ardatzak eta erlatiboak gehienetan absolutiboaren marka daramate. Horren arrazoia hau da: perpaus klase horietan aditz iragangaitza dugu askotan (*izan* edo *egon*), eta ardatza

eta erlatiboa horren argumentu bezala azaleratzen dira; beste batzuetan, objektu zuzen bezala agertzen dira (**edun* aditzarekin, baina ez horrekin bakarrik).

Azkenik, aipatzekoa iruditzen zait batzuetan IOko erlatiboak eta aposatuak antzeko testuinguruetan agertzen direla, honako adibide hauetan bezala:

- (143) a. *Bigarren intenzio* [Kristo gure Iaunak eramo zuena] (BerM)
 b. *Bigarren intenzioa* [eramo bear dena] (BerM)
- (144) a. Che cey ceurico choric nola ez dein eritan, ez ere eguitatan, ez graneroric ere ecuten, eta nola mantenatan tion *ssen Aitac* [ceurian dagonac] (Hualde)
 b. Guarda ztei onqui eguitiaz *ssen obra onac* guizonen antzinian ecus dazaicein finarequin, berce guisaz etzei errecibiten *ssen Aita* [ceurietan dagonaren] *ganic* bere premia (Hualde)
- (145) a. *Bertceren bekatuac* bertceren direlaric [gu ere uquitcen gaituztenac] dira bederatci (Mat)
 b. *Bertceren bekatu* [uquitcen gaituztenac] (Mat)

Mota horretako adibideak, hala ere, ez dira aurkitzen errazak. Horretan, IOko erlatiboak IAkoaren antza du: ez da testuinguru jakin batzuekin bakarrik lotzen, aposatuek egiten duten moduan.

2.3.4 Maiztasuna

Oro har, erlatibo aposatua nahiko arrunta da, eta aztertutako testu guztietan ageri da. Nire corpusean aposatuen eta IOkoen adibideen kopurua oso antzekoa da, eta, IOko erlatiboekin bezala, testuen arteko aldeak daude: batzuetan, oso ohikoa da; beste batzuetan, adibide bakan batzuk baino ez dira agertzen.

2.17. eta 2.18. tauletan hiru egituren –IAko, IOko eta aposatuen– maiztasuna konparatzen da. 2.17.-ean datuak eman dira eremuka: aposatu gutxien dugu Erronkaribarren, Gipuzkoan eta Araban (azken horretan Lazarragaren *Artzain liburua* baino ez dut kontuan hartu). Gehien, aldiz, Nafarroako eta Lapurdiko testuetatik atera ditut. Erronkaribarko testuen kasua interesgarria da: IOko erlatiboen maiztasuna oso handia bada ere, nahiko aposatu gutxi ageri dira testuetan. Gainerako eremuetan, nahiz eta korrelazioa oso sendoa ez izan, esan daiteke bi egituren agerraldien kopuruak antzekoak direla: adibidez, Gipuzkoan eta Araban bien lekukotasun gutxi ditugu, eta Nafarroan biak asko erabili ziren. Bi egituren arteko erlazio hori testuz testu aztertu behar da, hala ere: datuak eremuka begiratzeara orokortzeak formulatzeko lagungarria izan daiteke, baina ondorio okerrak ateratzeko arriskua ere badakar.

2.17. taula. Hiru erlatibo-moten maiztasuna: IOkoak, IAkoak eta aposatuak (ehunekotan), eremuen arabera banatuta.

Eremua	Guztira	IA	IO	AP
ERR	152	32,2	61,2	6,6
NAF	600	65,0	13,3	21,7
ZUB	785	74,6	16,7	8,7
LAP	1137	75,4	10,9	13,7
BIZ	494	77,5	13,2	9,3
GIP	600	91,2	2,2	6,7
ARAB	57	98,2	0,0	1,8

Testu bakoitzeko aposatuen maiztasuna 2.18. taulak erakusten du. Testuak IAko erlatiboaren proportzioaren arabera ordenatu dira: goian IAkoak ia bakarrik dituzten testuak ditugu, eta behean IAko gutxien dutenak. Aposatuen % 10 baino gehiago dutenak letra beltzez markatu dira. Aposatu gehien (IA/IOko erlatiboaren maiztasunarekin konparatuta) testu hauetan aurkitzen ditugu, beraz: Lizarraga (% 42), Haraneder (% 24), Kapanaga (% 20), Materra (% 20), Beriain (% 18), Intxauspe (% 17), *Viva Jesus* (% 15), Elizalde (% 15), Arzadun (% 13), Axular (% 13), Otxoa Arin (% 12) eta Leizarraga (% 12). Lizarraga kenduta, beraz,²⁴ % 10 eta % 20 artean geratzen da erlatibo aposatuaren maiztasuna testu horietan. Aurkako muturrean oso aposatu gutxi duten testuak ditugu (% 5 baino gutxiago): Lazarraga, Olaetxea, Ubillos eta Mikelestorena. Gainerako testuek % 5 eta % 10 artean dute: frai Bartolome, Gerriko, Tartas, Duhalde, Haranburu (ia % 10), Belaipeire, Oloroko katixima, Mogel, Maister, erronkarierazko dotrina eta Hualde Mayo.

Taulan goiko partean dauden egile asko Larramendiren ondokoak dira eta bere eraginpean idatzi zutenenak: Mikelestorena, Ubillos, Olaetxea, frai Bartolome eta Gerriko. Horiek kenduta, aposatuen erabilera zabalduta da. Salbuespenak Erronkaribarko testuak dira, eta, neurri txikiagoan, Zuberoakoak (Intxauspe, aztertu den testu berriena, kenduta): IOkoek maiztasun handiagoa dute aposatuek baino. Horiaz gain, Lazarraga ere salbuespenen artean sartu behar da, ez dituelako asko erabiltzen ez IOkoak, ez aposatuak (hala ere, gero ikusiko dugun bezala, *zein* erlatiboaren maiztasun oso handiarekin “konpentsatzen” du aposatuen falta).

²⁴ IOko erlatiboaren erabilera ere Lizarraga berezia zela esan dut (2.2.1.6. atalean): garaiko beste testu batzuetan baino gehiago erabiltzen zituen IOko egitura. Hemen ez dut testu gehiagorekin konparatu, beharbada komenigarria litzateke berriro ere Nafarroako testuen azterketan lekukotasun gehiago kontuan hartzea, aposatuen erabilera hobeto ulertzeko eta Lizarragaren maiztasun hori konparatu ahal izateko.

2.18. taula. Hiru erlatibo-moten maiztasuna: IOkoak, IAKoak eta aposatuak, testuz testu (ehunekotan). Testuak IAKo erlatiboaren proportzioaren arabera ordenatu dira. Aposatuen %10 baino gehiago duten testuak letra beltzez markatu dira.

Testua	Guzt.	IA	IO	AP
Lazarraga	57	98,2	0,0	1,8
Mikelestorena	153	96,1	1,3	2,6
Ubillos	231	95,7	2,2	2,2
Olaetxea	78	94,9	3,8	1,3
Frai Bartolome	179	93,9	0,0	6,1
Gerriko	152	92,8	0,7	6,6
Tartas	126	91,3	3,2	5,6
Duhalde	250	86,8	5,2	8,0
Otxoa Arin	217	85,3	3,2	11,5
Axular	186	83,3	3,2	13,4
Haranburu	134	82,1	8,2	9,7
Elizalde	20	80,0	5,0	15,0
Belapeire	145	78,6	15,2	6,2
Intxauspe	164	74,4	9,1	16,5
Oloroeko kat.	146	74,0	17,1	8,9
Materra	208	73,1	6,7	20,2
VJ	20	70,0	15,0	15,0
Beriain	232	68,5	13,8	17,7
Mogel	99	66,7	24,2	9,1
Leizarraga	240	64,6	23,8	11,7
Maister	204	62,3	31,9	5,9
Haraneder	120	56,7	19,2	24,2
Kapanaga	94	53,2	26,6	20,2
Arzadun	24	45,8	41,7	12,5
DoktrErr	20	35,0	60,0	5,0
Lizarraga	195	34,9	23,1	42,1
Hualde Mayo	132	31,8	61,4	6,8

2.3.5 Erlatibizatzen den argumentua

Erlatibo aposatueta ia beti subjektu iragangaitzak (146-a), iragankorrak (146-b) eta objektuak (146-c) erlatibizatzen dira (2.19. taula; testuz testuko datuak 2.9. taulan –58. orr.– eman dira). Adibide gehien S-erlatiboak dira (% 40). Antzeko proportzioan erlatibizatzen da ergatiboa (% 37). O-erlatiboak aurkitzen ditugu gutxien: adibideen % 22 dira. Aztertu diren 451 adibideetatik hirutan soilik dugu beste kasu-marka bat: bitan inesiboa (147) eta behin datiboa (148). Gainera, horrelako perpausak ez dira agertzen nahiko berandu arte (XVIII. mendera arte).

2.19. taula. Erlatibo aposatueta erlatibizatzen diren argumentuak, IAko eta IOko erlatiboarekin konparatuta (ehunekotan).

Egitura	Guzt.	O	S	A	Besteak
AP	451	22,2	40,4	36,8	0,7
IO	559	32,2	44,0	22,7	1,1
IA	2904	46,0	35,9	7,4	10,7

- (146) a. Ene espiritua alegueratu duçu, eta *ene arima*, [lehen hil cena], piztu (Mat)
 b. *Zuhaitz ttipiak*, [oraino errorik eztutenak], ezin athera ditzakezu (Ax)
 c. Atrarik Sazerdotea rebeztiturik sakristiatik Meza erratera, *lenbiziko itzak* [erraten dituenak] dirade (BerM)
- (147) a. *iudizioko egun izigarrian*, [neure eginak gatik kontu eman beharko dudana hartan] (Haranb)
 b. Bainan ethorriko da *denbora* [esposa khenduko zaioena] eta orduan dire barurtuko (Harand)
- (148) eta abisaturik Ziudadeko Jaunei, zela *bekatari pobre bat*, [etzegokiona] [armen itekoa], despeitu ze andik (Lizarg)

Oyharçabalek (2003: 797) ez ditu erlatibizazioaren murriztapenak aipatzen erlatibo aposatuak deskribatzean, baina bai erlatibo generikoetan, non, dirudienez, antzeko murriztapenak ditugun. Subjektuak eta objektuak erraz erlatibizatzen dira generikoetan, baina gainerakoak zailak edo ezinezkoak dira: **Etorri naizenetik joan behar zenuke* ‘You should go through the way I came’ (Oyharçabal 2003: 797). Hala ere, testu zaharretan horrelakoak agertzen direla dio, adibide hau emanik: *Otoitz eginen duzu zeure adiskide guziak eta [obligazino duzunak] gatik* (Haranb). Erlatibo aposatuei dagokionez, nire corpusean subjektuarekin eta objektuarekin egindako perpausez gain hiru adibide baino ez dira ageri; beraz, ez dirudi aposatuak testu zaharretan ohikoagoak direnik absolutiboa eta ergatiboa ez beste

kasuekin egindako erlatiboak. Kontrakoa esan genezake: XVIII. mendetik aurrera aukera berriak hasten dira agertzen.

2.2.2.1. atalean ikusi den bezala, IOko erlatiboan A, S eta O argumentuak erlatibizatzen dira gehienbat. IAkoetan leku-kasuak oso arruntak dira, eta bestelakoak (datiboa, adibidez) ere posible dira. Bestalde, IOkoak IAkoak baino maizago dira A-erlatiboak (batez ere Ipar EHko testuetan). Horiek horrela, perpaus erlatiboa sortzeko aukerari dagokionez, aposatuak IOko erlatiboen antza dutela esan dezakegu. Batetik, A-, S- eta O-erlatiboak agertzen dira (ia) bakarrik eta, bestalde, A-erlatiboen maiztasuna handia da: aposatuen % 37, IOkoen % 22, baina IAkoen % 7 bakarrik (2.19. taula). 2.20. taulan ikus daitekeen bezala, joera horiek bai Ipar, bai Hego EHko testuetan betetzen dira.

2.20. taula. Erlatibo aposatuetan erlatibizatzen diren argumentuak Ipar eta Hego EHko testuetan (Erronkaribar aparte utzita), IOko erlatiboarekin konparatuta (ehunekotan).

Eremua	Egitura	Guzt.	O	S	A	Besteak
IPAR	AP	224	12,9	46,9	39,3	0,9
	IO	255	16,1	52,9	31,0	0,0
	IA	1443	44,1	40,3	6,4	9,2
HEGO	AP	217	31,3	33,2	35,0	0,0
	IO	158	49,4	32,3	16,5	1,9
	IA	1376	48,7	31,5	8,6	11,2

2.3.6 Murrizgarritasuna

Oyharçabalen (2003) arabera, erlatibo aposatuak ez-murrizgarriak dira, horregatik (149-d) ez da onargarria:²⁵

- (149) a. Zuk aipatutako herriak, 500 herritar baino gutiago dituztenak, egoera txarrean dira.
- b. Herri tikiak, 500 herritar baino gutiago dituztenak, egoera txarrean dira. ('Little villages, those which have less than 500 inhabitants, are in a bad situation')

²⁵ Murrizgarritasuna horrela ulertzen du Oyharçabalek (2003: 804) : "Restrictive relatives are defined here as head modifiers that make the whole NP specific. When the NP is specific by itself, as, for instance, when the head is a proper noun, the relative is non-restrictive. But the same thing occurs when the whole NP is not specified, i.e. when the restriction carried by the relative isn't enough to make the NP specific (even if it contributes to the determination of the NP in a direct manner). This is why appositive relatives may follow specific, generic or indefinite NPs, but they cannot follow an NP whose head they make specific".

- c. Herri batzuk, 500 herritar baino gutiago dituztenak, egoera txarrean dira. ('Some villages, which have less than 500 inhabitants, are in a bad situation')
- d. *Herriak, 500 herritar baino gutiago dituztenak, egoera txarrean dira.

Testuetan Oyharçabalek esandakoaren kontra doazen adibideak daude. Izen propio bat modifikatzen denean, argi dago erlatibo ez-murrizgarria dugula eta aposatuak askotan testuinguru honetan erabiltzen dira:

- (150) a. *Aingeru saindua*, [ene presunaren beguiratceco cargua laincoaren pietatez hartu duçuna] (Mat)
- b. *O Birjina Maria* [guziz urrikari gaitutzuna], zeruetako erregina bade-rauzkitzut othoiz hauk (Haranb)
- c. *O Jësüs* [krüzifikatü izan dena], gure bihotziala jin baledi (Mst)
- d. Pater noster, *aita gurea* [çeruetan zagoçana] (Kap)

Hala ere, beste kasu batzuetan ez dago oso argi. Egia da *bat* determinatzailea dagoenean erlatiboak ez duela zertan murrizgarria izan. (151)-n posible da erlatiboak informazio gehigarria ematea eta ez erreferentzia murriztea, baina (152)-n (*bat* determinatzailearekin) eta (153)-n (artikuluarekin) erlatiboa kenduz gero, esaldiek ez dute zentzu handirik (?? *Zer esan gura dau "kristiñaua"?* *Gizona*.) eta murrizgarritzat hartu behar dira. Erlatibo aposatu gehienak, beraz, normalean ez-murrizgarriak dira, baina salbuespen batzuekin.

- (151) a. Eta huna, zen han *gizon bat* [eskua eihar zuenik] (LeizTest)
- b. *Espiritu zeruco baçuc* [dagoçanac] [beti Iaungoico omnipotenten alabanzaan] (Kap)
- (152) a. Fedea manera onetan konfesazea da *gauza bat* [guzis Iaungoikoari agradazen zaiona], eta egiten duenaren dako probetxu anditakoa (BerM)
- b. Ceren baitaquit *iende añhitz* dela Euscal Herrian [itsasoan dabilanic] (Mat)
- (153) a. Zer essâ gura dau christiñaua? *Guiçona* [daucana] [christoen fedea] cein confessadu, eta professadu eban Baupismuâ gordeetaco (Kap)
- b. Alaber *arimak* [purgatorioan daudenak] sokorrazeko Iaungoikoak libra dizan ango pena, eta trabaju andi aietatik (BerM)

2.3.7 Ardatzaren semantika

Erlatibo aposatuen erdietan baino gehiagotan da ardatza biziduna (154), Iako erlatiboetan baino askoz maizago (2.21. taula). IOkoak eta aposatuak konparatu-

ta, bietan bizidunen proportzioa nahiko handia da, baina aposatuetan handiagoa. Aposatuen eta IA/IOko erlatiboen arteko alde hori nabarmena da bai Ipar EHko testuetan, bai Hego EHkoetan, nahiz eta azken horietan bizidunen proportzioa txikiagoa izan (Ipar EHko testuetan aposatuen % 67tan ardatza biziduna da, eta Hego EHkoetan, % 47tan).

- (154) a. Nor izanen da zuetarik *gizona*, [ardi bat duenik]: eta, baldin hura Sabbathoan lezera eror badadi, harturen eta altxaturen ezteua? (Leiz)
- b. Nork sinhetsi zukeien *Israeleko semeak*, [itsas-bazterrean, hain hertsura handian izan zirenak,] Faraonen eskuetarik itzuriko zirela? (Ax)
- c. Zeruetako Erresumak iduri du oraiño *gizon bat* [tratuan hari dena] eta [perla ederren bilha dabillana] (Harand)

2.21. taula. Ardatzaren semantika: erlatibo aposatuak IAko eta IOkoekin konparatuta.

Mota	Guzt.	Bizidun	Bizigabe
IA	500	17,8	82,2
IO	500	37,2	62,8
AP	451	57,2	42,8

2.3.8 Erlatibo hautsiak

Oyharçabal (1987: 176) ohartu bezala, ardatzik gabeko erlatiboetan hitz-ordena malguagoa da, burua lexikala duten erlatiboetan baino: menderagailua daraman aditzak ez du mendeko perpausaren azken posizioan agertu behar, eta perpausaren zati bat aditz horren ondoan ager daiteke. 2.2.2.4. atalean ikusi dugun bezala, IOko erlatiboen artean ere nahiko ohikoak dira erlatibo hautsiak (eremu batzuetan behintzat).

Erlatibo aposatuak direla eta, nik aztertutako testuak Oyharçabalen oharrekin bat datoz: adibideen % 14tan (55/407) perpausaren zati bat aditzaren ostean agertzen da, ondoko adibide hauetan bezala (erlatiboaren bi zati kortxeteen bidez bereizi dira):

- (155) a. *Simon* [erraiten dena] [Pierris] (LeizTest)
- b. P. Zer essâ gura dau christiñaua? R. *guiçona* [daucana] [christoen fede] (Kap)
- c. *lenengo gracie*, [eguiten gatucena] [Iangoicoen seme] (VJ)

IOko erlatiboen kasuan era horretako adibideak oso arruntak dira Nafarroan, Bizkaian eta Erronkaribarren. Aposatuei dagokienez, oso antzeko distribuzioa

dugu (2.22. taula): perpaus hautsien proportzio handiena ere Nafarroan (adibideen % 46), Bizkaian (% 30) eta Erronkaribarren (% 20) aurkitu dut. Gainerako eremuetan askoz txikiagoa da. Lapurdin, adibidez, egitura aposatuaren adibide asko atera ditut testuetatik, baina % 1,3 bakarrik dira hautsiak. Ezaugarri honi dagokionez ere, erlatibo aposatua IOko erlatibotik IAKotik baino hurbilago geratzen da, azken horretan perpaus hautsiak ia ez baitira lekukotzen.

2.22. taula. Erlatibo hautsiak: IAKo, IOko erlatiboak eta erlatibo aposatuak. Egitura bakoitzeko lehenengo zutabean egiturak duen adibide-kopurua adierazi da eta hurrengoan horietako zenbat diren hautsiak (ehunekotan).

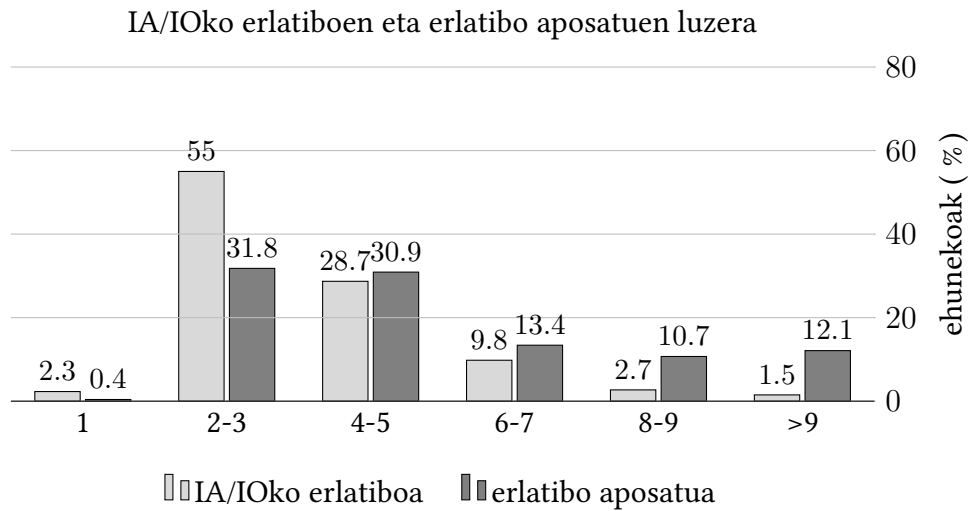
Eremua	IA	Hautsiak	IO	Hautsiak	AP	Hautsiak
NAF	390	1,0	80	23,8	130	46,2
BIZ	383	1,6	65	23,1	46	30,4
ERR	52	0,0	103	37,9	10	20,0
ZUB	586	0,3	131	2,3	68	4,4
GIP	547	0,2	13	0,0	40	5,0
LAP	857	0,0	124	0,8	157	1,3
ARAB	56	1,8	0		1	0,0

2.3.9 Perpausaren luzera

Erlatibo aposatuen batez besteko luzera 5,8 hitzekoa da; beraz, IOkoak eta IAKoak baino luzeagoak dira (3,7 eta 3,5 dute horiek, hurrenez hurren). Aposatuen 20 adibide baino gehiago duten testuak hartuta, aposatuak sistematikoki luzeagoak dira IOkoak eta IAKoak baino (nahiz eta batzuetan aldea txikia izan): Axularren testuan 6,0 hitz dute aposatuek, eta 3,4 IA/IOkoek; Beriainenean 4,7 eta 3,4; Duhalderenean 8,5 eta 4,0; Haranederrenean 4,9 eta 3,4; Intxausperenean 4,9 eta 3,3; Leizarragarenean 4,1 eta 3,6; Materrarenean 6,7 eta 4,1; eta Otxoa Arinenean 7,8 eta 4,2.

2.3. irudian luzera bakoitzaren proportzioak ikus daitezke IA/IOko erlatiboentzat eta erlatibo aposatuentzat. Aposatuek, IAKo eta IOko egiturek bezala, gehienetan bi eta bost hitz artean dituzte (adibide guztien % 63), nahiz eta proportzio hori handiagoa izan IA/IOkoetan (adibideen % 84). Hitz bateko perpaus oso gutxi daude bi egituretan. Perpaus luzeagoetara pasaturik, ezberdin jokatzen dute egiturek. Aposatuen % 23k zortzi hitz baino gehiago du, baina IA/IOko erlatiboen % 4k bakarrik.

Esan daiteke, beraz, perpausaren luzera eta aposatuen erabilera lotuta daudela: perpaus luzeagoak ohikoagoak dira egitura aposatuan IA/IOko erlatiboetan

2.3. irudia. IA/IOko erlatiboen eta erlatibo aposatuen luzera. 456 aposatu eta 3463 IA/IOko erlatibo aztertu ditut. Horregatik, biak konparatu ahal izateko, egitura bakoitzeko luzera jakin bat duten adibideen proportzioak adierazten dira irudian. Adibidez, 4 edo 5 hitz ditu IA/IOko erlatibo guztien % 29k, eta aposatu guztien % 30ek. Zenbaki absolutuetan, hala ere, 4-5 hitz duten IA/IOko erlatibo gehiago dago, erlatibo aposatu baino.

baino. IAko eta IOko erlatiboen artean ere alde txiki bat dagoela esan dut IOko erlatiboari eskainitako atalean, baina diferentzia hori ez zen hemen bezain nabaria. Beste era batera esanda, ezaugarri honi dagokionez, IAko eta IOko erlatiboak elkarrengandik gertuago daude, IA/IOkoak eta aposatuak baino.

Konplexutasunaren efektua aposatuekin nabarmenagoa izatea horien sintaxiarekin lot daitekeela uste dut. IOko eta aposatuak berdinak dira ardatzaren eta mendeko perpausaren kokapenari dagokionez, baina prosodia ezberdina da. IOko erlatiboa txertatua da, baina aposatua ez, ardatza eta mendeko perpausa bereiz baitoaz. Horregatik perpaus luzeekin IOkoek ez duten abantaila dute aposatuek: ardatzaren eta perpausaren arteko tartea. Tarte horrek, hain zuzen, perpaus konplexuagoen ekoizpena eta ulermena erraz dezake. Gauza bera esan daiteke, hurrengo atalean erakutsiko dudan moduan, *zein* erlatiboari buruz: sintaxiari dagokionez, aposatuak dira horiek ere, ez txertatuak, eta asko luze samarrak dira.

2.3.10 Erlatibo aposatuak: ondorioak

Egitura aposatuan izen-sintagma mugatuari erlatibo librea eransten zaio. Erlatiboa gehienetan perpaus nagusiaren amaieran agertzen da, eta normalean erreferentzia egiten dion ISren ondo-ondoan, ardatzaren eta erlatiboaren artean hitz batzuk ager badaitezke ere. Egitura aposatua osatzen duten bi sintagmen

artean kasu-komunztadura dugu: aztertutako testuetan normalean biek marka bera daramate (gehien-gehienetan absolutiboa, baina baita partitiboa, ergatiboa eta beste batzuk ere). Salbuespena testu batzuetan (gehienbat Leizarragarenetan) agertzen den absolutibo-partitibo konbinazioa da.

Erabilerari dagokionez, IA/IOko erlatiboekin ez bezala, erlatibo aposatuek testuinguru jakin batzuetan agertzeko joera dute. Nire corpusean perpaus presentazionalak, definitzaileak, existentzialak eta bokatihoak dira ohikoenak. Alde batetik, horrek azaltzen du zergatik duten ardatzak eta erlatiboak gehienetan absolutiboa. Aipatutako perpaus-mota horietan aditz iragangaitza dugu (*izan* edo *egon*) askotan eta orduan ardatza eta erlatiboa horren argumentu bezala azalera-tzen dira. Beste batzuetan, objektu zuzen bezala agertzen dira (**edun* aditzarekin batez ere). Beste alde batetik, aposatuen erabilerari diskurtsoaren antolaketarekin lotuta dagoela dirudi: perpaus-mota horietan guztietan erreferente berri bat sartzen da diskurtsoan, eta erlatiboaren bidez ezaugarri batzuk ematen zaizkio.

Egituraren maiztasunari ere begiratu diot: hemen aztertutako testu guztietan agertzen dira aposatuak, egilez egile maiztasuna aldatzen bada ere. Adibide gehien Lapurdin, Nafarroan eta Bizkaian lekukotzen dira, Zuberoan eta Gipuzkoan zertxobait gutxiago daude, eta Erronkaribarren ez dira oso arruntak. Badi-rudi Larramendiren osteko Hego EHko testuetan aposatuen maiztasuna gutxituz doala, aposatu gutxien duten testu gehienak Bizkaiko eta Gipuzkoako XVIII-XIX. mendeetako testu batzuk baitira.

IA/IOko erlatiboetan aztertu ditudan ezaugarri batzuk ere deskribatu ditut. Erlatibizazioaren murriztapenak direla eta, aukera gutxi onartzen dira aposatuetan: corpuseko testuetan S, A eta O argumentuak erlatibizatzen dira ia beti (salbuespenak dira inesiboarekin egindako bi adibide, eta datiboarekin bat). Ez-murrizgarriak izaten dira aposatuak, salbuespenak aurki badaitezke ere. Jasotako adibideen proportzio nahiko handi bat erlatibo hautsiak dira (batez ere Nafarroako, Bizkaiko eta Erronkaribarko testuetan). Ardatzak askotan izaten dira bizidunak. Azkenik, IA/IOko erlatiboak baino luzeagoak dira aposatuak: 5,8 hitz dute aposatuek batez beste, eta 3,7/3,5 IA/IOkoek.

Hainbat alderditan aposatuak IOko erlatibotik hurbil geratzen dira. Egitura (erdi-)finko batzuetan agertzeko joera ez da ikusten IOko erlatiboen kasuan, baina perpaus-mota horiek IOko erlatiboekin ere posible dira eta batzuetan testu berean antzeko testuinguruetan aurki daitezke bi egiturak. Antzekotasun argiagoak gainerako ezaugarrietan aurkitu ditut, hala ere. Bai aposatuetan, bai IOkoetan, A, S eta O arazorik gabe erlatibiza daitezke, baina gainerako kasuak, guztiz ezinezkoak ez badira ere, oso gutxitan agertzen dira. Erlatibizatzen diren argu-

mentuen maiztasuna ere nahiko antzekoa da (eta bereziki, IAkoekin konparatuta, A-erlatiboen maiztasun erlatiboki altua izatea garrantzitsua da). Ardatzaren semantika dela eta, bai IOkoetan, bai aposatuetan bizidunen proportzioa IAkoetan baino handiagoa da. Erlatibo hautsiak bietan dira ohikoak (eta, gainera, eremu geografiko berberetan); IAkoan, aldiz, oso gutxitan aurkitzen ditugu. Bi egitura horiek luzerak bereizten ditu, aposatuak perpaus luzeagoekin erabiltzeko joera baitago eta IOkoak IAkoak bezala erabiltzen baitira; hau da, perpaus motzekin –2-5 hitzekoekin– normalean.

Ondorioz, erlatibo aposatua egitura nahiko markatua dela esan daiteke: testuinguru jakin batzuetan eta funtzio jakin batzuekin erabiltzen da. Bere ezaugarri gramatikalei dagokienez, IAko erlatibotik urrunago eta IOkotik apur bat hurbilago kokatu behar da.

2.4 Erlatibo jokatugabeak

Erlatibizazioaren irudi osoago bat emateko, erlatibo jokatugabeak aztertuko ditut atal honetan, aditz jokatua duten egiturekin konparatzeko. Bestalde, hitz-ordenaren azterketarako ere interesgarriak dira erlatibo horiek, jokatuak bezala, izenaren ezkerrean eta eskuinean joan baitaitezke.

Aditzari dagokionez, hainbat aukera ditugu: partizipio soila edo partizipio adberbialak (*-ta*, *-(r)ik*) agertzea. Lan honetan arreta gehien partizipio adberbialetan jarri dut. Erlazio-atzizkirik gabeko adibideak Leizarragaren kasuan bakarrik bildu ditut, testu horretan asko agertzen baitira (156). Leizarragak *-(r)iko* (ez *-(r)ikako*) gutxi batzuk besterik ez ditu (157).

- (156) a. *tenple* [eskuz egin] *haur*
 b. [odolez tintatu] *arropa batez*
 c. *gizon* [abillamendu preziosoz beztitu] *baten*
- (157) a. [Iainkoaren irudira eginiko] *gizonak*
 b. [zerutik igorritako] *Espiritu sainduaz*
 c. [edozein hiri handitarik idokiriko] *jendalde bat*

Horietaz gain, Lafittek (1991 [1944]: 230) beste aukera bat aipatzen du [PARTIZIPIOA-ko] erlatiboa (158). Artiagoitiak (1995: 115) dioenez, egitura hori Bizkaiko hainbat hizkeretan ere erabiltzen da. Nik aztertutako testuen, halere, ez dut horren adibide askorik topatu.

- (158) a. Atzo Martinek aipatuko gizona (Lafitte 1991 [1944]: 230)
 b. Ardoa edaneko andrea gaisotu egin da (Artiagoitia 1995: 115)
 c. Atxagak idatziko nobela berria itzel gustatzen zait (Artiagoitia 1995: 115)

Partizipio soila duten erlatiboei dagokienez, partizipioa izenaren ondoan dugunean, batzuetan zaila da bereiztea adjektibo bezala erabilitako partizipioak eta erlatibo jokatugabeak: *ardi errebelatua*, *lege eskribituak*, *gizon haserretuak* eta antzeko adibideak erlatibotzat edo adjektibotzat har daitezke (*gizon haserretuak* = ‘haserre(tu) diren gizonak’?). Horrelakoak oso ohikoak dira garai guztietako testuetan. Aldiz, aditzaz aparte beste elementu bat duten perpausak ez dira horren ohikoak, eta maizago agertzen dira ardatzaren aurretik atzetik baino. Gehienak aurkitu ditut Leizarragarengan (156) eta adibide bakan batzuk gainerako testuetan, eta gehienbat poesietan (159). Gero partizipio adberbialek partizipio hutsak ordezkatzeko dituztela dirudi: Haranederrek [*eskuz eginikako*] *tenpluetan* edo [*suan frogaturikako*] *urrea* bezalakoak baino ez ditu, Leizarragak erabili zituen partizipio hutsen ordezkariak.

- (159) a. [Sankta Methilderi Andre Birjinak hilziko orenkotz irakhatsi] *hirur othoitzak* (Haranb)
- b. Badakhusat klarki, [zuk egin] *liburuan*, / Merezi hainitzak, ditutzula zeruan (Haranb)
- c. Non duzu joan den mendean / Izatu dignitatea? / Non [Aitarekiñ glorian / Izatu] *majestatea?* (Gaszar)
- d. Zuen ardi eta bildots / Gustiak utz detzatzue, / [Zerutik jautsi] *Bildots bat* / Adoratuko duzue (Gaszar)
- e. Confesa baitare, aunque benialetaz confesa dein, [leinago eguin] *becatu mortale confesatiuetarit zomait* (Oloroe)
- f. Pœnitenciac [batheyaz gueroz eguin] *bekhatiac* ppharcacsen dutu (Oloroe)

Oyharçabalen (2003: 790) arabera, partizipio hutsarekin egindako erlatiboak “(...) represent the most usual realization of participial relatives”, baina, dirudie-nez, Oyharçabalek definizio zabalagoa erabiltzen du eta adjektibotik hurbilago direnak ere kontuan hartzen ditu. Horrela bada, litekeena da Oyharçabalek dioe-na nire datuekin bat etortzea, hitz bateko partizipio-perpausak ohikoak baitira. Ez, haatik, perpaus konplexuagoak: aztertutako testuetan zaila da horiek aurki-tzea.

Leizarragaren ez beste testuetatik, beraz, partizipio adberbialez osaturiko erlatiboak atera ditut bakarrik.²⁶ Partizipio horiei dagokienez, *-(r)iko* mendebal-dean aurkitzen dugu, eta *-(r)ikako* Nafarroan, Gipuzkoan eta Lapurdin. Zuberoan eta Erronkaribarren, *-(r)ik* partizipioa erabiltzen bada ere, erlatiboetan ez da ez *-(r)iko*, ez *-(r)ikako* lekukotzen; [-tu] partizipioa duten adibide batzuk, aldiz, bai, (159-e)-(159-f).

Bigarren partizipio-mota dela eta, *-ta* atzizki gramatikalizatuaren lehenen-go adibideak Lazarragaren eskuizkribuan agertzen dira (160). XVII. mendean eta XVIII.aren hasieran ere lekukotasun batzuk daude (161), baina maiztasun handia-go XVIII. mendearen bigarren erdialdetik aurrera hasten dira izaten. Hasieran *-ta* partizipioa mendeko perpausetan agertzen da bakarrik, gero bere erabilera *-(r)ik* partizipioa erabiltzen den testuinguruetara zabaltzen da, perpaus erresul-tatiboetara, adibidez (Krajewska 2012a). XVIII. mendean erlatibo jokatuabeetan lekukotzen da lehenbizikoz (162).

- (160) a. joan cidin floresta bateti aurrera, Clariani bacarric *ichita*, ceñac, ba-carric gueratu çala ecusen orduan (Laz)

²⁶ Partizipioek perpaus erlatiboetan eta adjektibo bezala duten erabilerak azterketa sakonago bat merezi duelakoan nago, baina beste lan baterako utzi behar dut.

- b. ceurc *ecusita*, / ez naxana min бага quexaetan, / baice justo naxala escaetan (Laz)
- c. Conbento guztia generalm[en]te / saludacen dot nic agur *eguinda*; / belaurico, barriz, çu, ene lind[a] (Laz)
- (161) a. Flandes aserrea / ori *ecusita* / Marte biurtu da / Echaien contra (KuartPhel)
- b. Arbola orrec irabazidáu *galdúta* eguán grazi-iâ (Urkizu)
- (162) a. [Jaungoikoari, edo beraren Majestadearen Santuren bati egindako] *botorik*, *edo promesik* (OA)
- b. Konfesoreak esan dezake [konfesioan enzun, edo aditutako] *pekatu-rik*, *edo beste gauzarik*, zeñetatik aitorleari datorkion kalterik? (Kardab)
- c. Eta [inork emandako] *tentazio edo bekatu-ako bideak* konfesatu bear ote dira konsentimentu edo lekurik eman ez danean? (Mogel)
- d. *Edari ez-titsu gozoa* / [Zerutik jatsitakoa] (Munibe)
- e. [Profetak lenago esanitako] *guzia* egin arteraño (Ubillos)²⁷

Erlatibo jokatuekin konparatuta, jokatu-gabeen erabilera murriztuagoa da. Hasteko, iragana edo erresultatiboa bakarrik adieraz ditzakete; adibidez, *suz beteriko* ‘suz bete zena/dena’ edo ‘suz beterik dagoena’ izan daiteke (baina ezin da, esaterako, etorkizuna adierazi). Bestalde, normalean ez dira ezeztatzen: *?atzo ez etorritako gizona* (testuetan salbuespen oso bakan batzuk badaude ere: [ez egi-niko] *pekatuba* Mogel). Cid Abasolok (1987), horretaz ohartuta, “iragan-baiezko erlatiboa” deitzen dio egiturari. Azkenik, argumentu gutxiago erlatibiza daiteke, hurrengo azpiatalean azalduko dudako moduan.

2.4.1 Erlatibizatzen den argumentua

Oyharçabalek (2003: 790-791) nabarmentzen du erlatibo jokatu-gabeetan subjektu iragankorrek erlatibizatzea posible bada ere, testuinguru anbiguoetan interpretazio markatua dela hori. Adibidez, *atzo ikusitako gizonak* perpausaren interpretaziorik naturalena objektuarena da, baina objektua agerian denean —*atzo ni ikusitako gizonak*— ergatiboa guztiz onargarria bihurtzen da. Objektuaz eta subjektuaz gain, beste kasu batzuk ere erlatibiza daitezke, adibidez inesiboa: *zu jaiotako herria*. Cid Abasolok (1987: 612) datiboaren adibide batzuk ere ematen ditu, *Lepoan labaina sarturiko urde bat zirudien*, kasu.

²⁷ Adibide honetan agertzen den *esanitako* forma dela eta, *-(r)iko* eta *-tako* partizipioen nahasketaren itxura du. Adibide bakarra da Ubillosen testuan eta KG-n ez da beste adibiderik ageri.

Nik aztertutako testuetan absolutiboa gehien erlatibizatzen da eta O-erlatiboak nagusitzen dira (erlatibo jokatuabeen % 72; 253 adibide aztertu ditut):

- (163) a. [hik behin ordenatu] *plazer* (LeizTest)
 b. [zuk emoniko] *sentenzi orrek* (Barrutia)

Adibideen % 21ean subjektua edo objektua erlatibizatzen da (iragankor edo iragangaitz izan daitezkeen aditzekin, testuinguruak ez badu argitzen objektua ala subjektua den):

- (164) *ogi* [plazerer betherikakoaz] (Aranbill)

Gutxien aurkitzen dugu subjektu iragangaitza (% 6):

- (165) a. [zerutik ethorri] *Aingeru bat* (LeizTest)
 b. [orai sorthurikako] *haur batzuk* (Harand)

Corpuseko adibide batean bakarrik (1/253) dugu beste kasu bat: datiboa (166). KG osoan bilatuta, ergatiboaren eta leku-kasuen lehenengo adibideak XVIII. mendearen bigarren erdian lekukotzen dira (167), eta *-ta* partizipioarekin lehenago *-rik* partizipioarekin baino. Ordura arte subjektu iragangaitz eta objektuarekin egindako erlatiboak bakarrik ditugu testuetan.

- (166) [goguan leku emondako edo pensamentuzko] *pekatubak* (frBart)

- (167) a. [Bear asko egindako] *gizon nekatu eta urteetan aurreratua* zalarik (Kardab)
 b. eta jarri zan Arbelaizen etxean [Caro Jenerala egondako] *leku berpe-rean* (Izt)
 c. [armadan itsasoz serbitzo andiak egindako] *gizonak* (Izt)

2.4.2 Hitz-ordena

Aztertutako adibide guztiak kontuan hartuta, % 9tan mendeko perpausa izenaren eskuinean agertzen da. Kontuan hartu behar da, halere, erlatibo jokatuabeak oso maiztasun txikia duela; beraz, estatistikak ateratzea zaila da testu gehienetan. Izen osteko erlatibo jokatuabe gehien testu hauetan aurkitu ditut: Leizarragaren testuan 21 adibidetik ([-tu] partizipioarekin eratuak) % 33 dira IOkoak (168); Aranbillagarenean 12 adibidetik % 41 (169); Kardaberazenean 37tik % 11; Mogelenean 25etik % 8; frai Bartolomerenean 21 adibidetik % 5; Xuriorenean IOko adibide bat dago, Barrutiarenean bat (170) eta Muniberenean bi. Izen aurreko jokatuabeak bakarrik aurkitzen ditugu gainerako testuetan (AñibEsk, Ax, BerM, Dasanza, EtxSar, Harand, Lizarg, Mat, Mendib, Oloroe, OA, Pou, Ubill).

- (168) a. *liburu* [barnetik eta kanpotik eskribatu] *bat* (LeizTest)
 b. *Emazte* [iguzkiaz inguratu] *bat* (LeizTest)

- c. *ezkonza saindu* [Iainkoaz ordenatu] *haur* (LeizTest)
- (169) a. *lur* [ilhun eta herioaren itzalaz estalirikako] *hartarat* (Aranbill)
- b. *konszienzia* [garbi eta boskarios betherikako] (Aranbill)
- c. *ogi* [plazerres betherikakoaz] (Aranbill)
- (170) *Bekatu* [oraingano egiñiko] *gustiak* (Barrutia)

Hain datu gutxiekin IOko erlatibo jokatuekin konparatzea zaila da. 2.23. taulan bi egituretan aztertu diren testuak zerrendatu dira, eta bien artean ez dirudi lotura askorik dagoenik. Oro har, joera orokorra da erlatibo jokatuabeak izenaren aurretik jartzea, jokatuak bietara erabili arren.

2.23. **taula.** IOko erlatibo jokatuabeen eta jokatuaren maiztasuna.

Testua	Jokatuak	IO (%)	Jokatuab.	IO (%)
Leizarraga	212	26,9	21	33
Beriain	191	16,8	7	0
Materra	166	8,4	1	0
Axular	161	3,7	2	0
Haraneder	91	25,3	23	0
Oloroeko kat.	133	18,8	8	0
Otxoa Arin	192	3,6	1	0
Ubillos	226	2,2	19	0
Mogel	90	26,7	32	8
Lizarraga	113	39,8	3	0
Frai Bartolome	168	0,0	21	5

Azkenik, aipatu behar da erlatibo aposatuak ere aurki daitezkeela, oso urriak badira ere: Beriainen testuan bi adibide aurkitu ditut (171). Beraz, erlatibo jokatuabeak eta *-en* menderagailua duten erlatibo jokatuak aukera berberak dituzte sintaxiari dagokionez: perpaus erlatiboa txertaturik ager daiteke, izenaren eskuintean edo ezkerrean, edo izenarekiko aposizioan. Diferentzia maiztasunean datza: aposatu jokatuabeak arraroak dira eta jokatuak, aldiz, oso arruntak.

- (171) a. *koroa* [errenes eginikakoa] (BerM)
- b. *gauza seinalatuak* [eginikakoak biktoriako monasterioko frailen denboran] (BerM)

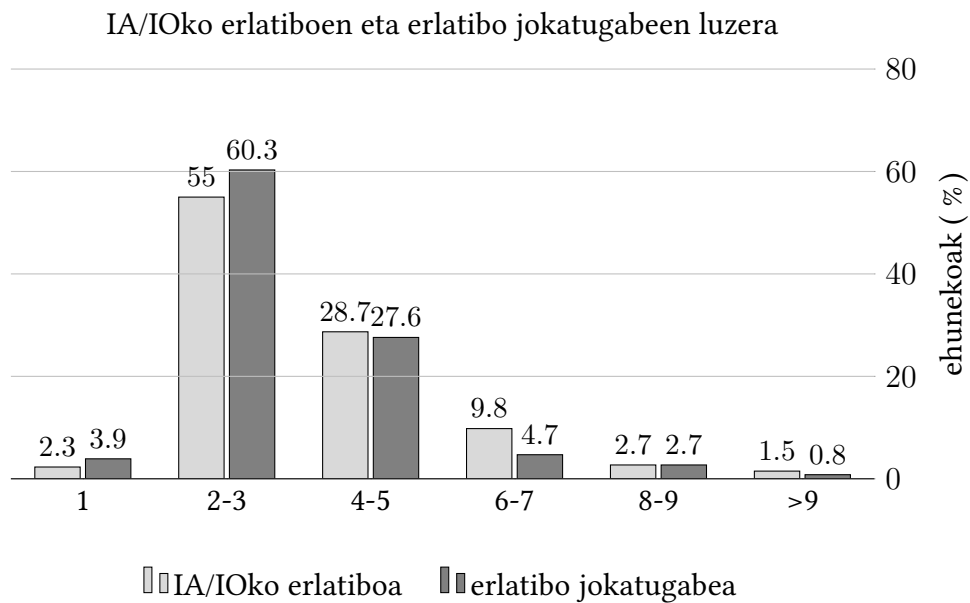
2.4.3 Ardatzaren semantika

Oro har, 2.24. taulak erakusten duenez, erlatibo jokatuabeetan ardatzak bi zigabeak izaten dira. IAKo erlatiboek bezala jokutzen dute, beraz.

2.24. taula. Ardatzaren semantika: erlatibo jokatuabeak eta jokatuak (ehunekotan).

Mota	Guzt.	Bizidun	Bizigabe
Jokatuabeak	254	16,1	83,9
IA	500	17,8	82,2
IO	500	37,2	62,8

2.4.4 Perpausaren luzera

2.4. irudia. IA/IOko erlatiboen eta erlatibo jokatuabeen luzera. 257 jokatuabe eta 3463 IA/IOko erlatibo aztertu dira. Horregatik, biak konparatu ahal izateko, egitura bakoitzeko luzera jakin bat duten adibideen proportzioak adierazten dira irudian. Adibidez, 4 edo 5 hitz ditu IA/IOko erlatibo guztien %29k eta aposatu guztien %28k. Zenbaki absolutuetan, hala ere, 4-5 hitz duten IA/IOko erlatibo gehiago dago, erlatibo jokatuabe baino.

Erlatibo jokatuabeetan 3,4 hitz agertzen dira batez beste; beraz, IAko eta IOko erlatiboen antzera (3,5 eta 3,7, hurrenez hurren). Luzera ezberdinen distribuzioa ere IAko eta IOko erlatiboekin ikusi duguna da (2.4. irudia): erlatiboen erdiek baino gehiagok 2-3 hitz dituzte eta ia %90ek 2-5 hitz. Oso luzeak eta hitz batekoak oso gutxi daude. Erlatiboak perpaus nagusian hartzen duen posizioari dagokionez, erlatibo jokatuabeen eta IA/IOko erlatiboen artean ez dago alderik: aztertutako perpausen %60 amaieran doa, heren bat hasieran eta gutxien erdian.

2.4.5 Erlatibo jokatugabeak: ondorioak

Erlatibo jokatugabeak jokatuak baino askoz gutxiago erabiltzen dira. Aditzaren formari dagokionez, hiru aukera ditugu: partizipio soilak (batez ere testu zaharretan), *-rik* partizipioak (eremu geografiko guztietan, *-rikako* Lapurdin eta Nafarroan, *-riko* mendebaldean) eta *-ta* partizipioak (XVIII. mendeaz geroztik Bizkaian eta Gipuzkoan). Absolutiboa erlatibizatzen da gehienetan, eta beste kasuekin egindako adibideak (ergatiboa edo inesiboa) nahiko berandu agertzen dira. Gainerako ezaugarritan IAkoen antza dute erlatibo jokatugabeek. Perpau-saren luzera IA/IOko erlatiboek izaten duten berbera da. Ardatzaren semantikari dagokionez ere, antzekoak dira IAkoak eta jokatugabeak: erlatiboak izen bizigabea modifikatzen du gehienetan. Hitz-ordena dela eta, kasu gehienetan erlatiboa ardatzaren aurretik doa, baina badaude salbuespenak.

2.5 Zein erlatiboa

Atal honetan izenordain galdetzaileekin egiten diren perpaus erlatiboak deskribatuko ditut. IA/IOko erlatiboak aztertzean ikertu diren ezaugarriak interesatzen zaizkit hemen ere. Helburua da, egitura hori aztertzeaz gain, gainerako erlatiboekin konparatzea. Ikusiko den bezala, IAko eta IOko erlatiboen artean ezberdintasun batzuk badaude ere, alde txikiak dira, konparaketan *zein* erlatiboa gehitzen bada. Erlatibo aposatuekin alderdiren batean bat badator ere, ezaugarri nahiko ezberdinak dituzte.

Bestalde, *zein* erlatiboa interesgarria da bere ospe txarra dela eta. Egin daitekeen galdera da egitura hori idazleek edo itzultzaileek asmatutako kalkoa zen ala gehiago erregistro jakin batzuekin lotutako egitura bat, hizkuntzak duen beste edozein bezalakoa. Saiatuko naiz erakusten bigarren ideia hori zuzenagoa dela. Egituraren sorreraz eta hizkuntzen arteko ukipenaz, aldiz, hurrengo kapituluan hitz egingo dut.

Gramatika zaharretan izenordainarekin egiten den erlatiboa arazorik gabe onartzen zen. Esaterako, Larramendik izen osteko egitura gaitzesten bazuen ere, *zein* erlatiboa erabiltzea gomendatzen zuen erlatibo arrunta ezinezkoa denean, hau da, ergatiboa eta absolutiboa ez beste kasu guztiak erlatibizatu nahi direnean, harentzat bi kasu horiek bakarrik *-en* erlatiboan erabil baitaitezke.

XX. mendean, egiturak ez du ospe onik izan gramatikari askoren artean. Azkuek *barbarismo* deitu zuen *Diccionario*-n (1969 [1905-1906], s.v. *zein*); *Morfologia*-n (1969 [1923]: 490) “Conjunciones de calco alienígena” izenburupean aipatzen du, eta azpimarratzen du *nor*, *zer* eta *zein* euskaraz, hizkuntza erromantzeetan ez bezala, galdetzaile direla beti. Larramendi ere kritikatzan du Azkuek, ezin baitu ulertu nolatan hartu zuen *zein* erlatiboa euskara jatortzat. Ipar EHn antzeko iritziak aurkitzen ditugu: “nous n’hésitons pas à condamner ce charabia”, zioen Lafittek (1991 [1944]). Lafon (1999 [1966]) ados dago Lafittekin eta izenordainik gabeko egiturak (*bait-* bakarrik dutenak) erabiltzea gomendatzen du, *zein* erlatibo “astunak” saihesteko. Aurreiritziengatik ziurrenik, egituraren deskribapen gramatikal oso gutxi egin da. Salbuespen horietako bat Oyharçabal (1987) da: dioenez, hizkuntzalariaren papera gramatika deskribatzea da, ez epaitzea.

2.5.1 Lekukotasunak. Maiztasuna

Atal honen helburua da *zein* erlatiboaren lekukotasunak aztertzea. Hasteko, egituraren erabilera testu zaharretan deskribatuko dut. Ondoren, XVI. mendetik XIX. mendera bitartean *zein* erlatiboaren maiztasuna aztertuko dut. Azkenik,

XVI-XVIII. mendeetako gutunetan izenordainez osaturiko erlatiboen agerraldiak iruzkinduko ditut.

2.5.1.1 Euskara Arkaikoa

Egitura testu zaharrenetan lekukotzen da dagoeneko. *Arrasateko erreket*a-ko perpausa bereziki garrantzitsua da egituraren historiarako:

(172) Ganboarroc su emaytean / Asi dira, ta onegaz vrten daude beralan / *Oñeztar barruangoac* / [Çein erre ez citeçan] (ArrErr)

Mitxelena (2011 [1959]: 38) honela iruzkintzen du pasartea:

Çein erre ez citeçan. Guerra tradujo «los oñacinos de adentro para no quemarse» (p. 18); Gorostiaga, «los oñacinos refugiados dentro, para no quemarse» (p. 53). Es mejor ver ahí una oración de relativo, introducida por *çein*, que expresa una restricción: «los oñacinos de adentro que (= sólo aquellos que) no se quemaron». Es bien sabido que *erre citeçan* «se quemaron» era entonces completamente normal: cf. *Jagui çidin naguia erra çičan vria* «Leuantóse el perezoso, quemó la villa» (Garibay = RS 294), *Non eguin sidi?* «¿Adónde fue hecho?» (Micoleta), etc.

Mitxelenaren interpretazioaren arazoa da *zein* erlatiboak normalean ez direla murrizgarri (begiratu 2.5.5. atala), baina erlatibo ez-murrizgarri gisa ere zailtasunik gabe uler daiteke perpausa. Adibidea interesgarria da testu oso zahar batean agertzen delako –XVI. mendearen amaieran jaso da, baina lehenagoko ahozko tradizioetik dator (XV. mendearen erdialdekoa dela argudiatzen du Zuloagak 2011)— eta era horretako erlatiboak itzulpenetan eta antzekoetan bakarrik erabiltzen zirelako ustearen kontra doalako. Hala ere, ez da erraza beste interpretazio bat proposatzea. Helburuzko perpaus gisa ulertzeak ez dirudi zuzena, *zein* ez delako helburua adierazteko erabiltzen (*zeren* bai, Kapanagaren adibide honetan bezala: *Bigarrena ahoan, çerren iaungoicoac gorde gagiçan verba deungaetaric*).²⁸ Posibilitate bat da moduzko edo ondoriozko perpaustzat hartzea (‘de manera que no se quemaron’), (173)-ko adibideetan bezala. Horrelako perpausak agertzen dira mendebaldeko testuetan:

(173) a. P. Zemodutan bear doguz sinistu. R. *Ainmodutâ cein* fedeau bagaric iñor ez iustuyzan, ez saluadu leitean. (Kap)

²⁸ Hurbilena *zein* ezezko partikula da. Ulibarririk (2015: 218) aztertutako testuetan agertzen da, adibidez: *sein condena gaitean, sein guero negar eguin deguisun, sein galdu deguin, sein vencidu gaguiyesan...* Ulibarriren arabera, ezezko *ze* gehi **edin* aditzaren forma bat izan daiteke: **ze + din* (< *didin*). Ez dirudi partikula hori *Arrasateko erreket*a-n dagoenik, *ez* partikula agertzen baita. Ez litzateke ezinezkoa *zein*-ek bere ezezko esanahia galtzea eta helburuzkoa gordetzea, baina agian ez *Arrasateko erreket*a bezain goiz (XVIII. eta XIX. mendeetako testuetan ezezko balioa baduela kontuan harturik).

- b. cerren erria içanic *ain banatua*, eta daucana ecsagûçaac aimbat montaña, eta ach artean, *ceinda* acudidu ecin leien aimbat bider, cein bear leuqueen Elexetara (Kap)

Arazoa da, adibide horietan, *Arrasateko erreketeta*-koan ez bezala, esanahia zehazten duen beste osagarri bat agertzen dela beti (*ain modutan* edo *ain*). Nolanahi ere, posible da *Arrasateko erreketeta*-ko egitura eta (173)-koetan duguna lotuta egoatea, eta *Erreketa*-koa moduzkoaren eta erlatiboaren artean anbiguoaz izatea. Gai horretara hurrengo kapituluan itzuliko naiz, proposatzeko *zein* erlatiboa sorzitekeela lehenagoko egitura bat (*Arrasateko erreketeta*-ko modukoa, agian) erlatibo bezala “berrerabiliz” eta hizkuntza erromantzeek duten antzeko egitura bat sortuz.

Refranes y sentencias-en *zein* erlatiboa ez da ageri. Adibide bat, *non* izenordainarekin egindakoa, Britainiako kantuan dago (174). Etxeparek adibide bakarra du *zer* izenordainarekin (175).

- (174) *Guipuzcoa herrira* / [Non yçango baita beti becela buru / Nobleza guztiaren aniz estimatua] (BretKant)
- (175) Eztut eguyn *gayzquiric* vqheyteco perilic / Ezetare [cerengatic vehar dudan auciric] (Etx)

Leizarragaren eta Lazarragaren testuetan adibide asko aurkitzen ditugu. Lazarragaren kasuan adibide gehienak *Artzain liburua*-n daude, eta poesietan oso gutxi. Bestalde, *AL*-ko *zein* erlatibo asko bereziak dira. (176) adibideetan *zein* izenordaina duen perpausaren funtzioa ez da izen bati buruzko informazioa ematea, istorioa aurreratzea baizik. Adibide batzuetan, (176-d)-n esaterako, izenordainaren erreferentia aurreko perpausaren ere ez dago, eta, horregatik bakarrik, ezin da perpaus erlatibotzat hartu. Oro har, horrelakoetan *zein* izenordainak pertsona-izenordainaren funtzioa duela dirudi.

- (176) a. *Ecusiric*, bada, *Silviagaz_i* eocen arçaiac egoala negarrez, citecen espantadu, eta ecin pensadu euen cer al çatean causea, arean da itaundu eyoen artean. *Ceñac_i* manera onetan erançun eusten: (...)
- b. *Doristeoc_i*, bada, *ecusiric* bacarric gueratu çala, bere Silvia бага, acordadu eben aen esque joaten; *ceñac_i*, partietaco egoan egunean, Sirenari berva oec eguin eusan:
- c. *Silveroc_i*, au ençun eguian orduan, bere buruari ichi eusan lurrera jausten, *ceñagana_i* Silvia joan cidin lasterca, esaten eusala
- d. Onetan egun bat eta gau bat irago euen, solamente negar baje beste gauçaric eguite ez euela; *ceinçuc*, bigarren egunean, cerbait jan da

- loac artu cituan arbole fresco baçuen azpian, nun, loric goçoenagaz eocen orduan, aditu euen cantaetaz etorrela odeietati figura eder bat e. [Silveroc eta Doridoc]_i leengo bervaoc ençun eguien orduan, utra aseguin andia artu euen euren biocetan; *ceinçuc_i*, bertati norc bere espiluac eta ezpatac arturic, joan cirean Confusioco Esera

Erabilera horrek hizkuntza erromantzeetan (eta lehenago latinez) ohikoa zen *relatif de liason* delako testu-kohesioaren baliabidearen antza du. Hurrengo kapituluian (begiratu 3.2.2.2 atala) ikusiko dugun moduan, hizkuntza erromantzeek duten erlatibo mota batentzat behintzat (frantsesaren *lequel* erlatiboa edo gaztelaniaren *el cual*) proposatzen da *relatif de liason* motako egiturak zirela horren jatorria; testu-kohesiorako erabiltzen den baliabide batetik sortu zela, alegia. Horregatik dira interesgarri Lazarragaren adibide horiek. Zaila da, halere, jakitea euskaraz erabilera hori zabaldua ala egilearen bitxikeria zen. Pentsa genezake Lazarragaren inspirazio-iturri izan zitezkeen testuetan (artzain-liburuetan eta testuarekin lotutako beste testu-genero batzuetan; begiratu Bilbao *et al.* 2010: 3) ba-zeudela mota horretako egiturak eta *AL*-ren egileak testu horien estiloa imitatu nahian antzeko moduan erabili zuela *zein* erlatiboa.

Adibide horiek erdarazko testuen eraginez sortzearen alde egiten du gainerrako testuetan horrelakorik ez aurkitzeak. Bereziki nabarmena da Leizarragaren Testamentuan ez egotea (eta prosa narratibotik hurbilen geratzen den garai hartako testua da). Hor itxuraz antzeko egiturak topatzen baditugu ere, erlatibo arrunt bezala ere uler daitezke, Lazarragaren adibide batzuk ez bezala:

- (177) a. Berze konparatione bat proposa ziezen, zioela, Konparatu da zeruetako resuma, mustarda bihi gizon batek harturik bere landan erein duenarekin. Zein baita hazi guzietako xipiena, baina handitu denean, berze belharrak baino handiago da. (LeizTest)
- b. Haur, Iainkoaren konseillu arrastatuz eta probidentiaz emana hartu zindutenean, gaixtoen eskuz kruzifikaturik hil ukan duzue. Zein Iainkoak resusztatut baitu, herioaren doloreak laxaturik, zeren ezpaitzen posible hura harzaz, eduki ledin. (LeizTest)

2.5.1.2 Egituraren maiztasuna XVI-XIX. mendeetako testuetan

De Rijkek (2008: 499-500) hau idatzi zuen *zein* erlatiboaren erabileraz:

As for its presence in classical Basque literature, considering that this consisted largely of translations and adaptations of Romance originals, it is hardly surprising that the Romance relativization strategy was resorted to for rendering the involved

relative structures encountered in the originals. What is surprising is that such moderate use was made of this convenient strategy.

Erabilera “moderatua” zehazki zenbatekoa den finkatzea subjektiboa bada ere, nik aztertutako testu askotan hori baino zertxobait altuagoa dela esan daiteke (2.25. eta 2.26. taulak). Corpus osoan izen aurrekoak, ostekoak eta *zein* erlatiboak kontuan hartuta, adibideen % 24 izenordainekin egindakoa da.

Proporziorik handiena (% 35 baino gehiago) testu hauetan aurkitu dut: Hualde Mayo, Erronkariko *Doctrina Christiaia*, Lazarraga, Kapanaga, Haraneder, Lizarraga eta Arzadun. Txikiena, aldiz (% 10 baino gutxiago) hauetan: Axular, Duhalde, Mogel, Haranburu, frai Bartolome, Gerriko, Ubillos eta Mikelestorena (azken bi egileek ez dute egitura inoiz erabiltzen aztertutako zatietan).

Egitura oso gutxi duten testuak bi taldetan bana daitezkeela dirudi: batetik, XVII. mendeko Lapurdiko testu batzuk (Axular eta Haranburu), eta, bestalde, XVIII. mendearen erditik aurrerako hainbat testu, gehienak Hego EHkoak. Ondoko datuak ez dira hemen aztertu, baina *OEH*-ren (s.v. *zein*) arabera, XX. mendean erabilera nabarmen murrizten da.

2.25. taula. IA/IOko eta *zein* erlatiboen maiztasunaren bilakaera, Ipar eta Hego EHn (ehunekotan).

Eremua	Mendea	Guzt.	IA/IO	<i>zein</i>
IPAR	XVI	297	69,7	30,3
	XVII-1	526	85,0	15,0
	XVII-2	377	67,6	32,4
	XVIII	600	68,7	31,3
	XIX	438	83,3	16,7
HEGO	XVI	113	49,6	50,4
	XVII-1	267	70,8	29,2
	XVII-2	158	58,2	41,8
	XVIII	986	80,6	19,4
	XIX	412	96,6	3,4
ERR	XVII	19	68,4	31,6
	XIX	296	48,0	52,0

2.26. taula. Zein erlatiboen maiztasuna, egileka.

Mendea	Testua	Eremua	Guzt.	IA	IO	zein
XVI	Lazarraga	ARAB	113	49,6	0,0	50,4
	Leizarraga	LAP	302	51,3	18,9	29,8
XVII-1	Ros	ERR	19	15,8	52,6	31,6
	Materra	LAP	221	68,8	6,3	24,9
	Beriain	NAF	269	59,1	11,9	29,0
	Haranburu	LAP	127	86,6	8,7	4,7
	Axular	LAP	179	86,6	3,4	10,1
XVII-2	VJ	BIZ	25	56,0	12,0	32,0
	Kapanaga	BIZ	133	37,6	18,8	43,6
	Tartas	ZUB	175	65,7	2,3	32,0
	Belapeire	ZUB	202	56,4	10,9	32,7
XVIII-1	Oloroeko kat.	ZUB	185	58,4	13,5	28,1
	Otxoa Arin	GIP	243	76,1	2,9	21,0
	Arzadun	BIZ	34	32,4	29,4	38,2
	Elizalde	NAF	30	53,3	3,3	43,3
	Haraneder	LAP	157	43,3	14,6	42,0
XVIII-2	Mikelestorena	NAF	149	98,7	1,3	0,0
	Maister	ZUB	262	48,5	24,8	26,7
	Olaetxea	BIZ	94	78,7	3,2	18,1
	Ubillos	GIP	226	97,8	2,2	0,0
	Lizarraga	NAF	210	32,4	21,4	46,2
XIX	Mogel	BIZ	95	69,5	25,3	5,3
	Gerriko	GIP	144	97,9	0,7	1,4
	Duhalde	LAP	246	88,2	5,3	6,5
	Frai Bartolome	BIZ	175	96,0	0,0	4,0
	DoktrErr	ERR	40	17,5	30,0	52,5
	Hualde Mayo	ERR	256	16,4	31,6	52,0
	Intxauspe	ZUB	194	62,9	7,7	29,4

2.5.1.3 XVI-XVIII. mendeetako gutunak

Lekukotasunen azterketa amaitzeko, interesgarri iruditzen zait beste testu-mota bat ere aipatzea: gutunak, eta, batez ere, gutun pribatuak. Asmo literariorik gabeko testuak direnez, *zein* erlatiboaren erabilerari buruz datu interesgarriak eman ditzakete.

XVI-XVII. mendeetako gutunetan *zein* erlatiboa agertzen zaigu: adibide bat (178) Bertrand Etxauzen eskutitzean (1584), hiru (179) Simancaseko espioitzagutunetan (1598), eta, XVII. mendera pasaturik, bat (180) J. Peruskiren idazkian.

- (178) a. Batez ere arreposturic ezticit vqvhēn, [çonez pena baitut] (EtxauzGut)
- b. Othoi egiten darauçut çure berri hunen eta ayta amenez ezcribaciaz, [çoin baita gauça desiraçen dudana] (EtxauzGut)
- (179) a. Jauna emen izatu dena da *legat bat* [zoina etorri baita elizek erregeri eman behar dioten diruaren erreko-bratzera] (SimancasekoGut)
- b. Jauna: orai puntuan errezebitu dut presentarekin aurkituko duen *karta hori*, [zoina baita ene kusun kapitene Meriteinek bidaldua] (SimancasekoGut)
- c. *Egun* [zoin baita igandea] gonbidatu ditut sei ingles berririk neon denean lasterrenik sentitzen duenatarik (SimancasekoGut)
- (180) eta halaber gomendaçen derauçut *Mairatoa* [çeiña baita ene emastea yçanen ere bai secular] (PeruskiGut)

Administrazio-gutunetan ere erabiltzen ziren *zein* erlatiboak. 1616-1617ko Erronkaribar eta Zuberoa arteko gutunerian (181) eta 1680ko Urruña eta Hondarribia artekoan (182) nahiko ohikoak dira. Era horretako testuetan, halere, pentsa daiteke erdarazko esamoldeek eta testu ofizialen estiloak, oro har, eragina izan zezaketela.

- (181) a. Recebitu dut *çure guthuna*, [çoinetan escribatzen baiterautaçu nola dezir handia duciela guciec baque eta arcordu hun baten eçartera bi herri hoyen artian] (Etxart)
- b. ioan citezten behar bada limitoetara, *leku contenciozetara eta berce leku orotara* [çoinetara ikoussiren baitucie ioan behar duciela berce depputatu eta commissariequi] (Etxart)
- c. *Çure carta oquey eta vat garreneco yl onena* reçevitu dut oquey eta irur garrenean, [çoyntan scribazten didaçu en sustança nola ezten çure pareçera vista uqueteco bortuetan çure lagun diputatu eta gure erregue jaunaren diputatu vagueric] (Ros)

- d. *Çure carta yl onen lenean scribatua Atarrazen, recevitu nuen vorzgarreanean, [çoni verçe respuestaric eçin eman dirot vayçi azquen gutunean erraten niçuna]* (Ros)
- (182) a. *iruditçen çaiçu asquen lettraren aiçinecoas, [çina erremetitu baiquina-roçuen naçetan] baçindutella berhar çen segurança eta satisfactione guçia ez Lohitic chalupa han çiren hirur hotaric calteriq içateco* (Urruña-Hondarribia)
- b. *Chalupac errendatu ondoan, desiratcen baduçue, çerbait expedient on, hartuco dugu çuen habitanten ispirituaç ere Pausuan emateco, bisquitartean çenbait ordena urun *gouvernadoreaganiq* etorryco çaicu [çinary escribattu baitiogu]* (Urruña-Hondarribia)
- c. *Errecibitu dugu placer haundirequin *cuen hil hunen hogoieco letra*, [cina berantesiriq, orducotz eman baiquindioen letra bat *chaluparen iabeari*] [cinaren erepousta icatu baitugu hitces]* (Urruña-Hondarribia)

Datu gehien 1757an idatzitako eta *Le Dauphin* ontzian zihoazen Lapurdiko gutunek ematen dizkigute. Hainbatetan ageri dira *zein* izenordaina duten erlatiboak: guztira 40 bat adibide aurkitu ditut 24 gutunetan.²⁹ Horietako batzuek gutunetako formula erdi-finkoen itxura dute, (183)-ko adibideetan bezala. Rosen eta Etxarten eskutizetan ere badaude antzekoak (181). Hala ere, *Le Dauphin*-eko gutunetan ez dira falta bestelako adibideak ere (184), eta horiek egituraren eman-kortasunaren frogatzat har daitezke.

- (183) a. *Izatu dugu ohore ikusteko *zuk Monsieur Diharci, bikarioari, iskiribatu izatu diozun letra*, [zeinetan markatzen baitzinioen seigarren aldia zindubela] eta datatuba baitzen goan den abendoaren hamaseian, bai eta gerorrek ere errezibitu dugu zure letra* (Le Dauphin 11)
- b. *Eskribatzen dauzquitut presenteko bi lerro hauk zuri *ene osasunaren* markatzeko, [zeiña hagitz baita perfeta Jainkoari esker]* (Le Dauphin 28)
- (184) a. *Zure orde, *zenbait saratarrek*, [zeinek ikusi baitzaituzte], erran daukute osasun on bat zinduela* (LeDauphin 27)
- b. *Eta orai ere baditut hirur xume xantierean hasiak, eta *handi bat* badut hasi beharra ene kontuko egiteko, [zeinak 18 peza muntatuko baikitu]* (LeDauphin 27)

²⁹ Padilla-Moyanok (2015) ematen dituen datuen arabera, 20 eskuk idatziak dira erlatibo horiek, kasu batzuetan pertsona batek gutun bat baino gehiago idatzi baitzuen.

- c. Letra hau eskiribatzen darotzut zuri erraiteko errezebitu nuela zure letra *120 liberako letra sanjarekin*, [zeintaz pagatua izan bainaiz] (LeDauphin 5)

Gutunetako erlatiboen alderdi interesgarriena erabilera (itxuraz) okerrak dira. Era horretako perpaus gehienetan *zeinetan* forma aurkitzen dugu, inesiboak zentzurik ez duela. Gehienak gutunetako formulatan agertzen dira (186),³⁰ baina bestelako perpaus batzuk ere badaude (185). (185-a) adibidean, esaterako, absolutiboa eskatzen du perpaus erlatiboan dagoen aditzak, baina izenordaina inesiboan doa. Batzuetan mendeko perpausko izena ez da ezabatzen: esaterako, (186-b) adibidean *osasuna* izena ez litzateke beharrezkoa erlatibo arrunt batean. Kasu batzuetan zalantza egin daiteke erlatiboa dugun ala beste zerbait, perpausak ez baitio erreferentzia egiten perpaus nagusiko izen-sintagma bati, (185-c)-n bezala. Horiez gain, bi gutunetan absolutiboko *zeiña* azaltzen da espero zitekeen kasu-marka duen formaren orde (187). (187-a) adibidean, esaterako, izenordainak datiboan joan beharko luke, ez absolutiboan.

- (185) a. Salututzen zaitut ene bihotz guziaz, eta halaber salututzen zaituzte aizpa Nanak, [zeinetan Miarritzen baita neskato] (LeDauphin 15)
- b. Uste nuen orai baiño lehen satisfaktua izanen nintzela, [zeiñetan hamar ezkutu montatzen baitute] (LeDauphin 8)
- c. Markatzen darotazu eztuzula Qanigonekin izatu letrarik, bainan egin gintuben, [zeinetan aizpa Nana Miarritzen baitugu neskato Bodrirek] (LeDauphin 38)
- (186) a. Eztut faltatu nahi izatu presenteko okasione hau zuri ene eta famillaren osasuna berria zuri aditzerat eman gabe, [zeinetan baita ona Jainkoari esker] (LeDauphin 43)
- b. Eskiribatzen dauzkitzut bi lerro hauk zuri aditzerat emateko ene eta zure esposaren osasunaren berri, [zeiñetan osasuna baitugu zure haurrekin batean] (LeDauphin 8)
- c. Osasuna dut Jainkoari esker nere familia guziarekin, [zeinetan desiratzen bainuke zurea hala balitz denbora berean] (LeDauphin 22)

³⁰ Frantsesez erabiltzen ziren antzeko formulatan ere agertzen da erlatiboa. XIX. mendeko adibide hau aipatzen du Padilla-Moyanok (2015): *Mon tres cher frere, je l'onur de vous ecrire se dus mots de lettre pour vous faire savoir l'etat de ma santé, lequel est bonne Dieu merci*. Interesgarria da aipatzea frantsesez ere *lequel* erlatiboak arazoak sortzen zizkiela gutunen egile batzuei: Branca-Rosoff-ek (1990) erlatiboa oker duten XX. mendearen hasierako soldaduen gutunetako halako formulak aipatzen ditu: *J'ai reçu ta longue lettre du 28 auquel elle m'a fait grand plaisir*. Agian ez da harrigarria ikasketa askorik gabeko jendeak *lequel* erlatiboa oso ondo ez menderatzea, erregistro jasoko egitura baita frantsesez (Guiraud 1966; Auger 1995).

- d. Osasuna dut Jainkoari esker, [zeinetan desiratzen bainuke zure hala balitz zure konpainiarekin batean] (LeDauphin 33)
 - e. Ohore dugu zuri presenteko hunen igortzeaz, [zeinetan hirugarren aldia baitugu hau] (LeDauphin 24)
 - f. Ene seme maitea, ez tut faltatu nai izatu presenteko okasione huntan zuri bi lerro eskribatu gabe eta zuri ene osasuna berria gaztiatu gabe, [zeinetan baita ona Jainkoari esker] (LeDauphin 35)
 - g. Ene seme maitea, errezebitu dut zure letra, joan den abendoaren 5an egina, [zeinetan plazer eta atsegin izan baitut zure berri onen aditzeaz] (LeDauphin 40)
- (187) a. Joanis galant ungi erakurtzen eta meza laguntzen ikasirik, eskribatzen hari da, [zeiña letra hau hari sinarazten diot], eta nausia haiñitz kontent du (LeDauphin 49)
- b. Harismendyganik errezebitu tutzun zolak Gana Dargainganik ziren, [zeiña eman baitiozkat 140 libera] (LeDauphin 49)
 - c. Baliatzen naiz presenteko komoitate hunaz zuri satisfazione emateko, zenbat konsolazione eta bozkariorekin kausitzen naizen aditziaz zure osasunaren berriak, [zeiña satisfatu binaute zureganik errezebitu ditudan bortz letrek] (LeDauphin 49)
 - d. Errezebitu dugu zure letra xanja, 919 liberako bat [zeina plazer handia hartu baitut arribatu denean] (LeDauphin 19)

Oro har, beraz, XVIII. mendeko lapurtarrek, idatziz behintzat, *zein* erlatiboa erabiltzen zutela ondoriozta dezakegu. Halere, ikasiaren edo jasoaren kutsua du egiturak: inprimatutako testuekin konparaturik, badirudi gutunen egile askok, egituraren berri izan arren, ez zutela oso ondo menderatzen, eta horri egotzi behar zaio *zeinetan* edo *zeina* izenordainak deklinatzen ez diren markak balira bezala hartzea, eta inesiboa egokia ez den perpausetan ere sartzea. Beste horrenbeste esan genezake *zeina* izenordainari buruz, nahiz eta erabilera hori, dirudieenez, gutxiago hedatua zen.

Absolutiboa gutxien markatutako kasua izanik, agian ez da oso harrigarria forma hori edozein kasu erlatibizatzeke erabiltzea. Inesiboarenak, aldiz, azalpena behar du.

Esan bezala, *zeinetan* hori gutunetako formuletan askotan agertzen da. Eza-guna da hitzunik mota horretako esapide erdi-finkoak osorik edo ia osorik ikasten dituztela eta, hortaz, ez dituztela nahitaez hutsetik ekoizten behar duten guztietan. Gutun horien azterketan, Padilla-Moyanok (2015) eskutitzez eskutitz errepikatzen diren egitura “aurrefabrikatuen” (gutunetako hasierako formulak, agu-

rrak, etc.) ugaritasuna azpimarratzen du, eta iradokitzen horrek erakusten duela XVIII. mendeko Lapurdin bazegoela gutunak idazteko ohitura. Erlatiboetako *zeinetan* azaltzeko, formula hauek izan daitezke baliagarriak:

- (188) a. Izatu dugu ohore ikusteko zuk Monsieur Diharci, bikarioari, iskiribatu izatu diozun *letra*, [zeinetan markatzen baitzinioen seigarren aldia zindubela eta datatuba baitzen goan den abendoaren hamaseian,] bai eta gerorrek ere errezibitu dugu zure letra (LeDauphin 11)
- b. Recebitu dut *çure guthuna*, [çoinetan escribatzen baiterautaçu nola dezir handia duciela guciec baque eta arcordu hun baten eçartera bi herri hoyen artian] (Etxart-Ros)
- c. Recebitu dut *çure guthuna Ustarrotzeco iaun alcalde eta iuratieñ guthun eta informacionequi*, [çoinetan gainan iguorten dirauet respuestu messagier hunequi vorondate handirequi iusticia leyal eguitera ohoygnen contre] (Etxart)

Adibide horietan *zeinetan* agertzen da, inesiboa erlatibizatzen delako. Posible da *Le Dauphin* ontziko gutunen egile askok antzeko formula batzuk erdizka bakarrik ezagutzea eta, ondorioz, nahastea. Horretaz gain, kontuan hartuta, erabilera “oker” horiek ez baitira gutunetako formula finkoetan bakarrik agertzen, gerta zitekeen *zeinetan* duen esamolde bat bere sintaxia oso ondo ulertu gabe ikastea ((188)-ko adibideen motakoa, esaterako), eta gero izenordaina beste testuinguru batzuetara ere hedatzea, perpaus erlatiboaren markatzaile orokorra bezala beranalizatuta. Erabilera hori gero zabaltzen zen: jendeak jaso dituen gutunetan irakurritakoa idaztean errepikatzen zuen.³¹ Antzeko zerbait gerta zitekeen *zeina* izenordainarekin ere.

Inprimatutako testuetan ez dut antzeko adibiderik aurkitu, eta ez dirudi erabilera horrek arrakasta handirik izan zuenik, baina egitura erlatibo berri bihur zitekeen. Inesiboko izenordainari dagokionez, munduko hizkuntzetan ez da guztiz ezohikoa perpaus erlatiboaren markatzaile gisa hasieran inesiboa bakarrik erlatibizatzeke balio zuen izenordaina gramatikalizatzea. Alemanieraren dialekto batzuetan, esaterako, edozein kasu erlatibizatzeke erabiltzen da *wo* ‘non’ (Fleischer 2004). Inesiboko izenordaina forma orokor bezala orokortzea edo hedatzen hastea gerta zitekeen euskaraz ere. Kasu horretan, (185)-(187)-ko perpausak ez lirarteke akatsak, jakina, ezpada erabilera berri horren adibideak.

Egituraren erabilera bereziekin lotuta, Eibarko udal-ordenantzeta erlatiboak aipatu behar dira (189). Literatur-tradizioan aurkitzen dugunetik urruntzen

³¹ Eskutitzak idazten, gehienbat, praktikaren bidez ikasten zen: inguruan zeuden gutunak irakurrita eta horietan aurkitzen ziren formulak baliatuta (Padilla-Moyano 2015).

dira horiek ere, eta bai *zein* erlatiboaren, bai *bait-* aurrizkiaren erabileraz datu interesgarriak ematen dizkigute. Menderagailuari dagokiona 5.2. atalerako utzita, erlatibo horien berezitasuna *baita* hitzean datza: *bait-* gehi *da* aditza dirudien arren, elementu fosildua dela esan daiteke, askotan beste aditz batekin agertzen baita perpausean. Adibidez, (189-a)-ko *seina baita espada* hartzen badugu, *espada* da perpauseko predikatua eta *baita* horren funtzioa ez dago argi. Beharbada, testua idatzi zuenarentzat halakoa zen erlatiboaren egitura: [zeina baita MENDEKO PERPAUSA], non *zeina baita* erlatiboaren markatzaile den. Adibideren batean (189-d), halere, *baita* aditzaren funtzioa ere badu, baina testuan gutxiago dira halakoak. Adibide horiek iradokitzen dute, *Le Dauphin*-ekoen antzera, *zein* erlatiboa eguneroko hizkeraren parte ez bazen ere, ez zela erabat ezezaguna.

- (189) a. Jaunac, en resumidas quantas, onec esan gura dabena da ze est[ei]la izan inor bere atrebiduba da adelantauba elejizera alcateric *personaric* [seina *baita* espada persona onrrauba, ydalgua, aberaza da erraizac daucasana, da guison abonauba da oficio charric estaucana] (EibarOrd)
- b. baita ber[e] [gal]du estitian *gueure ama provinciakuan fueruac*, [seina *bait[a]* [con]beni jacusan gueure libertaderaco da pechupian es ego-teco] (EibarOrd)
- c. Baita bere, estaychala permitidu justiciac arzia da usaz[ia] [*taba*]cua *esaten deuzena rapè Franciacua*, [ceina *baita* daguan debecauta gueure erregueganic], bosteun ducaten multiaren azpichan da estableciduta dagozan penen beian, da izateco onelacuac desterraubac errichonetatic (EibarOrd)
- d. Baita bere, justicia-jaunac probinciaco erri gustietacuac bialdu daychela *urtebarrico ylian*, [ceina *baita* ustarrilian], urte gustietacuan, testimonio originala errico contu municipaletacua Gastelaco conseju errialera (EibarOrd)

2.5.2 Izenordainak

2.27. taulan ikus daitekeen bezala, gehienetan *zein* izenordainaren formak ditugu erlatiboetan; leku-kasuak erlatibizatzeke *non* ere nahiko arrunta da (190). Askoz urriagoak dira *noiz* (191), *nor* (192) eta *zer* (193).

- (190) a. *arbole fresco baçuen azpian*, [nun, loric goçoenagaz eocen orduan, aditu euen cantaetaz etorrela odeietati figura eder bat] (Laz: AL)
- b. Eta emazteak ihes zegian *desertu batetara*, [non baitu lekua lainkoaz apaindurik] (LeizTest)

2.27. **taula.** Erlatiboetan erabiltzen diren izenordainak.

Eremua	Guzt.	zein	non	noiz	nor	zer
ARAB	57	78,9	19,3	1,8	0,0	0,0
BIZ	108	95,4	2,8	0,0	0,0	1,9
GIP	53	94,3	5,7	0,0	0,0	0,0
NAF	188	83,5	14,4	0,5	1,1	0,5
LAP	251	97,2	2,8	0,0	0,0	0,0
ZUB	301	97,7	2,3	0,0	0,0	0,0
ERR	160	93,1	5,6	0,0	1,3	0,0

- c. ioan zen *Donapalaia*, [non baitzen orduan Nafarroako Parlameta] (Ax)
- d. Lür pian süz bethe den *lekhü bat* Iferniaren althian, [non arimek pena ezinago garratzaz pakatzen baitütie], eta zoñek bekhatien arau lüzaz iraiten baitie (Belap)
- e. *leku, edo puesto arrigarri bat*, [nun demonio guziak, eta beste kondenuatu guziak dauden, eta egongo diraden beti] (OA)
- f. Eta preso eguin ceinec Jesusi, eraman zabein *Caifasen etsiara*, zoin ta baicen pontifice urte cartan, [non ta escribãiac eta zarrac baizauden ssuntatruc] (Hualde)
- (191) a. joan cirean Confusioco Esera, nun eldu cirean irugarren *egunean*, [nox Sirenac eta Silbiac il bear even] (Laz: AL)
- b. Zer heltü zen hen Bazkoaren berrogei eta hamargarren *egünian*, [noiz Ejiptako erresümatik elkhü baitziren]? (Belap)
- c. ta Zerutik ikasirik erran zue *eguna*, [noiz bear zen il] (Lizarg)
- (192) a. Mundua mundu formaduzquero, / oy ez da jaiio *semeric* / ene ostein [nor içan dan / au baño guiçon firmeric] (Laz: A11)
- b. *neré Jaun dibinoak*, [nori nik konsagratu nion aurzututik ene birjinitadea] (Lizarg)
- c. Caur da *ene Seme maitia*, [nortan baitud ene complacimentu guciuac] (Hualde)
- d. Trinitate Saintuco vigarren persona dela *Semia* [norc proceditan vaitu Aitarenganic] (DotrErr)
- e. Jacobec engendratu cion Joseri, *Mariaren esposua*, [nortaric sortu cen Jesus], sobreicenez Cristo (Hualde)
- (193) a. Eztut eguyn *gayzquiric* vqheyteco perilic / Ezetare [cerengatic vehar dudan auciric] (Etxep)

- b. Silvero, bada, obato erregidu cegati çan, eseco andreac aguindu eusan Silviari, ceña çan Sirenaren conpañian egoana, eugui leguiala utra contu andia Silvero erregietez; [cegaz utra aseguin andia artu eben ala Silveroc nola Silviac], cegati utra on alcarri erexten (Laz: AL)
- c. *Irurgarren gauza*, [zerengatik egon bear baitugu atenzioreki, eta de-bozioreki] (BerM)
- d. Emaiten deuscula *grazia, eta indarra*, [çegaz confesseetan dogun fede christiñauena] (Kap)
- e. Bilatu *fin principala* [cetaraco sortuzan] (Kap)
- f. nola den *gauza* [zergatik egiten duen juramentua] (Elizalde)

Izenordainaren forma bereziei dagokienez, Bizkaian *zein eta/da/ta* formak aurkitzen ditugu, eta adibide gehien Kapanagak ditu (194). Erronkaribarren, aldiz, *non eta* (195) aurkitzen dugu. *non (e)ta* beste erabilera batzuekin Hego EHN agertzen da noizbehinka XVIII. mendeaz geroztik (196), baina erlatiboetan Erronkaribarren bakarrik.

- (194) a. *deuociñoau*, [ceinda da erraza, eta prouechu andizcoa] (Kap)
- b. Guero memoriara ecarri ezquero bere *pecatuac*, [ceinda da confessiñoen leelengo partea] (Kap)
- c. *Cinguluac* [ceinegaz, eta lotuten dan guerriti Sacerdotea] eracustê deuscu açoteac (Kap)
- d. Zegaiti, eze dira prinzipaleenac, eta *beste virtuteen sustraiac*, [ceinetaric, eta ernetan direan] (Kap)
- (195) fanen naz ssen antzinetic *Galilean*, [non ta bueltaten daiceid ssuntatra] (Hualde)
- (196) a. Ta ni añ eroa, non ta jakiñik infernuko tormentu oietara anima zekartela, orregatik munduko atsegin laburren ondoren txoratuta nentillen? (Kardab)
- b. Esta berze biderik zerurako; esta birtuterik, esta ontasunik batere, non ta esten goardazen lege gau (Lizarg)

Izenordaina mugagabea (*zein, zeinek, zeinetara...*) edo mugatuan (*zeina, zeinak...* aurrekariarekin numero-komunztaduran) joan daiteke. Ondoko lerroetan bi aukera horien nondik norakoak zehaztuko ditut, labur.

Leku-kasuekin izenordaina beti da mugagabea, inesiboan salbuespen gutxi batzuk badaude ere (eta gehienak Kardaberazek eta Mendiburuk dituzte):

- (197) a. Biz aski egungo aipatua zer den meza, *sakrifizio solemne bat*, [zeinean Jesu Kristo ofratzen baita bere Aita Jangoikoai ogiaren ta ardoaren

idurien pean sazerdotearen eskus majestade supremoaren honratan]
(Lizarg)

- b. Eldu naiz ya zure begien aurrean ifintzera *erregu mota bat* errazena, [zeñean ez dauka iñork ere zer esan, ezin egingo duela, bere neke, edo bearrakgatik] (Kardab)
- c. Lenbiziko Doktrinaren *Partea* [zeñean azaltzen dan Kredoan] (Mendib)
- d. Iakiteko duzu nahi baduzu sarthu Cartagena de ponaten sar zaite erditik eta idukazu ponatko leihorreat eta guardia egizu baxa bat baita erdian ankra [zoinen ikuziko duzu baxa eta muillazazu 6 brasetan eta emanen duzu probiza leihorreat] (Etxeberri Dorre)

Gainerako kasuekin, aldiz, dialektoaren eta garaiaren arabera da erabilera.

2.28. taulan testu batzuetako paradigmak bildu dira.

2.28. taula. *Zein* izenordain erlatiboaren paradigmak XVI-XVII. mendeetako testu batzuetan. Grisez singularra eta plurala bereizten direla markatu da. Gris argiak batzuetan bereizten dela (baina ez beti) adierazten du.

	Leizarraga		Axular	
	SG	PL	SG	PL
ABS	zein	zein	zein	zein
ERG	zeinek	zeinek	zeinek	zeinek
DAT	zeini	zeinei	zeini	
GEN	zeinen	zeinen		
INS	zeinez	zeine(za)z	zeinetzaz	
SOZ	zeinekin		zeinekin	zeinekin
MOT	zeinagatik	zeinakgatik	zeinengatik	zeinengatik

	Etxeberri Ziburukoa		Pouvreau		Haraneder	
	SG	PL	SG	PL	SG	PL
ABS	zein/a	zein/ak	zein/a	zein/ak	zein/a	zein/ak
ERG	zeinek/ak	zeinek/ak	zeinek/ak	zeinek	zeinek/ak	zeinek/ak
DAT	zeini		zeini		zeini/ari	zeini/ei
GEN	zeinaren	zeinen	zeinaren	zeinen	zeinaren	zeinen
INS	zeinaz	zeinez	zeintaz	zeine(ta)z	zeinaz/ez/etaz	zeinetaz
SOZ			zeinarekin			
MOT			zeinagatik	zeinakgatik	zeinagatik	

	Beriain		Lazarraga		Kapanaga	
	SG	PL	SG	PL	SG	PL
ABS	zein	zeinek	zeina	zeinzuk	zein	zeinzuk
ERG	zeinek	zeinek	zeinak	zeinzuk	zeinek	zeinzuk
DAT	zeinei		zeinari	zeinai	zeini	
GEN	zeinen	zeinen	zeinaen	zeinzuen	zeinen	zeinzuen
INS	zeine(za)s	zeines	zeinaz			
SOZ			zeinagaz		zeinegaz/ekin	zeinzukaz
MOT						

Bi sistema nagusi aurkitzen ditugu.³² Batean, mugagabea doa izenordaina; numeroa gorabehera, beraz, izenordaina ez da aldatzen (Axularrek sistema hori darabil). Bestean, singularra eta plurala bereizten dira. Bereizketa hori bi eratara gauzatzen da: *zeina* eta *zeinak* forma mugatuak erabilia (Etxeberri Ziburukoa, Pouvreau) edo mendebaldeko *zein(t)zuk* berrikuntzaren bidez (Lazarraga, Kapanaga). Testu gehienetan, halere, nahastuta agertzen dira hainbat aukera, erlati-

³² Alberdi Larizgoitia & García García de los Salmones (1997, 1998)-en arabera, hiru eredu bereiz daitezke: (1) zaharra, izenordaina mugagabea, (2) XVIII. eta XIX. lapurterazko idazleena, mugatua, leku-kasuetan izan ezik, eta (3) XIX. mendeko bizkaierazko eta gipuzkerazko idazleena, *zein* singularrean eta *zeintzu(e)k* pluralean. Saillkapen horri ñabardura batzuk gehitu behar zaizkio, hala nola Lapurdin deklinabide mugatua mugagabearekin batera agertzen dela, edota *zein/zeintzuk* bereizketa XIX. mendea baino zaharragoa dela.

bizatzen den kasuaren arabera askotan, eta beste hainbatetan ageriko arrazoirik gabe.

Lapurdiko testuak direla eta, *OEH*-ren arabera (s.v. *zein*), “por lo que se puede deducir de formas no ambiguas, parece más general el empleo de formas determinadas (singular o plural) en los dialectos más centrales (guipuzcoano y labortano) y formas indeterminadas en los demás dialectos”. Leizarragak mugagabea du normalean: *zein*, *zeinek*, *zeini*, *zeinekin*, *zeinen*, *zeinez/zeinezaz*. Baina, mugatuaren adibideak ere baditu (198): datiboan (*zeinei*), motibatiboan (*zeinagatik/zeinakgatik*) eta bizidunekin ablatiboan (*zeinaganik*). Axularrek salbuespenik gabe darabil mugagabea. Izenordain mugatua Etxeberri Ziburukoaren eta Pouvreuren lanetan hasten da sistematikoki erabiltzen. Pikabearen (1993: 277-279) arabera, absolutiboa bakarrik kontuan hartuta, XVIII. eta XIX. mendeetan forma mugatua baino ez da agertzen testuetan. Hala ere, mugagabea (Pikabeak dioenaren kontra) ere agertzen da noizean behin absolutiboan, ergatiboan eta datiboan. Genitiboan mugatua dugu. Instrumentalean ere mugatua nagusitzen da, baina zalantza gehiagorekin.

- (198) a. Itsasoko baga dorpeak, bere bileniez hagon egiten dutela, *izar errebelatuak*, [zeinei aprestatua baitaie tenebretako ilhumhea eternalki] (Leiz)
- b. Othoitz egiten duzuelarik elkarrekin guregatik ere hitzaren bortha lainkoak ireki diezagunzat, Kristen misterioaren denuntiatzeko, *zeinagatik presoner ere bainaiz* (Leiz) othoitz egiten drauagu barkatu nahi drauzkiguan *gure faltak*, [zeinakgatik hire iujemendura zordun baikara] (Leiz)
- c. Eta othoitz zegion *gizon hark*, [zeinaganik ilki izan baitziraden deabruak] (Leiz)

Oro har, Axularren sistema txukuna salbuespena da. Nafarroan, Beriain bakarrik aztertu dut eta Axularrengandik hurbil badago ere, absolutiboan numeroa bereizten du: *zein* singularrean eta *zeinek* pluralean (bi adibidetan behintzat):

- (199) a. noiz jaizi baizen zerutik Aingeru bat ematera, berria ain ditxosoa, eta ona *Arzaiei*, [zeñek baizeuden irazarririk, beren ardien begirazen]
- b. Eliza erraten dudanean nai dut erran diradela *Kristioak*, [zeñek baitirade junto, eta konforme sinestatzean fedesko gauzak,] zeñen burua baita Aita sandua, hau da Eliza

Araban, daukagun adibide gutxien arabera, mugatua erabiltzen zen: singularrean *zeina* (200) eta pluralean *zeintzuk* (201). Landucciren hiztegian *cual con articulo sarrera ceyna* formarekin itzuli zen. Betolatzak *zeyna* eta *ceinzuc* erabi-

li zituen. Lazarragak ere mugatua zerabilen (beti, inesiboko *ceñetan* izan ezik). *AL*-n honako hauek aurkitzen ditugu: *zeña/zeinzuk*, *zeñak/zeinzuk*, *zeñari/zeñai*, *zeñaen/zeinzuen*, *zeñagaz*.

- (200) a. Silviac, bere joateagaz, niri bacarric ichiric emun deustan *pena*; [ceña dan ayn andia, ece uste dot, iraungo baleu denpora ascotan, liçateala parte niri eriocea laster emayteco] (Laz)
- b. saludadu cituan eta escatu cidin *arpa bat*, [ceña utra dulcero jaiten asi çan], manera onetan cantaetan ebela (Laz)
- c. Eta *Iesu-Kristogan bere Seme unijenito geure Iaunagan*, [zeina izan zan konzebidua Espiritu Santuen obraz] (Bet)
- (201) a. Onetan eoela, aditu euen etocela *jente asco* deadarrez, [ceynçuen erditan etocen Sirena ta Silvia], soca bategaz escu delicaduac loturic lepora (Laz)
- b. Adituric, bada, Silberoc leen esan dogunau, joan cidin *musico baçuen* esera, eta erregutu eusten leguioela lagun musica bat emaitera joaten; [ceinçuc esan eusaen baiez] (Laz)
- c. *Lelengo bostak* dira nezesidadekoak, edo errezibidurik, edo deseadurik [zeinzuk bagarik ezin iñor salbadu leitekean, hetxietan badituz menosprezioagaiti] (Bet)

Bizkaian mugagabeen deklinatzen zen izenordaina singularrean, baina izenordainak modifikatzen duen izenarekin egiten du numero-komunztadura, *zeintzuk* plurala erabiliz (202).

- (202) a. Cinguluac (ceinegaz, eta lotuten dan guerriti Sacerdotea) eracustê deuscu *açoteac* [ceinçucac açotadu ebeen Christo gure Iauna] (Kap)
- b. Dagoz lurrean barruan, *lau leko* [zeinzuei bean dagozalako deresten infernuak] (ZubDot)
- c. libretan garealaco peligru ascotarean ta tentacinoe *gueure arerioentariac*, [ceinzuc direan Mundue, Demoninoa ta Araguie] (VJ)

2.5.3 Menderagailua: *-en/bait-/zero*

Aditzak daraman menderagailua dela eta, hiru aukera ditugu: *-en*, *bait-* eta *zero*. Iraganeko adizkiak arazotsuak dira *bait-* erabiltzen ez den eremuetan, *zero* bezala edo *-en* balute bezala hartu baitaitezke. Bizkaian, Araban eta Gipuzkoan *-en* nagusitzen da dudarik gabe (2.29. taula), baina inolako markarik gabeko adibideak ere badaude, batez ere Bizkaian eta Gipuzkoan (% 15 eta % 11, hurrenez hurren). *Zero* gehien testu hauetan aurkitzen dugu (2.30. taula): Rosen gutune-

tan sei adibidetik hirutan, Kapanaga (% 26), Hualde Mayo (% 18), Elizalde (% 15) eta Otxoa Arin (% 12). Iraganeko formak zero bezala hartuz gero, asko igotzen dira zenbaki horiek. Lazarragaren *Artzain liburua* hartuta, esaterako, *-en* marka adibideen % 11tan bakarrik agertzen da zalantzarik gabe, adibide gehienek iraganeko adizkia baitute. Kapanagaren dotrinan ere markarik gabekoak eta iraganekoak baturik, adibideen erdietan gutxi gorabehera bakarrik dugu menderagailua. Nafarroan eta Erronkaribarren, *bait-* gehien agertzen bada ere, *-en* duten adibideak edo inolako markarik gabekoak ere lekukotzen dira. Lapurdin eta Zuberoan *bait-* da ia aukera bakarra. XIX. mendetik aurrera oso gutxi dira markarik gabeko adibideak (Hualde Mayo kenduta).

2.29. taula. Menderagailuak *zein* erlatiboetan, eremuka (ehunekotan).

Eremua	Guzt.	<i>bait-</i>	<i>-en</i>	Iragana	Zero
ARAB	56	0,0	10,7	85,7	3,6
BIZ	108	0,0	58,3	26,9	14,8
GIP	53	0,0	71,7	17,0	11,3
NAF	188	48,9	7,4	37,8	5,9
ERR	152	48,7	3,3	30,9	17,1
LAP	248	99,6	0,0	0,0	0,4
ZUB	300	98,7	1,3	0,0	0,0

Mendeko perpausean aditza izenordainaren ondoan jartzeko joera dago (*zein baita/den...* edo *zein izan baita/den*), bai *bait-* aurrizkiarekin, bai *-en* atzizkiarekin, bai aditza markarik gabe (edo iraganean) doanean (203). *-en* marka *bait-* baino gehiagotan agertzen da posizio horretan (2.31. taula). Aditza perpausaren bukaeran *bait-* markarekin nahiko ohikoa da, baina ez hainbeste gainerakoekin.

- (203) a. Emaiten deraucu laincoaren garacia, eta *berretcen caritatea*, [cein baita gure arimaren bicitce eguijazcoa] (Mat)
- b. Sumo Pontifize Erromakoa Kristoen *Bikario*, *edo ordeko lurrean*, [zeñi gagozan guztiok obligauta obedezieta] (Olaetx)
- c. Iancidinean iassarri bidi belaurico, eta eguinbegui *deuociñoau*, [ceinda da erraza, eta prouechu andizcoa] (Kap)

2.30. taula. Menderagailuak *zein* erlatiboetan, testuz testu (ehunekotan), markarik gabeko adibideen maiztasunaren arabera ordenatuta.

Testua	Guzt.	<i>bait-</i>	<i>-en</i>	Iragana	Zero
Ros	6	50,0	0,0	0,0	50,0
Kapanaga	58	0,0	43,1	31,0	25,9
Hualde Mayo	125	40,0	4,0	37,6	18,4
Elizalde	13	46,2	30,8	7,7	15,4
Otxoa Arin	51	0,0	72,5	15,7	11,8
Arzadun	13	0,0	61,5	30,8	7,7
Beriain	78	93,6	0,0	0,0	6,4
Lizarraga	97	13,4	10,3	72,2	4,1
Lazarraga	56	0,0	10,7	85,7	3,6
Materra	55	98,2	0,0	0,0	1,8
Mogel	5	0,0	100,0	0,0	0,0
VJ	8	0,0	87,5	12,5	0,0
Olaetxea	17	0,0	76,5	23,5	0,0
Frai Bartolome	7	0,0	71,4	28,6	0,0
Gerriko	2	0,0	50,0	50,0	0,0
Belapeire	65	96,9	3,1	0,0	0,0
Maister	70	97,1	2,9	0,0	0,0
Intxauspe	57	100,0	0,0	0,0	0,0
Duhalde	15	100,0	0,0	0,0	0,0
DoktrErr	21	100,0	0,0	0,0	0,0
Oloroeko kat.	52	100,0	0,0	0,0	0,0
Leizarraga	88	100,0	0,0	0,0	0,0
Haraneder	66	100,0	0,0	0,0	0,0
Haranburu	6	100,0	0,0	0,0	0,0
Tartas	56	100,0	0,0	0,0	0,0
Axular	18	100,0	0,0	0,0	0,0

2.31. taula. Menderagailua eta aditzaren kokapena *zein* erlatiboetan: izenordainaren ondoan, perpausaren erdian eta bukaeran.

Marka	Guzt.	Ondoan	Erdian	Bukaeran
<i>-en</i>	128	77,3	19,5	3,1
<i>bait-</i>	709	60,1	24,4	15,5
Iragana	151	58,3	37,1	4,6
Zero	40	57,5	37,5	5,0

2.5.4 Erлатibizatzen den argumentua

IAko eta IOko erlatiboekin konparatuta, *zein* erlatiboak murriztapen gutxiago du: genitiboa, datiboa, soziatiboa eta beste postposizio batzuk arazorik gabe erlatibiza daitezke egitura horren bidez:

- (204) a. Ergatiboa (A):
Eta, ala, egun baten, *bere ugaçabari* licencia escatu jacan bere errira joateco, [ceñac utra damu andia artu eben Silveroen joateaz] (Laz)
- b. Absolutiboa (S):
Cer eguiten du gure baithan *hirurgarren sagaramenduac*, [cein baita gorputz saildua]? (Mat)
- c. Absolutiboa (O):
igo eben *bere ugaçabaren aposentura*, [ceña idoro eben isiric] (Laz)
- d. Genitiboa:
Eta adoratzen zuten hura *lurreko habitant guziek*, [zeinen izenak ez-paitirade eskribatuak] (LeizTest)
- e. Datiboa:
topadu çan *arçai bigaz*, [ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen] (Laz)
- f. Instrumentala:
Bekatu hura [ceinetçaz cutsaturic sortcen baicara, Adam gure lehen-bicico aitaren becatua dela causa] (Mat)
- g. Soziatiboa:
Da geure Aita Adanengandik heredatu genduan *pekatua*, [zeñarekin jaiotzen geraden guztiok mundura] (Olaetx)
- h. Motibatiboa:
Huna, ni naiz zuek galdez zaudetena: zer da *kausa* [zeinagatik hemen baitzarete]? (Leiz)
- i. Leku-kasuak (L):
- (i) Inesiboa:
hetaric çazpi principalenac hautatu ditut, baitira *çazpi aldiac* [ceiñetan gure salbatçailleac bere odol preciatua issuri baitçuen bere passioneco egunean] (Mat)
- (ii) Destinatiboa:
Bilatu *fin principala* [cetaraco sortuzan] (Kap)
- (iii) Adlatiboa:
Zegaiti, eze dira prinzipaleenac, eta beste virtuteen *sustraiac*, [ceinetaric, eta ernetan direan] (Kap)

Argumentu horietako batzuk gainerako erlatibo motetan ez dira onartzen edo baldintza berezi batzuk betetzen direnean bakarrik onartzen dira. Instrumentalarekin, soziatiboarekin, motibatiboarekin eta genitiboarekin egindako erlatiboen % 90ek baino gehiagok izenordain galdetzailea du (2.32. taula), eta datiboaren kasuan, % 55ek. Ondoren leku-kasuak, ergatiboa eta datiboa datoz (% 37 eta % 55 artean). Halere, O-erlatiboen % 5,4 bakarrik da *zein* erlatiboa, eta S-erlatiboen % 19,4. Testuen eta eremuen arteko aldeak ez dira nabarmentzekoak (testuz testuko datuak 2.9. taulan –58. orr.– eman dira).

2.32. taula. Argumentuak *zein* egituratan erlatibizatzen diren (*zein*, IOko eta IAko erlatiboak).

Arg.	Guzt.	IA	IO	<i>zein</i>
O	1600	83,5	11,1	5,4
S	1588	65,6	15,0	19,4
L	398	61,3	1,0	37,7
A	599	36,1	20,2	43,7
DAT	139	43,2	1,4	55,4
INS	59	8,5	0,0	91,5
SOZ	38	2,6	0,0	97,4
GEN	79	0,0	0,0	100,0
MOT	8	0,0	0,0	100,0

2.33. taula. *Zein*, IOko eta IAko egituretan erlatibizatzen diren argumentuak.

Egitura	Guzt.	S	A	O	L	INS	GEN	DAT	SOZ	MOT
IA	2904	35,9	7,4	46,0	8,4	0,2	0,0	2,1	0,0	0,0
IO	559	44,0	22,7	32,2	0,7	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0
<i>zein</i>	1119	27,6	23,1	7,8	18,2	4,8	7,1	7,1	3,4	0,8

Argumentu batzuk, beraz, beti edo ia beti erlatibizatzen dira *zein* erlatiboaren bidez, bestelako egituretan ezinezkoak baitira. Hala ere, absolutiboa, eta batez ere objektuak, gehienetan IAkoetan edo IOkoetan aurkitzen ditugu, eta noizean behin bakarrik izenordainez eratutako egituran. 2.33 taulak erakusten du *zein* erlatiboetan subjektuak eta leku-kasuak erlatibizatzen direla gehien, baina *zein* erlatiboen % 8tan bakarrik erlatibizatzen dela objektua. IA/IOko erlatiboetan O-erlatiboen proportzioa handiagoa da.

Bestalde, erlatibo-mota hori, IA/IOko erlatiboak ez bezala, esaldi osoa aurrekaria denean erabil daiteke. Oyharçabalen (2003: 815) arabera, horrelakoak testu zaharretan aurkitzen badira ere, gaur egun ez dira oso ohikoak:

- (205) a. Silvero, bada, obato erregidu cegati çan, eseco andreac aguindu eusan Silviari, ceña çan Sirenaren conpañian egoana, eugui leguiala utra contu andia Silvero erregieteaz; [cegaz utra aseguin andia artu eben ala Silveroc nola Silviac], cegati utra on alcarri erexten (Laz: AL)
- b. Guero memoriara ecarri ezquero bere pecatuac, [ceinda da confessi-
ñoen leelengo partea] (Kap)
- c. Zeren iende gaixto batzuek, lehen nitzaz gaizki erraiten zutenek, erraiten omen dute orai ongi. [Zein baita seiñale gaixtoa]. (Ax)

2.5.5 Murrizgarritasuna

IAko eta IOko erlatiboen artean alde bat badago ere, murrizgarritasuna dela eta, nahiko txikia da (IOkoak, dirudienez, maizago dira ez-murrizgarriak). *zein* erlatiboak oso ezberdinak dira: % 80 gutxi gorabehera ez-murrizgarria da (2.34. taula).³³

2.34. taula. Murrizgarritasuna: IAKo, IOko eta *zein* erlatiboak.

Egitura	Guzt.	Murr.	Ez-murr.
IA	2099	97,7	2,3
IO	501	74,9	25,1
<i>zein</i>	410	18,3	81,7

Hala ere, murrizgarriak ere posible dira:

- (206) a. Ea secretoan egoan *gauça graberenbat* iragarri dabeenz, [ceinda eucan obrigaçiãoa secretoâ eduguiteco] (Kap)
- b. Sorguinac dira *iende thailu batçuc* [ceiñec (diotenez) arnegatcen baitute bere eguiazco Iaincoaz, fedez, leguez, errecibitu duten bathayoaz, aita-amaz eta Eliçaco gauça guztiez, eta guero hartcen dute bere iaun eta nabussi deabrua, adoratcen dute, cerbitçatcen dute] (Mat)
- c. *Berthüte bat*, [zoinzaz maithatzen baitügü gaiza ororen gainetik, beraren amorekatik; eta gure kristi lagüna gihaur bezala Jinkoa gatik] (Belap)

³³ Ezaugarri honetan eta hurrengoetan *zein* erlatiboen lagin bat baino ez da kontuan hartu. Murrizgarritasuna aztertzean, zalantzazko adibideak aparte utzi dira.

2.5.6 Ardatzaren semantika

Perpaus erlatiboaren semantikaz gain, ardatzarenak ere eragiten dio egitura-
ren aukerari. *Zein* erlatiboetan ardatzen % 40 biziduna da nik aztertutako testue-
tan, IAko erlatiboetan baino askoz maizago (2.35. taula).

2.35. taula. Ardatzaren semantika IA/IOko eta *zein* erlatiboetan.

Egitura	Guzt.	Bizidun	Bizigabe
IA	500	17,8	82,2
IO	500	37,2	62,8
<i>zein</i>	501	42,7	57,3

Oro har, erlatibizatzen den argumentuaren eta animazitatearen arteko lotura dago: aurreko azpi-atal batean esan dut objektuak gutxiago erlatibizatzen dira egitura horretan beste batzuetan baino. Horren azalpena ardatzen semantika-
rekin lotuta egon daiteke. Perpaus sinpleetan objektuak bizigabeak izaten dira, baina ergatiboko subjektuak normalean bizidunak, eta gauza bera gertatzen da perpaus erlatiboetan: objektua erlatibizatzen denean, ardatza bizigabea izaten da (IAko, IOko eta *zein* guztien % 90, (207)), baina ergatiboa erlatibizatzen denean, gehienetan biziduna da (208). Beraz, *zein* erlatiboan bi emaitza horiek lotuta dau-
de: objektu-erlatibo gutxi egotea eta ardatz asko bizidunak izatea.³⁴

(207) [nic egungo egunean çure contra eguin ditudan] *becatuac* (Mat)

(208) Eta ihardesten zuela *Iudasek*, [zeinek hura traditzen baitzuen], erran zezan,
Majistrua, ni naiz? (Leiz)

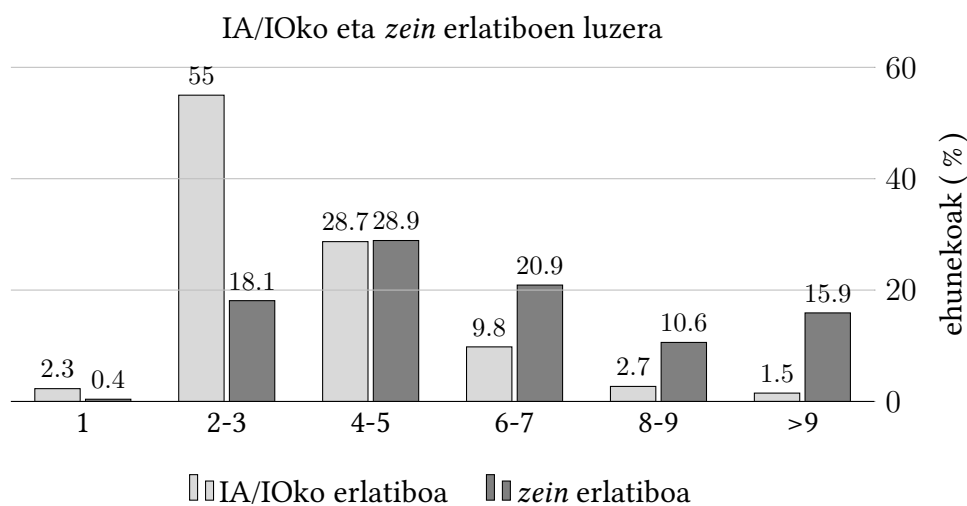
2.5.7 Perpausaren luzera

Batez beste 6,0 hitz dute *zein* erlatiboek (izenordaina kontatu gabe). Luzea-
goak dira, beraz, IA/IOko erlatiboak baino: 3,7 hitz bakarrik dituzte horiek. Egilez
egile begiratuta (2.36. taula), datuak koherente dira: hamar adibide baino gehiago
dituzten testuetan 4,7 eta 8,3 hitz tartean geratzen da *zein* erlatiboen batez bes-
teko luzera, eta testu guztietan izenordaina dutenak luzeagoak dira IA/IOkoak
baino.

³⁴ Galdera da ea ardatz bizidunekiko preferentziak eragiten duen objektuak ez erlatibizatze-
ko joera hori, ala alderantziz.

2.36. taula. *Zein* erlatiboen luzera, IA/IOkoko erlatiboekin konparatuta (*zein* erlatiboaren 10 adibide baino gehiago duten testuetan). Egitura bakoitzeko batez besteko hitz-kopurua eman da. Bi egitura konparatu ahal izateko, *zein* erlatiboaren izenordaina ez da aintzat hartu.

Testua	<i>zein</i>	IA/IO
Axular	8,3	3,4
Otxoa Arin	6,5	4,2
Tartas	6,4	3,8
Lizarraga	6,4	2,8
Leizarraga	6,3	3,6
Oloroeko kat.	6,1	3,6
Beriain	6,1	3,4
Maister	6,1	3,5
Kapanaga	5,9	3,4
Haraneder	5,8	3,4
Intxauspe	5,5	3,3
Hualde Mayo	5,3	3,4
Arzadun	4,9	3,1
Lazarraga	4,9	3,1
Olaetxea	4,7	3,5

2.5. irudia. IA/IOkoko eta *zein* erlatiboen luzera. 508 *zein* eta 3463 *-en* erlatibo aztertu dira. Horregatik, biak konparatu ahal izateko, egitura bakoitzeko luzera jakin bat duten adibideen proportzioak adierazten dira irudian. Adibidez, 4 edo 5 hitz ditu IA/IOkoko erlatibo guztien % 29k eta *zein* erlatibo guztien % 30ek. Zenbaki absolutuetan, hala ere, 4-5 hitz duten IA/IOkoko erlatibo gehiago dago *zein* erlatibo baino.

Dagoeneko esan bezala, IA/IOko erlatiboen erdiek bi edo hiru hitz dituzte; zenbatekoa igo ahala, mota horiek gutxiago erabiltzen dira. Aldiz, *zein* erlatiboak luzera guztiakin (hitz batekoak kenduta, oro har gutxi baitira) aurkitzen ditugu, baita perpaus luzeekin. *zein* erlatibo guztien % 26k zortzi hitz baino gehiago ditu, baina IA/IOko erlatiboen % 4k baino ez (2.5. irudia). Aposatuen antza dute, beraz: horien laurden batek ere zortzi hitz baino gehiago ditu.³⁵

2.37. taula. *Zein* erlatiboaren posizioa perpaus nagusian (hasieran, tartean edo bukaeran).

Egitura	Guzt.	Hasieran	Tartean	Bukaeran
IA	479	35,3	9,2	55,5
IO	196	28,6	5,1	66,3
<i>zein</i>	200	4,5	5,5	90,0

Perpaus erlatibo guztiek perpaus nagusiaren bukaeran agertzeko joera badute ere (209), bereziki nabarmena da hori *zein* erlatiboekin (2.37 taula), % 90 esaldiaren bukaeran baitago. IAko eta IOko erlatiboen kasuan, perpaus gutxiago agertzen dira amaieran (% 55 eta % 66, hurrenez hurren). IA/IOko erlatiboak maizago jartzen dira hasieran, izenordainekin egindakoak, aldiz oso gutxitan. Aipatzekoa da, halaber, erlatiboak ez dira oso ohikoak perpausaren erdian ((210), % 5-9). (210-c) bezalako adibideak (*zein* erlatiboa aposizioan esaldiaren erdian) oso gutxi aurkitzen dira testuetan.

- (209) a. Konparatu da zeruetako *resuma* [bere semearen ezteiak egin zituen] *rege batekin* (LeizTest)
- b. Credoac eracustê deuscu *prouechu* [euâgelio onec eguin ebana gero munduan] (Kap)
- c. Eskuieko eskuaren beatz andiari arrimatzen zaio *urreneko beatza* inklinaturik, edo makurturik, [zeñaz gelditzen diraden beatz biak Kruztzearen figura, edo itxura eginik] (Arz)
- (210) a. Hala duk, Iauna, baina xakurrek ere [bere nabusien mahainetik erorten diraden] *apurretarik* iaten die

³⁵ Hidalgo Eizagirrek (2005) ere luzeraren eta egituraren arteko erlazioa aurkitu zuen bere datuetan: zenbat eta mendeko perpausa luzeago, hainbat eta erlatibo aposatu eta *zein* erlatibo gehiago, batez ere perpausak lau “osagarri” edo gehiago dituenean (osagarria kontzeptua horrela definitzen du egileak: “osagarri kontsideratu dugu esaldi barreneko sintagma minimoetako bakoitza (bai eta ere *-(e)ko* edo *-(r)en* izenlagunetako bakoitza). Eta ere mendeko esaldietako aditz bakoitza honi erantsitako atzizkia/aurrizki menderagailuarekin batera (kasu marka hau ere nolerebait). Eta koordinazio edo justaposizioan eman elementuetako bakoitza ere”, Hidalgo Eizagirre 2005: 90).

- b. Eztugu behar *khorpitz* [hiroguey den] bat maythatu, ez *goure edertarçun* [igaran behar diana] ppheretchatu (Oloroe)
- c. Ceren eta *christiec oroc*, [çoignez composatia beyta], ezpeytie ber fedia eta ber religionia beyci (Oloroe)

Aposatuetan bezala, bi aukera ditugu: mendeko perpausa modifikatzen duten izena eta berehala ager daiteke edota beste hitz batzuekin tartean. Bigarren aukera hori *zein* erlatiboen % 13tan da, beraz, aposatuetan baino maizago.

2.5.8 *Zein* erlatiboak: ondorioak

Izenordain erlatiboa duen egitura lehen testuetatik dago lekukotuta. Bi aldaketa bakarrik atzeman daitezke testuetan. Batetik, menderagailuaren erabilera sendotzen da: mendebaldeko lehen testuetan nahiko ohikoa da *-en* atzizkia aditzean ez agertzea, baina gutxi agertzen dira horrelako adibideak geroko testuetan. Horrek iradokitzen du, mendebaldean behintzat, XVI-XVII. mendeetan egitura agian berria zela oraindik, eta ez zegoela oso ondo integratuta mendeko perpausen sisteman. Beste aldaketa bat Lapurdiko izenordainaren formari dago: *zeina* mugatua XVI. mendean agertzen da dagoeneko, baina hasieran paradigma mugagabearekin batera erabiltzen da.

Egituraren maiztasunari dagokionez, corpusaren azterketak berretsi zuen *zein* erlatiboaren erabilera oso zabaldua zelako ustea. Izen aurreko, izen osteko eta *zein* erlatiboak kontuan hartuta, testu gehienetan izenordainez osaturikoa adibideen % 20tan baino gehiagotan dago. Salbuespenak oso gutxi dira (Axularrek, kasu, oso gutxi erabili zuen), eta gehienak XVIII. mendearen erditik aurrera gertatzen dira. Badirudi hizkuntzaren gaineko kontzientzia-sendotzeak hizkuntza erromantzeetatik (ustez) mailegatutako egitura hori baztertzea eragin zuela. Antzeko zerbait, eta gutxi gorabehera sasoi berean (Ipar EHn izan ezik) gertatu zen izen osteko erlatiboekin: XVIII. mendearen bigarren erdian hasten dira testuetatik desagertzen (2.2. atalean ikusi dugun moduan). Interesgarria da Larra mendiren papera bilakabide horietan. Izen osteko erlatiboak arbuiatu arren, *zein* erlatiboa onesten zuen, baina, dirudienez, egitura hori euskara “jatorra” ez zelako ideia zabaldua edo zabaltzen hasia zen.

Erlatibo hori normalean erlijiozkoak diren itzulpenetan eta moldaketetan agertzen da gehien, edo, orokorrago, erromantzeen erduei hertsiki jarraitzen zieten testuetan (erlijioaren eremutik kanpo, administrazio-testuetan edo Lazarragaren *Artzain-nobela-n*). Aldiz, ez dira agertzen *Refranes y sentencias*-en; Etxeparek adibide bakarra du eta, gainera, *zer* izenordainarekin.

Halere, horren salbuespenak ere baditugu: lekukotasun zaharren artean, *Arrasateko erreketak*-ko adibidea da garrantzitsuena. Adibide horrek, erlatibotzat hartzen badugu, iradoki dezake *zein* erlatiboa oso goiz hasi zela erabiltzen. Halere, moduzkoaren eta erlatiboaren arteko egitura anbiguo bezala ere uler daiteke. Horrek ideia bat ematen digu *zein* erlatiboaren sorrera azaltzeko, hurrengo kapituluan ikusiko den moduan.

Gutun probatuetan ere aurkitzen ditugu egituraren adibide batzuk. XVI. mendeko eskutitz horien egileak nahiko jantziak zirela argudia daiteke, eta horregatik agian beste hizkuntza batetik kopiatu zutela egitura hori. Ez da ezinezkoa, hala ere, *zein* erlatiboa besterik gabe beren gramatikaren parte izatea. XVIII. mendeko *Le Dauphin* ontziko gutunek zalantza gutxiago uzten dute. Erlatiboa maiz agertzen bada ere (izen osteko erlatiboa baino askoz maizago, esaterako), gutun askotan perpausa ez da inprimatutako testuetan bezala eraikitzen: *zeinetan* edo, gutxiagotan, *zeina* formak erabiltzen dira deklinatzen ez den marka bezala, erlatibizatzen den kasua gorabehera. Nire ustez, horrek esan nahi du justu-justu eskolatua den jende horrek bazeukala egituraren berri, baina ziurrenik ez zuela eguneroko hizkeran erabiltzen, erregistro jasoagoa eskatzen zuten egoeretan baizik. Egoera horietako bat izan zitekeen gutun bat idaztea, eta horren barruan hasierako eta amaierako kortesiazko formulak ziratekeen testuinguru egokia egitura ikasiak idazteko. Hain zuzen ere, idazlez idazle errepikatzen ziren esamolde erdi-finkoetan aurkitzen ditugu *zein* erlatibo asko, gehienak ez badira.

Testu-mota ezberdina izanik ere, antzeko fenomenoak aurkitzen dugu Eibar-ko udal-ordenantzeta adibideetan: *zein* erlatiboak agertzen zaizkigu hor, eta horien berezitasuna da *zeina baita* hitz-segidak menderagailuaren funtzioa betetzea. Hortaz, testua idatzi zuenak, *Le Dauphin*-eko gutunen idazleen antzera, erlatibo mota hori erregistro jasoarekin lotzen zuen eta horregatik erabili nahi zuen (nahiz eta, bistan denez, ondo menderatu ez).

Oro har, beraz, erabilera berezi horiek —gutunetakoek eta udal-ordenantzeta-koek— erakusten dute izenordainarekin eraikitako erlatiboa erabilera apalagoetan sartzen hasia zela. Hala ere, ez dirudi prozesu horrek ahozko hizkera ez-formalean sartzeraino jarraitu zuenik. XIX. mendean bere erabilera testu inprimatuetan ere jaisten hasi zen, eta XX. ean ia erabat desagertu zen.

Egitura *zein* testuingurutan erabiltzen zen ere aztertu dut. Gainerako egiturek baino murriztapen gutxiago du *zein* erlatiboak, eta edozein kasu edo postposizio erlatibiza dezake, maizenik subjektuak edo leku-kasuak agertzen badira ere. Halere, objektua erlatibizatzen denean, gutxitan aukeratzen da egitura hori.

Ardatzaren izaerak —biziduna ala bizigabea izateak— ere eragina du: biziduna denean, erlatiboa izenaren eskuin jartzen duten egiturak erabiltzeko joera erakusten dute testuek. Azkenik, *zein* erlatiboak luzeagoak izaten dira, izen aurreko eta izen osteko erlatiboak baino. Azken ezaugarri hori dela eta, aposatuak eta *zein* erlatiboak oso antzekoak dira, eta euren egitura sintaktikoarekin lotu behar da hori: biak ez-txertatuak dira, IA/IOko erlatiboak ez bezala.

Oro har, esan dezakegu *zein* erlatiboaren erabilera koherentea dela egituraren ezaugarriekin eta hizkuntzaren funtzionamenduari. Adibidez, kasu guztiak onartzen dira izenordainean kasu hori markatzen delako, eta horrek laguntzen du erlatiboa prozesatzen. Perpaus erlatiboa luzeagoa izan daiteke, ulermena eragotzi gabe, perpausa ez delako txertatua eta normalean esaldiaren amaieran doalako. Objektuak gutxiago agertzea eta ardatzak bizidunak maiz izatea, aldiz, joera unibertsal batekin lot daiteke (agenteak bizidunak izaten dira, eta pazienteak bizigabeak).

Azkenik, atal horretan ikusi ditugun testuetako datuak kontuan hartuta, galdera bat egin dezakegu: zer zen zehazki *zein* erlatiboa: askok pentsatu zuten moduan, “barbarismo” bat edo kalko sintaktiko arrotza, ala, nahiz eta erregistro guztietara ez zen zabaldu, gramatikaren parte bat, beste edozein egitura bezalako? Erantzuteko baliagarria izan daiteke Backus *et al.*-ek (2011) proposatzen duten bereizketa. Hizkuntzen arteko ukipenak eragindako aldaketak hiru multzotan sailkatzen dituzte (hizkuntzaren barneko aldaketak deskribatzeko ere balio du sailkapenak). Batetik, momentuko aldaketak ditugu: hiztunek etengabe sortzen dituzten erabilera berriak, idiosinkratikoak dira eta normalean agertu bezala desagertzen dira, hizkuntzan inolako efekturik izan gabe. Baina, batzuetan berrikuntza horiek zabaltzen hasten dira, eta orduan aldaketa emergentea dugu, oraindik hizkuntzaren gramatikan guztiz integratu gabekoa. Azken fasea amaitutako aldaketak dira.

Horietako zein zen, beraz, *zein* erlatiboa? “Barbarismoa” momentuko aldaketen kontzeptuarekin berdintzen badugu, argi dago hurrengo faseren batean zegoela erlatibo hori, bilakabidearen azken punturaino iritsi ez bazen ere (esaterako, ez zelako iritsi erregistro ez-formaletara). Horren aldeko argumentua testuz testu errepikatzen diren egituraren ezaugarriak dira. Oro har, ikusi dugun moduan, *zein* erlatiboak, testuinguru askotan izen aurreko eta izen osteko egiturekin lehiatzen bazen ere, bere funtzio propioak ere bazituen.

2.6 Summary and conclusions

In this chapter four different relativization strategies were analyzed from a diachronic point of view. The constructions in question are the following:

- (i) Gap strategy. Relative clause (RC) is embedded, the verb comes usually in clause-final position, and it is marked with the subordinator *-en*. Two constituent orders are available: prenominal (211) and postnominal (212).

(211) [gizon-ek erran dukeite-n] hitz alfer guzi-a-z
 man-ERG.PL say AUX.3PL>3SG.-SUB word vain all-DET-INS
 ‘all the vain words people can say’ (LeizTest)

(212) arbore [fruktu on-ik egi-ten ez-tu-en]
 tree fruit good-PART make-IPFV NEG-AUX.3SG>3SG-SUB
 guzi-a
 all-DET
 ‘every tree which does not produce good fruit’ (LeizTest)

- (ii) Appositive relatives (213). A headless gapped relative is attached to a determined NP. It might come immediately after it or at the end of the clause.

(213) *zuhaitz alferr-a* [fruitu-rik iasai-ten
 tree lazy-DET fruit-PART give-IPFV
 ez-tu-en-a]
 NEG-AUX.3SG>3SG-SUB-DET
 ‘a lazy tree which does not give fruit’ (Ax)

- (iii) Non-finite relatives. The RC is embedded, the verb might be an adjectival participle (214-b) or an adverbial participle (*-ta* or *-rik*, (214-a)) followed by the relational marker *-ko*.

(214) a. *Emazte* [iguzki-a-z inguratu] *bat*
 woman sun-DET-INS surround one
 ‘a woman surrounded by the sun’ (LeizTest)
 b. [Espiritu Saindu-a-k eman-ika-ko] *grazia-z*
 ghost holy-DET-ERG give-PART-RM grace-INS
 ‘by the grace given by the Holy Ghost’ (Pouv)

- (iv) *Zein* relatives (215). In this construction NP_{rel} is pronominalized, most frequently by means of the pronoun *zein* ‘which’. The verb in the RC is usually marked with a subordinator, *-en* or *bait-*.

- (215) *gizon zuhur bat-en* pare [zeiñ-ek bastitu bai-duke
 man wise one-GEN like which-ERG build SUB.3SG>3SG-AUX
 bere etxe-a harri-a-ren gaiñean]
 his house-DET rock-DET-GEN on
 ‘like a man who built his house on the rock’ (Harand)

The postnominal construction and *zein* relative are most interesting from a diachronic point of view. The former was only very rarely included in analyses of Basque relative constructions and was considered rare and marginal in texts. As for *zein* RC, it has been traditionally viewed as a calque from Romance, which, with just a few exceptions, blocked any grammatical description of it. In this thesis other relative constructions served primarily as points of comparison, which allowed assessing similarities and differences between the different strategies. On the other hand, including all the constructions made it possible to describe the evolution the whole relativization system of the language.

The analyses carried out in this chapter are also meant to serve as basis for answering the questions posed in the next one: whether the postnominal RC is older than the prenominal one, and how the construction with interrogative pronouns developed.

The most important results of this chapter are summarized in three parts: 2.6.1 focuses on the evolution of the relativization system with regard to frequencies of the constructions; 2.6.2 is devoted to their grammatical properties, and 2.6.3 lists several questions which require further study.

2.6.1 Frequencies

The prenominal construction is first attested in the 15th century in a place name. It is common in texts of all varieties and times. First examples of the postnominal variant date back to the 16th century (e.g. Etxepare’s poems or Leizaraga’s translation of the New Testament). The postnominal construction is present in many texts and in some of them with high frequency, but it is also missing in many sources. For example, in Biscaya it is first found in mid-17th century (and with very high frequency), but it is absent in earlier texts of this variety, which are not numerous, but, still, this absence is striking. The frequency of the postnominal RC is highest in the Valley of Roncal, where it was actually more common than the head-initial variant. In the southern areas of the Basque Country, its frequency falls down significantly in the 19th century. In the northern regions, the construction is more consistently documented, and the construction is reported to be still in use.

These general tendencies notwithstanding, there is a great deal of variability between texts even within the same variety and time period. It seems thus that some other factors intervened in the use of the construction. Text genre might be one of them: in general, it seems that the postnominal variant is more common in more formal texts (but there are exceptions). Also translated texts tend to contain more head-initial relatives.

Appositive RCs are found in all texts in the corpus, even though their frequency is usually not very high. Similarly to what happened to postnominal RCs, the use of the appositive construction also decreases in the 19th century. Nevertheless, it is quite common in the modern spoken language.

With respect to the *zein* RC, its use is prevalent in most pre-19th-century texts, but it recedes since then, arguably due to the belief that the construction is a calque of Romance RCs. Interestingly, the construction is also found in some private letters as early as in the 16th century, and very frequently in the 18th century letters found on the ship *Le Dauphin* (Padilla-Moyano & Videgain 2015). Quite frequently though, the relative clause is not formed correctly in the *Le Dauphin* letters (written mostly by barely literate people), which suggests that the construction was considered high register and was not part of everyday language.

The non-finite construction has never been very frequent. The only interesting change it underwent regards the choice of the participle: in oldest texts bare (adjectival) participles predominate, while in newer texts adverbial participles with the relational marker *ore* preferred. The participle suffixed with partitive *-(r)ik* is used in all varieties. The suffix *-ta* developed in the western dialects, where it eventually became the default choice in non-finite relatives.

Table 2.38 lists texts analyzed here according to the frequency of the prenominal construction, the most usual way of constructing a relative clause in the modern language. In 11 texts (out of 29), the prenominal construction accounts for less than 50% of examples. Only in four texts its frequency is higher than 90% and all four were written in the 18th and 19th centuries and are thought to be influenced by normative grammars. Thus, looking at relativization in general, the major change that can be observed between the 16th and 19th centuries is the almost complete loss of all construction except the prenominal one. This process seems to be gradual, but gains strength as prescriptivism becomes more influential.

Table 2.38. Frequency of prenominal, postnominal, appositive and *zein* relative constructions.

Text	N	Pre	Post	App	<i>zein</i>
Mikelestorena	153	96.1	1.3	2.6	0.0
Ubillos	231	95.7	2.2	2.2	0.0
Gerriko	154	91.6	0.6	6.5	1.3
FraiBartolome	186	90.3	0.0	5.9	3.8
Duhalde	266	81.6	4.9	7.5	6.0
Haranburu	140	78.6	7.9	9.3	4.3
Olaetxea	95	77.9	3.2	1.1	17.9
Axular	204	76.0	2.9	12.3	8.8
Otxoa Arin	268	69.0	2.6	9.3	19.0
Mogel	104	63.5	23.1	8.7	4.8
Tartas	182	63.2	2.2	3.8	30.8
Materra	262	58.0	5.3	15.6	21.0
Intxauspe	221	55.2	6.8	12.2	25.8
Oloroeko kat.	198	54.5	12.6	6.6	26.3
Belapeire	212	53.8	10.4	4.2	31.6
Beriain	310	51.3	10.3	13.2	25.2
VJ	28	50.0	10.7	10.7	28.6
Lazarraga	114	49.1	0.0	0.9	50.0
Elizalde	33	48.5	3.0	9.1	39.4
Leizarraga	330	47.0	17.3	8.5	27.3
Maister	274	46.4	23.7	4.4	25.5
Haraneder	186	36.6	12.4	15.6	35.5
Kapanaga	152	32.9	16.4	12.5	38.2
Arzadun	37	29.7	27.0	8.1	35.1
Lizarraga	292	23.3	15.4	28.1	33.2
DoktrErr	41	17.1	29.3	2.4	51.2
Ros	19	15.8	52.6	0.0	31.6
Hualde Mayo	265	15.8	30.6	3.4	50.2

2.6.2 Grammatical properties

I compared relative clause constructions in the following properties: (1) the arguments that can be relativized and frequencies of the different arguments, (2) the distinction between restrictive and non-restrictive relative clauses, (3) position of the relative clause in the matrix clause, (4) semantics of the head (animate vs inanimate), (5) discontinuous relative clauses (clauses with relaxed word order and constituency restrictions within the subordinate clause), and (6) the length of the subordinate clause.

In previous sections, the different constructions were treated separately, here I will briefly summarize the results for each grammatical property and show some connections between them.

Table 2.39. Arguments that can be relativized in the constructions analyzed (“+” – fully productive, “–” – not attested, (+) – possible but infrequent or possible in certain contexts only; “others” – other cases and postpositions).

Construction	O	S	A	L	DAT	GEN	others
<i>zein</i>	+	+	+	+	+	+	+
Prenominal	+	+	+	+	+	(+)	–
Postnominal	+	+	+	(+)	(+)	–	–
Appositive	+	+	+	(+)	(+)	–	–
Non-finite	+	+	(+)	(+)	–	–	–

As for the accessibility, the constructions under study differ with regard to which arguments can be relativized. These facts are summarized in table 2.39. *Zein* RC is the most flexible construction, as it allows relativization of all case markers and postpositions. Absolute case, however, appears less frequently in *zein* relatives than in other constructions. Prenominal and postnominal constructions allow different range of cases. In the postnominal one, absolute and ergative are usually found, others –dative and inessive– appear infrequently and late, and not in all areas of the Basque Country. In contrast, the prenominal construction permits dative and local cases (locative prenominal relatives are actually quite frequent); others, such as instrumental or genitive are also occasionally encountered. The appositive construction is similar to the postnominal one: cases other than ergative and absolute are uncommon (in the whole corpus only two examples of inessive and one of dative were found). Another similarity between these two constructions is that the proportion of ergative relative clauses is higher than in the prenominal RC. Finally, the non-finite relative is the most limited one: in 99% of examples analyzed absolute is relativized (objects being

more frequent than subjects). Ergative and local cases began to be relativized in this construction rather late (there are a few examples in the 18th century), and remain infrequent also in the modern language. Thus, regarding postnominal, appositive and non-finite constructions, an extension to new syntactic positions has taken place in the time period under study.

The distinction restrictive vs non-restrictive is not reflected syntactically in Basque relative constructions. All of them can be restrictive or non-restrictive. It seems, however, that the prenominal construction is only very rarely employed with non-restrictive meaning. Other constructions, and especially *zein* relative, are more commonly non-restrictive.

In the prenominal construction the verb, marked with the subordinator *-en*, comes obligatorily in the clause final position. There are very few examples which break this rule (less than 1% in the corpus analyzed). The situation is different in postnominal and appositive constructions, where it is possible to find a part of the relative clause after the verb and determiner. The subordinate clause is thus broken in two parts. Such discontinuous clauses are on the whole slightly more common in the appositive construction. They are especially frequent (over 20% of examples analyzed), both in appositive and postnominal constructions, in several areas: Biscay, Navarre and the Valley of Roncal.

Table 2.40. Animacy of the head noun in the relative clause constructions under study.

Type	N	Animate	Inanimate
Appositive	451	57.2	42.8
<i>zein</i>	501	42.7	57.3
Postnominal	500	37.2	62.8
Prenominal	500	17.8	82.2
Non-finite	254	16.1	83.9

As for to the semantics of the head noun, the constructions under study have different preferences, as shown in table 2.40. In constructions where the subordinate clause comes after the noun, the proportion of animate heads is higher. It is highest in appositive and *zein* relatives and lowest in prenominal and non-finite relatives (which are usually prenominal too). Concerning *zein* relative clauses, this result is related to the kind of arguments that tend to be relativized: objects appear rather infrequently, and objects are typically less likely to be animate. In appositive and postnominal relatives the proportion of A-relatives is higher, and ergative subjects are most likely to be animate. A by-product of the high proportion of animate heads might be the relatively high proportion of non-restrictive

clauses: animate referents are frequently unique and do not have to be identified by means of the relative clause.³⁶

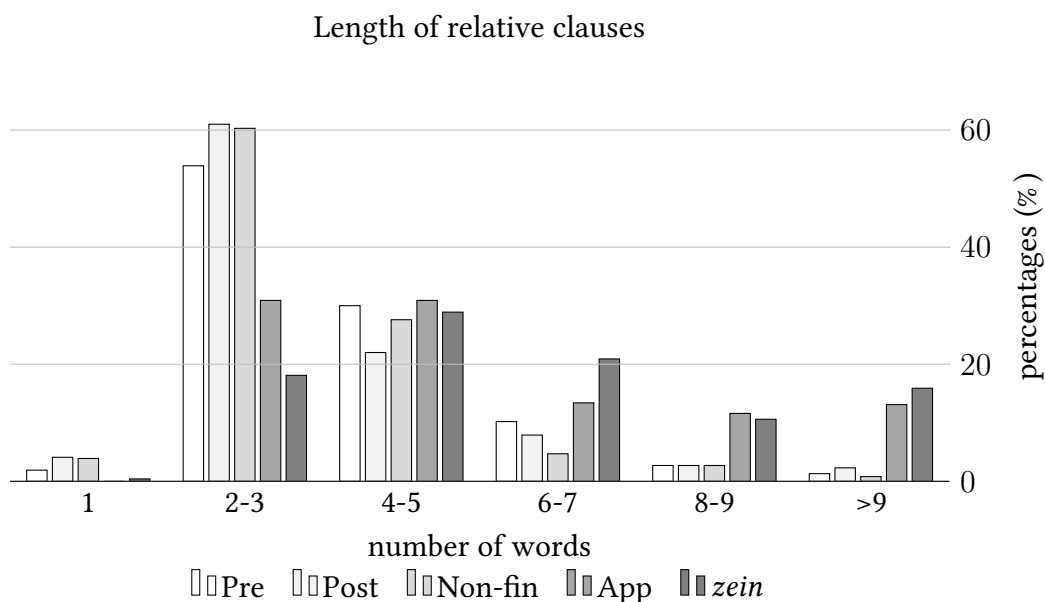

Figure 2.6. Length of relative clauses: distribution of clauses with a given number of words. 2904 prenominal RCs, 559 postnominal RCs, 404 appositive, 257 non-finite and 508 *zein* relative clauses were taken into account. For each construction and each number of words the percentage of examples is provided in the chart.

The last feature analyzed is the complexity of the subordinate clause, as measured in the number of words. There is a clear difference between embedded and non-embedded structures. The embedded relatives –prenominal, postnominal and non-finite– tend to contain around 3.5 words. Non-embedded are longer: appositive relatives have 5.5 words on average and *zein* relatives 6 (the interrogative pronoun excluded). Figure 2.6 presents distribution of clauses with a given number of words in the different constructions. In embedded relatives, most examples contain between two and five words, and the longer the clause, the smaller the number of examples found in texts. Non-embedded constructions, in turn, are also common with longer clauses. The difference between embedded and non-embedded constructions might be due to production and processing factors: in non-embedded structures, the relative clause, apart from coming af-

³⁶ Another aspect related to the nature of the head noun not discussed in the chapter is whether it is definite (when the noun has the article *-a*, a demonstrative or some other determiner) or indefinite (usually the article *bat*). It turns out that in the embedded relatives (prenominal and postnominal) 90% of heads are definite, but in appositive and *zein* constructions the proportion of indefinite heads is higher (22% and 34%, respectively).

ter the head, is separated from it with a intonational break, which might be an advantage with longer clauses.

Length also influences (along with other features) the position that the relative clause occupies in the main clause: longer clauses are more likely to appear in final position. Appositive and *zein* relative are indeed most common clause-finally. Also, postnominal RCs appear in this position more frequently than prenominal RCs.

Taking into account the grammatical properties of the different relative clauses, we can say that each has quite coherent properties and typical contexts of use. The prenominal relative is the least marked and most universal. The non-finite RC has most properties similar to the prenominal one, but is much more limited (e.g. regarding the arguments that can be relativized). Other constructions, even though they competed in some contexts, had their distinctive functions. This is not surprising: as pointed out by Maxwell (1982) with reference to the Accessibility Hierarchy, if there is more than one relativization strategy, there is a tendency to split it between the constructions. Put differently, constructions often specialize.

In Basque, the appositive relative was used primarily in a group of clause types with marked pragmatics (e.g. existentials), the *zein* relative was especially common when the clause was long and/or the case could not be relativized in other constructions. The postnominal construction was close in its properties to the prenominal one, but allowed less arguments to be relativized, was more often non-restrictive and was more frequently used with animate heads.

On the whole, constructions others than the prenominal one were used in more marked contexts: pragmatically more marked (e.g. the appositive RC) or syntactically more marked (e.g. *zein* RC). Also the proportion of non-restrictive relatives and animates heads is higher in these constructions: animate referents are more salient and they might be more likely to be characterized in a special way. Non-restrictiveness might also be related: animates are frequently unique (e.g. proper names), and thus cannot be modified by a restrictive clause.

Finally, the analysis of the grammatical properties of the relative constructions is helpful to determine the status the constructions other than the prenominal one. For instance, the *zein* relative is often thought to be almost an invention of bad translators (or, as put by Azkue, a barbarism), rather than a part of the grammar of the language. If that was the case, we would not expect the construction to exhibit regular properties across different authors, and texts clearly show precisely that. In the case of the postnominal construction, even though

the frequencies in texts are quite erratic, the grammatical properties are rather coherent.

2.6.3 Remaining questions

Finally, I would like to point out to several remaining issues and other potentially interesting questions related to relative clause constructions which emerged in the chapter:

- (i) Factors which influence the use of the postnominal construction deserve further study (they could be relevant for other constructions too). I have pointed out to several extralinguistic factors: the role of text genre or translation vs original text. Apart from that, sociolinguistic factors might have played a role (urban vs rural areas). Finally, language death should also be studied in more detail, as several texts with very high frequency of the postnominal construction were written in varieties that were about to disappear.
- (ii) In relation to the previous point, a more principled and informed by translation theory comparison of original texts and their Basque versions would be necessary in order to assess to what extent and exactly how the process of translation influenced which construction was chosen. Since a large proportion of the corpus of Basque old texts is not original, this issue is important to determine to what extent such texts are reliable for the study of historical syntax.
- (iii) The constructions in which appositive relative clauses are used deserve a more in-depth study. The corpus analysis carried out here revealed that the appositive RC tends to appear in a limited range of clause types: presentational, existential (also negated existential), definitional and vocative clauses. The properties of these constructions and, especially, their information structure (new vs old information, function of the main and relative clauses, etc.) were only briefly described here. Data from spoken language would be particularly worth looking at.
- (iv) On the whole, the appositive construction, unlike *zein* relative, is quite common in spoken registers. Also the postnominal RC is reported to be still in use in some dialects. Thus, the analyses presented here would benefit from a comparison with data from modern language.

3 The diachrony of relative clauses

3.1 The development of prenominal and postnominal constructions	3.1.4 From appositive to postnominal construction
3.1.1 Development of subordinate constructions: integration and expansion	3.1.5 Gap strategy: conclusions
3.1.2 Postnominal RCs from a typological perspective	3.2 <i>Zein</i> relative clause
3.1.3 The development of the prenominal RC	3.2.1 Contact-induced language change
	3.2.2 Romance relative clauses and their history
	3.2.3 The development of <i>zein</i> RC
	3.2.4 <i>Zein</i> relative: conclusions

3.1 The development of prenominal and postnominal constructions

In the previous chapter several relative constructions were analyzed in a corpus of historical Basque texts. This chapter is devoted to two issues which go beyond the textual evidence: this section deals with the development of the prenominal and postnominal constructions, and the next section is concerned with the pronominal *zein* relative and the question to what extent its presence in the language is due to external influence.

Since both variants of the relative construction —prenominal and postnominal— are attested already in the oldest texts, it is virtually impossible to rule out the possibility that the postnominal constructions were older than their preposed counterparts. Nevertheless, I think that the head-initial construction is most easily explained as an (unsuccessful) innovation, and that there are no good arguments for it being older than its head-final counterpart. However, in contrast to the traditional view, which invoked influence of other languages, I focus on language internal factors.

The structure of this section is as follows: to begin with, two main ways in which new subordinate constructions are thought to develop —integration

and expansion— are discussed. Next two issues related to linguistic typology are brought up: first, I will show that it is actually not uncommon for a language to allow two different constituent orders in a relative construction, and second, I will argue that Greenbergian word order correlations are not helpful to determine the relationship between the two Basque constructions. In search of a stronger argument, I will propose that the pronominal construction could have its origins in clause chaining. Finally, I will present a scenario of how the postnominal relative could have developed from appositive structures.

3.1.1 Development of subordinate constructions: integration and expansion

The issue of the rise of syntactic complexity has been extensively studied in the recent years (Hopper & Traugott 2003; Givón 2009b; Givón 2012; Deutscher 2009; Heine & Kuteva 2007; Heine 2009; Dahl 2009). Some scholars try to answer the “hard” question: what was the ultimate source of complex constructions or, in other words, the problem of if and how they can emerge from non-subordinate clauses. However, as pointed out by Harris & Campbell (1995: 282-286), the evidence we have is limited to situations where a language already has subordination, and often the emergence of a new subordinated construction involves modifying or replacing an older one. Thus, an easier version of the problem is how new complex structures evolve in languages that might already have other complex constructions.

Two major pathways that lead to subordinate clauses (or more generally complex verb phrases) are proposed in Heine & Kuteva (2007) and Heine (2009):

- (i) Integration of two independent clauses (cline of grammaticalization from parataxis to subordination, Hopper & Traugott 2003: 176).
- (ii) Expansion of existing (nominalized) clauses, or, as put by Heine (2009: 24), “the reinterpretation of a thing-like (nominal) participant as a propositional (clausal) participant”.

In what follows I will describe both pathways, focusing more on integration, which, as I will argue, seems more relevant to the Basque data.

As for expansion, Heine & Kuteva (2007: 216) state that “expansion is based on a conceptual strategy whereby clausal (propositional) participants are treated like nominal participants, and the strategy has the effect that –over time– nominal structures acquire the properties of subordinate clauses”. Constructions which developed in this way sometimes preserve some features of the earlier nominal syntax, e.g. non-finite verb form or special case marking of participants

such as genitive case on the subject. Deutscher (2009: 201) describes expansion in the following way:

(...) once a verb has been packaged into a tight nominal wrapping and in this way embedded in a higher clause, the further expansion is a fairly natural sequel: it is only natural that speakers would try to let the verb expand from its restrictive pressure-packaging, regain some of the flexibility of an independent verb, and thus achieve the ability to convey the additional information that an independent verb typically supplies (arguments, TMA, and so on).

According to Heine (2009), expansion is more likely to produce complement clauses rather than relative or adverbial clauses. Others (DeLancey 2002; Wu 2011), however, point to the fact that prenominal RCs are frequently nominalized or there are relics which indicate that the clause was originally nominalized, e.g. there are restrictions on verbal forms (tense-aspect-mood, person), unusual case marking of the arguments of the verb or the verbal marker can be linked to a nominalization suffix. Nevertheless, postnominal relative clauses can also be nominalized. As stated by Wu (2011: 604), “It is difficult to establish a reliable typology according to the morphology of relative clauses: prenominal as well as postnominal relatives can be finite or non-finite; and finite as well as non-finite relatives can be prenominal or postnominal”.

Turning to integration, an important feature of this process is the fact that the two clauses that undergo it usually share some elements. According to Givón (2006: 4), they may share participants (referential integration), they may refer to simultaneous or subsequent events (temporal integration) or events that share the location (spatial integration).

Heine & Kuteva (2007) discuss two channels in which RCs can arise through clause integration: demonstrative and interrogative channel. In the former, at the beginning there are two juxtaposed clauses with a demonstrative in the second (which is used anaphorically). The pronoun is then grammaticalized as a relative clause marker (which entails desemanticization, decategorialization, and also loss of stress), and the two clauses are united under one intonation contour. As Heine & Kuteva (2007: 227) point out, in an intermediate stage the construction is ambiguous between the two interpretations (1). I will come back to interrogative pronouns based relatives in the section devoted to *zein* RC (section 3.2).

- (1) a. There is the car; that (one) I like.
 b. There is the car [that I like].

Givón (1979), in turn, proposed the well-known cline of changes from paratactic to syntactic structures:

(2) discourse > syntax > morphology > morphophonemics > zero

Elaborating of this idea, Givón (2009a; 2012) focuses on the processes which lead to the emergence of RCs through integration: (1) from clause chaining to embedding, and (2) from parenthetical non-restrictive to embedded (and restrictive) RCs.¹ In both a condensation of intonation contours is necessary: at first each clause is uttered separately, but then the whole construction is packed under one intonation contour.

As for the clause chaining pathway, Givón illustrates it with examples from Bambara where a demonstrative can also be used as relative marker. The starting point is a paratactic construction such as (3), which, through merging of the intonation contours, and omitting the anaphoric pronoun, can be reinterpreted as containing a relative clause (4).

(3) n ye cɛ min ye, o ye muru san.

I PAST man REL/DEM see he PAST knife buy
‘The man that I saw, he bought the knife’.

(Or: ‘I saw that man, he bought the knife’) (Givón 2012: 6)

(4) n ye cɛ min ye [∅] ye muru san.

I PAST man REL see PAST knife buy
‘The man that I saw bought the knife’.

(Hist.: ‘I saw that man [,] [he] bought the knife’) (Givón 2012: 7)

Another example comes from Japanese (5) (Givón 2012: 8). (5-a) is a main clause. (5-b) illustrates the relative construction, and (5-c) the paratactic one. The only difference between the two lays in intonation: if a intonation break is inserted after the first clause, Givón argues, the sequence of clauses can be understood as paratactic rather than embedded.

(5) a. otoka-ga onna-ni tegami-o kaita
man-SUBJ woman-DAT letter-ACC sent
‘The man sent a letter to the woman.’

b. onna-ni tegami-o kaita otoka-wa Kobe-ni ikimashita
woman-DAT letter-ACC sent man-TOP Kobe-to went
‘The man who sent a letter to the woman went to Kobe.’

¹ Givón wants to answer the question of the ultimate source of subordination and tries to show that subordinate structures can develop from non-subordinate ones. As pointed out by Hendery (2012: 167), even though these pathways seem plausible, Givón does not provide very strong evidence for them: “Givón (2009) does not present any examples in which the progression from parataxis to hypotaxis is attested as a historical development, but rather relies on synchronic variation and clues from polysemy and bridging constructions to make his points. The cases he discusses might represent the origin of hypotaxis in parataxis, but they cannot be relied upon in the absence of other evidence”. Hendery’s concerns, though accurate, do not undermine the ideas I am going to present here: my goal is to explain the development of several subordinate constructions, in a language which already had hypotactic clauses.

- c. onna-ni tegami-o kaita, otoka-wa Kobe-ni ikimashita
 woman-DAT letter-ACC sent man-TOP Kobe-to went
 ‘He sent a letter to the woman, the man (who) went to Kobe.’

This scenario might be particularly interesting to explain the development of prenominal RCs: they are much less likely to develop from non-restrictive relatives, as the preposed position is incompatible with after-thought constructions (which does not preclude the possibility of using prenominal RCs with non-restrictive meaning, cf. Basque). Apart from that, Givón’s ideas have an interesting outcome with regard to the typology of relative clauses:

A by-product of this discussion, I think, is that the oft-cited Greenbergian correlation between SOV word-order and pre-nominal REL-clauses is probably a typological accident, due to the high correlation between the SOV order and clause-chaining. And this correlation is, in turn, due to the high synchronic – and most likely also diachronic (Givón 1979b) – prevalence of the SOV word-order; as well as to the high prevalence – often unremarked – of clause-chaining (Givón 2012: 20).

Exceptions (e.g. SOV languages with a postnominal RC) can also be explained this way: the exact properties of a RC construction (such as the order of the head and dependant) are simple consequences of the way these constructions evolved and linked to other properties of the language in a more indirect way. This goes very much in line with recent advances in typology, especially contributions by Cristofaro (see, for example, Cristofaro 2012), who explains linguistic universals through diachrony or, to put it differently, tries to show that universals are by-products of the processes of language change (see also Creissels 2008).

In the second pathway the starting point is an after-thought non-restrictive construction, which is separated from the first clause by an intonation break. An example is found in present-day German. The first step is a non-restrictive RC. In (6) there is a postposed construction with a case-marked stressed demonstrative pronoun. Intonation contours then merge, the pronoun loses stress, the word order is adjusted (from verb second to verb final), and the whole construction becomes a restrictive relative clause (7).

- (6) Ich kenne die Frau, DIE hat dem Mann das Buch
 I know the woman, THAT/NOM has the/DAT man the/ACC book
 gegeben.
 given
 ‘I know the woman, the one who gave the book to the man’. (Givón 2012: 12)

- (7) Ich kenne die Frau die dem Mann das Buch gegeben
I know the woman that/NOM the/DAT man the/ACC book given
hat.
has
'I know the woman who gave the book to the man'. (Givón 2012: 13)

As pointed out by Givón (2012: 14), in this way an old relative construction might be augmented, which results in a sort of blend of the old relative and the headless construction. He provides Israeli Hebrew as an example of that. In this language we find “demonstrative-marked headless REL-clauses invading the regular REL-clause paradigm”. (8-a) is the standard relative construction with the marker *she*. The headless RC (8-b) is formed with a demonstrative (as in English ‘the one that...’). The headless relative can be postposed to a noun as in (8-c). The last step (8-d) involves, as in German, the condensation of the two clauses (additionally the demonstrative loses its stress).

- (8) a. Ha-'ish she-pagash-ti 'oto 'etmol...
the-man REL-met-1SG him yesterday
'the man I met yesterday...' (Givón 2012: 15)
- b. zé she-pagash-ti 'oto 'etmol
DEM REL-met-1SG him yesterday
'the one I met yesterday...'
- c. ha-'ish, zé she-pagash-ti 'oti 'etmol, ...
the-man DEM REL-met-1SG him yesterday
'the man, the one I met yesterday...'
- d. ha-'ish ze-she-pagash-ti 'oto 'etmol...
the-man DEM-REL-met-1SG him yesterday
'the man I met yesterday...'

Also Harris & Campbell (1995) point out to the fact that relative clauses, and subordinate constructions in general, have a tendency for renewal by reusing old relative constructions. In particular, new constructions often develop via simplification of two level structures such as ‘this [who ...]’ to one-level ‘this who’. Examples include French *par ce que* or English *while* ‘the moment when’. Also Spanish *el cual* (and equivalents in other Romance languages), which I will discuss in section 3.2, could have developed in this way.

3.1.2 Postnominal RCs from a typological perspective

3.1.2.1 Constituent order variability

Before taking up the issue of the diachrony of the Basque relative construction it is in order to look at them from a broader perspective and find out what insights the linguistic typology can offer us.

On the face of it, Basque postnominal RC construction might seem slightly odd. The head of the relative clause and its determiner (and/or case markers or postpositions) are discontinuous: they are separated by the relative clause, which at times can be quite complex (even though 75% of the postnominal RCs are actually between two and four words long, see 2.2.2.5 section):

- (9) *bestia* [eskarlata koloretako, blasfemiotako izenez bethe, zazpi buru eta hamar adar zituen] *baten* (LeizTest)
- (10) *hamar birjina* [bere lanpak harturik esposoaren aitzinera ilki diraden] *ekin* (LeizTest)
- (11) *bere obra, eta ondasun* [guregatik bere bizian, eta heriotzean egin zituen] *eki* (BerM)

Although intuitively it would seem that languages should prefer [head-DET [RC]] (“NArtRel”) to [[head [RC]]-DET] (“NRelArt”), typologically it turns out not to be the case, as showed by Dryer (2009). Dryer suggests that, even though this configuration might seem hard to process, in fact in such constructions the article signals the end of the clause and, thus, actually helps to process it. This might be why it is preferred. In Dryer’s database there are 11 languages with OV and NRelArt –Tshangla, Kanuri (12), Tubu, Maba, Seri, Busa, Arrernte (Mparntwe), Runga (Maban), Lepcha (13), Takia, Dogon– and only three languages with OV and NArtRel.

- (12) a. *kâm kasúwu-lan rúmma-də*
 person market-LOC see.T/A/M.S2SG-DEF
 ‘the person you saw at the market’
- b. *kâm shí-ro goro yíkəna-də*
 person 3SG-DAT cola give.T/A/M.S1SG-DEF
 ‘the person to whom I gave cola’ (Kanuri, Creissels *et al.* 2008: 142 *apud* Wu 2012)
- (13) *maro [to nun zuk] re*
 person who ERG do DEF
 ‘the person who did it’ (Lepcha, Tibeto-Burman; Mainwaring 1876: 43)

Another issue that is worth looking from a typological perspective is the possibility of having two different word orders in relative constructions. In general, languages have different possibilities with regard to the order of the RC and head:

- only RelN
- RelN dominant and NRel (very) restricted
- RelN and NRel: neither dominant
- NRel dominant and RelN (very) restricted
- only NRel

Prenominal relative clauses are used in Turkish or Japanese, for instance. Typical examples of NRel are found in most Indo-European languages. According to Dryer (2011) postnominal RCs are cross-linguistically more frequent than the prenominal RCs (580 languages and 141 languages, respectively). Only 29 languages allow both variants. Some languages where both prenominal and postnominal variants are allowed are discussed below. Interestingly, to my knowledge at least, it seems that there are no languages where neither prenominal or postnominal variant would be dominant and where both could be used interchangeably in all contexts.

“RelN dominant and NRel restricted” option is found for instance in Tauya (Trans-New Guinea, MacDonald 1990: 109-110). (14) is a prenominal relative clause, (15) and (16) exemplify the postnominal variant. The relative clause may follow the head in only very few cases: “The post-nominal position appears to be possible only if the relative clause consists solely of a verb form, and seems to be used primarily when the relative clause refers to a stable attribute of the head, such that it is semantically aligned with other post-nominal qualifiers”.

(14) [ʔumu- fe a- na] pai
 die TR 3sg REL pig
 ‘the pig that he killed’ (MacDonald 1990: 109-110)

(15) mamo [pusitime- a- na] awi ne- pi
 dog brown 3SG REL two 3SG GEN
 ‘his two brown dogs’

(16) uso [nunume- a- na] ne- pi
 laplap red 3SG REL 3SG GEN
 ‘her red laplap’

We find a similar situation in some Sino-Tibetan languages (where the marker used in the relative clauses is typically also used to nominalize verbs, DeLancey 2002). Lhasa Tibetan, for instance, allows prenominal (17), postnominal (18) and head-internal RCs (Wu 2011: 571). The postnominal and head-internal variants

are limited, and “only prenominal relatives can relativize on all the positions, are used in all registers, and are more frequent than the other types of relatives”.

(17) [pēemε khīi-pε] thep the ñeē yin
 Peema.ERG carry-PTCPL.ABS book.ABS ART.ABS PRO.1SG.GEN be
 ‘The book that Peema carries is mine.’

(18) thep [pēemε khīi-pa] the ñeē yin
 book.ABS Peema.ERG carry-PTCPL.ABS ART.ABS PRO.1SG.GEN be
 ‘The book that Peema carries is mine.’

In Lahu (Matisoff 1973: 490) postnominal RC are possible when the RC ascribes some more or less permanent quality to the head (hence, the constraints are quite similar to Tauya).

The opposite –NRel dominant and RelN restricted– is found in some Austronesian languages (Aldridge 2004), which use head-initial RCs primarily, but also allow head-final constructions (in a few languages head-internal RCs are possible too). These languages differ from Basque, however: for example, in Tagalog there is a linker that goes between the relative clause and the head (19), and in Seediq (20) there is no overt marking of subordination (in Basque there is a clause-final subordination marker).

(19) a. libro-ng b-in-ili ni Maria
 book-Linker -Perf-buy Erg Maria
 ‘the book Maria bought’

b. b-in-ili ni Maria-ng libro
 -Perf-buy Erg Maria-Linker book
 ‘the book Maria bought’

(20) a. sapah s-n-malu na tama
 house -Perf-build Erg father
 ‘the house father built’

b. s-n-malu na tama sapah
 -Perf-build Erg father house
 ‘the house father built’

Another example is Arawak (Pet 1987), where prenominal and postnominal RCs are allowed. Relative clauses are marked with verbal suffixes (separate for subjects and objects). Prenominal RCs cannot be very complex: only verb or verb and morphologically bound subject prefixes and pre-verbal adverbial particles can appear in the relative clause. If more elements are added, such as object or locative, the relative clause must be placed after the head; (23), for instance, would be ungrammatical if the RC was placed before the noun.

(21) To [da-dibaleda-sia] khota-ha
 the I-roast-WH=OBJ meat-NGEN

‘The meat I roasted’

- (22) To khota-ha [da-dibaleda-sia]
the meat-NGEN I-roast-WH=OBJ
‘The meat I roasted’

- (23) To khota-ha [da-dibaleda-sia ikhihi diako]
The meat-NGEN I-roast-WH=OBJ fire on
‘The meat I roasted over fire’

We find similar situation in Southern Paiute (Bunte 1986), where RCs are normally postnominal. Prenominal position is possible only when the RC is not too complex: when it consists only of the participle and “perhaps a few pronouns”.

Now, coming back to Basque, from this brief survey we can conclude the following: the situation we find in Basque is not particularly extraordinary, even though most languages tend to stick to one ordering. Moreover, typology does not help us to determine the nature of the relation between the prenominal and postnominal variants. As we have seen, in some languages with prenominal RCs, under some conditions, it is possible to invert the order of the RC and the head. The contrary also occurs: languages with postnominal RCs sometimes allow alternative constituents orders. We can suppose that the same holds for the diachrony of these constructions: a prenominal construction can develop from a postnominal one and the other way round. A final point regards the restrictions of use of one of the constructions: as I have shown, in Basque the postnominal variant is slightly more restricted than the prenominal one (e.g. with respect to arguments that can be relativized in it). Even though, the difference between them is not very big, it does resemble some of the different restrictions on the placement of the relative clause mentioned for various languages in this section.

3.1.2.2 Word order correlations and Proto-Basque word order

The diachrony of Basque word order was discussed by several scholars. All coincide that the modern SOV appears to be relatively recent, and that there are various relics in the language that point out to a different constituent order.

According to Trask (1977), Basque must have been SVO at some point. He gives several arguments in favor of this idea. First, he points out to the existence of verbal prefixes. Secondly, the order of morphemes in finite verb forms seems to have origin in SV order, as morphemes which most probably developed from personal pronouns came first: *na-tor* ‘I come’. Finally, in negated sentences, which tend to preserve an earlier more archaic word order, the object follows the verb.

Gómez (1994) and Gómez & Sainz (1995) propose a different solution: VSO or, more precisely XV(S)O. The verb could not go in the first position and various particles, preverbs or clitics were placed at the beginning of the clause.

Reconstruction of the structure of Proto-Basque root has led (1995; 2005, among others) to propose that many properties of the modern language are in fact quite recent: agglutinative morphology, ergativity, head-final constituent order and complex verb. In the oldest texts, several relics of this stage of the language might still be present. Lakarra lists several candidates, constructions that for some reason do not fit very well the “virtually perfect SOV” (as put by Trask 1998) language. In the area of morphology and syntax, we find NAdj word order and small class of adjectives, NRel and NGen word order, few and apparently new postpositions and numerous fossilized prefixes, the prevalence of monosyllabic roots, prominence of mood over tense and aspect, specialization of local case markers by adding new layers of markers. Lakarra (2006: 272) adds that most of these issues have not really been studied extensively and, thus, it is very likely that some might not have anything to do with a drift towards the modern SOV structure of the language. I will try to show that it is likely to be the case of postnominal relative clauses (as well as postnominal relational phrases and postnominal genitives, see sections 4.4 and 4.5, respectively).

Martínez-Areta (2011), following Lakarra’s arguments, concludes that since all dialects are overwhelmingly SOV, this is the order that should be reconstructed for Common Basque (the 5th-6th centuries, as proposed by Mitxelena (2011 [1981])), and any major change must have happened before that. Both NRel and RelN, NG and GN can also be reconstructed for CB. According to Martínez Areta the more we recede in time, the more frequent the postnominal variants are in texts. Concerning the postnominal RC he briefly considers the idea that it might come from the apposed RC, but dismisses it as improbable. Since in both prenominal and postnominal variants the word order within the subordinate clause is OV, the change that happened in Basque was from NRel to RelN, but within an OV language. In general, in all subordinate clauses there is a strong tendency toward OV order (except *zein* relatives and clauses with conjunctions such as *nola* ‘how’). Also Reguero Ugarte (2013) presents the postnominal construction as potential archaism.

Since Martínez-Areta (2011) argues that the postnominal construction is more frequent in early texts, it is in order to recall some of the results of the analysis of texts from the previous chapter. As I have shown, it is not exactly the case that the frequency of the postnominal variant increases as we move

back in time. In fact, the corpus data are rather hard to interpret: it seems that in most dialects the postnominal construction was productive until the 19th century or longer in some northern varieties, but the frequencies appear to be related to extra-linguistic factors, such as text genre or whether the text is original or translation. Considering the earliest texts, postnominal construction is found in many of them (e.g. Etxepare and Leizarraga), but is absent in some others, especially in the western dialects. Thus, in Alava and Biscaya until the mid-17th century we only have a handful of examples from Landucci's dictionary and one example in Lazarraga's manuscript. The postnominal construction is missing for example in *Refranes y sentencias*, the most extensive source for Old Biscayan. In sum, the results of the corpus analysis neither support nor contradict the idea of the head-initial variant being older.

Coming back to the reconstruction of the proto-language, if postnominal construction was indeed older, the shift to prenominal position would have to be explained. The scenario that seems to be meant when arguing for the postnominal RC being older is the following: at the first stage we have VO word order and relative clauses following the noun. As the language moves towards the OV type, at some point the relative construction switches to the prenominal position, because this configuration is more consistent with properties of head-final languages. This scenario assumes some sort of holistic typology, according to which languages have a tendency to align its elements in a harmonic way (consistently head-initial or head-final). It also assumes that the prenominal position is more consistent with the OV language type.

Table 3.1. Dryer's (2011) survey of word order: the order of noun and relative clause in VO and OV languages.

Verb/object	Noun/RC	Languages
O V	N Rel	113
O V	Rel N	132
V O	N Rel	415
V O	Rel N	5

However, empirical, Greenbergian approach to linguistic typology (Greenberg 1963; Dryer 1992, 2009) does not warrant such a scenario. The point is that the presence of a postnominal RC construction by itself does not imply any language type, as most languages, regardless of the order of O and V, have NRel order. The results of Dryer's (2011) survey of word order (resumed in table 3.1) clearly show that if a language is VO then it has postnominal RC (with very few

exceptions, see Comrie 2008). In OV languages, however, both possibilities are equally frequent.

Dryer's correlations have several interrelated consequences for the problem of Basque relative clauses.

First, since OV word order is perfectly compatible with postnominal relative construction, a language that becomes OV does not need to abandon the old construction and innovate a prenominal one.² This does not mean that such a change could not happen, but I believe that the hypothesized tendency of languages to align elements in a consistent way is not strong enough an argument to explain such a shift in word order. Additional arguments would be necessary to make this scenario more convincing, e.g. that relative clauses started to be used before the noun through analogy with some other nominal modifier. Such chain-like changes have been proposed for instance for Georgian (Harris 2000). In Basque there are prenominal modifiers, e.g. *-ko* phrases, but it is not clear whether they could have had such influence.

Conversely, not much information about any earlier stage of a language can be drawn from the mere presence of a postnominal relative clause in a OV language. Put differently, in order to explain the postnominal constructions there is no need to propose a language type (i.e. head-initial) dramatically different from modern Basque, since it could well developed in a OV language.

Finally, if Basque was indeed VO (and there are good arguments for it), then it would not probably have a prenominal relative clause as the main relativization strategy: if a language is VO then it (almost always) has a postnominal relative construction. Thus, given the many indications that the proto-language was not OV, it is reasonable to reconstruct a postnominal relativization device for it. However, the prenominal relative clause (or the postnominal variant) is not necessarily the only choice. In the historical Basque, there are some other options: relatives with the particle *bait-*, correlatives and pronominal relatives (with *zein* 'which'). The construction with *zein* most likely developed when the contact with Romance intensified (as I will explain in section 3.2). Other constructions might be more suitable. Correlatives have been traditionally dismissed as sim-

² In his analysis of Ethiopian languages, Wu (2012) reasons along similar lines: a prenominal construction is found in some languages of the family. A possibility is that these constructions emerged once OV word order appeared. According to Wu (2012: 242), it cannot be ruled out, but it is problematic: "Languages with OV order have almost the same probability of having prenominal relatives or postnominal relatives. In other words, a language could quite preserve its [noun-relative] order (i.e. postnominal relatives) even after having adopted OV from other languages". On the other hand, a change from noun-RC order to RC-noun happened in Georgian, or more precisely, a prenominal ordering was added, because both head-initial and head-final RCs are possible (Harris & Campbell 1995: 229 ff).

ple calques from Romance, but in fact it is far from clear if this was the case. The construction with *bait-* one is thought to be marginal (only found in the eastern dialects), but seems to be the source of indefinite pronouns such as *zerbait* ‘something’, which are not necessarily very new (see section 5.7).

3.1.3 The development of the prenominal RC

Even though word order correlations can be a source of inspiration to explain the past of a language, they do not provide any solid solution to the problem of Basque relative clauses. The strongest argument in favor of one variant being older which we can imagine would in fact include a proposal of how the relative construction grammaticalized in the first place (if the proposed scenario requires a specific order of constituents). No satisfactory explanation has been established so far, though.

Above all, it is not clear what is the source of the *-en* subordination marker, which is found in relative clauses, indirect questions, subjunctive and various adverbial constructions. Also, the suffix is identical to the past tense *-en*, which further complicates the issue. The suffix can never appear twice on the same verb, thus a past tense form like *neukan*, depending on the context, can be past tense (‘I had’) or past tense subordinate (e.g. as in ‘the one that I had’).

The two traditional hypotheses are the following: (a) the suffix is related to genitive *-(r)en*, and (b) the suffix is related to the inessive *-(e)an*. The former explanation is unlikely. As put by Lafon (1999 [1973]: 39):

Certains pensent que le suffixe relatif est identique au suffixe du génitif. C’est possible. Mais il y a deux difficultés. D’abord, la forme fondamentale du suffixe relatif est *-n*, et celle du suffixe du génitif des noms est *-en*. De plus, quelques pronoms ont un génitif en *-e* qui est certainement ancien.

The first difficulty adduced by Lafon is not probably very important, but the second is: it is very likely that at the time the subordination suffix developed, the genitive was rather *-e* (as still preserved on personal pronouns, see also Lakarra 2016 on this issue). Alternatively, we could propose, as Mitxelena (2011 [1972]: 94-95) did, that the suffix developed from the newer genitive, but then, as Trask (1997: 241) points out, the problem is that the verbal forms never have *-r-*, which appears on nouns. For example, one could expect ***dugu-ren*, but the only form attested is *dugun*.

We are thus left with the second option: the inessive. Cross-linguistically, as shown by Wu (2011), genitive is frequently found as complementizer in relative clauses, but given the fact that genitives are often diachronically related to local

case markers (more grammatical cases tend to develop from less grammatical ones, see Kulikov 2009), locative also seems to be a plausible source of the marker.

Several more recent proposals are also relevant here. First, according to Aldai (2000: 71), past tense and subordination marker have the same source. Initially we would have narrative forms of verbs suffixed with *-en*. They were used in subordinate clauses and later reanalyzed as independent past tense forms.

Secondly, Lakarra (2008) proposes that past tense suffix *-en* comes from **den* ‘finish’. The subordination suffix might have the same source, but **non* (>*joan*) ‘go’ might also be a candidate.

Finally, Ariztimuño (2013), taking into account dialectal distribution of the variants *-en* and *-an*, argues that *-an* seems to be older. He proposes that the suffix could come from the locative adverb *han* ‘there’. Heine & Kuteva (2002) mention examples of grammaticalization of ‘here’ into relative clause marker, which might provide parallels for the Basque developments.

As I have explained earlier, two pathways which lead to new subordinate constructions are frequently mentioned: extension of nominalized structure and integration.

As for the first scenario, it could be that, at earlier stages, Basque, apart from some kind of a postnominal RC, which served as the primary relativization strategy, also had a secondary prenominal construction: just as many Indo-European languages have participial RCs, which often precede the noun. It is not impossible that this construction eventually evolved into the fully-fledged modern prenominal RC. There is no convincing argument for this scenario, though: there are no relics of nominal syntax in the relative clause, and the subordinator *-en* is not a nominalizing suffix elsewhere in the language.

The second possibility is integration of two independent clauses. That seems to be Ariztimuño’s (2013) proposal. He provides a potential source construction for the prenominal (24) and postnominal (25) word order (glosses are mine):

- (24) a. [kaletik doa], [han], [gizona]
 through.street go.3SG there the.man
 ‘He walks, there, the man.’
 b. [[kaletik doan] gizon]a ‘the man who walks along the street’
- (25) a. *[gizon etorri da] [han]
 man come AUX.3SG there
 ‘Man came, there’
 b. *[[gizon etorri da]-an]
 ‘The man who came’

The problem it has is the function of the adverb *han* is not exactly clear. I think we would have to propose a source construction where the locative meaning of *han* ‘there’ actually makes sense. An obvious candidate would be a relative clause where inessive is relativized, such as *The place where I work is awesome*.

If the RC grammaticalized as postnominal, we could easily explain the process with a sentence like (26-a) with an after-thought-like clause apposed to the noun (it would thus be an example of path from after-thought to non-restrictive to relative). It does not work so well if we reverse the order, as in (27-a). The adverb would have to function as cataphor, which does not seem very likely. Apart from that, though, we would have to explain the function of the clause containing the adverb: as it goes before the noun it cannot be an after-thought.

- (26) a. *Etxe-a, egon naiz han, handi-a da.
 house-DET be AUX.1SG there big-DET be.3SG
 ‘The house, I was there, it is big’
- b. Etxe [egon naiz-en]-a handi-a da.
 house be AUX.1SG-REL-DET big-DET is
 ‘The house I was to is big’
- (27) a. *Egon naiz han, etxe-a handi-a da.
 be AUX.1SG there house-DET big-DET be.3SG
 ‘I was there, the house is big’
- b. [Egon naiz-en] etxe-a handi-a da.
 be AUX.1SG-REL house-DET big-DET be.3SG
 ‘The house I was to is big’

A further difficulty is the following: in the 16th-century texts as well as in the modern language inessive is harder to relativize than grammatical cases. Clauses with a local case relativized are less frequent than those with ergative or absolutive. Also most clauses where a local case is relativized function themselves as local arguments in the matrix clause (28). As noticed by Oyharçabal (2003: 780), case parallelism makes relativization easier. This fact is reflected in texts: for example, all of 21 examples of local-case relatives in the fragment by Axular analyzed here have local case ending themselves. In Leizarraga it is 11 out of 13.

- (28) a. Ea ian dabe-n aragi-rik on ez-ta-n
 if eat AUX.3SG>3SG-SUB meat-PART good NEG-be.3SG-SUB
 egun-etan
 day-INES.PL
 ‘If she has eaten meat on days when it is forbidden.’ (Kap)
- b. hitz anhitz de-n lekhu-an, maiz da probetasun-a eta
 word many be.3SG-SUB place-INES often be.3SG poverty-DET and
 eskasi-a
 misery-DET

‘In the place where there are a lot of words, there is often poverty and misery.’ (Ax)

Moreover, postnominal RCs in which inessive is relativized are particularly infrequent. This also seems to go against a source construction like (26-a), which would lead to a RC placed after the noun. In appositive and postnominal relative clauses, an extension of accessibility from absolutive and ergative to other cases seems to have happened. The extension is even clearer in non-finite relatives, in which only absolutive is relativized in the oldest texts, and other cases start to show up later (their relativization remains restricted, though). These facts do not rule out the possibility that the prenominal construction developed in a different way, i.e. starting from lower positions of the Accessibility Hierarchy, but they make it less likely.

All in all, if it is justified to extrapolate data from texts to earlier periods of the language, then it does not seem very likely that the RC developed first as a device to relativize local case markers.

What I would like to propose instead is the following: the source construction from which clauses marked with *-en* emerged could be a chain of clauses of the form in (29-a). A verb would appear in the final position of the clause, which would then grammaticalize into a connective device (29-b)

- (29) a. [...verb verb_i] [...verb verb_i] [... verb]
 b. [...verb-CONNECTIVE] [...verb-CONNECTIVE] [... verb]

The verb in question, following Lakarra’s proposals, could be **non* ‘go’ or **den* ‘finish’.

It might have been a clause-chaining structure as it is usually defined or something similar to it. Clause chaining is typically characterized in the following way (Longacre 1985; Dooley 2010):

- (i) There is a long sequences of foreground clauses.
- (ii) There is a clause, typically final, which have a verb in a different form. Non-final verbs might have limited TAM markers.
- (iii) Non-final verbs often carry a switch-reference mark which indicates if the following verb has the same or different subject.
- (iv) Temporal relations (overlap or succession) are often expressed. They can come to express other related meanings (such as reason or result).

This proposal is not incompatible with Aldai’s (2000) hypothesis, which links *-en* marked verbs with narrative contexts. In fact, one of the typical functions of clause chains is to express sequences of events. According to Dahl (1985: 113),

verbs in narrative contexts tend to be unmarked but there are exceptions. In Bantu languages (Dahl 1985: 114), “a narrative discourse typically starts with a verb in some non-narrative past form: all the subsequent verbs then obtain NARR”. In Biblical Hebrew (example that cites Aldai 2000), “NARR is expressed by a construction involving the conjunction *wa* and – somewhat unexpectedly – the imperfective form of the verb” (Dahl 1985: 114). Dahl (1985: 114) suggests that originally there was a sequence of clauses such as ‘S and (then) S’.

Basque construction represented in (29) could have been similar to the just mentioned ‘S and (then) S’ structure. The verbs **non* ‘go’ or **den* ‘finish’ seem quite suitable to surface in such context. Bourdin (2008) examines languages in which ‘come’ and ‘go’ grammaticalize into sequential markers. A verb like ‘finish’ is also likely to mark sequence of events. Alternatively, they could become a marker of switch reference (same subject or different subject), which are usual in clause chains.

As regards the details of the Basque developments, the first stage could be some kind of temporal clause (30-a), which could eventually lose the temporal meaning and develop into unspecified general-purpose clause chaining device, which apart from sequences of event could be used to express other meanings too (e.g. reason). Further step would require stronger integration (merging of intonational contour) and emergence of relative clause construction (30-b). From there the marker would then spread to other types of constructions (subjunctive or indirect questions), which is a typologically usual process. On the other hand, as proposed by Aldai (2000), the same structure would underlie the past tense forms: the construction would be used to narrate past events, and the suffix on the verb could be reanalyzed as marking past.

- (30) a. apple eat-CONNECTIVE, girl went home
‘The girl ate an apple and went home.’
b. [apple eat-SUB] girl went home
‘The girl who ate an apple went home.’

In principle we could reverse the proposed clause sequence, and start from (31), which would give a postnominal construction.

- (31) a. [... verb] [...verb verb]
b. [...verb] [...verb-CONNECTIVE]
- (32) a. girl apple eat-CONNECTIVE went home
‘The girl ate an apple and went home.’
b. girl [apple eat-SUB] went home
‘The girl who ate an apple went home.’

However, it seems that clause chaining is typical of languages which make use of serial verbs. According to Lehmann (1988: 191), “Serial verb constructions are in a clear grammaticalization relationship with clause chains”. Serial verb constructions frequently arise from clause chains, and early in their development they differ in prosody and semantics. There is single intonational contour in serialization and two separate contours in clause chaining (Givón 2009a: 81). With respect to semantics, serial verbs tend to express one complex events, while clause chains refer to discrete events (Hale 1991). Thus if Lakarra is right about Proto-Basque and its serial verbs, then clause chains are also expected in that type of language.

This proposal implies that the prenominal RC is older than the postnominal construction. The prenominal RC might date back to a stage when Basque was moving towards the OV kind of language (or even earlier than that). It is worth mentioning that even if the language was predominantly head initial then, a prenominal construction could develop. It would not contradict the typological correlations between the order of verb-object and relative clauses because studies such as Dryer (2011) count the language’s main relativization strategy, and do not preclude the possibility of several different relative clause construction being present in the language. Basque could thus have a postnominal construction, plus a new prenominal one, which was marginal at the beginning, but eventually became the most important strategy. The language could also be in process of becoming the OV language as we know it when the prenominal relative emerged, but the language still retained the earlier way of linking clauses.

An interesting point about this proposal is that we are dealing here with a kind of clause linkage different from what is found in the modern language: instead of well defined and delimited complement, relative and adverbial clauses, we would have sequences of loosely connected clauses. In fact, the subordination system of modern Basque corresponds very well to the systems of surrounding languages, even though the means to express the relevant categories might be quite different (e.g. Basque *-la* complement suffix and Romance *que* complementizer). We will come across similar issues in the part devoted to the prefix *bait-*, which has several functions that escape both subordinate/main clause distinction and the distinctions between different types of subordinate constructions. These facts could suggest that the ways of linking clauses in bigger parts of discourse might have change quite radically between the proto-language and the earliest records, possibly due to Latin or Romance influence.

3.1.4 From appositive to postnominal construction

It has been traditionally assumed that all Basque relative constructions except the prenominal one came into the language through contact with Romance languages. Cross-linguistically, language contact is in fact quite frequently deemed responsible for similar changes. As proposed by Lehmann (1984) and Hendery (2012) two most common factors that may contribute to a change in the ordering of the relative clause and the head are (1) language contact, and (2) language-internal factors: a change in the word order of other phrases in the language may trigger a change in the position of the relative clause. Especially relevant are phrases that bear significant resemblance to the relative construction (e.g. genitives or adjectives, depending on the properties of the language in question).

Generally speaking, it has been pointed out by many scholars that word order is likely to be transferred from one language to another (e.g. Thomason & Kaufmann 1988; Harris & Campbell 1995). However, Heine (2008) claims that, in situations of contact with other language, speakers do not normally produce a completely new word order. They rather tend to use structures already present in their language and modify or adapt them. According to Heine (2008), the strategies that are involved in adapting the word order of one language to what is found in another include the following strategies:

- (i) narrowing down of options: choosing the pattern that corresponds best to the model language;
- (ii) shift from one construction type to another: recruiting “a construction that matches best the word order arrangement of the model language, even if it serves a function in the replica language that is not exactly that of the model construction” (Heine 2008: 40);
- (iii) pragmatic unmarking: selecting “a pragmatically marked use pattern that exhibits an ordering corresponding to that of the model language and to grammaticalize that pattern into an unmarked syntactic pattern” (Heine 2008: 43);
- (iv) extension of existing structure to new contexts and increasing the frequency of use.

As we will see later, regarding Basque relative clauses, pragmatic unmarking seems to be the most relevant strategy to adapt Basque word order to Romance, but in the development of the postnominal construction factors internal to the language have to be taken into account as well.

The advantage of the point of view represented by Heine, in my opinion, is that it makes us search for explanations more complex and better founded in the data than simply claiming that the word order in a given construction was transferred from another language without any further details.

The main problem with the hypothesis that the postnominal RCs was somehow borrowed is that it does not bear any significant resemblance to what is found in Romance languages. Spanish, French and Gascon employ relative pronoun or complementizer strategy. In the case of Basque *zein* RC, constructed with an interrogative pronoun, there are several important correspondences between the Romance RCs and the Basque construction which make the borrowing scenario worth taking into consideration (see section 3.2). Now, take the postnominal RC: the only similarity it bears to its Romance counterparts is the relative ordering of the head and the relative clause. It is a rather abstract feature (though, admittedly, quite salient). In other words, copying the Romance model would require the speakers to produce a completely new ordering of the elements in their language (which is something that, as argued by Heine 2008, is not very likely). Moreover, Basque speakers could actually imitate the Romance syntax *without* inventing the postnominal RC by means of appositive RC,³ illustrated in (33) or *zein* relative clauses.

- (33) a. Gizon-a daukan-a Kristo-en fede-a
 man-DET have.3SG>3SG-DET Christ-GEN faith-DET
 ‘a man who has faith in Christ’

With Heine’s (2008) ideas in mind, if it is indeed the case that speakers do not invent new word order, but rather make use of what they already have, some other construction must have served as a link which lead to the development of the postnominal construction. We must then look at other nominal modifiers in Basque: genitives, phrases with the relational marker *-ko* and adjectives. Genitives are placed before the noun, and there are very few exceptions. As I will show in section 4.5, postposed genitives are only found in western dialects and especially in fixed phrases such as *aita gurea* ‘our father’ (in prayer). Postposed *-ko* phrases are much more common and attested in all dialects (with varying frequencies, though). However, it can be argued that the placement of some phrases with the relational marker is due to the fact that they came to be interpreted as adjectives, which occupy the position after the noun. In other words, some *-ko* phrases (mainly those which express meanings close to adjectives) lexicalize to some extent, and they are categorized as adjectives and begin to be used as such

³ Unless at the time the postnominal RC was introduced, appositive relatives did not exist, which seems rather unlikely

(see section 4.4 for more details). The fact that *-ko* phrases can be employed in two ways could in principle influence relative clauses. It could also be the other way round, though: the possibility of having both prenominal and postnominal relative clauses could be extended to *-ko* phrases (thus we would have an additional factor, apart from lexicalization of adjectives, that brought the postnominal *-ko* phrases). In order to decide between both possibilities we would have to know more about the relevant chronologies: if the relational marker started to be used in the postnominal position before the same happened in relative clauses, the other way round or maybe the shift happened simultaneously for different constructions. We are not in a position to resolve this problem, though.

With reference to adjectives, which are postposed in Basque, I believe that they are an important part of the explanation. They could influence the postnominal construction and its use in two ways.

First, relative clauses are commonly employed to render Romance adjectives lacking in Basque (for more details see section 2.2.3). This is particularly clear in texts that are translations, but it may well be true also of other texts and the spoken language. As argued by Lakarra (2005), the repertory of native Basque adjectives is rather limited, and one way of compensating this lack was (and probably still is) through the use of relative clauses (which is typologically common in languages with small sets of adjectives).

Second, adjectives could have actually played a role in the development of the postnominal RC. Since they follow the noun, the postnominal slot initially only available for adjectives could be reanalyzed as a place to put other types of modifiers too, and simplify the behavior of nominal modifiers. The point is that an adjective followed by the definite article such as *berdea* ‘green one’ and a headless relative clause such as *berdea dena* ‘the one that is green’ are equivalents. In (34) we have a determined NP with an adjective coordinated with a headless relative clause. (35) illustrates a more condensed version: all the elements are packed in the same NP. Such examples were interpreted as postnominal RCs in the corpus study conducted here, even though they could also be considered a border-line case between coordination of two noun phrases (34) and postnominal RCs (36). Syntactically, examples in (35) could be represented as in (37-b) or as in (37-c). The former comes closer to coordination of two NPs (37), while the latter is more like the postnominal RCs (37-d).

- (34) a. [karga pizu-a-k] eta [iasan ezin daitezke-n-a-k]
 load heavy-DET-PL and carry cannot AUX.POT.3PL-SUB-DET-PL
 ‘heavy loads and ones that are impossible to carry’ (Leiz)

- b. [gauza zier-to-a] eta [klaro den-a]
 thing sure-DET and clear be.3SG-DET
 ‘a sure thing and one that is clear’ (BerM)
- (35) a. aliança [saintu eta bethi iraing behar dian] bat
 alliance saint and always last must AUX.3SG>3SG.SUB one
 ‘an alliance which is saint and must last forever’ (Oloroe)
- b. gauza [grabe, eta iustu da-n-ean]
 thing serious and fair be.3SG-DET-INES
 ‘on a thing which is serious and fair’ (Kap)
- (36) gauza [ain gutti inporta-zen de-n-etan]
 thing so little be.important-IPFV AUX.3SG-SUB-INES.PL
 ‘in things which are of so little importance’ (BerM)
- (37) a. [_{NP} N Adj] and [_{NP} RC]
 b. [_{NP} [N Adj] and RC]
 c. [_{NP} N [Adj and RC]]
 d. [_{NP} N RC]

In (34) we have a headless relative. Basque also uses appositive RCs (38-b). In this construction, a headless RC (38-a) is adjoined to a determined noun phrase. The syntactic difference between the prenominal, postnominal, and appositive RCs is summarized in (39).

- (38) a. gauza guzi-ak dakizki-en-a
 thing all-DET.PL know.3SG>3PL-SUB-DET
 ‘the one who knows all things’
- b. jaun-a [gauza guzi-ak dakizki-en-a]
 lord-DET thing all-DET.PL know.3SG>3PL-SUB-DET
 ‘the lord who knows all things’ (BerM)
- (39) a. [_{NP} N-det] [_{NP} [RC]-det] – appositive
 b. [_{NP} N [RC]]-det – postnominal
 c. [_{NP} [RC] N]-det – prenominal

A change from (39-a) to (39-b) requires a rather simple reanalysis, through which two separate NPs become one, and the intonational break that exists between the two NPs disappears. It would be thus an example of the process of integration proposed by Heine & Kuteva (2007) and also of the appositive-to-embedded pathway distinguished by Givón (2009b; 2012).

An additional factor could facilitate the reanalysis. In (39-a) there is a determiner between the modified noun and the apposed relative clause. It is most often the definite article *-a*, but it can also be, for example, a demonstrative or the indefinite article *bat*. Also case markers appear in that position. The point is that the definite article is rather recent (Manterola 2015). In early texts it appears

less than in the modern language. Thus, it seems that, at the time the postnominal construction developed, with absolutive nouns the situation represented in (40-a) could be quite frequent.

- (40) a. [_{NP} N] [_{NP} [RC]-det] – appositive
 b. [_{NP} N [RC]]-det – postnominal

Other determiners and case markers could of course be used and mark the border between the modified noun and the relative clause, but quite often at least there would be none. This idea finds support in the corpus analyzed here. For example, in the texts definite article and absolutive (singular and plural) case appear in 35% of postnominal clauses (other case markers appear in 44%, indefinite *bat* in 10%, *guzti* ‘all’ in 8% and demonstratives in just 3%). On the other hand, postnominal RCs function as intransitive subjects or objects in 49% of cases. Thus, if these data can be extrapolated for earlier periods, it seems that in a significant proportion of clauses there would be no additional element between the noun and the appositive relative blocking the reanalysis.

If the construction developed when the article was already present, a different factor could have played a role. The point is that a relatively large proportion of Basque nouns ends in *-a*, and in most varieties $a+a > a$. So, when a noun such as *gauza* ‘thing’ is used as in (41), the resulting phrase is ambiguous between appositive (41-b), which is the interpretation chosen in this thesis, and postnominal relative clause (41-c).

- (41) a. bigarren gauza egin bear de-n-a
 second thing make must AUX.3SG-SUB-DET
 ‘The second thing that must be done’ (BerM)
 b. [_{NP} bigarren gauza] [_{NP} egin bear dena]
 c. [_{NP} bigarren gauza [egin bear den]]-a

We cannot really know whether such clauses were frequent enough to play an important role in the process. Nevertheless, in order to have an idea of how frequent *-a* ending noun could have been, I analyzed the databases created for the dictionaries of Lazarraga (Blanco & Krajewska 2016) and Materra (Krajewska *et al.* 2016). For example, in the Lazarraga manuscript, out of 880 different nouns found in the text *-a* ended nominals account for 33% (*-e* comes second with 17%, *-u* has 14%). In both editions of Materra’s catechism, *-a* ended nouns are less common, and *-e* and *-a* endings appear in around 16% of nouns each (*-u* 14% and *-o* 13%).

An argument in favor of the proposal linking the appositive and postnominal constructions are the similarities that the two constructions have with regard to

several grammatical properties. These are the following (details were presented in the previous chapter):

- (i) Position of the RC in the main clause: all RCs tend to appear in the final position, but the proportion is higher in apposed and postnominal constructions (78% of appositive, 67% of postnominal, 56% of prenominal RCs).
- (ii) The same case markers can be relativized in both: absolutive and ergative are attested already in the oldest texts, other cases (inessive and dative, basically) are infrequent and do not appear until the mid-18th century. Moreover, in both constructions the proportion of A-relatives is similar and significantly higher than in prenominal RC.
- (iii) In both constructions the proportion of animate heads is significantly higher than in the prenominal relative clause. The fact that in both constructions the proportion of A-relatives is higher and the animacy of the head might be related: prototypical ergative subjects tend to be animate.
- (iv) Split relative clauses are attested in the appositive and postnominal constructions (and in the same dialects in both cases). In split relatives a part of the subordinate clause appears after the finite verb (which carries the complementizer). Such clauses are almost not found in prenominal RCs.
- (v) Appositive and postnominal constructions seem to be more frequently non-restrictive, even though, as I have explained, the distinction between restrictive and non-restrictive clauses is hard to apply to texts, and thus the conclusions regarding this feature are to be taken with caution.

Of these similarities, ii) and iv) are probably most significant. The point i) might in principle be a consequence of the syntax of the construction, and more precisely its constituent order, and thus might not be an outcome of the two constructions being diachronically related.

There are also differences between the two constructions. The most salient is that appositive relatives are significantly longer (5.5 words on average) than the postnominal ones (3.7 words). This fact is likely to be related to the syntax of both constructions: while the postnominal RC is embedded, there is a pause between the head and the relative in the appositive construction, which makes production and comprehension of longer clauses easier. Another difference might be the

context of use. Postnominal clauses are employed in more or less the same way as prenominal clauses do. The appositive relative, in turn, tends to appear in several half-fixed constructions, and especially in presentational, definitional and existential clauses. Postnominal construction is also sometimes found in these contexts, but, on the whole, it is used similarly to the unmarked prenominal RC.

If the postnominal developed from the appositive, then it might be the case that the construction was eventually identified as similar to the prenominal variant, and it started to be used likewise. Put differently, one could think that both length and also the clause-types typical of the appositive RC are directly related to its syntax (i.e. the fact that it is not embedded), and thus, when the appositive was reanalyzed as postnominal, the way it was used also changed.

The idea of the connection between the postnominal RC and the appositive RC was first proposed by Martínez-Areta (2011), who, however, dismisses it as improbable.⁴ He argues that the direction of change was from postnominal to prenominal, and from this perspective the appositive construction appears to be more recent than the postnominal one and obviously cannot be the source construction. He also mentions the idea⁵ that the frequency of the postnominal variant increases as we recede in time, which would support his explanation. However, it does not find confirmation in the data analyzed here. On the whole, I think Martínez-Areta (2011) does not give convincing arguments against the hypothesis of reanalysis.

In summary, I have tried to show that the postnominal construction could have developed from the appositive construction, via language-internal processes.

Concerning the contact factor, which is frequently invoked when the postnominal construction is mentioned, it cannot be ruled out completely, but a scenario more complex than “simple” switching the word order due to external pressures has to be proposed.

I think that the influence of Romance languages is more likely to be important only after the postnominal RCs actually emerged (via language-internal proces-

⁴ Martínez-Areta (2011: 364): “Boteprontean balirudike honelako NRel-ak NRel aposiziozkoe-tatik sortu diratekeela. Azken finean, *gizon-a, etorri den-a* → *gizon-Ø etorri den-a* balizko garapenean, sintagma buruko determinatzailearen ererikoa baino ez genuke onartu behar. Hala ere, *gizon etorri den-a* motak berezko sustrai zaharra duela onartzeko (eta *gizon-a, etorri den-a* mota aposiziozkoa bereiz eta ziur aski beranduago sortu dela), kasu honetan argudio diakronikoak ezezik argudio diatopikoak ere baditugu, ekialdeko euskalki penintsularretan *gizon etorri den-a* emankorra baita”.

⁵ Martínez-Areta (2011) ascribes this observation to various papers by Lakarra and de Rijk (1980), which I think is an over-interpretation of their works: Lakarra and, especially, de Rijk limited themselves to mention the existence of the construction.

ses): its use was favored because of the greater convergence with its Romance counterparts than in case of the prenominal construction. It would thus be what Heine (2008) calls pragmatic unmarking. It is visible especially in translations, where by using the postnominal variant it was easier to follow the order of ideas of the original text (the use of the prenominal RCs always requires some reordering of the translated text).

Similar kind of influence might have brought an increase in frequency of the appositive RC, which subsequently developed into postnominal RC. After all, for the reanalysis I am proposing here to happen, the appositive construction ought to be rather frequent. Afterthought constructions are certainly common in spoken language. In a bilingual context, the frequency might be further increased by choosing more often a construction more similar to the one found in the other language.

Finally, we could ask why the postnominal construction does not appear in the modern language, since all the necessary ingredients are apparently available also now.⁶ In fact, the postnominal relative clause does occur nowadays in spontaneous speech as a production error, even though it is not very frequent, and speakers, when asked directly, reject the construction (except the northern dialects where it is still in use). In general, the reanalysis of the appositive construction into the postnominal RC seems to be a relatively simple change, which could happen over and over again in the history of the language. If we part from a change which happened once and then spread, then the patterns we observe in texts are not easy to explain (and other factors, such as stylistic ones have to be invoked). However, the erratic frequencies in the corpus and differences between different areas are easier to accommodate if the postnominal construction developed more than once, or was forgotten and then again created anew in some places.

There is some support for this idea: the appositive construction is fairly similar in different dialects, but there is one difference: the relaxed word order or what I am calling the split relative clause. It is common in southern dialects, but not in the northern ones. I argued that the postnominal construction inherited this property. Put differently, the postnominal relative as found in southern dialects could have origin in a slightly different construction from the one used in the north and thus it could have developed independently.

⁶ Put differently, the question is what was the trigger for the reanalysis to happen. As Garrett (2012: 53) points out “Any number of reanalyses are imaginable, and many logically possible reanalyses fail to occur; reanalysis is moreover incapable on its own of explaining directional asymmetries”.

3.1.5 Gap strategy: conclusions

In this section I put forward two proposals.

The first one concerns the prenominal relative construction. It is very difficult to reconstruct the way it developed, but since serial verb languages tend to have clause chaining structures, it seems possible that this type of clause linkage also existed in Proto-Basque. Following an idea by Lakarra that the marker *-en* found in subordinate constructions and past tense forms could come from a verb (**non* ‘go’ or **den* ‘finish’), I propose that it initially grammaticalized into a sequential marker. It appeared in narrative contexts, and then generalized as clause linker. Relative clause constructions emerged through tighter integration of clauses. From there the marker could spread to other clause types (e.g. indirect questions).

Secondly, with reference to the postnominal relative clause, I think the easiest way to explain its development is to start from the appositive relative clause. The change from appositive to postnominal requires a rather simple reanalysis. Thus, it would be an example of the path proposed by Givón (2009a; 2012): from parenthetical to non-restrictive to embedded. The similarity between the postnominal and appositive constructions provides an argument for this scenario.

3.2 *Zein* relative clause

As we have seen in section 2.5, the relative clause with an interrogative pronoun is extremely common in most pre-19th-century texts. The pronoun, usually *zein* ‘which’, is used together with a subordination prefix (*bait-*) or suffix (*-en*) on the verb (unmarked verb forms are also found, though):

- (42) *gizon bat* [zein bait-zen paralitiko]
 man one which SUB-AUX.PST.3SG paralytic
 ‘A man who was paralytic’ (LeizTest)
- (43) *Zazpi Pekatu kapital-ak*, [zeñ-ai deit-zen zaizte-n pekatu
 seven sin capital-PL which-DAT.PL call-IPFV AUX.3SG-SUB sin
 mortal-ak]
 mortal-PL
 ‘seven capital sins, which are called mortal sins.’ (OA)

Nowadays, their use is limited to written formal register and especially with long clauses, or when an oblique case is relativized (i.e. when the prenominal construction is impossible or very awkward). Traditionally, the construction was severely criticized. For example, Lafitte (1991 [1944]: 407) called it “atroce” and condemned it altogether.

The reason to reject it is that many scholars (for example Lafitte 1991 [1944]; Haase 1992; Trask 1998) and also many speakers consider it a calque from the Romance languages. The issue, however, has not been studied in any detail that would go beyond stating the superficial similarity between constructions found in Basque and the surrounding Romance languages.

Here I will try to assess the role of contact in a more principled way. Moreover, I will also discuss if and how the construction could have developed via language-internal processes. As it will become clear, it is not possible to offer one firm explanation, but, nevertheless, a complex scenario of interwoven internal and external motivations seems to emerge from the discussion. On the one hand, the appearance of *zein* relative construction is most probably related to the spread of similar relativization strategies in many European languages. On the other hand, the exact influence that the neighbor languages exerted on Basque is hard to pinpoint, and factors internal to the language are also to be taken into account.

The structure of this section is as follows: section 3.2.1 introduces the topic of morphosyntactic borrowing and the way it used to be dealt with in Basque linguistics. In 3.2.2, Romance relative constructions and their history is discussed: the different construction in French, Spanish and Occitan are first briefly described, and then several proposals of how interrogative pronouns grammaticalize

into relative pronouns are presented. Section 3.2.3 takes up the Basque *zein* relative. First, the question of how the Basque construction could be related to the ones found in Romance is analyzed. Then, since contact-induced grammaticalization and grammaticalization driven by language-internal factors are believed to involve similar mechanisms, the grammaticalization of *zein* is looked upon from within the language.

3.2.1 Contact-induced language change

In contrast to direct borrowing of morphemes or phonological substance (“replication of linguistic matter”, as put by Matras & Sakel 2007), in the problems I am dealing with here, contact situation might result in “pattern replication” or processes of creating new constructions or changing existing ones due to contact, but using elements already present in the language. A change in word order (such as the shift from prenominal to postnominal construction) in the typology of contact induced changes proposed by Heine & Kuteva (2005) falls into the category of restructuring: changes that do not involve grammaticalization (figure 3.1). The emergence of *zein* relative, in turn, would involve contact-induced grammaticalization.

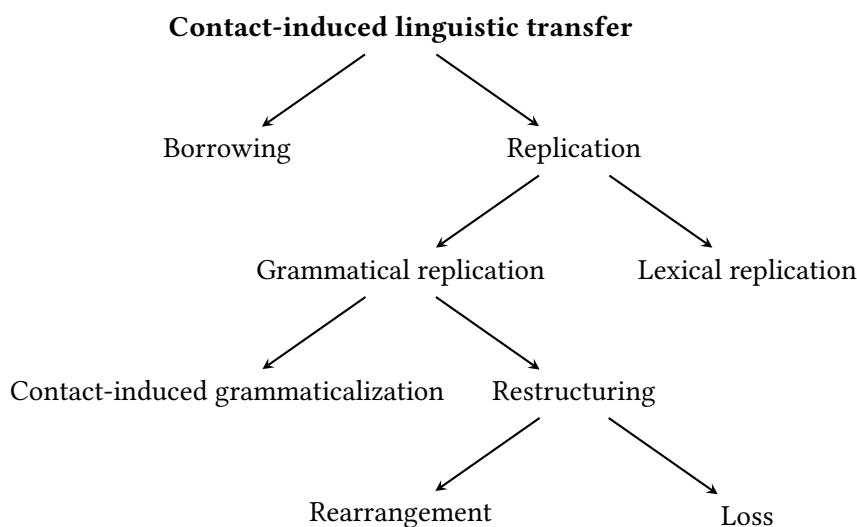

Figure 3.1. Main types of contact-induced linguistic transfer according to Heine & Kuteva (2005, 2008).

The concept of contact-induced grammaticalization is described by Heine & Kuteva (2005: 81) in the following way:

- (44) a. Speakers notice that in language M there is a grammatical category Mx.

- b. They create an equivalent category Rx in language R on the basis of the use patterns available in R.
- c. To this end, they draw on universal strategies of grammaticalization, using construction Ry in order to develop Rx.
- d. They grammaticalize Ry to Rx.

This process is in fact equivalent to grammaticalization, as the new category in the replica language goes through the stages that led to the relevant category in the model language:⁷

The main purpose of this book is to demonstrate that the transfer of grammatical meanings and structures across languages is regular, and that it is shaped by universal processes of grammatical change. Using data from a wide range of languages we will argue that this transfer is essentially in accordance with principles of grammaticalization, and that these principles are the same irrespective of whether or not language contact is involved, and of whether it concerns unilateral or multilateral transfer (Heine & Kuteva 2005: 1).

The resulting construction need not be exactly the same as in the model language. As Matras & Sakel (2007: 854-855) put it: “The replica construction may contain certain features that cannot be compromised. This means that there are morphosyntactic constraints in operation, hence a need to ‘accommodate accordingly’ (...) rather than just to ‘grammaticalise’”. In this model of contact-induced change speakers act as creative agents and adapt the source structures to the limitations and requirements which operate in the replica language.

3.2.1.1 Language contact and Basque

Before focusing on *zein* relative construction, a broader look at the issue of syntactic borrowing into Basque is in order: it has been a common practice to explain many features of Basque through contact, but with little in-depth studies. Basque is not exceptional, though; Harris & Campbell (1995: 120) stated the following about the issue:

Syntactic borrowing is perhaps the most neglected and abused area of syntactic change. Excesses in the past are well known and require little comment here; more

⁷ Matras & Sakel (2007) hypothesise that apart from “standard” gradual change an abrupt grammaticalization which leaps over various stages might also happen. As stressed by the authors, “[f]or methodological reasons, it is of course difficult to access data on the spontaneous emergence of constructions which have led to diachronic change. It is just as difficult to make secure predictions about the likelihood that attested spontaneous cases of contact-induced grammaticalisation in contemporary language use will ultimately lead to diachronic change. The argument for a link between spontaneous grammaticalisation and diachronic change remains, therefore, an analytical-theoretical one”.

disturbing is that such problems persist even to the present day. Current views range from the extremes on the one hand, that syntactic borrowing is either impossible or is very rare, to on the other hand fanciful explanations that all otherwise unexplained syntactic eccentricities in a language may be due to foreign influence.

In Basque linguistics the idea of syntactic borrowing until very recently was indeed abused: everything that was not deemed suitable in the idealized language model (some sort of a canonical SOV language) or everything even remotely similar to some Romance construction was automatically labeled as borrowed. Thus, the following morphosyntactic features were or are thought to be borrowings (the list is not exhaustive):

- Periphrastic constructions (participle + **edun/izan*), indefinite article.
- Postnominal relative clauses, Romance-like subordinate clauses: *zein* relatives and clauses with conjunctions such as *zeren* ‘because’).
- Future participle *-ren/-ko* Mitxelena (2011 [1981]).
- De Rijk (2008) mentions (without giving his own view, though): instrumental agent in passives (*satanez tentatua zen*), pluperfect (*erori izan zen*), intransitive reciprocals and reflexives.
- *A Grammar of Basque* (Hualde & Ortiz de Urbina 2003): extended use of *bat* to correspond to *un(o)*, *nonnahi*, *zernahi* indefinites.
- Lafon: correlative RCs, *zein* RC, word order in complement clauses with *-la*, *ezen* particle in complement clauses.
- Haase (1992) (some examples): the emergence and contexts of use of indefinite article, use of instrumental and comitative cases, resultative constructions.

Thus, at the risk of exaggerating, it seems that only features related to ergativity, head-final word order or others which are somehow strikingly different from what is found in Romance are thought to be “genuinely” Basque.

What is more important, saying that something is borrowed usually blocked any further investigations, as if the exact process of how this or another feature was modeled upon the neighboring languages was uninteresting. Recent advances in the area of language contact have shown that transfer of syntactic features from one language to another is far from straightforward and far from uninteresting.⁸

⁸ There have also been important exception to this tendency. For example, Trask (1998) represents the opposite pole: he claims that Basque grammar, despite heavy pressures from outside and centuries of intense contact, somehow managed to remain unchanged (contrary to what happened in phonology and lexicon, which he estimates to be borrowed in a very large proportion).

More recently, however, there have been more principled attempts to assess the role of language contact on Basque morphology: notably Mounole (2011) and Manterola (2012, 2015).

Mounole (2011: 283 ff.), who analyzes the changes in Basque verbal system between the 16th and 18th centuries, briefly but accurately discusses the change of perfect to past tense in northern Basque, which was traditionally thought to be modeled on French. Mounole shows that there are two serious problems with that idea. The first one is the sociolinguistic reality of the northern regions Basque country. As is widely accepted, bilingualism is necessary for profound changes to take place. Basque speakers, however, were in contact with Gascon, rather than with French and French-Basque bilingualism is rather late (Mounole 2011: 284). Gascon perfect did not evolve into past tense, and that is why the idea of borrowing is unlikely. The second problem is chronology: the developments in Basque actually precede changes that French underwent. Thus, Mounole concludes that the change from perfect to past is best understood as language-internal process and contact with French could have intensified it once bilingualism became general.

Manterola (2015: 523 ff.), in turn, discusses the widespread belief that Basque definite and indefinite articles emerged and spread due to contact with Romance. He does not preclude this possibility altogether, but signals important problems Basque definite article poses for Heine and Kuteva's theories of language contact: the article seems to be more grammaticalized in Basque than it is in Romance. Heine & Kuteva (2005) predict the opposite: according to them, the grammaticalization stage is always lower in the replica language. Regarding the indefinite article, there are also difficulties to accommodate Heine and Kuteva's predictions (e.g. the plural form *batzuk* seems to be quite old, and, according to the grammaticalization scheme proposed by Heine and Kuteva, plural forms from articles from 'one' appear only very lately). Manterola poses interesting questions for both theory of contact and Basque linguistics and criticizes studies where the historical data is not taken into account or at best not treated carefully enough (e.g. Haase 1992, whose claims are later repeated in many of Heine and Kuteva's work). He rightly concludes that a thorough study of a given phenomenon within the languages involved is necessary in order to venture any contact-related explanations.

The studies by Mounole and Manterola clearly show that to propose that a given feature developed because of contact with another language, the relevant structures in both languages, their properties and chronologies must first be ca-

refully looked at. It might seem obvious that one should proceed in this way rather than be satisfied with superficial similarities found in modern varieties, but in Basque linguistics this was not always the rule.⁹

3.2.2 Romance relative clauses and their history

Interrogatives are cross-linguistically a common source of relative clause markers, especially in the languages of Europe (and languages in contact with European languages, see Comrie 1998). They are found, for example, in Romance, Slavic, some Germanic languages, Modern Greek, Hungarian or Georgian (Heine & Kuteva 2006: 205). Basque *zein* construction is also mentioned by Heine & Kuteva (2006). Due to its prevalence in Europe and relative rarity outside it, Haspelmath (1998) includes this type of relative clauses among the features of the so called Standard Average European.¹⁰

Interrogatives in RCs were used in Latin and are still present in all modern daughter languages. Romance languages, however, innovated a new construction with the pronoun 'which' (French *lequel*, etc.). Interrogative based RC is more recent in Germanic languages (Heine & Kuteva 2006: 219), for which Latin and Romance influence is frequently invoked as explanation, even though, as stated by Heine & Kuteva (2006: 221), 'there is no compelling evidence'. Also other scholars find it difficult to provide direct proofs of contact-induced changes in interrogative pronoun-based RCs. As regards constructions with the pronoun 'which' in Romance, for example, the following observation can be found in the literature:

I have not found, however, clear evidence that the change started in one particular Romance language and spread to the others. In principle the question of borrowing cannot receive a clear answer, and in such cases the hypothesis of multiple innovations responding to the needs of the written style is to be favored (Giacalone Ramat 2008b: 133).

Situation is somewhat similar in Germanic languages:

The first uses of the *who* series of relative clause markers found in English are possessive *whose* and oblique *whom*, both of which are found as early as Chaucer (Jespersen 1927: 80). This initial adoption of interrogatives as relative clause markers has sometimes been said to be a result of French language contact and/or

⁹ Ideally, the varieties of Romance spoken in or near the Basque regions should be taken into account. Here however I will limit myself to review the literature available on the topic of relative clauses for French, Spanish and Gascon in general.

¹⁰ Something similar happens with relative pronouns related to demonstratives: they are mostly found in European languages (Comrie 1998; Diessel 1999).

influence from written Latin, although direct evidence for this is rather lacking (...) (Hendery 2012: 49).

As we will see in this section, the situation is no different for Basque, where compelling evidence of borrowing is also missing. This fact is hardly surprising: if such evidence is difficult to obtain for languages with long and rich written records, it ought to be even more complicated in the case of languages with more limited diachronic data, such as Basque.

3.2.2.1 An overview of relativization strategies in Romance

As noted by Stark (2016), the only type of change that happened in Romance relativization concerns the paradigms of relativizers: pronouns and uninflected particles (usually complementizers, especially *que*).

In Classical Latin full paradigms of relative pronouns *qui*, *quae*, *quod* and of interrogative pronouns *quis*, *quid* were employed in relative clauses. This system was eventually simplified on the way to modern Romance, e.g. in Italian we have *che* and *cui*, and in French *que* and *qui*. Romance languages also use forms derived from Latin *qualis*, which was originally used in correlatives (*talis...*, *qualis...*, Meyer-Lübke 1900: 694; see also below). Pronouns derived from *qualis* are usually accompanied by a definite article (Sp. *el cual*, Fr. *lequel*). According to Giacalone Ramat (2008b: 118), “This innovation is common to Romance languages and attested in all of them from early documents onward. It might have developed in one particular language and have spread to the others through borrowing or it might be a case of multiple innovation from a common Latin source”.

In Old French the most frequently encountered pronouns are *qui* for the subject and *que* otherwise (Foulet 1998: 176 ff.), even though *que* also sometimes appeared in subject relatives. There was also *cui* (especially *a cui*) for indirect objects (also occasionally with the meaning of *dont* or *duquel*), *qoi* after prepositions with inanimates, *dont*, and very infrequently *li quels* or *la quele*. According to Ménard (1968: 42), *liquels* or *lequels* started to be used in the 13th century, but became frequent only in the 15-16th. *lequel* was not used in subject and object relative clauses (Hirschbühler & Rivero 1982: 126). As put by Meyer-Lübke (1900: 697):

En français, *lequel* acquiert une large extension au XIVe siècle; aux XVe et XVIe siècles, il est d'un usage illimité, mais ensuite il recule de nouveau, fait presque entièrement défaut au XVIIIe siècle et de nos jours s'emploie dans une proportion analogue à celle de l'ital. *il quale*, par conséquent surtout lorsqu'on désire établir la distinction de genre et de nombre et le plus souvent lorsqu'un relatif accompagné d'une préposition se rapporte à un nom de chose.

In Spanish we find the invariable *que* for subjects and objects, *qui* and *quien* for people (*qui* disappeared by the end of the 14th century; Hirschbühler & Rivero 1982: 126) and *cuyo*. Complex pronouns are *el que* and *el cual*. The pronoun *cual* was used until the 16th century and *el cual* “se pone de moda en el siglo XV como relativo literario y enfático” (Lapesa 2000 [1974]: 392). As for semantics, in Medieval Spanish *cual* introduced restrictive relative clauses (Girón Alconchel 2010: 312); *el cual*, however, already in the 15th century was used in non-restrictive clauses when used in subject and object RCs, and in any type when used in oblique RCs (Girón Alconchel 2010: 322).¹¹

The pronoun *el cual* was not very frequent in texts. In *La Celestina* (Martínez Marín 1983) in non-restrictive subject and object RCs *que* occurs 169 times and *el cual* 30; in oblique RCs we have 20 *que* and 26 *el cual*. In all restrictive RCs *que* clearly predominates. In oblique RCs restrictive *el cual* occurs only two times. In another study (López Ruano 2011), a 16th text is analyzed, and the results are as follows: *que* accounts for 50% of examples and *cual/el cual* 7,2% (even less frequent are *quien* and *cuyo*, with 3% and 1%, respectively). Finally, Girón Alconchel (2006) provides frequencies of oblique relatives in the 17th and 18th centuries: *el qual* is not very frequent (6%), and *que* clearly predominates (51%).

The system of Old Occitan (Jensen 1994: 132 ff.) was similar to that of French or Spanish: we find simple relative pronouns (masculine and feminine nominative *qui*, *que*, accusative *que*, *cui* –used with people–, neuter *que*), *cal* and *lo cal*, *don* (< *de unde*) and *on* (< *unde*). Nominative *que* and *qui* had the same function, the former being much more frequent. *que* was also used with prepositions. As for *lo cal*, which alternated with *cal*, it was very infrequent (“apparaissant surtout dans la prose juridique des chartes ou dans des ouvrages d’érudition tardifs”, Jensen 1994: 136). This system was further simplified: according to Rohlfs (1977: 198), *qui* is used in modern Bearnese, while *que* predominates in other parts of Gascony. Elsewhere in Occitania *que* is also practically the only device found in relative clauses (Olivieri & Sauzet 2016: 342-343).

3.2.2.2 Grammaticalization of relative pronouns

If Heine & Kuteva (2005) are right about contact-induced grammaticalization, the mechanisms of language change operate in the same way whether the trigger for grammaticalization comes from outside (another language) or from within the language. The way in which interrogatives become relative pronouns is thus

¹¹ “A comienzos del siglo XV ya es general la situación que va a ser la norma desde el siglo XVII al XX: *el cual* no preposicional se usa sólo en explicativas y el preposicional en explicativas y especificativas” (Girón Alconchel 2010: 322).

relevant to the problem of *zein* construction, regardless the ultimate reason of its entering the language.

Three different explanations were proposed for the development of relative constructions with interrogatives. The first one –from complement to relative– is usually invoked for English. The other two –from correlative to relative and from textual cohesion device to relative– were proposed for Romance.

According to Heine & Kuteva (2006), the starting point of the development of this type of RCs are complement clauses of verbs of perception or cognition such as ‘I don’t know who came’, where ‘who’ is indefinite. The definite complement clause such as ‘You also know who came’ is then reanalyzed as a headless relative construction: ‘who came’ = ‘the one who came’. The last stage involves extension to headed RCs: ‘Do you know the woman who came?’. An important point is that a given language need not use all its question words as relative pronouns, e.g. in most varieties of German only *wie* ‘how’ reached the relative pronoun stage, while others (*was* ‘what’ or *wer* ‘who’) can only introduce complement clauses (Heine & Kuteva 2006).

This scenario can be illustrated with data from the history of English, in which interrogatives began to be used in RCs during the Middle English period (Romaine 1982: 59 ff.). Before, an invariable particle and forms of the demonstrative pronoun were used to introduce RCs. According to Romaine (1982), interrogatives were initially used in generic relatives, with the meaning similar to modern *whoever* or *whatever*. Further development can be described as follows: “the transition from interrogative into relative pronoun began in types of indirect questions where the interrogative character of the pronoun became weakened and the pronouns so used were generalizing relatives. The final stage in the development occurred when the pronoun referred to a clearly definable antecedent and was used with a strictly relative function” (Romaine 1982: 61). The new RC tended to be non-restrictive (Hendery 2012: 49).

Regarding to accessibility, Romaine (1984: 463) argues that “new strategies of relativization will enter a language in «reverse» order on the Keenan-Comrie accessibility hierarchy. In other words, the change «sneaks in the back door» via the least frequently relativized positions, and spreads out from there”. Initially, English interrogatives were used to relativize genitives and objects of prepositions. The pronoun *who* was the last to enter the system. As explained by Romaine (1982: 62):

The WH form *who* was the last to establish itself as a relative on a par with *which* and *that*, although the inflected forms *whose* and *whom* had been in use since the earliest part of the Middle English period. In the first half of the fifteenth century,

who appears in a strictly relative use in a few stereotyped closing phrases of letters, but the use of *who* (instead of *which* or *that*) with personal antecedents was confined to this epistolary use until the sixteenth century.

Another scenario of how an interrogative pronoun-based construction could develop was put forward for Latin and Romance languages: from correlative to relative (Elvira 1985). Discussing the origins of *cual* as relative pronoun, Elvira (1985) proposed that it originated in a correlative construction, which consisted of *qual* ‘which’ and *tal* ‘such’. Initially there were two pairs of correlative structures with different ordering of elements: (1) *qual...*, *tal...* and (1’) *qual* with a noun, *qual cosa...*, *tal...*, (2) *tal...*, *qual...* and (2’) *qual* with a noun, *tal cosa...*, *cual...*. The last construction is of most interest here as many examples of it come very close to relative clause:

- (45) a. non podien de gran cueyta nin leer nin orar / ca perdien tal consejo
qual non podrien trobar (SMillán: 297cd, Elvira 1985: 307)
b. que fiz fasta aquí seruiçio / en tal lugar qual deuia (Troy-359: 5-6, Elvira 1985: 307)

The first step is the omission of *tal*. In (1) and (1’) *tal* is replaced by a pronominal or adverbial form, which could be omitted. Then the clause was reordered: *te prometo qual cosa tu quisieres* instead of *qual cosa tu quisieres (esa) te prometo* (Elvira 1985: 308). In the case of (2), the result is a headless relative. Finally, (2’) produces a restrictive relative clause:

- (46) a. enbio llamar otros dos grandes sabios, quales el nombro (DozeSabios-LXVI: 117, Elvira 1985: 309),
b. Era costumbre que el dia de la Pascua daua el merino al pueblo un preso, qual ellos quisiessen (SMateo-27: 15, Elvira 1985: 309)

The last proposal concerns especially constructions such as Spanish *el cual*, where the pronoun ‘which’ is accompanied by a definite article. For Italian, Giacalone Ramat (2008b) argues that *il quale* was first a device of textual cohesion. In the history of Romance languages a tendency for the development of invariable relative markers can be observed: a reduction of case marking and weakening of gender and number distinctions happened in relative pronouns (Giacalone Ramat 2008b: 116). This tendency is particularly visible in non-standard varieties of Romance and less in standard ones, which apart from invariable markers also employ several others (e.g. *cui* and *il quale* in Italian). The question is thus why Romance languages would innovate a relative pronoun which is typologically quite uncommon and which goes against the tendency for the use of invariant markers? What Giacalone Ramat (2008b: 108) proposes is the following:

I will argue that this change is an instance of a number of changes which took place in early Romance syntax under the influence of specific characteristics of the written language. It is well-known that written texts, since they can be planned more carefully than spoken texts, may favor a greater degree of explicit encoding of structural relations between clauses. I suggest that the re-organization of the relative clause paradigm in Romance languages was prompted by competing pressures: on the one hand, the tendency toward clarity and precision and, on the other, the tendency toward simpler paradigms and invariant forms, which in turn is the reflex of economic motivations.

Giacalone Ramat (2008b) observes that Italian *il quale* is mostly non-restrictive and in Old Italian texts it is frequently found in sentence-initial position, where its function is to link the sentence to what was said previously. In this way the cohesion of text was enhanced. It was thus a textual deixis device, similar to *questi*, *quegli* or *il sopradetto*. Such use goes back to the Latin *relatif de liason* or connective relative, such as (47).

- (47) id oppidum Lentulus Spinther X cohortibus tenebat; *qui* Caesaris adventu cognito profugit ex oppido
 ‘Lentulus Spinther held this town with ten cohorts; who when he was informed of the arrival of Caesar, left the town’ (Caesar, *De bello civili*, Giacalone Ramat 2008b: 123)

In Old Italian this construction was rendered by *il quale*:

- (48) La reina... che essa l’ordine seguitasse le domandò. *La quale* vezzosamente e con lieto viso incominciò.
 ‘The queen... ordered her to follow suit. Who graciously and with a joyful face began (to say)’ (Boccaccio, *Decameron*, Giacalone Ramat 2008a: 27)

Other relative pronouns were not suitable for that function: “firstly, they were preempted by their restrictive function; secondly, the form *che* was also used as a subordinating device for complement clauses; finally, as invariable items, they were not adequate for the degree of precision required by the written language”. Giacalone Ramat also suggests that the correlative and comparative functions of *qualis* might have contributed to the development of the relative construction.

In Old Italian texts *il quale* usually relativize subjects (40-70% of examples, depending on text). The percentage of objects is low. Object and subject relatives are also usually non-restrictive. As put by Giacalone Ramat (2008b: 129),

The frequencies in our data might also reflect the diachronic development of *il quale*, suggesting that the non-restrictive uses are primary while the restrictive uses are secondary. On the basis of these data it seems that *il quale* entered the relative paradigm starting from the most accessible positions, namely Subject first and then Object and only later were the other positions down the hierarchy relativized.

The high frequency of subjects can be explained in the following way: “*il quale* normally provides information on some activity performed by a referent already identified in the main clause and that this referent is usually human and likely to take the subject role” (Giacalone Ramat 2008b: 129).

With reference to other Romance languages, Giacalone Ramat (2008b: 132) observes that the developments might be differ in details, but they “show a common pattern of development”. Indeed, in a paper devoted to the use of the pronoun *cual* with a noun (*la cual ciudad*), Pons Rodríguez (2007) points out to the following facts of Old Spanish, which relate very well to what Giacalone Ramat (2008b) says:

Si bien a un pronombre relativo como *el cual* se le supone la capacidad inherente de introducir subordinación, nos encontramos, con notabilísima frecuencia en la lengua antigua, a este pronombre relativo encabezando oraciones que no podrían calificarse de subordinadas sino de yuxtapuestas; en ellas, *el cual* encabeza un enunciado independiente, aunque remitiendo a un antecedente contenido en el discurso anterior. (...) En la lengua medieval, en cambio, esas estructuras con *el cual* pueden abrir un periodo nuevo con comentarios inéditos sobre el tema del discurso, dan información nueva y desempeñan un papel fundamental en el avance de la progresión temática (Pons Rodríguez 2007: 1).

Barra Jover (2007), in turn, draws attention to the fact that most discussions of *el cual* focused on relative clauses, and argues that its development should rather be seen as an innovation which affected the whole architecture of prose through the introduction of a new text cohesion device (*el cual* is in a way similarly to *el dicho, tal* or *semejante*). At the beginning, *el cual* was used similarly to the demonstrative *este*, but came to mark topicalization. There were two types of *el cual*: pronominal (*el cual*) and determiner (with a nominal, *la cual carta*). According to Barra Jover (2007), the discourse was organized as represented in (49) (‘topic’ refers to the nominal argument already introduced in the discourse, while by ‘focus’ new referent is meant). Example (50), a fragment from *La Celestina*, which contains several occurrences of *el cual*, illustrates this function.

(49) [comment [topic_i / focus_j]] [topic_{i/j} [comment (focus_k))] [topic_{i/j/k} [comment (focus_l)]]

(50) Entrando Calisto en vna huerta empos de vn falcon suyo, hallo ay a Melibea, de cuyo amor preso, començole de hablar; de la qual rigurosamente despedido fue para su casa muy angustiado. Y fablo con vn criado suyo llamado Sempronio, *el qual*, después de muchas razones, lo endereço a vna vieja llamada Celestina, en cuya casa tenia el mesmo criado vna enamorada llamada Elicia. *La qual*, viniendo Sempronio a casa de Celestina con el

negocio de su amo, tenía otro consigo, llamado Crito, *al qual* escondieron. Entretanto que Sempronio esta negociando con Celestina, Calisto esta razonando con otro su criado, por nombre Parmeno; *el qual* razonamiento dura fasta que llega Sempronio y Celestina a casa de Calisto. Parmeno fue conocido de Celestina, *la qual* mucho le dice de los fechos y conocimientos de su madre, induziendole a amor y concordia de Sempronio (*La Celestina*, Barra Jover 2007: 9-10)

Barra Jover (2007) thinks that the origins of relative pronoun *cual* and deictic or relative *el cual* are different. The former would develop from correlative structures as Elvira (1985) proposed. With regard to the latter, the relative function is according to Barra Jover (2007) secondary and the topicalised *el cual* developed through influence of Latin: in Classical Latin (and also later) chaining of topics with relative *qui* was very common. When *el cual* was used with a preposition the clause could be interpreted as non-restrictive relative clause: this would be the first step towards becoming a relative pronoun. Later also higher positions of the Accessibility Hierarchy became available for *el cual* and restrictive uses also appeared. The whole path would thus be the following (Barra Jover 2007: 30):

(51) topicalization > non-restrictive relative > restrictive relative

Topicalized *el cual* started to be used in legal texts, but later extended to other types of texts and in the second half of the 15th century became common also in narrative. It continued to be quite frequent until the 18th century.

In summary, three different grammaticalization paths with relative pronoun as the end point are described in literature: from complement clauses, correlative constructions and textual cohesion device. A question we could ask is whether all of them are correct, but apply to different languages and/or constructions or maybe we should look for just one grammaticalization process for different, but yet similar constructions. I will assume the former idea: the peculiarities of the language and construction in question should be taken into account. In the next section, I will try to assess whether any of these path could explain the Basque *zein* relative. I will show that the second seems to explain the data quite well, but the other two cannot be ruled out completely.

3.2.3 The development of *zein* RC

3.2.3.1 Influence of neighbor languages

In this section I will look at the *zein* relative clause from the point of view of the contact between Basque and the neighbor Romance languages. First of

all, I will point out to several differences between the Basque and Romance constructions, which a scenario of the development of the construction has to accommodate. The second problem is to clarify which of the relative clause found in Romance could served as model for the Basque construction. I will focus on the correspondence between *zein* and *el cual* or *lequel* and consequences it has for the explanation of the source of the Basque pronominal relative.

If Basque *zein* RC was created via contact-induced grammaticalization, it could have happened in the following fashion: speakers “realized” that elements used to introduce relative clauses in Romance are also used in other contexts, such as questions and complement clauses (‘I know who did it’ type). Basque interrogative pronouns fulfilled these functions, but not that of relative pronouns. The innovation consisted in extending the range of contexts in which Basque interrogatives could be employed. The pronoun would be thus placed in the first position of the subordinate clause (following the model). It is possible that another constructions of the type [conjunction+subordinate clause] existed in the language: complement clauses with *ezen*, cause clauses with *zeren*, etc. This would facilitate the process. Nevertheless, it is difficult to establish any reliable chronologies between the different constructions of this type.

Hence, in general lines the whole process seems quite straightforward. However, there are some caveats and complications that have to be mentioned. They indicate that a more complex scenario than the one sketched above is necessary. Romance and Basque relative clauses differ in several respects, which suggests that the source constructions were adapted to Basque grammar. The result of this adaptations is that Basque *zein* relatives have several elements which are not present in the model constructions.

First of all, in Basque the verb in the RC (as well as in other subordinate clauses) obligatorily carries a subordination affix (*bait-* or *-en*, depending on the time period and dialect). In Romance languages there is no such morpheme, and the only subordinating element in the clause is the clause initial relative pronoun or complementizer. Thus, Basque subordinate clause is, in a way, doubly marked. As a result, as pointed out by Oyharçabal (1987: 306), the presence of the subordinator indicates a process more complex than just “simple” calque,¹² in which case we would not expect any other element apart from the relative pronoun. As a matter of fact, relative clauses without the subordinator are also attested (cf. section 2.5.3). They are less common than the variant with a subordination

¹² Cf. Lafon (1999 [1973]: 44): “On en est venu à imiter servilement les phrases françaises et espagnoles à relatif et substantif antécédent, en se servant de *nor*, *zer*, *zein* «lequel?» comme de pronoms relatifs”.

marker, but in the southern dialects even as much as a quarter of all examples are of this type. In the northern dialects they are practically unheard of.

Another indicator of adaptation are forms of the pronoun reinforced by the emphatic particle *eta* (which when used as coordinator means ‘and’): in western areas we have *zein eta*, and *non eta* is attested in Roncal Valley. Their function is the same as the simple variant. There seems to be no equivalent of such complex pronouns in the Romance languages.

Finally, in Basque the choice of relative pronouns is more narrow than in the Romance languages, where all interrogatives can be used in RCs. In Basque, however, *zein* ‘which’ is by far the most commonly found. Also quite usual is *non* ‘where’. Others, such as *nor* ‘who’ or *zer* ‘what’, are very uncommon. There are sparse examples of *nor* ‘who’ relativizing grammatical cases, but *zer* ‘what’ is only found in oblique contexts: *zegaz* ‘with what’ or *zergatik* ‘because of what’. According to Oyharçabal (1987: 304), the fact that not all pronouns can introduce a relative clause in Basque leads to the following conclusion: “Ceci est un élément important qui laisserait penser que l’imitation du modèle roman n’est pas aussi «servile» qu’on l’a dit, mais qu’elle n’a pu s’effectuer qu’en utilisant des recours disponibles dans la langue”. The situation in Basque is thus reminiscent of the one found in for example some Germanic languages, where, as pointed out by Heine & Kuteva (2006), not all pronouns reached the last stage of the development, namely the relative pronoun stage. But, given the intense contact between Basque and Romance languages, the fact that *zer* is used so little is surprising because it would seem as natural equivalent of the most frequent Romance *que*.

The choice of *zein* –and not *zer* ‘what’– is thus far from obvious. It does not seem that *zein* was more suitable for the relative pronoun role. Basque *zein* construction is used to relativize all cases. Subjects and local cases are most frequent, and over a third of examples analyzed here are with oblique cases. Basque *zer* (or *nor* for human referents) would fit this function equally well. As mentioned with reference to French, *lequel* seems to be resorted to especially when gender and number distinctions are necessary (which *que* does not distinguish). Basque does not have gender, so this point is irrelevant. As for the number, *zein* as relative pronoun can have distinct singular and plural forms (depending on the dialect and time), but this appears to be an innovation. We can hypothesize that at the time the borrowing happened, the definite article was not yet fully grammaticalized and even if the model was definite (such as *el cual* or *lequel*), indefinite *zein* was used at first. In western dialects the pronoun has a plural form *zeintzuk* (with *-zu* pluralizer found also in *batzu(k)* ‘some’). It seems that it was used first

in relative clauses and then spread to questions: first examples of *zeintzuk* as relative pronoun date back to the 16th century (Betolaza, Lazarraga), but it appears in questions in the mid-17th (Kapanaga).¹³

In sum, there are several interesting differences between the Romance relative clauses and their Basque counterpart.

So far, I have been talking about Romance relativization strategy in general, without pointing out to a specific construction that would be copied into Basque. Indeed, when contact with Romance languages is invoked as explanation of the *zein* RC, the source construction that is meant seems to be the general pattern [WH-PRONOUN + CLAUSE], or, put differently, some sort of imprecise influence of Romance subordination model is proposed. The problem is on which level of grammatical abstraction the process operates: it is clear that concrete constructions can be replicated, but the question is whether more schematic ones are also borrowable. Alternatively, it might be the case that only specific low-level constructions can be involved, and only gradually, via step-by-step changes, a more general convergence between two grammars can be reached. In other words, Basque would not copy Romance-like strategy of relativization or of subordination in general, but rather various concrete constructions (even though the overall result might be that of similarity between the Romance subordination and part of Basque subordination at a rather abstract level). In any case, it seems to me that the more detailed account of the replication process, the more convincing it becomes, and therefore one should at least try to identify which was the construction that served as model. Moreover, if the [WH-PRONOUN + CLAUSE] pattern was copied, then we would probably expect a wider range of pronouns in the Basque equivalent than just *zein*.

An alternative is thus to narrow down the possible source constructions to the one that corresponds best to *zein*. As we have seen in the previous section, Romance languages had (and continue to have) a rather complex system of relative pronouns. An obvious candidate is the Spanish *cual/el cual* French *lequel* or Gascon *lo cal* (for simplicity, in what follows, I will refer to them as [lequel]). Outside relative clauses, Basque *zein* is used where [lequel] is found in Romance languages, e.g. in direct and indirect questions.

The Basque translation of the Bible by Leizarraga seems to confirm this idea, even though there is no one-to-one correspondence between the French and

¹³ The pronoun *nor* also develop a plural form: “La oposición exclusivamente occidental de pl. *nortzuk* a sing. *nor*, etc., no es con seguridad mucho más antigua que la innovación castellana que hoy lleva a oponer según el número *quiénes* a *quién*, aunque el modelo de la pluralización (*batzu* «algunos» de *bat* «uno» más *-zu*, de donde *batzuk*, *batzuek*, *batzuak*) nada tenga de reciente” Mitxelena (2011 [1981]: 529). The Spanish *quienes* starts to be used in the mid-16th century.

Basque relative pronouns. As already mentioned, in the 16th century *lequel* was quite usual in written French and in the Basque text it is usually translated by *zein*. Table 3.2 compares the French original and its Basque version in the use of relative clauses. The results are the following: of 19 occurrences of *lequel*, 14 are rendered by *zein*. The most frequent French relative pronoun *qui* (also *qui* with prepositions) is also sometimes translated as *zein*.

Table 3.2. Basque and French relative clauses in Saint Matthew.

	<i>qui</i>	<i>que</i>	<i>lequel</i>	<i>ou</i>
Postnominal	31	–	2	–
Prenominal	27	14	3	6
<i>zein</i>	14	1	14	–

Turning to Spanish, it seems that *el cual* was less frequent than its French equivalent. In Betolatza (1596) there are two examples of *zein* RC and in one of them the original texts reads *los cuales* (there are no other examples of *el cual* in the Spanish text):

- (52) a. Eta Iesu-Kristogan bere Seme unijenito geure launagan, *zeina* izan zan konzebidua (Bet)
 b. Señor nuestro, *que* fue concebido por el Espiritu Santo
- (53) a. Lelengo bostak dira nezesidadekoak, edo errezibidurik, edo deseaturik *zeinzuk bagarik* ezin iñor salbadu leitekean, hetxietan badituz menosprezioagaiti. (Bet)
 b. Los cinco primeros son de necesidad, de hecho u de voluntad, *sin los cuales*, no se puede hombre salvar, si los dexa por menosprecio.

In an early 17th-century Basque text by Beriain (*Tratado...*), also translated from Spanish, out of 37 examples with *zein* compared to the original text, 31 have *que* in Spanish (*que* with prepositions included), six *quien* and two *cuyo*. There are no examples with (*el*) *cual* (at least in the fragment analyzed).

As for Kapanaga (1656), in the Spanish text there are only three examples of relative *el cual* (54)-(56) and only one of them is translated with a relative clause (54). In questions, *zein* frequently corresponds to *cual*, but other combinations are also found (57)-(60).

- (54) a. Sucipiat Dominus, &c. *en lo qual* piden que reciba Dios el sacrificio...
 b. Suscipiat Dominus, &c. *ceinetan* esquetandira errecibidu daguiala Iaungoicoac sacrificioa... (Kap)
- (55) a. haga el examen de conciencia, *el qual* tiene tres puntos.
 b. concienciaco examinea eguinbegui: daucaz *onec* iru parte. (Kap)

- (56) a. elque esta ala hora de la muerte, mire como murio Christo y siga aquel camino *por el qual* yra muy seguro.
b. erioçaco orduan dagoanac beguiratu daguiala, celan Christoc eriocea artu eguian, alan iarraitu bequio vide oneri, eta ioangoda seguru. (Kap)
- (57) a. *Que* son los Mandamientos que laley natural nos dicta.
b. *Zeinzuc* dira legue naturalac eracusten deuscuzan mandamentuac. (Kap)
- (58) a. *Que cossas* ayudan a guardar los Mandamientos
b. *Zein gauza* zuc lagunetan iacuz Mandamentuoneec gordeetaco. (Kap)
- (59) a. P. Y los que ban al Purgatorio *quales* son.
b. P. Eta Purgatoriora doaçanac *norçuc* dira. (Kap)
- (60) a. *De quales frutos* debemos diezmos, y quanto.
b. *Ze frutu* Zordeussagu amarrenari, eta premiziari, eta ceimbat. (Kap)

The analysis of translated texts is, on the whole, rather inconclusive, or brings different conclusions for French, where *zein* often translates *lequel*, and Spanish, where *zein* renders *que* in most cases. Nevertheless, we also have to keep in mind that Leizarraga's translations are slightly earlier than the first texts translated from Spanish.

As noted earlier, it seems that the Romance [lequel] was never very frequent: in all languages *que* was the unmarked option for introducing RCs, and [lequel] was more or less literary or formal. It appears that it was most frequent in French, which is reflected in the translation of the Bible mentioned above. Thus, the question is why Basque speakers would choose to copy this construction rather than the more common and more versatile *que* relative clause, arguably by means of *zer* 'what'. This is in fact the most important difficulty in explaining the emergence of *zein* RC through contact with Romance languages. Leaving this question aside for a while, I will now focus on the consequences of the hypothesis that *zein* was modeled upon [lequel].

To begin with, taking into account that [lequel] is the newest relative pronoun in Romance languages and that it was not very frequent and more characteristic of written language, the borrowing of the construction into Basque would be rather late. It could happen in the 16th century, together with first texts. Moreover, as mentioned earlier, in Gascon it was apparently very infrequent. Thus in the northern varieties the source language must have been French (and the influence of French on spoken Basque is rather late). It would be thus an innovation which entered the language through written registers and then spread to some extent (but it did not necessarily make it to the informal language).

There are two further outcomes of this idea. First, *zein* relative would initially only be found in texts heavily influenced by Romance languages (and especially in translations). Second, the borrowing would have happened independently in different parts of the Basque speaking regions, i.e. the constructions found, for example, in Lazarraga and Leizarraga could be separate innovations, which are similar because the relevant constructions in Romance languages are quite alike.

Starting from the former prediction, in general, *zein* relative is not only found in authors such as Leizarraga (a translation) and Lazarraga (a text heavily influenced by Romance prose), but also in few informal texts (such as a 16th-century letter by Etxauz) or in an old ballad (*Arrasateko Erreketa*, discussed in section 2.5.1). The former might not pose a problem, since we know Etxauz, the author of the letter, was an educated person and thus arguably likely to use a calqued construction. The latter example is crucial, though. It was written down in the late 16th century, but comes from earlier oral tradition. An example of *zein* RC in such a testimony would go against late borrowing and maybe against external influence in general; however, the example can be also understood as a kind of modal or result clause (which later evolved into *zein* relative construction, as I will propose later). With regard to printed books, the construction appears in many, if not most, 16th- and early 17th-century texts. A notable exception is Etxepare, which would support the hypothesis. RC with *zein* is also not found in *Refranes y sentencias*. In sum, the texts rather confirm the prediction that *zein*, initially at least, was more likely to appear in translations and the likes.

Concerning the issue of whether *zein* RCs found in different early texts are examples the same construction or rather parallel innovations, on the whole, there are several grammatical features common to all early attestations (as shown in the section 2.5). These are the following: the pronoun used (usually *zein*), the arguments relativized, restrictive or non-restrictive meaning, animacy of the head, length of the clause and its position in the matrix clause. Leaving aside the question of why *zein* is the preferred pronoun, some other features can be argued to be closely related to syntax and pragmatics of this particular type of relative clause, and for that reason likely to surface regardless of the origin of the construction. Since the pronoun is marked for case, it comes as no surprise that a wider range of arguments than in the gap strategy can be relativized. Length and position are probably related to the fact that the subordinate clause is apposed rather than embedded and also to the fact that the construction is marked and used preferably where the gap strategy is awkward or unacceptable.¹⁴

¹⁴ The Basque construction could in principle mimic the properties of Romance constructions. Since a large proportion of early Basque texts are translations, the properties of the *zein* RC

There are, however, two formal aspects in which there are major differences between texts. First is the choice of subordinator (*-en* or *bait-*) and the form of the pronoun: whether and how it agrees in number with the antecedent. Considering the former, *bait-* was no longer productive in the western varieties in the 16th century and that might be why *-en* was chosen. A more interesting question is in fact why *bait-* and not *-en* is used in eastern/northern Basque. I will come back to this issue in the next section to propose that the presence of *bait-* might be related to the source construction of *zein* RC. As for the paradigm of *zein*, there are several different systems in use in the 16th and 17th centuries: (1) indefinite regardless of number, (2) indefinite but also sometimes definite in singular and plural, (3) definite in singular and *zeintzuk* in plural, (4) indefinite in singular and *zeintzuk* in plural. These facts could support the idea of parallel developments.

On the whole then, even though the hypothesis that *zein* relative clause developed in Basque because of contact with Romance is plausible, when looked on in detail, several problems and unanswered questions arise. The most important points discussed in this section are the following:

- There are quite a few structural differences between the Romance and Basque relatives, which suggest that the construction was adapted into the language.
- The choice of *zein* and rarity of *zer* or *nor* are interesting, though difficult to explain.
- If the source construction was Romance [lequel], then *zein* RC would develop in Basque late, via written registers and (more or less) independently in different areas. Texts rather confirm these predictions. Also, in general, in texts translated from Spanish the correspondence between (*el*) *cual* and *zein* is less manifest than in texts which source language was French.

3.2.3.2 Language-internal factors

In this section I take a different approach to *zein* relative clause focusing on factors internal to the language. Afterwards, I will come back to the contact factors in order to combine both perspectives.

could to some extent be a consequence of the process of translation. In such situation, however, we would expect the Basque and Romance constructions to have very similar properties, and it is not clear whether it is so: for example it seems that Basque *zein* RC is more commonly restrictive than its Romance counterparts.

First of all, in order to understand how and why *zein* ended up in relative clauses, it is necessary to understand what other functions it had. According to *OEH*, *zein* is or was used in the following contexts:

- (i) Interrogative:
- Accompanied by a noun *zein etxe* ‘which house’.
 - Without a noun, ‘which’.
 - Pronoun ‘who’ (this is rather late, except one example in Pouvreau, in the 17th century).
- (ii) Relative pronoun.
- (iii) In exclamatives:
- (61) *zein handi* ‘how big!’
- (62) Cein triste dago-an ene bioç-a!
 how sad be.3SG-SUB my heart-DET
 ‘How sad my heart is!’ (Laz)
- (iv) Indefinite pronoun when followed by a possessive pronoun, e.g. *zein bere tokian* ‘each in his place’.
- (v) Standard marker in equatives: *hain(beste) ... zein* ‘as (much) ... as ...’:
- (63) a. hain xuri, *zein* elhurr-a
 as white as snow-DET
 ‘as white as snow’ (Oih)
- b. Bay se e-nas orren delicadu-a, *seyn* Judegu-a
 yes that NEG-be.1SG so delicate-DET as Jew-DET
 baricu-s.
 Friday-INS
 ‘Not that I am as delicate as a Jew on Friday’ (Mik)
 (*No que no soy tan delicado como judeo en viernes.*)
- c. edo nic içan baneu sufriceco / gach oec biozau aynbat çabala,
 / *cein* dodan buruan bena liberala / edocein cantaeta troba-
 ceco (Laz)
- d. Etsajaunen saria ezta ain koikari *zein* dirudi. (RS 497)
- e. Agur D. Juan Jauna, dala berori aen ondo etorri *seyn* vrte
 onac; selan dago berrori? (Mik)
 (*M. sea tan bien venido como los buenos años: como está V. M.?*)
- f. Serren da dustis aen gogorra / *seyn* diamantesco arria (Mik)
 (*Que es de todo mas duro / Que la piedra del diamante*)

- g. cerren erria içanic ain banatua, eta daucana ecsagûçaac aimbat montaña, eta ach artean, ceinda acudidu ecin leien aimbat bider, *cein* bear leuqueen Elexetara (Kap)
- h. Guïçonac eguin daguiela aen magestadeen borondatea, ain vioz ossoagaz *çeinda* angueruac çeruan. (Kap)
- i. Zelhatan dagoenak, bere gaizkia hain sarri entzun dezake *zein* ongia. (Oih)

(vi) Standard marker in comparatives:

- (64) a. Zerren dauca-n gloria igual-a zeinda
because have.3SG>3SG-SUB glory equal-DET as
aite-a-c, iaungoico da-n parte-z, eta guizon
father-DET-ERG god be.3SG-SUB part-INS and man
da-n parte-z andi-a-go-a, *ceinda* beste-c
be.3SG-SUB part-INS big-DET-COMPAR-DET than other-ERG
edugui al-leian.
have can-AUX.HYP.3SG>3SG
'Because, as God, he has the same glory as father, and, as man, he has bigger glory than others could have.' (Kap)
- b. saldudaben fiaduric gorago *ceinda* pagua ordu presentean egonic (Kap)
(*o si ha vèdido mas al fiado que al contado*)
- c. Guztiz oba leuke Heibarrek / burdiña *sein* da erurra, / baita kapa euna negura. (BBizk)

(vii) Conjunction in result clauses:

- (65) a. Ain modu-tâ *cein* fede-au baga-ric iñor
as way-INES.INDEF that faith-DET without-PART nobody
ez iustu yzan, ez saluadu leite-an.
NEG fair be NEG save AUX.3SG-SUB
'In such manner that without the faith nobody can be fair and be saved.' (Kap)
- b. cerren erria içanic ain banatua, eta daucana ecsagûçaac aimbat montaña, eta ach artean, *ceinda* acudidu ecin leien aimbat bider, *cein* bear leuqueen Elexetara (Kap)

(viii) Conjunction ('as', 'as well as'), preceded with manner adverbs *bai*, *bar-din*, *alan* 'as':

- (66) Alan mandamentu onetan *zein* beste-etan
as commandment DEM.INES as other-INES.PL
'as in this commandment as in others' (Kap)

- (ix) Conjunction in *zein X zein Y* ‘X as well as Y’ (67). Without the first element, according to *OEH*, it starts to be used rather late, e.g. *Aberatsakaz zein pobriakaz* (JJMogel) ‘with the rich as well as the poor’.

- (67) a. Zein Zallo, zein Mallo
 ‘Tanto tiene Zallo como Mallo’ (Ibarguen-Cachopin)
 b. Ene zori gaitzean, / zein ondoti, zein aitzina, / zu ihesi, ni batzean (Oih)

The western variant *zein eta, zeinda* (with *eta* ‘and’) is found in relative clauses, equatives, comparatives and result clauses.

In the modern language *zein* is used mainly as interrogative pronoun and also in exclamatives and as non-disjunctive conjunction. Other functions are marginal.

As for the etymology of *zein*, Mitxelena (2011 [1977]) proposed that *zein* comes from **zeren*, that is, *zer* ‘what’ plus genitive. According to Lakarra (2017: 10), however, this is unlikely: the disappearance of intervocalic *-r-* was not common, and *ee > ei* was limited. Instead, he proposes the following: **ze(r)* ‘what’ plus a form of the verb **edin* ‘be, become’ gives **zedin*, which gives *zein*. Similarly, *hain* ‘so’ would come from **ha din* ‘it has become, it is’,¹⁵ rather than from *haren* (genitive demonstrative), as Mitxelena thought.

If this etymology is correct, then it seems that initially *zein* was used in equative constructions as standard marker, together with *hain* ‘so’ as parameter marker. (68-a) illustrates the construction found in texts and (68-b) its hypothesized source.

- (68) a. hain xuri, zein elhurr-a
 as white as snow-DET
 ‘as white as snow’ (Oih)
 b. *ha din zuri zer din elurra
 it (be)come white CONJUNCTION (be)come snow
 ‘it is as white as snow is’

It is possible that verbs other than **edin* ‘come, become’ could also appear in the construction, but eventually *ze(r)+din* grammaticalized (a copular verb like that is likely to occur in this context frequently). With regard to the semantics of the verb –‘become’–, it could be the case that the construction was used in contexts involving a change of state (‘he became as red as a tomato’), but later this shade of meaning was lost.

¹⁵ Lakarra provides ‘so that it be’ (‘hura izan dadin’) as translation, but given that the distinction indicative/subjunctive is rather recent, it seems better to opt for the indicative.

Thus, we would have a correlative construction, similar to Latin *tantum...*, *quantum...* or *talis...*, *qualis...*, or their continuations in the Romance languages. In general, not only in these languages, the two markers appearing in the clauses of an equative construction tend to be related: “An analytic parameter marker may correlate with a closely related standard marker” (Haspelmath & Buchholz 1998: 284). As for Basque, the reason of this relationship would be the presence of the same verb (**edin*) in both markers.

Equatives with *zein* are most extensively attested in Biscaya and Alava, the westernmost areas, but several examples are also found in Soule, the easternmost area, in poems and proverbs by Oihenart.¹⁶ This distribution suggests that it might be an archaism, which disappeared except the peripheral dialects.

Bi-partite structures similar to (68) could also underlie other constructions where *zein* is used as conjunction, *alan ...*, *zein* ‘as ...’, and also the disjunctive construction *zein ...*, *zein ...*

The interrogative *ze(r)* ‘what’ can be used in comparatives (69) too and other contexts where it functions as conjunction. From there its use could extend to equatives too. This use corresponds rather well to the Romance *que* in similar contexts, and it is not impossible that Basque comparatives of this kind were somehow modeled on Romance.

- (69) a. Nayago dot to bat *çe* amaui emon
 prefer AUX.1SG>3SG take one than twelve give
 deyat.
 AUX.1SG>3SG<2SG.FUT
 ‘I prefer “Take one” than “I will give you twelve”’ (RS 40)
- b. Aseguinago dot nauela ene esayac hiñarchi *çe* ez erruqui (RS 112)
- c. Nic guradot edan vidriosco copa onetati *se* veste taza gustietati (Mik)
- d. Obeda nic diñoda gusurra *se* es vrteac (Mik)
- e. eta ametan dabenac Jangoicoa euquico dau aen moduteco caridedea
 bere proximuigas, *se* yaquitea bere delitue isengo da lomismo sein es
 yaquitea. (Ulibarri Orueta 2015)

With respect to *zein*, it is true that eventually *zein* and *cual*, *cal* or *quel* became equivalents, but it does not mean that *zein* developed in a context where they were used. The relevant structures in Latin and Romance are the following:

— Latin: *talis... qualis*, *tantum... quantum*, *tan... quam*.

¹⁶ *OEH* mentions that *zuña* appears in equatives in Souletin, but this is the only example that I found: *Eztezazüla deusentako ere hañ beste lotsa ükhen*, *deusere hañ güti unhets*, *deuseri ere hañ beste ihesi egin*, *zuña zure bekhatier*: *zuñek haboro dolore erakharri behar beiteizie*, *eziez zer nahi beita gaizaren galziak* (Mst).

- Spanish: *tal... cual*, in which *cual* was early replaced with *como*, giving *tal... como* (70), similarly, *tan/tanto... cuanto* gave *tan/tanto... como* (Elvira 2010). The old variants continued to be used, though (Cano Aguilar 1995: 15). Apart from these constructions, *tan... cual*, which came from a crossing of *tam... quam* and *talis... qualis*, appeared in the 15th century.
- (70) las lorigas tan blancas como el sol (*Cantar de mio Cid*, Freire Llamas 2006: 3875)
- Occitan: In Old Occitan (Jensen 1994) equatives were formed with *com* and comparisons of inequality with *que*.
- (71) a. es secs coma lenha (Jensen 1994: 30)
b. s'era tant blancs cum Enocs
- In Modern French *que* is used in equatives (*aussi blanche que la neige*), but in Old French *com(e)* 'how' (*tel com*, *tant com*) was used (Jensen 1990: 417):
- (72) a. li uns estoit si blans come cisne et ausi granz
b. ele out la carn tant blanche cume flur d'albepine

On the whole then, in constructions which are equivalent of the equative *zein*, the continuations of the Latin *qualis* were early replaced with *como/comme* or *que*. So, it seems that *zein* was equivalent of *como/comme*, rather than *cual* or *quel*.

Now, the question is how to get from equatives to interrogative pronoun as used in the modern language, on the one hand, and to relative clauses, on the other hand.

With regard to the first question, according to Lakarra's proposal *zein* is related to *zer* 'what', and thus its use as interrogative does not require much explanation. However, it is interesting how it acquired the meaning of 'which'. It is worth mentioning that in Latin (*qualis*) or Germanic (e.g. German *welcher*) a semantic change from expressing quality ('what kind') to 'which' took place (Giacalone Ramat 2008a). It is not unlikely that *zein* underwent similar process. *Zein* is not the only standard marker found in old texts: *nola* 'how' seems to be the most common one (73).¹⁷ In this context it seems to correspond to Romance constructions (e.g. Spanish *como*).

- (73) a. Mundian ezta gauzarik hain eder ez plazentik / *nola* emaztia gizonaren petik buluzkorririk (Etx)
b. Silvero gueratu cidin bacoctic eta ain consuelo guchigaz *nola* inorc pensadu ecin leian (Laz)

¹⁷ Leaving aside *bezain*, which is found in a construction with different constituent order.

Thus, at certain point the meaning of *zein* could be that of *nola* ‘how’ –or *no-lako* ‘what kind’–. A question such as *zein da zure etxea?* could initially mean ‘What is your house like?’ rather than ‘Which is your house’, and a change from expressing quality to ‘which’ took place.

Now, the question is what could have been the development path of the relative *zein*. In the previous section three possibilities were mentioned for other languages: (1) from complement to relative, (2) from correlative to relative, and (3) from textual cohesion device to relative. The Basque construction did not necessarily follow any of them, but they provide a good starting point for discussion.

The first scenario (from complement to relative), even though there is no evidence in favor of it, seems plausible. A potential complication lies in the fact that, at least in the historical Basque, the subordination marker in interrogative complement clauses of verbs of perception and cognition is always *-en* and never *bait-* (but, of course, *bait-* could have been extended to relative clauses in some later point or it might be the case that at some point it was also used in complement clauses). Thus, the appearance *bait-* in *zein* relative clauses would have to be explained somehow.

The second scenario (correlative to relative) could fit the data. In fact, *zein* is found in two types of correlative constructions. First, we have the kind of relative construction illustrated in (74)-(75).¹⁸ The pronoun *zein*, however, is not very frequent in this construction (again, in historical records), even though it does occur (76). Conversely, *zer* ‘what’ and *nor* ‘who’ are common in correlatives (74), but rather rare in relatives. If this kind of correlative was the source construction we would probably not expect such distribution.

(74) Nor-iere pot egin-en bai-traukat, hura da
 who-DAT PTCL kiss make-FUT SUB-AUX.1SG>3SG<3SG this be.3SG
 ‘Whoever I will kiss, he is the one.’ (LeizTest)

(75) Eta hala noiz eta uste bai-tuzu, heriotze-a zure-ganik
 and this.way when and think SUB-AUX.2SG>3SG death-DET you.GEN-ABL
 dago-ela urrun-en-ik, orduan ohi dago komunzki
 be.3SG-COMP far-SUPER-PART then usually be.3SG usually
 hurbil-en-ik.
 close-SUPER-PART
 ‘And so when you think that the death is very far from you, it is usually very close from you’ (Ax)

¹⁸ Correlatives are described in more detail in section 5.3.3.

- (76) *Eta zein ere hiri-tan edo burgu-tan sarthu-ren bait-zarete,*
 and which PTCL city-INES.INDEF or town-INES enter-FUT SUB-AUX.2PL
informa zaitzte nor de-n hartan digne-rik
 inform AUX.IMP.2PL who be.3SG-SUB there honorable-PART
 ‘and whichever city or town you enter, find out who is honorable there’
 (LeizTest)

There is one interesting detail, however, which links correlatives to *zein* relatives: the optional particle *eta* ‘and’ which may follow the interrogative pronoun in relative clauses (in Biscaya *zein (e)ta*, *zeinda* and in the Valley of Roncal *non eta*). Also in correlatives particles are very frequently used after the interrogative (in all varieties). It is usually *ere* ‘also’ as in (74), but is also might be *eta* as in (75). The presence of *eta* in relative clauses can be explained in two ways. The first one is to think that particles like *eta* and *ere* at some point could serve as reinforcement of different subordinating elements: correlatives, relatives and others (such as reason clauses with *zeren eta* ‘because’). The second one is to propose that relative clauses developed from correlatives. In this scenario the use of *bait-* a subordinator comes naturally, as it is the marker used in correlatives. In fact, there are a few examples that could illustrate the route from correlatives (or free relatives) to *zein* relatives, as the following one from Leizarraga:

- (77) *Eta besta-n larga-tzen ohi zerauen presoner bat,*
 and festivity-INES liberate-IPFV HAB AUX.PST.3SG>3SG prisoner one
zein-en ere eska bai-litez
 which-GEN PTCL ask bait-AUX.HYP.3SG
 ‘And he used to liberate one prisoner during the festivities, whichever the
 people asked for.’
 ‘And he used to liberate one prisoner during the festivities, (the one) whom
 the people asked for.’

The second kind of correlative-like structures relevant to the discussion are equatives with a modifier such as *hain* ‘so’ in the first clause and *zein* introducing the second clause. They are quite similar to the constructions that are supposed to be the source of Spanish *qual* relatives such as (78).

- (78) a. *non podien de gran cueyta nin leer nin orar / ca perdien tal consejo*
qual non podrien trobar (SMillán: 297cd, Elvira 1985: 307)
 b. *que fiz fasta aquí seruiçio / en tal lugar qual deuia* (Troy-359: 5-6, Elvira
 1985: 307)

It is not easy to find clauses ambiguous between equative and relative in Basque, but there are a few examples. In (79), in the Spanish text there is an equative construction with *como* ‘how’, but the Basque version of it can well be translated

as a relative clause. Another example might be the already discussed fragment of *Arrasateko erreketak* ballad (80), the easiest interpretation of which is relative, but it also may be analyzed as a kind of result clause with *zein* as a conjunction.

- (79) a. Bada guichiago aditu-co sinate ba-sina aen adisquide-a
 so less look-FUT AUX.2SG COND-be.2SG so friend-DET
 onena seyn ni naxa.
 their as I be.1SG
 ‘You would be looking less if you were such a good friend of them, as I am’
 ‘... such a good friend of them, which I am’ (Mik)
- b. Pues menos mirara si fuera tan amigo dellos como yo.
- (80) Ganboarr-oc su emayte-an / Asi dira, ta onegaz vrten
 Ganboar-PL fire put.IPFV begin AUX.3PL and with.that leave
 daude beralan / Oñeztar barruango-ac / [Çein erre ez
 AUX.3PL>3SG immediately Oñeztar inside-PL which burn NEG
 citeçan]
 AUX.PST.3PL
 ‘The Gamboars began putting fire and because of that the Oñeztars from inside, who did not burn, went out immediately’
 ‘The Gamboars began putting fire and because of that the Oñeztars from inside went out immediately, so that they did not burn’ (ArrErr)

As noted in *OEH*, the verb in comparative clauses with *zein* usually does not carry any subordination marker. The same can be said of equatives with *zein*. This detail is interesting, because in early texts, especially in the western dialects the subordination marker is often missing. If *zein* relative developed from equatives, the lack of subordination marker is easy to explain as a feature of the source construction. The subordinator would appear later in order to accommodate the new clause type in the subordination system of the language.

The equative correlative to relative path seems to fit particularly well the Western dialects: *zein* equatives are most extensively attested in these varieties, and the lack of subordinator is also typical in western texts. It is nevertheless possible that the northern-eastern *zein* RC can be linked to the [INTERROGATIVE ere] correlative construction.

The third scenario proposed to explain the development of Romance [lequel] RCs, begins with a textual cohesion device, which later comes to be integrated in the relative pronouns system. Such function of *zein* has not been described for Basque. However, examples very similar to Romance ones given in section 3.2.2.2 are occasionally found in early Basque texts. Especially striking is the use of *zein*

in *Artzain-liburua* by Lazarraga (81), where there are plenty of examples which can hardly be interpreted as relative: in some examples (such as (81-c), discussed in more detail in section 2.5) the antecedent is present in the discourse, but not in the clause that precedes the clause headed by *zein*. Moreover, the function of the *zein* clause is clearly to advance the story rather than to provide information about the head noun. The pronoun *zein* seems to have function of a demonstrative or personal pronoun.

- (81) a. Ecusiric, bada, Silviagaz_i eocen arçaiac egoala negarrez, citecen espan-tadu, eta ecin pensadu euen cer al çatean causea, arean da itaundu eyoen artean. *Ceñac_i* manera onetan erançun eusten: ...
 ‘When the shepherds that were with Silvia_i saw that she was crying, they got frightened, and could not think what could be the cause, until they asked her. Who_i answered in this manner: ...’
- b. Doristeoc_i, bada, ecusiric bacarric gueratu çala, bere Silvia baga, acor-dadu eben aen esque joaten; *ceñac_i*, partietaco egoan egunean, Sirenari berva oec eguin eusan: ...
 ‘When Doristeo saw that he remained alone, without his Silvia, he decided to go to search for her, who_i, on the day he was leaving, told the following words to Sirena: ...’
- c. Onetan egun bat eta gau bat irago euen, solamente negar baje beste gauçaric eguite ez euela; *ceinçuc*, bigarren egunean, cerbait jan da loac artu cituan arbole fresco baçuen azpian, nun, loric goçoenagaz eocen orduan, aditu euen cantaetaz etorrela odeietati figura eder bat

The difference between Romance and Basque constructions is that the Basque pronoun lacks gender distinctions, which makes it somehow less suitable for the function. In any event, the co-reference relations are not always immediately clear from the sentence itself. In (81-b), for example, two persons are mentioned in the preceding clause, but, as clear from the contexts, the pronoun refers to the first one. In general, it seems that the structure of discourse in this kind of clauses in Lazarraga is the following (capital letters represent nominals):

(82) X_i ... (Y ... Z), zein_i ...

It is nevertheless possible that these clauses imitate *el cual*, still found in Spanish prose at the time Lazarraga wrote his texts. The fact that it is only found in this particular text would support this explanation. In Leizarraga, for instance, examples such as (83) are quite frequent. The pronoun *zein* starts a new sentence, but it can still be understood as relative (i.e. the full stop is merely graphical).

- (83) Berze konparatione bat proposa ziezen, zioela, Konparatu da zeruetako re-
suma, mustarda bihi gizon batek harturik bere landan erein duenarekin.
Zein baita hazi guzietako xipiena, baina handitu denean, berze belharrak
baino handiago da
‘He proposed then another comparison, saying, the heavenly kingdom can
be compared to a grain of mustard which a man planted in his field. Which
is the smallest of all grains, but when it grows it is bigger than other plants’
(LeizTest)

3.2.4 *Zein* relative: conclusions

This section dealt with the Basque pronominal relative construction and its development. It seems that the pronoun *zein* developed from a standard marker in equative and/or comparative correlative constructions (*hain... zein...*) from the pronoun or conjunction *ze(r)* plus a form of the verb **edin*. From there it started to be used as interrogative (possibly undergoing a change in meaning from quality – ‘what kind’ – to ‘which’).

In a few contexts the correlative constructions came close to relative clauses: these could be the bridging contexts for a change from correlative to relative. There are just a few examples of this in Basque texts, but parallels from Romance make this scenario plausible. The *zein* clause found in *Arrasateko erreketeta* ballad could also be an example of this early relative-like construction. When the contact with Romance intensified, especially in the context of written production in Basque, this correlative construction could be used as handy material to bring Basque syntax somewhat closer to the Romance one.

This process could be something that Heine (2008: 40) describe as a shift from one construction type to another, or recruiting “a construction that matches best the word order arrangement of the model language, even if it serves a function in the replica language that is not exactly that of the model construction”. In other words, the language already had a construction somewhat similar to the Romance [lequel], but it developed fully only after Basque writers felt the need of a relative clause construction which could imitate better the Romance syntax.

There is some support for correlative-to-relative scenario, especially in the western areas, where the equative *zein* is well attested. Also, in these areas the subordinating suffix *-en* is frequently missing in the early texts. In equatives it was not used, and its lack in relative clauses is expected if the two constructions are related. Later the complementizer was added in order to accommodate the construction to other subordinate clauses. Another link between relative and

correlative is the *zein eta* variant of the pronoun, which occurs in equatives or comparatives as well as in relatives.

In the remaining areas we do not really have as much clues which could help to solve the riddle of the *zein* relative clause as we have for the western dialects. The process could well be similar to what happened in the western dialects, but it could have happened earlier. There also exists a possibility that the development of the construction was different for each area (as we have seen, there are several important differences between the *zein* relatives used in the western and eastern dialects). However, there is one detail of the northern and eastern *zein* RC which points out to correlative relative constructions: the use of *bait-* instead of *-en*. This subordination marker is in fact used in free relatives and correlatives in these varieties.

The last point worth mentioning is the question left unanswered in the section devoted to the comparison of Romance and Basque constructions: why the pronoun *zein* is used in pronominal relative clauses and others, especially *zer* ‘what’, are infrequent. This question might be in fact ill posed to some extent. For one thing, *zein* became a relative pronoun because it was used in a construction that could be re-purposed as relative. For another, *zein* developed from *ze(r)* and up to certain moment *zein* was certainly still felt to be related to *zer*. Thus initially the Basque-Romance correspondence could in fact be *zein-que*. When Spanish-Basque translations are compared, in Basque versions *zein* does not necessarily correspond to *(el) cual*, which is not that frequent in relative clauses and only very seldom found in correlatives. Something different happens in translations from French, where *zein* usually renders *lequel*.

From a wider perspective, the development of *zein* relative construction should be seen as part of a more general process of innovating an interrogative pronoun-based RC which took place in many European languages. Interestingly, in the case of other languages the importance of written registers is also frequently mentioned.

What seems to emerge from the discussion is that a combination of external models and internal processes must be evoked in order to explain the presence of the *zein* RC. It is possible to imagine that Basque could have innovated this construction without any pressure from the surrounding languages, using elements it already had and following a series of changes for which any external influence was not necessary. However, a combination of both factors is probably the most likely scenario. In particular, the equative construction with *zein* or relative correlatives with *zein* provided a good starting point for the *zein* relative

clause to develop. The spread of the construction definitely intensified due to the influence of Romance languages, but elements necessary for the development of the construction were present in the language.

4 Erlazio-atzizkia

4.1 Sarrera	4.3.6 Erlazio-atzizkiaren falta
4.2 Modifikazioa: jabetza eta adjektiboen artean	4.3.7 [IZEN-MULTZOA-ko]
4.2.1 Aingura- eta aingura gabeko erlazioak	4.3.8 <i>-ko</i> sintagmak eta adjektiboak
4.2.2 Jabetza-modifikazio eskala	4.3.9 Flexioa ala deribazioa?
4.2.3 Erlazio-atzizkiak	4.4 Hitz-ordena
4.3 Erlazio-atzizkiaren erabileraz	4.4.1 Erdi Aroa
4.3.1 Aingura gabeko erlazioak eta aingura-erlazioak euskaraz	4.4.2 Testuak
4.3.2 Destinatiboaz eta <i>-ko</i> -ren etimologiaz	4.4.3 Hitz-ordena: ondorioak
4.3.3 Erabileren sailkapena eta maiztasuna corpusean	4.5 Genitiboaren hitz-ordena
4.3.4 [INSTRUMENTALA-ko]	4.6 Izen-sintagmen barruko hitz-ordenaz, oro har
4.3.5 [IZENA-ko]	4.7 Summary and conclusions
	4.7.1 The relational marker <i>-ko</i> and genitive
	4.7.2 Order of modifiers and head in the noun phrase
-

4.1 Sarrera

Euskal gramatikariei arazoak ematen zizkien luzaroan *-ko* atzizkiak —“hizkuntzaren atzizki inportanteenetarik bat” (Trask 1985: 165)—, agian ondoko hizkuntzetan antzeko baliabiderik ez dagoelako, eta tradizionalki latin-erromantzearen kategoriak izan zirelako euskara deskribatzeko eredu.¹

Atzizkiaren inguruan ibili diren ideien Trasken (1985) emandako laburpena, nahiz eta urte dezente pasatu, oraindik ere nahiko egoki suerta daiteke:

¹ *-ko* atzizkiari buruz euskal gramatiketan 80ko hamarkadara arte esan direnen laburpen oso baterako begiratu Trask (1984: 176-178). Hemen Mitxelenaren, Trasken, Goenagaren eta de Rijken ideietan zentratuko naiz batez ere *-ko* atzizkiaren nondik-norakoak zehazteko.

Hasi Louis Gèze-renetik (1873), haatik, eta gaurkoetaraino, atzizki hau ia beti aurkezten zaigu lehenengo orrialdeetan, baina lerro erdi batetan normalean, eta ematen den deskribapena ia beti hau da:

- (i) *-ko* kasu-atzizkia dela;
- (ii) genitibo mota bat dela;
- (iii) izenei eransten zaiela (hau da, izen sintagmei);
- (iv) bizidun izen sintagmei ezin zaiela erantsi;
- (v) lekuzko esannahia duela.

Hemen defendituko dudan interpretazioa zeharo desberdina da: esplikatu dudan legez, *-ko* atzizkia ez da genitibo bat, ezta ere edonolako kasu-atzizkia; ez zaie inoiz izen-sintagmei eransten; bizidun eta bizigabeen arteko desberdintasunik ez dago; eta atzizki honek ez du edonolako esannahirik (Trask 1985: 165).

Atzizkiaren erabilera horretan adberbio-funtzioa duen (ia) edozein sintagmak, sinpleak ala konplexuak, *-ko* atzizkia har dezake izenaren modifikatzailea sortzeko. Goenagak (1981) plazaratu zuen ideia hori lehenbiziko aldiz. Traskek (1984: 195) uste zuen inor ez zela lehenago horretaz jabetu, [IZENA-ko] erako segidak, kasu-atzizkirik gabekoak, askoz ere maizago erabiltzen direlako beste aukera guztiak baino (eta hala da nik aztertutako corpusean ere; begiratu 4.3.3. atala).

Trasken uste okerren zerrendari helduz, *-ko* ez da kasu-atzizkia; beraz, ezin da genitibo-mota izan (nahiz eta atzizkiaren funtzioak genitibotik nahiko hurbil izan batzuetan). Ez zaie izen-sintagmei eransten, *mendiko* bezalakoek itxura hori izan arren (azpian inesiboa dagoela pentsatu ohi da Mitxelenaz geroztik). Bizidunei arazorik gabe lotzen zaiela dio Traskek, baldin eta leku-kasuaren marka egokia badute (*aitarenganako*). Atzizkiak ez du esannahirik, lotura-hizki hutsa da, izenaren modifikatzaileak sortzen du, baina jatorrizko sintagmaren esannahia ez du aldatzen.

Hala ere, oinarri adberbiala duten sintagmez gain, bestelako erabilera batzuk ere baditugu. Izen-multzoari ere eransten zaio atzizkia, *hitz gutxiko* edo *bihotz oneko* bezalako modifikatzaileak sortuz. Gainera, atzizkia ez da beti erabiltzen izenen modifikatzaileak eratortzeko: izenak ere sortzen ditu (*lekuko*, *belarritako*...).² Azkenik, batez ere testu zaharretan agertzen den destinatibozko esannahia

² Erlazio-atzizkiak sortzen dituen izenak funtsean hiru multzotan sailka daitezke Azkarate eta Altunaren arabera (1992: 96):

- (i) [-biziduna] + *-ko* → [+gizakia] (*lekuko*, *hurko*, *ararteko*, *eskeko*, *bideko*, *etxeko*)
- (ii) [-biziduna], + gorputzeko atala + *-ko* → [-biziduna, +objektua] (*belarritako*, *soineko*, *oinetako*, *buruko*)

duen *-ko* atzizkia dugu. Kapitulu honetan *-ko* atzizkiak sortzen dituen modifikatzaileetan zentratuko naiz, nahiz eta destinatiboaren funtzioa ere kontuan hartu.

Traskek (1984; 1985; 1997) *-ko* erlazio-atzizkiaren erabileren sailkapen hau proposatu zuen:

- (a) *-ko* flexionala: *gaurko*, *Bilborako*, *etxeko*... Adberbioei edo adberbio-funtzioa duten sintagmei eranstean zaie, eta izenen modifikatzaileak sortzen ditu (“Briefly, *-ko* can be added to virtually any kind of adverbial phrase, regardless of its syntactic structure, to produce a complex adjectival modifier which can appear within a noun phrase”, Trask 1997: 101).
- (b) Izen-multzoa hartzen duen *-ko* (Traskentzat “deribazionala”, Goenagarentzat —2003— “nolakotasunezko izenlaguna”): *hitz gutxiko neska*, *hamar urteko mutila*...). Izen-multzoari eranstean zaio, eta izenen modifikatzaileak sortzen ditu (Trask 1985: 171).

Atzizkiaren bidez sortutako modifikatzailea normalean izenaren aurretik kokatzen da, baina ondotik ere joan daiteke. Genitiboan ere antzeko bariazioa dugu.

Aurreko kapituluaz aztertutako gaietako bat izan da erlatiboaren eta ardatzaren arteko hitz-ordena. Kapitulu honetan aztertuko dut izenaren eta *-ko* sintagmaren edo genitiboaren hurrenkera. Ondoren, erlazio-atzizkiarekin eta genitiboarekin gertatzen dena perpaus erlatiboetan ikusi ditugun fenomenoekin konparatuko dut. Erantzun nahi dudana galdera da ea egitura guztietan ditugun osagaien hurrenkeren gorabeherak lotuta dauden. Izan ere, hitz-ordena “zaharra” aipatzean, zaku berean sartu ohi dira hiru egiturok, baina gaia ez da inoiz sakonago aztertu.

Hala ere, ikusiko den moduan, *-ko* atzizkiaren jokaera hertsiki lotuta dago bere erabilerarekin, eta hitz-ordenari begiratu baino lehenago atzizkiaren funtzioak deskribatu beharra dago.

Kapitulua egitura honakoa da: 4.2. atalean, erlazio-atzizkiaren funtzioak hobeto ulertzeko ikuspuntu tipologikotik begiratuko diogu. 4.3. atalean, erabilera nagusiak deskribatuko ditut. 4.4. atalean, hitz-ordenari helduko diot. 4.5. atala genitiboaren eta izenaren hurrenkerari buruzkoa da. 4.6. atalak izen-sintagmaren

(iii) [-biziduna], + gorputzeko atala + *-ko* → [-biziduna, +kolpea] (*betondoko*, *aurpegiko*, *ipur-diko*).

Beste batzuk hauek dira: (1) *bihotzeko*, *beherako*, *birietako*, (2) *euritako*, *igeritako*, (3) *ezusteko*, *eroriko*, (4) *hamaiketako*, *hamarretako*. Kasu batzuetan elipsia gertatu zela pentsa daiteke, Azkaratek eta Altunak (1992) iradokitzen duten bezala: *lekuko pertsona* edo *belarritako apaingarria* (modifikatzaileak sortzen dituen *-ko* guztiz erregularrarekin) genuke hasieran, eta handik sortu ziren *lekuko* eta *belarritako* hitzak.

barruko hitz-ordenari buruz esandakoak (perpaus erlatiboak, erlazio-atzizkia eta genitiboa) biltzen ditu.

Aurreko kapituluan egin dudan bezala, *-ko* atzizkia eta genitiboa aztertzeke corpus bat osatu dut:

- (i) Bizkaia: RS, VJ, Kap, Arz, Olaetx, Mogel (*Peru Abarka*, 1-3. elkarriketak), frBart (*Euskal Errijetako olgeeta ta dantzeen neurrizko gatz-ozpinduba*, 1. eta 2. kapituluak, eta 3.etik §1 eta §2).
- (ii) Araba: Land, Laz (*AL*), Bet.
- (iii) Gipuzkoa: OA (VII. kapituluraino), Ubill (XII. kapituluraino), Gerriko (1. eta 2. dotrinak).
- (iv) Lapurdi: Leiz (sarrerakoak, San Mateo, ABC), Mat, Haranb (“Kofesioko miraila” deitzen den ataleraino), Harand (San Mateo), Duh (zati bat).
- (v) Zuberoa: Tartas (*Onsa hilzeko bidia*, 1. eta 2. kapituluak), Belap (20. kap. arte), Oloroe, Mst (1. liburua eta 3.aren 1-6. kap.).
- (vi) Nafarroa: BerM, Elizalde, Lizarg (*Zenbait sanduen biziak asteaz datozi-nak*, lehen 15 sainduak).
- (vii) Erronkaribar: Ros, DokrtErr, Hualde (San Mateo).
- (viii) Nafarroa Beherea: Etxep.

Helburu nagusia hitz-ordena aztertzea izan denez, maiztasunak zenbatzeko erabili dudan datu-basean izen bat modifikatzen duten *-ko* sintagmak sartu ditut soilik, eta predikatuak direnean ez (nahiz eta gero azterketan horiek ere erabili ditudan). Bestalde, honako hauek ere aparte utzi ditut: *leheneko*, *lehenbiziko*, *azkeneko* eta *hurrengo* adjektiboak, *izugarrizko* motakoak, adberbio deiktikoak (*hango*, *halako*...), destinatiboa, nominalizazioak (*-tzeko*), etorkizuneko *-ko* eta *-lako* izenen osagarriak.

4.2 Modifikazioa: jabetza eta adjektiboen artean

Datu historikoak aztertzen hasi baino lehen, *-ko* atzizkia testuinguru zabalagoan kokatzeko, modifikazioaren kontzeptuaz modu orokorragoan hitz egingo dut. Atzizkiaren gaur egungo erabilera deskribatzeko balio du, baina haren diakronia —hitz-ordenaren gorabeherak, esaterako— ulertzeko ere lagungarria izango da.

Esan bezala, *-ko* atzizkiaren funtzioa izenaren modifikatzaileak sortzea da. Modifikatzaile horien papera ez da beti berdina: *harrizko etxea* (materiala zehazten du), *Gasteizko alde zaharra* (tokia), *datorren asteko afaria* (denbora zehatza), *udako oporrak* (denbora, baina ez definitua, ‘opor-mota bat’). Diferentzia horiek, dudarik gabe atzizkia lotzen zaion jatorrizko elementuaren semantikarekin lotuta, eragina dute *-ko* duten sintagmen jokoeran (adibidez, hitz-ordenan, geroago ikusiko den bezala). Horregatik, *-ko* atzizkiaren funtzioak hobeto deskribatzeko, aingura-erlazioen eta aingura gabeko erlazioen kontzeptua (Koptjevskaja-Tamm 2002, 2004) erabilgarria da.

Bestalde, inportantea da *-ko* alderatzea izenen beste modifikatzaile batzuekin (bereziki genitiboarekin eta adjektiboekin). Horretarako, jabetza-modifikazio eskala (Nikolaeva & Spencer 2010) erabiliko dut. Ikusiko denez, *-ko* sintagmak genitibo eta adjektiboen artean geratzen dira, eta atzizkiaren portaerak islatzen du hori: esaterako, *-ko* sintagmak askotan adjektibo bihurtzea edo adjektiboen ezauzgarri batzuk hartzea azaltzen du eta baita genitiboarekiko lehian sartzea ere.

4.2.1 Aingura- eta aingura gabeko erlazioak

Aingura- eta aingura gabeko erlazioak bereizteko Koptjevskaja-Tamm-en (2002; 2004) lanetan oinarrituko naiz. Bere abiapuntua jabetza-erlazioa adierazten duten egiturak dira. Euskarazko *-ko* atzizkiak, noski, ez du jabetza prototipikoa inoiz markatzen (jabetza prototipikoa *John’s book* sintagman adierazten dena da: jabe bizidun eta definitu batekin). Hala ere, beste hizkuntza askotan jabetza prototipikoaren esanahia duten egiturek *-ko* atzizkiaren funtzio batzuk ere betetzen dituzte. Zentzu horretan, *-ko* genitiboaren mota bat dela esatea ez da guztiz okerra, nahiz eta nahasgarria izan daitekeen. Kontu terminologikoa dirudien arren, “genitibo” deitzeak kasu-marka bat dela iradokitzen du, eta ez da horrela.

Egitura posesiboek adierazten dituzten esanahiak deskribatzea ez da batere erraza. Koptjevskaja-Tammek (2002: 142) dioen bezala, “what makes linguistic possession so elusive and difficult to define and explain is the variety of mea-

nings attributed to or relations expressed by one and the same construction type”. Adibiderik sinpleena —*John’s book*— aztertzen hasita ere, John-en eta liburuaren arteko erlazioa modu askotan uler daitekeela konturatzen gara:

In cultures that have an institution of legal ownership this expression will often be paraphrasable as something like ‘book which John owns’. However, this is by no means the only possible interpretation. It can also refer to the book that John wrote, the book that he stole, the book he always talks about, the book he wants to buy or the book that he has just been given to review as a class assignment. The possessive relation here is not narrowly determined on the basis of inherent semantic properties of the possessed noun and, consequently, allows for various readings (Nikolaeva & Spencer 2010: 5).

Arazoa ez da hemen bukatzen, ingelesezko genitiboak jabetza (zentzu hertsian edo oso lausoan) adierazteaz gain, beste hainbat erlazio ere adierazten ditu, ge-roago ikusiko dugun bezala.

Koptjevskaja-Tammen arabera, egitura posesiboen erabilera gehien-gehienetan, bi objektu jartzen dira erlazioan, eta modifikatzailearen bidez sintagmaren ardatza definitzen edo ezaugarritzen da.³ Bien arteko erlazioa asimetrikoa da (*katuaren jabea* ≠ *jabearen katua*). Egitura posesiboek adierazten dituzten erlazioak bi multzotan sailka daitezke: batetik, aingura-erlazioak ditugu (*anchoring relations*) eta, bestalde, aingura gabeko erlazioak (*non-anchoring*).

Aingura-erlazioak direla eta, jabetza prototipikoaz gain, honako hauek dira ohikoak: gorputzaren atalak (*girl’s hand*), familia-erlazioak (*kinship relations* delakoak: *John’s wife*), egiletza (*John’s poem*), gizarte-harremanak (*John’s friend*), parteak (*mountain’s top*), denbora (*Monday’s performance*) edo lekua (*Stockholm’s banks*). Koptjevskaja-Tamm (2002)-en arabera, erabilera horietan modifikatzaileak ardatzaren erreferentzia identifikatzeko pista ematen du, eta, hortaz, “ainguraren” edo erreferentzia-puntuaren funtzioa du: “in opting to use a possessive expression, the speaker is instructing the hearer on how best to identify the referent that he, the speaker, intends” (Taylor 1996: 17). Bai ardatza eta bai modifikatzailea erreferentzialak izaten dira, eta aingura onenak zehatzak, bizidunak eta definituak dira (erraz identifikatzen baitira).

Bestalde, aingura gabeko erlazioak ditugu. Koptjevskaja-Tammen arabera, kasu horretan modifikatzailearen funtzioa ez da ardatzaren erreferentzia identifikatzen laguntzea, hura sailkatzea, deskribatzea edo ezaugarritzea baizik. Bi erlazioen arteko alde hori ez da beti formalki markatzen, eta hizkuntza askotan egitura berberak erabiltzen dira biak adierazteko:

³ Hizkuntza batzuetan posesiboek adierazten dituzten beste erlazio-mota batzuk dira aposizioa (*the city of London*), partitiboa (*a piece of cake*) eta sasi-partitiboa (*a cup of tea*), Koptjevskaja-Tamm (2002) lanaren arabera.

The rationale for the similar treatment of anchoring and non-anchoring relations is obvious — both types of adnominal dependents characterize entities via their relations to other entities. The two differ, however, in that

- the dependent is non-referential,
- the D[ependent]-H[ead] combination refers to a subclass of a broader class and often functions as a classificatory label for it, suggesting that the D and the H together correspond to one concept, but
- the head cannot be identified via its relation to the dependent (Koptjevskaja-Tamm 2002: 154).

Aingura gabeko erlazioetan modifikatzailea ez da erreferentziala; hau da, ez dio objektu jakin bati erreferentzia egiten, eta ez du diskurtsoan erreferente berri bat sartzen (gainera, anaforaren aurrekaria ezin da izan). Adibidez, materiala adierazten denean (*a golden ring*), modifikatzaileak (*golden*) ez du objektu definitu bat seinalatzen, ezaugarri batzuk baizik (Koptjevskaja-Tamm 2004: 158).

Koptjevskaja-Tammek dioenez (2002: 154), aingura-erlazioen mota eta azpi-mota guztiak ondo zehaztea latza bada, “things get even worse when we leave the anchoring functions of possessors and move on to non-anchoring ones”. Nolanahi ere, erlazio tipikoak honako hauek izaten dira:

- (i) materiala: *a golden cup*
- (ii) iraupena: *a journey of one month*
- (iii) adina: *a girl of 17 years*
- (iv) neurria edo kopurua: *a ship of a thousand tons*
- (v) xedea: *a bread knife, a coffee cup*
- (vi) ezaugarria/nolakotasuna: *man of low statue*
- (vii) antzekotasuna: *eagle’s eyes* ‘arrano begiak, begi zorrotzak’
- (viii) denbora eta lekua: *mountain tree, summer weather*
- (ix) zerbait norentzat den: *a women’s magazine* ‘emakumeentzako aldizkaria’

Koptjevskaja-Tammek (2004) aingura gabeko egituren ezaugarri morfosintaktiko batzuk ere ematen ditu. Batetik, aingura gabeko modifikatzaileek ezin dute definitu-markarik (erakusleak, artikuluak, etab.) eramanez (gaztelaniaz, esaterako: *la casa del profesor*, baina *la casa de piedra*). Bestalde, normalean, aingura-modifikatzaileak ardatzetik urrunago joaten dira (*mother’s golden ring*).

Azkenik, aingura gabeko modifikatzaileetan ohikoa da izen bezala autonomia galtzea. [IZENA MODIFIKATZAILEA] egitura izen konposatu bihurtu daiteke, edo modifikatzailea adjektibo bihurtu, edo adjektiboen ezaugarri batzuk hartu behintzat. Oro har, izenen modifikatzaile bezala erabiltzen diren izenak izenen eta adjekti-

boen artean daude. Hurrengo atalean helduko diot ideia horri, hain zuzen, izenen modifikatzaileen arteko harremanak deskribatuz.

4.2.2 Jabetza-modifikazio eskala

Aingura- eta aingura gabeko erlazioak adierazteko erabiltzen diren baliabide morfologikoei dagokienez, hizkuntza askotan genitiboa erabiltzen da. Adibidez, aurreko ataleko ingelesezko adibideetan 's eta *of* genitiboak agertu dira askotan. Batzuetan (euskaraz, esaterako) lekuzko eta denborazko erlazioak ez dira egitura posesiboan adierazten, eta adjektibo eratorriak edo forma atributibo bereziak erabiltzen dira. Ingelesez, genitiboaz gain, izen konposatuak ere oso ohikoak dira: *summer holiday, mountain village, city bank, coffee cup*, etab.

Jabetza eta horrekin lotutako kategorien inguruan bi ikerketa tipologiko garrantzitsu egin dira: Gil (2011) eta Nikolaeva & Spencer (2010). Jabetza, adjektiboak eta perpaus erlatiboak nola markatzen diren ikertu du Gilek, ikusteko hizkuntzek zein baliabide morfosintaktiko erabiltzen dituzten eta ea hiru egitura horiek bereizten diren. Ondorioa izan da hizkuntza batzuetan horietako bi (eta, gutxi batzuetan, hirurak) egitura orokorrago baten bidez adierazten direla, nahiz eta hirurak ezberdintzea ohikoagoa den munduko hizkuntzetan.

Nikolaevak eta Spencerrek (2010) jabetza-modifikazio eskala (*possession-modification scale*) proposatu dute, eta horren puntu hauek bereizi dituzte:

- (1) (A) utziezineko jabetza (*inalienable possession*) > (B) jabetza (*alienable possession*) > (C) izen-modifikazioa (*modification-by-noun* edo *nominal modification*) > (D) adjektiboak

Lehenengo biak jabetzari dagozkio, eta azken biak modifikazioari. Eskalaren antolamendua lotuta dago egituren semantikarekin, baina baita hizkuntzek horiek adierazteko erabiltzen dituzten baliabideekin ere.

Jabetza dela eta,⁴ egitura posesiboen erabilera prototipikoa dugu: “exclusive asymmetric long-term relation and physical proximity between two entities, for each possessee there is only one possessor who has the right to make use of the possessee, and the possessor is normally an individuated human being” (Nikolaeva & Spencer 2010: 6). Jabetza prototipikoan, beraz, aingura-erlazioak adierazten dira.

Izen-modifikazioan izena beste izen batekin erlazioan jartzen da. Hizkuntza guztietan posible da hori egitea, baina baliabideak aldatzen dira. Hizkuntza ger-

⁴ Utziezinezko jabetza ez dut deskribatuko, ez baitu zerikusirik hemen aztertzen ditudan gaiekin.

manikoetan, esaterako, I-I konposizio endozentrikoa oso arrunta da (*London bus*). Esanahiari dagokionez, pragmatikaren arabera da:

For example, for the newly created non-lexicalized compound *pea princess* the following interpretations were suggested among others by the native speakers (Downing 1977: 820): ‘a fairy princess who rules the pea people’, ‘the fairytale princess who felt the pea under her mattresses’, ‘the princess of the Pea kingdom’, ‘the princess shaped like a pea or with the colour of a pea’, ‘a princess whose family is rich with pea farms’, and so on. There is nothing in the meaning of the compounding construction that can explain this (Nikolaeva & Spencer 2010: 9).

Orokorrean, aingura gabeko erlazioak adierazi ohi dira izen-modifikazioan: klase bati egiten zaio erreferentzia, ez objektu jakin bati; gainera, modifikatzaileak eta ardatzak batera adierazten dute kontzeptu bat (*dog collar* = lepoko-mota bat). Hori sintaxian islatzen da askotan: jabeak determinatzaile-sintagma osoak izaten dira (hau da, determinatuak); izen-modifikazioan, aldiz, normalean izenak edo izen-sintagmak dira modifikatzaileak (determinatu gabe).

Modifikazio-mota hori gauzatzeko erabiltzen den beste estrategia bat izenetatik sortutako adjektiboena da (*relational adjectives*). I-I hitz konposatuekin bezala, esanahia izenaren eta testuinguruaren arabera da. Adjektibo horiek izenaren eta modifikatzailearen artean pragmatikak determinatzen duen erlazio bat dagoela adierazten dute, ez besterik:

The ‘pure’ form of relational adjective is one in which the derived adjectival form has exactly the same range of denotations as the original (undetermined) noun. (...) Relational adjective formation is simply a way of bringing a noun into line with the grammar of the language so that it can serve as a syntactic modifier (Nikolaeva & Spencer 2010: 10).

Oro har, modifikatzaile horiek izenen ezaugarri batzuk eta adjektiboen beste batzuk dituzte. Errusierazko adjektibo erlazionalen kasuan, esaterako, izenaren aurretik joatea eta izenarekin komunztadura egitea adjektiboen ezaugarriak dira, baina ezin dira predikatu bezala erabili, eta ez dira mailakatzen (beraz, ez dira adjektibo kanonikoak).

Eskalaren azken puntuan adjektiboak daude. Adjektibo prototipikoak mailakatzen dira eta ezaugarri bat adierazten dute. Argumentu bateko predikatuak dira (izen-modifikazioan ez bezala, non bi izen harremanetan jartzen diren).

Jabetza, izen-modifikazioa eta adjektiboak ezberdinak izanik ere, ezaugarri komun batzuk ere dituzte. Nikolaevaren eta Spencerren arabera, jabetzan eta izen-modifikazioan testuinguruak edo pragmatikak determinatzen du ardatzaren eta modifikatzailearen arteko erlazioa. Bien arteko aldea adierazten diren erlazio-motak dira: aingura-erlazioak jabetzan eta aingura gabekoak bes-

tean. Izen-modifikazioan eta adjektibo kanonikoetan, aldiz, bi multzoen ebaketa adierazten da. Adjektiboei dagokienez, kasurik arruntenean, *etxe handia* sintagman adjektiboak etheen multzoan azpi-multzo bat identifikatzen du. Izen-modifikazioa antzekoa dela esan daiteke: *katu-janaria* konposatuak *janariaren* azpi-multzo bat adierazten du, ‘katu kontzeptuarekin nolabaiteko harremana duen janaria’, hain zuzen (harreman horren izaera zehatza, azaldu bezala, pragmatikaren mende dago). Bi modifikazio-mota horien arteko aldea da adjektibo kanonikoek ezaugarri sinpleak adierazten dituztela eta izen-modifikazioan konplexuak, izate bat baino gehiago dagoelako tartean.

Lau kategoria horiek gauzatzeko baliabideei dagokienez, Nikolaevak eta Spencerrek (2010) ondorioztatu dute, salbuespenak salbuespen, hizkuntzek eskalari jarraitzen diotela: eskalako bi puntu berdin markatzen badira, tartean dagoena ere modu berean adierazten da (adibidez: $A = B = C \neq D$ konfigurazioa orokortzearekin bat dator, baina ez $A = C \neq B = D$). Jabetza modu batean eta modifikazioa beste modu batean adieraztea oso arrunta da egile horien arabera, bereziki naturala delako (erreferentzialtasunak banatzen ditu), baina bestelako konfigurazioak ere ez dira falta munduko hizkuntzetan.

4.2.3 Erlazio-atzizkiak

Izen-modifikazioa dela eta, euskarak hitz konposatuak erabiltzen ditu, baina ez horiek bakarrik: modifikatzaileak *-ko* atzizkiaren bidez sortzen dira askotan. Goian aipatutako erlazio-adjektiboen antza dute batzuetan *-ko* sintagmek, baina alde garrantzitsu bat ere badago: sintagma adberbialekin ere joan daiteke *-ko* atzizkia, eta erlazio-adjektiboak sortzeko erabiltzen diren markekin oso ezohikoa da hori.

Izenei eta/edo sintagma adberbialeki erantsitako esanahirik gabeko lotura-atzizkien bidez sortzen dira modifikatzaileak hizkuntza askotan. Oro har, ematen du mota horretako markak SOV hizkuntza eransleek erabiltzen dituztela askotan.

Turkieraz (Schroeder 1998) *-ki* morfema lokatibozko ISei eranstean zaie (2), denborazko edo lokatibozko postposizio-sintagmei (3), eta denbora edo lekua adierazten duten adberbioei. Antzeko morfemak hungarieraz ((4) adibidean adberbio batekin) eta finlandieraz ((5) adibidean postposizio-sintagma batekin) ere erabiltzen dira. Kaukasoko hizkuntza askotan ere aurkitzen ditugu antzeko markak. (6) adibidean, atzizkia datibo kasu-marka daraman izenari erantsita dago, eta (7) adibidean esiboari. Godoberi hizkuntzan lokatiboari ere lotzen zaio (8).

- (2) bahçe-de-ki ağaçlar
baratz-LOC-RM arbolak
'baratzetako arbolak' (Gunkel & Schlotthauer 2009: 53)
- (3) geri dönüş-lerin-den sonra-ki ilk yıl
atzera itzuli-POSS.3PL-ABL ondoren-RM lehenengo urtea
'haien itzultzearen ondoko lehenengo urtea' (Schroeder 1998: 206)
- (4) a ma-i találkozás
DET gaur-RM bilera
'gaurko bilera' (Gunkel & Schlotthauer 2009: 54)
- (5) Helsingin ja Turun väli-nen rautatie
Helsinki.GEN eta Turku.GEN distantzia-RM trenbidea
'Helsinki eta Turku arteko trenbidea' (Gunkel & Schlotthauer 2008)
- (6) babade žin-La-še řeni b-eq'ari
ama:ERG behi-DAT-ATTR ura N-ekarri
'Amak [behiarentzako ura] ekarri zuen.' (Akhvakh, Nakh-Daghestanian, Haspelmath 1996)
- (7) du-ge heL'ar-iše čilo
2SG-ESS ahoan-ESS-ADJZ hortza
'zure ahoko hortza' (Axaxdərə Akhvakh, Creissels 2010: 130)
- (8) bel-qi-šu ihur č'ikoar ida
mendi-DISTRIBUTIVE-ATTR laku:NOM polita izan:PRS
'[Mendiko lakua] polita da.' (Koptjevskaja-Tamm 2002: 151)

De Rijk (1998 [1993]) ohartu zen bezala, munduko hizkuntzei begiratzen badiegu, *-ko* atzizkiak ez du ezer berezirik. Japoniera, turkiera eta hungariera aipatu zituen antzeko morfemak dituzten hizkuntzen adibide bezala. Gainera, ikusi zuen, izenen modifikatzailei dagokienez, euskara bezalako hizkuntzen eta ingelesa bezalako artean aldea zein den, eta "hospitality scale" delakoa proposatu zuen (de Rijk 1998 [1993]: 379). Hizkuntza batzuetan postposizio-sintagma guztiak (edo PSren funtzioa dutenak, adberbio-funtzioa duten sintagma, alegia) arazorik gabe erabil daitezke izen bat modifikatzeko; beste hizkuntza batzuetan, batzuk bakarrik eta, eskalaren muturrean, izenen modifikatzaile gisa inolako PSrik onartzen ez duten hizkuntzak dauzkagu.

Ingelese, esaterako, postposizio-sintagma modifikatzaile bezala erabil daitezke inolako aldaketa formalik gabe: *mothers for peace, the road from Vitoria to Bilbao, bread from heaven*. Beste hizkuntza batzuek, euskarak kasu, ez dizkiete PSak izenei zuzenean erantzen, eta baliabide bereziak behar dira modifikatzaileak sortzeko: perpaus erlatiboak (jokatu gabekoak askotan) edo genitibo modu-

ko lotura-hizkiak.⁵ Euskaraz biak dira posible, De Rijk ohartu bezala: *batbederak elkharrentzat duzuen amodioa* (Duvoisin) eta *batbederaren elkarganako karitatea* (LeizTest).⁶

Gunkel & Schlotthauer (2009) lanean antzera aztertzen da modifikazioaren gaia. Egile horien arabera, modifikatzaileak bi multzotan bana daitezke: izenarenak eta aditzarenak. Aditzari dagozkionak hauek dira: adberbioak, adberbio-sintagmak eta perpaus adberbialak, adposizio-sintagmak eta kasu-marka jakin batzuk dituzten izen-sintagmak (lokatiboa eta instrumentala bereziki). Kontua da aditzaren modifikatzaile bat izena modifikatzeko erabili nahi denean (eta, alderantziz izenaren modifikatzaile bat aditza modifikatzeko), hizkuntza askotan aldaketa morfosintaktikoak gertatzen dira. Euskarazko *-ko* atzizkiaren funtzioa da, hain zuzen, aditzarekin erabiltzen diren sintagma batzuk izenaren modifikatzaile bihurtzea.

⁵ *Adjectivizer, linking morpheme, attributivizer, relational morpheme* izenak aurkitzen dira literaturan halako morfemak izendatzeko.

⁶ Erromantzez *de* batzuetan erabiltzen da antzeko funtzioekin. Euskararen eta erromantzeen arteko aldea da euskaraz testuinguru gehiagotara zabaldua dagoela erlazio-atzizkia. Adberbioek, esaterako, antzera jokatzen dute bietan: *atzoko ogia* eta *el pan de ayer*, *betiko laguna* eta *el amigo de siempre*, etab. Materiala adierazten denean, gaztelaniaz *casa de piedra* dugu, baina euskaraz instrumentala gehi *-ko*: *harrizko etxea*. Beste hainbatek, halere, erromantzez ez dute *de* behar: *un libro sobre literatura* eta *literaturari buruzko liburua*.

4.3 Erlazio-atzizkiaren erabileraz

4.3.1 Aingura gabeko erlazioak eta aingura-erlazioak euskaraz

Munduko hizkuntzetan ohikoa da egitura bat baino gehiago erabiltzea jabetza-modifikazioa erlazioak adierazteko, baita erlazio-mota batean egitura batzuk lehian egotea ere. Ingelesezt, aurreko atalean esan bezala, bi genitibo, konposizioa eta adjektiboak ditugu (4.1. taula). Beste adibide bat latina da. Latinez (Kuryłowicz 1964) genitiboa beste hainbat egiturarekin lehiatzen zen: jabetza-genitiboa adjektiboekin, definizio-genitiboa egitura aposatuarekin, nolakotasun-genitiboa bahuarihi konposatuarekin eta nolakotasun-ablatiboarekin.⁷

Euskaraz (4.2. taula) ere baliabide batzuk baditugu: genitiboa, I-I konposizioa, *-ko* atzizkia eta adjektiboa dira garrantzitsuenak. Aurrekoei *-dun* atzizkia eta I-Adj konposatuak ere gehitu behar zaizkie. Aingura-erlazioak adierazteko, genitiboa eta erlazio-atzizkia erabiltzen dira, baina aingura gabeko erlazioetan baliabide gehiago ditugu.

Erlazio-atzizkiaren eta beste baliabide batzuen arteko erlazioak oso konplexuak dira, eta hemen egin daitekeena baino ikerketa sakonagoa merezi dute. Atal honetan, beraz, arazoaren erakusgarri, baliabide horiek lotzen eta bereizten dituzten oinarritzko ezaugarri batzuk baino ez ditut aipatuko.

Genitiboaren eta erlazio-atzizkiaren arteko erlazioak bereziki korapilatsuak dira. Normalean ez dago zalantzarik genitiboa ala erlazio-atzizkia aukeratu behar den (Euskaltzaindia 1991: 202): egilea adierazi nahi denean (*gizonaren lana*), objektua (*etxearen erosketa*) edo jabea (*aitaren etxea*). *Euskal Herriaren adiskideak* eta *Euskal Herriko adiskideak* oso ezberdinak dira, Goenagak dioen bezala (1981: 155-156). Bi atzizkien arteko alderik inportanteena hau da: *-ko* izan daiteke generikoa edo espezifikoa, genitiboa beti espezifikoa da (begiratu orobat Zabala 1999: 129). Lafonen (1999 [1965]: 178) arabera, “*Etxeko jaun, katiximako kapitulu, eskolako athe, eskolako lagun désignent un maitre, un chapitre, une porte, un camarade d’une certaine sorte ou catégorie; mais katiximaren akhabantza ne désigne*

⁷ Magniren (2013) arabera, denbora igaro ahala genitiboa irabazten zihoan guztietan. Bestalde, latinez genitiboa-izena hitz-ordenatik izena-genitiboa ordenara gertatu zen aldaketa neurri handi batean aingura gabeko erlazioak adierazten zituzten genitiboen bidez gertatu zen: “After a long phase of constructional variation, NG structures definitely encroach on nominal modification and gradually replace adjectival constructions, thus becoming the preferred construction for non-anchoring relations. While adjectives recede towards prototypical functions, also starting to separate from nouns, constructions with postnominal genitives constantly increase their frequency (...). In this way, the gradual spread of NG constructions paves the way for the loss of the GN order and contributes to establish the new SVO typology of the Romance languages” (Magni 2013: 195).

4.1. taula. Aingura- eta aingura gabeko erlazioak adierazteko modu ohikoenak ingelesez (Magni 2013 lanean oinarrituta).

Erlazioa	Egitura	Adibidea
A	's genitiboa	<i>John's house</i>
	of genitiboa	<i>queen of England</i>
AG	I-I konposatuak	<i>summer holidays</i>
	's genitiboa	<i>woman's magazine</i>
	of genitiboa	<i>man of great influence</i>
	adjektiboak	<i>blue sky</i>

4.2. taula. Aingura- eta aingura gabeko erlazioak adierazteko modu ohikoenak euskaraz.

Erlazioa	Egitura	Adibidea
A	genitiboa	<i>Jonen etxea</i>
	-ko atzizkia	<i>atzoko afaria</i>
AG	I-I konposatuak	<i>talde lana</i>
	-ko atzizkia	<i>udako oporrak</i> <i>ospe handiko gizona</i>
	I-Adj konposatuak	<i>mutil begi handia</i>
	-dun	<i>praka gorridun mutila</i>
	adjektiboak	<i>zeru urdina</i>

pas une fin d'une certaine sorte". Horregatik, Goenagaren (2003: 288) arabera, hainbat kasutan ezinezkoa da genitiboa:

- (9) a. Fonetikako liburua, irakaslea, eskola, laborategia...
b. *Fonetikaren liburua, irakaslea, eskola, laborategia...

Hainbat kasutan, hala ere, oso hurbil geratzen dira. Goenagaren (2003: 290) arabera, "Zernahi gisaz, badirudi -KO izenlagunak onartzen dituzten izenak konkretuagoak direla —abstraktu/konkretu kontu hau oso badaezpadakoa bada ere—. Ondoko adibide hauetan, aldiz, "munduari buruzko kontzeptualizazio desberdinak ikus daitezke", Goenagaren hitzetan:⁸

⁸ Horrekin lotuta, agian ikertzea merezi duen galdera hau da: diakronian zein da joera —genitibotik erlazio-atzizkira ala alderantziz—, aldaketarik baldin badago? Leizarraga eta Haraneder konparatuta, irudi luke Leizarragak gehiagotan erabili zuela -ko:

- (10) a. munduko resuma guziak eta hetako gloria (LeizTest) > munduko erresuma guziak eta hekien gloria handia (Harand)
b. Zuek zarete munduko argia > Zuek zarete munduaren argia.
c. glorifika zezaten Israeleko Iainkoa > handiesten zuten Israelen Jainkoa.
d. tenpleko edifizioen hari erakustera > hari erakutsteko tenpluaren asentu ederrak
e. populuko Anzianoak > populuaren arteko zaharrak

- (11) a. Euskal Herriaren historia – Euskal Herriko historia
 b. Udalaren aurrekontuak – Udaleko aurrekontuak

Aurnague (1998)-en arabera, *-ko/-ren* alternantzia parte-osotasuna erlazioekin gertatzen da batez ere.

Arazoa gehiago korapilatzeke, batzuetan hitzaren arabekoak izaten dira atzizki batekiko edo bestearekiko preferentziak; *gorputz* izenarekin, esaterako (OEH, s.v. *gorputz*):

En cuanto al uso de los sufs. *-(r)en* y *-ko* en determinados contextos, resulta difícil establecer reglas o tendencias generales atendiendo al contexto, época o dialecto. Así por ej. con sust. como *atsegin, plazer...*; *neke, pena...* se documentan en proporción similar tanto *gorputzaren* como *gorputzeko*, independientemente de la época o dialecto. En el caso de *gaitz, gaixo, eritasun, osasun...* es notablemente más frecuente el empleo de *-ko*. Es tbn. más frecuente *-ko* con *parte, zati, atal...*; *behar, premia...*; *garbitasun...* La misma tendencia se observa en el caso de *sentidu, zentzu(n)*... en el que tbn. son algo más numerosos los ej. de *-ko*.

Jabetza adierazten duen *-dun* atzizkia dela eta, Azkaratek eta Altunak (1992) *-ko-ren* eta *-dun-en* arteko erlazioak aztertu dituzte eta erakusten dute batzuetan aukera batzuk ditugula modifikatzaile berberarekin:

- (12) a. begi urdineko mutila
 b. begi urdindun mutila
 c. mutil begi-urdina

Oro har, joera hau nabarmentzen dute: izena abstraktua denean *-ko* atzizkia nagusitzen da; konkretuekin, berriz, *-dun* da ohikoagoa (*zulo-handidun gazta*, adibidez). *Gorputz-atala/jantzia* + izenondoa motakoetan *-dun* sarriago agertzen da (*atorra dotoredun*), batez ere mendebaldeko testuetan.

[IZENA-ADJEKTIBOA] konposatu exozentrikoak ere aipatu behar dira. Nahiko emankorrak dira horiek euskaraz. Esanahia normalean ‘someone who has an N which is ADJ’ (Hualde 2003: 355) da (13-a), baina batzuetan metaforikoa izan daiteke (13-b).⁹

- (13) a. buru-handi, tripa-handi, begi-gorri, sudur-luze...
 b. aho-bero, aho-handi, esku-zabal

Azkenik, [IZENA-IZENA] konposizioa dugu. Oso emankorra da euskaraz: *txori-kaiola, talde-lan, lan-talde, atzerri-hizkuntza, basa-jaun, istilu-iturri* (Hualde 2003: 354).

f. abrestasunezko enganioak > aberatstasunen enganioak

⁹ Testu zaharretan aurkitzen ditugu adibide batzuk: *zinamoma urrin onak* (LeizTest), *gizon gogo onek, balsamu urriñ ona, lore usain ona* (EtxZib), *Lece aho meharra* (EtxZib). Interesgarria izan daiteke horrelakoen erabilera diakronikoki hobeto aztertzea.

4.3.2 Destinatiboaz eta *-ko*-ren etimologiaz

Erlazio-atzizkian zentratu baino lehen, *-ko* atzizkiaren destinatibo-adiera gogora ekartzea merezi du. Izan ere, ezin da erlazio-atzizkiaz hitz egin destinatibo erabat baztertuta. Batetik, badira bietara interpreta daitezkeen testuinguruak. Adibidez, Etxepareren *orazione igandeko* ‘igandeko orazionea’ ala ‘orazionea igandeko’ da? Ikus daitezkeen bezala, gaiak zerikusia izan dezake hitz-ordenarekin. Bestalde, gero ikusiko dugun moduan, destinatiboak *-ko* sintagma berezi batzuen (*gogoko* motakoak) jokoera ulertzen laguntzen du.

Testu zaharrenetatik, beraz, *-ko* morfemak, erlazio-atzizki bezala erabiltzeaz gain, destinatibo ere adieraz dezake:

- (14) a. eta dagoala denporea asignadur[ic] egun seigarren *eguneco* (Laz)
- b. *çure contentamentuco* (Laz)
- (15) a. *Guibleco* on dana *areco* gasso (RS)
- b. Mayaz yluna ta baguil arguia, *hurte gustico* oguia (RS)
- c. Oasun eçeyn baño obea *carzaroco* alabea (RS)
- (16) a. Orazione *igandeko* (Etxep)
- b. Gizonaren *probexuko* emazia bethi da (Etxep)
- (17) a. *Eguneko* eskatzen aizen ogiaz zer aditzen duk? (LeizKat)
- b. eta Sakramendu hunez *Elizako* egiten gara (LeizABC)
- c. gizonen *irudiko* egin izanik (LeizTest)
- d. eta *gure redenptioneko* behar ziraden gauza guziak konpliturik (Leiz-Kat)
- (18) a. *Arimaco* eta *gorputceco* behar ditugun guztiac (Mat)
- b. Iainco eternala, *çure* botherearen indarraz eguna eta gaua *guiçonaren probetchuco* creatu eta ordenatu dituçuna (Mat)
- (19) *Haurzaroko* orbaina, ezaba daite gaztaroko (OihPr 223)
- (20) a. Conseillua *sappharpeco*, guero ere aguerizco (Bela 14)
- b. Emazte ederra *bordeleco*, *guiçon* ederra *urkabeco* (Bela 20)

Ez da euskarak duen destinatiboaren¹⁰ marka bakarra. Caminok (2008: 120) Nafarroa Behereko euskarari buruzko lan batean dioenez, “ibilbide konplexua du atzizki destinatiboaren bilakaerak”, hainbat atzizki eta aldaera lehian zeudelako: *-ren* (21), *-ko*, *-tako* (22) (*-dako* *-n*- ostean (23)), *-tzat* (24), *-tzako* (25) eta *-rako* (26). *Guiristinoendacotçat* edo *guretakoizat* bezalako formak ere lekukotzen dira, lehenengoa Caminok aipatzen dituen 1762ko Bazkazaneko predikuetan; bi-

¹⁰ “Destinatibo” esaten dudanean, “prolatibo” edo “benefaktibo” ere barruan sartzen ditut.

garrena Barrutiak du. *Betiko* edo *sekulako* hitzen forma ezberdinetan ere ikusten da zeinen konplikatua den gaia (27).

- (21) a. Cherri gorri *haurren*, / Haraguia *jaunen* (Zalg)
 b. *Noren* ari aiz? lo *datzanaren* (Oih)
- (22) a. *guretaco* oguian (TAV 3.1.20)
 b. Nay nauzu zure *senarretaco*? (1626, *Contr.* 5.2.3)
 c. *çuretaco* nola enetaco (Laz)
 d. *Enetako* ohoin zira (Etxep)
 e. haren *desohoretako* den doktrina guzia (LeizSarrera)
 f. *emaztetako* amorio desordenatuak (Ax)
 g. Ni *certaco* iayo ninzan? (Suescun)
- (23) a. daucaçun gach *orrendaco* remedio emayten baxe (Laz)
 b. eta arc emun deust ezpata oec *çuendaco* (Laz)
 c. *zuiendako* egin ditut lurra eta zeruiak (Etxep)
 d. Biden ber<h>o, *choriendaco* (Bela)
 e. alaba *orrendaco* (Zum)
- (24) a. oençat castigua dan eta / *besteoençat* exenplu (Laz)
 b. Infernuetan / daoç *çuençat* grilluac (Laz)
- (25) a. Esaten da vlertudin moduan; cerren da *guztiêçaco* (Kap)
 b. Serren diñoe doctoreac goxeti xayguita dala ona *ossasunensaco* (Mikol)
 c. D.P. Esta au demporea *gorraensaco*, yndasuç, ferreruelua ta sombreroa (Mikol)
- (26) a. R. Bilatu fin principala *cetaraco* sortuzan. P. Ze *finetaraco* sortu zâ (Kap)
 b. R. Emon deigula sustentu bear doguna arimaraco, eta gorpuçeraco (Kap)
 c. Ogi bihia granererako eta lastoa surako (LeizTest)
- (27) a. Machin llamado seculaco (1437, Iruñea, Reguero Ugarte 2011) sekulakoz (Etxep), sekulakotz (Leiz), sekulareko (Laz) secularecoz (Laz), sekulakotzat (EtxZib)
 b. betiko (RS), bethiko (EtxZib), bethikotz (EtxZib, Pouv), betikotzat (Mendib, Duvoisin), betirako (XX. mendea)

Santaziliaren (2013: 272-273) arabera, bizidunekin, dialektoaren arabera, *-(r)entzat* eta *-(r)endako* erabiltzen dira gaur egun (biak lehenengo testuetatik lekukotuta); bizigabeekin, aldiz, normalean *-ra-ko*.

Kronologiari dagokionez, *-ren* eta *-ko* sinpleenak direnez, zaharrenak izan behar dira. Genitiboa orokorragoa da, ez baitirudi bizidunekin *-ko* inoiz posible

izan denik (baina *-tako* bai). Funtzio ezberdinak izan bide zituzten: genitiboa bizidunekin eta *-ko* bizigabeekin. Gero sortu ziren, batetik, genitiboaren gainean egindako formak (*-(r)entzat*, *-etako* eta *-(r)endako*) eta, bestalde, *-ko* atzizkiaren gainean eraikitakoak: *-ko-tz* eta *-ko-tzat*. Destinatiboaren funtzioarekin erabiltzen den *-(r)entzako* XVII. mendean agertzen da. Azkenik, *-rako* lehenengo testuetatik lekukotzen da (nahiz eta bere erabilera geroago hedatu zen).¹¹

Erlazio-atzizkiaren bi erabilera nagusi ditugu, beraz: erlazio-atzizkia eta destinatiboa. Galdera da ea argitzerik dugun bien arteko harreman diakronikoa zein den.

Lafonen arabera (1999 [1965]: 192), “On est passé facilement de *biharko lana* «le travail de demain» a *Badut lana frango biharko* «j’ai beaucoup de travail pour demain»”. Beraz, modifikatzailetik sortu zen destinatiboa, Lafonen ustez: izen-sintagmatik atera zen *-ko* atzizkia eta erabilera beregaina garatu zuen. [GEN-tzako] eta *-rako* atzizkientzat ere azalpen bera proposatzen da. [GEN-tzako] destinatiboa dela eta, halere, adberbioaren funtzioarekin lehenago agertzen da testuetan, izenen modifikatzailearekin baino.¹² Erlazioko eta destinatiboko *-ko* hartuta, corpuseko datuek ez digute laguntzen auzia argitzen, biak azaltzen baitira lehenengo testuetatik.

Lafonen proposamenaren arazoa da ez duela azaltzen nola sortu zen *etxe-ko* ‘etxerako’-ren eta *etxekoa* ‘etxean dagoena’-ren arteko kontrastea. Kontua da *bihar* bezalako hitzekin, berez etorkizuneko —edo, oro har, denborazko— esanahia dutenekin, *biharko lana*-tik *Badut lana frango biharko*-ra erraz pasa daitekeela, Lafonek dioten moduan, baina *bihar* adberbioaren semantikagatik. Ez du berdin funtzionatzen beste izen batzuekin: *gibelego mina* bezalako zerbaitetik abiatuta ez da horren erraz iristen *Guibeleco on dana areco gasso* (RS) bezalako erabilerara. Halere, Lafonen hipotesiak funtzionatzeko, proposa daiteke *-ko* destinatiboa *biharko* motakoetatik sortu zela, etorkizuneko edo helburuzko se-

¹¹ Aditz-morfologian ere aurkitzen dugu destinatiboa: nominalizazioetan eta etorkizuneko formatan. Etorkizuneko markaren sorrera hobeto ulertzen da destinatibotik abiatuz gero, erlazio-atzizkitik abiatuta baino: “Sans doute cette valeur des marqueurs *-ko* et *-en* dans le futur (...) est elle plus liée à la valeur destinative de ces marqueurs, qu’à leur caractère proprement génitif” (Oyharçabal 1987: 409-410). Mounoleren (2011: 313) arabera: “nous croyons que cette structure analytique exprimait au départ une destination du sujet – avec un participe intransitif –, ou du patient – avec un participe transitif –, et que ce n’est que dans un second temps qu’elle acquit valeur temporelle”.

¹² *-(r)entzako* atzizkia lehenbiziko aldiz XVII. mendeko Bizkaiko testuetan aurkitzen dugu (25). XVIII. mendean ere badaude adibide batzuk, baina Bizkaian eta Gipuzkoan oso ohikoa bihurtzen da XIX. mendeaz geroztik. Lehenengo adibideetan funtzio adberbiala du *-tzako* atzizkiak (destinatiboa). Izen-modifikatzaile bezala Haranederrek du lehenbizikoz: *pausuarentzako edo alferkeriarentzako amodioa* (HarandGudu). XIX. mendean adibide ugari agertzen dira hizkera guztietan.

mantika duten izen edo adberbio batzuekin, eta gero bestelako testuinguruetara (*etxeko* bezalakoetara) zabaldu zela.

Destinatiboaren eta erlazio-atzizkiaren arteko harremana argitzeko, *-ko* morfemaren etimologia izan daiteke baliagarria. Hainbat hizkuntzalari (Goenaga 1985, esaterako) ohartu ziren *mendiko etxea* bezalako *-ko* sintagmaren esanahia eta *mendian dagoen etxea* erlatiboarena berdinak direla. Lakarrak (2017) proposatzen du lotura hori diakronikoa izan daitekeela. Zehatzago, *-ko* eta *egon* aditza lotuta daude, eta *-ko* perpaus erlatiboetan erabiltzen zen *egon* aditzaren erroetik datorrela, azken kontsonantea galduta (**gon > go*) eta *go > ko* Trasken legearen bitartez. Gaur egungo erlatibo jokatuaren ordez (28-a), partizipioa duen egitura testuinguru egokia litzateke (28-b); mota horretako erlatiboak zaharrak dira (oraindik ere erabiltzen dira; begiratu 2.4 atala). (28-b)-ko egituran sintagma osoago bat ere ager zitekeen, edota kasu-marka duen izena. Horrela sor zitezkeen oinarrian leku-kasuak, instrumentala edo bestelako sintagma adberbiala dituzten *-ko* sintagmak.

- (28) a. etxean dagoen leihoa
 b. etxean egon leihoa
 c. etxeko leihoa

Zehatzago, *larraineko* vs *larraingo* (eta *eguneko* vs *egungo*) bereizketa azaltzeko, ondoko egituretatik abiatu beharko genuke:

- (29) a. *larrain-e go
 b. *larrain go

Mitxelenak honela azaltzen du kontraste hori:

Lo que sabemos de la lengua en siglos posteriores sugiere una explicación, que parece válida en términos generales: ya entonces se intercalaba una *-e* ante el sufijo cuando el tema nominal acababa en sonante. Pero ello sólo ocurría cuando el tema era nombre común, sustantivo o adjetivo sustantivado, o estaba considerado como tal: no cuando era empleado como nombre propio en el sentido preciso de la palabra: más gráficamente, *Larraineco(a)* era o se entendía como '(el) de la era', mientras que *Larraingo* significaba simplemente 'de Larrain' (Mitxelena 2011 [1969]: 511).

Lakarrak (2016) *-e* horri buruz hau dio: “bistakoa da ez dela sortzez epentesi arrunt bat eta baita genitiboko *-e*, lokatibo ezberdinetako «epentesia» —izatez, lehenagoko lokatibo orokorra— eta aditz zaharretako gehi zenbait partikula hasierako *e*-ren arteko «antza» ere ez dela halabehar hutsa”. (29-a) adibidean, beraz, *[IZENA-LOKATIBO go] genuke, eta (29-b)-n, *[IZEN PROPIOA go]. Izen propioen semantikagatik (leku-kasuekin leku-izenak erabiltzen dira asko) ez zuten lokatiboa behar. Adberbioetan ez da *-e* agertzen (*egungo*), adberbioek ezin dutelako

kasu-markarik hartu. Izen arruntetan, kontsonanteen ondoan epentesi bezala berriinterpretatu zen.

Erlazio-atzizkiaren diakroniaz hitz egitean, inesiboaren arazoa ere aipatu behar da. Euskalariak aspaldi konturatu ziren erlazio-atzizkia leku-kasuekin arazorik gabe konbinatzen dela, inesiboarekin izan ezik. Zehatzago, inesibo singularrari ezin zaio gehitu atzizkia (***mendianko*). Pluraleko edo mugagabeko formekin azken kontsonantea erortzen da, baina aurretik dagoen *-(e)ta*- geratzen da: *mendietako*, *menditako*, *mendi honetako*.

Inesiboaren arazoari Mitxelenak (2011 [1972]), eta aurretik, Trask ohartu bezala, Lhandek (1926), eman zion irtenbide dotore askoa, *mendiko* bezalako formen azpian inesiboa dagoela iritzita. [mendien-ko] *mendiko* bezala azaleratzen da: “lo que subyace a *mendi-ko* ‘del monte’ no es *mendi* + *-a* + *-ko*, es decir, tema + art. det. + *-ko*, sino *mendi* + *-a-n* + *-ko*, o sea, tema en inesivo determinado + suf. En otras palabras, **mendiango* se realiza en la superficie como *mendiko*” (Mitxelena 2011 [1972]: 106).

Traskek dioenez (1984: 192), *etxeko* formaren azpian inesiboa + *-ko* baldin badugu, Mitxelenak argudiatu bezala, erraza da azaltzea **semeko etxea* zergatik den ezinezkoa: bizidunekin *-gan* atzizkiaren edo *baita*- partikularen bidez sortzen da inesiboa.¹³ Horregatik *-gan* + *-ko* edo *baitan* + *-ko* posible izatea espero da. Oro har, nahiz eta forma horiek oso maiz ez diren agertzen, horrela da: *baitango*, *-ganako*¹⁴ testuetan lekukotzen dira (eta lehenengo testuetatik). Gainera, atzizkiaren lekuzko esanahia nondik datorren ere argitzen du proposamen horrek: atzizkiak berak ez du esanahirik, baina azpian dagoen inesiboak ematen dio lekuzko kutsu hori. Mitxelenak iradoki bezala, hipotesi hori testu zaharretan *barruangoak* bezalako formek indartzen dutela pentsa daiteke, lehenagoko egoera baten —inesibo eta *-ko* atzizkia bateragarri zirenekoaren— aztarnak izan baitaitezke (30).

(30) a. Orti Arregurengo (1283, Iratxe, Reguero Ugarte 2013)

b. Dota Ezquerrango (XIII. m., SJuan, Reguero Ugarte 2013)

¹³ Mitxelenak (2011 [1972]: 100) ideia bat ematen du bizidunen eta *-ko* atzizkiaren bateraezintasuna dela eta: “La razón histórica de este hueco en el paradigma es, al parecer, que *-ko* con nombres animados conservó —o adquirió— un valor derivativo, ante todo diminutivo (bien atestiguado ya en inscripciones aquitanas), que lo apartó por completo de *-ko* en los paradigmas de flexión nominal”. Halere, zaila da erlazio-atzizkiaren eta diminutiboaren arteko lotura horren aldeko argudiorik aurkitzea.

¹⁴ Bizidunekin *-gan* + *-ko* bilkurak ez du *-ganeko*, *-gango* edo *-gako* ematen (Trask 1984: 192), espero zitekeen bezala: *-ganako* bakarrik daukagu eta *-gana* adlatiboa du horrek azpian, nahiz eta esanahia inesiboarena izan. Trasken arabera *-gan* eta *-gana* neutralizatzen dira testuinguru honetan. Salbuespen bakarra, nik dakidala, *beregango* ‘berekiko, bere artean’ forma litzateke (aski berria: Mendiburuk du lehenbizikoz). Litekeena da *-ganako* forma jatorriz adlatibozkoa izatea, inesiboa eskatzen duten testuinguruetara zabalduta.

- c. behengo: In termino qui dicitur behengo landa (1177), Domicu beengo (1200), Nostra casa que ha nomne viengo echea (1260), Sancho garçia beyengoa (1350) (*OEH*)
- d. oñeztar barruangoac (ArrasErrek)
- e. Hurtealango murcoa (RS 191)
- f. osteango beste berbaen artean, gorpuceango araguioc (Laz)
- g. eguneango gure ogia (Bet), egunean eguneango geure ogia (Kap; antzekoak Bizkaian oro har)
- h. Yaungoikoaren alderako maitetasuna, beragango esperantza (AñibEsk, *OEH*),
- i. Nolaango lecuca, Alaango cobrua (Garibai, *OEH*)
- j. osteango (Mogel), urteango (AñibGer), bagaango (AñibEsk), verbaan verbaango (frBart) astian astiango (frBart), curutzeango (AMZabala) (Manterola 2015: 261)

Horiez gain, Zuberoako *etxen*ko formak ere indartzen du hipotesia.¹⁵ Zuberoako testu zaharretan *goizanko* ere agertzen da (*goizanko othoitzia* Belap, esaterako).

Hala ere, Manterolaren (2015: 259-262) arabera, *-n + -ko* forma guztiak ez dira iturri berekoak. Batetik, *etxen*ko arkaismoa litzateke (*etxen*, *soinen* inesibo mugagabe zaharraren formak bezala), eta forma horiek Mitxelenaren hipotesiaren aldeko argudioak dira. Mendebaldeko *barruango* edo *gorputzeango* formek, aldiz, berrikuntzak izateko aukera asko dituzte (arrakasta askorik gabekoak, gainera). Forma mugatuak dira, eta horregatik bakarrik oso zaharrak (erlatiboki) ezin dira izan. Manterolak proposatzen du *hango* erakusletik datorrela atzizkia forma horietan: *barruan ang*o > *barruango*, *gorputza ang*o > *gorputzeango*. RSeiko *hurtealango* forman ere *urte alango* genuke. Azkenik, *goizanko* sintagma *goizan* adberbio lexikalizatu batetik etor daiteke.

Lakarrak proposatutako etimologia onartuz gero, inesiboaren auzian ezer aldatzen duen galde dezakegu. Goian emandako eskeman inesiboa gehitzeak ez dirudi zaila:

(31) *larrain-e-n go

Artikuluaren sortzeaz Manterolaren esanak kontuan hartuta, artikulurik gabeko inesibo zaharra genuke hor (*etxen*ko forman agertzen zaiguna). Hala ere, inesiboaren marka galtzea nola edo zergatik gertatu zen ulertu gabe jarraitzen dugula

¹⁵ Camino (2009: 200): “Lokatiboan jokaturik dagoenean, inesiboaren atzizkia era zaharreen itsatsirik darama *etxe* hitzak Amikuzen: Arrüetan –*etxengo arthua* adibidean–, Bithiriñan, Martxüetan, Labetzen, Arbotin, Zohotan, Arberatzen, Zuberoako Etxarrin...; ordea, gainerako hitzen joko lokatiboan ez da inesiboaren atzizkirik ageri”.

dirudi. Argi dago inesiboa ezabatzea ez dela arazo fonologikoa (*hemengo* posible da eta); Traskek (1997: 242) esan bezala “it must represent a reformation”.¹⁶

Gauzak horrela, agian ez litzateke erabat burugabea pentsatzea inesiborik ez dagoela *-ko* sintagmen atzean. Traskek dio Mitxelenaren ideiak azaltzen duela *etxeko* bezalako sintagmek duten lekuzko kutsua. Hala ere, (29) eskeman ((32)-an errepikatua), inesiboa sartu gabe ere, espazioaren esanahia eman dezaketen beste bi elementu ditugu: *-e* lokatibo zaharra —gero genitibo bihurtu zena—, eta *egon* aditzaren erroa. Inesiboa ager zitekeen egitura horretan esanahi hori indartzeko (edo pleonasm bezala), baina *-ko* atzizkiaren ezaugarriak azaltzeko beharrezkoa behintzat ez da. (30)-ko formak azaltzea ere ez da horren zaila: batzuk [ADBERBIOA-ko] izan daitezke (*behengo* edo *osteango*; *barruango* ere horrela interpretatu daiteke) edo, Manterolak argudiatzen duen moduan, [IZENA hango] forma berriak.

- (32) a. *larrain-e go
b. *larrain go

Inesiboaren arazoa gorabehera, *etxeko* bezalako formen jatorrizko esanahia ‘etxean dagoena’ litzateke. Atalaren hasieran egindako galderara itzulita, nolatan sortzen da, bada, destinatiboarena? Lafonen azalpena aukera bat da, baina agian beste proposamen bat egin daiteke *-go-* erroaren familia kontuan hartuta, eta, zehatzago, *gogo* hitzan aurkitzen dugun semantika. *OEH*-ren arabera, *gogo* hitzak adiera hauek ditu: testu zaharretik lekukotuta ‘alma, espíritu; pensamiento, mente, memoria’ eta ‘deseo; voluntad’, eta, dirudienez, zertxobait berriagoa ‘intención, pensamiento; propósito’. Gramatikalizazioaren ikuspuntutik begiratuta, guztiak oso egokiak dira destinatiboaren moduko markaren jatorri bezala. posible da, beraz, destinatiboa sortzea erlazio-atzizkia sortu zen erro beretik, baina modu independentean (agian beste egitura batetik).¹⁷

¹⁶ *-ngo- > -ko-* bihurtzea *emeko* ‘hemengo’ forman gertatu da (Bizkaian *emeti* ere badago): “en los vizcaínos, además de ésta [= *hemengo*] es usada, con menor frecuencia, *emeko* (Añ, Astar II 122, Azc PB 320, Echa Jos 104, Laux BBa 100, Otx 111, Akas Ipiñ 18)”, baita *ebeco gauçacaz* (fJZum) ere.

¹⁷ Lafonek erlazio-atzizkia > destinatiboa norabidea proposatu zuen, eta Lakarraren hipotesian oinarrituta *-go- > erlazio-atzizkia* eta *-go- > destinatiboa* aldaketak plazara daitezke. Gertzen den posibilitate logikoa da destinatiboa > erlazio-atzizkia aldaketa. Ezagun denez, “markers of the grammatical cases (such as nominative, ergative, genitive) arise via the grammaticization of markers of less grammatical participant roles (such as instrument, benefactive, and various local relations, (...))” (Haspelmath 1989: 301). Heinek (1997b: 144), aldiz, genitiboak nola sortzen diren azaltzeko bide batzuk proposatzen ditu: *Y at X* (lekua), *Y from X* (iturria), *Y for/to X* (helburua), *X with Y* (konpainia). Adibide horiek erakusten dute genitiboak askotan leku-kasuetatik sortzen direla. Euskarara itzulita, erlazio-atzizkiak ez du esanahirik, destinatiboarena askoz ere konkretuagoa da, eta horregatik destinatibotik erlazio-atzizkirako bidea hobeto ezkontzen da gramatikalizazioari buruz dakigunarekin. Pentsa genezake hasieran ez zela modifikatzaile bezala erabiltzen, funtzio adberbiala zuela soilik (*zerbait egin biharko*). Izen baten ondoan askotan ager-

4.3.3 Erabileren sailkapena eta maiztasuna corpusean

Corpusean atzizkiaren erabilera aztertzeko, Trasken oinarritzko sailkapenari —flexionala eta deribazionala— jarraituko diot funtsean, flexionalaren barruan azpi-mota batzuk bereizita.¹⁸ Corpuseko datuak aztertzeko —bai maiztasuna, bai hitz-ordena deskribatzeko— egoki iritzi diot atzizkiaren erabilera nagusiak bost multzotan banatzeari, *-ko* lotzen zaion oinarriaren arabera:

- (i) Leku-kasuak oinarrian dituzten *-ko* sintagmak (leku-kasuaren marka agerian dutenak bakarrik): *Bilborako, mendietako, nireganako*. Soziati-boa dutenak ere multzo horretan sartu ditut.
- (ii) Instrumentala oinarrian dutenak (*zurezko*).
- (iii) Adberbio-sintagmak oinarrian dituztenak: adberbio simple (*gaurko*) eta konplexuak (*hitzez hitzeko*), partizipio-perpausak (*atzo etorritako*) eta postposizioak (*gatzik gabeko*).
- (iv) [IZENA-ko] motako segidak (*mendiko* edo *fedeko*).
- (v) Izen-multzoa oinarrian dutenak (*begi urdineko*).

Adberbio-sintagmen gainean eraikiak dira (i)-(iii) erabilerak. (iv) dela eta, diakronikoki ere adberbio-sintagma genuke horren azpian: aurreko atalean ikusi dugun bezala, lokatibo zaharra eta, agian, inesiboa du oinarrian. (v)-en kasuan, ikusiko den moduan, proposa daiteke adberbio-sintagmatik ere datorrela erabilerara hori.

[INSTRUMENTALA-ko], [IZEN-MULTZOA-ko] eta [IZENA-ko] apur bat zehatzago deskribatuko ditut ondoko ataletan: batetik, ikuspuntu diakronikotik berez badutelako interesa, eta, bestalde, hitz-ordena aztertzeko interesgarri diren hainbat kontu aipatzea merezi duelako.

Hori baino lehen, halere, labur deskribatuko dut aztertu dudana corpusean erabilera horien maiztasuna.

Oro har, XVI. mendetik XIX. mendera arte *-ko* moten proportzioak ez dira aldatu, 4.3-4.6. tauletan ikus daitekeen moduan. Beraz, lehenengo testuetarako *-ko*

tuz gero, atzizkiaren funtzioaren aldaketa ahalbideratzen duen testuingurua sor zitekeen: *lana biharko* edo *biharko lana* (cf. Etxepareren *orazione igandeko*). Destinatioa bi hitz lotzen duen atzizki bezala berrinterpretatu zen, eta bere esanahia ahuldu zen: hasieran *etxeko*-k ‘etxerako’ esanahia zuen agian, eta gero sortu ziren beste batzuk: ‘etxean dagoena’, ‘etxetik hartutakoa’ edo, azkenean, ‘etxearekin lotura duena’. Azaltzeko zailagoa —agian zailegia— da kasu-marka duten hitzetara zabaltzea, *etxerako* edo *etxetikoa* bezalakoak nola sortu ziren, alegia. Ez da nolanhiko aldaketa: morfologiaren ikuspuntutik erabat ezberdinak dira leku-kasuak (ablatiboa, adlatiboa, destinatioa...) eta sintagma osoa hartzen duen *-ko* atzizkia.

¹⁸ “Flexionala” eta “deribazionala” etiketak ez ditut erabiliko; izan ere, 4.3.9 atalean ikusiko dugun bezala, bien artean ez dago hainbesteko alderik.

atzizkiaren erabilera finkatuta zegoela dirudi, eta handik hona ez da asko aldatu. Salbuespen bakarra da atzizkiaren falta gaur egun nahitaezkoa den testuinguru batzuetan (4.3.6. atalean aipatuko dut hori).

4.3. taula. *-ko* motak egileka, ehunekotan (leku k. = leku-kasuak dituztenak, instr. = instrumentala dutenak, izena = [IZENA-ko] motakoak, adb = adberbio-sintagma dutenak, IM = izen-multzoa oinarri duten *-ko* sintagmak).

Testua	Guzt.	Leku-k.	Instr.	Adb.	Izena	IM
RS	44	4,5	9,1	36,4	47,7	2,3
Etxepare	29	17,2	20,7	10,3	51,7	0,0
Lazarraga	112	8,0	13,4	6,3	71,4	0,9
Landucci	89	6,7	28,1	1,1	64,0	0,0
LeizABC	97	23,7	33,0	11,3	29,9	2,1
LeizInt	108	18,5	44,4	4,6	26,9	5,6
LeizMat	192	28,6	10,9	5,7	52,6	2,1
Betolatza	22	9,1	31,8	4,5	54,5	0,0
Etxart	44	0,0	27,3	9,1	63,6	0,0
Ros	18	27,8	0,0	11,1	61,1	0,0
Matera	172	5,2	41,3	10,5	42,4	0,6
Beriain	130	6,9	20,8	3,8	63,1	5,4
Haranburu	184	10,3	21,7	15,8	51,6	0,5
VJ	36	5,6	13,9	5,6	75,0	0,0
Mikoleta	14	35,7	50,0	0,0	14,3	0,0
Kapanaga	160	8,1	16,3	11,3	62,5	1,9
Tartas	143	2,1	9,8	2,8	85,3	0,0
Belapeire	137	7,3	19,0	8,8	64,2	0,7
Oloroeko kat.	96	11,5	42,7	9,4	36,5	0,0
Otxoa Arin	156	3,2	28,8	5,1	62,8	0,0
Arzadun	73	4,1	16,4	9,6	69,9	0,0
Elizalde	46	2,2	30,4	2,2	60,9	4,3
Haraneder	192	27,1	7,8	5,7	57,3	2,1
Barrutia	48	10,4	4,2	12,5	72,9	0,0
Maister	132	22,0	28,8	4,5	43,9	0,8
Olaetxea	219	5,9	16,0	12,3	65,3	0,5
Ubillos	159	10,1	30,2	13,8	45,3	0,6
Lizarraga	115	3,5	27,8	5,2	62,6	0,9
Mogel	95	6,3	10,5	14,7	54,7	13,7
Gerriko	107	6,5	20,6	24,3	48,6	0,0
Duhalde	167	7,8	32,3	8,4	47,3	4,2
Fr Bartolome	134	12,7	22,4	8,2	50,7	6,0
DoktErr	51	17,6	9,8	0,0	72,5	0,0
Hualde Mayo	188	7,4	25,5	7,4	54,8	4,8

4.4. taula. *-ko* atzizkiaren motak XVI-XIX. mendeetan, ehunekotan (IM = izen-multzoa oinarri duten *-ko* sintagmak, leku k. = leku-kasuak dituztenak, izena = [IZENA-ko] motakoak, instr. = instrumentala dutenak, adb = adberbio-sintagma dutenak).

Mendea	Guzt.	IM	Leku-k.	Izena	Instr.	Adb.
XVI	693	2,0	17,6	49,6	22,8	7,9
XVII-1	548	1,6	7,7	52,7	27,4	10,6
XVII-2	490	0,8	6,7	69,2	15,9	7,3
XVIII	1236	0,8	11,2	56,8	22,8	8,3
XIX	742	5,0	8,9	52,7	22,8	10,6

4.5. taula. *-ko* atzizkiaren motak XV-XVII. mendeko hainbat testu laburretan.

Mendea	Guzt.	IM	Leku-k.	Izena	Instr.	Adb.
XV	20	0,0	15,0	80,0	0,0	5,0
XVI	27	3,7	7,4	74,1	0,0	14,8
XVII-1	59	1,7	6,8	67,8	15,3	8,5
XVII-2	44	0,0	2,3	54,5	20,5	22,7

4.6. taula. *-ko* atzizkiaren motak Ipar eta Hego EHn.

Eremua	Mendea	Guzt.	IM	Leku-k.	Izena	Instr.	Adb.
IPAR	XVI	426	2,8	24,2	40,8	25,1	7,0
	XVII-1	400	0,5	7,0	49,0	30,8	12,8
	XVII-2	280	0,4	4,6	75,0	14,3	5,7
	XVIII	420	1,2	21,9	48,3	22,4	6,2
	XIX	167	4,2	7,8	47,3	32,3	8,4
HEGO	XVI	267	0,7	7,1	63,7	19,1	9,4
	XVII-1	130	5,4	6,9	63,1	20,8	3,8
	XVII-2	210	1,4	9,5	61,4	18,1	9,5
	XVIII	816	0,6	5,8	61,2	23,0	9,4
	XIX	336	6,3	8,9	51,2	18,5	15,2

Kasu-markarik gabeko izena oinarrian duten sintagmak nagusi dira (adibide guztien erdiak inguru). Trasken (1984) iruzkinarekin bat dator datu hori: *etxe-ko* bezalakoetan inesiboa dagoela konturatzeko mota horretako adibideak oztopo izan zitezkeen ikerlarientzat Trasken ustez, atzizkiaren gainerako erabilerak baino usuagoak direlako. Bigarren geratzen dira instrumentalaren gainean erakitako sintagmak (adibide guztien laurden bat; 4.4. taula). Hurbil daude lekukasuekin egindakoak (%7 eta %17 artean). Adberbioekin, postposizioekin eta partizipioekin egindako sintagmak ez dira asko (%7-10). Izen-multzoen gainean eraikitako sintagmak oso bakanak dira. Corpus nagusiko testuez gain, XV-XVII. mendeetako hainbat testu ere aztertu ditut,¹⁹ eta antzera (4.5. taula) banatzen dira atzizkiaren motak.

Eremuen arteko aldeak (4.6. taula), oro har, ez dira oso nabarmenak, maiztasunean ez behintzat (hitz-ordenan ez nahitaez, begiratu 4.4 atala). Aipatu behar den alderdi bakarra [IZENA-ko] motari dagokio. Eremu guztietan bere maiztasuna oso handia da, baina bereziki Hego EHko testuetan. Neurri batean behintzat erlijio-terminoak (*fedeko artikulua*) egitura horren bidez itzultzeko joerari egozti behar zaio (ipar-ekialdean *fedezko* bezalakoak gehiago erabiltzen dira).

4.3.4 [INSTRUMENTALA-KO]

Erlazio-atzizkia askotan eransten zaio instrumentalari. Instrumentala normalean mugagabeen badago ere, salbuespen gutxi batzuk lekukotzen dira. Gehienak Leizarragak ditu (33), baina beste testu batzuetan (34) ere azaltzen dira noizean behin.²⁰

- (33) mahatsarnoazko signoan (LeizKat), bere hitzazko legerik (LeizSarrera), Espiritu sainduazko Baptismoa, harzazko bozkarioz, hire etxeazko zeloak nian niauk, Ene Paulen eskuazko salutationea, krutzeazko eskandaloa, Iau nazko remonstrationetan, Espirituazko karitatea, borz ogiezkota eta bi arrai-

¹⁹ Testu hauek dira: 1609an saritutako olerkiak, Zalgize, Amileta, Andramendi, Arrasateko erreketeta, BB, Belaren errefrauak, Beotibarko kantua, Britainiako Kantua, Egiaren Kanta, Felipe Prosperoren sortzea, Jaun Diaz Harokoaren eresia, Juan Lazkanoren kantua, Karlos V.aren eta mandazainaren arteko elkarriketa, Isastiren errefrauak, Martin Bañez Artazubiagakoaren eresia, Martin Ibanez de Labiero, Martin Portal *Romance del Santissimo Sacramento*, Matxin de Zalbaren eta Martin de San Martinen arteko gutunak, Mikoletaren poesiak, Milia Lasturkoaren eresia, Orazino debota, Pedro Abendañokoaren kantua, S. Frantziskoren Hirugarren Ordenaren profesatze-agindua, Salvea, Sandailia, Sevillako bertsoak, Elduaingo bertso iraingarriak, Tolosako ezkontza hitz emaitak, Urrexolako kantua, Zubia, Zumarraga.

²⁰ Horiez gain, *gauazko* askotan agertzen da (*gauazko ohoina* LeizTest, *gauazko dansek eta halako batzarre ilhunek* PouvFil, *gauazko ilhunbe hunetan* Mat, *gauazko laurgarren goardian* Harand), baina *gauaz* da gehien erabiltzen den forma; *gauaz* nahiko berria da OEH-ren arabera.

nezko mirakulua, Iainkoazko gauzetan, mahastiazko konparationea (Leiz-Test)

- (34) Ifernuazko Meditazionean, bideazko bekhatua, ene gauazko, eta egunazko ogia (Ax)

Adibide horietan modifikatzailea den izena definitua denez, aingura-erlazioa dugu, eta ezohikoa da *-zko* atzizkiarekin. Materiala, modua, instrumentua adierazten denean aingura gabeko erlazioak adieraztea da aukera bakarra.

Azkueren arabera (1969 [1905-1906]: 455, 1969 [1923]: 347-348), instrumentalak lau funtzio ditu *-ko* atzizkiaren aurrean agertzen denean: (1) *causa material* adieraz dezake (*urrezko, pozezko*), (2) *manera* (*oinezko*), (3) *medio* (ez dago oso argi zer esan nahi zuen, ematen duen adibidea *Janari gozoa pozagorik jatea geurrezkoa* da) edo (4) *denbora* (*gabazko, egunazko*).

Azkueren ohar hori interesgarria da, baina instrumentalaren funtzioen banaketa egunera daiteke. Igartuak eta Santaziliak (2013: 228) instrumentalaren ondoko balio hauek zerrendatzen dituzte: instrumentua (*giltzaz*), denbora edo iraupena (*bederatzi ilabetez*), kausa (*gure faltaz*), ergatiboaren ordezkia (*Alegueratzen da eguiaz* Leiz), egile pasiboa (*Gende prestu guciéz laudatua* Leiz), zeharkako objektua (*arintassunez accusa ahal neinde* Leiz), materiala (*Haguinac heçurrez ditu* Zalgiz), modua (*gogo onez*). Azkenik, garai batean instrumentalak konpainia ere adierazten zuen Igartuaren eta Santaziliaren arabera, baina testuetan funtzio horren azken aztarnak baino ez dira geratzen: *Esaiorrez (< orregaz?) topa nindin gradaetan* (Laz).

Funtzioen zerrenda horren laguntzaz nire corpuseko *-zko* sintagmak aztertu ditut. Materiala eta modua nagusitzen direla dirudi. Parte batean instrumentalaren funtzioen maiztasunarekin lotuta egongo da hori. Adibide asko sailkatzen zailak dira, baina funtzio guztiak agertzen direla esan daiteke, konpainiarena zailantzazkoa bada ere:

- Instrumentua: *ahozko predikationez* (LeizTest), *bere eskuezko obra* (LeizTest), *hitcezcó cofessinoa* (Mat).
- Denbora edo iraupena: *hamar astezko kontuaren gainean* (LeizTest), *gauazko ohoina* (LeizTest), *egun orozko delizioak* (LeizTest), *ene gauazko, eta egunazko ogia* (Ax).
- Kausa: *flacotasunezcó bekatuac* (Mat).
- Materiala: *tafetaezco benda bategaz* (Laz), *galcerdy cetazco baten barnean* (SeinichGut), *vidriosco copa onetati* (Mikol), *buztana lastozcoa* (Isasti), *heuskarazko koplá* (Etxep), *erdeeraazco ipui batec* (Laz), *odolezko izerdi* (Etxep), *beirazko itsaso* (LeizTest).

- Modua: *enojuzco verva oec* (Laz), *gizon naturazko* (Etxep), *presuna baquezcoac* (Mat), *Gizonen manamenduen eta doktrinen arauetzko gauza hauk* (LeizTest), *haren obedientia borondatezko batetara* (LeizKat), *egiazko iujia* (Etxep), *gezurrezko mirakulurekin* (LeizTest), *pietatezko obratan* (LeizTest).
- Zeharkako objektua: *gure bekatuezko dolu* (Etxep), *harrazko bozkarioz* (LeizTest), *erri negarrezko onetan*, *Bekhatuzko amoria* (Etxep), *soldadusco elia* (BBizk), *borz ogiezkota eta bi arrainezko mirakulua* (LeizTest).
- Gaia: *relijioezko obra baten* (Belap), *fedezko othoitza* (LeizTest), *ezpiritüzko othoitzetan* (Mst).
- Konpainia: *Aingeruezko konpainia* (LeizSarrera), *bere diszipuluzko konpainiarekin* (LeizTest).²¹

Kasu gehienetan -z eta -zko duten sintagmen arteko erlazioa gardena da. Horrela da batez ere -z atzizkiak instrumentua, denbora, materiala edo gaia adierazten duenean. Gainerakoekin ere askotan erraza da instrumentala zergatik agertzen den azaltzea. Adibidez, *egiazko* modifikatzailea *egiaz* adberbioarekin lotzen da (testuetan *egiazko* hitza *egiaz* baino maizago agertzen bada ere), adibide hauek iradokitzen duten bezala: *zinez eta egiaz elkhar maite dutenen arteko* (Ax), *behatu gabe eta konturik eduki gabe, noiz mintzo den egiaz eta noiz gezurrez* (Ax), *Aktio-ner hartan erakhustera eman zian, egiaz gizon zela* (Tartas), *Egiaz handi da nork ere...* (Pouv). Antzera, *gezurrezko* adibide hauekin erlazioa daiteke: *Gezurrez iuramentu baten egitea* (Ax) edo *Gaixtoak gezurrez dira alegera, eta egiaz triste* (Ax). Zertxobait zailagoa da *negarrezko*-ren kasua: testuetan *negarrez egon* da gehien agertzen dena, baina *negarrez beterik* edo antzeko zerbait imajina dezakegu, eta handik *negarrezko herria*-ra erraz pasa daiteke.

Kasu berezia dira ezaugarria adierazten duten modifikatzaileak: *dicha onezco semea* (Laz), *utra birtute andizcoa* (Laz); *gauça pisu guchisco[a]* (Land), *ur bizizko flubioak, usain onezko urrinetan* (LeizTest), *probetxu handizko gauza* (Pouv), *zelo onezko hira* (Ax). Izen-multzoko -ko sintagmen baliokideak dira horiek: *bertute handizko gizona = bertute handiko gizona*. Galdera egin daiteke instrumentala motibatua den. Kasu gehienetan badirudi baietz: *bertute handiz bizi* edo horrelako testuinguru bat imajina dezakegu *bertute handizko* sintagmarentzat.

Halere, batzuetan -z eta -zko duten hitzen arteko erlazioak konplikatuagoa dirudi, batez ere instrumentalak modua edo zeharkako objektua adierazten duenean (edo sailkatzeko zail diren beste adibide askotan). Esaterako, *haragizko* hartuta, *haragiz jantzi/beztitu* edo *haragiz egina* esapideak askotan agertzen dira testuetan, baina *haragizko bekatua*-rekin zuzenean lotzeko adibiderik ez dago. Pen-

²¹ Beharbada modu bezala ere uler daitezke adibide horiek.

tsa daiteke, beraz, hedadura semantikoa gertatu zela *haragizko pertsona* moduko erabileratik *haragizko bekatua* erakoetara. Beste adibide bat *bidezko* eta *ezinezko* izan daitezke. Lehenengoari dagokionez, [norbaiten/zerbaiten bidez] ohikoa da testuetan, baina ez dugu aurkitzen *bidezko* modifikatzailearekin lotuta egon liteke testuingururik (eta *bidezko* ‘justo’ dagoeneko Etxeparek eta Leizarragak dute). Bigarrena dela eta, *ezinez* adberbioa, [ADITZA ezinez] esapideaz gain, ez da testuetan asko agertzen (eta *ezinezko* XVII. mendeko Lapurdiko testuetan aurkitzen dugu).

Bestalde, izen gutxi batzuekin (gehienbat *Jainko* edo *aingeru*) *-zko* atzizkiak antzekotasuna adierazten du: “Le suffixe *-zko* a été, exceptionnellement, ajouté à un substantif désignant une personne, à celui qui désigne la divinité; on a ainsi obtenu un dérivé qui équivaut à l’adjectif «divin», *jainkoazko*, *jainkozko*, *jinkozko*” (Lafon 1999 [1965]: 177). Testu gutxitan aurkitzen ditugu horren adibideak: *Angeruzko ofizio hura*, *angeruzko bertutea* (Pouv), *Iainkozko izaitte bat* (Haranb), *zeure iainkozko zuhurzia* (Haranb) *izate Jangoikozko bat* (Oloroe).²² Horrelako adibideekin ez dago oso argi instrumentala duen izenarekin lotzerik dagoen (*jainkoz/jainkoaz* > *jainkozko*?). KG-ko XIX. mendera arteko testuetan, *jainkoz* oso gutxi agertzen da, eta ez dirudi *-zko* berezi horren iturria izan daitekeen adibiderik dagoenik (*Iainkoz ... konturik egin Ax*, *Iainkoz lagunduak Ax* edo *Iainkoz eta munduz erratzea merezi dutenak* Mat).

Bestalde, eta lehenengo testuetan dagoeneko, *-zko* baliabide oso emankorra zen erdarazko adjektiboak euskaratzeko, Leizarragaren adibide hauek erakusten dutenez (eta ez dira bere testuetan agertzen diren horrelako guztiak):

- (35) ignorantiazko exkusarik, gure naturaren arrazazko korrupzione gaixtobat, iustitiazko eta inozentiazko fruktu hiri plazent zaiketanik, eure klementiazko begiez, eure miseriakordiazko begiaz, errorezko eta ignorantiazko gathibutasunean, inperfekzionezko relikiak, Ielosiazko hitzaz, enormitatezko eta beilhakeriazko akusatione falsuetarik, dibinitate fantasiakozko bat, illusioniezko eta enganiozko botiga, Benediktionezko kopa, afliktionezko foroganza...

Ez dirudi *-zko* horiek *-z* duten izenetik sortu zirenik, ez bada izenetik zuzenean. Horrela, *-zko* atzizki neurri batean beregain bihurtu dela esan daiteke.²³

²² Lafonek aipatzen ditu artikulua duten instrumentalak. Halakoetan, halere, askotan ez da antzekotasuna edo halako zerbait adierazten: *Iainkoazko zure zelo handia* (LeizIntr) edo *Iainkoazko gauzetan*. (LeizIntr). OEH-n *jainkozko* hitzaren esanahi bezala *perteneciente o referente a Dios* ematen da. Hain zuzen, artikulua dagoenean gehiago da hori, Lafonek proposatzen duen antzekotasuna baino.

²³ Horren oihartzuna gaur egungo estilo-liburuetan (Petrirena 2011: 167, esaterako) aurkitzen dugu: *-zko* erabiltzea gomendatzen da bakarrik *-z* adberbio bat baldin badago oinarrian: horregatik *ohiko*, eta ez *ohizko* gomendatzen da.

Beste gai bat da zein den *-ko* eta *-zko* atzizkien arteko banaketa. Normalean txukuna (hau da, esanahiak motibatuta) den arren, batzuetan zentzu bera duten modifikatzailearekin *-ko* zein *-zko* aldaerak aurkitzen ditugu, *fedeko* eta *fedezko*, esaterako. Horren adibide bat dira goian aipatutako ezaugarria adierazten duten *probetxu handizko* motakoak, askotan instrumentalik gabe agertzen baitira.

Bestalde, elizarekin lotutako hitzek askotan erakusten dute alternantzia: *fede*, *gloria*, *kontrizio*... Hori ikus daiteke 4.8. taulan, non zerrendatzen diren nik aztertutako corpusean gehien agertzen diren izenak, lema estandarizatuaren forman. Lema askoren barruan aukera bat baino gehiago dago: *egia*-tik *egiazko* dugu bakarrik, baina hainbat izenekin bai *-zko*, bai *-ko* dutenak agertzen dira. Agerraldi gehien *fede* izenak du: *fedezko* eta *fedeko* ia parez pare agertzen dira corpusean. Horrez gain, *grazia*, *penitentzia* edo *bekatu* erakoek ere batzuetan *-zko* eta batzuetan *-ko* dute.

4.7. taula. *fedeko* eta *fedezko* aldaeren distribuzioa.

Eremua	<i>-zko</i>	<i>-ko</i>
BIZ	0	15
GIP	0	11
ARAB	0	1
LAP	14	3
ZUB	10	0
NAF	9	0
ERR	3	0

Oro har, badirudi EHren ipar-ekialdean instrumentala dutenak nagusi dira, eta mendebaldean *-ko* hutsa. Joera hori 4.7. taulak erakusten du, *fedeko* eta *fedezko* hitzekin (*-ko* eta *-zko* formak dituzten hitzan artean agerraldi gehien du *fede* hitzak). Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban *fedeko* aurkitzen dugu. Lapurdin testu zahar batzuetan *-ko* dugu (*Kristinoen fedeko Konfesionean LeizABC* eta *fedeco misterioen Mat*), baina *-zko* nagusitzen da. Azkenik, Zuberoan, Nafarroan eta Erronkaribarren *fedezko* dugu. Oro har, ekialdean batzuetan *-zko* aurkitzen dugu gainerako eremuetan *-ko* ohikoena denean: *biborazco casta* (Hualde), *escandalozco ocasioneric* (Hualde), *esparançazco acte bat* (Oloroe), *aita familiazkoa* (Tartas), *familiazco aitaren* (Hualde), *jüdiziozko egünian* (Mst).

Oro har, beraz, [INSTRUMENTALA-ko] erabilera dela eta, bi ondorio dira garrantzitsuenak. Batetik, badirudi askotan *-zko* modifikatzaileak *-z* duten hitzetatik urruntzen direla. Lexikalizazio-prozesua gertatu da hainbatekin: askotan *-zko* sintagmaren eta *-z* duen hitzaren arteko erlazioa, noizbait gardena, lauso(ago) bihurtzen da. Prozesuaren amaiera instrumentala gehi erlazio-atzizkia zena ad-

jektibo bihurtzea da, jabetza-modifikazio eskalaren (Nikolaeva & Spencer 2010) eskuinera mugituz. Horren beste alderdi bat dira 4.4. atalean ikusiko ditugun hitz-ordenan gertatu ziren aldaketak. Bestalde, baina, *-zko* atzizki neurri batean independente ere bihurtu dela esan daiteke. Testu askotan ia edozein izenetatik adjektiboak sortzeko baliabide oso hedatua zen hori.

4.8. taula. *-ko* eta *-zko* atzizkien erabilera gehien agertzen diren izenekin ([IZENA-ko] eta [IZENA-z-ko] bakarrik kontuan hartu dira).

Lema	Guzt.	-zko	-ko	Lema	Guzt.	-zko	-ko
egia	213	213	0	amorio	13	13	0
zeru	204	0	204	debozio	13	12	1
eliza	106	0	106	bekatu	13	6	7
mundu	84	0	84	aitzin	13	0	13
fede	67	36	31	plaza	13	0	13
infernu	57	0	57	matrimonio	12	0	12
bihotz	57	6	51	gezur	12	12	0
lur	50	3	47	gurutze	11	0	11
miserikordia	45	44	1	kontzientzia	11	2	9
heriotza	44	0	44	itsaso	11	0	11
juizio	43	5	38	aho	11	1	10
trinitate	40	0	40	purgatorio	10	0	10
eskuin	35	0	35	ebanjelio	10	1	9
lege	34	3	31	pasio	10	1	9
altare	33	0	33	kontrizio	10	4	6
haragi	32	32	0	konsagrazio	10	1	9
etxe	31	0	31	barne	10	0	10
gorputz	28	0	28	ondo	10	0	10
arima	23	0	23	borondate	9	9	0
grazia	22	19	3	erresurrezio	9	0	9
paradisu	22	0	22	bizitza	9	1	8
sabel	21	0	21	egunero	9	9	0
penitentzia	19	11	8	euskara	9	9	0
ezker	18	0	18	negar	8	8	0
buru	18	0	18	bataio	8	1	7
meza	17	0	17	espiritu	8	6	2
herri	17	0	17	bide	8	7	1
jainko	16	16	0	salbamendu	8	3	5
kanpo	16	0	16	burdina	8	8	0
goiz	15	0	15	testamentu	8	1	7
familia	15	5	10	guardia	7	0	7
arrazoi	15	14	1	justizia	7	3	4
egun	14	0	14	urte	7	0	7
su	14	12	2	erlijio	7	2	5
erresuma	14	0	14	arrats	7	0	7
gloria	13	4	9	zilar	7	7	0

4.3.5 [IZENA-ko]

Mitxelenaz geroztik ontzat ematen da *mendiko* formaren azpian inesiboa dagoela, agerian izena gehi *-ko* dugun arren. Atal honetan era horretako formen esanahia aipatu nahi nuke: adibide gehienetan inesiboaren aztarna sumatzen bada ere, batzuetan inesiboa ulertu beharrean, beste leku-kasu bat da azpian dagoena. Beste hainbatetan, ordea, inesiboarekin lotutako esanahirik ez da batere aurkitzen. Diakronikoki, 4.3.2 atalean ikusi dugun bezala, badirudi lekuzko esanahia jatorrizko egituratik datorrela (*-n* inesiboa tartean egon ala ez), baina momentu batetik aurrera [IZENA-ko] bezalako formak inesibotik urruntzen hasi ziren, eta interpretazio berriak sortu ziren.

Batetik, beraz, lekuzko esanahia duten adibideak ditugu. Gehienetan lekua edo denbora adierazten da (36-a). Adibidez, *aireko hegastiñak* (Harand) ‘airean dabiltzan hegaztiak’ dira, eta *arratseko orationea* (LeizABC) ‘arratsean egiten den otoitza’ da.

Askotan, hala ere, beste kasu-marka bat “berreraikitzea” egokiagoa da. De Rijk (1998 [1993]) *bihotzeko agurrak* eta *bihotzeti(ka)ko agurrak* esanahi berbera duten adibideak aipatzen ditu, baita Urteren (1900 [1712]) gramatikako hau ere: “du ciel *cerucoa* ou *ceruticacoa*”.

Testuetan ablatiboaren esanahia duten adibide gutxi agertzen dira (36-c); gehiagotan aurkitzen dugu adlatibo edo destinatiboarena (36-b). Ez da beti erraza zehaztea zein den atzean dagoen leku-kasua, eta askotan aukera bat baino gehiago dago (36-d). Antzera, *Bilboko trena* ez da nahitaez Bilbon dagoena, baina Bilbora doana edo Bilbotik datorrena.

- (36) a. lekua edo denbora:
 çarzaroco alabea (RS), neure esheco quea (RS), zure orduko doloriak (Etxep), ceure aposentuco bentanara (Laz)...
- b. helburua:
 ifernuko bidia (Etxep), zeruko bidea (BerM), Santiagoco videia (Land), hurte gustico oguia (RS, pan para todo el año), çure gogoco barriric (Laz), suko gehennara (LeizTest); suko ‘sutara botatzeko’ (Aezkoan, Camino 1997: 392)
- c. jatorria:
 ypirdico puza (RS)
- d. ambiguoak:
 neure esheco quea (RS, *-ean, -tik*), orazione igandeko (Etxep, *-ean, -rako*), Israeleko etxeko ardi galduetara (LeizTest, *-ean, -tik*), ian aintzineko othoitza (LeizABC, *-ean, -rako*)

Adibide horietan beraz, *-ko* atzizkiak adierazten duen erlazioa lekuarekin edo leku-aldaketarekin lotuta dago, baina zehazki nolakoa den testuinguruaren araberakoa da, hitzaren morfologiak ez baitu zehazten.

Beste alde batetik, lekuzko esanahirik gabeko erabilera dugu. Traskek (2003: 147) aipatu zuen arazoa, baina ez zion arreta askorik eman:

On occasion an adverbial source for the *-ko* phrase is difficult to identify: *ARGIA aldizkari-ko zuzendaria* ‘the editor of the magazine ARGIA’. Here *ARGIA aldizkaria* ‘the magazine ARGIA’ takes the suffix *-ko* even though there is no source: we cannot describe the editor as being ‘in’ the magazine (*ARGIA aldizkariaren zuzendaria* is also possible).

Erabilera hori deskribatzen zaila da, baina egilez egile errepikatzen dira adibide batzuk.

Batetik, denbora adierazten duen izenekin eratutako *-ko* sintagmak ditugu, *heriotzako puntua* erakoak (37). Ez dira *joan den asteko egunkaria* bezalakoak: ezin dira inesiboarekin edo beste leku-kasu batekin parafraseatu (*heriotzan, heriotzatik...?*). Gerta daiteke adibide batzuetan *-ko* atzizkiak destinatiboa markatzea (bestalde, *-tzeko puntuan* motako esapideekin nolabait lotuta egon daitezke).

(37) erioko phunduian (Etxep), erioçaco puntura (Laz), neure heriotzeko puntuan (Haranb), indizioko puntu (Haranb), Salua bano damnazeko perileko punduian (Etxep), geure eriozako horduan (Bet), gure heriotceco orenean (Mat), ene heriotzeko horduan (BerM), gure heriotzeko orenean (Haranb), iudizioko egunean (LeizTest), bestako lehen egunean (LeizTest), juizioko egunean (BerM)

Bigarren multzoan, izenaren eta modifikatzailearen arteko erlazioa nahiko lausoa da (38)-(39). Gisa horretako adibideetan badirudi aldaketa semantikoa gertatu dela, eta hasieran esanahia inesiboarekin zuzenean lotuta bazen ere, gero hautsi zela harreman hori. Adibidez, *etxeko* ‘etxean dagoena’ izan zen hastapeanean, baina denborarekin ‘etxearekin zerikusia duena’-edo bihurtu da (antzeko kasua *herriko* izan daiteke). Beste adibide bat *arimako* da. Askotan inesiboarekiko lotura argia da: *arimako eritasuna* ‘ariman dagoen eritasuna’ izan daiteke, baina *arimako gauzetan* (Ax) edo *arimako salbamendua* (Haranb) adibideetan ‘arimari dagokiona’ adierazten da.

(38) herioko mirakuluak (LeizTest), perfeccioneco conseilluac (Mat), separationeko letra (LeizTest), eriozako peligrurik (Bet), ynfernuco bildurra (Kap), othoitzeko etxea (Harand)

(39) fedeco misterioen (Mat), artikuluko fedekoak (Bet), gloriako deskansura (BerM), konsagrazioko itzak (BerM), khoroako arrosarioa (Haranb), resu-

rrektioneko gloriar (LeizTest), zienziako Doea (Bet), Virtute Caridedecoa (VJ), Acto Contricinoecoa (VJ), Curuceco altaran (Kap), Gloriaco esperanza (Kap), castidadeco votoa (Kap), concienciaco examinea (Kap), penitentiako sakramentütik (Belap)

Azkenik, *Garaziko herria* (Etxep) erako adibideak aipatu behar dira. Halakoe-tan aposizioan dira izen propioa eta izen arrunta (Lafittek 1991 [1944] *expletif* deitu zion):

- (40) Kalbarioko oianera (BerM), Olibeteko baratzean (Haranb), Kalbariako mendira (Haranb), Garaziko herria (Etxep), Italiaco ciudade batera (Laz), Due-roco riberara (Laz), Neftalingo lurra (LeizMat), Iudako lurra (LeizMat), Israeleko lurrerat (LeizMat), Olibatzetako mendirat (LeizMat)

Gauza bera esan daiteke *-ko* gabe ere: *Garazi herria*, baina kronologia ezberdinak ditugula ematen du. *OEH*-ren arabera (s.v. *mendi*):

Cuando va acompañado de nombre propio la expresión *-ko mendia* es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XIX: Leizarraga (Lc 19, 37 *Olibatzetako m.*), Matteredra (190 *Kalbarioko m.*), Larramendi (SAgust 15 *Tabor-eko m.*), Larreguy (I 236 *Ephraingo m.*), Añibarro (LoraS 40 *Alpesko m.*), Arana (SIgn 87 *Apeninoko mendiyak*), con excepción de algún ej. de Belapeyre (II 73 *Sinai m.*, pero II 49 *Kalbarioko m.*) e Iztueta (C 54 *Aldaba m.*, pero 135 *Hernioko m.*). A partir de esta época parece que se hace más frec. la construcción sin suf. *-ko*. Con todo, se encuentra *-ko mendia* en algunos autores, aunque alternando en la mayoría de ellos con la construcción sin suf. *-ko*.

Antzekoa gertatzen da *herri* hitzarekin: atzizkirik gabeko erabilera oso mugatua da *OEH*-ren arabera (BretKant *Guipuzcoa herrian*, baina *Donostiaco yrian*).

4.3.6 Erlazio-atzizkiaren falta

-ko atzizkia beti izan da nahitaezkoa izen-sintagmen modifikatzaileak egiteko?²⁴ Testu zaharretan hala dirudi, atzizkia falta duten oso adibide gutxi aur-

²⁴ Nominalizazioetan kontrako fenomenoaren adibideak ageri dira testu zaharretan: gaur egun *-ko* atzizkirik behar ez dutenak. Nominalizazioetan aditzaren argumentuen markak ez dira aldatzen (objektuarena izan ezik): *euskaraz mintzatu* > *euskaraz mintzatzea*. Hala ere, testu zaharretan *-ko* atzizkia agertzen da askotan. Adibidez, Leizarragak *baina eskuak ikuzi gaberiko iateak* du, baina Haranederrek ez zuen *-ko* erabili: *bainan eskuak garbitu gabe jateak*. Adibide gehiago hauek dira: *euskarazko minzatzea* (Ax), *orduko barurtzea ezta barurtze* (Ax), *Iainkoaren egiazko eta bidezko ezagutzea* (LeizKat), *Salbadorearen resuma eternaleratko sartzea* (LeizTest), *gure zuek baitharako sartzea, zure mundu hunetako egoiteak* (PouvImi), *espíritu saindua fitezco bidalceas* (Orazino debota). Beharbada testuinguru horretan *-ko* agertzen da objektua genitiboan doan arrazoi berberetatik: nominalizazioak izenak (edo gaur baino “izenago”) zirelako, eta izenen modifikatzaileak hartzen zituztelako (besteak beste, genitiboa eta erlazio-atzizkia duten sintagmak).

kitzen baitira. Lazarragaren *beste mundura bidea* (A24) da argiena (*mundurako espero da*):

- (41) Oean calentureac liquet / lagunic baneu aldean; / laster batean oy liracasket / beste mundura bidea. (Laz)

OEH-n, hala ere, nahiko gutxi agertzen den mendebaldeko *-ra bidea* egitura aipatzen da, eta lehenengo adibidea Lazarragarena da, hain zuzen. Nolanahi ere, egitura hori hizkuntzaren lehenagoko fase baten aztarna izan daiteke, non *-ko* atzizkia ez zen oraindik nahitaezkoa. Beste adibide (zalantzazko) bat RSko (542) hau da: *Vrrineric ospea / erricoa obea* (cf. *Urrungo insaurra* RS 344). Zalantzazkoa da, atzizkiaren falta aditzaren elipsiaren bidez azal daitekeelako agian.

Bestalde, Zabala (1999: 117-118) ohartu bezala, izen-sintagma aditzik gabe doanean (adibidez, izenburu batean), postposizio-sintagma izenaren eskuinean joan daiteke *-ko* atzizkirik gabe (42-a), edo izenaren aurretik atzizkiarekin (42-b). Sintagma bera perpaus baten barruan dagoenean nahitaezkoa da *-ko* atzizkia (42-c). Zabalaren arabera, inesiboak beti eskatzen du atzizkia: *lehorreko espezieak*, baina ***espezieak lehorrean*.

- (42) a. ibai-isurien handitzea euriteengatik
 b. ibai-isurien euriteengatiko handitzea
 c. Ibai-isurien euriteengatiko handitzeak uholdeak ekarri ditu

Oro har, testuetako datuak bat datoz ideia horrekin. Etxeparek, adibidez, *Harmak erioaren kontra* du. Izenburua denez, izen-sintagma isolatua da, eta *-ko* atzizkia ez da nahitaezkoa. Inesiboa, hala ere, Zabalak esandakoaren kontra, batzuetan agertzen da izenaren ondoan atzizkirik gabe: *Majistrua, zein da manamendu handia Legean?* (LeizTest); cf. *Nausia, zein da legeko manamendu handia?* (Harand). Leizarragaren Testamentu Berriko *Materien erideiteko taula*-n nahiko sarri agertzen dira *-ko* gabeko izenak (43). Hala ere, hitz-ordena aski berezia du testuaren zati horrek, hurrenkera alfabetikoaren eskakizunak eraginda seguruenik:

- (43) a. Disensioe Fariseuen eta Saduzeuen artean (LeizTest)
 b. Egoitza anhitz Iainkoaren etxean (LeizTest)
 c. Adbenimendua azken iudiziora (LeizTest)
 d. Konseillu Kristen kontra (LeizTest)

Postposizioei dagokienez, *kontra* erlazio-atzizkirik gabe agertzen da batzuetan, nahiz eta izenaren aurretik joan: *bere etsai ororen kontra biktoria ederbat* (Tartas) edo *desesperatzen eta despitatzen dirade Iainkoaren kontra blasfemiorekin* (LeizKat). Postposizio horrekin, beraz, badirudi *-ko* atzizkia garai batean ez zela beharrezkoa (gaur egun baietz ematen du).

Oro har, beraz, oso kasu gutxitan falta da erlazio-atzizkia testu zaharretan. Bere erabilerak ongi finkatuta zeuden lehen testuetarako. Horrek Traskek (1997: 241) esandakoa berresten du: “in all likelihood, this suffix is an ancient feature of the language; certainly it has been syntactically central since our earliest texts”.

Hala ere, lekukotasun zaharretan badago *-ko* batzuetan falta den testuinguru bat. Erlazio-atzizkia duten modifikatzaileak funtzio predikatiboan erabil daitezke (*zurezkoa da*), eta horrelakoetan atzizkia espero arren, batzuetan ez da agertzen lehenengo lekukotasunetan. Gehienetan instrumentalarekin gertatzen da. Adibide batzuk ditu Lazarragak (Bilbao *et al.* 2010: 165):

- (44) a. Ascotan, çu bacina pedernala, / edo ni sufriceco baninz *achez!*
 ‘Askotan, oxala zu bazina pedernala bezain gogorra, eta ni pedernalaren kolpea sufritzeko haitzez(koa) banintz!’
 b. escu batean necarrela / calçaidu *usez* errodela (B16: 3-4) ‘hutsez(ko)’
 c. *baba cigorrez* saldea (A24: 64) ‘lehorrez(ko)’

Lazarragaren edizioan adibide gehiago ematen dira (Bilbao *et al.* 2010: 165):

- (45) a. Eztoela latsara, *gatzez* duena oinzolara. / N’aille à laver la lessive qui a les pieds faits de sel / Que no vaya al lavadero quien de sal tiene la planta del pie (Oih, Prov. 166)
 b. Arozaren esea *zozes*, / *zozes* vere gaiches (RS)
 c. Sandailiac ateaditu *zirarrez*, / Nola *zirarrez* da ala *zendalez* (*Sandailia*, TAV 3.1.10)

Beste testu batzuetan ere ageri dira adibideak:

- (46) a. Eta zen haren murrailako bastimendua *iaspez*: baina Zibitatea bera zen *urhe purez*, beira pura irudi (LeizTest)
 b. Eta Zibitatearen murrailako fundamentak ziraden harri preziatu guziaz ornatuak: lehen fundamenta zen *iaspez*: bigarrena, *sapfirez*: herena, *xalzedonez*: laugarrena, *esmaraudez* (LeizTest)
 c. Ioanes hunek bada zuen bere abillamendua kamellu *biloz*, eta larruzko gerrikoa bere gerrunzean inguru (LeizTest) (cf. Haraneder: *Joanesek zuen, bada, bestimenda kamelu illezkoa zen eta larruzko gerriko batez zen gerrikatua*)
 d. Baina hire borondatea gabe eztiat deus egin nahi ukan *bortxaz* bezala ezlizenzat hire ungia, baina gogo onezko (LeizTest)
 e. Konsentimendu batetako eta *bakez* izateko (LeizTest)
- (47) Haguinac *heçurrez* ditu (Zalgiz 156)

- (48) a. I: Imajina elibat, erran nahi da gizon, eta emazte bere artian baliotako ükhen zütienen üdüriak *ürhez, zilarrez, zurez, harriz* eta *hanitz beste gaizaz* (Belap)
 b. Ez segur: zeren kristiek badakigü imajina hoiek *oihalez, zurez, edo harriz* direla (Belap)
- (49) a. Kristalez du belarra / Sudurr' oro zilarra / Mazelak xuri-gorri, / perla *hutsez* bidarra (Oih)
 b. *Harriz* da zure gogoa, / Ezpada gogorragoa (Oih)
- (50) haren manamenduen arauaz, *haragiz* ezpaikina bezala, bethi spiritualki bi-zitzea (Ax)

Beste kasu-marka batzuekin oso adibide gutxi daude, Etxepareren hau esaterako: *Othoi grazia egiguzu giren zuientarik*.

Irudi luke, beraz, garai batean instrumentala erabil zitekeela funtzio predikatioan, *-ko* gehitu gabe (*zurez da* eta *ez zurezkoa da*). Hala ere, aipatu behar da adibide horiek beste azalpen bat ere badutela: adibide guztietan instrumentalak materiala adierazten du ((46-d) salbu). Ez da ezinezkoa *eginiko* edo antzeko aditz bat elipsian egotea. Nolanahi ere, gaur egun halakoetara ere hedatua da *-ko*-ren erabilera.

4.3.7 [IZEN-MULTZOA-ko]

Erlazio-atzizkiak erabilera gehien-gehienetan adberbio-sintagma batetik izenen modifikatzaileak sortzen ditu. Batzuetan, hala ere, ez dago batere argi jatorrizko sintagma adberbiotzat hartzerik dagoen: *bihotz oneko neska, adineko pertsona* edo *bi urteko mutila* bezalako esamoldeak, kasu. Horiek aztertuko ditut atal honetan, hain zuzen.

Altubek (1929) aztertu zituen lehenbiziko aldiz, eta orduz geroztik *-ko* atzizkiaren gainerako funtzio guztiek baino askoz arreta gehiago erakarri zuen erabilera horrek. Trasken “deribazionala” deitu zuen, eta Goenagak “nolakotasunezko izenlagun”. Hemen, izen hobe baten faltan, “izen-multzoko *-ko* atzizkiaz” hitz egingo dut.

Trasken (1984: 208) ustez, adberbio-sintagmak hartzen dituen *-ko* atzizkiak eta izen-multzoak hartzen dituenak diakronikoki nolabait lotuta egon behar dute, baina gaur egungo hizkeretan oso ezaugarri ezberdinak dituzte. Gainerako *-ko* atzizkiaren motak ez bezala, izen-multzokoa ez dela guztiz produktiboa azpimarratu ohi da, eta atzizki deribazionaltzat hartzen da askotan —Mitxelena (2011 [1950], 2011 [1986], Trask edo Azkarate & Altuna (1992)—, *-dun*, *-tsu* edo *-kor* atzizkiak bezala. Halere, 4.3.9. atalean ikusiko dugun bezala, ez dirudi arrazoi as-

korik denik esateko izen-multzoekin aurkitzen dugun erlazio-atzizkia gainerako erabileretatik horrenbeste urruntzen denik.

Hurrengo atalean egituraren semantika eta sintaxia aztertuko ditut, baita testuetan aurkitzen ditugun lekukotasunak ere. Gero, adberbio-sintagmak eta izen-multzoak hartzen dituen *-ko* diakronian lotzeko proposamen batzuk egingo ditut, Trasken bien arteko harreman diakronikoa egon behar duela iradoki bazuen ere, ez baitzuen proposamen zehatzik egin.

4.3.7.1 Semantika eta sintaxia

Trasken arabera, atzizkiaren semantikari dagokionez, *-ko*-k, adberbio-sintagmei eransten zaienean, ez badu esanahirik (bere funtzioa kategoria gramatikala aldatzea da, besterik ez), izen-multzokoak esanahia omen du, nahiz eta “ahul eta aldakorra” (Trask 1985: 172) izan: “it has an elusive and variable but definitely non-null semantic value of its own, roughly ‘characterized by’, ‘appropriate for’, or ‘similar to’” (Trask 1984: 208). Ideia hori problematikoa da, hala ere. Beste hizkuntza batzuei begiratuta behintzat, esan daiteke *-ko* atzizkiak *bihotz oneko neska* sintagman ez duela esanahi gehiagorik, *atzoko afaria* sintagman duena baino. Ingelesezko *of* preposizioari buruz, kasu, ez da esaten *the queen of England* erakoetan genitibo “hutsa” dela, eta *man of great influence* bezalakoetan, berriz, esanahia duela. Gaztelaniazko *de* preposizioak ere antzeko erabilerak ditu. Azken batean, atzizkiaren funtzioa berbera da, oinarrian adberbio-sintagma bat ala izen-multzo bat egon: izenen modifikatzaile bat sortzea.

Egia da ezin zaiola *-ko* edozein izen-multzori gehitu: hiztun guztiek ez omen dute ***kotxe gorriko mutila* bezalakorik onartzen, baina murriztapenak ez daude atzizkiaren beraren semantikarekin lotuta, ezpada egitura osoaren semantikarekin. Arazo garrantzitsuena da, beraz, modifikatzaile horiek zer-nolako erlazioak adierazten dituzten, eta noiz den posible [IZEN-MULTZOA-ko] motako sintagma sortzea.

Lehenengo begi-kolpean, jabetza dela pentsa daiteke. Goenagak (1981: 152) azaltzen duenez, *bihotz oneko neska* sintagma *bihotz ona duen neska* bezala parafrasea daiteke; *etxe oneko neska*, aldiz, *etxe onean jaio zen neska* bezala, inesiboa tartean. Perifrasiekin, beraz, adberbioen eta izen-multzoen gainean eraikitako sintagmak bereiz daitezke Goenagaren ustez. Hala ere, jabetza adierazten duen parafrasia existitzea ez da nahikoa mota honetako sintagmak sortu ahal izateko, ez baita edozein jabetza-erlazio onartzen. Adibidez, Trask (1985: 171) ohartu bezala, ***kotxe gorriko mutila*, ***beso luzeko pilotaria*, ***ama ederreko mutila* edo ***begi urdineko andrea* ez dira existitzen, nahiz eta jabetza adierazi.

Arazo hori konpontzeko de Rijkek (1998 [1993]) eta Goenagak (2003) proposatu zuten utziezinezko (*inalienable*) ezaugarria adierazten dela *-ko* atzizkiaren bidez. De Rijken (1998 [1993]: 382) ustez, izenaren eta modifikatzailearen arteko erlazioak utziezinezkoa edo behintzat oso hurbilekoa izan behar du. Horregatik ***kotxe gorriko mutila* ez da zuzena, kotxea edukitzea ez baitugu hartzen jendearen berezko ezaugarritzat. Beraz, *-ko* modifikatzaileak sintagmaren ardatza den izenaren berezko ezaugarri bat zehazten du. De Rijkek (1998 [1993]: 382) aitortzen du, hala ere, erlazio horiek ondo definitzea zaila dela: “since closeness of relationship is a matter of degree, one should expect a grey area of intermediate cases where it is unclear whether this condition is met or not”. Adibide bat arroparen eta pertsonaren arteko erlazioa da: *jantzi gorriko gaztea* ez dute hitz-tun guztiak onartzen de Rijken arabera. Goenaga ere ohartzen da horretaz eta “gehixeago edo gutxiago” berezko ezaugarriari buruz hitz egiten du. Modifikatzaile horien sortzea, beraz, semantikak mugatzen du, baina zalantzarik pizten ez duten erabilera prototipikoaz gain, hitzunen intuizioaren eta testuinguruaren arabera onargarri izan daitezkeen adibideak ere baditugu.

Proposamen horrek egituraren esanahia zehazteaz gain, azaltzen du zergatik den beharrezkoa izen-multzoan adjektiboa edo beste elementu bat. Trasken arabera, erabilera horretan modifikatzaileak bi hitz izan behar ditu gutxienez, baina ez du azaltzen zergatik (eta gramatikan egitura batean hitz-kopurua zehaztea ez da oso ohikoa). Mitxelenak aipatu zuen arazoa, latinez antzeko zerbait gertatzen dela ohartuz:²⁵

Hay un punto en la brillante argumentación de Benveniste, por el cual pasa como sobre ascuas, que me parece necesitaría alguna mayor aclaración: de *ludus, risus, somnus, mos pueri* se llega con bastante naturalidad a *eloquentia hominis*, pero el salto a *homo magnae eloquentiae* no es demasiado simple. Ese genitivo de cualidad sufre una grave restricción, la imposibilidad de **homo eloquentiae*, además de que

²⁵ Izan ere, euskarazko egituraren antzekoak beste hainbat hizkuntzetan aurkitzen ditugu. Latinez (Benveniste 1962) gain, ingelesez edo erromantzez genitiboarekin sortzen dira (begiratu Koptjevskaja-Tamm 2004). Errusieraz antzeko egiturak *genitive modifier construction with an obligatory third term* deitzen dira, hirugarren elementu bat beharrezkoa delako. Leizarragaren itzulpenean euskaraz [IZEN-MULTZOA-ko] dagoenean, *de* preposizioa dago gehienetan frantsez:

- (51) a. itxura tristetako hipokritak bezala (ne soyez point d'un regard triste comme les hypocrites)
 b. fede xipitakoak (gens de petite foy)
 c. Zergatik publikanoekin eta bizitze gaixotakoekin (gens mal-vivans) iaten du zuen majistruak?
 d. halakotz da iraute gutitako (de petite duree)
 e. Zeinek prezio handitako perla bat (quelque perle de grand prix)

tiene a su lado, en variación no del todo libre, el ablativo de cualidad concurrente. No es distinta la situación en vasco (Mitxelena 2011 [1972]: 104).

Azaldu bezala, Goenagaren ustez, “gehixeago edo gutxixeago” berezko ezaugarria adierazten dute modifikatzaile horiek. Ezaugarri hori nola edo hala zehaztu gabe ez da ezer interesgarririk esaten, eta informaziorik garrantzitsuena adjektiboak ematen du, ez izenak. Esaterako, *bihotzeko mutila* (‘bihotza duen mutila’ esanahiarekin) esaten bada, ez da ezer berririk esaten (mutilek berez bihotz bat daukatelako). Aldiz, *bihotz oneko* esanda, adjektiboak zehaztapen bat gehitzen du. Adjektiboez landa, zenbatzaileak (52-a), plurala (52-b), genitiboa (52-c), erakuslea (52-d) edo bestelako izen-sintagma konplexu bat (52-e) ere erabil daiteke funtzio berekin.²⁶

- (52) a. [hiru hankako] mahaia
 b. [koloreetako] arrainak
 c. [Egur hezearen kearen koloreko] zerua
 d. [Adin honetako] haurrik ez dute onartzen ikastoletan.
 e. [Baserrian egiten dutenaren kalitateko] ogirik ez duzu kalean aurkituko.

Laburbilduz, izen-multzoaren gainean eraikitako *-ko* sintagmek modifikatzen duten izenaren erreferentearen berezko ezaugarri bat adierazten dute. Gainera, ezaugarri hori zehaztu behar da, izenari adjektibo edo bestelako modifikatzaile bat gehituta.

Egituren semantikari buruz hainbat ideia plazaratu diren bezala, egituren oinarrian zer kategoria sintaktiko dagoen ere proposamen batzuk ditugu: izen-multzoa (Trask 1985), izen-sintagma osoa (Artiagoitia 1998) eta determinatzaile-sintagma (Goenaga 2003).

Grammar of Basque-n horrela aurkezten du Traskek *-ko* atzizkiaren erabilera hori:

There exists a second type of *-ko* phrase, quite different from the paradigm cases described above and similar to descriptive genitives in other languages. Here the suffix is added, not to an adverbial, but to a determinerless NP; this sequence must consist of at least two words (with a few exceptions like *adineko*, *edadeko* ‘elderly, of age’), it must express a quality or characteristic, and there are obscure semantic restrictions (Trask 2003: 148).

These formations have no adverbial source: we cannot, for example, speak of a child who is ‘in three years’ (*hiru urtetan*), and even if we could the form is wrong: we would expect **hiru urtetako ume bat*. This last is impossible in the western

²⁶ Halere, (52)-eko adibide batzuen azpian adberbio-sintagmak izan daitezke, eta ez izen-multzoak.

varieties from which the example is taken, though it is possible in the east, and similar examples are found in early texts (Trask 2003: 148).

Traskek argudiatzen du *hiru urteko ume* daukagunez eta ez ***hiru urtetako*, oinarrian dagoena ezin dela izan sintagma mugagabe bat (*hiru herritako lasterketa* sintagman dagoena bezalakoa: *hiru herritatik pasatzen den lasterketa*). Proposatzen du izen-multzoa (edo *determinerless NP*, (53)) dela oinarria: izena baino gehiago, baina izen-sintagma baino gutxiago dena.²⁷

(53) [_{IS}[_{IM}[_{IOSASUN}][_{Adj}eder(r)]]][_{Mug-a}] (Trask 1985: 171)

Testuetako adibideak aztertzean ikusiko da deskribapen egokia dela. Gainera, egitura sintaktiko hori ondo ezkontzen da semantikarekin: erabilera horretan aingura gabeko erlazioak adierazten dira, eta modifikatzaileak ez dio erreferentzia egiten objektu zehatz bati, ezaugarri bati baizik, horregatik ez dago numerorik edo definitu-markarik.²⁸ Bi hitz baino gehiago izan behar duela dio Traskek (2003: 147), *itxurako* eta antzekoak kenduta. Goian azaldu bezala, hitz-kopurua egituraren semantikarekin hertsiki lotuta dago: izenaz gain beste zerbait behar da modifikatzailea zentzuzkoa izan dadin. Horregatik, izen-multzoa dugu oinarri, eta ez, esaterako, izena soilik eta, ondorioz, mota horretako sintagmak ditugu (Euskaltzaindiak 1991 ematen duen sailkapena da):

- (a) [IZENA-KO]: *itxurako pertsona, edadeko pertsona, hitzeko gizona*
- (b) [IZENA ADJEKTIBOA-KO]: *neurri gaitzekoa, gatz gutxiko emakumea*
- (c) [GENITIBOA IZENA-KO]: *ene adineko mutikoa, Afrikatarren itxurako arpegia*
- (d) [ZENBATZAILEA IZENA (IZENONDOA)-KO]: *hiru urteko haurra*

Goenaga (2003) ez dator bat Traskekin: uste du numero eta determinazio gabeko sintagmen ideia ez dela ondo ezkontzen (54)-ko adibideekin. (54-a)-n eta (54-b)-n numeroa badago, erakuslea eta *ber-* determinatzailea daukagulako. Bes-

²⁷ Artiagoitiak (1998: 46) modifikatzen du Trasken proposamena: izen-sintagmaren egituraren determinatzaile-sintagma gehitzearen ondorioz, egitura horren oinarria ez da izen-multzoa, Traskek proposatu bezala, baizik eta IS osoa. Artiagoitiak dioenez, munduko hizkuntzetan gertatzen dena kontuan hartuta, nahiko arraroa da deribazio-atzizki batek izen-multzoa hartzea (“nahiko argi uzten dute tarteko osagaiok ikusezinak direla interpretazioaren ikuspegitik edota kategoriahautapenaren ikuspegitik”, 1998: 46). Funtsean, Trasken eta Artiagoitiaren proposamenak balio-kideak dira, onartzen den ISren egitura aldatzen da bakarrik. Bidenabar, Artiagoitiak ohar batean esaten du izen-multzoekin (edo izen-sintagmekin, Artiagoitiaren azalpenaren arabera) Ipar EHN erabiltzen diren *-tako* formak (*bihotz onetako*) bere proposamenaren aurka doazela. Ez derrigor, halere: gero ikusiko dugun moduan, *-ta-* hori fosiltzat har daiteke, eta orduan ez luke numeroarekin inolako zerikusirik izango.

²⁸ Erromantzez aingura- eta aingura gabeko erlazioak *de* preposizioaren bidez adierazten bada ere, sintaxia apur bat aldatzen da: *la casa del profesor* eta *la casa de piedra* edo *un chico de ojos verdes*. Aingura gabeko erlazioetan modifikatzaileak ez darama artikulurik, ez baita definitua.

talde, (54-c)-n *itsasoaren koloreko* bezalako sintagmen azpian *itsasoaren kolorea* sintagma definituak egon behar du, eta ez *itsasoaren kolore*, Goenagaren ustez. Ondorioz, Goenagaren esanetan (2003: 84), “*etxe berriko* eta *indar handiko* numeroaren aldetik behintzat berdinak direla esango genuke”.

- (54) a. [DS [IS kolore] hon-] -(e)tako
 b. [DS [IS kolore] ber(a)] -(e)ko
 c. [DS itsasoaren kolorea]-ko

Arazoa da, nire ustez, Goenagak ematen dituen determinatzaile-sintagma osoa behar duten adibideetan (54-a)-(54-b) *-ko* adberbio-sintagmei dagoela erantsita. Horrela, *kolore honetako* modifikatzailea *kolore honetan* sintagmarekin lotzea posible da, eta *kolore bereko*, *kolore berean* sintagmarekin. Gainera, erakuslearen formak berak (*honetako*) oinarrian leku-kasu bat dagoela erakusten du. Bestela, (55-a)-n ikus daitekeen bezala, atzizkia *-tako* dela esan behar da, eta nahiko arbitrarioa dirudi. (55-b)-ko egitura sinpleagoa da. (54-c)-n, aldiz, kolore generiko batez hitz egiten dela pentsa daiteke, eta numeroa ez dela beharrezkoa.

- (55) a. [DS [IS kolore] hon-] -(e)tako
 b. [PS [I kolore] honeta-] -(e)ko

Goenagak emandako adibideak oso interesgarriak dira, hala ere, erakusten dutelako ez dela beti erraza bereizten adberbio-sintagmei eta izen-multzoei eransten den *-ko* atzizkia. Lehenagoko lan batean (Goenaga 1981) *etxe oneko* sintagmaren azpian adberbio-sintagma dagoela proposatu zuen Goenagak (*etxe onean* inesibodun batekin lotu ahal delako). Gero Zabalak (1999: 129) argudiatu zuen izen-multzokoa dela *etxe oneko*, *bihotz oneko* bezalaxe; bere ustez ez dugu inesiborik ez batean, ez bestean, bietan ezinezkoa delako plurala gehitzea (56). (56-b)-n “*-ko* daramanak, laguntzen duen izenaren kualitate bat txertatzen du”, eta (56-a)-n “nesken artean «mota» bat adierazteko balio digu *-ko* daraman laguntzaileak; «jatorria» da sailkapen horren irizpidea” (Zabala 1999: 129). Semantikoki ezberdinak badira ere, sintaxia berbera dute Zabalarentzat.

- (56) a. *Etxe *onetako/oneko* neskak dira Edurne eta Itziar
 b. *Bihotz *onetako/oneko* neskak dira Edurne eta Itziar (Zabala 1999: 129)

Halere, Goenagak (2003) erantzuten du adibide horien inguruan hiztunak ez daitozela beti bat intuizioetan, eta batzuek plurala onartzen dutela (56) adibidean. Aipatu den izen-multzokoaren eremu grisaren beste adibide bat genuke, alde batetik. Bestalde, diakronia ulertzeko pista garrantzitsuak ere ematen dituzte adibide horiek. Adberbioen gaineko eta izen-multzoaren gaineko erabilerak muturreko kasuetan oso ezberdinak badira ere, bietara interpreta daitezkeen adibideek erakusten dute mota batetik besterako bidea posible dela agian: *etxe onean* inesi-

boa duen sintagmatik sortu, baina *bihotz oneko* bezalako modifikatzaile bihurtu (4.3.7.3 atalean garatuko dut ideia hori).

4.3.7.2 Erabilera testuetan

XVI. mendetik aurrera lekukotzen da izen-multzoari eransten zaion *-ko*, baina nahiko maiztasun txikia du (atzizkiaren erabilera guztien % 1-3, corpus osoan guztira 60 bat adibide; begiratu 4.4. taula 221. orr.). Horregatik, atal honetan askotan *KG* corpus osoa erabili dut adibideak bilatzeko.

Testuetan agertzen diren adibideak aztertuko ditut, lau multzotan banatuta: [IZENA ADJEKTIBOA] dugunean, [ZENBATZAILEA IZENA], [GENITIBOA IZENA] eta [IZENA] bakarrik. Arreta gehien lehen motari emango diot, gehien erabiltzen delako.

[IZENA ADJEKTIBOA] Izena eta adjektiboa konbinazioa gehien agertzen da testuetan. Hona hemen XVI-XVII. mendeetako nire corpuseko adibide gehienak:

- (57) a. Iainko Aita bothere-guzitako (LeizABC), hain konplimendu handitako (LeizSarrera), itxura tristetako hipokritak (LeizTest), bizi beharrezko moien xipitako ofizioetan (LeizSarrera), boeita bat ungentu prezio handitakorik (LeizTest), prezio handitako perla bat (LeizTest), zure dohain onetako haur (LeizSarrera)
- b. misterio anditako sakrifizioa, gauza lastima anditakoa, berri kontentu, eta plazer anditako bat, bentura ain ditxa anditakoau, probetxu anditako gauza, exemplo bat konsiderazio anditakoa (BerM)
- c. hospe gextocoa (RS)
- d. conozenzia oneco perssonaen artean, vioz garbicoac, ain ardura andico negociobaten, afrontu gueiagocoa, afrenta andico verbaric (Kap)

Maiztasuna dela eta, *handitako* 9 aldiz aurkitzen dugu Leizarraga osoan, *onetako* 12 aldiz, *xipitako* 12, *gaixtotako* 22 (baina beti *bizitze gaixtotako* sintagman). Zenbaki horiek erakusten dute oso maiztasun txikiko egitura dela.

Ikus daitekeen bezala, bi aukeraz baliatzen da: *-ko* eta *-tako*. Azken aldeara Ipar EHko testu zaharrenetan lekukotzen da dagoeneko (Etxepareren *ditxatakoa*, esaterako). Bien distribuzioaz literaturan aurkitzen dugun aipu bakarra Azkaratek eta Altunak (1992: 108) egiten dute: batez ere Haranederren testuan oinarrituz, EHren ipar-ekialdeko testuetan *-tako* formek *-ko* ordezkatu dutela on-dorioztatu dute. Distribuzioa hobeto zehazteko, *KG* corpuseko adibideak aztertu ditut (gehien erabiltzen diren adjektiboen arabera):

- *handi* (gehien erabiltzen den adjektiboa da):

- *-ko*: *ain ardura andico negociobaten, afrenta andico verbaric* (Kap), *Hi arraza handiko, ni seme jauregiko, egur hori nork drauku hautsiko?* (Oih), *negozio grabe, ta inportantzia andiko batean* (OA). XVIII. mendearen bigarren erditik Bizkaian eta Gipuzkoan adibide asko daude. Zaraitzun ere aurkitzen dugu: *beteric perfumez edo unguentu precio andicoaz*.
- *-tako*. Lapurdin, Nafarroan eta Zuberoan erabili zen: *prezio handitako perla bat, fama handitako idola bat* (LeizTest), *humiltasun handitaco obra haur* (Mat), *probetxu anditako gauza* (BerM), *fama handitakorik* (Ax), *Aingeru sendo indar handitakoa* (EtxZib), *probetxu handitako abisu batzu* (Pouv), *maiestate handitako Iainkoa* (Haranb), *mereximentü handitako* (Mst). Erronkaribarren eta Aezkoan ere badago.
- *on*:
 - *-ko*: Bizkaian eta Gipuzkoan XVIII. mendetik aurrera adibide asko daude, lehenengoa Kapanagak du (*conozenzia oneco perssonaen artean*). Lapurdin baten bat azaltzen da: *zure plazer oneko eguna* (Pouv), *Ama zori onekoa* (Harizm). Lizarragak erabili zuen (*exenplu oneko, borondate oneko*). Zaraitzun ere badago: *conciencia oneco genden artean*.
 - *-tako*: Lapurdin adibide ugari daude (*ur usain onetakoak* LeizTest, *usain onetako zur mota guzitakorik* LeizTest, *usain onetakoez* Pouv, *iduri onetako muthil gazte bat* Ax). Lizarragak adibide gutxi batzuk ditu: *inklinazio onetako personak*.
- *eder*:
 - *-ko*: Pouvreauk du adibide bat (*itxura ederreko*). Gero, XVIII. mendearen bigarren erdian Gipuzkoan eta Bizkaian agertzen da (Mogel, Mendiburu...). Lizarragak adibide pare bat ditu.
 - *-tako*: *sabel-ederretako izaitetik* (Ax), *minzatze ederretako / Zpritu are hobetako* (Oih), *doai ederretako Turko bat* (AgirAst). Lizarragak ere adibide batzuk dauzka.
- *gaizto*:
 - *-ko*: zaharrena RS-n dago *aldi gextoan jai odo ospe gextokoa*; gero XVIII. mendearen bigarren erdian (Mogel *mutil lotsa gaistoko bat*, OA *itxura gaiztoko Jainkoak* Kardaberaz, Mendiburu...). Lizarragak adibide batzuk ditu: *arima zori gaixtoko*. Zaraitzun ere badago.

- *-tako*: gizon bizitze gaixtotako batek (LeizTest), *fin gaixtotako hitzak edo gogo gaixtozko obrak* (Haranb), *Ni nizan bezain zorigaitzetakorik* (Oih). Lizarragak adibide batzuk ditu: *ofizio bat opinione ta fama gaixtotako*. Erronkaribarren ere badago: *bici gasstotaco guente*.
- *gutxi*:
 - *-ko*: XVIII. mendearen bigarren erditik aurkitzen dugu (Mendib, Kardab, Mogel...).
 - *-tako*. Lapurdin badago adibiderik: *hain balio gutitako* (LeizKat), *eza-gutça gutitaco* (Mat), *bihotz gogorra eta ezagutza gutitakoa* (Ax); Nafarroan ere bai: *ain barbarorik, eta adimentu gutitakorik* (BerM), *fede gutitakoak* (Lizarg).

Bildutako adibideen arabera, beraz, Bizkaian eta Gipuzkoan *-ko* da aukera bakarra, Nafarroan *-tako* agertzen da gehienetan, baina *-ko* ere noizean behin. Lapurdin *-ko* oso gutxi erabiltzen da (Lizarragak, adibidez, ez dauka inoiz). Zuberotan ez dago adibide askorik. Oihenartek *-ko* baten bat badu ere, gero *-tako* agertzen da. Aezkoan eta Zaraitzun *-ko* eta Erronkaribarren *-tako* ditugu.

Egituraren emankortasunaz den bezainbatean, beste hainbat adjektibo ere aurki daitezke, horien maiztasuna askoz txikiagoa bada ere:

- *apur*: *fede aphurretakoa* (Ax)
- *txiki*: XVIII. mendetik aurrera (*erregalo pisu txikikoak* Mogel)
- *triste*: *itxura tristetako hipokritak* (LeizTest); *tristeko* XVIII. mendean Gipuzkoan
- *garbi*: *vioz garbicoac* (Kap), *dohatsu bihotz garbitakoak* (Haraned)
- koloreak: *esker beltzekoa* (Kardab), *ille zuri edo beltzeko guztia* (Uriarte)
- *gogor*: *lepo gogorrekoak* (Mogel), *biotz gogorrekoak* (AñibGero)
- *txar*: *itxura txarrekoa* (Mogel), *itxura txarreko atso zimurtu bat* (Mendib)
- *lodi*: *buru lodiko gizona* (Azkue)
- *labur*: *jende pazienza laburreko* (Mogel), *uste laburreko beldurtiak* (Kardab), *iraupen laburretako atsekabetarik* (Larreko)
- *bigun*: *bijotz biguneko bat* (Mogel)
- *luzeko*: XVIII. mendearen bukaera arteko adibide bakarra Lizarragak du: *Ungi hel dakianzat eta bizitze luzetako aizenzat lurraren gainean*

Oso gutxitan agertzen da adjektiboa konparatiboan: *estatu handiagotako* (LeizSarrera), *Emaitea hartzea baino dohain hobetako* (LeizTest) edo *Minzatze edurretako, / spiritu are hobetako* (Oih).

Egituren *handi, on* eta *gaizto* dira gehien erabiliak (euskal adjektiboen zerrenda berez oso luzea ez dela ahaztu gabe). Hala ere, esan behar da testu zaharretan adjektibo gehiago ere aurki daitezkeela. Leizarragak, (57-a)-koez gain (*guzi, handi, triste, xipi, on*), hauek ere baditu (guztira 12 adjektibo ezberdin aurki daitezke): *opinione falsutako, natura fierretako eta korrumpitutako, konditione eta sorte gaitzetako, iraute gutitako, adimendu sanotako espiritu bat, bihotz berantkorretakoak*. Horietako batzuk seguruenik testua itzulpena delako sortu ziren, baina, edonola ere, garai hartan egitura nahiko emankorra zela pentsatzera garamatzate. Egituren ager daitezkeen adjektiboen zerrenda denborarekin luzatuz doala ematen du (ez bada testuen izaerarekin lotura dagoela, zenbat eta berriago, hainbat eta gai gehiago ukitzen direlako, ez bakarrik erlijio-kontuak).

Semantikari dagokionez, Goenagaren eta de Rijken ideia egokia dela erakusten dute corpuseko datuek: sintagmaren burua den izenaren berezko den ezaugarria zehazten du *-ko* modifikatzaileak. Gehienetan halakoak adierazten direla dirudi:

- (i) ezaugarri subjektiboak (*garrantzi, probetxu, pisu, balio...*)
- (ii) ezaugarri fisikoak (*usain, prezio, pisu, kolore...*)
- (iii) pertsonen izaera (*pazientzia, ohitura, bizitza...*)
- (iv) gorputz-atalak (esanahi metaforikoarekin askotan): *begi oneko, buru argiko, esku handiko, bekoki gogorreko, lepo gogorreko*
- (v) objektuaren parte bat: *takoi fineko botak, kanoi motzeko eskopeta bat, adreilu gorriko txaleta*
- (vi) pertsonen objektuak, batez ere arropa: *traje ederreko gazteak, gorbata gorriko gizon lodikote bat*

(i) eta (ii) testu zaharretan agertzen dira dagoeneko, eta gainerakoek berriagoak dirudite. Gorputz-atalekin egindakoak direla eta, Axularrek *sabel ederretako* du,²⁹ baina bestela XVIII. mendearen erdialdean azaltzen dira hurrengo adibideak: *bihotz onetako gizonak* (XurioImit), *lepo gogorrekoak esku garbikoa* (MogelJAEra), *bihotz onekoak* (MendDeb). Pertsonak edo objektuak ezaugarritzen dituzten objektuak (objektuen parteak, arropa) dira agertzen azkenak.

Goian zerrendatutakoez gain, testuetan (eta dagoeneko XVII. mendean) bada erabilera prototipikotik aldentzen diren adibideak: *gauza lastima anditakoa* (BerM), *berri kontentu, eta plazer anditako bat* (BerM) edo *afrenta andico verbaric* (Kap). Horietan berezko ezaugarriaren kontzeptua apur bat lausoagoa da. Kapa-

²⁹ Hau da testuingurua: *Eta abstinenziatik, neurriz bizitzetik, sabel-ederretako izaitetik, eta pairatzetik heldu da debozinoa eta saindutasuna* (Ax).

nagaren adibidea hartuta, ez dirudi hitzen berezko ezaugarria iraingarriak izatea denik. Berezko ezaugarri bat zehaztetik pertsona batek edo gauza batek izan dezakeen ezaugarri bat zehaztera pasatzen dela ematen du. Beraz, denborarekin egitura apur bat hedatzen da, eta zentzu hertsian berezko ez diren ezaugarriekin ere posible da batzuetan. Testu zaharretan ezaugarri orokorrak, objektu guztiek edo gehienek dauzkatenak (tamaina, balioa...) nagusitzen dira, baina gaur egungo hizkuntzan *takoi fneko botak* edo *kristal lodiko edalontzi bat* bezalako adibideak erruz aurki daitezke. Objektu-klase hertsi batek (zapatak, kristalezko ontziak) duen ezaugarri bati buruz hitz egiten da. Nire ustez, hedakuntzaren beste seinale bat da hori. Beste bat, *hitz gutxiko* edo *bildur gutxiko* bezalakoak dira: *hitz* edo *bildur* ez dira ezeren ezaugarri. Gainera, *hitz gutxiko gizona* ezin da parafraseatu *eduki* aditzarekin.

Halere, *-ko* sintagmak eratzeke murriztapen batzuk gelditzen dira: bizidunekin ezin da modifikatzailea osatu: ***ama ederreko mutila* (*ama* definitua delako, eta ez da ondo ezkontzen semantikarekin, aingura-erlazioa ez dutelako modifikatzaile horiek adierazten).

[ZENBATZAILE IZENA] Zenbatzaileekin pisua (58-a), objektu baten parteak (58-b), adina (58-c) edo iraupena (58-d) adieraz daiteke. Hemen ere *-tako*-ren eta *-ko*-ren arteko alternantzia dugu. Testu zaharretan erabiltzen da dagoeneko.

- (58) a. çazpi libraco tremes andia (Laz)
 b. bi ahotako ezpata zorrotz bat (LeizTest), ganibet zorrotz bi ahotako bat (Oih)
 c. haur bi urthetako eta behereko guziak (LeizTest), urthe batetako haurra (Ax)
 d. ehun urthetako travaillua (Pouv)

[GENITIBOA IZENA] Konbinazio hori dela eta, *EGLU*-n (Euskaltzaindia 1991) ematen diren adibideak —*afrikatarren itxurako arpegia*, esaterako— oso antzekoak dira: *X-ren itxurako* (eta sinonimoak) edo *X-ren adineko*. Beste adibide bat *antzoko* eta *antzeko* dira. Lehenengoa Leizarragak du (*suaren anzoko mihi partituak*). *OEH*-ren arabera, *antzeko* Gipuzkoan eta Bizkaian XVIII. mendean agertzen da (*infernuko tormentuak edo aien antzeko Kardab*, *oturunz edo jate andi baten anzekoa dala Zeruko bizia* Ubill). Testu zaharretan adibide gutxi aurkitzen ditugu: *zure iduritako*, *bere irudiko*, *ene izenekoa*, *bere irudiko jenerationean* (Leiz-Sarrera), *Ukaraia besoa*, *arhan-lil'itxurako* (Oih). Gutxitan bada ere, beste batzuk ere agertzen dira:

- (59) eta *Iesusen fedeko* denaren iustificazale (LeizTest)
 (60) non eztezagun deus pensa, ez erran, ez egin, hire *obedientiatako*, eta hire *borondate sainduaren konplimentutako* gauzarik baizen (LeizABC)
 (61) *Jangoikuaren bildurrekua* (Mog)

Sintagma horiek batzuetan destinatiboaren kutsua dute: *arimaren probetxuko konpainiak* (Pouv) adibidea (62)-koekin lotu behar dela uste dut, eta *bere irudiko jenerationean* (LeizSarrera) edo *gizon iduritako Angeruaren* (Pouv) (63)-koekin. Antzekoak *norbaiten manuko*, *aginduko* edo *karguko* dira.

- (62) a. Eta nola: gure probetxutako ezten gauzarik Iainkoari eskatu behar gaitzaitza? (LeizKat)
 b. Iainco eternala, çure botherearen indarraz eguna eta gaua guiçonaren probetchuco creatu eta ordenatu dituçuna (Mat)
 c. Andre munduaren probetxutako iaioa, ardiats dezadazu grazia Iainkoaren aitziñean bekhatu gabe aurkhitzeko (EtxZib)
 (63) a. beztitu izan dela gure haragiz, persona batetan lizenzat Iainko eta gizon, gure irudiko (LeizKonf)
 b. Ni zure iduritako banendi nahiz zu ene iduritakotu zara, eta konplibedi zure borondatea (Haranb)

Destinatiboak *gogoko* edo *gustuko* bezalakoak ulertzen ere laguntzen du. Lehenengoa Lazarragak du dagoeneko: *çure gogoco barriric*. Bigarrena, *OEH*-ren arabera, genitiborik gabe Argainaratzek du (*Gauza gustuko enetzat, / Hanbat duzu kreatu.*), genitiboarekin Lavieuxville-n katiximan agertzen da (*Janari sobera bere gostukoak eta garastiegiak bilhatzea*). Sintagma horien arazoa Goenagak honela azaltzen du (2003: 287):

Aparteko iruzkina eskatzen dutela uste dut *neure gustuko*, *bere gogoko*, eta antzekoek. Izan ere, gauza bat da (a) eta beste bat (b):

- a. gustu handiko mutila zen Joseba (cf. Mutilak gustu handia du)
 b. Mariaren gustuko mutila zen Joseba (cf. Mutila Mariaren gustukoa da / *mutilak Mariaren gustua du)

Lehenbizikoan dudarik gabe mutilaren ezaugarri bat aipatzen da, beraz hemen aztergai ditugun horietakoa da. Bigarrenean, ordea, beste zerbait adierazten da.

Hala ere, Goenagak ez du zehazten zer adierazten den. (64)-ko adibideak ikusita, pentsa daiteke *gogoko* edo *gustuko* bezalakoak destinatiboa zuten sintagmatik sortu zirela.

- (64) a. Beldur nuzu lana eta langitia eztiren izanen zure gogoko (Tart)
 b. Jainkoaren gogoko ta adiskide egiten gaituan grazia (Ubilll)
 c. haren gogarako eta plazent diraten obrak (LeizForma)

Aipatzekoa da *-ko* destinatiboari ezin zaiola erlazio-atzizkia gehitu: ezinezkoak dira ***gogo-ko-ko* erakoak. Beraz, *gogoko* eta *nire probetxuko* bezalakoetan, *-ko*-k jatorriz destinatiboa adierazten bazuen ere, izenen modifikatzailea sortzeko momentuan erlazio-atzizki bezala berrinterpretatu zela dirudi.

[IZENA-KO] Batzuetan modifikatzailea izenaz bakarrik dago osatuta: *edadeko*, *adineko*, *itxurako*. [IZENA ADJEKTIBOA-KO] egiturarekin lotuta dago mota hori, gradu altua adierazten duen adjektiboa isilduta (izenaren arabera, *handi*, *on* ...). Adibide zaharrena Etxeparek du: *Egundano izan daia ni bai ditxatakorik* (cf. *ben-tura ain ditxa anditakoau* Ber). Besteak ez dira oso zaharrak: *adineko* eta *edadeko* XIX. mendean lekukotzen dira; *itxurako*, aldiz, XX.aren hasieran.

Euskaltzaindiaren (1987: 52) arabera, izenak abstraktua izan behar du (***hankako mahaia*, baina *hankadun mahaia*). Baieztapen horrek arazo bat du: mota horretako modifikatzaileak oso bakanak dira, eta edozein izen abstraktu ezin da horrela erabili. Sintagma gutxi batzuk bakarrik lexikalizatu dira modu horretan. Hori gertatzeko, hasteko, asko erabiltzen den [IZEN-MULTZOA-KO] erako sintagma batek existitu behar du, eta gero, adjektiboa ezabatuz sor daiteke *itxurako* bezalako modifikatzailea. *EGLU*-ko adibidea hartuta, *hanka ederreko mahaia* edo antzeko zerbaitek ez dirudi oso hautagai ona, eta *hankako* ez existitzea ez da, beraz, oso harrigarria.

Azkenik, *esaneke* edo *hitzeko* bezalakoak ditugu. Hemen jatorriz adjektiborik ez zegoela dirudi (*hitz oneko?*). Lehenbiziko lekukotasunak nahiko berriak dira:

- *esaneke* XIX. mendean hasieran lekukotzen da lehenbizikoz, *OEH*-ren arabera (*Zirian umerik esanekuenak* frBart).
- *hitzeko* (*OEH*-k *hitzetako* ere jasotzen du) ere XIX. mendean agertzen da (*Etzare hitzekoa, vous n'êtes pas un homme de parole* Dv). Mendiburuk *hitzeko gizonak* du (*OEH*-n ez da agertzen).
- *begiko*: *OEH*-ren arabera, XIX. mendean erdialdean azaltzen da lehenbizikoz.

4.3.7.3 Izen-multzoko *-ko* sintagmen sorrera

Atzizkiaren bi erabilera-klaseen (adberbio-sintagmak eta izen-multzoak hartzen dituen *-ko*) arteko erlazioak direla eta, Trasken ustez diakronikoki lotuta egon behar badute ere, gaur egun zeharo ezberdinak dira:

The two suffixes are undoubtedly cognate diachronically, but their behaviour is now so different that it is surprising that their separate identity has not previously been recognized (...). Presumably this is due to the morphological accident that a

definite singular inessive plus *-ko* yields the same surface form as a bare nominal stem plus *-ko*: e. g., *etxe onean* ‘in the good house’ + *-ko* – *etxe oneko*, while also *etxe on* ‘good house’ + *-ko* – *etxe oneko* (Trask 1984: 208).

Lotura diakroniko hori zer-nolakoa izan daitekeen ez du proposatzen, hala ere.

De Rijkek (1998 [1993]) *-ko* atzizkiaren erabilera guztiak adberbio-sintagmekin lotzen ditu (sinkronikoki zein diakronikoki), eta *mendiko* bezalako azpian inesiboa dagoen bezala, *bihotz oneko* sintagmak soziatiboa du (*bihotz onarekin*). Argudioetako bat da soziatiboarekin *-ko*-ren erabilera nahiko mugatua (*bihotz onekiko neska* edo *zazpi lagunetik taldea* ez dira posible) eta berezia dela. Erabilera guztietan, beraz, *-ko* bakarra dugu, eta izen-multzoko *-ko* ez da berezia de Rijken ustez.

Erlazio-atzizkiaren erabilera guztiak adberbio-sintagmekin (edota destinatiboarekin) diakronikoki lotzeak posible dirudi, baina ez nahitaez soziatiboarekin. Lehen arazoa da oso zaila dela soziatiboaren ezabatze hori azaltzea: fonologikoa behintzat ez da. Bestalde, dauzkagun testuetan behintzat, soziatiboa ez da asko agertzen de Rijkek proposatutako aldaketa ahalbidetu zitezkeen testuinguruetan. Erlazio-atzizkia soziatiboarekin gutxi erabiltzea horren ondorio izan daiteke.³⁰

De Rijkek proposatzen duen soziatiboarekiko loturaren ordez, beste azalpen batzuk proposa daitezke, izen-multzokoa inesiboarekin, instrumentalarekin eta *X gabeko* esapideekin lotuz.

Azkaratek eta Altunak (1992) *-tako* aldaera inesiboarekin lotu dute: *-tako* atzizkiak *-ko* ordezkatu zuela iradokitzen dute, inesiboa duten sintagmekin analogiaz. Haranederren adibideak ematen dituzte: *fedearen bozcariotan*, *hunnen abantailletan* edo *hunnen laudoriotan*. Izena eta adjektiboa duten sintagmetan ere aurkitzen dugu Haranederren testuan: *arropa churitan ibili*, *hitz estalitan mintçatu*, *herstura handitan içan* etab. *-tako*, beraz, *-tan* lokatibo mugagabea duten izenlagunekin analogiaz sortu zela, eta *-ko* ordezkatu zuela argudiatzen dute (Azkarate & Altuna 2001: 101). Gainera, “hau, mende horietan eta bereziki ekialdean izen-sintagma mugagabeak zuen hedadura gaur baino askoz handiagoaren beste lekuko bat baino ez dira” (Azkarate & Altuna 1992: 109).

Idea horiek harago eramanez, proposa daiteke izen-multzokoen jatorrian inesiboa duten sintagmak egon daitezkeela. Har ditzagun Leizarragaren adibide hauek: batetik, inesiboa duena –*Ezen ungentu haur prezio handitan saldu ahal*

³⁰ Soziatiboa *-ko* atzizkiarekin ez da oso ohikoa testuetan, de Rijkek dioen moduan, baina adibide batzuk badaude: *hirekilako bakeaz* (LeizABC), *bere etxeko guziekilako exerzitioa* (LeizABC), *harekiko plazera* (Ax), *elkharrekiko bizitzeari* (PouvFil), *gizonen elkarrekiko solhasak* (PouvImi), *Gasturekiko hankortarzunak* (Oih). *-gaz* markarekin ere noizbehinka agertzen da: *nigasco one-rechia* (Mikol), *araguiagazcoa* (Kap), *guzurragazko juramenturik* (Mogel).

zatekeen, eta eman paubrei— eta, bestalde, *-ko* modifikatzailea duena: *prezio handitako perla bat*. Batetik bestera pasatzea erraza da, *menditan* batetik *menditako* forma sortzen den bezala. Testuetan adibide gehiago aurkitzen ditugu, bai mugabeen, bai singularrean:

- (65) a. Eta *premia handian* dena faboratzeaz (EtxZib)
 b. Desir oro konpliturik *alegria handian* (Etxep)
 c. zeren gu bekatore gaixoak *hunelako on handian* partizipant egin baikaituk (LeizForma)
- (66) a. Guzia da *gure probetxu handitan* (LeizKat)
 b. Eta gertha zedin hek halakotz *duda handitan* ziradela (LeizTest)
 c. non egungo egunean Bearno guzian Iainkoaren hitza paisibleki eta *edifikazione handitan* predikatzen baita (LeizSarrera)
 d. *Probetxu handitan* gertha dakion (EtxZib)
- (67) a. cegaiti *utra manera andian* daçauen guztioç alabadu deuscue (Laz)
 b. Guiçon damaogaz eztaucana / conbersacioa *gusto anditan*, / bioa porra batez arraitan (Laz)
 c. Bay Iauna escandaliçaduagaz, edo *peliburu andian* dagoanari ez lagunduagaz (Kap)

Horrek ez du esan nahi *handitako* guztien atzean inesiboa dagoenik: adibidez, Leizarragak *maiestate handitako Iainkoa* ere badu. Hor zailagoa da inesiboa duen testuinguru bat proposatzea. Horrek erakusten du, bestalde, Leizarragaren garairako [IZEN-MULTZOA-ko] egitura finkatuta zegoela.

Inesiboarekin zuzenean lotuta dauden modifikatzaile batzuk sortuz gero (*prezio handitako* motakoak), analogiaz bestelako modifikatzaileak ere sor zitezkeen (68). Ikusi dugun bezala, EHko ipar-ekialdean *-tako* atzizkia erabiltzen da; beraz, beste sintagma batzuetara zabaldu baino lehen, berranalizatu behar zen: *-ta-*, inesiboarena zena, atzizkiaren parte balitz bezala ulertu zen ([*prezio handi*]tako), eta *-tako* atzizki beregain bihurtu zen. Aldaera sinpleagoa (*handiko*) erabiltzen den tokietan, analogiarekin nahikoa da (69).

- (68) a. *prezio handitan* > [*prezio handita*]-ko
 b. [*prezio handita*]-ko > [*prezio handi*]-tako (berranalisia)
 c. [*prezio handi*]-tako — fama/probetxu/X handi/txiki/X-tako (analogia)
- (69) a. *prezio handian* > [*prezio handi*]-ko
 b. [*prezio handi*]-ko > fama/probetxu/X handi/txiki/X-ko (analogia)

Gauzak horrela, *-tako* atzizkian *-ta-* hasieran mugagabearen marka bazen ere, gerora lotura hori galdu zen.³¹ Hori Leizarragaren adibide batzuetan argi ikusten da, *ezagutze gabetako* (LeizFor) edo *Espiritu sainduaren kontretako blasfemia* (LeizTest) erakoak baititu. Adibide horiek inportanteak dira, erakusten dutelako *-tako*-k (dagoeneko Leizarragarengan) ez daukala zerikusirik numeroarekin: adibide horietan *-ko* postposizio-sintagmei lotzen zaie (*gabe* edo *kontra*), ez izenei, eta horiek ezin dute numero-markarik hartu.

Bigarren ideiara pasatuta, *gabe* postposizioarekin *X gabeko* modifikatzaileak sor daitezke, inolako arazorik gabe. Testuetan adibide ugari daude: *adisquidebaco bicea*, *eguzquibaco laurenbatic* (RS), *altxagarri gabeko ogien*, *fermutate gabeko* (LeizTest), *indar gabeko kolera* (Ax), *fin gabeko* (Ax), *fin bako* (ZubDot), *probetxu gabetako*, *esker gabeko* (EtxZib), *sinheste gabetako*, etab. Egitura horrek gauza baten gabezia adierazten du, baina horrekin lotutako beste kategoria batzuk —oparotasuna edo urritasuna, kasu— jakitera ematea ez da horren erraza. Ez da ezinezkoa, beraz, “paradigma” osatzeko *X handiko* edo *X gutxiko* formak analogiaz sortzea.

Azkenik, *X handizko* bezalakoak ditugunez, galde daitezke zein erlazio dagoen horien eta *X handi(ta)ko* erakoen artean. Instrumentala dutenak asko agertzen dira testu zaharretan, bai Ipar EHn (70-a), bai Hego EHn (70-b).

- (70) a. ur bizizko flubioak, aspik garbizko ungentu prezio handitako boeita bat, usain onezko urrinetan, dohain onezko hazia, dohain onezko alianza hunetara (Leiz); ur eztizko ithurririk, kontu handizko dainuririk, iraupe handizko plazerik, usain onezko keak (Pouv); lizar finezko lanzez (EtxZib); borondate gaixtozkoa (Ax); ürrin honezko sakrifizio batez (Belap); hainitz manerazko izterbegien (Haranb); gayça importanziazo çonbaytetan (Oloroe)
- b. utra birtute andizcoa, dicha onezco semea, listra onezco dardoa (Laz); gauça pisu guchisco[a] (Land); prouechu andizcoa (Kap); ogueta amalau tiro, bronce onezcoac (EgiaK); durangoco gentea baçaut juižio guichizcoa da gueyaena (fJZum); gauza inportanziazo onetan (OA)

Semantikaren aldetik, berdinak dirudite bi aukerek. Ezin da ziur jakin zein den zaharragoa, baina instrumentala duten *-ko* sintagmak sortzeak askoz “errazagoa” dirudi: *zur* > *zurezko*, *ditxa onez* > *ditxa onezko*. Beharbada momentu batetik aurrera hitzunei instrumentala ez zitzaien gehiago beharrezkoa iruditzen, eta,

³¹ Bidenabar, *-ta-* deklinabidean aski berria denez (Mitxelena 2011 [1979]; Trask 1997; Manteola 2015), *prezio handitako* bezalako formak oso zaharrak ere ezin dira izan. Ez da ezinezkoa *-tako* aldaerak aldaera sinpleagoa (*-ko*) ordezkatu izana, baina posible da era horretako izenen modifikatzaileak erlatiboki berriak izatea.

hasieran instrumentalarekin zuten lotura semantikoa hautsi zenean, *-z-* erori zen, *X handi(ta)ko* erako batzuk sortuz.

4.3.8 *-ko* sintagmak eta adjektiboak

Atal honetako galdera da *-ko* sintagmek noraino hartzen dituzten adjektiboen ezaugarriak. Zehazki, bi aztertuko ditut: konparatibo- eta superlatibo-formak, eta gradu modifikatzaileekin (*oso, guztiz, nahiko...*) agertzea.

Baliabide biak emankorrak dira, baina semantikak determinatzen du noiz den posible horiek erabiltzea. Gaur egun *-ko* sintagma batzuek arazorik gabe onartzen dituzte *-go* eta *-en* konparazio-atzizkiak, eta *-egi* atzizkiarekin ere ager daitezke:

- (71) a. zentzuzkoago, oinarrizkoago, beharrezkoago, egiazkoagoa, bidezkoagoa, premiazkoagoa... (*EPG*)
 b. antzekoagoa, antzekoegia, azalekoagoa, erabatekoagoa, ezinbestekoago, nazioartekoago, benetakoagoa, benetakoagoa, begi-bistakoagoa, alferrikakoago, patxadakoagoa, ohikoegia, azalekoegia... (*EPG*)

Guztietan aingura gabeko erlazioak adierazten dira; aingura-erlazioekin ezinezkoa dirudi: **?atzokoagoa* (semantikagatik).

Testu zaharretan gutxi aurki daitezke konparatiboan edo superlatiboan dauden *-ko* sintagmarik, XIX. mendetik aurrerakoak dira gehienak. Leizarragak adibideren bat badu (72), hala ere. XVII-XVIII. mendeetako konparatiboaren adibide (ia guztiak) (72)-n zerrendatu dira; (73)-n, aldiz, XVII. mendeko testuetan agertzen diren superlatiboak eman dira. *-egi* atzizkia erlazio-atzizkiarekin batera ez da XIX. mendera arte agertzen (*moduzkoegia* Uriarte). Oro har, XIX. mendera arteko mendebaldeko testuetan oso adibide gutxi dugu, eta, dirudienez, prozesua aurreratuago zegoen ekialdean.

- (72) a. mirakuluzkoago, moldezkoago, moldezkoagorik (Leiz), premiazkoagoa (Pouv), egiazkoagorik (EtxSar), bakezkoagorik (Xurio), birtutezkoagoa, nekezkoagorik, ziñezkoagoa (Mendiburu), dudazkoagorik (Larregi)
 b. aitzinekoago (Leiz), gogokoago (Harizm), gogarakoago, gizonaren burutikakoago (Pouv), elkharren iduritakoagoak (EtxSar), gogarakoago (Xurio)
- (73) bidezkoena (EtxZib), gogarakoena (Haranb, Mat, Harizm, Pouv), itxurazkoenak, ohorezkoena, bakezkoenari, premiazkoena, beregainekoena (Pouv)

Adibideetan ikus daitekeen bezala, sintagma gehienek instrumentala daramate, adibide asko errepikatzen dira (*premiatzko*, *egiazko*, etab.), eta lexikalizazioaren seinaleztat har daiteke hori. Beste era batera esanda, badirudi *-ko* sintagma batzuk adjektibo arrunt bihurtu edo bihurtzen ari direla.

Izen-multzokoek, aldiz, ez dute konparatiboa edo superlatiboa onartzen: ***bihotz handikoagoa* motakoak ezinezkoak dira (baina *bihotz handiagokoa* esan daiteke). Salbuespena, elipsia pairatu duten sintagma batzuk dira, *gogoko* modukoak ((72-b)-koen artean batzuk horrelakoak dira). Horiek, argi eta garbi, lexikalizatuagoak dira.

Esan bezala, gradua adierazten duten modifikatzaileekin lotzea ere adjektiboan ezaugarrietako bat da. Gaur egun ohikoa da (74), baina XIX. mendera arteko testuetan horren adibide gutxi daude (75). Berriro ere instrumentalaren marka duten hitzekin maizago agertzen zaizkigu halakoak. Izen-multzokoekin ere posible da (76).

- (74) oso ideia zentzuzkoa, oso dudazkoa, oso beharrezkoa, guztiz beharrezkoa, guztiz ezinezkoa, guztiz premiazkoa, erabat legezkoa, hain garrantzizkoa, hain funtsezkoa, hain ohikoak, hain antzekoak, hain azalekoak, oso hurbilekoak, oso muturrekoak... (EPG)
- (75) a. oso arrazoiezkotik (Kardab)
 b. guztiz egiazkoa (EtxZib), guztiz premiazko (Kardab), guztiz egiazko, guztiz nekezkoa (Mendib), guztiz zorioneko oni (MogelJA), iduri guztiz ederrekoa (Mendib)
 c. txit jainkozkoa, txit premiazko (Kardab)
 d. hain ohorezko, hain premiazko, hain naturaleza onezkorik (Pouv), orren nekezko bizia (Mendib), gauza ain pisukoan (Mogel)
- (76) a. oso zapore onekoak, oso etorkizun ilunekoak, oso itxura dotorekoak, bertsolari gazte eta oso maila onekoak, oso itxura txarrekoak, oso pisu handikoak, oso hitz gutxikoa, oso konplexutasun handiko fenomenoak, oso balio handikoa, hain pazientzia gutxikoa (EPG)
 b. ain inportantzia anditakoak (BerM), ain probechu andicoa (Kap), hain zappore gaitzetakoa (EtxSar), konseju txit probetxu andikoa, imajiña milagrosoak, eta txit debozio andikoak (Kardab)

Beraz, aingura gabeko erlazioak adierazten dituzten sintagmek euren semantikagatik errazago hartzen dituzte adjektiboan ezaugarriak (adjektiboetatik hurbilago daudelako); eta, bestalde, adjektiboan ezaugarriak hartzea ez da *-ko* sintagma guztietan berdin gertatzen, eta hitz batzuk —batez ere asko erabiltzen direnak— lehenago mugitzen dira adjektiborantz.

4.3.9 Flexioa ala deribazioa?

Dagoeneko aipatu bezala, Trasken *-ko* atzizkiaren erabilerak bitan banatu ditu: batetik, flexioa dugu (adberbio-sintagmekin), eta, bestalde, eratorpena (izen-multzoekin).

Hizki batzuk deribazioan ala flexioan sailkatzeko zailak direla gai ezaguna da morfologiaren teorian. Irtenbide batzuk proposatu dira; hemen flexio-deribazio *continuum*-aren ideia eta hiru kategoriena aipatu nahi ditut. Kategoriatik gramatikala aldatzen duen flexioaren kontzeptuak ere zerikusia du erlazio-atzizkiarekin. Kontzeptu horiekin atzizkiaren ezaugarri batzuk hobeto ulertzen dira, eta, gainera, laguntzen dute erakusten *-ko* sintagmek, adberbio-sintagmen ala izen-multzoen gainean eraikita, oso ezaugarri antzekoak dituztela. Hori ez da agian horren harrigarria jatorri bera dutelako ideia onartzen badugu (izen-multzokoa adberbio-sintagmak hartzen dituen erabileratik sortu zela, alegia).

Bybee (1985, eta, beste batzuen artean, baita Plank 1998 lanak ere), kontuan hartuta flexioa eta deribazioa ez direla beti bereizten errazak, bien arteko *continuum* bat dagoela aldarrikatzen du. Nolanahi ere, baliabide morfologiko jakin bat *continuum* horretan kokatzeko irizpide batzuk badaude. Bi hizkien (edo hizki berberaren aldaeren) arteko diferentziak argitzeko baliagarriak dira, nahiz eta ez duten flexioaren eta deribazioaren banaketa argirik ematen, eta guztiek ez dute emaitza berbera eman behar morfema bat aztertzean: gerta daiteke irizpide baten arabera flexioa izatea, baina beste baten arabera deribazioa izatea (Bybee 1985: 82).

Jarraian, lan batzuetan (Bybee 1985; Plank 1998; Haspelmath & Sims 2010) aipatzen diren irizpide zenbait erabilia, euskarazko *-ko* atzizkia *continuum* honetan kokatzen saiatuko naiz, atzizkiaren lau erabilera bereiziz:

- (i) ADB – [ADBERBIO-SINTAGMA-ko] (oinarrian leku-kasuak, instrumentala, adberbioak, postposizioak dituztenak, eta baita [IZENA-KO] motakoak ere);
- (ii) IM – [IZEN-MULTZOA-ko];
- (iii) DEST – destinatiboa;
- (iv) I – *lekuko* edo *gerriko* bezalakoak.

Erlazio-atzizkia aztertzeko, honako ezaugarri hauek dira baliagarriak (irizpideetan, *-ko* mota bakoitzeko “bai”, “bai/ez” edo “ez” esaten denean, flexioari egiten zaio erreferentzia: “bai” = flexioa da):

- (i) Kontzeptu bera adieraztea (*same concept as base*, Plank 1998): flexioak ez dio eduki semantikoari eragiten. Ingelesez, *go* eta *goes* hitzek kon-

tzeptu berbera adierazten dute (flexioa), baina *bake* eta *baker* hitzek, kontzeptu ezberdinak (deribazioa). Tarteko kasuak ere badira: esaterako, ez dago guztiz argi *kind* eta *kindness* hitzek kontzeptu berari ala ezberdinari erreferentzia egiten dioten (Haspelmath & Sims 2010).

- ADB: bai/ez. Gehien-gehienetan bai. Hala ere, *-zko* duten sintagma batzuekin zalantzak izan daitezke: *beharrezko*, *funtsezko*, *ezinezko* edo *oinarrizko* nahiko abstraktuak dira, eta zaila da erabakitzea ea jatorrizko sintagmak kontzeptu bera adierazten duen beti (gainera, horiekin *-ko* gabekoak ez dira asko erabiltzen: *ezinez*, *beharrez*, etab.). Zalantza bestea batzuk hauek izan daitezke: *etxeko* (ez bakarrik ‘etxean dagoena’), *herriko* (‘popular’). Oro har, lexikalizaziorako bidean hasita dauden *-ko* sintagmak dira problematikoak (begiratu viii. irizpidea ere).
 - IM: bai/ez. Normalean bai, baita metaforikoki erabiltzen denean ere: *esku luzeko* (← *esku luzea du*) edo *bihotz gogorreko* (← *bihotz gogorra du*). Salbuespenak badira: *hitz gutxiko* bezalakoetan kontzeptuak ez dirudi berbera.
 - DEST: bai.
 - I: ez. *leku* eta *lekuko* bi gauza ezberdin dira.
- (ii) Abstraktua izatea (Plank 1998): flexioak esanahi abstraktuagoa du, deribazioak baino.
- ADB: bai. Atzizkiak ez du esanahirik.
 - IM: bai. Trasken (1985) arabera, kasu horretan konkretuagoa da esanahia (nahiz eta zail samarra den zein den zehaztea). Nire ustez, hala ere, ez du adberbio-sintagmei erantzen zaien *-ko* atzizkiak baino esanahi gehiagorik; funtzio sintaktiko bat betetzen du, baina ez du esanahirik.
 - DEST: bai/ez. Ez da aurrekoak bezain abstraktua (eta, kasu-markak hartuta, ergatiboa edo genitiboa baino konkretuagoa), baina nahiko abstraktua da hala ere.
 - I: ez. Ez da *-dun* edo *-tzaille* bezain konkretua, baina erlazio-atzizkiaren gainerako erabilerak baino gehiago bada. Hala ere, kontzeptu-mota ezberdinak adierazten ditu: pertsona, objektua, kolpea... eta, beraz, esanahi bat baino gehiago du.
- (iii) Derrigor agertzea (1) (*obligatoriness*, Plank 1998): flexio-ezaugarria derrigor agertzen da dagokion kategoria gramatikalean. Adibidez, aditz

jokatuek gaztelaniaz pertsonaren ezaugarria dute, eta ezin da ezaugarri hori kendu (ez da existitzen pertsona-ezaugarririk gabeko aditz jokaturik). Antzekoa da kasua eta numeroa izenetan latinez.

- ADB eta IM: ez. *-ko* ez da agertzen izenen modifikatzaile guztietan.
- DEST: ez. *-ko* ez da agertzen izen guztietan.
- I: ez. *-ko* ez da agertzen izen guztietan.

(iv) Derrigor agertzea (2). Bybeek (1985) dioenez, flexioa eta deribazioa bereizteko emaitza onenak Greenbergen (1960: 191) derrigortasunaren irizpideak ematen ditu. Horren arabera, flexio-morfemek testuinguru jakin batean derrigor agertu behar dute, eta ezin dira beste ezerekin ordezkatu. Beste era batera esanda, flexio-morfemak esaldiaren sintaxiak agerrarazten ditu. Ingelesezko *-ing* nahitaezkoa da *The duckling was swimming* esaldian, eta ezin da beste zerbaitekin ordezkatu egitura aldatu gabe; baina *-ling* atzizkia ez da inoiz beharrezkoa: *duckling* hitzaren ordez *goose* edo *duck* edo beste edozein izen soil erabil daiteke.

- ADB: bai. Nahitaezkoa da *Bilborako tren* edo *gaurko egunkaria* bezalako sintagmetan. Funtzio adberbiala duen sintagma bat izenen modifikatzaile bezala erabili nahi bada, *-ko* atzizkia eskatzen du sintaxiak.
- IM: bai/ez. Izen-multzoa izenen modifikatzaile bihurtzeko *-ko* erabili beharrean, *-dun* jar daiteke kasu batzuetan, gorputz-atalekin batez ere (Azkarate & Altuna 1992: 98), edo izen-adjektibo konposizioa ere posible izan daiteke. Adibidez, *begi urdineko mutila* esan beharrean, *begi urdindun mutila* eta *mutil begi-urdina* erabil daitezke. Beste kasu batzuetan, hala ere, ezin da ezerekin ordezkatu.
- DEST: ez. Ez du sintaxiak eskatzen, semantikak baizik. Funtzio bera duen *-rako* atzizkiarekin ordezkatu daiteke askotan, baina, nolahi ere, beste batzuetan aukera bakarra da (*biharko*, kasu).
- I: ez. Beste edozein izenekin ordezkatu ahal da (ingelesezko *duckling* bezala).

(v) Flexioak sintaxiarentzat garrantzia du (*relevance to the syntax*). Andersonen (1992) arabera, flexioak osagarri sintaktikoak elkarren artean lotzen ditu (komunztaduraren eta erregimenaren bidez).

- ADB eta IM: bai. *-ko* sintaxiarentzat garrantzitsua da, kategoria gramatikala aldatzen duelako eta modifikatzaile bat sortzen duelako.
 - DEST: ez.
 - I: ez.
- (vi) Esanahia konposizionala da flexioan (Plank 1998). Flexioak semantikan eragin berdin(tsu)a du beti, eta deribazioan oinarriaren arabera izan daiteke. Adibidez, ingelesez plurala oinarriaren arabera zertxobait ezberdina izan daiteke (*count nouns / mass nouns* bereizketan adibidez; Corbett 1999).
- ADB: bai.
 - IM: bai.
 - DEST: bai.
 - I: ez. Oinarriaren arabera da semantika.
- (vii) Flexioan, forma eta oinarriaren arteko lotura semantikoa gardena da, eta deribazioan lexikalizazioa gerta daiteke: eratorritako forma eta oinarria elkarrengandik urrundu daitezke (Plank 1998).
- ADB: bai/ez. Ematen du sintagma batzuek, batez ere *-zko* dutenek (*egiazko, gezurrezko, beharrezko, funtsezko, ezinezko, oinarrizko, gehiegizko*), beren oinarriarekin lotura mantentzen badute ere, beste batzuekin konparatuta (*zurezko, metalezko*), oinarrian duten sintagmatik zertxobait urrundu eta adjektiboetarantz hurbildu direla (maiztasunean ere nabaria da: *-ko* gabekoak ez dira asko erabiltzen). [IZENA-ko] motakoetan ere gertatzen da hori.
 - IM: bai/ez. Lexikalizazioa kasu batzuetan gertatu dela dirudi: *gogoko, esaneko, begiko, zorioneko*.
 - DEST: bai.
 - I: ez.
- (viii) Murriztapenik ez (*unlimited applicability*, Plank 1998): flexioan ez dago murriztapen arbitrario, deribazioan gerta daiteke. Flexioan bakarrik posible dira semantikak eragiten dituen murriztapenak. Adibidez, izen guztiek kasu guztien formak dauzkate (flexioa), baina ingelesezko *-es* femeninoa izen batzuei bakarrik erantsten zaie, baina ez guztiei, inolako arrazoi semantikorik gabe (deribazioa).

- ADB: bai. Salbuespen gutxi batzuekin, *-ik* adberbioak, esaterako.
 - IM: bai. Murriztuagoa da, baina murriztapenak semantikaren barruan kokatu ahal dira: ardatzaren berezko ezaugarriak adierazten dira egitura horretan. Halere, hainbatetan hiztunen arteko diferentziak egon daitezke, berezko ezaugarrien kontzeptua ezberdin ulertzeagatik.
 - DEST: bai. Semantikak mugatzen du, bizigabeekin bakarrik zen posible.
 - I: ez. Izen gutxi batzuek hartzen dute atzizkia.
- (ix) Flexioak ez du kategoria gramatikala aldatzen (flexio prototipikoak ez behintzat, begiratu beheherago). Deribazioak alda dezake (Plank 1998).
- ADB: ez. *-ko* atzizkiak adberbio-funtzioa duten sintagmak izenen modifikatzaile bihurtzen ditu: kategoria gramatikala aldatzen da.
 - IM: ez. Izen-multzoa izenen modifikatzaile bihurtzen du atzizkiak: kategoria gramatikala aldatzen da.
 - DEST: bai. Ez da aldatzen.
 - I: bai/ez. Normalean ez da aldatzen (izenetik izena, *leku* eta *leku-ko*).
- (x) Deribazioan gerta daiteke ezaugarri gabeko formarik ez existitzea (Plank 1998): *outskirt-s*, *a-broad* ditugu ingelesez, baina hizkirik gabeko formak ez dira existitzen. Ez dirudi horren adibiderik dagoenik *-ko* atzizkiarekin.

4.9. taulak laburbiltzen du esandakoa. Ondorio garrantzitsuena da adberbio-sintagmak hartzen dituen *-ko* eta izen-multzoak hartzen dituen ezaugarri ia guztietan bat datozela. Trasken (1985) banaketa garbiaren aurka doa hau: ez dago oinarri sendorik bata flexionala eta bestea deribazionala dela esateko, hemen aztertutako diren ezaugarriak dagokienez behintzat, oso antzekoak baitira. Destinatiboa ere flexioa da (beste edozein kasu-markak bezala jokatzen du), baina ezaugarri nahiko ezberdinak ditu; hau da, erlazio-atzizkia eta destinatiboa ez dira flexio-mota bera, biak izenak eratortzen dituen *-ko* atzizkitik urruntzen badira ere. Izenak sortzen dituen *-ko* atzizkiak, aldiz, ezaugarri gehienak deribazioarenak ditu.

4.9. **taula.** *-ko* atzizkiaren erabilerak flexio-deribazio *continuum*-ean.

	Irizpidea	ADB	IM	DEST	I
(i)	kontzeptu bera adieraztea	bai/ez	bai/ez	bai	ez
(ii)	abstraktua izatea	bai	bai	bai/ez	ez
(iii)	derrigor agertzea (1)	ez	ez	ez	ez
(iv)	derrigor agertzea (2)	bai	bai/ez	ez	ez
(v)	sintaxiarentzat garrantzitsua	bai	bai	ez	ez
(vi)	esanahi konposizionala	bai	bai	bai	ez
(vii)	lotura semantiko gardena	bai/ez	bai/ez	bai	ez
(viii)	murritzapen arbitrarioz ez	bai	bai	bai	ez
(ix)	kat. gramatikalaren aldaketarik ez	ez	ez	bai	bai
	flexioaren ezaugarriak guztira	5 (+2)	4 (+3)	5 (+1)	1

Esan bezala, erlazio-atzizkia eta destinatiboa ezberdinak dira, nahiz eta biak flexioaren barruan kokatu behar ditugun. Diferentzia hori dela eta, beste hurbilketa bat aipatzea komeni da. *Continuum* bat dagoela proposatu beharrean, hiru kategoria daudela aldarrikatzen da batzuetan (Booij 1996): eratorpena dugu batetik, eta, flexioaren barruan, berezko flexioa (*inherent inflection*) eta testuinguruaren arabeko flexioa (*contextual inflection*) bereizten dira (berezko flexioa deribaziotik hurbilago geratzen da):

Inherent inflection is the kind of inflection that is not required by the syntactic context, although it may have syntactic relevance. Examples are the category number for nouns, comparative and superlative degree of the adjective, and tense and aspect for verbs. Other examples of inherent verbal inflection are infinitives and participles. Contextual inflection, on the other hand, is that kind of inflection that is dictated by syntax, such as person and number markers on verbs that agree with subjects and/or objects, agreement markers for adjectives, and structural case markers on nouns (Booij 1996: 2).

Horren arabera, adberbio-sintagmei lotzen zaien *-ko* testuinguruaren arabeko flexioa litzateke. Izen-multzokoa ere mota horretakoa dela esan daiteke (baina ikus goian iv. puntuan esandakoa). Destinatiboa, aldiz, berezko flexioaren adibide arrunta da (leku-kasuak bezala).³²

³² Bereizketa hori interesgarria da ondoko orokortzeengatik ere: “The correct generalization appears to be that it is inherent inflection that can feed word formation” eta, bereziki, “contextual inflection tends to be peripheral with respect to inherent inflection” (Booij 1996: 11). Ondoko adibideko (a)-(c) hitzen egitura posibleak dira, baina ez (d).

- (77) a. [word-derivation](-contextual/-inherent) – leku-ko-ak, leku-ko-arekin
 b. [word-inherent]-derivation(-contextual) (euskaraz ezin)
 c. [word-inherent]-contextual – etxe-ra-ko
 d. ? [word-contextual]-contextual – **etxe-ek-ko

Aipatu diren irizpideen artean arraro samar geratzen dena kategoria gramatikaren aldaketarena da: *-ko* atzizkiak deribazio bezala jokatzen du, kategoria gramatikala aldatzen duelako. Ezaugarri hori askotan aipatzen da flexioa deribaziotik bereizteko, baina Haspelmathek (1996) argudiatu bezala, flexioaren barruan kategoria gramatikala aldatzen duten baliabide morfologikoak (*word-class-changing inflection* edo *transpositional inflection*) ere sartu behar dira. Izan ere, Haspelmathek (1996) erakutsi du flexioaren mota hori pentsatu ohi zen baino arruntagoa dela.

Ohikoenak dira partizipioak (aditzetik adjektiboa sortzen denean) eta *masdar* edo gerundioak (aditzetik izena). Hungarieraz izenetik adjektiboa erator daiteke ('having X' esanahiarekin). Turkieraz, aldiz, adberbioetatik adjektiboak sortzen dira (euskarazko *-ko* ere antzekoa da). Haspelmathentzat flexioa erregularra, orokorra eta emankorra da. Deribazioa, aldiz, irregularra, defektiboa eta ez-emankorra. Ezaugarri horiek mailaz mailakoak direnez, bien artean *continuum* bat dago. Kategoria aldatzen duen flexioa ez da flexio prototipikoa, baina, Haspelmathen ustez, askoz hurbilago dago flexiotik deribaziotik baino.

Atal honetan esandakoa laburbilduta, *-ko* atzizkia, erabileraren arabera, flexiotik edo deribaziotik hurbilago geratzen da. Flexioaren barruan kokatu behar da adberbio-sintagmak eta izen-multzoak hartzen dituen *-ko* eta destinatiboa adierazten duen *-ko*, baina bi klase horiek ez dira berdinak: lehenengoa testuinguruaren araberako flexioaren adibide da (eta kategoria gramatikala aldatzen duenaren adibideak ere) eta destinatiboa berezko flexioarena. Erlazio-atzizkiari buruz esan ohi denaren aurka, ez dago erlazio-atzizkiaren erabilerak flexioan eta deribazioan banatzeko nahiko motiborik: ezaugarri ia guztietan berdin jokatzen dute. Izenak sortzen dituen *-ko* deribazionala da. Aldi berean, erabilera flexionalen barruan, batzuetan deribazioaren ezaugarriak dituzten hitzak edo hitz-multzoak aurkitzen ditugu. Horrela, *-ko* duten modifikatzaile batzuk (bereziki instrumentala duten batzuk) adjektiboen ezaugarriak hartzen ari dira.

Erlazio-atzizkia kasu gramatikalekin bateragarria ez izatea lot daiteke (d)-ko murriztapenarekin. Semantika aipatu da (adibidez, [PARTITIBOA-ko] konbinazioak ez luke zentzu handirik izango), baina arrazoi estrukturalak ere badaude: kasu gramatikalak eta *-ko* testuinguruaren araberako flexioa dira, eta ez dira bateragarri.

4.4 Hitz-ordena

Atal honetan *-ko* sintagmaren eta izenaren arteko hitz-ordena aztertuko dut: modifikatzailea-izena hurrenkera (izen aurrekoa, IAkoa) ala izena-modifikatzailea (izen ostekoa, IOkoa) dugun.

Testu zaharretan, *-ko* atzizkiarekin burua-modifikatzaile zein modifikatzaile-burua hitz-ordenak aurkitzen ditugu. Lafonen (1999 [1965]: 176) arabera:

Les deux génitifs et les formations en *-ko* qui viennent d'être mentionnées s'emploient le plus souvent comme déterminant de substantif, et, dans cet emploi, se placent normalement devant le substantif qu'ils déterminent. Mais ils sont parfois placés après ce substantif, par analogie avec les adjectifs épithètes (*BSL*, LIX, 7-8). Or le 2e génitif et les formations en *-ko* se placent beaucoup plus souvent que le 1er génitif après le substantif déterminé.

Lafonek aipatzen duen adjektiboekiko lotura garrantzitsua izango da hitz-ordenan erregulartasunak aurkitzeko. Funtsean, saiatuko naiz erakusten zenbat eta *-ko* sintagma bat hurbilago gertatu adjektiboetatik, orduan eta aukera gehiago dituela izenaren ostean agertzeko.

Adjektiboetatik hurbiltasun hori neurtzeko, *-ko* sintagmak adierazten duen erlazio-mota —aingura edo aingura gabekoa— izango da inportantea (begiratu 4.2. atala). Aingura gabeko erlazioa adierazten duten *-ko* sintagmek izenaren ostean agertzeko joera handiagoa dute, adjektiboetatik hurbilago direlako. Adibidez, *-zko* modifikatzaileak, salbuespen oso bakan batzuekin, aingura gabekoak dira, eta izena-modifikatzailea hurrenkerarekin maiz aurkitzen ditugu. Antzeko zerbait gertatzen da izen-multzoko *-ko* sintagmekin. Aingura-funtzioa duten sintagmak (batez ere definituak direnean, erakusle batekin, adibidez), aldiz, izenaren ezkerrean doaz normalean.

Adjektibo bihurtuta edo bihurtze-bidean dauden *-ko* sintagmak bereziki maiz agertzen dira izenaren ostean. Beste era batera esanda, *-ko* sintagma batzuk lexikalizatzen dira, hiztunaren hiztegian osorik gordetzen dira eta ez dira momentuan *-ko* gehituta sortzen. Lexikalizatu ahala, noizbait adberbio batekin zuzenean lotutako *-ko* sintagmak independizatzen dira, eta haien semantika jatorrizko adberbiotik urrun daiteke. Horren hainbat adibide ikusi ditugu aurreko atalean. Honetan, aldiz, lexikalizazioak hitz-ordenan duen eragina aztertuko dut.

4.4.1 Erdi Aroa

Perpauis erlatiboekin ez bezala, lekukotasunen azterketa Erdi Aroan has dezakegu, garai hartako agirietan jaso ziren euskarazko lekuen eta pertsonen izenetan *-ko* sintagma asko aurkitzen baititugu; honako hauek esaterako:

- (78) a. Garcia Baçterreco (1227, SJuan)³³
 b. Bazterreco ardança (1164, Iratxe)

Hitz-hurrenkerari dagokionez, antroponimoetan burua-modifikatzailea da, Salaberri Zaratiegik (2003: 121) dioen bezala: “Euskal Herriko dokumentazioan toki izengoitiek *de* preposizioa izan dute erdaraz eta leku genitiboaren hondarkia euskaraz; hau daraman sintagma beti giblean ezarria dago, inoiz ere ez aitzinean”.

Erdi Aroko dokumentuetan *-ko* atzizkia dakarten antroponimoak toponimoak baino ugariagoak dira, baina nahiko datu daude toponimoetan modifikatzaile-buru hurrenkera ohikoagoa dela ondorioztatzeko, (78-b)-n bezala. Izan ere, (78)-eko adibideak erakusten duen pertsona- eta leku-izenen arteko oposaketa beste hitz batzuekin ere aurki daiteke (79)-(80). Regueroren (2012) arabera, izen ondoko *-ko* antroponimoetan aurkitzen da bakarrik.

- (79) a. una huerta en el hexido de Urrutico esalde (1482, Cierbide 1994)
 b. Garcia Urrutiquo (1283, Iratxe)
- (80) a. iriondoco soroa (TAV, 2.2.4)
 b. Semeno Çuarrondocoa (1227, SJuan), iaun Orti Ataondoco (XIII, SJuan)

Salbuespena da *Gabarvide Oyanecoa* (1284, OEH, s.v. *oihan*). (81-b) ere salbuespena izan daiteke, *mendiko* modifikatzailea izenaren ondotik agertzen baita. Hala ere, Mitxelena (2011 [1953/1973]) azaltzen duenez, kasu horretan *-ko* atzizkia hipokoristikoa izan daiteke: horren itzulpena “el montecillo de...” edo “del monte de...” izan daiteke; oro har, *mendiko* hitza askotan agertzen da leku- eta pertsona-izenetan, eta beti ez dago garbi *-ko* atzizkiaren funtzioa zein den. (81-c)-n diminutiboa da ziur aski (cf. *Mendizorrotza*), (81-d), errata ez bada, biak dauzkagu.

- (81) a. Miguel periz mendico (1366, NAO)
 b. vineam que est in loco quem bascones vocant Ygurai Mendico (1085, Leire)
 c. Mendico Çorroça (1213, SJuan)
 d. Gonsalu Mendico co (1140, Iratxe)

³³ Atal honetako adibideak, besterik adierazi ez bada, Reguero Ugarte (2011) lanetik hartu dira. Laburdurak: Iratxe – Colección diplomática de Iratxe, SJuan – Donibane Jerusalemgo Ordena, Leire – Leireko monasterioko dokumentuak, NAO – Nafarroako Artxibategi Orokorra, Orreaga – Orreagako saroi-zerrenda.

Aldiz, askotan agertzen diren *goiko* edo *beheko* motakoak izenaren aurretik edo atzetik doaz, eta zaila da erabakitzea zein ordena nagusitzen zen (gerora ere ohikoa da modifikatzaile horiek izenaren ostean aurkitzea):

- (82) a. el noguedo de Goyco Essea (1258, Iratxe)
- b. termino qui dicitur behengo landa (1117, *OEH*)
- c. Johan Peroz Guaraycocheco (1366, Salaberri Zaratiegi 2003: 120)
- (83) a. Ezpeleta beerecoa (1284, Orreaga)
- b. Urquieguia Beerecoa / Urquieguia Garaycoa (1284, Orreaga)
- c. Lander erreca beerecoa / garayacoa (1284, Orreaga)
- d. que'l dizen Ossagarte goyticoa (d.g., Irantzu)

Erdi Aroko lekukotasun horiek bi erataria interpreta daitezke: (1) izen osteko kokapena nagusitzen zen, eta izen aurrekoa noizbehinka bakarrik erabiltzen zen (kopurutan, leku/pertsona bereizketa kontuan hartu gabe; hala da ziur aski dauzkagun datuetan), edo (2) pertsona-izenetan izen osteko modifikatzaileak aurkitzen ditugu eredu erromantzeari jarraitzen zitzaiolako (edo joera unibertsal-edo bati, genitibo-izen hitz-ordena duten hizkuntza askotan ere abizenak izenaren ondotik baitatoz). Martinez-Aretak (2011: 361), nahiz eta izen ostekoa zaharra dela aldarrikatu, ere seinalatzen du arazoa:

Leku genitiboak, beraz, NG-rako joera nabarmenagoa erakusten du. Hala ere, genitibo hau Erdi Aroan ageri den kasu gehienak egitura patronimikoak dira, eta ez dakigu kasuotan zein neurritan jokatzen duen rol bat erromantzeak, edo egituraren izaera semantikoak berak. Izan ere, egitura patronimikoetan jabego genitiboak ere NG hurrenkera agertzen du: *Guarcea Ansorena*, *Sanso Urarquarena* (Iratxe, XIII. mendea).

4.4.2 Testuak

Atal honetan corpuseko datuak aztertuko ditut. 4.10. taulak testu bakoitzeko emaitzak aurkezten ditu. Batetik (taularen bigarren zutabean), IOkoen proportzioa eman da *-ko* sintagma guztiak kontuan hartuta (parentesien artean zehaztu da adibide guztien *-IA*koen eta IOkoen kopurua). Hurrengo zutabeetan, IOkoen maiztasuna *-ko* atzizkiaren erabilera-motetan zerrendatu da: (1) leku-kasuekin, (2) instrumentalarekin, (3) adberbio eta postposizioekin, (3) izena gehi *-ko*, eta (5) izen-multzoa hartzen duen *-ko*. Datu horiek xeheago iruzkinduko ditut hurrengo azpi-ataletan.

4.10. taula. IOko hitz-ordena eta *-ko* atzizkiaren motak. Egile bakoitzeko lehenengo zutabean IOko *-ko* sintagma guztien maiztasuna (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAkoak eta IOkoak batera), hurrengo zutabetan zenbat IOko dauden mota bakoitzean zehaztu da.

Testua	Guzt.	Leku-k.	Instr.	Adb.	Izena	IM
Lazarraga	26,8 (112)	0,0 (9)	0,0 (15)	0,0 (7)	37,5 (80)	0,0 (1)
Landucci	10,1 (89)	0,0 (6)	24,0 (25)	0,0 (1)	5,3 (57)	
Betolatza	22,7 (22)		14,3 (7)	50,0 (2)	23,1 (13)	
RS	4,5 (44)	50,0 (2)	25,0 (4)	0,0 (16)	0,0 (21)	0,0 (1)
VJ	41,7 (36)	0,0 (2)	20,0 (5)	0,0 (2)	51,9 (27)	
Mikoleta	35,7 (14)	20,0 (5)	42,9 (7)		50,0 (2)	
Kapanaga	25,6 (160)	20,0 (10)	53,8 (26)	42,9 (21)	16,0 (100)	0,0 (3)
Arzadun	27,4 (73)	0,0 (2)	58,3 (12)	37,5 (8)	19,6 (51)	
Barrutia	6,3 (48)	0,0 (5)	0,0 (2)	0,0 (6)	8,6 (35)	
Olaetxea	22,4 (219)	0,0 (13)	71,4 (35)	14,8 (27)	14,0 (143)	0,0 (1)
Mogel	20,0 (95)	0,0 (6)	10,0 (10)	21,4 (14)	9,6 (52)	76,9 (13)
Fr Bartolome	13,4 (134)	0,0 (17)	26,7 (30)	18,2 (11)	4,4 (68)	62,5 (8)
Otxoa Arin	28,2 (156)	0,0 (5)	46,7 (45)	25,0 (8)	21,4 (98)	
Ubillos	6,9 (159)	0,0 (16)	22,9 (48)	0,0 (22)	0,0 (72)	0,0 (1)
Gerriko	8,4 (107)	0,0 (7)	31,8 (22)	7,7 (26)	0,0 (52)	
Etxepare	13,8 (29)	0,0 (5)	33,3 (6)	0,0 (3)	13,3 (15)	
LeizMat	5,2 (192)	1,8 (55)	9,5 (21)	0,0 (11)	5,9 (101)	25,0 (4)
LeizABC	17,5 (97)	0,0 (23)	46,9 (32)	0,0 (11)	0,0 (29)	100,0 (2)
LeizSarrera	17,6 (108)	0,0 (20)	35,4 (48)	0,0 (5)	3,4 (29)	16,7 (6)
Materra	18,0 (172)	0,0 (9)	36,6 (71)	0,0 (18)	5,5 (73)	100,0 (1)
Haranburu	10,3 (184)	0,0 (19)	47,5 (40)	0,0 (29)	0,0 (95)	0,0 (1)
Haraneder	8,9 (192)	11,5 (52)	13,3 (15)	0,0 (11)	5,5 (110)	75,0 (4)
Duhalde	4,2 (167)	0,0 (13)	11,1 (54)	7,1 (14)	0,0 (79)	0,0 (7)
GutZub	29,5 (44)		83,3 (12)	0,0 (4)	10,7 (28)	
Tartas	1,4 (143)	0,0 (3)	7,1 (14)	0,0 (4)	0,8 (122)	
Belapeire	8,8 (137)	0,0 (10)	19,2 (26)	41,7 (12)	1,1 (88)	100,0 (1)
Oloroeko kat.	3,1 (96)	0,0 (11)	2,4 (41)	11,1 (9)	2,9 (35)	
Maister	0,8 (132)	0,0 (29)	2,6 (38)	0,0 (6)	0,0 (58)	0,0 (1)
Beriain	20,0 (130)	0,0 (9)	59,3 (27)	0,0 (5)	7,3 (82)	57,1 (7)
Elizalde	23,9 (46)	0,0 (1)	64,3 (14)	100,0 (1)	3,6 (28)	0,0 (2)
Lizarraga	19,1 (115)	0,0 (4)	50,0 (32)	16,7 (6)	6,9 (72)	0,0 (1)
Ros	16,7 (18)	0,0 (5)		0,0 (2)	27,3 (11)	
Hualde Mayo	0,5 (188)	0,0 (14)	2,1 (48)	0,0 (14)	0,0 (103)	0,0 (9)
DoktErr	7,8 (51)	0,0 (9)	80,0 (5)		0,0 (37)	

4.4.2.1 Etxepare

Etxepareren testuan lau adibidetan aurkitzen dugu erlazio-atzizkia izenaren ostean (84), gainerako 27 adibideetan modifikatzailea izenaren aurretik doa (85).

(84) Bernard Exeparekoak, orazione igandeko, erregeren aduokatu bidezko eta nobleari, gizon naturazko

(85) ifernuko garrian, ezkerreko aldetik, haien armadako gizon sendoen balentia, odolezko izerdi, bekhatuzko amoria, Bihozeko pausua, gure arteko amoria, egiazko iujia, Garaziko herria...

Bitan erabili zuen *-ko* hutsa izenaren eskuinean: *Bernard Exeparekoak* eta *orazione igandeko*. Lehenengoa lehen ere ikusi dugun pertsona-izenaren adibidea da. Bigarrena, izen ondoko adibidetzat hartu arren, ez dago guztiz argi nola interpretatu behar den: *-ko* atzizkiaren erabilera “arrunta” bezala — ‘igandeko orazionea’—, ala destinatibo bezala — ‘orazione igande(ra)ko’. Are gehiago, artikulua falta denez, ezin dugu jakin ‘[orazione igandeko]’ ala ‘[orazione] [igandeko]’ —egitura aposatu bezala— ulertu behar den.

Gainerako bi adibideetan *-zko* atzizkien konbinazioa dugu: *erregeren aduokatu bidezko eta nobleari* eta *gizon naturazko*. Esanahia dela eta, *bidezko* hitzak Etxeparerenean ‘recto, justo’ esan nahi du *OEH*-ren arabera (beste testu batzuetan ‘justo, legítimo, conforme a derecho; conveniente, correcto’ izan ohi da esanahia). Adjektibo lexikalizatua dirudi: *bidez* adberbioarekin lotura ez da guztiz gardena esanahiari dagokionez. XVI. eta XVII. mendeetako testuetan ere *bidezko* normalean izenaren atzean kokatzen zen: Leizarragak zazpi aldiz du izen osteko modifikatzaile bezala, eta behin bakarrik izenaren aurretik; Etxeberri Ziburukoak bi aldiz erabili zuen, eta bietan izenaren eskuinean jarrita, eta Haranbururen adibide bakarrak ere izena-modifikatzailea ordena du. Bestalde, izenaren ostean agertzea *noble* adjektiborekin koordinatuta egoteak ere eragin zezakeen (koordinazioaren adibide gehiago hurrengo atalean emango ditut).

Antzekoa da *naturazko* modifikatzailearen kasua. *OEH*-ren arabera ‘natural, auténtico, como es debido’ esan ohi du. Altunak (1980) Etxeparerena ‘bien nacido’ bezala interpretatzen du. Oinarrian duen *naturaz* adberbioaren erabilerari begiratzen badiogu, Leizarraga, esaterako, ‘por naturaleza’ adierazteko baliatu zen (*Ezen naturaz guziak gara maradikatuak*, kasu). Handik *naturazko* sintagma-*ra* (‘natural’) erraz pasatzen da (*iudu naturazkoak* dakar Leizarragak, *naturazko legea* Etxeberri Ziburukoak), baina gainerako adieretan —‘behar bezalako’ edo ‘benetako’— esanahia zertxobait hedatzen edo aldatzen da. Izan ere, Etxepareren adibidean ‘natural’ adierak ez du zentzurik, eta ‘bien nacido’, Altunak proposa-

tu bezala, edo, agian errazago, ‘behar bezalako, benetako’ ulertu behar da: *Ezta gizon naturazko hala egiten duiena*.

4.4.2.2 Leizarraga

Leizarragaren erlazio-atzizkiaren erabilera aztertzeko, perpaus erlatiboekin egin dudanaren antzera, hemen ere hiru testu-zati konparatu ditut: San Mateo (LeizMat), *ABC* (LeizABC) eta Testamentuko sarreraren bi parte —Joana Albretekoari eskaintza eta *Heuskaldunei*— (LeizSarrera). Horien artean alde batzuk daude testu-generoari dagokionez. San Mateo itzulpena da, eta jatorrizko testuak baldintza zezakeen; gainera, ez denez edozein testuren itzulpena, Bibliarena baizik, erregistro jasoa erabil zezakeen itzultzaileak. Eskaintza eta *Heuskaldunei* atala ez dira itzulpenak, baina, nolana ere, oso testu formalak dira. *ABC*, azkenik, bere historiaz asko ez dakigun arren, itzulpena izatekotan, nahiko itzulpen librea izan zitekeen; gainera, hurrei zuzendua zen, eta ez zeukan Bibliaren itzulpenak dakarren ahalik ere fidelena izateko obligaziorik.

Hirurak aztertuta, testuen arteko aldeak aurkitu ditut *-zko* atzizkien jokoeran, baina ez erlazio-atzizkiaren gainerako motetan: Testamentuan gutxiago agertzen dira izenaren eskuinean instrumentala duten *-ko* sintagmak. Bestalde, *-zko* atzizkiaren maiztasuna, gainerako *-ko* motekin konparatuta, ez da berdina hiru testuetan: San Mateon 21 aldiz aurkitzen ditugu *-zko* duten sintagmak, eta *-ko* eta *-zko* guztira 192 aldiz; beraz, adibideen % 11k du *-zko*. *ABC*-n handiagoa da proportzio hori (32/97 % 33), eta sarrerako zatietan handiena (48/108, % 44). Zaila da hori azaltzea, *-zko* atzizkiaren maiztasunak gutxi gorabehera berdina izan behar-ko bailuke.

Instrumentala gehi *-ko* aparte utzita, IOko *-ko* gutxi agertzen dira: Testamentuan izenaren eskuinean dago [IZENA-ko] motakoen % 6, eta leku-kasua dutenen % 1,8. Horien artean, *aita zeru(eta)ko* esamoldea dugu (86-a), pertsona-izenak (86-c) eta pare bat aldiz *Bethlehem Iudeako* toki-izena.

- (86) a. Aita zerukoak (3 aldiz), ene Aita zeruetakoak (LeizTest)
 b. Bethlehem Iudeakoan (LeizTest)
 c. Antipater Idumeakoaren Seme (LeizSarrera), Iesus Profeta Galilean den Nazareteko (LeizTest)

Aita zeruetako adibideari dagokionez, izenaren ondotik agertzea ez doa atalaren sarreraren esandakoaren aurka: leku-kasuek askotan aingura-erlazioak adierazten dituzte, baina ez beti. Horren adibide izan daiteke *aita zeruetako*: ez du hainbeste adierazten Jainkoa aurkitzen den toki zehatza, bere ezaugarri bat bai-

zik. Bai *Aita zeruetako*, bai gehiago agertzen den *Aita zerukoa* Bibliako esamoldeen frantsesezko ordaina da *mon Pere celeste*.³⁴

Izen-multzoa duten *-ko* sintagma batzuk ere agertzen dira izenaren atzetik:

(87) Iainko Aita bothere-guzitako, Iainko Aita bothere-guzitakoaren (LeizABC), guzizko exzellentia perfektionetako bat (LeizSarrera), haur bi urthetako eta beheko guziak (LeizTest)

-zko atzizkia, berriz, askoz ohikoagoa da izenaren ostean: batez ere *ABC*-n (% 47) eta Testamentuaren sarrerako ataletan (% 35). San Mateon, hala ere, *-zko*, *-ko* bezalaxe, gehien-gehienetan izenaren aurretik doa, bi salbuespenekin: *gauza bidezkoa* eta *Iainkoaren hitza egiazko* adibideetan. Beste bi testuetan adibide gehiago daude:

— *ardurazko*: *zenbeit berze ene adiskideren sollizitatze ardurazkoak*. Aztertu ez diren testuaren zatietan beste adibide bat ere badu Leizarragak (*Ezen tristitia handia, eta tormenta ardurazkoa dudala neure bihotzean*), eta behin izenaren aurretik darabil (*gure arimen ardurazko etsaiei deabruari, bekatuari, haragiari eta munduari garaitzeko*).

— *bidezko*: *Iainkoaren hira eta mendekio iustoz eta bidezkoz*.

— *berri on eta dohain onezkoagatik*: izen-multzoko *-ko* sintagmaren antzekoa da, nahiz eta *-zko* izan, *-ko* hutsaren ordez. *OEH*-k “(El, lo) que es para bien” itzulpena ematen du.

— *dolorezko*, *graziazko*, *gloriazko* eta antzekoak ere baditugu (*graziazko sei* aldiz erabili du IOan eta bitan izenaren aurrean):

- (88) a. gordaillu dolorezkoa
 b. sekulako izate gloriazkoan, irudi gloriazkoa
 c. bere ontasun gratiazkoz, bere miseriakordia gratiazkoagatik,
 d. gratia mirakuluzkoetarik, haren berthute guzizko exzellentia eta mirakuluzkoa
 e. baratze plazentiazkotik

— *egiazko*: izenaren ostean gehien erabiltzen den sintagma da. Hitz hori bietara agertzen da Leizarragarengan, izenaren eskuinean eta ezkerrean. Aztertutako testuetan bi aldaerek maiztasun bera dute (17 IOko eta 15 IAKo daude):

- (89) Iainko egiazkoaren, gure Aita egiazkotan, bere iujemendu iustoz eta egiazkoz, adimendu klaroz eta egiazkoz, regla xuxenbat eta egiazko bat, Iainkoaren zerbitzu egiazkoa, Iainkoaren zerbitzari egiazkoak,

³⁴ 1563an Genevan argitaratutako edizioan.

fundament egiazkoa eta bakoitza, Iesus Krist eure Seme gure arimen iguzki egiazko eta bakoitz...

— *zelo Iainkoazkoaz*: antzekotasuna adierazten duen *-zko* aurkitzen dugu hor.

IAko modifikatzaileen adibide batzuk (90)-n ematen dira. Ikus daitekeen bezala, izen aurreko eta izen osteko *-zko* modifikatzaileak antzekoak dira semantikaren aldetik (eta dagoeneko esan bezala, batzuk izenaren ezkerrean zein eskuintean agertzen dira).

(90) bere Aitaren adoptionezko haur, ahozko predikationez, Aingeruezko konpainia, aitatasunezko begi, borondate sainduaren arauetzko gauzarik, naturaren arrazazko korrupzioe gaixto bat, hamar astezko kontuaren gainean, gutan gure bekatuezko dolu penitentiatakobat, gure bihotzezko tauletan, bizi beharrezko moien xipitako ofizioetan, egiazko dolurekin, egiazko intelektua, egiazko finera, eta eure egiazko ezagutzera, egiazko deklarazalerik, Iainkoaren egiazko zerbitzuaz, bizitzezko eta egiazko hitza, heuskarazko translatione, Heuskarazko hitzak, heuskarazko translatione, Iainkoaren eszientiazko gako, gezurrezko ilhunbeari, Iainkoaren gloriatzko klaretateak, hire hiratzko thesauraz...

Hala ere, IAkoen eta IOkoen artean badago diferentzia bat: tipoa-alea maiztasuna (*type-token frequency*). Izen ostekoak gehiago errepikatzen dira, 12 tipo ezberdin (33 agerraldi). Izen aurrekoak, aldiz, *egiazko* eta *euskarazko* kenduta, behin bakarrik agertzen dira (33 tipo, 49 agerraldi guztira). Ez dira nahiko adibide zenbakiak fidagarriak izateko, baina esango nuke IAkoa emankorragoa dela Leizarragarengan, tipo-maiztasuna handiagoa duelako; IOkoak, aldiz, lexikalizazioaren ezauzgarriak erakusten ditu, *-ko* sintagma batzuk behin eta berriro agertzen baitira.

Nabarmentzea merezi duen beste alderdi bat da *-zko* duten sintagma asko adjektibo batekin koordinaturik doazela: *iustoz eta bidezkoz, egiazkoa eta bakoitza, klaroz eta egiazkoz, exzellenta eta mirakuluzkoa*. Gerta daiteke beste adjektibo bat egoteak zerikusia izatea *-zko* sintagmen kokapenarekin: biak izenaren alde berean jarri nahi badira, aukera bakarra da erlazio-atzizkia duena adjektibo arrunt bezala erabiltzea, kontrakoa —adjektiboa izenetik ezker jartzea— ezinezkoa baita euskaraz. Bat aurrean eta bestea atzean jartzeak ez dirudi ezinezkoa, baina Leizarragarengan behintzat zaila da aurkitzen.

Oro har, Leizarragaren testuetan aurkitzen ditugun *-ko* sintagmen kokapena aurreikusitakoarekin bat dator: IOko posizioan gehien agertzen dira *-zko* eta izen-multzoko modifikatzaileak. Leku-kasuak eta [IZENA-ko] salbuespen gutxi batzuekin izenaren aurretik doaz (eta salbuespen nahiko markatuak dira: *Aita*

zeru(eta)koa eta bitan pertsona-izenetan). Adberbioek eta aposizioek IAko kokapena dute beti.

4.4.2.3 Araba

Landucciren hiztegian aukera guztiak aurkitzen ditugu *-ko* atzizkiarekin: gehienak izenaren aurretik doaz (91), baita ondotik ere (92), eta, gainera, aposatuak ere badaude (93). Izen ostekoen maiztasuna nahiko handia da: % 10 (aposatuak kontuan hartu gabe). Atzizkiaren bi erabilera bakarrik agertzen dira izenaren eskuinean: instrumentalarena (% 24) eta [IZENA-ko] (% 5).

- (91) a. yssasoco almirantea, Santiagoco videa, ardaotaco picheroa...
 b. burniazco gauçea, azerozco ballestea, çerazco blandoea, suzco voto-ya, sedasco capulloa, caracolezco escalera, burniazco ylçea, narruzco correa, espatasco ysgrimea, çerazco entorcha, jaquinezco guaçea, canasco jocuac, miracuruzco gauçea, miracuruzco gauçea, soldatazco mutila, soldatazco nescatoa, vidriozco erredom[e]a
- (92) a. ancora ysasoco, cardenale erromacoa, gauça çerucoa, gauça esquecoa, arraunça corrincoa
 b. çapata ylariscoa, andra ysçegozcoa, costilla ezpinazocoa, cota mallazcoa, chapea metalezco[a], gauça pisu guchisco[a]
- (93) esquadrea guerracoa, axcorea egurretacoa, croçea epizticoana, muçuac surretacoac, popea navioco[a], hostua ele]ga[xacoa

Lazarragak *-zko* oso gutxitan erabili du: eskuizkribu osoan 15 agerraldi bakarrik daude. Erlazio-atzizki duen sintagma izenaren aurrean doa salbuespenik gabe:

- (94) amarezco erregue jauna, amoriozco erregue jauna, asecabazco salsea, dicha onezco semea, enojuzco verva oec, erdeeraazco ipui batec, erregalozco tendaric, muguer-arritzco bioça, concenciazco traturic, listra onezco dardoa, malla finezco cotea, seda finozco calcea, tafetaezco bendaATEGAZ, urregorritzco tablaetan, urregorritzco letra baçugaz

Adibide askotan instrumentalak materiala adierazten du (*seda finozco, urregorritzco, tafetaezco, asecabazco...*), modu-instrumentala ere badago: *enojuzco, amarezco, amoriozco*. Bitan instrumentala duen izen-multzoko modifikatzailearen motakoak ditugu, *onezko* adjektiboarekin. Antzeko sintagmek izenaren ostean agertzeko joera dute beste hainbat testutan, baina hemen aurretik doaz.

Instrumentala duen aldaera ez bezala, [IZENA-ko] motakoak askotan agertzen dira izenaren ostean, eta nahiko maiztasun handiarekin: 30 adibidetik % 38tan.

Adibideak banan-banan aztertuta, hala ere, izen osteko *-ko* atzizkiaren erabilera oso mugatua dela ohartzen gara:

- (95) – Larrosa maiacecoa
 – Ene laztan biozeqoa
 – ardao çuri San Martingoa
 – Belagai Butroecoa
 – Gaztelu Guebaracoan
 – Joan Lopez jauna Çuaçuco
 – Jaun Cerucoa (24 aldiz)

Gehien erabili dena *Jaun Cerucoa* da (kontrako ordenaren adibideak ere bada-kartza testuak: bitan *Ceruetaco Jaunari*, sei aldiz *Ceruco Jaunac*, eta behin, beste testuinguru batean, *ceruco irargui çuria*). Lau adibideetan toponimoak agertzen dira. Egituraren nolabaiteko emankortasunaren adierazgarri izan daitezke *Larrosa maiacecoa* (testuan behin *mayaceco lora ederraena* ere bada) eta *Ene laztan biozeqoa* adibideak. Orokorrean, beraz, esan daiteke Lazarragaren testuan izen aurreko egitura nagusitzen dela, eta izen ostekoa nahiko murriztua dela. Harri-garri samarra da *-zko* izenaren aurretik erabiltzea beti.

Betolatzak 22 adibide ditu guztira, eta bost dira izen ostekoak, adberbioarekin bat, *-zko* bat eta gainerakoak izenekin:

- (96) a. biziza betikoan
 b. artikulu fedekoak
 c. Paskua Erresurreziñokoetan
 d. erri negarrezko onetan
 e. eguzari guardetakoetan

Bai *betiko*, bai *fedeko -ko* sintagmak gero askotan agertuko dira testuetan (eta askotan IOan). Azken adibidea, hala ere, —*eguzari guardetakoetan*— nahiko bitxia da, nominalizatutako aditzekin ez baita oso ohikoa izen osteko hitz-hurrenkera (nahiz eta izen-sintagma bezala nominalizazioek ez duten ezer berezirik).

Instrumentalarekin *-ko* zazpi aldiz agertzen da testuan; *erri negarrezko onetan* da izen ondoko egituraren adibide bakarra. Gainerakoak hauek dira: *entendimenzuzgo doea*, *fortalezazko doea*, *konsejuzko doea*, *luxuriazko pekatuetan*, *miserikodiasko amea*, *sabiduriazgo doea*. Gehienetan modua adierazten duen instrumentala dugu (*luxuriazko* eta *miserikodiasko* dira garbienak, baina besteak antzera interpreta daitezke), eta guztiak erlijio-hiztegiarekin lotuak. Azkenik, Betolatzak egitura aposatuaren adibide bakan batzuk ditu (Lazarragarenean ez dira ageri halakoak): *mandamentuak Iaun goikoaren legekoak*, *areriak arimakoak* edo *senti-duak gorpuzekoak*. Guztiak testuinguru berean agertzen dira: atalaren hasieran,

zerrenda bat baino lehen, *Sentiduak gorpuzekoak dira bost* edo *Areriak arimakoak dira iru*.

Oro har, beraz, erlazio-atzizkiaren hiru klase agertzen dira IOko posizioan Arabako testuetan (4.11. taula): gehien izenekin eta instrumentalarekin (Lazarragarengan izan ezik), eta behin *beti* adberbioarekin.

4.11. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Araban.

Mota	Guzt.	IA	IO
Izena	147	75,5	24,5
Adberbioa	7	85,7	14,3
Instrumentala	46	84,8	15,2
Leku-kasua	13	100,0	0,0
Postposizioa	3	100,0	0,0
IM	1	100,0	0,0

4.4.2.4 Bizkaia

Bizkaiko eta Gipuzkoako testu zaharretan Erdi Aroko dokumentuetan ikusi dugun fenomeno bera errepikatzen da: pertsonen izenetan *-ko* atzizkia izenaren atzetik doa (*Milia Lasturco*), baina bestela (izen arruntetan edo leku-izenetan) gehienetan izenaren aurretik (*Lastur-co torre gorea*), salbuespen batzuk dauden arren (*oñeztar barruangoac, ardao Madrigalga*):

- (97) a. Milia Lasturco, Marina Arraçolaco, andra Maria Balda-co, andra Ojanda Gabiola-co (MLastur)
 b. Lastur-co torre gorea
- (98) Done Johane Garaçicoec (1415, TAV 4.2.1, Matxin de Zalbaren eta Martin de San Martinen arteko gutunak)
- (99) a. jaun Peru Abendañococ (Pedro Abendañokoaren kantua)
 b. gorpuceco lau araguic
 c. Aramaioco contrara
- (100) a. oñeztar barruangoac (ArrErr)
 b. cantoeco çarçayqueran
 c. Oçaetaco jaun gazteac
- (101) ardao Madrigalga (Sandailia)
- (102) Jaun Diaoz Arocoa (TAV 3.1.14)

RS-en izen aurrekoa nagusitzen da (103), nahiz eta izen osteko egituraren adibide batzuk egon. Guztira, 44 adibideetatik bi bakarrik dira izen ostekoak (% 4,5):

bat adlatibo-destinatiboarekin (baina aingura gabeko erlazioa adieraziz) *çaldi çelaracoa* (*el caballo para silla*); bestea instrumentalarekin, *hurte erurrezco*.

(103) balizco oleac, betico ytoguinaç, hurte gustico oguia, ygazco lapurroc, ypir-dico puza, gorpuz guztico mina...

Oro har, *-zko* atzizkia oso gutxi agertzen da; bost adibide daude testuan eta horietatik bat izen ostekoa:

- (104) a. lastozco buztana, amucozco buztana, hurrezco atea
b. hurte erurrezcoa, garizcoa

XVII. mendean, *-ko* sintagmak izenaren eskuinean askoz maizago agertzen dira. VJ-n % 40 inguru IOkoak dira, Mikoletaren elkarriketetan heren bat eta Kapanagaren dotrinan laurden bat. XVIII. mendean, testu gehienetan adibideen % 20 gutxi gorabehera IOkoak dira (baina Barrutiak % 6 ditu bakarrik). XIX. mendean maiztasuna zertxobait jaisten bada ere, IOko *-ko* sintagmak ez dira guztiz desagertzen.

4.12. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Bizkaian (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAKoak eta IOkoak batera).

Mota	RS	XVII	XVIII	XIX
Izena	0,0 (21)	24,0 (129)	14,4 (229)	6,7 (120)
Adberbioa	0,0 (6)	7,7 (13)	21,2 (33)	5,9 (17)
Leku-kasua	50,0 (2)	18,8 (16)	0,0 (18)	0,0 (23)
Postposizioa	0,0 (10)	72,7 (11)	0,0 (9)	50,0 (8)
Instrumentala	25,0 (4)	47,4 (38)	65,3 (49)	22,5 (40)
IM		0,0 (3)	0,0 (1)	71,4 (21)

[IZENA-ko] motari dagokionez, XVII. mendean adibide guztien laurdenak daude izenaren ostean, % 15 XVIII. mendean eta % 7 bakarrik XIX.enean (4.12. taula). (105)-n ikus daitekeen bezala, adibide asko (edo gehienak) erlijio-hiztegikoak dira. XVIII. mendean Arzadunek eta Olaetxeak ere erabiltzen dituzte. XIX. mendean gutxiago dira (baina aztertutako testuak ez dira dotrinak).

- (105) a. Kapanaga: voto castidadecoa, exerçio Virtutecoacaz, Sacramêtu penitenciacoan, Neure Angueru Goardacoa, Ayta sâtu Eromacoac, escubitur ezquerrecoan, beste persona elexacoac gati, vme familiacoacaz, Mandamentu elexacoac, Espiritu zeruco baçuc, Sacramentu comunio-coa
b. Mikoleta: persona sospechacoa
c. VJ: vssu erracoacora, Acto Contricinoecoa, Acto Fedecoa, Esperanzacoa eta Caridedecoa, Virtute Caridedecoa, Virtute Esperanzacoa,

Obra Misericordiecoa, misterio Santissime Trinitadecoa, Encarnacioneoa, Eriozacoa, Passinoeoa, Mandamientu Iangoicoen leguecoa, frutu bedeinquetu zure sabelecoa, Mandamientu Iangoicoen leguecoa eta Ama Elexa Santacoac, Santissimu Sacramentu altaraco, Ama Elexa Santacoac

- d. Arzadun: akto kontrizinokoa, berba konsagrazinokoak, Sakramentu Santu Eukaristiakoan,
- e. Olaetxea: Sakramentu Santu Ordeakoa, bere akto kontrizinoekoa, Sakramentu Santu Oleaziñoekoa, Sakramentu Santu Penitenziakoa, pena Sentidukoa, pena Dañukoa, Sakramentu Santu Penitenziakoa, examiña konzienziakoa

IOko modifikatzaile askok *-zko* atzizkia dute, (106)-(107). Testu askotan IOen proportziorik handiena dute horiek (adibidez, Kapanagaren *-zko* adjektiboen erdiak IOkoak dira, eta Olaetxearen % 70). Gehien agertzen da *egiazko*, gaztelaniazko *verdadero* adjektiboaren ordaina. Kapanagak, adibidez, bederatzi aldiz darabil, eta behin bakarrik izenaren aurrean.³⁵ Olaetxeak eta Arzadunek inoiz ez daukate *egiazko* izenaren aurrean. Sintagma asko bi eratara agertzen dira, Kapanagarengan adibidez *miserikordiazko* lau aldiz izenaren ondoan dugu, eta bitan aurrean.

- (106) a. Kapanaga: arâçazco coroêa, eguiazco (premia eguiazcoagaz, premia eguiazcoagaz, laungoico eguiazcoen...), obra misericordiazcoac, estatu graçiazcoan
- b. Mikoleta: pare bi fraca miesascoac, lau alcandora euren ydun lechuguillascoacas, fraca terciopelo acuchilladuscoac
- c. VJ: Obra virtutescoac eta honac

³⁵ Bidenabar, gaztelaniaz ere *verdadero* adjektiboaren izenarekiko kokapena aldakorra da, Kapanagaren dotrinako adibide hauek erakusten duten moduan: *hombre verdadero – guiçon eguiazcoa, verdadera necesidad – Premia eguiazcoagaz, La verdadera penitencia – Penitencia eguiazcoa*. Hizkuntza erromantzeetan adjektiboak izen aurrekoak eta izen ostekoak izan daitezke (Salvi 2016): gehienetan kokapen bakoitzak esanahi zehatz batekin dago lotuta (normalean, izenaren ostekoek identifikazioaren funtzioa dute, eta aurrekoek ezaugarri bat ematen dute), eta adjektibo guztiak ezin dira bietara agertu. Askotan, halere, zaila da gaia aztertzea; Jensenek (1994: 42), esaterako, okzitanierari buruz hau dio: “La place de l’adjectif épithète par rapport au substantif qu’il modifie es essentiellement un problème d’ordre stylistique ou rythmique qui ne se prête pas à une analyse grammaticale”. Latinez biak posible baziren ere, izen aurrekoa, oro har, ohikoagoa zen, baina aldatzen joan zen preferentzia hori, latin arruntean izen osteko adjektiboen maiztasuna igotzen baita (Lapesa 2000 [1975]). Gaztelaniaz (Martínez 2006) adjektiboa bi kokapenetan agertzen da, baina maiztasuna aldatu egin da: XVII. mendetik aurrera izen osteko posizioa indartzen doa (XIII. mendean adjektiboa-izena adibideen % 60tan erabiltzen zen, eta XXI.ean % 81ean). Agian gaztelanian jazo ziren aldaketa horiek izan zuten euskarari nolabaiteko eragina. Gai horretan –euskaraz eta hizkuntza erromantzeetako adjektiboekin gertatzen dena konparatzea– sakontzea mereziko luke.

- (107) a. Olaetxea: egiazko (IO 13, IA 0), graziazko (IO 4, IA 0), Jangoikozko (IO 1), mirarizko (IO 2), miserikordiazko (IO 5, IA 0)
 b. Arzadun: egiazko (IO 6), miserikordiazko (IO 1, IA 1)

Izen-multzoaren gainean eraikitako adibide gehien XIX. mendean aurkitu ditut, eta gehienak izenaren ostean doaz. XVII. eta XVIII. mendeetakoak, aldiz, izenaren aurrean daude kokatuta. Adibide batzuetan izen-multzokoa beste adjektibo batekin koordinatuta agertzen da: *gizon baldres, zantar, aziera txarrekuentzat* (Mogel), *gizon prestu ta biotz onekua* (Mogel) edo *dantza desonestubagorik ta lotsa gitxiagokorik* (frBart).

Testu batzuetan IOko adberbioen proportzioak handia badirudi ere, *betiko* adberbioa da horrela erabiltzen den ia bakarra (*urreko* da bigarrena: *pekatu mortaleko okasinoe urrekuak* frBart, esaterako).

Kapanagak *bako* postposizioa duten modifikatzaileak izenaren ostean jartzen ditu askotan: *miser cordia fin bacoagan, podere finbacoagan, desseo orde a baco bat iaateco, eta edateco*. Gaztelaniaz *infinito* eta *desordenado* agertzen dira hiru adibide horietan: *miser cordia ynfinita, en poder ynfinito* eta *Apetito desordenado â comer y beuer*. Gutxiago erabiltzen du *kontra* posizio horretan: *codiziac honestidaden contracoac, eta aziendenac* edo *codizia, eta desseo Iustizien contracoac, edo modu gwestocoac*. XIX. mendean ere agertzen dira halakoak: *emakume ezkondu bagakuak* (frBart), *arima bildurti ta gatz bagako bat* (Mogel), *beso kaltebagako ori* (Mogel), *atso arima bagako txar onek* (Mogel).

Leku-kasuak dituzten modifikatzaileei dagokienez, oso adibide gutxitan doaz izenaren ostean:

- (108) *señale ateticoacaz* (Kap, *por señales exteriores*), *neure pensamentu egû onetaco guztiac* (Kap), *gueure ogui egunean eguneangoa* (Kap), *dozena erdi bocader surretacoac* (Mikol), *geure ogi egunean eguneangoa* (Arz)

Kapanagaren *neure pensamentu egû onetaco guztiac* berezia da, aingura-erlazioa adierazten duten IOko *-ko* sintagmen oso adibide gutxi aurkitzen baitira.

4.4.2.5 Gipuzkoa

4.13. taulan ikus daitekeen bezala, instrumentala duten *-ko* sintagmak izenen ostean erabiltzen dira gehien Gipuzkoako testuetan: Otxoa Arinen testuan % 47 dira IOkoak, Ubillosenean % 23, eta Gerrikorenean % 32.

Berriro ere *egiazko* da ohikoena; beste batzuk dira hauek: *arrazoizko* (OA, Gerriko), *dudazko* (OA), *gezurrezko* (Ubill) eta *graziazko* (OA), *ekarraizko* (Ubill, *Lege naturala edo ekarraizkoa*), *jaungoikozko* (Gerriko, 'divino') eta *miserikordiazko* (OA). *Egiazko* eta *gezurrezko* izenaren aurrean ere aurki daitezke (bigarrena mai-

zago izenaren ezkerrean). Izenaren ezkerretara agertzen direnen artean bariedade handiagoa dagoela dirudi: *urrezko*, *zurezko*, *harrizko*, *haragizko*, *euskarazko*, *ja-torritzko*, *borondatezko*, *berezko*...

4.13. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Gipuzkoan (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAKoak eta IOkoak batera).

Mota	XVIII	XIX
Izena	12,4 (170)	0,0 (52)
Adberbioa	4,5 (22)	9,1 (22)
Leku-kasua	0,0 (21)	0,0 (7)
Postposizioa	12,5 (8)	0,0 (4)
Instrumentala	45,1 (71)	31,8 (22)
IM	0,0 (1)	

[IZENA-ko] motari dagokionez, Bizkaian ikusi ditugunen antzekoak dira IOak; hau da, gehienak erlijio-hiztegiari lotutakoak. Guztiak Otxoa Arinen tes-tuan aurkitu ditut (Ubillosek eta Gerrikok halakoak izenaren aurrean jartzen di-tuzte beti):

(109) Sakramentu Baptisteriokoa, bizi-tza tenporako onetan, Bost beatz eskuie-ko oetan, Akto Esperantzakoa, Sakramentu Eukaristiakoa, Akto Fedekoa, Esperanzakoa, eta Karidadekoa, Akto Fedekoa, Akto Karidadekoa, Sakra-mentu Konfesiokoak, beste itz dibina konsagrazioko aen birtutez, Akto kontriziokoa, Aita Santu Romakoa (OA)

Postposizio eta adberbioen artean, izenaren ostean aurkitzen ditugu *bage* (OA, *bizi-tza fin bageko artan*), *sekulako* (OA, *pena sekulakoa*), *betiko* (Gerriko) eta *hurko* (Gerriko).

4.4.2.6 Lapurdi

Lapurdin izen ostean ohikoenak dira instrumentalaren eta izen-multzoaren (110) gainean egindako *-ko* sintagmak (4.14. taula). XVII. mendeko datuak eta Lei-zarragarenak nahiko antzekoak dira, baina XVIII-XIX. mendeetan IOkoen maiz-tasuna jaisten da.

(110) gizon fede aphurretakoak (Harand), gizon fede gutitakoa (Harand), seme bat bere iduritaco (Mat)

Instrumentala duten modifikatzaileen artean, izenaren ostean maizenik *egiazko*, *fedezko* eta *miserikordiazko* aurkitzen ditugu. Gainerakoak behin edo bitan baino ez dira agertzen aztertutako testuetan:

4.14. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Lapurdin (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAKoak eta IOkoak batera).

Mota	Leiz	XVII	XVIII	XIX
Izena	4,4 (159)	2,4 (168)	2,4 (110)	0,0 (78)
Adberbioa	0,0 (11)	0,0 (21)	0,0 (7)	0,0 (1)
Leku-kasua	1,0 (98)	0,0 (28)	11,5 (52)	0,0 (13)
Postposizioa	0,0 (16)	0,0 (26)	0,0 (4)	7,7 (13)
Instrumentala	33,7 (101)	40,5 (111)	13,3 (15)	11,1 (54)
IM	40,0 (10)	50,0 (2)	75,0 (4)	0,0 (7)

- (111) a. Materra: presuna baquezcoac (2 aldiz), obra verthutezcoac, eguiazco (9), Articulo fedezcoac (10), misericordiazco (5)
- b. Haranburu: Gauza bidezko guzietan, zeure bulhar birginazkoan, Gure Iainko botherezkoak, egiazkoa (2), Iaun espantuzkoa, esperanza zinezko bat, Artikulu fedezkoak, O Birjina loriazkoa!, oren izigarrizko hartan, miserikordiazkoa (5), geure ezteustasunaren aithorzeko agudezia neurrizkoa, bekhatore ondikozkoa, andre pietatezkoa, Zirkunzisione dolorezkoaren
- c. Haraneder: bestimenda kamelu illezkoa, karga pisuak eta ezin jasanezkoak
- d. Duhalde: egiazko (2), sentimendu Jainkozkoak, bizitzerik Jainkoskoena, joko sobraniazko, afekziona ta estekamendu sobraniazkorik

Leku-kasua dutenak gehien-gehienetan izenaren aurrean joaten dira, *zeruetako* edo *zerutikako* (biak Haranederrenak) kenduta. Beste hizkeretako hainbat testutan —eta Leizarragarengan— azaltzen den *zeruko* hitza Materrak du bakarrik Lapurdin (*aita cerucoaren seme bakoitça* eta *Iainco aita cerucoari*). [IZENA-ko] egituran atzizkia oso gutxitan agertzen da izenaren eskuinean: aipatu den *aita zeruko*a esapidean eta toki-izenetan, batik bat (adibidez, *Bethlehem Iudeakoan* Leiz).

Duhalderen testuan *kanpo* postposizioa behin agertzen da izenaren atzetik: *bertze denbora-iragaitz premiaz kanpokoetarik*.

4.4.2.7 Nafarroa Garaia

Nafarroan ere *-zko* da izenaren eskuinean gehien aurkitzen dugun modifikatzaile-mota, eta nahiko maiztasun handiarekin, *-zko* duten sintagma guztien erdiak izenaren eskuinean baitaude (4.15. taula). Ohikoenak berriro ere *egiazko*, *fedezko* eta *miserikoardiazko* dira (Lapurdin bezala):

- (112) a. Beriain: libru debozioskoak, pasio doloreskoa, heriotze doloreskoa, egiaskoa (10 aldiz), itzak konsagraziokoak, obra miserikordiaskoak, Salmoak Penitenziaskoak
- b. Elizalde: Artikulo Fedeskoak (5), zeure begi miserikordiasko oiek, Obra Miserikordiaskoak (3)
- c. Lizarraga: leku inmundiziaskoan, ogi ordioskoa, eguraldi on bakeskoak, zur earreskoa, egiaskoa (8), gorputz aragiskoa, idolo arriskoak ta metaleskoak, lagun gaixtoen gaitz kutsusko abasto, kontxa urreskoan

4.15. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Nafarroan (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAkoak eta IOkoak batera).

Mota	XVII	XVIII
Izena	7,3 (82)	6,3 (95)
Adberbioa	0,0 (4)	33,3 (7)
Leku-kasua	0,0 (9)	0,0 (5)
Instrumentala	59,3 (27)	54,3 (46)
IM	66,7 (6)	0,0 (2)

[IZENA-ko] mota dela eta, noizean behin agertzen da izenaren ostean, baina maiztasuna ez da handia (% 6-7). Hauek dira adibideak:

- (113) a. Beriain: tenpestade dilubioko andihura, Eliza sandu Erromakoak, itzak konsagraziokoak, Martirolojio Erromakoaren, San Antonino Florenziakoak, Erregia Portugalekoa
- b. Elizalde: Bazkoa Garizumakoan,
- c. Lizarraga: pobreza biotzekoareki, aren ondasun etxeko ta kanpoko guziak, korona gloriakoa, bere Aingeru guardiakoa, argitasun zeruko bat admiragarria

Izen-multzoen eta adberbioen gainean egindako *-ko* sintagmak ere batzuetan izenaren ostean doaz (IMkoak, hala ere, Beriainek bakarrik ditu eskuineko posizioan), nahiz eta horien maiztasuna, oro har, ez den oso handia:

- (114) a. bizize sekulakoa (Elizalde), beraren Birjinidade garbi betirokoa (Lizarg)
- b. gauza inportanzia anditakoak (BerM), gauza lastima anditakoa (BerM)

4.4.2.8 Zuberoa

Zuberoan, oro har, *-ko* modifikatzaileak nahiko gutxi agertzen dira izenaren ostean (4.16. taula). XVII. mendean aurkitzen ditugu gehien, batez ere Etxarten gutunetan (% 30); gainerako testuetan askoz gutxiago daude: Belapeirek % 9 ditu, eta Tartasek % 1,5 bakarrik.

4.16. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Zuberoan (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAkoak eta IOkoak batera).

Mota	Etxart	XVII-2	XVIII
Izena	10,7 (28)	1,0 (209)	1,1 (93)
Adberbioa		41,7 (12)	9,1 (11)
Leku-kasua		0,0 (13)	0,0 (40)
Postposizioa	0,0 (4)	0,0 (4)	0,0 (4)
Instrumentala	83,3 (12)	15,0 (40)	2,5 (79)
IM		100,0 (1)	0,0 (1)

Izenaren ostean gehienetan doaz *-zko* sintagmak eta *betiere* adberbiotik eratorritako modifikatzailea. Etxarten 1616ko gutunetan 12 aldiz agertzen da *-zko*, eta bi aldiz bakarrik izenaren aurrean: *bi berce baquezco personnequi* eta *graciazco ourthiaren*. Izenaren ostean, aldiz, *egiazko* eta *bidezko* aurkitzen ditugu. IOkoen adibide guztiak hauek dira:

- (115) a. Etxart: *arcordu bidescoric* eta *eguiascoric*, iaun *eguiascoa* eta *bidescoa*, *accordu eguiascoric*, *eguia* eta *leguia eguiascoa*, *baque osso* eta *eguiasco baten*, *arcordu* eta *baque eguiascoric*, *repos eguiasco baten*
- b. Belapeire: *Jinko egiazko*, *kristi egiazkoaren*, *saintü egiazkoez*, *obra miserikordiazkoak*, *Birjina saintiaren misterio dohatsü*, *alagera*, edo *penazko zonbaitetan*
- c. Tartas: *aita familiazkoa*

XVIII. mendean maiztasuna jaisten da. Oloroeko katiximan *-ko* sintagmen % 3 bakarrik doa izenetik eskuin (*gayça importanciazco çonbaytetan*, *spiritu bethiereco*, *Andredana Maria martchocouan*), eta Maisterreanean % 1 baino ez (adibide bat: *libertate egiazkorik*).

4.4.2.9 Erronkaribar

1616ko Zuberoa eta Erronkari arteko gutunetan izen osteko *-ko* atzikiaren adibide batzuk aurkitzen ditugu Rosek idatzitakoetan (4.17. taula). Guztiak [IZENA-ko] motakoak dira; bitan leku-izenekin eta hirutan datak ematean:

- (116) – gobernadore jaunari eta abbade Santa Engraçiacoari
 – Agustin Martin Uztarrozeoac
 – Çure azquen gutuna urrietaren oguey eta vorz garrenecoa
 – Çure guthun abentuco çazpi garrenecoa
 – Çure gutun abentuaren emereçu garrenecoa

Interesgarria da gutunetan *-zko* bat ere ez aurkitzea (ez izenaren aurretik, ez ondotik).

4.17. taula. Izen osteko *-ko* sintagmen proportzioak Erronkaribarren (parentesien artean adibideen kopurua zehaztu da, IAkoak eta IOkoak batera).

Mota	Ros	XIX
Izena	27,3 (11)	0,0 (140)
Adberbioa		0,0 (14)
Leku-kasua	0,0 (5)	0,0 (23)
Postposizioa	0,0 (2)	
Instrumentala		9,4 (53)
IM		0,0 (9)

Geroko Erronkaribarko testuetan (Hualde Mayo eta *Doctrina Christiaia*) bakarrik agertzen da *-zko* izenaren ostean, eta oso noizbehinka: *ein deuri cidarrezco* (Hualde), *Articulo fedezcoac* (DoktErr) eta *medrachu ilavete conzezionezcoac* (DoktErr).

4.4.2.10 Orokorrean

Oro har, IOko *-ko* sintagmen maiztasun txikiena ekialdeko testuetan aurkitu dut (Zuberoan % 6, Erronkaribarren % 3), eta handiena mendebaldekoetan eta Nafarroakoetan (% 20 inguru). Hala ere, motaz mota begiratu behar da, erlazio-atzizkiaren erabilera guztiek ez baitute berdin jokatzeko hitz-hurrenkerari eta banaketa geografikoari dagokienez (4.18., 4.19. eta 4.20. taulak). Oro har, izenmultzoa eta instrumentala duten modifikatzaileak maizenik azaltzen dira modifikatzen duten izenaren ondotik (adibide guztien % 40 eta % 31, hurrenez hurren; 4.19. taula). Gutxien, aldiz, leku-kasuen gainean egindakoak: % 3,5 bakarrik.

IOko *-ko* sintagmen artean askoz maizago agertzen dira instrumentala dutenak (4.20. taula): IOko guztien % 52k eta IAkoen % 18k *-zko* atzizkia dute. Kontrakoa gertatzen da leku-kasuekin egindako modifikatzaileekin: IAkoen artean % 12k du leku-kasu bat, baina IOetan bakarrik % 3k.

4.18. taula. *-ko* atzizkiaren izen osteko erabilera: eremuen arteko aldeak (adberbioak eta postposizioak batera eman dira; parentesien artean adibideen kopurua zehazten da, IAKoak eta IOkoak batera).

Eremua	Guztiak	Leku-k.	Instr.	Adb.	Izena	IM
ARAB	19,7 (223)	0,0 (15)	14,9 (47)	10,0 (10)	24,0 (150)	0,0 (1)
BIZ	20,9 (823)	6,7 (60)	45,8 (131)	19,6 (107)	14,4 (499)	57,7 (26)
GIP	15,2 (422)	0,0 (28)	33,9 (115)	7,1 (56)	9,5 (222)	0,0 (1)
NAF	20,3 (291)	0,0 (14)	56,2 (73)	18,2 (11)	6,6 (182)	40,0 (10)
ERR	3,1 (257)	0,0 (28)	9,4 (53)	0,0 (16)	2,0 (151)	0,0 (9)
LAP	10,8 (1112)	3,7 (191)	31,0 (281)	1,0 (99)	3,3 (516)	32,0 (25)
BN	13,8 (29)	0,0 (5)	33,3 (6)	0,0 (3)	13,3 (15)	
ZUB	5,6 (552)	0,0 (53)	13,7 (131)	17,1 (35)	1,8 (331)	50,0 (2)

4.19. taula. *-ko* atzizkiaren motaren eta hitz-ordenaren arteko erlazioa. Erlazio-atzizkiaren mota bakoitzeko, IAKoen eta IOkoen proportzioak eman dira (ehunekotan).

Mota	Guzt.	IA	IO
IM	69	59,4	40,6
Instrumentala	814	68,2	31,8
Postposizioa	127	89,0	11,0
Adberbioa	203	90,6	9,4
Izena	2055	91,8	8,2
Leku-kasua	398	96,5	3,5

4.20. taula. Erlazio-atzizkiaren motak IAKo eta IOko modifikatzaileetan (ehunekotan).

Ordena	Guzt.	Leku-k.	Instr.	Adb.	Izena	IM
IA	3164	12,1	17,5	9,4	59,6	1,3
IO	502	2,8	51,6	6,6	33,5	5,6

[IZENA-ko] mota dela eta, Arabako eta Bizkaiko —batez ere XVII-XVIII. mendeetako— testuetan IOko *-ko* sintagmen adibide gehien aurkitu dut (Arabako testuetan % 24, Bizkaikoetan % 14). Oro har, aurreko ataletan ikusi dugun bezala, erlijioarekin lotutako hiztegian dira ohikoen.

Izen-multzoa hartzen duten *-ko* sintagmek izenaren eskuinean agertzeko joera dute. Adibide gehien Bizkaiko eta Lapurdiko testuetan bildu dira, eta IOkoen proportzioa oso handia da (% 57 eta % 32, hurrenez hurren).

Postposizioa duten *-ko* sintagmei dagokienez, eskuineko posizioan gehienetan *gabe/bage* eta (gutxiago) *kontra* agertzen dira. Bizkaiko eta Gipuzkoako testuetan bakarrik aurkitu dut (salbuespena Duhalderen adibide bat da).

Adberbioen gainean egindako *-ko* modifikatzaileek izenaren aurretik agertzeko joera dute. Hala ere, *betiko*, *betiereko* eta *sekulako* hitzak askotan izenaren ondoan jartzen dira, batez ere Bizkaiko, Arabako, Nafarroako eta Zuberoako testuetan.

Erlazio-atzizkia leku-kasuei lotzen zaienean, oso gutxitan kokatzen da izenaren eskuinean: corpusean aurkitutako adibide gehienetan *zeruetako* edo *zerutikako* erabili da (Jainkoari erreferentzia eginez).

Instrumentala duten *-ko* sintagmak askotan dira izen ostekoak. Maiztasun txikiena Erronkaribarko eta Zuberoako testuetan aurkitu dut. Handiena Nafarroako testuetan dugu: adibideen erdiak inguru daude izenaren eskuinean. Bizkaian eta Araban ere askotan izenaren ostean doaz modifikatzaile horiek (testu gehienetan % 20-60). Lapurdin XVI. eta XVII. mendeetan ere handi samarra da proportzioa (% 30-40, salbuespena Leizarragaren San Mateo da), baina gero jais ten da (Haranederrek % 13 du, eta Duhalde % 11). Zuberoako eta Erronkaribar ko egileek, salbuespen gutxi batzuekin, izenaren aurretik kokatzen dituzte (baina Etxarten gutunetan kontrakoa gertatzen da).

4.21. taula. *egiazko* modifikatzailearen erabilera: IOkoen proportzioak KG-n XVI-XIX. mendeetako Hego eta Ipar EHko testuetan.

Eremua	Mendea	Guzt.	IO (%)
HEGO EH	XVII-1	1	100,0
	XVII-2	6	100,0
	XVIII-2	352	50,9
	XIX	362	81,8
	XIX-2	308	80,2
IPAR EH	XVI	138	47,8
	XVII-1	68	38,2
	XVII-2	162	24,7
	XVIII-1	123	35,8
	XVIII-2	184	29,9
	XIX-1	55	16,4
	XIX-2	392	32,1

Maiztasun handiena *egiazko*-k du: nik aztertutako testuetan 213 adibide agertzen dira (konparatzeko, hurrengoak —*miserikordiazko*-k— 44 agerraldi ditu bakarrik). Halere, datu gehiago lortzeko, KG-n azertu dut modifikatzaile horren erabilera. Hego EHko testuetan IOkoen proportzioak handiagoak dira Ipar EHkoetan baino: Hegoaldeko testu gehienetan adibideen erdiak baino gehiago doaz izenaren ostean; Iparraldekoetan, normalean, % 20-30 (4.21. eta 4.22. taula). No-

lanahi ere, Iparraldeko testu zahar batzuetan nahiko maiz agertzen da izenetik eskuin: Leizarragaren testuetan % 48, Materrarenean % 48, Belapeirerenean % 52 eta Etxeberri Ziburukoarenean % 70.

Erlazio-atzizkia duten modifikatzaile batzuk maizago agertzen dira izenaren eskuinean; beste batzuk, aldiz, oso gutxitan. Modifikatzaile batzuen lexikalizazioaren seinaleztat har daiteke hori. Maiz erabiltzen direnen *-zko* modifikatzaileen artean, hauek dute IOkoak izateko joera: *egiazko*, *miserikordiazko*, *fedezko* edo *graziazko*, baina ez, esaterako, *haragizko* edo *gezurrezko* hitzek (4.23. taulan adibide gehiago eta datu zehatzak eman dira).

Atzizkiaren gainerako motei begiratuta (4.24. taula), hitz askotatik eratorritakoak beti agertzen dira izenaren aurretik. Adibide bat *mundu* lemapean bildu direnak dira (*munduko*, *mundu honetako*, etab.): 128 agerraldi dituzte guztira, eta beti doaz izenaren ezkerrean. Gauza bera gertatzen da *infernu*, *lur* edo *heriotza* lemekin. Aldiz, *beti(ere)* adberbiotik, *gabe* postposiziotik edo *fede*, *altare* edo *zeru* izenetik sortutakoak noizean behin izenaren ostean aurkitzen ditugu (nahiz eta, *-zko* sintagmekin konparatuta, IOkoen maiztasuna txikiagoa izan).

4.22. taula. Izen osteko *egiazko* modifikatzailearen maiztasuna XVI-XIX. mendeetako testuetan *KG*-an (testuen laburdurak *KG*-koak dira). Bost adibide baino gehiago dituzten testuak hartu dira kontuan. Letra beltzez XVI. eta XVII. mendeetako testuak seinlatu dira. Hegoaldeko testuen kasuan lerroa grisez dago.

Testua	Mendea	Guzt.	IO (%)
ArrueGGenobeba	XIX-2	5	100,0
ArrueGilla	XIX-2	21	100,0
ZubiaDoktrina	XVII-2	6	100,0
AntiaAsiskoa	XX	42	95,2
IturzaetaAzalduerak	XIX-2	39	94,9
OlaetxeaDotrina	XVIII-2	14	92,9
AgirreAerakusBirjina	XIX-1	155	89,7
UriarteBibliaI	XIX-2	97	87,6
ZabalaSermoiakI	XIX-1	40	87,5
LardizabalBerriko	XIX-2	75	84,0
MikelestorenaZerura	XVIII-2	6	83,3
UbillosEkarlea	XVIII-2	34	82,4
LegazIkasbidea	XIX-2	10	80,0
BaraziarMeditazione	XVIII-2	18	77,8
LarramendiTestuak	XVIII-2	13	76,9
AnibarroGero	XIX-1	92	76,1
GoietxeFableak	XIX-2	8	75,0
IztuetaDantza	XIX-1	67	71,6
JohanategiBenoat	XIX-2	14	71,4
EtxebZibuManual	XVII-1	10	70,0
AranbillagaImitazionea	XVII-2	6	66,7
AnonimIrakasdea	XIX-2	5	60,0
ElizanburuMHirur	XIX-2	32	56,3
EgiategiEkheia	XVIII-2	19	52,6
BelapeireKatexima	XVII-2	23	52,2
LaphitzBisaindu	XIX-2	8	50,0
MihuraImitazionea	XVIII-2	18	50,0
MogelJAerakasle	XVIII-2	149	49,0
Leizarraga	XVI	137	48,2
MaterraDotrina	XVII-1	23	47,8
HaranederEbanjelioa	XVIII-1	51	45,1
MendiburuDebozioa	XVIII-2	32	43,8
MonhoOlerkiak	XIX-1	12	41,7
HiribarrenEgia	XIX-2	5	40,0
HaranburuDebozino	XVII-1	14	35,7

4.22. taula. Izen osteko *egiazko* modifikatzailearen maiztasuna XVI-XIX. mendeetako testuetan KG-an. Bost adibide baino gehiago dituzten testuak hartu dira kontuan. Letra beltzez XVI. eta XVII. mendeetako testuak seinlatu dira. Hegoaldeko testuen kasuan lerroa grisez dago.

Testua	Mendea	Guzt.	IO (%)
JoanategiSainduen	XIX-2	23	34,8
KardaberazDebozino	XVIII-2	100	34,0
DuvoisinBibleaII	XIX-2	121	33,9
GazteluzarEgia	XVII-2	31	32,3
XurioImitazioea	XVIII-1	47	31,9
ArbelbideIgandea	XIX-2	20	30,0
IntxauspeHilabetia	XIX-2	28	25,0
LarregiBerriko	XVIII-2	77	24,7
EtxebSaraGazteriari	XVIII-1	25	24,0
LapeireKredo	XIX-2	49	22,4
ArxuBonaparte	XIX-2	5	20,0
HiriUrruGontze	XIX-2	46	19,6
AzkueRLatsibi	XIX-2	16	18,8
PouvreauFilotea	XVII-2	88	14,8
ArgainaratzDeboten	XVII-2	7	14,3
AxularGero	XVII-1	21	14,3
HarispeKarmela	XIX-2	8	12,2
DuhaldeMeditazioeak	XIX-1	42	7,1
MaisterImitazionia	XVIII-2	50	6,0
XahoAzti	XIX-2	11	0,0
DakonagerreAtheke	XIX-2	8	0,0
TartasOnsa	XVII-2	5	0,0

4.23. taula. Gehien erabiltzen diren *-zko* modifikatzaileak eta hitz-ordena. Testuetan agertzen diren *-zko* duen modifikatzaile bakoitzari lema “estandarizatua” esleitu zaio, hitzen aldaera ezberdinak batera aztertu ahal izateko. *-zko* atzizkia-rekin agertzen den lema bakoitzeko IAkoen eta IOkoen proportzioak eman dira (ehunekotan). Bestalde, bakoitzaren agerraldi-kopurua corpusean eta “testuak” zutabeen zenbat testutan aurkitu diren adierazi dira.

Lema	Guzt.	Testuak	IA	IO
egia	213	23	38,5	55,4
miserikordia	44	13	31,8	61,4
fedea	36	7	47,2	52,8
haragia	32	8	96,9	3,1
grazia	19	7	31,6	68,4
jainko	16	4	81,3	18,8
arrazoi	14	3	42,9	28,6
amorio	13	7	84,6	7,7
debozio	12	5	91,7	8,3
gezur	12	2	91,7	8,3
su	12	7	100,0	0,0
penitentzia	11	7	90,9	9,1
borondate	9	5	100,0	0,0
egunero	9	8	100,0	0,0
euskara	9	4	100,0	0,0
burdina	8	2	100,0	0,0
negar	8	8	87,5	12,5
bide	7	6	14,3	85,7
bihotz	7	4	100,0	0,0
zilar	7	1	85,7	14,3
bekatu	6	4	100,0	0,0
espiritu	6	3	100,0	0,0
harri	6	4	83,3	16,7
urre	6	4	83,3	16,7
arantza	5	4	80,0	20,0
familia	5	2	80,0	20,0
juizio	5	2	100,0	0,0

4.24. taula. Gehien erabiltzen diren *-ko* sintagmak eta hitz-ordena (*-zko* dutenak izan ezik). Testuetan agertzen den *-ko* sintagma bakoitzari lema “estandarizatua” esleitu zaio, hitzen aldaera ezberdinak batera aztertu ahal izateko. *-ko* atzizkia-rekin agertzen den lema bakoitzeko IAkoen eta IOkoen proportzioak eman dira (ehunekotan). Bestalde, bakoitzaren agerraldi-kopurua corpusean eta “testuak” zutabeen zenbat testutan aurkitu diren adierazi dira.

Lema	Guzt.	Testuak	IA	IO
betiere	23	5	69,6	30,4
fede	38	11	71,1	28,9
gabe	38	13	71,1	28,9
beti	39	7	82,1	17,9
altare	33	13	84,8	15,2
zeru	308	27	86,4	13,6
lege	31	11	87,1	12,9
kontra	24	8	91,7	8,3
egun	55	22	92,7	7,3
sekula	30	11	93,3	6,7
etxe	32	14	93,8	6,3
bihotz	51	14	94,1	5,9
eliza	106	19	94,3	5,7
eskuin	35	12	94,3	5,7
ezker	18	12	94,4	5,6
sabel	23	13	95,7	4,3
kanpo	26	10	96,2	3,8
mundu	128	24	100,0	0,0
infernu	57	19	100,0	0,0
lur	48	14	100,0	0,0
heriotza	44	14	100,0	0,0
trinitate	40	10	100,0	0,0
juizio	38	14	100,0	0,0
herri	32	10	100,0	0,0
gorputz	31	14	100,0	0,0
arima	26	12	100,0	0,0
paradisu	23	10	100,0	0,0
aitzin	21	11	100,0	0,0
buru	19	11	100,0	0,0
goiz	18	6	100,0	0,0
meza	18	8	100,0	0,0

4.4.3 Hitz-ordena: ondorioak

Erlazio-atzizkiak sortzen dituen modifikatzaileen kokapenean hainbat faktorek eragiten dute. Semantika garrantzitsua da: adierazten dena aingura gabeko erlazioa bada, litekeena da izenaren eskuinean erabiltzea, aingura-erlazioekin, salbuespen bakan batzuekin, ez da hori gertatzen. Beste alde batetik, *-ko* sintagma guztiek, semantikaren aldetik antzekoak izanda ere, ez dute berdin jokatzeko, batzuek joera handiagoa baitute izenaren ostean joateko. Lehenago ere aipatutako *-ko* sintagmen lexikalizazioaren beste alderdi bat da hori: adjektibo tipikoen ezaugarri batzuk hartzen dituzte *-ko* sintagma batzuek, eta, azkenean, beste edozein adjektibo bezala hasten dira erabiltzen, baita hitz-ordenari dagokionez ere. Azkenik, hizkeren arteko aldeak ere baditugu: oro har, zenbat eta ekialderago, orduan eta izen osteko *-ko* sintagma gutxiago.³⁶

Perpau erlatiboetan bezala, *-ko* atzizkian ere hizkuntza erromantzeen nolabaiteko eragina ikus daiteke: ez horrenbeste modifikatzailearen kokapenean, baizik eta *-ko* sintagmen ugaritasunean. Erlazio-atzizkia (soila edo *-zko* konbinazioa) oso baliabide arrunta zen erdarazko adjektiboen ordainak sortzeko.

IOko *-ko* sintagmak agertzen dira dagoeneko testu zaharrenetan (eta lehenago, Erdi Aroko pertsona-izen batzuetan). Galdera da, beraz, zein den zaharragoa. Ez da erabat ezinezkoa izen osteko ordena zaharragoa izatea, baina, erlatiboekin bezala, zaila litzateke azaltzea zergatik sortu zen beste hurrenkera. Aldiz, izen aurreko posiziotik abiatzen bagara, ez da oso zaila azaltzea nola hasi ziren *-ko* sintagma batzuk izenaren osteko kokagunean jartzen: adjektiboekiko analogiaz, edo, zehatzago esanda, *-ko* sintagma adjektibo prototipiko bezala hartuta. Izenen modifikatzaileen eta adjektiboen ezaugarriak kontuan hartuta, aldaketa naturala da, jabetza-modifikazio eskalaren elkarren ondoan kokatuta baitaude, 4.2.2. atalean ikusi dugun moduan. Hitz-ordenaren aldaketa hori, halere, ez zen erabat burutu: gehien instrumentala duten *-ko* sintagmekin, baina horiekin ere ez guztiz.

XIX. mendean oraindik oso ohikoak ziren izen osteko *-ko* sintagmak (4.25. taula). Gaur egun, aldiz, izenaren aurretik erabiltzeko joera nagusitzen da (nahiz eta ahozko hizkeran agian ohikoagoa izan izenaren eskuinean jartzea). Perpau erlatiboekin gertatu zena —izen osteko hurrenkera baztertzea— *-ko* sintagmekin ere gertatu da, baina beranduago.

³⁶ Aipatzekoa iruditzen zait, bestalde, perpau erlatiboetan ez bezala, erlazio-atzizkiaren jokiera nahiko koherentea dela testuz testu. Eremuen arteko aldeak badaude, baina modu logikoago batean antolatuta (funtsean, mendebaldea eta erdialdea vs ekialdea). Zaila da horren azalbide bat aurkitzea.

4.25. taula. IOko *-ko* sintagmen proportzioak Ipar eta Hego EH (ehunekotan). Parentesien artean adibideen kopurua eman da (IAkoak eta IOkoak batera).

Mendea	IPAR EH	HEGO EH
XVI	11,8 (423)	17,7 (260)
XVII-1	15,8 (400)	20,3 (128)
XVII-2	5,0 (279)	29,0 (210)
XVIII	5,0 (420)	20,3 (787)
XIX	4,2 (166)	13,7 (336)

4.5 Genitiboaren hitz-ordena

Izenen modifikatzaileen hitz-ordenaren azterketa osatzeko, genitiboak erakusten duen bariazioa ere aipatu behar da.

Genitiboaren lekukotasun gutxi daude Erdi Aroko dokumentuetan. Gehienetan izenaren aurretik (117) dator genitiboa, baina pertsona-izenetan, *-ko* atzizkia-ekin bezala, izenaren ostean ere agertzen da (118).³⁷

- (117) a. *pieça clamada Ançare soroa* (1396, Iratxe)
 b. *Orçiren çorita çaharra* (1284, Orreaga)
 c. *Lope iaun Ortire semea* (1125, Iratxe)
 d. *Orcire çorita* (1110, Leire)
- (118) a. *Guarcea Ansorena* (1247, SJuan)
 b. *Sanso Urraquarena* (XIII, Iratxe)

Testu zaharretan izenordainak aurkitzen ditugu maizenik izenaren eskui-
 nean, eta, batez ere, otoitzeko *aita gurea* sintagman. Testuz testu begiratuta, *aita gurea* eta *gure aita* aldaeren distribuzioa honakoa da:

- *Aita gurea*: Betolatza, Beriain, VJ, Zubia, Kapanaga, Otxoa Arin, Kardaberaz, Urkizu, Mogel, Elizalde, Olaetxea, Larramendi, Mendiburu, Ubillos, Lizarraga, Erronkaribar.
- *Gure aita*: Leizarraga, Etxeberri Ziburukoa, Haranburu, Materra, Argainaratz, Belapeire, Maitie, Tartas, Haraneder, Oloroeko kat., Larregi, Mogel, Larramendi.

Banaketa oso argia da: Ipar EHN *gure aita* dugu, eta Hego EHN *aita gurea* (Larramendik eta Mogelek bi erataraz dituzte). Nire ustez, otoitz horren gaztelaniazko eta frantsesezko edo gaskoierazko bertsioekin lotu behar da hori. Gaztelaniaz

³⁷ Atal honetako Erdi Aroko adibideak Reguero Ugarte (2011) lanetik hartu dira. Laburdurak: Iratxe – Colección diplomática de Iratxe, SJuan – Donibane Jerusalengo Ordena, Leire – Leireko monasterioko dokumentuak, Orreaga – Orreagako saroi-zerrenda.

izena-izenordaina hurrenkera duen *padre nuestro* sintagmaren ordaina *aita gurea* da. Frantsesez, alabaina, bestelakoa da hitz-ordena —*notre père*— eta, halaber, euskarazkoan *gure aita* dugu. Gaskoiera zaharrea ere (Jensen 1994) genitiboko izenordaina izenaren aurretik kokatzen da normalean, nahiz eta ostean jartzea posible izan: “La postposition du possessif semble parfois dictée par les exigences de la rime, mais elle se trouve également dans des textes en prose, où son emploi répond autant à un désir de variété qu’à un besoin d’insistance” (Jensen 1994: 116). *Aitagure* zaharren ezaugarriak aztertzean ondorio bera ateratzen du Ariztimuñok (2015: 22):

Bada koherentzia geografiko osoa duen ezaugarri bat, ordea, ziurrenik ez datorrena euskalkiekin bat, erdarekin baizik: izenaren eta genitiboko izenordainaren arteko ordena. Hegoaldean *aita gurea* da aukera bakarra; Iparraldean, *gure aita*. Gaztelaniazko (eta latinezko) otoitzean I-Gen izatea eta frantsesezko nahiz okzitaniara zaharrekoetan Gen-I ordena kausitzeak zerikusia duke.

Aita gurea-z gain, Etxepareren adibide batzuk ere aipatu behar dira:

- (119) a. Bere buruia egin dizi *iuje iustiziaren* / zu miserikordiaren refujio zinenaden
 b. Berze emaztiak ama dira zenbait haurto xipiren / Eta gero obororik punzela ezin dirate / zu anderia ama zira birjinarik ieinkoaren / Eta geroz *erregina zeru eta lurraren*.

Genitiboa izenaren eskuinean bitan dugu adibide horietan: *iuje iustiziaren* eta *erregina zeru eta lurraren*. Lehen sintagma determinatu gabea da (genitiboa duen sintagma predikatua da, eta, ezaguna denez, testuinguru horretan askotan falta da artikulua testu zaharretan). Determinatzaileak lagungarri izaten dira, hala ere, halakoetan egitura sintaktikoa zein den zehazteko: [*iuje iustiziaren*] ala [*iuje*] [*iustiziaren*] dugun (artikuluak jarrita: [*iuje iustiziaren*]a eta [*iujea*] [*iustiziarena*]). (119-b)-ko adibidean aposizioa ere azalpen posiblea da (aditza elipsian egon daiteke: *erregina [zira] zeru eta lurraren*). Aposizio bezala ulertzea ez dela horren zentzugabekoa erakusten dute (119-b)-ko beste bi adibideek: [*ama*] *dira [zenbait haurto xipiren]* eta [*ama*] *zira birjinarik [ieinkoaren]*. Bestalde, adibide horietan genitiboak destinatiboaren (benefaktiboaren, zehatzago) adiera ere izan dezake ([*ama*] *dira [zenbait haurto xipirentzat]*). *Iuje iustiziaren* eta *erregina zeru eta lurraren* sintagmetan ere ez da erabat ezinezkoa genitiboak destinatiboaren funtzioa izatea. Beraz, Etxepareren adibide horiek, interesgarriak izanagatik ere, ez digute argudiorik ematen genitiboaren izen osteko kokapena fenomeno zaharra dela esateko.

Bizkaiko eta Arabako testuetan nahiko ohikoa da izen osteko genitiboa, izen aurrekoa guztiz nagusitu arren. Izenordainez gain, izenekin ere aurkitzen dugu,

baita perpaus erlatiboekin ere (120). Ereku berean genitiboa aposizioan ere lekukotzen da (121).

- (120) a. Ama enea seme baga (Laz)
 b. Dotrina christiñauena, Lau lecu arima zerura eztoaçaneenac, arimaac aita santu veguira Egozaneenac aen etorrera santuari, Abundanzia ondasun guztiena, eta erremedioa gach gustiena (Kap)
 c. arrepentimentu aen Divine Magestadea ofendidu daudeneenagas (VJ)
 d. Memoria ene gasaben trapuycusleac eroan eguisanena (Mikol)
 e. arima Aita Santuenak (Arz)
- (121) a. erremedioa gach gustiena (Kap)
 b. gosea, eta egarria iusticiena (Kap)
 c. dolorea pecatuena (VJ)

Nafarroan ere aurki daitezke adibideak:

- (122) a. Gozo eta kontentu arimarena (BerD)
 b. digun osasuna arimarena, eta gorpuzarena, eta birtuteak, eta ondasunak salbazeko bear ditugunak (BerM)
 c. Agitz ze deboto Sanduen, ta Aingeruen, prinzipalki Maria Santisimaren: eta guzien gañetik Jesu Kristo Jangoiko-gizonaren (Lizarg)
 d. beldur emastekiarenas (Lizarg)

Lapurdiko eta Zuberoako testuetan, aldiz, oso gutxitan agertzen da izen osteko genitiboa. Leizarragak baditu batzuk, baina beti Testamentuaren gaien aurkibidean (123), eta, hitz-ordenari dagokionez, oso berezia da parte hori, ordena alfabetikoaren eskakizunak askotan bultzatu baitzuen egilea egitura ezohikoak erabiltzera.

- (123) mahai Iainkoarena eta deabruarena; argi munduarena; onherizte munduarena; ordenanza aitzinekoenak eta Fariseuenak; Maiestate Kristena... (LeizTest)

Lapurdiko testuen artean, salbuespena Etxeberri Ziburukoa da: bere testuetan nahiko ohikoak dira izen osteko genitiboak, batez ere lerroen amaieretan, errimogatik ziurrenik. Izenordainekin (124) zein izenekin (125) erabiltzen du hitz-ordena hori. Antzeko adibideak oso noizbehinka beste testu batzuetan ere azaltzen dira, baina inoiz ez Etxeberri Ziburukoarengan bezain ugari. Genitiboa ez da egile horren sintaxi bereziaren adibide bakarra, Oyharçabalek (2002), egile horren testuak hizpide, beste hainbat *étrangeté syntaxique*-ekin batera aipatzen du genitiboa (hitz-hurrenkerari dagozkion beste batzuk dira adjektiboak izenaren aurrean edo zenbatzaileak izenaren aurrean jartzea).

- (124) a. Arren, bada, Espiritu / animo emaillea, / berthutera Zuk anima / zazu *bihotz enea* (EtxZib)
- b. Zure handitasunari *ttipitasun eneak*, / Ezin itzul diotzoke ideki oho-reak (EtxZib)
- c. Zeren largatu zaitudan, ontasun fin gabea, / Eta kreaturetara eman *gogo neurea* (EtxZib)
- d. San Tomasek ezagutu / zuen bere hobena, / eta Iaunari eskatu / *barkhamendu harena* (EtxZib)
- e. Zure esparantzan (Iainko puxanta) lehorrera, / Partitzen gare *bizitze geureen* salbatzera (EtxZib)
- (125) a. Ezen ukitze bera du sentitzen gehiago / Mundu beherean *kolpe dar-doarena* baño (EtxZib)
- b. O Iongoiko, Prinze eta Erregeen lehena, Arren goberna dezazu *bihotz Erregerena* (EtxZib)
- (126) a. Zure gana heldu gara, / *Ama Ienkoarena*, / Har gaitzatzu gerizera, / Guarda gaitza ketzuna (Argain)
- b. Jinkoak *frütü debetatü zerionaren* iatia Eden deitzen zen baratzian, edo lürreko Paradüsian (Belap)

Erlatiboekin eta *-ko* sintagmekin konparatuta, beraz, izen osteko genitiboak lekukotuta badaude ere, nahiko adibide gutxi dauzkagu (eta are gutxiago *aita gurea* erakoak kenduz gero). Horiek horrela, zail bihurtzen da datu horien azalpena ematea. Izan daitezke eskuineko genitibo horiek hitz-ordena zaharraren azken aztarnak? Hori horrela balitz, oso interesgarria litzateke, izena-genitiboa hurrenkera duten hizkuntzek oso salbuespen gutxiekin aditza-objektua hurrenkera ere badutelako (Dryer 2011). Ezinezkoa ez da, baina agian ez da azalpenik sinpleena. Sinesgarriagoa egiten da *aita gurea* motakoak gaztelaniaren hitz-ordenaren eraginpean sortzea, gaztelaniaz genitiboa izenaren ostean erabiltzen baita izen osoekin eta izenordainekin ere noizean behin, eta handik apur bat —ez gehiegi, halere— hedatzea. Beharbada izen osteko beste modifikatzaile batzuk existitzeak lagundu zuen: askotan *-ko* sintagmak eta genitiboak antzeko funtzioa dute; beraz, *-ko* izenaren eskuinean jartzea posible zenez, analogiaz genitiboetara ere zabal zitekeen aukera hori (horrek izen osteko genitiboaren distribuzio diatopikoa ere azalduko luke, IOko erlazio-atzizkia gehienbat mendebaldean eta erdialdean aurkitzen baitugu).

4.6 Izen-sintagmen barruko hitz-ordenaz, oro har

Orain arte hitz-ordenarekin lotutako hiru gai aztertu ditut: erlatiboen, genitiboen eta *-ko* sintagmen izenarekiko kokapena. Emaitza horiek biltzea da atal honen helburua. Galdera da ea hiru egituretan gertatzen dena nolabait lotuta dagoen.

Maiztasunarekin eta distribuzioekin hasiko naiz. Aurreko ataletan iruzkindu ditudan emaitzak 4.26. taulan ikus daitezke. Erlatiboei eta *-ko* atzizkiari dagozkien datu berberak ematen dira 4.1. irudian.

Izen osteko *-ko* sintagmei eta erlatiboei dagokienez, testuak hiru talde nagusitan bana daitezkeela ikus daiteke irudian. Banaketa hori eremu geografikoekin —Ipar HE, Hego EH eta Erronkaribar— bat dator, gero aipatuko ditudan lau salbuespenekin.

Dirudenez, gainerako testuetatik urrunen Erronkaribarreko hiru lekukotasun geratzen dira: IOko erlatibo asko eta IOko *-ko* gutxi dituzte. Halere, aipatu behar da XVII. mendearen hasierako Rosen gutunetan *-ko* nahiko sarri agertzen dela izenaren ostean, eta ezaugarri horretan XIX. mendeko Erronkaribarko testuetatik urruntzen dela; horren arrazoia, lekukotasun zaharragoa izateaz gain, testu-motan ere bila daiteke agian.

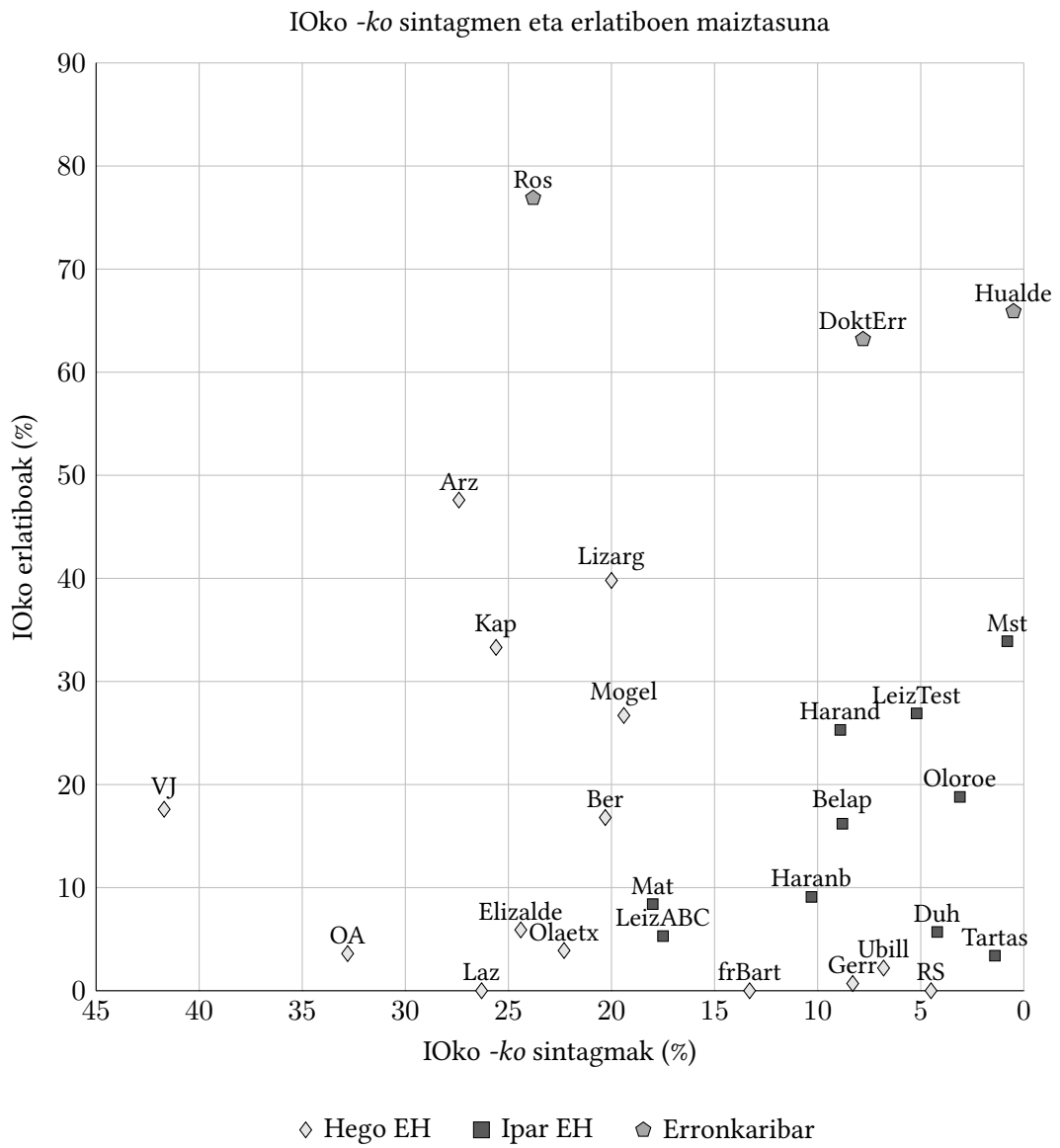
Irudiaren ezkerreko aldean *-ko* atzizkia duen sintagma izenaren ondotik nahiko maiz jartzen duten egileak ditugu. Erlatiboei dagokienez, ez dago batasun handirik: testu batzuetan askotan agertzen dira IOkoak, beste batzuetan gutxi. Bizkaiko, Gipuzkoako, Arabako eta Nafarroako testuak dira horiek.

Azkenik, hirugarren taldean, Ipar EHko testuak ditugu gehienbat: *-ko* sintagmak normalean izenaren ezkerrean agertzen dira horietan; erlatiboen erabilera, aldiz, Hego EHko testuetan baino zertxobait koherenteagoa da: testu gehienetan aurkitzen ditugu, maiztasunean aldeak badaude ere.³⁸ Zuberoako testuak irudiaren eskuineko ertzetik hurbilen agertzen dira, *-ko* atzizkia oso gutxitan azaltzen delako izen osteko posizioan.

³⁸ Materra eta Leizarragaren ABC Ipar EHko gainerako testuak baino ezkerreago agertzen dira, Hegoaldeko testuetara hurbilduz. Bidenabar, irudi horretan bereziki nabarmena egiten da ABC-ren eta Testamentuaren arteko aldea.

4.26. taula. IOko erlatiboen eta IOko *-ko* sintagmen maiztasuna konparazioan (egitura bakoitzeko IOkoen proportzioa eman da, ehunekotan).

Eremua	Testua	IO <i>-ko</i>	IO erl	IO gen
BIZ	VJ	41,7	17,6	+
	Kapanaga	25,6	33,3	+
	Arzadun	27,4	47,6	+
	Olaetxea	22,3	3,9	
	Mogel	19,4	26,7	
	frai Bartolome	13,3	0,0	
ARAB	Lazarraga	26,3	0,0	+
GIP	Otxoa Arin	32,8	3,6	+
	Ubillos	6,8	2,2	+
	Gerriko	8,3	0,7	
NAF	Beriain	20,3	16,8	+
	Elizalde	24,4	5,9	
	Lizarraga	20,0	39,8	+
ERR	Ros	23,8	76,9	
	DoktErr	7,8	63,2	
	Hualde Mayo	0,5	65,9	
LAP	LeizMat	5,2	26,9	
	LeizABC	17,5	5,3	
	Mattera	18,0	8,4	
	Haranburu	10,3	9,1	
	Haraneder	8,9	25,3	
	Duhalde	4,2	5,7	
ZUB	Tartas	1,4	3,4	
	Belapeire	8,8	16,2	+
	Oloroeko kat.	3,1	18,8	
	Maister	0,8	33,9	

4.1. irudia. IOko erlatiboen eta IOko *-ko* sintagmen maiztasuna konparazioan.

Talde horretan, Ipar EHko egileez gain, aipatutako lau salbuespen agertzen dira. “Lekuz kanpo” dauden horiek dira RS, frai Bartolome, Gerriko eta Ubillos; beraz, alde batetik, aztertu dudan mendebaldeko testurik zaharrena (baina, testu-generoari dagokionez, nahiko berezia), eta, beste alde batetik, testu berrienak (Larramendiren ostekoak). Dirudienez, Hego EH gainerako egileekin joan beharren, *-ko* atzizkiaren eta erlatiboaren sintaxiari dagokionez, Lapurdikoetatik hurbilago geratzen dira.

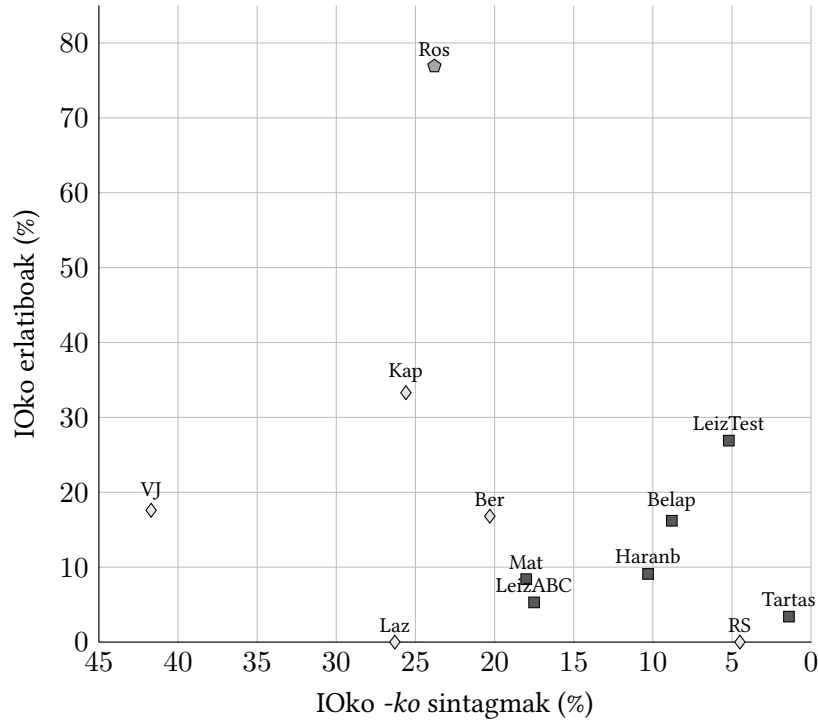
Genitiboaz den bezainbatean, izenaren eskuinean Hego EHko (Erronkaribar tartean) agertzen da gehienbat. Aipatzekoa da izen osteko genitiboa duten testu gehienetan izenordainak bakarrik daudela posizio horretan. Izenak, aldiz, mendebaldeko testuetan bakarrik joan daitezke izenaren ostetik.

Oro har, beraz, *-ko* atzizkiaren, genitiboaren eta erlatiboaren jokaerak testuetan erregularitasunak aurkitzeko balio du. Geografiarekin gehien lotuta *-ko* atzizkia eta genitiboak dira; erlatiboetan, dagoeneko askotan esan dudan bezala, bariazio gehiago dago eremu bereko testuen artean. Hala ere, ez dago lotura sinplerik hiru egituren artean: adibidez, eremu edo testu batean IOko erlatibo asko badago, orduan IOko erlazio-atzizki eta genitibo asko dagoke. Lotura egon daiteke *-ko* atzizkiaren eta genitiboaren artean, izenaren eskuinean *-ko* asko duten testuetan, aukera gehiago daude genitiboa ere kokapen bereberean joan dadin.

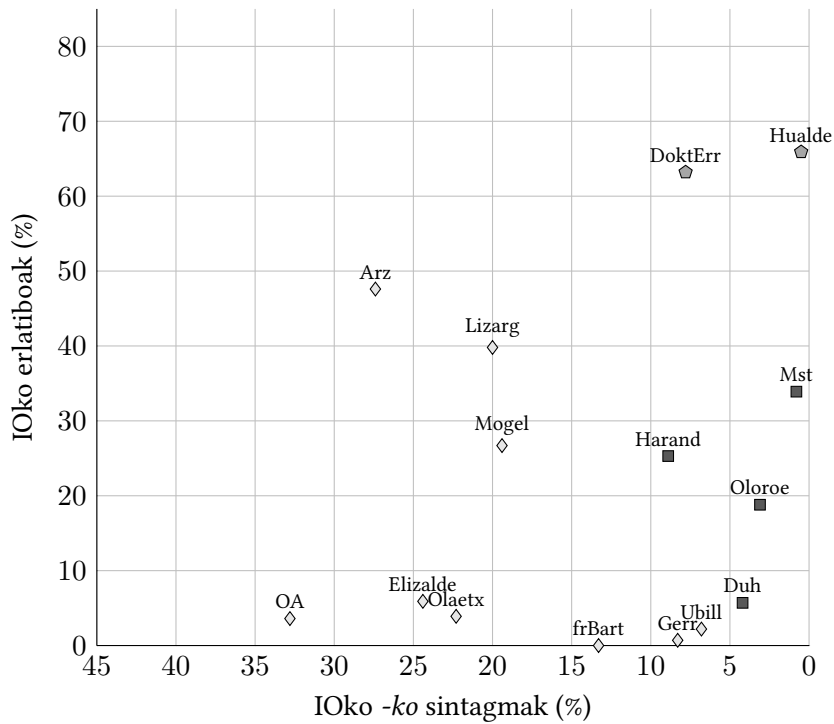
Esandakoari dimentsio diakronikoa emateko, 4.2. irudia izan daiteke baliagarria. Aurreko irudian emandakoa bitan banatuta agertzen da, XVI-XVII. mendeetako datuak eta XVIII-XIX. mendeetakoak bereizita. Testuen kopurua oso handia ez dela kontuan hartuta (eta bestelako hainbat faktorez ahaztu gabe), esan daiteke badagoela alde interesgarri bat egoera zaharragoaren eta berriagoaren artean. XVI-XVII. mendeetako testuak elkarrengandik hurbilago agertzen dira, nahiz eta salbuespenik egon bazegoen. Diferentzia txikiko gunek horretan Beriain, Materra, Leizarragaren *ABC*, Haranburu eta Belapeire koka genitzake. Apur bat urrunago, geografikoki ere muturrekoak diren testu batzuk ditugu (mendebaldekoak, Tartas) edo beste arrazoi batengatik bereziak (Leizarragaren Testamentua, RS). Hala ere, bi testu bakarrik gelditzen dira benetan urrun: Rosen gutunak eta Bizkai hego-mendebaldeko *Viva Jesus*.

Datu berriagoak biltzen dituen irudian, hala ere, zailagoa litzateke horrelako erdialdeko gunea marraztea. Ez bada kasualitate hutsa, dialektoen bereizte diakronikoaren beste alderdi bat genuke. Fonetikaz edo morfologiaz dakigunarekin bat dator hori: denboran zenbat eta atzerago egin, orduan eta txikiagoak dira hizkeren arteko aldeak (Mitzelena 2011 [1981]; Lakarra 1986, 2011; Camino 2011).

IOko *-ko* sintagmen eta erlatiboen maiztasuna (XVI-XVII. mendeak)

IOko *-ko* sintagmen eta erlatiboen maiztasuna (XVIII-XIX. mendeak)

◇ Hego EH ■ Ipar EH ⬠ Erronkaribar

4.2. irudia. IOko erlatiboen eta IOko *-ko* sintagmen maiztasuna: XVI-XVII. eta XVIII-XIX. mendeetako testuak konparazioan.

Beharbada syntaxian ere antzeko zerbait gertatu zen. Erлатiboeti eta *-ko* atzizkiari dagozkienek, behintzat, hori iradokitzen dute.

Egin daitekeen beste galdera bat da ea hitz-ordenari eragiten dioten faktoreak berberak edo antzekoak diren hiru egituretan. Oro har, testuen azterketak erakutsi du nahiko ezberdinak direla, bakoitzean egiturarekin zerikusia duten alderdi semantikoek edo sintaktikoek garrantzi handiena baitute.³⁹

Erlatiboetan hainbat faktore identifikatu ditut. Gramatikalen artean, erlatibizatzen den argumentua zen inportanteena (IOko eta IAKo egiturek preferentzia ezberdinak dituzte). Bestalde, testu-generoak eta erregistroak eragina izan zezaketen. Erlazio-atzizkiari dagokionez, faktore nagusiak dira sortzen den modifikatzailearen semantika eta erabileraren maiztasunarekin lotutako lexikalizazioa. Genitiboaren kasuan adibide oso gutxi daude testuetan, eta erregularitasun bakarra pertsona-izenordainen eta izenen arteko aldea da: izenordainak izenak baino askoz maizago agertzen dira izenaren eskuinean.

Hiruretan, hala ere, hizkuntza-egoerarekin lotutako alderdi bat ikusi dut. Guztietan, nola edo hala, nabaritzen da hizkuntza erromantzeekiko ukipena. Erлатiboetan, IOko egitura bereziki ugaria zen erromantzeen eragin handiko eremuetan. Bestalde, testua itzulpena denean, jatorrizkoaren sintaxiak —zuzenean edo zeharka— euskarazkoan IOko erlatibo gehiago erabiltzera bultzatzen zezakeen egilea. Erlazio-atzizkia duten modifikatzailearen kokapenean ere hizkuntza erromantzeek badute zerikusia. Batez ere erlijioarekin lotutako hiztegiak —eta bereziki Hego EHko testuetan— IOko erlatzio-atzizkia nahiko arrunta da, eta *-ko* sintagma horiek gaztelaniazko esapideen itzulpenak dira (batzuek gaztelaniaz genitiboa dute, beste batzuek adjektiboa). Genitiboan oso nabarmena da ondoko hizkuntzen presioa, kasu horretan gaztelaniazko, batetik, eta frantsesak eta gaskoiak, bestalde, ezberdin jokatzen baitute: *aita gurea* gaztelaniazko *padre nuestro*-ren baliokidea da, eta *gure aita*, aldiz, frantsesezko *notre père*-ena.

Hiruren kasuan argudiatu dut aldaketaren norabidea izen aurrekotik izen ostekora dela. IOko erlatiboak egitura aposatuen berranalisiaren bidez sor zitezkeen. IOko *-ko* modifikatzaile batzuk adjektibo bezala lexikalizatu ziren, eta adjektiboeti dagokien posizioan hasi ziren erabiltzen. Genitiboa dela eta, datu gu-

³⁹ Beste galdera bat izan daiteke ea lotuta dauden izen-sintagmaren barruan gertatzen dena eta perpausaren mailan dagoena: objektu, subjektu eta aditzaren ordena. Gerta liteke modifikatzaile askotan izenaren eskuinean agertzen diren tokietan, hitz-ordenan aldaketa gehiago egotea. Hala ere, Martínez-Aretak (2011) ematen dituen datuen arabera, ez dirudi horrela denik. Objektuaren eta aditzaren hurrenkera aztertu zuen hainbat testu zaharretan, eta egileen artean ez dago alde handirik. Alde bakarra gutun pribatuen (Etxauzen eta Zumarragaren) eta testu inprimatuaren artekoa da. Lehenengoetan hitz-hurrenkera maizago da OV. Gainerakoetan (RS, Mikoleta, VJ, Lazarraga, Leizarraga, Voltaire, Tartas), VO ohikoa da (gehienetan adibideen erditik gora).

txien dugu, eta zaila da kontua argitzea. Litekeena da *aita gurea* bezalako esapide batzuk sortzea, gaztelaniaren sintaxia mailegatuz eta handik gehiago —ez askoz gehiago, halere— hedatzea.

Nabarmentzekoa da izen lexikalekin (ez bakarrik izenordainekin) izen osteko genitibo asko aurkitzen ditugula IOko erlatibo eta IOko *-ko* asko ditugun eremu berberetan. Badirudi toki horietan —gehien Bizkaian, gutxiago Nafarroan— hasieran independente ziren aldatetek momentu batetik aurrera elkar indartzen dutela, eta horrela maiztasuna igotzea eragiten dutela. Posible da, halaber, *-ko* atzizkiarekiko analogiak genitiboaren IOko hurrenkera sortzea. Oro har, eremu horietan, izenen modifikatzaileen posizio bezala izen ostekoa orokortzen da.

Prozesu hori ez da inoiz horrenbeste aurreratu gainerako eremuetan. Erronkaribarren, esaterako, IOko erlatiboak erabat nagusitzen ziren, IAkoak baino gehiago agertzeraino, baina erlazio-atzizkia duten modifikatzaileak izenaren aurretik doaz (genitiboarekin *aita gorria* aurkitzen dugu noizbehinka). Lapurdin, aldiz, IOko erlatiboen eta *-ko* sintagmen maiztasuna ez da oso handia, eta eskuineko genitiboak ez dira ia inoiz agertzen.

4.7 Summary and conclusions

4.7.1 The relational marker *-ko* and genitive

This chapter examined the properties of the relational marker (RM) *-ko*. The suffix derives adjectival modifiers from a wide range of phrases: adverbs and adverbial phrases, but also from determiner-less NPs. It also produces nouns from other nouns. Finally, it is also used as destinative case marker.

The main goal was to describe the word-order variation: whether the *-ko* phrase appears before or after the noun. However, since the understanding of the contexts in which the RM is used is relevant to the analysis of word order, its various functions were first described, with special focus on cases where *-ko* phrases seem to lexicalize and become more like adjectives.

The phenomenon of word order variation occurs also with the genitive, and, for the sake of completeness, it was also briefly examined.

Finally, the results of the analysis of three word-order changes—in relative clauses, relational marker and genitives—were put together. The question was whether there is any correlation between them and whether the changes in ordering might be seen as parts of the same wider phenomenon.

The relational marker is frequently referred to as ‘locative genitive’, which is misleading (it is not a case marker), but it nevertheless grasps the fact that many meanings frequently expressed with the genitive in other languages are encoded with *-ko* in Basque. Possessive constructions are in fact notorious for the diversity of relations they can convey. According to Koptjevskaja-Tamm (2002, 2004) they can be classified in two major groups: anchoring and non-anchoring relations. In the former, the modifier helps to identify the referent of the head noun (*John’s book*), while in the latter, the function of the modifier is to classify or characterize the referent (*golden ring, a girl of 17 years, a coffee cup*). Thus, possessive constructions do not only express meaning related to inalienable and alienable possession, but also nominal modification. These three categories together with adjectives can be arranged on the possession-modification scale as proposed by Nikolaeva & Spencer (2010):

- (127) (A) inalienable possession > (B) alienable possession > (C) nominal modification > (D) adjectives

This scale is useful to analyze Basque data because it helps clarify the intuition that the more prototypical adjective-like a *-ko* phrase is, the more it is likely to appear after the noun, in the position where canonical qualitative adjectives

go in Basque. As Nikolaeva & Spencer (2010) show, there are semantic similarities between the neighboring pairs on the scale, which helps explain diachronic changes and extensions a construction can undergo.

The relational marker is not the only means of expressing possession and modification relations in Basque. Anchoring relations are encoded with genitive (*Jonen etxea* ‘John’s house’) or, when the meaning is temporal or spatial, with the RM (*atzoko afaria* ‘yesterday’s dinner’). With regard to non-anchoring relations, several possibilities exist: the RM (*udako oporrak* ‘summer holidays’), N-N compounds (*talde-lana* ‘team work’), *-dun* suffix ‘having’ (*praka gorridun* ‘with red trousers’). Finally there are adjectives, which are postposed in Basque.

The various uses of the RM were classified according to the base to which the suffix is added:

- (i) Local-case-marked nominals (*etxera* ‘to the house’ > *etxerako bidea* ‘road home’).
- (ii) Instrumental-marked nominals (*zurez* ‘of wood’ > *zurezko etxea* ‘wooden house’).
- (iii) Simple and complex adverbs, and postpositions (*beti* ‘always’ > *betiko aitzakia* ‘the usual excuse’ or *literaturari buruz* ‘about literature’ > *literaturari buruzko liburua* ‘a book about literature’).
- (iv) N *-ko* phrases: bare nouns (*etxe* ‘house’ > *etxeko lana* ‘homework’).
- (v) NP *-ko* phrases: determiner-less noun phrases (*ospe handi* ‘great fame’ > *ospe handiko gizona* ‘a man of great fame’).

The base to which *-ko* attaches is adverbial in (i)-(iii), and historically adverbial in N *-ko* phrases, where, as Mitxelena (2011 [1972]) proposed, we have inessive plus the RM. Regarding NP *-ko* phrases, I propose several ways in which they could have their origin in adverbial phrases too.

The RM was studied in a corpus of 15th-20th centuries texts. All types of *-ko* modifiers are attested from early on. There are very few examples of the suffix missing in contexts where it is obligatory today, which shows that the range of its functions had been established by the oldest text. Also, the proportions of different functions did not change significantly in the time period covered here: by far the most frequent type are bare nouns (around half of all examples). Modifiers with instrumental case come second, followed by ones based on local case NPs. Other types of phrases are rather infrequent, and NP *-ko* phrases are least common.

Bare nouns followed by *-ko* are of particular interest. Since Mitxelena (2011 [1972]) it is assumed that what on the surface looks like bare noun plus the RM is rather inessive plus the RM. This would explain why the RM cannot attach directly to inessive case marker and the semantics of these kind of phrases, e.g. *etxeko* (house.RM) typically means ‘the one that is in the house’.

Lakarra (2017) proposes that the marker *-ko* comes from the root of the verb *egon* ‘be, be at’ (through the loss of the final consonant – **gon* > *go*–, and then *go* > *ko* through the Trask’s law). The source construction could have been a non-finite relative clause of the following type (it is attested in texts, and still used, though rather marginal):

- (128) *etxe-a-n* *egon leiho-a*
 house-DET-INES be window-DET
 ‘the window which is in the house’

In order to account for the contrast between common nouns which take the so called epenthetic *-e-* and proper nouns and adverbs which do not, Lakarra (2016) argues that the vowel was locative case, which then evolved into genitive. In the source construction of the relational marker we would thus have common nouns with the locative or proper nouns without it (they did not need an additional marker expressing location because of their semantics). Adverbs would also lack the case marker: they are not nominals, thus they simply could not take it. Later, an additional suffix might have appear in the construction: the inessive, as proposed by Mitxelena. However, the typical semantics of phrases with the relational marker can be in fact explained without reference to the inessive: in the source construction there was the old locative marker plus a verb with inherently locative semantics. Finally, instead of a noun or simple adverb, a more or less complex adverbial phrase could also appear in the relative clause, which explains how it is possible that *-ko* can attach to whole, sometimes complex, phrases.

Another question related to the etymology of *-ko* is how to explain the destinative meaning which the marker has on non-animate nouns: *biharko* ‘for tomorrow’ or *etxeko* ‘for the house’. Lafon (1999 [1965]) suggested that the nominal modifiers “escaped” from the noun phrase and began to be used independently (from *biharko lana* ‘tomorrow’s work’ to *biharko* ‘for tomorrow’). This explanation works well for nouns or adverbs with inherently prospective semantics, but not quite so for other phrases (such as the already mentioned *etxeko* ‘for the house’). It could be the case that the destinative sense of *-ko* emerged in situations where this meaning was natural because of the semantics of the element to which it attached, and then spread to other contexts.

An alternative explanation of this particular function of *-ko*, is related to Lakkarra's explanation of the development of the relational-marker. The point is that the same verb root (*-go-*) is also found (reduplicated) in the noun *gogo*, which meanings range from 'soul, spirit, memory' to 'wish, intention'. A noun with such meanings seems a quite adequate candidate to grammaticalize into a marker expressing goal.

Diachronically, thus, the meaning of the [NOUN-ko] construction was locative, but it seems that it has drifted away from its source and that in many cases the relationship with the inessive has become rather loose. Sometimes, [NOUN-ko] is equivalent to [NOUN-ABLATIVE-ko] or [NOUN-ADLATIVE-ko]. More importantly still, sometimes there is no locative or temporal meaning at all, as in *fedeko artikuluak* 'articles of faith', and what is expressed instead is something like 'X is related to Y'. Thus, in the case of [NOUN-ko], it appears that at the beginning we would have a typical use of *-ko* (deadverbial), but eventually the construction has moved away from it. Apart from that, in some cases, it is possible that *-ko* initially marked goal, but the suffix was then understood as relational.

NP *-ko* phrases (*bihotz oneko* 'good-hearted'), even though not very frequent, have attracted more attention than other functions of the RM. For Trask (1985) *-ko* is a derivational rather than inflectional morpheme here, with elusive but non-empty semantic content. Also, contrary to *-ko* which attaches to adverbials this derivational morpheme is not fully productive and there are rather obscure restrictions on its use.

Goenaga (2003) and de Rijk (1998 [1993]), however, proposed that these modifiers express inalienable properties and are acceptable only where there is a close relationship between the property and the referent of the noun being modified. As both scholars admitted, this formulation is not very precise and apart from prototypical modifiers accepted by all speakers, there are cases for which speakers' intuitions vary (also, they may change in the diachrony: the corpus analyzed here suggests that the range of modifiers of these type has extended). As noted by Mitxelena (2011 [1972]), NP *-ko* phrases are similar to e.g. Latin genitive of quality: they require additional element apart from the noun: *bihotz oneko* 'good-hearted' but ***bihotzeko*. Their syntax reflects the semantics: they have a noun phrase (noun plus a qualifying element), but no determination (non-anchoring relations are expressed).

Trask (1985) suggested that deadverbial *-ko* and its derivational variant (=NP *-ko* phrases) are probably related diachronically, but did not elaborate on this

idea. I have proposed several ways that this kind of modifiers could have developed:

- (i) From phrases with inessive. Drawing on a suggestion put forward by Azkarate & Altuna (1992), I have shown that it is possible to link NP-phrases to inessive-marked phrases: *prezio handitan* ‘in high prize’ easily gives *prezio handitako* ‘of high prize’. From there, through analogy, this pattern could have been extended to phrases for which no context with inessive can be proposed. Also, the form *-tako*, found in eastern and northern texts (instead of *-ko*), clearly suggests a connection with local cases, as it contains the *-ta-* plural/indefinite marker found on local cases. Eventually, though, in the northern and western dialect the suffix was reanalyzed as *-tako* and it no longer has any relationship to number.
- (ii) Analogy with *X gabeko* ‘lacking X’. From the postposition/adjective *gabe* ‘without’ *-ko* phrases can be produced with no restrictions, but it is not the case when one wants to express several other meanings which are related to it: ‘of great X’ or ‘of little X’. Thus, at least some NP-phrases could have been created in analogy to *X gabeko* in order to fill in the paradigm. In fact, the most frequent NP-phrases are *X handiko* ‘of great X’ and *X gutxiko* ‘of little X’, which could provide some support for this explanation.
- (iii) From instrumental-case-marked *X handizko* modifiers. Especially in old texts, a class of modifiers with the same meaning as NP-phrases is attested. The difference is that the adjective carries the instrumental case marker (*handizko* vs *handiko*). *-ko* phrases can be produced from nominals with the instrumental without restrictions. Thus, it is possible that some NP-phrases initially carried the instrumental, which was motivated semantically (*bihotz onez* ‘with good heart’ > *bihotz onezko* ‘of good heart’). Later, with the analogical emergence of new phrases of this type, the instrumental disappeared as it was no longer linked to an adverbial source.

Additionally, I suggested that some NP-phrases, instead of having their source in the relational function of *-ko*, come from the destinative function of the morpheme *-ko*.

Another question that has received considerable attention is whether *-ko* should be treated as derivational or rather inflectional morpheme. Assuming the idea of inflection-derivation continuum (Bybee 1985; Plank 1998), I have applied

several tests useful to distinguish more inflectional devices from more derivational ones. I have shown that relational *-ko*, found in both deadverbial and NP *-ko* phrases, is best described as inflectional: it is required by the syntax, its meaning is highly abstract (or there is no meaning at all), the meaning of the resulting modifier is compositional and regularly related to the base phrase, *-ko* is highly productive and it has no arbitrary restrictions on application (the restrictions on forming NP *-ko* phrases are semantic in nature). In sum, against e.g. Trask (1985), the properties of different kinds of relational *-ko* are very similar and the suffix found in NP *-ko* phrases is also inflectional, even though it might be seen as slightly closer to derivation in a few properties. Destinative *-ko* is also clearly inflectional. This does not mean that relational and case-marking *-ko* are similar: they are different kinds of inflection (inherent vs contextual inflection, Booij 1996).

Even though the behavior of relational *-ko* is on the whole regular and predictable, there are exceptions: *-ko* phrases that have apparently lexicalized and have become or are becoming more similar to prototypical adjectives. For instance, the meaning of a *-ko* phrase might be somewhat idiosyncratic (e.g. *etxeko* ‘house-RM’ in the context of food, can also mean ‘prepared as at home’). Also, the relationship of many *-zko* phrases to their base (nominals with instrumental case) is not exactly clear: it seems that *-zko* phrases gained some independence and are treated as underived. The slow movement of some *-ko* phrases towards adjectives —along the possession-modification scale mentioned earlier—, can also be observed with respect to the possibility of having comparative and superlative forms and combining with degree modifiers. Many *-ko* phrases have clearly acquired these properties, but examples of that are not very frequent in old texts. For instance, *-egi* ‘too much’ is not attested with *-ko* phrases till the 19th century; comparatives appear already in the 16th century.

Another aspect of lexicalization of *-ko* phrases can be observed in the word order: they are nowadays predominantly prenominal, but in earlier periods the postnominal placement was quite common. It is important to bear in mind that prototypical adjectives are postnominal in Basque.

I have identified several factors which are relevant to the order of *-ko* phrases and nouns. To begin with, phrases which express anchoring relations almost never appear to the right of a noun. On the contrary, those which refer to non-anchoring ones are likely to take the postnominal position. Not all of them do, though. Some *-ko* phrases, mostly those frequently used, lexicalize and become more like (prototypical) adjectives. Thus, the word-order change in the use of the

RM was not generalized, but rather happened in a piecemeal fashion, word-by-word. There are also differences between areas of the Basque Country: the postnominal *-ko* phrases were most common in western regions and its frequency decreased eastwards.

Both variants, prenominal and postnominal, appear already in the oldest texts (and also in medieval people- and place-names). The question is thus whether we can determine which of them is older. The simplest explanation is that postnominal modifiers emerged as some of the *-ko* phrases started to take up more features of adjectives and eventually started to behave as them, which included the position with reference to the noun.

Postnominal *-ko* phrases were still common in the 19th century. Nowadays, phrases with *-ko* are very infrequently found after the noun. Thus, the disappearance of the postnominal variant happened later than in the case of relative clauses. The reasons might have been to some extent similar, though: standardization and regularization of the language and the wish to mark linguistic distance from the surrounding languages.

The variation in constituent order was also briefly described for the genitive. Postnominal genitive is much less common than postnominal relational marker. Most usual in this position are pronouns, and the most common phrase is *aita gurea* ‘our father’ (in prayer). With reference to geographic distribution of *aita gurea* vs *gure aita*, the prenominal variant is found in northern regions, while the postnominal one is common in western and southern areas. It seems that the word order in this phrase corresponds quite well to what we have in the surrounding Romance languages: Spanish has *padre nuestro* (postnominal genitive), while French and Gascon opt for the prenominal genitive. Apart from that, in the same areas where postnominal pronouns were common (especially in Biscaya and Alava), lexical genitives seem to have spread to some extent to the postnominal position: they are never very common, though quite well attested in various western texts. On the whole, the easiest explanation for the postnominal genitive is that it emerged through language contact in a few commonly used phrases and from then in spread to some extent, but nevertheless always remained limited and marked.⁴⁰

⁴⁰ Interestingly, among the cases of word order change caused by language contact studied in Matras (2007), the most frequent case were changes in possessive constructions. Matras (2007: 60) argues that in general borrowing is easier when nominal syntax is concerned, and in particular possessive constructions (but also adjectives): “This is understandable, given the fact that a change in the position of possessor and possessed does not affect the position of the verb and so it leaved the organization of the predication intact”.

Finally, with reference to the relational marker, several remaining questions and ideas for further research worth mentioning are the following:

- (i) The competition between the various ways of conveying non-anchoring relations in Basque (genitive, *-ko*, different kinds of composition). These issues were treated for the modern language, but not in a diachronic perspective. For example, considering the RM and genitive, in areas of the grammar where they compete, what seems to be the direction: the RM overtaking roles of the genitive or rather the other way round?
- (ii) The diachrony of the different suffixes expressing goal and related meanings.
- (iii) A corpus study of the modern use of the suffix *-ko* could be interesting, for example with reference to the semantics of NP-modifiers.
- (iv) The word order in modern spoken language might be worth looking at.
- (v) It could be interesting to compare the word order variation in Romance adjectives to what happens in Basque.

4.7.2 Order of modifiers and head in the noun phrase

In this thesis I have analyzed three phenomena related to the word order: the ordering of head and relative clause, *-ko* phrases and genitives. All of them tend to be mentioned together suggesting that there is some relationship between them. On the whole, the analysis of texts suggests that they are rather independent phenomena, but in certain regions they might have concurred and initiated a more general change in the ordering of elements inside nominal phrase. This process was never fully accomplished and the postnominal orders in all three constructions have to be labeled as rather unsuccessful.

I have pointed out to different factors which influenced word order in these constructions. In relative clauses these were especially the arguments relativized, but text genre and register were also relevant. In the placement of *-ko* phrases, other factors seem important: the semantics of the modifier (anchoring vs non-anchoring), and processes of lexicalization as adjectives of some of the modifiers. As for genitives, there is less data available, and the only interesting difference is the one between pronominal and lexical genitives.

When the proportion of postnominal RC and RM and the presence or absence of postnominal genitive is compared, texts fall into three groups. Roncalese texts are furthest away from others: they have an extremely high proportion of post-

nominal RCs and very few postnominal phrases with the RM. The second group consists of texts where the postnominal *-ko* phrases are very common, relative clauses behave rather erratically (very frequent in some authors, but almost absent of in others), and postnominal genitives are also relatively usual (also with full nouns). We find Biscayan, Guipuscoan, Navarrese and Alavan texts there. The last class groups texts where modifiers with the relational suffix appear usually right to the noun and postnominal relative clauses are commonly found, though usually with not very high frequencies. These are Labourdian and Souletin texts, on the one hand, and four southern texts: three mid-18th-19th century texts, but also, quite surprisingly, the oldest source for the study of Biscayan, *Refranes y sentencias*.

Put differently, there is no simple correlation between the occurrence of the different kinds of postnominal modifiers. There are texts with: (1) high frequency of postnominal RCs and low frequency of postnominal RM (Roncalese, several Northern and Eastern texts), (2) low frequency of postnominal RCs and high frequency of postnominal RM (several southern texts), (3) low frequency of postnominal RCs and low frequency of postnominal RM (some Northern texts, and the newest in the south), and (4) high frequency of postnominal RCs and high frequency of postnominal RM (some Biscayan and Navarrese texts).

With reference to this last group—where we also find postnominal genitives, also with full nouns—, it might be reasonable to talk of a more generalized change in the word order. It might be the case that in these areas the different constructions influenced each other, and, initially independent processes jointly contributed to a reorganization inside the nominal phrase. Namely, a new—postnominal— position became available for all nominal modifiers. It could be argued that having all nominal modifiers in the same position with reference to head would ease processing. This could have been an important step in syntactic change if the process had continued and the prenominal modifiers had disappeared. Word order change often happens in a chain-like fashion with one construction causing change in some other, which in turn might be a reason for a further adjustment of the ordering (Harris & Campbell 1995; Harris 2000). However, also in these areas the process of word order change was aborted, and it had no further consequences as the prenominal one was eventually restored. First to (almost completely) disappear were postnominal relative clauses (starting from mid-18th century) and later (19th/20th century) the same happened with postnominal *-ko* phrases. Both are not unheard of nowadays (postnominal RCs remain an option in some dialects), but definitely marginal.

5 The diachrony of *bait-*

- 5.1 Introduction
 - 5.2 Dialectal extension of the marker *bait-*
 - 5.3 *bait-* with another element
 - 5.3.1 Adverbial clauses
 - 5.3.2 Relative clauses with relative pronouns
 - 5.3.3 Correlatives and free relatives
 - 5.3.4 Basque and Romance correlatives
 - 5.4 *bait-* only clauses
 - 5.4.1 Relative clauses
 - 5.4.2 Non-restrictive relative clauses
 - 5.4.3 Reason clauses
 - 5.4.4 Complement clauses
 - 5.4.5 Result clauses
 - 5.4.6 Discourse
 - 5.5 Other uses of *bait-*
 - 5.5.1 Instead of *ba-*
 - 5.5.2 Exclamatives
 - 5.5.3 Indefinite pronouns
 - 5.5.4 Temporal conjunction in Soule
 - 5.5.5 Toponyms in *-bait*
 - 5.5.6 Prefix *albait-*
 - 5.5.7 Particle *albait*
 - 5.5.8 Biscayan *bailitzan*
 - 5.6 Diachronic changes in the use of *bait-*
 - 5.6.1 Conjunction/relative pronoun vs *bait-* only
 - 5.6.2 *bait-* with another element
 - 5.6.3 *bait-* only clauses
 - 5.7 Grammaticalization of *bait-*
 - 5.7.1 Etymology of *bai*
 - 5.7.2 Functions of *bai*
 - 5.7.3 The development of *bait-* subordination marker
 - 5.8 Conclusions
-

5.1 Introduction

According to Lafon (1999 [1966]: 667), “[l]a particule *bait* est un des éléments morphologiques et syntaxiques les plus curieux que le basque possède”. What is especially interesting about this morpheme is that it is one of very few grammatical prefixes in Basque. It has many functions with unclear diachronic relations between each other. Thus, the main goal of this part of the thesis is to analyze a corpus of old Basque texts, describe the functions of *bait-*, and try to establish diachronic relations between them. Furthermore, the study addresses the question of the grammaticalization of *bait-* and, in particular, its relations with *bai* ‘yes’.

The marker *bait-* has been treated mostly from a synchronic point of view, and most extensively by Oyharçabal (1987). The only issue related to its history that has been studied (most importantly in Lafon 1999 [1966]) is whether and how it can be related to the affirmative particle *bai* ‘yes’.

The prefix *bait-* behaves like a proclitic (Oyharçabal 1987: 257). For simplicity, though, I will call it “prefix”. No other morpheme can go between *bait-* and the verb. If a particle –e.g. the hearsay particle *omen*– is used, it has to be placed before *bait-*: e.g. *ikusi omen baitu* ‘because she apparently has seen’ (Oyharçabal 1987: 259). Negation also precedes *bait-* and provokes devoicing of the initial consonant of the prefix, which is sometimes reflected in writing, e.g. *ezpaikara* = *ez* + *bait-* + *gara*. Thus, with reference to negation and other particles, *bait-* behaves similarly to the conditional prefix *ba-*.

The prefix *bait-* can attach to any independent finite verb: it cannot appear on imperatives, verbs carrying the interrogative suffix and hypothetical verb forms, unless suffixed with *-ke* (Oyharçabal 1987: 257). Hypothetical forms with *bait-* are attested in old texts, but only when *bait-* was used instead of *ba-* or in the form of the prefix *albait-*.

Several phonological changes occur between the final occlusive of the prefix and the first consonant of the verb:

- *-t* + *d-/g-* = *-t/-k-* (*baitira*, *baikara*)
- *-t* + *z-* = *-tz-* (*baitzen*)
- *-t* + *n-/l-/h-* = *-n-/l-/h-* (*bainaiz*, *bailira*, *baihaiz*)

Additionally, in Souletin the prefix has the form *beit-* and it is sometimes reduced to *be-* before *n*, *h* and *l*.

The morpheme *bait-* is usually described as a subordinating device. Indeed, it is found most often in undoubtedly subordinate clauses and is incompatible with other markers of subordination (*-en*, *-la*) or with the prefix *ba-*. Oyharçabal (1987: 266-268) gives several arguments which show that *bait-* is a subordinator. First, coordinating elements are not compatible with another coordinating morpheme; *bait-*, however, can be used with *eta* ‘and’:

- (1) *Etxe-an egon zen eri bait-zen eta haren lan-a*
 house-INES be AUX.PST.3SG ill bait-be.PST.3SG and his work-DET
beste-ek egin bait-zetaketen
 other-ERG.PL make bait-can.PST.3PL>1SG

‘He was at home because he was ill and because his work could be done by others.’

The second test is based on the observation that coordinated clause cannot contain an anaphoric element referent of which is in the clause that follows it (2-b), but a subordinate clause can (2-a):

- (2) a. [eri bait-zen], Piarres etxe-an gelditu zen
 ill bait-be.PST.3SG Piarres house-INES stay AUX.PST.3SG
 ‘Since he_i was ill, Piarres_i stayed home.’
- b. *eritu zen eta Piarres etxean gelditu zen
 get.ill AUX.PST.3SG and Piarres house-INES stay AUX.PST.3SG
 ‘He_i got ill and Piarres_i stayed at home’

Oyharçabal (1987) concludes that with respect to the properties of subordination modern *bait-* behaves in the same way as the undoubtedly subordinating morpheme *-(e)n*.

However, *bait-* is occasionally found in independent clauses as well, especially in older texts. While distinguishing between subordinate and independent clauses in the modern Basque does not cause difficulties, using these concepts with reference to historical data can be somewhat problematic, as the usual tests useful to distinguish subordinate and independent clauses cannot be applied. Because of that, when analyzing historical data it would be more accurate to talk about sequences of clauses. I will nevertheless use terms “subordinate” and “main clause” for simplicity, even though the exact status of *bait-* clauses is not always clear.

The marker *bait-* is found in a wide array of constructions, but its major uses can be divided into two classes (figures 5.1 and 5.2). The classification I present here is roughly based on Oyharçabal (1987). First, the prefix *bait-* is employed together with several clause-initial elements: conjunctions in adverbial clauses or with pronouns in relative clauses. Second, it can be used on its own (i.e. without any conjunction or pronoun) in relative, reason and complement clauses, and with what I will call a “discourse” function.

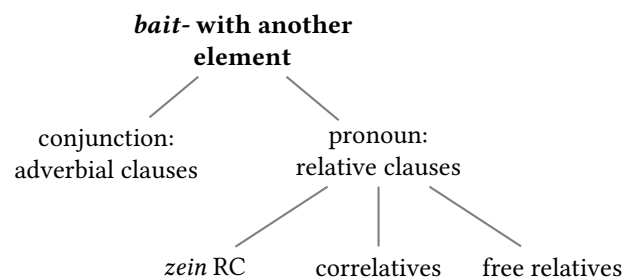

Figure 5.1. Functions of *bait-* in clauses where another element is present.

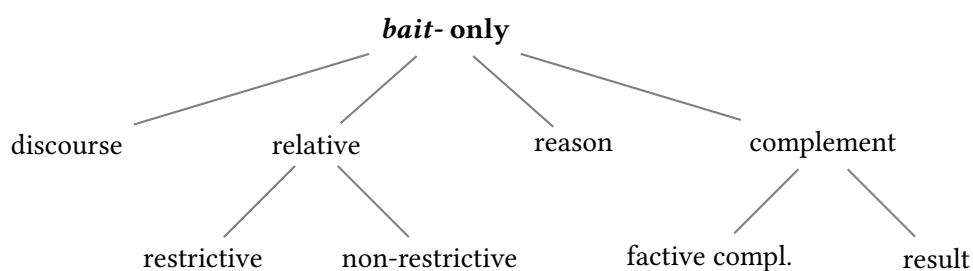

Figure 5.2. Functions of *bait-* in clauses where no other subordinating element is present (“*bait-* only” clauses).

Functions of *bait-* were studied in a corpus consisting of 25 texts written between the 16th and 19th centuries, which cover the eastern and northern regions of the Basque Country: Navarre, the Valley of Roncal, Labourd, Low Navarre and Soule. These are the areas where the prefix was or is extensively used, elsewhere it is only scarcely attested. Around 4700 examples with *bait-* were analyzed. The historic data was compared to several 20th-century texts (around 1000 examples in total): the majority of examples comes from newspaper articles (1990-2000), the rest from a novel and a collection of plays. The texts in the corpus are thus the following:

- (i) 16th century: Etxep, Leiz (*San Mateo, Apokalipsea*).
- (ii) 17th century. First half of the century: Mat, BerD, EtxZib (*Manual*), Haranb (*Debozino eskuarra*), Ax (chapters I-XV). Second half of the century: Harizm (*Ama birjinaren ofizioa*), Aranbill (*Jesu Kristoren Imitazionea*), Tartas (*Onsa hilzeko bidia*), Gaszar (*Egia katolikak*), Belap (*Katexima labürra*), Argaiñ (*Deboten brebiarioa*), Pouvr (*Filotea* chapters 1-14 and *Imitazionea* chapters 1-13).
- (iii) 18th century: Oloroe, Harand (*San Mateo*), Mst (*Jesü-Kristen imitazionia*, 1st and 3rd book), Lizarg (*Zenbait sanduen biziak asteaz datozinak*, first 35 chapters).
- (iv) 19th century. First half of the century: Hualde (*San Mateo*), Intxpe (*Apokalipsia, Iturriagaren Solastaldiak*), Laphitz (*Bi Saindu Heskualdunen Bizia*). Second half of the century: Arbelb (*Igandea edo Jaunaren eguna*), Adema (*Eskualdun pelegriaren bidaltzailea*).
- (v) 20th century: JEtkep (*Mendekoste gereziak*), Larz (selected plays, 1930-1960), Herria (a selection of press articles).

Chapter is organized as follows. First (section 5.2), the dialectal extension of the marker is briefly discussed with reference to modern varieties and also the

situation found in old texts. The two main classes of *bait*- clauses (with another element or *bait*- only) are discussed in sections 5.3 and 5.4, respectively. The prefix has some other minor functions, which are mentioned in section 5.5. Changes in the use of the marker observed in the corpus are described in 5.6. The last part of the chapter (section 5.7) is concerned with the question of how the marker grammaticalized.

5.2 Dialectal extension of the marker *bait-*

Nowadays, the prefix *bait-* is used in eastern and northern dialects of Basque. Prince Bonaparte listed the use of *bait-* (in contexts such as *ceren ona baita* ‘because it is good’) as one of features which distinguish High Navarrese from Guipuscoan (Irizar 1981). According to Zuazo (2014), relative *bait-* is characteristic of some eastern dialects. The reason *bait-* is used further to the west than relative *bait-*.¹ In the Academy’s linguistic atlas (Euskaltzaindia 2016, maps 1794 and 1795) the extension of two functions of *bait-* is represented: expressing reason (as in *She didn’t marry John because he was rich, but because she loved him*) and explanation (as in *I don’t know if he’s still alive for I haven’t seen him in a lot of time*). It appears that explanation is more commonly encoded with *bait-* than cause: the latter is found only in eastern dialects, but the former is also in use in some parts of Guipuscoa and Navarre.

However, old occidental and central texts contain several examples of *bait-*. This suggests that the morpheme was once common to all the dialects, but was then lost in the western and some central varieties (Lakarra 1996: 191). Especially important are three examples with *bait-* from *Refranes y sentencias*, the most important source of information on Old Biscayan (3). All of them are correlative constructions, with *zelan* ‘how’ in the first clause and manner demonstrative in the second clause. What is distinctive about the Biscayan use of the marker, is its form: *baist-*, with an *-s-*, which is not attested in other dialects.²

- (3) a. Zelan-go-a *bais-ta* ame-a alan-go-a oi da
 how-RM-DET bait-be.3SG mother-DET this.way-RM-DET usually be.3SG
 alabe-a
 daughter-DET
 ‘Such mother, such daughter’ (*Cual suele ser la madre tal suele ser la hija*) (RS)
- b. Zelan *baista* oiala alakoa mendela (*Cual es el paño, tal es el orillo*) (RS)
- c. Zelan *bainabil* janzirik, alan otza daukat nik (*Así como ando vestido de aquella suerte tengo yo el frío*) (RS)

¹ Zuazo (2014: 238): “Barruan daude Betteri eta Tolosaldea. Goierriko ekialdean ere ezaguna da, Ordizia eta Zaldibia bitartean. Nafarroari dagokionez, Etxarri Aranatzan dago muga; Burundán arrotza da”.

² Lafon (1999 [1966]) notes that Gavel, in his grammar of the Souletin dialect (Gavel 1929), includes the form *nuzpaizt* ‘sometime’, a variant of *noizbait*, which could be related to the Biscayan forms in *-baist*. *OEH* lists *nuizpai(z)t* as one of the Souletin variants of the pronoun and provides one 20th-century example of it.

Whatever the explanation of this *-s-*,³ it also sometimes appears on indefinite pronouns: *selambayst* in Mikoleta (1653), *zerbaist*, *nozbaist*, *zertxubaist* in Sarria (18th-19th centuries), and in some 19th-century western texts.⁴

There is also an example of *bait-* in an adverbial clause with *zerren* (the occidental variant of *zeren* ‘because’) in a Biscayan catechism written by Kapanaga (1656):

- (4) a. Ni beccatariau confesseetan nachacho iaungoico gustiz poderosoari, Andrane Maria veti virgineari, Iandone Michael arcangeleari, Iandone Batisteari, Aprostu santuay, Iandone Periagaz san Pablori, eta osterancean ceruan direan santu guztiay, eta çuri ayta espiritualorri, cerren bay neguian pecatu grabemente penssamentuagaz, verbeagaz, obreagaz.
- cerren *bay neguian* pecatu grabemente
because bai make.PST.3SG>3SG sin heavily
penssamentu-a-gaz, verbe-a-gaz, obre-a-gaz
thought-DET-COM word-DET-COM deed-DET-COM
- ‘... because I heavily sinned in thought, word, deed’ (Kap)
- b. Yo pecador me confieso â Dios todopoderosso, y â la viena venturada siempre Virgen Maria, y al biena venturado san Miguel arcangel, â san Iuan bauptista â los biena venturados apóstoles San Pedro, y San Pablo, y a todos los santos, y â vos padre, *que peque* grauemête, con el pensamiento palabra y obra (Spanish text)

According to *OEH* (s.v. *bait-*), this example is dubious, but it is difficult to interpret it differently. Since the verb is first person singular, it starts with an *n-* and, in consequence, the prefix loses its final *-t*. Thus, in principle, the word *bai* could be the affirmative particle and not the subordination marker. However, the affirmative *bai* makes not much sense in this context unless it could be interpreted as emphatic in the following way: ... *zerren bai, negian pekatu* ‘because yes, I sinned’. In the Spanish text there is a subordinate clause with *que* (complement or cause), compare also another 17th-century version of this text (5).

- (5) pecatu eguin dod-ala pensamientu-egas
sin make AUX.1SG>3SG-COMPL thought-COM
- ‘that I sinned with thought...’ (VJ)

³ The sibilant has been explained in two ways. Lafon (1999 [1966]: 683) proposes that it might be instrumental: “*Baist* provient peut-être de *baizt*, dont la siffiante pourrait être l’indice de l’instrumental, qui s’ajoute a plusieurs adverbes”. The second one was put forward by Etxepare (2001: endnote 16), who, as he himself admits without much conviction, proposed that *baist-* could come from *bai ez eta* (*ez* could also be present in *baizik* < *bai-ez-ik* or *baizen* < *bai-ez-en*, Lafon 1999 [1957]). See section 5.7.3.3 for an argument in favor of negation.

⁴ *OEH* (s.v. *zerbait*): “Hay además *zerbaist* en el Uriarte de CatArrig (83) y BulaAl (20), en CatLlo (57) y en algunos ejs. de E.M Azcue (junto a *zerbaizt*)”.

In Guipuscoan texts *bait-* is rather infrequent, but there are a few examples. The oldest is from the 16th century:

- (6) Guipuzcoa herrira / Non yçango *baita* beti becela buru / Nobleza guztiaren aniz estimatua (BretKant)

The prefix in *zein* relative clauses is also found in the mid-18th century in a administrative document from Eibar (7). These examples are quite interesting because the prefix *bait-*, rather than a productive device, seems to be a fossilized morpheme. The prefix always appears in the same construction (*zein* relative clause), and always with the third person singular of *izan* ‘be’.⁵ Moreover, in most examples from the text, the relative clause is not built correctly, as if the person who wrote the text did not know the construction very well. More specifically, in (7-a)-(7-c), the verb with *bait-* is not even necessary (there is another verb in the clause). As a result, or the whole sequence *zeina baita* seems to be a fossilized chunk: rather than meaning ‘which is’ (as it would if *bait-* was productive), it marks subordination as a whole. This might suggest that the *zein* RC was not entirely productive and also that *bait-* was not commonly used in the language variety used by the author of the text.

- (7) a. Jaunac, en resumidas quantas, onec esan gura dabena da ze est[ei]la izan inor bere atrebiduba da adelantauba elejizera alcateric personaric seina *baita* espada persona onrrauba, ydalgua, aberaza da erraizac daucasana, da guison abonauba da oficio charric estaucana. (EibarOrd)

sein-a *bai-ta* es-pa-da persona onrrauba
which-DET bait-be.3SG NEG-COND-be.3SG person honest.DET
‘who is not an honest person’

- b. *baita* ber[e] [gal]du estitian gueure ama provinciakuan fueruac, seina *bait[a]* [con]beni jacusan gueure libertaderaco da pechupian es egotec. (EibarOrd)

sein-a *bai-[ta]* [con]beni jacus-an gueure
which-DET bait-be.3SG be.good AUX.3PL>1PL-SUB our
libertade-raco
freedom-DEST
‘which are good for our liberty’

- c. *Baita* bere, estaychala permitidu justiciac arzia da usaz[ia] [taba]cua esaten deuzena rapè Franciacua, ceina *baita* dagan debecauta gueure

⁵ In the text there is also an example of the *zein* RC with the subordinator *-en*: *aitta bere Justticiac procurau Daichala, obserbau eraguitia gordecia falttabaga Correxidore Jaunac emoeban auttuba Arratteco fiestten gainian, baittabere Provinciaco Decrettuan gainian seinettan Conttenizendan debecacia Cazia, etta Pesquia Multta andichen gainian, da presentte euqui dayela astubaga.*

erregueganic, bosteun ducaten multiaren azpichan da estableciduta dagozan penen beian, da izateco onelacuac desterraubac errichonetatic (EibarOrd)

- d. Baita bere, justicia-jaunac probinciaco erri gustietacuac bialdu daychela urtebarrico ylian, ceina *baita* ustarrilian, urte gustietacuan, testimonio originala errico contu municipaletacua Gastelaco conseju errialera (EibarOrd)

Furthermore, there are two examples in the catechism by Ubillos (8), who was nevertheless a highly-educated author and his writing might be influenced by other varieties. Also the plays by Munibe contain a few occurrences; in most clauses *bait-* appears to express reason, but there are also a few more obscure examples, where *bait-* could rather be reinforcing affirmation. Kardaberaz also has a handful of examples.

- (8) a. Ba-dira, liburuak eskribiturik utzi zituen Profetak ere, nola *baitira* Isaias, Jeremias, ta beste onelako batzuek. (Ub)
 b. Hauk bi Mandamentura biltzen dituk laburki, zeñak gogoan har ahal *baitatzakek* errazki.
- (9) a. Sekulako ikaturik / Nago ikusi dedanaz; / Ez *bait du* iñork sinistuko Bakarrik nere esanaz. (Munibe)
 b. Andre eder au aur onen / Ama andre izanik, / Jaio zanean bezela / Dago, orregatik. / Ai, aur ederra!... / Zer miraria! / Ama izanik, dontzella / *Bait da* garbia. / Ai, aur ederra!...
 c. Aur eder onen aita / Ez da gizona; / Da espiritu garbi bat, / Da Jaungoikua. / Ai, aur ederra!... / Argatik bada, / Mirari aiñ andi au / Gertatu *bait da*. / Ai, aur ederra!...
 d. Ala ere Aitagana / Biurtu bearko dezu. / Ta artalde maite ori / Utzi naiko ez dezu; / Baña zure amoreak / Asmatuko *bait du* / Nola, joanagatik, / Aiekiñ gelditu.

In the 19th the prefix also appears occasionally (e.g. in Iztueta or Iturriaga) and in the 20th it is quite common, especially to mark reason. It seems thus that in Guipuscoa *bait-* did not disappear altogether, but became frequent when the reason meaning developed. Its reappearance on the 20th century might also be due to influences of eastern varieties where the marker was always very common.

5.3 *bait-* with another element

This section discusses the first type of *bait-* clauses: constructions where the verbal marker co-occurs with a clause-initial conjunction or pronoun which determines the meaning of the clause. Adverbial, relative and correlative clauses are distinguished.

It is important to note that *bait-* is not the only marker that can be used in several subordinate constructions discussed in this chapter: adverbial clauses and relative clauses with relative pronouns. In the dialects where *bait-* is used, the same construction might be found with *bait-* (10-a), but also with *-en* (10-b) and with zero (10-c):

- (10) a. Ez-tut ia-ten, zeren erran *bai-teraut*
 NEG-AUX.1SG>3SG eat-IPFV because say bait-AUX.3SG>3SG<1SG
 Iainko-a-k, baldin ia-ten ba-dut, benturaz hill-en
 god-DET-ERG if eat-IPFV COND-AUX.1SG>3SG maybe die-FUT
 naiz-ela
 AUX.1SG-COMP
 ‘I don’t eat because God told me that if I eat I might die.’ (Ax)
- b. iduritu-rik ezen zeren *zare-n* giristino (...) hargatik beragatik
 seem-PART that because be.2SG-SUB christian because.of.that
 ere, salbatu-ko zare-la
 PTCL save-FUT AUX.2SG-COMP
 ‘thinking that, because you are Christian, you will be saved because of that’ (Ax)
- c. zeren berdin *ez-tugu* deus-en eskas-ik,
 because equally NEG-have.1PL>3SG nothing-GEN lack-PART
 ez-tugu egun hautan eske-an ibil-tze-ko
 NEG-have.1PL>3SG day this asking-INES walk-NMLZ-DEST
 peril-ik
 danger-PART
 ‘because we do not lack anything, we do not have to ask on this day’
 (Ax)

the frequency of each option varies. For example, in clauses with *zeren* ‘because’, Leizarraga usually used *bait-*, only sometimes *-en*, but never zero. Axular, illustrated in the examples above, used *bait-* in more or less half of cases, slightly less frequent are clauses with no marker on the verb and there are only few examples of *-en*.

In varieties which do not employ *bait-*, the same (or similar) constructions are found, but the verb carries *-en* or no subordinator at all, as can be seen in the following examples from the western dialects:

- (11) a. doncella bat-eq, ceñ-a-ri derecha-n Silvia
 lady one-ERG which-DET-DAT call.3SG<3SG-SUB Silvia
 ‘a lady which was called Silvia’ (Laz)
- b. odio edo gaitzerizte-ren bat, zeñ-a (...) da pekatu
 hatred or hatred-GEN one which-DET be.3SG sin
 ‘hatred, which is sin’ (OA)
- c. Seu-c edo daucas<u> begui-etan odehy-ac, serren ni-c
 you-ERG or have.2SG>3SG eye-INES.PL cloud-PL because I-ERG
dacust argui-ric çeru-a
 see.1SG>3SG clear-PART sky-DET
 ‘You must having clouds in the eyes, because I see the sky clear’ (Mikol)

On the other hand, most of the clause types in which *bait-* occurs can be formed in another way with the same or similar meaning. For example, complement clauses are usually formed with *-la*, but *bait-* can also be used with a limited group of predicates. Also, there are several ways to express reason, most frequent (apart from clauses with *bait-*) is the suffix *-lako* (but also *-enez* ‘since’ and other minor constructions).

5.3.1 Adverbial clauses

There are three types of adverbial constructions with *bait-*: reason, manner and result clauses.

Reason clauses are usually formed with *zeren* ‘because’ (sometimes *zerengatik*), and less frequently with *zergatik* ‘because’ or *nola* ‘how (since)’. The conjunctions *zeren* and *zergatik* can be used to respond to ‘why’ questions (12). The subordinate clause can follow (13) or precede (14) the matrix clause (except for *nola* which usually comes first, (15) and (16)).

- (12) Ceren errazqui barka-tcen *bai-tira*
 because easily forgive-IPFV bait-AUX.3PL
 ‘(Why some sins are called venial?) Because they are forgiven easily.’ (Mat)
- (13) Erra-ten da mortale-a, zeren ill-zen *bai-tu* arima
 say-IPFV AUX.3SG mortal-DET because kill-IPFV bait-AUX.3SG>3SG soul
 ‘It is called mortal because it kills the soul.’ (BerD)

- (14) *zeren ez-pait-zuten erro-rik, eiarthu izan dirade*
 because NEG-bait-AUX.PST.3PL>3SG root-PART, dry AUX AUX.3PL
 ‘Since they had no roots, they dried.’ (LeizTest)
- (15) *Eta nola esposo-a-k ethor-te-ra beran-zen*
 and since husband-DET-ERG come-NMLZ-ADL late-IPFV
bait-zuen, guzi-ak logale zitezen, eta lo-a-k
 bait-AUX.PST.3SG>3SG all-PL sleepy become.PST.3PL and sleep-DET-ERG
har zitzan.
 take AUX.PST.3SG>3SG
 ‘And since the husband was late, all got sleepy and fell asleep.’ (LeizTest)
- (16) *Ditxa on-a-k, nola bai-ta bera itsu, hari*
 luck good-DET-ERG since bait-be.3SG it blind DEM.DAT
darraizko-n-ak itsu-tzen ditu.
 follow.3SG<3SG-SUB-PL make.blind-IPFV AUX.3SG>3PL
 ‘Good luck, since it is blind, makes blind those who follow it’ (Oih)

Apart from being used in reason clauses, *nola* ‘how’ also appears in manner clauses. Here, the *bait-* clause usually follows the matrix one:

- (17) *Eta kita ietzaguk gure zorr-ak, nola gu-k ere gure*
 and forgive AUX.IMP.2SG>3PL<1PL our debt-PL how we-ERG also our
zordun-ei kita-tzen bai-trauegu.
 debtor-DAT.PL forgive-IPFV bait-AUX.1PL>2SG<3PL
 ‘And forgive us our debts, as we forgive our debtors.’ (LeizTest)
- (18) *Zeren halatan, ez lizateke euskara hain labur, eskas eta ez hertsia, nola mun-*
duak uste baitu, eta baitaduka, dela. (Ax)
- (19) *Bigarrena bear du sinestatu fedesko gauzak, eta konfesatu Kristo gure Jau-*
naren legea, nola Eliza onetako Artzaiek, eta predikazallek erakusten bai-
tigute. (BerD)

Finally, *bait-* is also employed in result clauses. In the first clause there is an expression such as *hain ...* ‘such a ...’ (20) or *hainbat ...* ‘so much ...’ and the subordinate clause is introduced by *non* ‘where’ or *ezen* ‘that’. Expressions like *halako manieraz non/ezen, halako moldez non/ezen* ‘in such a manner that’ (21) are also frequent.

- (20) *Hain kolpe idorr-a nun gaixo-a-k begi bat galdu*
 so blow strong-DET where poor-DET-ERG eye one lose
bai-tu!
 bait-AUX.3SG>3SG
 ‘such a strong blow that the poor guy lost an eye!’ (Herria)

- (21) eta senda zezan hura, hala-ko manera-z non itsu eta
 and heal AUX.PST.3SG>3SG he such-RM manner-INS where blind and
 mutu zen-a minzo *bait-zen* eta ikus-ten
 numb be.PST.3SG.SUB-DET talk bait-AUX.PST.3SG and see-IPFV
bait-zuen
 bait-AUX.PST.3SG>3SG
 ‘end he healed him, in such a way that the blind and numb talked and saw’
 (LeizTest)

5.3.2 Relative clauses with relative pronouns

The marker *bait-* also appears in relative clauses introduced by a relative pronoun. The pronoun *zein* ‘which’ is most frequent in the this function, but other pronouns are also sometimes found (e.g. *non* ‘where’, *nor* ‘who’):

- (22) hainitz profeta falso, zein-ek enganatu-ko *bai-dituzte* hainitz
 many prophet false which-ERG cheat-FUT bait-AUX.3PL>3PL many
 presuna
 person
 ‘many false prophets, who will cheat a lot of people’ (Harand)
- (23) aitafamilia bat, zein-ek landa *bait-zezan* mahasti bat
 landowner one which-ERG plant bait-AUX.PST.3SG>3SG vineyard one
 ‘a landowner who planted a vineyard’ (LeizTest)
- (24) desertu-ra, non bizitu *bai-ze* denbora zati bat-es sollik
 desert-ALL where live bait-AUX.PST.3SG time piece one-INS only
 Jangoiko-a-reki
 god-DET-COM
 ‘to the desert, where he lived for a time just with the God’ (Lizarg)

These constructions were discussed in more detail in the first part of the thesis (sections 2.5 and 3.2).

5.3.3 Correlatives and free relatives

5.3.3.1 Correlatives

The correlative construction consists of two clauses. In the first one there is an interrogative pronoun and *bait-* on the verb, and the second is introduced by a demonstrative pronoun co-referential with the interrogative pronoun:

- (25) Nor-i ere pot egin-en *bai-traukat*, hura da
 who-DAT PTCL kiss make-FUT bait-AUX.1SG>3SG<3SG this be.3SG
 ‘Whomever I will kiss, he is the one.’ (LeizTest)

The demonstrative is sometimes absent, as in (26), but its referent is then usually indexed on the finite verb. There are, however, examples where there is neither demonstrative nor indexation, as in (27).

- (26) *nor-k ere utzi-ren bait-tu bere emazte-a, adulterio egin*
 who-ERG PTCL leave-FUT bait-AUX.3SG>3SG his wife-DET adultery do
erazi-ten drauka-la
 cause-IPFV AUX.3SG>3SG<3SG-COMP

‘Whoever abandons his wife, cause her to commit adultery’ (LeizTest)

- (27) *norat ni ioa-iten bait-naiz, zuek ezin zatozkete*
 where I go-IPFV bait-AUX.1SG you cannot come.POT.2PL

‘You cannot go where I go’ (LeizTest)

Correlatives can have generic (‘whoever’, ‘all that’) or specific (‘the one that’) reading. In (28), the referent, as inferred from the sense of the poem, is specific:

- (28) *Ni-k nor-gatik pena bait-tut, hark ene*
 I-ERG who-because.of pain bait-have.1SG>3SG DEM.ERG I.GEN
ez-tu axol-ik.
 NEG-have.3SG>3SG care-PART

‘The one because of which I suffer, does not care of me.’ (Etxep)

Example (25) above also seems to be specific. Another example is given by Oyharcabal (1987: 281):

- (29) [*nor ere bait-tago ni-tan*] (eta ni hartan) eta harek ausarki
 who PTCL bait-be.3SG I-INES and I in.him and he.ERG abundantly
ekar-tzen du fruitu
 bring-IPFV AUX.3SG>3SG fruit

‘the one that is inside me (and me in him), he brings fruit abundantly’ (L. Léon)

It seems that generic reading is more common than the specific one, but the difference specific-universal is rather subtle and most examples are ambiguous outside of the context, and even when put in context, both readings are often possible. For instance, (27) seems to allow both interpretations: “you cannot go wherever I will go” or “you cannot go to the place I will go”.

In most examples the interrogative pronoun is followed by the emphatic particle *ere*, but it is not obligatory, as the examples below demonstrate:

- (30) a. *Baina nor-k perseueratu-ren bait-tu fin-erano, hura*
 but who-ERG persist-FUT bait-AUX.3SG>3SG end-TERM DEM
salbatu-ren da.
 save-FUT AUX.3SG

‘But the one who will persist to the end will be saved’ (LeizTest)

- b. Ezen zer iujemenduz iudikaturen *baituzue*, iudikaturen zarete: eta zer neurritz neurthuren *baituzue*, aldiz neurthuren zaizue. (LeizTest)
- c. (...) norat *baitzaude* makhurtua, harat ereriko zara hiltzen zarenean. (Ax)
- d. Zenbatenas kreaturei begiratzin *baitiozute*, hanbatenas gutiago zeure kreatzailleari egiten diozu. (Aranbill)

The enclitic particle *ere* usually means ‘also’ or ‘even’, it also reinforces the meaning of certain adverbs (such as *berriz ere* ‘again’) and some other expressions. In correlatives it seems to reinforce the generic reading, but it is not necessary. There are examples without the particle whose meaning can still be generic and, conversely, even when the particle is present, the sentence can be interpreted as specific. In example (28), which has specific reference, *ere* is missing, but in (29) it is present. In sum, as observed by Oyharçabal (1987: 283), the meaning of the construction depends on the context, rather than on the presence of the particle.⁶

The two clauses of the correlative construction are most frequently simply juxtaposed, but they might also be linked by the conjunction *eta* ‘and’, even though it is not very frequent: in my corpus there are only several examples, mostly in Haraneder (32), see also (29). According to Oyharçabal (1987: 291-292) the use of the particle *eta* in correlatives is rather modern.

- (32) nor-k ere iraun-en *bai-du* akhabantza-raiño, eta hura
 who-ERG PTCL persist-FUT bait-AUX.3SG>3SG end-TERM and DEM
 izan-en da salbatu-a
 be-FUT AUX.3SG save-DET

‘But the one who will persist to the end will be saved’ (Harand)

Apart from being used between the two clauses, *eta* ‘and’ can also appear instead of the particle *ere*. In my corpus it is most frequent with *noiz* ‘when’ (33); there is also one example with *zer* (34). Oyharçabal (1987) provides also other examples, such as (35). Finally, *eta ere* combinations are also attested (36)-(38).

⁶ English *ever* seems to have similar properties, it usually (but not always) triggers the universal meaning (examples from Dayal 1997):

- (31) a. I ordered what he ordered for dessert. (= the thing he ordered for dessert)
- b. John will read whatever Bill assigns. (=everything/anything Bill assigns)
- c. Do what the babysitter tells you. (=everything the babysitter tells you)
- d. Everyone who went to whatever movie the Avon is now showing said it was boring. (=the movie the Avon is now showing)

- (33) Eta hala noiz eta uste *bai-tuzu*, heriotze-a zure-ganik
 and so when and think bait-AUX.2SG>3SG death your-ABL
 dago-ela urrun-en-ik, orduan ohi dago komunzki
 be.3SG-COMP far-SUPER-PART then HAB be.3SG usually
 hurbil-en-ik.
 close-SUPER-PART
 ‘And so when(ever) you think that the death is furthest away from you,
 then it tends to be the closest.’ (Ax)
- (34) (...) zer eta gure baitan onik *baita*, eztela gure ganik. (Pouv)
- (35) non eta *baitire*, Jainkoa han da (Lapeyre, 1891, Oyharçabal 1987)
- (36) noiz eta ere utzi *baiduzue* xumeen hautarik bat lagundu gabe, ni neroni utzi
 nauzueke. (Harand)
- (37) Eta nois eta ere uste *baitut* aski segur naizela, zeren espaitut perila presen-
 tean ikhusten, erremarkatzen dut haize xume batek kolpe bates etxatzen
 nabela. (Aranbill)
- (38) nor eta ere ez *baita* berriz sortzen urean (...) ez daiteke sar Jainkoaren erre-
 suman (Lapeyre, Oyharçabal 1987)

The correlative pronoun in the second clause can be any form of the demon-
 strative pronouns or, more rarely, some other deictic element, such as *orduan*
 ‘then’. As for the interrogatives, there seem to be no constraints; *nor* or *zer* are
 most frequent, but many other forms are attested as well, as exemplified in (39)-
 (42).

- (39) *zein* ‘which’
 Eta zein predestinatu *baititu*, hek deithu ere ditu (LeizTest)
- (40) *zeren* ‘what.GEN’
 Halakotz erraiten drauzuet, zeren ere othoitz egiten duzuela eskaturen *bait-
 zarete*, sinhetsazue ezen rezebituren duzuela: eta eginen zaizue. (LeizTest)
- (41) *zertan* ‘what.INES’:
 Finean lehen zertan segitu *baituzu*, hartan gero ere, ametsetan, eta eldarni-
 oetan ere edireiten zara. (Ax)
- (42) *nora* ‘to where’
norat *baitzaude* makhurtua, harat eroriko zara hiltzen zarenean. (Ax)

Additionally, some combinations of the interrogative pronoun and demon-
 strative have become to some extent conventionalized: degree clauses with *zen-
 batenaz... hanbatenaz...* ‘the more..., the more...’ (43) or *nola... hala...* manner clau-
 ses (44). In this kind of correlatives, the order of clauses is occasionally reversed

(i.e. the clause with *bait-* comes second, as in (45) and (46)), something that does not happen with other correlatives.

- (43) *Zenbatenas* kreatur-ei begira-tzen *bai-tiozute*,
 the.more creature-DAT.PL care-IPFV bait-AUX.2PL>3SG<3SG
hanbatenas gutiago zeure kreatzaille-a-ri egi-ten diozu.
 the.more less your creator-DET-DAT make-IPFV AUX.2SG>3SG<3SG
 ‘The more you care for the creatures, the less you do for your creator’
 (Aranbill)
- (44) *Nola* hegaztin-a-ri emai-ten *bait-zaitza* hegal-ak, aira-tze-ko,
 how bird-DET-DAT give-IPFV bait-AUX.3PL<3SG wing-PL soar-NMLZ-DEST
 eta hegalda-tze-ko: *hala* gizon-a-ri ere emai-ten zaitza
 and fly-NMLZ-DEST this.way man-DET.DAT also give-IPFV AUX.3PL<3SG
 esku-ak travailla-tze-ko.
 hand-PL work-NMLZ-DEST
 ‘Man is given hands to work in the same way bird is given wings to soar
 and fly.’ (Ax)
- (45) *Hanbatenaz* ere gora-go Jinku-a-ganat igai-ten da;
 the.more PTCL high-COMPAR god-DET-ALL go.up-IPFV AUX.3SG
zunbatenaz ahalago bere beithan jais-ten *bei-ta*
 the.more low-COMPAR his inside go.down-IPFV bait-AUX.3SG
 ‘The lower he goes down into himself, the higher he rises to the God’ (Mst)
- (46) ... eta indaçu sagaramendu saindu hunen errecibitcean *halaco* debocinoa,
 intencionea, garbitasuna, humiltasuna, fedea eta amorioa, *nolacoa baita-*
goca misterio handi huni, eta ene arimac ere bere salbamenduco behar
baytu (Mat)

5.3.3.2 Free relatives

A free relative (47)-(50) resembles the first clause of correlative construction: it is headed by an interrogative pronoun, which is followed by the particle *ere* (optionally), and the finite verb is prefixed with *bait-*. The difference between the correlative constructions and free relatives is that the latter function syntactically as arguments. For instance, in (48) the free relative clause *zer ere eska bailedi* ‘whatever he would ask for’ is the object of the verb *eman* ‘give’ in the main clause.

- (47) *Majistru-a*, iarreiki-ren natzaik hi-ri [*norat* ere ioan-en
 Master-DET follow-FUT AUX.2SG<1SG you-DAT where PTCL go-FUT
bait-aiz].
 bait-AUX.2SG

‘Master, I will follow you wherever you will go.’ (LeizTest)

- (48) eman-en zerauka-la [zer ere eska *bai-ledi*]
 give-FUT AUX.PST.3PL>3SG<3SG-COMP what PTCL ask bait-AUX.SUBJ.3SG
 ‘... that he will give him whatever he would ask for’ (LeizTest)

- (49) Eta eman-en daraie-la [zer *bai-tute* merezi]
 and give-FUT AUX.3SG>3SG<3PL-COMP what bait-AUX.3PL>3SG deserve
 ‘And that he will give them what they deserve’ (Etxep)

- (50) Eri-ak, eta [nor *bai-tago* zenbait nezesidade-s, eta kausa-s egiasko
 ill-PL and who bait-be.sg some necessity-INS and cause-INS real
 de-n-a-s okupatu-rik].
 be.3SG-SUB-DET-INS occupy-PART

‘(And who is not obliged to listen to the mass?) Those who are ill and whoever is occupied with something truly important.’ (BerD)

Free relatives with *bait-* are equivalents of the much more common gap strategy headless relative clauses with the subordinator *-en*, as can be seen in (51), both taken from the same text. The two examples are syntactically very similar, but *-en* relative construction is used in the first and *bait-* free relative in the second. In general, the former predominates in this particular text, but there are several examples of the latter as well.

- (51) a. Nor-k dauka Jaungoiko-a gure Jaun-a, de-la
 who-ERG have.3SG>3SG god-DET our lord-DET be.3SG-COMP
 Jaungoiko-a egiasko-a? Nor-k adora-zen *bai-tu*
 god-DET true-DET who-DET admire-IPFV bait-AUX.3SG>3SG
 hura bera Jaungoiko egiasko-a den bezala Fede-a-s,
 he be god true-DET be.3SG.SUB like faith-DET-INS
 Esperanza-s, eta Karitate-a-s.
 hope-INS and charity-DET-INS
 ‘Who treats the God our Lord as true God? The one who admires him as the true God with faith, hope and charity’ (BerD)
- b. Nor-k egi-ten du bekatu fede-a-ren kontra?
 who-ERG make-IPFV AUX.3SG>3SG sin faith-DET-GEN against
 Sinesta-tzen ez-tituzte-n-ek Eliza ama
 believe-IPFV NEG-AUX.3PL>3PL-SUB-ERG church mother
 sandu-a-k erakus-ten ditu-en fede-s-ko gauz-ak,
 saint-DET-ERG show-IPFV AUX.3SG>3PL-SUB faith-INS-RM thing-PL
 eta Jaungoiko falso-etan sinesta-tzen dute-n-ek
 and god false-INES.PL believe-IPFV AUX.3PL>3SG-SUB-ERG

‘Who sins against the faith? The one who does not believe in the things that the Mother Church shows and the one who believes in false gods.’
(BerD)

Oyharçabal (1987: 296) notes that even though in the modern Basque free relatives with *bait-* are sporadic, they are usually accepted by the speakers, especially when the relative pronoun in the *bait-* clause and the whole free relative in the matrix clause have the same grammatical function. In (52), for example, *zer* is object of *merezi* ‘deserve’ in the free relative and *zer baitute merezi* is object of the verb *eman* ‘give’. In (47) above, the pronoun *norat* ‘to where’ is in the allative case, and both verbs *jarraiki* ‘follow’ and *joan* ‘go’ take locative arguments. When the grammatical functions are different, the pronoun takes the case that is required by the verb in the main clause. Examples of this kind are attested in old texts, but according to Oyharçabal not very well accepted by modern speakers. In (53), the pronoun *nori* is in dative, the case that an indirect object of the verb *eman* ‘give’ in the main clause takes. In the *bait-* clause, however, the pronoun is the subject of a transitive (ergative taking) verb and instead of ergative case it is marked with dative. There are very few examples of such case mismatch, though (but, generally speaking, there are not many examples of free relatives in my corpus).

(52) eta eman-en daraiela [zer *bait-tute* merezi]
and give-FUT AUX.3SG>3SG<3PL-COMPL what bait-AUX.3PL>3SG deserve
‘And he will give them whatever they deserve’ (Etxep)

(53) Kondu hersi behar dugu harzaz eman segurki / [Nor-i
account strict must AUX.3PL>3SG of.it give surely who-DAT
bait-tu bere odola-z karioki erosi]
bait-AUX.3SG>3SG his blood-INS expensively buy
‘We will have to give account of that to the one who bought it with his blood’ (Etxep)

Among the few examples of this construction in the texts I analyzed, there are also examples of a situation exactly opposite to the one described by Oyharçabal, namely cases where the interrogative pronoun retains the case required by the verb in the *bait-* clause. In (54) and (55) the predicate in the main clause is intransitive, and the pronoun comes in the ergative case. There are too few examples to be able to decide which was the more usual way to resolve these situations.

(54) Egiaz handi da [nor-k ere karitate handi-a *bait-tu*].
truly big be.3SG who-ERG PTCL charity big-DET bait-have.3SG>3SG
‘The one who has great charity is truly great.’ (Pouv)

- (55) Egiaz handi da [nork ere baitan xipi *baita*, eta ohore mukuru guziak ez deus *baitadutza*]. (Pouv)

Interestingly, as noted by Rebuschi (2003: 470), a case mismatch somehow similar happens also in left-dislocated free relative clauses with the subordinator *-en*, where the relative clause, which is an argument of the verb in the main clause, takes the case required by the verb in the relative clause, not the one required by the main clause verb:

- (56) a. egi-ten *ditu-an-a-k*, au andi-á deitu-ko da...
make-IPFV AUX.3SG>3PL-SUB-DET-ERG this big-DET call-FUT AUX.3SG
‘The one who does will be called great’ (Añibarro)
- b. nai *duenak* zuen artean egin aundi, izango da zuen serbitzaria (Udabe, Guipuskoa)
- c. bere anaiai erten *dionak*, Raka obligatua izain da kontziliaora (Echenique, Baztan)
- d. Oh cer ersi da borta eta cer mear senda edo bidia eramaitan *dionac* acaba ez deitequen biciara! (Hualde)

5.3.3.3 Grammaticalized correlatives

There are a few grammaticalized combinations of the interrogative pronoun and a particle. They can be related to correlatives (or free relatives), but their meaning became narrowed or specialized.

The first one is *noiz ere* or *noiz eta*, formed with *noiz* ‘when’ and one of the particles. When used in a correlative construction (57) or in a free relative (58), the *bait-* clause may mean ‘whenever’ (generic), but also sometimes specific ‘when’.

- (57) Eta hala noiz eta uste *bai-tuzu*, heriotze-a zure-ganik
and so when and think bait-AUX.2SG>3SG death your-ABL
dago-ela urrun-en-ik, orduan ohi dago komunzki
be.3SG-COMP far-SUPER-PART then HAB be.3SG usually
hurbil-en-ik.
close-SUPER-PART
‘And so when(ever) you think that the death is furthest away from you, then it tends to be the closest.’ (Ax)
- (58) Obligatu guiradia chyristi lagunari ohoriaren reparatcera noiz eta gaizki minçatcez idoki *beyterogu?* (Oloroe)

In examples (59)-(62), however, the only interpretation is specific. The *noiz eta* clause usually comes second (unlike in correlatives) and there is no co-referential

element in the other clause. They could be paraphrased with the more general temporal suffix *-nean* ‘when’.

- (59) Iesu Christo ene salbatçaillea, esquer eta laudorio derautçut ceren ceure odol preciatua issuri baitcenduen noiz eta gurutcean hilez gueroz, çure sai-hetsa soldadu batec dardo puntaz idequiric, odola urarequin athera *baitce-rautçun* (Mat)
- (60) Hauk guztiak, Kristau falsoak ohi ditu obratzen / Noiz ere *baita* bekhatu mortalean erortzen. (EtxZib)
- (61) Harekin nindohan Irune-rat, noiz eta, hemen iragai-te-an,
with.him go.PST.1SG Irun-ADL when and here pass-NMLZ-INES
norbait-ekin ezpata-rat athera *bai-naiz* eta kolpatu-a erori.
someone-COM spade-ADL leave bait-AUX.1SG and injure-DET fall
‘I was going with him to Irun when, passing by here, I fought with someone and fell injured.’ (Laphitz)
- (62) 5 eta 3 ziren aitzinean azken hauk noizeta eroriko haundi bat egin *baitu* Belokik gibelkatzean Lasaren zangoa jorik. (Herria)

Apart from temporal clauses, there is a group of concessive constructions.⁷ As observed by Oyharçabal (1987), the generic meaning of correlatives is prone to take a concessive flavor, as in the following example. It is ambiguous between specific correlative (‘the one who’) and indefinite concessive (‘no matter who’, ‘whoever’).

- (63) nor-k ere erran *bai-tautzu*, hura gezurti-a da
who-ERG PTCL tell bait-AUX.3SG>3SG<2SG he liar-DET be.3SG
‘The one who/Whoever told you that is a liar’ (Oyharçabal 1987: 280)

The concessive interpretation is clearer in (64), which cannot be understood as specific:

- (64) Nor ere *bait-zare*, adiskide-a, barkha zadazut ene bizitasun-a
who PTCL bait-be.2SG friend-DET forgive AUX.IMP my temper-DET
‘Whoever you are, friend, forgive me my bad temper’ (Arbelb)

The concessive *bait-* clause can also follow the main clause:

- (65) Ezen justu-a es-ta trublata-a izar-en, zer ere Jainko-a-ganik
for just-DET NEG-be.3SG bother-DET be-FUT what PTCL god-DET-ABL
arriba-tzen *bait-zaio* ere.
arrive-IPFV bait-AUX.3SG<3SG PTCL
‘A honest person will not be bothered, whatever God sends him’ (Aranbill)

⁷ Concessive clause is a clause which makes a concession against which the proposition in the main clause is contrasted (Thompson *et al.* 2007: 262). Definite concessives (with a subordinator such as ‘although’) and indefinite concessives (‘no matter’, ‘whatever’) can be distinguished.

It is interesting to note that the concessive construction of this kind appears already in the oldest text. In (66), for example, which comes from the late 16th century, we find the expression *zer ere baita* ‘be that as it may’. (67) is also an early example of the concessive *zer ere* (on the verb there is the conditional *ba-* instead of *bait-*, but instances of confusion between the two are not unheard of, see also section 5.5.1).

(66) *Zer e[re] bai-ta, eduki-ko-ren dut kontu jaki-te-ra.*
 what PTCL bait-be.3SG have-FUT-FUT AUX.3SG>3SG care know-NMLZ-ADL
 ‘Whatever it might be, I will take care to find out.’ (SimancasekoGut)

(67) *Ba-dakigu ezen hark enzu-ten gaitu-ela, zer ere*
 AFF-know.1PL>3SG that he.ERG hear-IPFV AUX.3SG>1PL-COMP what PTCL
eska ba-gaitez.
 ask COND-AUX.3SG<1PL

‘We know that he will hear us, whatever we ask for.’ (LeizTest)

Even though the concessive reading is possible with different pronouns, it came to be associated with *zenbat ere* (*zenbat* ‘how many’). It became a conjunction which expresses specific concessive (such as Eng. *although* or Sp. *aunque, por mucho que*). (68) illustrates the use of *zenbat ere* in a correlative construction (‘the more ..., the more’).

(68) *zenbat ere hark defenda bait-ziezen, ungiz gehiago*
 how.much PTCL he.ERG prohibit bait-AUX.PST.3SG>3SG<3PL much more
publika-tzen zuten.
 publicize-IPFV AUX.PST.3PL>3SG

‘The more he prohibited them to do so, the more they were telling it’
 (LeizTest)

In the following examples, however, *zenbat ere* means ‘although’:

(69) *Bena gizon-ak gira, (...), zunbat ere hanitx-ek uste, eta errai-ten*
 but human-PL be.1PL although many-ERG think and say-IPFV
bei-tie aingüri-ak gire-la.
 bait-AUX.3PL>3SG angel-PL be.1PL-COMP

‘We are humans, even though many think and say that we are angels’ (Mst)

(70) *Aristotes-ek ere, zonbatere pagano bait-zen, bere Politiko-an*
 Aristotle-ERG also although pagan bait-be.PST.3SG his politics-INES
maxima haur obserba-tzen zian
 maxim this follow-IPFV AUX.PST.3SG>3SG

‘Aristotle, although he was pagan, followed in his politics this rule’ (Tartas)

- (71) Zeren nola urrikimenduak, egiazkoa bada, zenbat ere txipi baita, eta guzien gaineratik Sakramenduen bertutearekin iuntatua denean, aski den bezala garbitzen baigaitu bekatutik (Pouv)
- (72) Zeren egiaz hen bürzagia baitzen, zonbat ere ezpaitzian orano bere ahalgüzia erakusten. (Belap)
- (73) Munduaren bazterrera, / Eliza da hedatzen: / Zenbat ere handi baita, / Hark zaitu zu laudatzen. (Harizm)

5.3.4 Basque and Romance correlatives

According to Oyharçabal (1987: 298), free relatives are modeled on Romance syntax: “il s’agit à l’évidence de formes reprises du modèle roman où le substitut correspond à un pronom relatif sans antécédent, et occupant la position tête”. Correlatives, however, despite similarities with Romance constructions, do not look like simple calques and are more coherent with other mechanism that the language have (Oyharçabal 1987).

In this section I will briefly mention the relevant Latin and Romance construction. The topic of the relation between Basque correlatives and structures used in neighboring languages, however, would require a more detailed analysis.

Latin free relative clauses (74) were formed with two series of free-choice pronouns: WH-*cum-que* and reduplicated WH-pronouns (*quisquis* ‘whoever, anyone’). For example, *quicumque* ‘whoever, anyone’ comes from *qui* + **quom* ‘when, ever’ + *-que* ‘and, also’ (Maraldi 2000, 2002).

- (74) a. *Quisquis (quicumque) hoc dicit, errat*
 ‘whoever says this, he makes a mistake’ (Maraldi 2000)
- b. *Quemcumque rogaueris, hoc respondebit...*
 ‘Ask whom you will, his reply will be:...’ (Maraldi 2000)

Both, apart from the free relative clauses, can be used in the so-called ‘non-specific free relative clause’, a type of concessive conditionals. The difference between the free RCs and the concessive conditional is that the former fill a functional slot in the clause (74), but the latter do not:

- (75) *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes*
 ‘Whatever that is, I fear the Danaans even if they bring gifts’ (Maraldi 2000)

The following examples come from Vulgata, where apart from *quicumque*, relative pronouns are also used:

- (76) qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines minimus vocabitur in regno caelorum qui autem fecerit et docuerit hic magnus vocabitur in regno caelorum (cf. (82))
- (77) ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio, qui autem dixerit fratri suo racha reus erit concilio, qui autem dixerit fatue reus erit gehennae ignis (cf. (84))
- (78) ego autem dico vobis quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam iam moechatus est eam in corde suo (cf. (85))
- (79) dictum est autem quicumque dimiserit uxorem suam det illi libellum repudii
- (80) et quicumque te angariaverit mille passus vade cum illo alia duo
- (81) et accedens unus scriba ait illi magister sequar te quocumque ieris

In French, there are several ways to render such constructions. In (82) and (83), a relative pronoun (*celui qui ...*, *qui*) is used, and the resulting construction is just a headless relative clause. Another variant involves *quiconque* (84)-(85), a continuation of Latin *quicumque*.

- (82) Celuy donc qui rompra un de ces tres petis commandemens, et ensegera ainsi les hommes, sera tenu le plus petit au royaume des cieux
- (83) Vous avez ouy qu'il a esté dit aux anciens, Tu ne tueras point: et qui tuera, sera digne d'estre puni de la gehenne du feu
- (84) Mais moy ie vous di, que quiconque se courrouce sans cause à son frere, is sera digne d'estre puni par iugement.
- (85) Mais moy ie vous di, que quiconque regarde femme pour la convoiter, il a desia commis adultere avec elle en son coeur.

In modern Spanish there are two possibilities wh-pronouns/adverbs or *cualquiera que* construction can be used:

- (86) a. Quien bien te quiere te hara llorar
b. te dare cuanto / cuantas cosas quieras
- (87) Te dare cualquier cosa que pidas

The following examples are taken from a translation of the Bible published in 1602:

- (88) Oísteis que fué dicho á los antiguos: No matarás; mas cualquiera que matare, será culpado del juicio.
- (89) Mas yo os digo, que cualquiera que mira á una mujer para codiciarla, ya adulteró con ella en su corazón.

The 13th-century Spanish (Rivero 1984, 1988) had the following possibilities: (1) wh-pronoun/adverb (90), (2) wh-pronoun/adverb + *que*, a pattern which was lost

(91), (3) the indefinite pronoun *cualquier* (92) (without *que*, which is impossible in modern language), and (4) the source constructions of *cualquier* (93):

- (90) a. Qui alli se morasse seria bienaventurado
- b. quien matar de pudiere sera bien soldado
- (91) Sennor, onde que sea, embianos pastor
- (92) a. Por fazer su prouecho en qual quier otra manera
- b. Quien quier llore o riya, el non a ningun cuydado
- (93) Sea significador daquel rey por qual otra manera quier

On the whole, apart from similarities between Romance and Basque constructions, there are also several features of Basque free relatives/correlatives that make them different: (1) the Basque particle *ere* (sometimes also *eta*), which appears in most examples, (2) the presence of the marker *bait-* on the verb, and (3) in correlative constructions, the second clause almost always starts with a pronoun (which is curious taking into account that Basque is a pro-drop language, and pronouns are never obligatory). These features are not found in Romance correlatives. This fact could go against the idea of the Basque constructions being borrowed.

5.4 *bait-* only clauses

In the second class of *bait-* clauses, there is no conjunction or any other element that would determine the meaning of the clause, hence the interpretation depends on the context. On the basis of the function that the *bait-* clause fulfills, I distinguish the following types: relative clauses, non-restrictive relative clauses, reason clauses, result clauses, complement clauses, and clauses where *bait-* has a discourse functions. The boundaries between each clause type are not always clear, and in many cases several interpretations are possible. Nevertheless, in order to describe changes in the use of the marker, it seems necessary to provide a classification, even though it can hardly be clear-cut.

Before describing this type of *bait-* clauses, a note on the concept of subordination is in order. As will become clear in this chapter, there is a continuum between subordinate and non-subordinate uses of the marker *bait-*. Complement clauses, for example, are clearly subordinate (they are complements of a verb). Relative clauses also seem dependent on the noun; however, they are not embedded, but rather loosely adjoined. Reason clauses, at least in the modern language, are also subordinate according to Oyharçabal (1987). However, *bait-* is also frequently used in clauses that are grammatically independent, and *bait-* links the clause to the discourse. Since it is not possible to apply to diachronic data the usual tests to determine whether *bait-* clauses are subordinate or not, I will leave this question open. The same applies of course to clauses with conjunctions and pronouns, but there is much less ambiguity there. I will sometimes talk about clause sequences where the subordination status seems particularly complicated. In any event, where “subordinate” and “main clause” terms are used, it is for the sake of simplicity (subordinate = *bait-* clause, main = clause without *bait-*) and they should not be taken as referring to the status of the *bait-* clauses.

5.4.1 Relative clauses

Clauses with *bait-* that fulfill the following definition are classified as relative clauses:

- (94) A relative clause (RC) is a subordinate clause which delimits the reference of an NP by specifying the role of the referent of that NP in the situation described by the RC (Andrews 2007)

It is important to note that it is a rather narrow definition: it only includes prototypical relative constructions and excludes non-restrictive relatives. Examples

(95)-(98) illustrate this function of *bait-*. For examples in (98), which are translations, the original sentences are also provided. The fact that the original contains a relative clause suggests that the Basque version can also be interpreted as such.

(95) Anaya, igori-co darauat goutum-bat, [jaun-a-c eman
brother send-FUT AUX.1SG>3SG<2SG letter-one lord-DET-ERG give
bay-taraut galcerdy ceta-z-ko bat-en barnean]
bait-AUX.3SG>3SG<1SG sock silk-INS-RM one-GEN inside
‘Brother, I will send you a letter which the lord gave to me inside a silk
sock’ (SeinichGut)

(96) Oliadura da sakramentu bat [Kristo gure jaun-a-k ordenatu
anointment be.3SG sacrament one Christ our lord-DET-ERG order
bai-tu heri-endako il-ze-ko peligro-an
bait-AUX.3SG>3SG ill-DEST.PL die-NMLZ-DEST danger-INES
daude-n-ean errezebi dezaten].
be.3PL-SUB-TEMP recieve AUX.SUBJ.3PL>3SG
‘The anointment is a sacrament that Christ our Lord ordered for the ill, so
that they can receive it when they are in danger of dying.’ (BerD)

(97) Laurgarren leku-a bai-ta guzi-etatik goiti-en
fourth place-DET bait-AUX.3SG all-ABL.PL high-SUPER
dago-n-a da non bai-zeude Patriarka, eta Profeta, eta
be.3SG-SUB-DET be.3SG where bait-AUX.PST.3PL patriarch and prophet and
berze sandu-en arima-k [ill izandu *bai-tirade* Kristo gure Jaun-a
other saint-GEN.PL soul-PL die be bait-AUX.3PL Christ our lord-DET
ill baño leen] and ...
die than earlier and
‘The forth place, which is the highest of all, is where there are the souls
of the patriarchs and prophets and other saints who died before Christ our
Lord died’ (BerD)

(98) a. Ethorri da ordu-a [gizon-a-ren Seme-a glorifikatu-ren
come AUX.3SG hour-DET man-DET-GEN son-DET glorify-FUT
bai-ta].
bait-AUX.3SG

‘The hour has come that the son of the man will be covered in glory’
(LeizTest)

b. L’heure est venue, [que le Fils de l’homme doit estre glorifié] (French
text)

(99) a. anbat Patriarkak, Profetek, eta berze asko jendek, [izandu *baizen* Adan,
eta Ebatik, asi eta arik eta Iesu Kristo mundura etorri arteraño] (BerD)

- b. tantos Patriarcas y Profetas, y de tanta multitud de gente [que hubo en tan largo tiempo, antes de la venida del Salvador al mundo] (Spanish text)
- (100) a. onetan da kostunbre guzis gaistoa auniz lekutan [atratzen *baitirade* Mezatik Sakramentu sandua altxatu, eta bereala] (BerD)
- b. que ay muy mala costumbre en muchas partes [que se salen en acabando de alçar el Sacerdote la Hostia consagrada y el Caliz] (Spanish text)

Relative clauses with *bait-* do not seem to be embedded, but rather loosely adjoined to the main clause. They appear at the right margin of the clause and not in the middle of the clause (contrary to non-restrictive RCs, see next section). The *bait-* clause tends to immediately follow the noun it modifies, which requires the noun to appear in the clause-final position. There are exceptions, however. In (101), the clause that modifies the NP is separated from it by the verb phrase. Thus, the syntax of *bait-* relatives differ from embedded prenominal and postnominal RCs, but resembles the syntax of appositive RC discussed in section 2.3.

- (101) Neron-ek gizon gazte bat ezagutu izan dut [ez
I-ERG man young one know AUX AUX.1SG>3SG NEG
bait-zuen Bezpera-rik sekulan huts egi-ten]
bait-AUX.PST.3SG>3SG vespers-ABL never fail make-IPFV
'I knew a young man who never missed the Vespers' (Adema)

Considering grammatical properties of the *bait-* relative clause, transitive and intransitive subjects are most frequently relativized (39% and 38% of examples, respectively; see table 5.1). Objects are less common. Other arguments do occur, but rather rarely: in the corpus only several examples of inessive and dative were found. With regard to accessibility, as shown in table 5.1, *bait-* RC behaves thus similarly to the appositive construction. The similarity between the two can be observed in example (102), where the same fragment from the Bible is translated with a *bait-* RC by Leizarraga and appositive RC by Haraneder two centuries later.

Table 5.1. Arguments relativized in *bait-* RCs and in appositive RCs.

Construction	N	S	A	O	L	others
<i>bait-</i> RC	74	37.8	39.2	16.2	5.4	1.4
Appositive	451	40.4	36.8	22.2	0.4	0.2

- (102) a. Baina ethorri-ren dirade egun-ak [edeki-ren *bait-zaie*
 but come-FUT AUX.3PL day-PL quit-FUT bait-AUX.3SG<3PL
 ezkondu-a] eta orduan barur egin-en bai-tukeite.
 bridegroom-DET and then fast make-FUT bait-AUX.3PL>3SG
 ‘But a day will come when their bridegroom will be taken from them,
 and then they will fast.’ (LeizTest)
- b. Bainan ethorri-ko da denbora [esposa khendu-ko
 but come-FUT AUX.3SG time bridegroom quit-FUT
zaioe-n-a] eta orduan dire barurtu-ko.
 AUX.3SG<3PL-SUB-DET and then AUX.3PL fast-FUT
 ‘But a day will come when their bridegroom will be taken from them,
 and then they will fast.’ (Harand)

This construction is frequently used in intransitive existential or presentative clauses (103-a). Also in this respect, *bait-* RC is similar to the appositive construction.

- (103) a. Ba-dira zuhaitz batzuk, [uda-ren fin-ean, sasoin-etik
 AFF-be.3PL tree some summer-GEN end-INES season-ABL
 kanpoan has-ten *bai-tira* lora-tzen]
 outside start-IPFV bait-AUX.3PL blossom-IPFV
 ‘There are some trees that start to blossom end of summer, outside of
 the season’ (Ax)
- b. Ba-da bertze jende batzu, [egi-ten *bai-tuzte* obra
 AFF-be.3SG other people some make-IPFV bait-AUX.3PL>3PL deed
 hon-ik, eta ederr-ik]
 good-PART and beautiful-PART
 ‘There are some other people who do good and beautiful deeds.’
 (Tartas)
- c. Baiñan badire bertze batzuek, [arima argitua, eta bihotza garbi du-
 tela, bethiere eternitatearentzat suspireran *baitaude*, eta munduas
 minzatzeas pena handia *baitute*] (Aranbill)
- d. Eta hunela bada bertzerik ere zenbait hitz, [batak eta bertzeak, nork
 bere herriko edo erresumako arauaz diferentki eskiribatzen *baititu-
 zte*]. (Ax)
- e. Dirade espiritu sollak gorputzik, eta materiarik batere bage, [*baitaude*
 Jaungoikoa alabazen dutela]. (BerM)
- f. Bada, nic erraiten daiceid quemen dagola bat [eliza beino andiago
baita]. (Hualde)
- g. Badira behiac [jaten diena oro eznetzen *beitzaye*]. (Intxpe)

The noun which is modified by the *bait-* clause usually has the S or O function (as in all of the preceding examples), but there are some exceptions, as in (104) (locative argument). This fact has to be related to the tendency for this kind of relative clauses to modify S arguments in copular constructions (or other intransitive predicates).

- (104) *Bizente-ren butzu-an edo iturri-an*, [*bai-tago* Bribieska aldean
 Vincent-GEN well-INES or spring-INES *bait-be.3SG* Bribieska side
 Burgos-tik onat]
 Burgos-ABL here

‘At the well or spring of Vincent, which is around Bribieska, between here and Burgos’ (Lizarg)

A question arises whether the *bait-* relative clauses are syntactically relative constructions, or whether they can only be interpreted as such; this is to say, they happen to modify a noun phrase in the way that relative clauses do, but syntactically they cannot be considered relative clauses. The problem probably cannot be solved with reference to diachronic data, but there is one piece of evidence which shows that *bait-* relative clauses are equivalents of gap relative clauses with the subordinator *-en*.

There are several examples (such as (105) and (106)) where the *bait-* clause is coordinated with a *-en* gap relative clause (the usual way to construct relative clauses in Basque). In (105) there is a coordination of a headless relative clause in *-en* and a *bait-* clause. In (106) a full *-en* relative is linked to a clause with *bait-*. Example (107) is slightly different: the first clause is a kind of comparison of equality with *bezala* ‘like’, which takes *-en* subordinate clauses (historically, they were relative clauses). This clause is then coordinated with a *bait-* clause. Finally, (108) comes from a 19th-century Roncalese text. In this example, two relativization strategies –*bait-* and *-en*– are present on the same verb, which is probably the writer’s mistake, but an interesting one, as it shows the affinity between the two constructions.

- (105) a. *Ar-zen ez-tu-en-a-k* berze-ren
 take-IPFV NEG-AUX.3SG>3SG-SUB-DET-ERG other-GEN
de-n-a, eta *ez-pai-tu* nai ere bere
 be.3SG-SUB-DET and NEG-bait-AUX.3SG>3SG want also its
jabe-a-ren borondate-a-ren kontra.
 owner-DET-GEN wish-DET-GEN against

‘(Who fulfills this commandment?) The one who does not take what belongs to others and who does not want it against its owner’ (BerD)

- b. Arrazioaren, eta justiziaren kontra edekizen *dionak* bere proximo lagunari fama, edo agerzen *baitu* sekretuan dagon bekatua, edo gezurra (BerD)
- (106) a. Eta [bere nabusiaren borondatea ezagutu duen] *zerbitzaria*, eta [*ezpaita* preparatu, eta *ezpaitu* haren borondatearen araura egin], zehaturen da anhitz ukaldiz (LeizTest)
- b. Et *ce serf* [qui a cognu la volonté de son maistre, et ne s'est point préparé, et n'a point saict selon la volonté d'icelui], sera batu de beaucoup de coups.
- (107) Eta eztezagun paillarda, [hetarik batzuk paillardatu ukan duten] bezala, [eta hil izan *baitirade* egun batez hoge eta hirur milla]. (LeizTest)
- (108) Eta sepultura-c iriqui zren eta *anich* saintu-ren corpiz, [il and grave-PL open AUX.PST.3PL and many saint-GEN body die *bai-zren-ac*], erresucitatu zren
bait-AUX.PST.3PL.SUB-PL resuscitate AUX.PST.3PL
 'And grave opened and many saints' bodies, who died, resuscitated' (Hualde)

The fact that the *bait-* clause is coordinated with a constituent of a undoubtedly nominal nature suggests that the *bait-* clause, when it functions as relative clause, has similar (i.e. nominal) status (or it had such status, because all the few examples of this kind come from 16th- and 17th-century texts, except for the Roncalese one).

5.4.2 Non-restrictive relative clauses

In many instances the clause with *bait-* is best interpreted as a non-restrictive relative clause, i.e. a clause that does not specify the reference of a noun, but rather provides additional information or explanation regarding this noun. In (109), for instance, the *bait-* clause does not identify a particular fox, but contains a comment about the antecedent, a comment which is not necessary to understand the main clause. In (110) the *bait-* clause explains what heretics are: if it was a restrictive relative clause, only those heretics who do not believe in God would be condemned, which does not make much sense. Such clauses are frequent with proper nouns or personal pronouns, as in the examples (111)-(112). That kind of nominals have unique reference, and therefore they cannot be modified by a prototypical restrictive relative clause, but easily admit non-restrictive constructions. Similarly as in restrictive relatives, a comparison translated texts with the original supports interpreting them as relative constructions (111)-(112).

- (109) *Axeri-a*, [*bai-ta* animale oro-ren fiñ-en-a], ioan da bere
fox-DET bait-be.3SG animal all-GEN fine-SUPER-DET go AUX.3SG his
torni-an lehoiñ hun-en bisita-tze-ra
turn-INES lion this-GEN visit-NMLZ-ADL
'The fox, which is the finest of all animals, went in turn to visit the lion'
(Tartas)
- (110) Orlatan *infiel-ak*, eta *hereje-ak* [*ez-pai-tute* sinesta-tzen
so unbeliever-PL and heretic-PL NEG-bait-AUX.3PL>3SG believe-IPFV
Eliza ama sandu-a-k sinesta-tzen ditu-en
church mother saint-DET-ERG believe-IPFV AUX.3SG>3PL-SUB
fede-s-ko gauza-k] kondena-zen dirade?
faith-INS-RM thing-PL condemn-IPFV AUX.3PL
'So unbelievers and heretics, who do not believe in things of faith in which
the saint mother Church believes, are condemned?' (BerD)
- (111) a. *Ni* [*Aitak* sanktifikatu eta mundura igorri *bainau*], zuek diozue ezen
blasfematzen ari naizela, zeren erran dudan, ezen Iainkoaren Semea
naizela? (LeizTest)
b. Moy que le Pere a Sanctifié, et envoyé au monde
- (112) a. *nik* sinestatzen dut zu zaradela *Iesu Kristo Iaungoikoaren Semea*,
[etorri *baizarade* Sakramentu Sandu onetara] (BerM)
b. yo creo que vocs soys Christo hijo de Dios vivo, que aveys venido a
este Sacramento

The *bait-* clause is usually placed at the right edge of the main clause, but it does not have to be adjacent to the noun (113)-(114). Unlike restrictive *bait-* clauses, the non-restrictive variant can be placed in the middle of the clause (109).

- (113) a. *aita bat* diagu, [*bai-ta* Iainko-a]
father one have.1PL>3SG, bait-be.3SG god-DET
'We have a father, which is the God' (LeizTest)
b. nous avons un Pere, qui est Dieu
- (114) Orhit adi ieinkoaren iustizia handiaz / Nola orok behar dugun eman
khondu hersia / Egin oroz rezebitu gure meretsituia / *Erioa* dauginian
[*baita* haren mezuia]. (Etxep)

Oyharçabal (1987) notes that in relative clauses with *bait-* resumptive pronouns can occasionally be found (resumptive pronouns are inserted in the relative clause, and refer back to the antecedent and help to identify it). In the texts I analyzed it is very infrequent: several examples were found only in one 19th-century author (in Intxauspe's translations). The following examples illustrate this phenomenon:

- (115) bakotxa-k ba-dauka esku-an liburu txixpi bat [hartan
 everyone-ERG AFF-have.3SG>3SG hand-INES book small one there
 kondu guzi-ak bai-tire]
 thing all-PL bait-AUX.3PL
 ‘Everyone has a small book in hand, all things can be found there’ (Oy-
 harçabal 1987: 322)
- (116) a. Eta atzaman zian herensugia, suge zaharra, [houra beita debria], eta
 Satan, eta estekatu zian mila ourtherentako. (Intxpe)
 b. Eta beste ainguru bat elkhi zen zelian den templotik, [beitzian harek
 ere dallu zorrotz bat]. (Intxpe)

In the modern texts, the most frequent relative clause with *bait-* is *erran nahi baita* ‘which means, that is to say’ (examples (117) and (118)). It is found already in Leizarraga. Undoubtedly it has its origins in a non-restrictive relative clause, even though nowadays it seems to be conventionalized to some extent. Similar to *erran nahi baita* is *baita* ‘that is’, also quite numerous in texts (119).⁸

- (117) kanoniko dei-tzen dira (erran nahi bai-ta regular) zeren
 canonic call-IPFV AUX.3PL say want bait-AUX.3SG regular because
 ‘They are called canonical (that is to say, regular), because ...’ (LeizABC)
- (118) Urbasa aldean erran nahi baita Lizarretik Araiara
 ‘Around Urbasa, that is from Lizarra to Araia’ (Herria)
- (119) Zein persona iru-retatik egin ze gizon? Bigarren-a
 which person three-PL make AUX.PST.3SG man second-DET
 bai-ta Seme-a.
 bait-be.3SG son-DET
 ‘Which of the three became man? The second, which is the Son.’ (BerD)

Finally, postposed *bait-* clauses can relativize a whole clause. This seems to be more common in modern texts (121), where *ez baita guti* ‘which is not a little thing’ and similar expressions are particularly common. Several examples do appear, though, in older texts, as in (120).

- (120) Federiko (...) emperadore-a-k e-tzuen bere mende-an
 Federiko emperor-DET-ERG NEG-AUX.PST.3SG>3SG his life-INES
 arno-rik edan, [anitz bait-zen aleman bat-en-tzat]
 wine-PART drink much bait-be.PST.3SG German one-GEN-DEST

⁸ Such examples are treated in the same way as other, less lexicalized *bait-* clauses, even though there are reasons to exclude such examples from analyses: they can hardly be seen as relative clauses, but rather a fixed expression (thus pertaining to the domain of lexicon, rather than syntax, which is the subject of study here). It is, however, difficult to decide at which point a particular construction loses its vitality, ceases to be productive and becomes an idiom. In my opinion, such an arbitrary decision could affect the results more than leaving these expressions together with other relative clauses.

‘The emperor Federico did not drink wine in his life, which was quite a thing for a German’ (Ax)

- (121) a. Nobel sari-a ukan zuen ez *bai-ta* guti.
Nobel prize-DET have AUX.PST.3SG>3SG NEG bait-be.3SG little
‘He was given the Nobel prize, which is not a little thing’ (Herria)
- b. Egitaraua ere gisa hartakoa zen funtsean, herrikoia eta nasaia, ez *baita guti!* (Herria)
- c. Hiruak elgarri josiak eta aroa alde bestalde, hori ere ez *baita guti!* (Herria)

5.4.3 Reason clauses

Clauses with *bait-* can also be employed to express reason, explanation and cause.⁹ They follow (123) or precede (124) the main clause. They are similar in meaning to constructions with *zeren* ‘because’ discussed earlier, but, crucially, there is no conjunction.

- (123) Ondorioz, ezin izan dute arrain-a bere prezio-an saldu,
as.result cannot be AUX.3PL>3SG fish-DET its price-INES sell
sardina fite gal-tzen *bai-ta*
sardine quick lose-IPFV bait-AUX.3SG
‘As a result, they could not sell the fish at their price, because sardine goes bad quickly’ (Herria)
- (124) Presente-ko ontasun lurr-es-ko hauk Jainko-a-ren ordenu-a-ren
present-RM good earth-INS-RM these god-DET-GEN order-DET-GEN
kontra desira-tzen *bai-titutzu*, zeru-ko eta eternal-a-k
against desire-IPFV bait-AUX.2SG>3PL sky-RM and eternal-DET-PL
galdu-ko ditutzu.
lose-FUT AUX.2SG>3PL
‘Since you desire the earthly goods against the God’s order, you will lose the heavenly and eternal ones.’ (Aranb)

⁹ As for the distinction between cause, reason and explanation, Hengeveld (1996: 128) gives the following examples:

- (122) a. The fuse blew because we had overloaded the circuit. (state of affairs: cause)
b. Jenny went home because her sister would visit her. (propositional content: reason, source is the main clause participant)
c. Jenny isn’t here, for I don’t see her. (explanation, source is the speaker)

bait- clauses might convey all these meanings, though reason and explanation seem most common. I will refer to all three as ‘reason’.

bait- clauses are used in the same contexts as other reason clauses do (such as the construction with the conjunction *zeren* or the verbal suffix *-lako*). For example, they can be uttered in answer a question with ‘why’:

- (125) a. Ordea nolatan ez-tuzue egi-ten? Ezin
 so why NEG-AUX.2PL>3SG do-IPFV cannot
bai-taidikezue.
 bait-AUX.POT.2PL>3SG
 ‘So why you don’t do that? Because you can’t.’ (Ax)
- b. Nola eznaizen beldur? *Ezpaitut* deusetan ere faltarik. Konzientzia baitut ona eta garbia. (Ax)
- c. Zergatik berrogei egün hurak ügürüki zütian? I: Hanitz aldiz bere diszipülíer agertüz segürtatü nahi *baitzütian*, egiazki arrapiztü zela. (Belap)
- d. Zergatik da egiazko Ienkoa? Aita eternalaren semea *baita*. (Argaiñ)

As we will see later, reason *bait-* clauses became frequent rather late, but there are a few examples of reason clauses already in the oldest texts: a handful in Leizarraga (126), four in Etxepare (127) and a few instances in some other texts (128)-(130).

- (126) a. Bada gu-ri bai dohain bera Iainko-a-k eman
 so we-DAT as gift same god-DET-ERG give
 draue-n-az geroz, gu-k Iesus Krist Iaun-a
 AUX.3SG>3SG<3PL-SUB-INS since we-ERG Jesus Christ lord-DET
 baithan sinhetsi ukan *bai-tugu:* ni nor ninzen enpatxa
 in believe AUX bait-AUX.1PL>3SG I who be.PST.1SG hinder
 nezan Iainko-a?
 AUX.SUBJ.1SG>3SG god-DET
 ‘Since God gave them the same gift as he gave us because we believed in the Lord Jesus Christ, who was I to hinder God?’ (LeizTest)¹⁰
- b. gure arimetako eritasunen eta atxakia handien sendatzeko eta remediatzeko moien bakoitza, eta behar dugun on guziaren konplimendua Ebanjelioan presentatzen *baitzaiku*, hain behar handian eta ondiko-zkoan notxalent eta ansikabe izanen gara? (LeizSarrera)
- c. Erraiten zuten bada Iuduek, Berak hilen othe du bere burua? erraiten *baitu*, Norat ni ioaiten bainaiz, zuek ezin zatozkete. (LeizTest)
- (127) a. Andre gaixtoa bazinade nik eznaidi kondurik / Ziren zirena *baizira* zuzaz pena dizit (Etxep)

¹⁰ In the French text there is a relative clause: *Puis donc que Dieu leur a donné un pareil don comme à nous, qui avons creu au Seigneur Iesus Christ: qui estoy-ie moy qui peusse empescher Dieu?* The Basque version, however, cannot be interpreted as relative.

- b. Zu *baizira* grazia ororen ama eta iturburuia / Berthute eta hon guzien thesorera handia / Egundano bekatutan makulatu gabia / Berthutetan segizeko egidazu grazia. (Etxep)
- c. Etsai gaiza jinen *baita* tentazera orduian / Nontik engana niroien bere arte guziaz / Othoi iauna engutzazu lagun zure sainduiak / Enetsaiak benzi enazan neure azken finian. (Etxep)
- d. Anhiz gizon ari bada andrez gaizki erraiten / Arhizki eta desoneski *baitituzte* aipazen / Ixilika egoitia ederrago lizate / Andrek gizoneki bezi hutsik ezin daidite. (Etxep)
- (128) Heven abal beçala nuçu: hortic yalguiz geroz, çamariac penxaraciten dirauztazu, nitien arropa guciac higatu *baititut*, eta enici pagatu nahi (EtxauzGut)
- (129) Vidaidec, gogaide; vidaide erran nahi da, vidian kide: elgarrekin vidian joaile. Gogaide halaber gogokide bethi hurran gerthatzen da, vidian dohaçanec, elgarri bere gogocoac erraiten *baitituzte*. (Zalgiz)
- (130) Jayncoa laudatu dela gure errian *espaytugu* pendenciaric eliçaco gauzaetan baycica çarrenac çarraynchu Eta ofraçen baicara (1597, *Contr.* 5.2.6)

An important problem related to the reason clauses is how to distinguish them from relative clauses constructed with *bait-*. In theory, the differences between the two types of clauses are quite apparent, but, in fact, many examples can be understood as (non-restrictive) relative or reason clauses (as pointed out by, for instance, Goenaga 1985: 338). Two interpretations are only available when both clauses share an argument, as in (132), where it is not possible to decide which reading is the intended one. In example (123), in contrast, there is no argument common to both clauses, and thus the *bait-* clause cannot be interpreted as relative.¹¹

- (132) a. E-tzaye eman behar aza osto-ric, ema-iten
 NEG-AUX.3SG<3PL give must cabbage leaf-PART give-IPFV
bei-teyo aragui-a-ri khiño gaisto bat
 bait-AUX.3SG<3SG meat-DET-DAT smell bad one

¹¹ It could be interesting to compare the use of Basque *bait-* to Romance *que*, which was also a very common marker of cause. In medieval Spanish, for instance, at the time of *Poema de mio Cid*, the most usual causal conjunction is *ca*, and *que* comes second (Bogard 1994). In Spanish of *La Celestina*, the most frequent is *que*, which competes with *porque* and *pues*.

- (131) a. Habla cortés, madre, no digas tal cosas, que dirán estos moços que estás loca
 b. ¿Cómo vienes tan tarde? No lo debes hazer, que eres vieja (*La Celestina*, Bogard 1994: 19)

‘They should not be given cabbage leaves, because they / which give the meat bad smell’ (Intxauspe)

- b. zu-k ere ioan dire-n hamar urthe-otan, edo
 you-ERG also go AUX.3PL-SUB ten year-INES.PL OR
 gehiago-tan, hari izan *bait-zara* Iainko-a-ganik
 more-INES.INDEF PROGR AUX *bait*-AUX.2SG god-DET-ABL
 urrun-tzen, behar-ko duzu hurbil-tze-ko ere
 distance-IPFV need-FUT AUX.2SG>3SG approach-NMLZ-DEST also
 hainbertze denbora
 as.much time
 ‘also you, because you were moving away (or: who were moving away) from God in the last ten years or more, will need as much time to get closer to him’ (Ax)
- c. Orduan lurrean datzanak, herstura handian *baitago*, erraiten dio bere etsaiari: Ha, iauna, othoi barkha iazadazu, bizia indazu. (Ax)
- d. Jesus Kristek gu gure konszientietako libertatean ezarririk, abratsasun espiritualez eta dohainez bethe ukan *baikaitu*, iustoki eta sainduki bizi garenzat (LeizKat)
- e. Bena zük photeriak oro *beitütüzü*, eta arimaren, profetia bethi maite *beitüzü*, emenda ezazü nitan zure grazia; amurekatik zure erranak konpli, eta ene salbamentia egin ahal dezadan. (Mst)

Some sentences are not only semantically ambiguous (reason or relative), but also syntactically ambiguous. This happens when the *bait-* clause is placed in the middle of the main clause. Consider example (133). It can be analyzed as relative clause or reason clause, depending on whether the word *jainkoak* ‘god’ is interpreted as subject of the main clause or subject of the *bait-* clause. In the former case, the *bait-* clause is ambiguous (relative or reason), in the latter it can only express reason. In the French text (134), there is a relative clause, which indicates that the Basque example was also meant to be a relative clause, but it is obviously not certain. Example (135), taken from Etxepare, is similar: since both clauses have transitive predicates, the pronoun *nik* can belong to both. In spoken language, intonation would mark the clause boundaries, but in writing such examples must remain ambiguous. In example (136), in turn, the pronoun *zu* ‘you’ is in the *bait-* clause, because the verb in the second clause requires an ergative subject, and the pronoun carries the absolutive; the only interpretation is thus reason.

- (133) Eta Iainko-a-k ezagu-tzen *bai-titu* bihotz-ak, testifikatu
 and god-DET-ERG know-IPFV *bait-AUX.3SG>3PL* heart-PL witness
 draue, haei Espiritu saindu-a eman-ez gu-ri-ere bezala
 AUX.3SG>3SG<3PL them spirit saint-DET give-INS we-DAT-PTCL as
 ‘And the God, who knows the hearts (or: because he knows the hearts),
 bare them witness, giving them the Holy Ghost as he did to us’ (LeizTest)
 a. Eta Iainkoak [ezagutzen baititu bihotzak] testifikatu draue, haei Es-
 piritu saindua eman ez guriere bezala (relative or reason)
 b. [Eta Iainkoak ezagutzen baititu bihotzak] testifikatu draue, haei Es-
 piritu saindua eman ez guriere bezala (reason)
- (134) Et Dieu qui cognoist les coeurs, leur en a rendu tesmoignage, leur donnant
 le saint Esprit comme à nous
- (135) Ni-k *bai-zitut* offensatu bide ez-tud-an bezala /
 I-ERG *bait-AUX.1SG>2SG* offend right NEG-AUX.1SG>3SG-SUB as
 Dolu dizit eta damu zure kontra egin-az.
 pain AUX.1SG>3SG and regret your against make-INS
 ‘I, who offended you the way I should not have (or: Because I offended you
 the way I should not have), feel pain and regret because of acting against
 you’ (Etxep)
- (136) [Zu *bai-zira* grazia oro-ren ama eta iturburui-a] / (...)
 you *bait-be.2SG* grace all-GEN mother and source-DET
 Berthute-tan segi-ze-ko egidazu grazia.
 virtue-INES.INDEF continue-NMLZ-DEST give.IMP.2SG grace
 ‘Because you are the source of all grace, give me grace to continue in
 virtue’ (Etxep)

Sometimes, even though the clause is potentially ambiguous, one interpreta-
 tion seems more appropriate in the given context. For example, in (137) ‘because’
 seems strange in this particular situation.

- (137) Eta artan ciolaric elia Judasec, *baicen* entregatan zaunac, erran cion: Ni
 naza acaso, Maistrua? (Hualde)
 ‘Then Judas, who (? because he) was the one who betrayd him, said, Is it
 I, Lord?’

Oyharçabal (1987: 316-317) points out to some grammatical factors which
 tend to trigger relative or reason meaning. According to him, in extraposed con-
 structions, relative interpretation is especially likely when the head noun phrase
 is indefinite (and in an unmarked position in the phrase, not in focus; if it is the
 focus, the *bait-* clause must be placed immediately after the noun for the relative

interpretation to be available). Thus, the most natural interpretation for (138-a) is relative (equivalent to extraposed *-en* relative clause (139)), but reason for (138-b).

- (138) a. etxe bat erosi dut [bost ganabra *bai-titu*]
 house one buy AUX.1SG>3SG five room bait-have.3SG>3PL
 ‘I have bought a house which has five rooms’
 b. etxe-a erosi dut [bost ganbara *bai-titu*]
 house-DET buy AUX.1SG>3SG five room bait-have.3SG>3PL
 ‘I have bought the house, because it has five rooms’ (Oyharçabal 1987: 316)

- (139) etxe bat erosi dut [bost ganbara *ditu-en-a*]
 house one buy AUX.1SG>3SG five room have.3SG>3PL-SUB-DET
 ‘I have bought a house which has five rooms’ (Oyharçabal 1987: 317)

The second kind of *bait-* only relatives are clauses placed immediately right to the noun phrase. In such cases, it is possible to modify an NP which is in focus.

- (140) eta Jesus [bidean unhatua *baitzen*] jarri zen putzuaren erdian
 ‘Jesus, qui s’était fatigué...’
 ‘Jesus, comme il était fatigué...’ (Oyharçabal 1987: 327)

Again, as clear from the translation, the relative reading is not obligatory. Oyharçabal observes that in order to avoid ambiguity, some authors place the *bait-* clause in parentheses as in (141). In my opinion, however, the *bait-* clause can still be analyzed as reason, and the parentheses do not influence the preferred meaning of the clause.

- (141) Katonek (printzipalenetarik bat *baitzen*) erran zuen
 ‘Cato (who (or: because) was one of the most important) said’ (Ax)

Admittedly, though, there is a certain degree of arbitrariness in choosing the right reading when analyzing a corpus. I will come back to this point later (section 5.6.3).

As mentioned, *bait-* clause can follow or precede the main clause. When the *bait-* clause comes first, it can usually be translated with *since*:

- (142) Eta, politika aipa-tzen *bai-tugu*, emazte-a-k
 and politics mention-IPFV bait-AUX.1PL>3SG woman-DET-ERG
 ba-du hor gero eta gehiago bere toki-a
 AFF-AUX.3SG>3SG there even and more her place-DET
 ‘And, since we have mentioned politics, women have more and more to say there’ (Herria)

- (143) Hiri bat *bait-zen* handik hurbil, Prokuradore-a ikhus-ten
 city one bait-be.PST.3SG from.there close procurator-DET see-IPFV
 du, gau harta-ko xehetasun-ak emai-ten derauzko.
 AUX.3SG>3SG night there-RM detail-PL give-IPFV AUX.3SG>3PL<3SG
 ‘(since) there was a city nearby, he talks to the procurator and gives him
 all the details about that night’ (Arbelb)
- (144) Etsai gaiza jinen *baita* tentazera orduian / Nontik engana niroiien bere arte
 guziaz / Othoi iauna enguztazu lagun zure sailduiak / Enetsaiak benzi
 enazan neure azken finian. (Etxep)
- (145) Zuen eta gure iscuntza escaras aguitz differenta *baita* pena dugu chit ezin
 explicatuz zuen letra. (UrruñGut)
- (146) Irakurtu izatu dut, ezen behin gizon batek zituela hirur aztore onak, eta
 famatuak. Eta bere azken finean, hetarik bata utzi zuela, zor bat *baitzuen*,
 haren pagatzeko; bigarrena, seme bat *baitzuen*, harendako; eta hirurgar-
 rena, arima-kari, mezatan enplegatze. (Ax)

But sometimes, rather than expressing reason, *bait-* introduces background information (Oyharçabal 1987 calls them “topicalized clauses”). By “background information” I understand events in a narrative context that are not central to the main story line, but rather set the stage for the main events; in non-narrative texts, background contains the context in which the next clause should be interpreted. Sometimes the *bait-* clause can be paraphrased with *given that*, but ‘because’ or ‘since’ simply do not make much sense or do not seem natural. In the examples above (142)-(146), the *bait-* clause also adds the same kind of background information, but it is more closely related to the proposition conveyed in the main clause. In (149)-(152), however, there is no cause-effect link between the facts expressed by the two clauses. Borders between the different shades that *bait-* clauses can carry are not very sharp; rather, there seems to be a continuum that ranges from unquestionable reason clauses to pure background information clauses.

- (147) Eta kostuma bat *bait-tuzue* bat larga
 and tradition one bait-have.2PL>3SG one liberate
 diezazued-an Bazko-z: nahi duzue bada larga
 AUX.SUBJ.1SG>3PL<2PL-SUB Easter-INS want AUX.2PL>3SG so liberate
 diezazued-an Iudu-en Rege-a?
 AUX.SUB.1SG>3PL<2PL-SUB Jew-GEN.PL king-DET
 ‘So you (bait-)have the tradition that I should set free one of them on Easter: do you want me to set free the King of Jews?’ (LeizTest)

- (148) *Eta erran bai-tuçu Iesu Christo-ren fede-a*
 and say *bait-AUX.2SG>3SG* Jesus Christ-GEN faith-DET
du-en-a de-la guiristino, cer-tan dago
have.3SG>3SG-SUB-DET be-COMP Christian what-INES.INDEF be.3SG
principalqui Iesu Christo-ren fede-a?
 mainly Jesus Christ-GEN faith-DET
 ‘So you have said that the have who has the faith of Jesus Christ is Christian, of what does the faith of Jesus Christ consist?’ (Mat)
- (149) *Gurutze-an hirur oren bizirik egin bait-zuen, zer orduan*
 cross-INES three hour alive make *bait-AUX.PST.3SG>3SG* what then
pairatu zuen?
suffer AUX.PST.3SG>3SG
 ‘Given that he spent three hours on the cross, what he was going through then?’ (Haramb)
- (150) *Han bait-zen aizkora bat, harekin garbitu dut*
 there *bait-AUX.PST.3SG* ax one, with.it clean *AUX.1SG>3SG*
gizon-a.
 man-DET
 ‘there was an ax, I killed the man with it’ (Larz)
- (151) *Bildu-ak bait-ziren bada farisau-ak, egin zaroen*
 gather-PL *bait-be.PST.3PL* so Pharisee-PL make *AUX.PST.3SG>3SG<3PL*
Jesus-ek galde hau, erra-ten zaro-ela
 Jesus-ERG question this say-IPFV *AUX.PST.3SG>3SG<3PL-COMP*
 ‘When the Pharisees (*bait-*)were gathered, Jesus asked them (...)’ (Harand)¹²
- (152) *Eta akusatzen baitzuten aphezen prinzeek eta populuko zaharrek, ez zaroen deusik ihardetsi.*
 ‘And he was being accused by the chief priests and elders, he answered nothing’ (Harand)

According to Oyharçabal (1987: 274-275), in this construction, when the two clauses share an argument, they can resemble relative clauses. Contrary to other *bait-* relatives, though, the subordinate clause comes first, before the noun it modifies. They can be constructed with more freedom than *-(e)n* relatives with regard to the function of the shared argument. Relative clauses with comitative postposition, for instance, are not very easily accepted by native speakers (155), but they can be “relativized” easily in this kind of *bait-* clauses (156).

¹² In Leizarraga there is a temporal clause: *eta bildu ziradenean Fariseuak, interroga zitzan Iesusek*

- (153) *liburu batzu ikus-ten bai-titut lurr-ean...*
 book some see-IPFV bait-AUX.1SG>3PL floor-INES
 ‘I (bait-)see some books on the floor, ...’
- a. ...*nor-k ekarri ditu?*
 who-ERG bring AUX.3SG>3PL
 ‘... who brought them?’
- b. ...*bil itzazu*
 gather AUX.IMP.2SG>3PL
 ‘... gather them!’
- c. ...*gogotik har nitzake*
 with.pleasure take AUX.1SG>3PL
 ‘... I would take them with pleasure’
- (154) *nor-k ekarri ditu / bil itzazu / gogotik har*
 who-ERG bring AUX.3SG>3PL gather AUX.IMP.2SG>3PL with.pleasure take
nitzake [lurr-ean ikus-ten ditud-an] liburu-ak
 AUX.1SG>3PL floor-INES see-IPFV AUX.1SG>3PL-SUB book-PL
 ‘Who brought / Gather / I would take with pleasure the books that I see
 on the floor’
- (155) ?*Nor zenuen [goiz-ean ikusi zaitud-an] emazteki-a?*
 who be.PST.2SG>3SG morning-INES see AUX.1SG>2SG-SUB women-DET
 ‘Who was the woman I saw you with in the morning?’
- (156) [*emazteki bat-ekin ikusi bait-zaitut goiz-ean*], *nor*
 women one-COM see bait-AUX.1SG>2SG morning-INES who
zenuen?
 be.PST.2SG>3SG
 ‘I saw you with a women in the morning, who was? (=Who was the woman
 I saw you with in the morning?)’

In my corpus that kind of clauses are only found in the 20th-century texts:

- (157) a. *Eta mendi zoko hartan bai-ta etxe zahar bat izigarri*
 and mountain corner DEM.INES bait-be.3SG house old one very
apal-a, kantonierr-aren etxe-a de-a hura?
 humble road.laborer-GEN house-DET be.3SG-QUEST that
 ‘And there is a house in the mountain, very humble, is this the house
 of the road laborer?’ (JEtkep)
- b. *Badakizu, atzo arratsean, ostatuan baitzen, gizon beltz buhame hura.*
 (Larz)

- c. –Nun izaiten ahal da sua? Bidexaharrean, Errepillaren etxean? Bada-
kik Josep, joan den egunean hemen izan *baita* gizon bat, haren
etxean! (JEtkep)

Oyharçabal (1987) notes that the postposed *bait-* relative clauses (discussed in the previous sections) are quite different from the topicalized clauses. In fact, it is possible to construct minimal pairs as in (158) which differ only in the placement of the marker *bait-*. Both are ambiguous, as shown in the translation.

- (158) a. [oixtion gizon bat-ekin solastatu *bai-naiz*] segur naiz gogotik
now man one-COM talk bait-AUX.1SG sure be.1SG readily
lagunt zintzake-ela
help AUX.POT.3SG>2SG-COMP
'I'm sure that the man to whom I have just spoken will help you'
'I have just spoken to a man who I'm sure will help you'
- b. oixtion gizon bat-ekin solastatu naiz [segur *bai-naiz* gogotik
now man one-COM talk AUX.1SG sure bait-be.1SG readily
lagunt zintzake-ela]
help AUX.POT.3SG>2SG-COMP
'I'm sure that the man to whom I have just spoken will help you'
'I have just spoken to a man who I'm sure will help you'

5.4.4 Complement clauses

A limited group of verbs take complement clauses marked with *bait-* (apart from the more usual complements formed with the suffix *-la*). The first class of verbs consists of several factive predicates (predicates that entail or presuppose the truth of the proposition expressed by the subordinate clause). Some examples are: *pena/domaia da* 'it's pity', *erokeria da* 'it's crazy', *harritzeko da* 'it's surprising' or *ez da dudarik* 'there is no doubt' (but not verbs like *jakin* 'know').

- (159) a. Ez da harri-tze-ko izen hori eman
no is surprise-NMLZ-DEST name this give
bait-zioten.
bait-AUX.PST.3PL>3SG<3SG
'No surprise that they gave him this name.' (Herria)
- b. Pena da egiazko hobendun-ek ez *bai-tute* hain
pity be.3SG true culprit-ERG.PL NEG bait-AUX.3PL>3SG so
laster aitor-tzen.
fast confess-IPFV
'It's pity that real culprits do not confess so fast.' (Larz)

- c. Pena da (...) ez *bai-ta* etorri.
 pity be.3SG NEG bait-AUX.3SG come
 ‘It’s a pity that she has not come.’ (Herria)

All of the predicates mentioned above are relatively common in modern texts. The first examples of factive *bait-* complements in my corpus are found in Larzabal (159-b). Earlier, a comparable construction can only be found in Axular, where clauses with *bait-* which can be interpreted as complements almost always surface with expression such as *erokeria da* ‘it’s madness’ and similar:

- (160) a. Zer erhokeria da haur, uste *bai-tu* gizon hunek,
 what madness be.3SG this think bait-AUX.3SG>3SG man this.ERG
 berretu-z karga arindu-ko zeika-la?
 increase-INS load lighten-FUT AUX.3SG<3SG-COMP
 ‘What madness is this, that this man think that by making the load bigger it will get lighter?’ (Ax)
- b. Itsutasunaren itsua, erhokeriaren erhoa, uste *baituzu* ezen gero, hemendik urthe baten, edo biaren buruan, orai baino bekhatu gehiago duzunean, hosinean barrenago zaudenean, eta orai baino flakoago zarenear, aisekiago, eta erraxkiago iltikiko zarela. (Ax)

The second class of verbs that can take *bait-* complements are predicates of happening: *gertatu* ‘happen’, *heldu* ‘happen’, *izan* ‘be’ (which sometimes also mean ‘happen’). Contrary to factive verbs, they appear already in the oldest texts:

- (161) a. Gertha zedin bada hil *bait-zedin* paubre-a
 happen AUX.PST.3SG so die bait-AUX.PST.3SG poor-DET
 ‘So it happened that the poor died’ (LeizTest)
- b. Alas, eta Kristo gure Jauna ill izandu zenean guri geuren bekatuak barkazeagatik, eta aiengatik zor ginduen zorra pagazeagatik, eta gu guziok ifernutik librazegatik, nondik dator kondenatzen *baitirade* anbat jende? (BerD)
- c. Heltzen da zunbait aldiz persona ezagütü ezten batek dian fama hun bat, eta ezagütü den bezan sarri, ikhustiak greutzen *beitütü*. (Mst)
- d. Izanen da, gizonaren Semea liuraturen *baita* gizonen eskuetara (LeizTest)

Verbs of happening and factive verbs are not totally different. If someone says “It happened that X”, X must be true, thus here the main clause also presupposes the truth of what is said in the complement clause.

Moreover, in some texts the *bait-* clause is complement of a noun (e.g. of the noun *kausa* ‘reason’, as in (162)):

- (162) a. baina bekatu-a izan da kausa, gizon-a bothere hunez
 but sin-DET AUX AUX.3SG reason man-DET power DET.INS
 gabetu izan *bai-ta*
 deprive AUX bait-AUX.3SG
 ‘But the sin was the reason that the man was deprived of this power’
 (LeizABC)
- b. Cer da causa *ezpeytutugu* confessionian errayten bequatiac oro?
 (Oloroe)
- c. Baiñan harrigarriago, / Dakusat bekhatua: / Hura da kausa *baitago*, /
 Erretzen damnatua (Argaiñ)
- (163) a. onetan da kostunbre guzis gaistoa auniz lekutan atratzen *baitirade*
 Mezatik Sakramentu sandua altxatu, eta bereala
- b. que ay muy mala costumbre en muchas partes que se salen en aca-
 bando de alçar el Sacerdote la Hostia consagrada y el Caliz (BerM)
- (164) Hau da haren abantail-ik handi-en-a, ez *baitu* ainitz
 this be.3SG his virtue big-SUPER-DET NEG bait.AUX.3SG>3SG much
 xahu-tzen.
 spend-IPFV
 ‘This is his biggest virtue, that he does not spend a lot.’ (Lafitte 1991 [1944]:
 §770)
- (165) Eta gertha ditekeien kasua da halako biserekin zubi batetarik iragaiten za-
 rela, zubia den baiño handiago iduritirik, eta zubirik ezten lekhuana oiñak
 emanik, eror *baitzindezke* zubi azpiko hosinera, eta han itho, eta honda.
 (Ax)
- (166) G: Zer da boronthatiaren gaizan ezartia? I: Hori da, boronthatiak onhet-
 sirik bere olez hartzen *baitü*, eta bere nahiz laketzen aipatü edo eskentü
 zaion gaiza gaistoan. (Belap)

Contrary to reason clauses, this type is not very frequently ambiguous, but it is nevertheless possible. The following examples can be interpreted as reason or complement clause:

- (167) Izigarri kontent *ziren*, beren erakusketa gustatu *bait-zaiote*
 very happy AUX.PST.3PL, their exhibition like bait-AUX.3SG<3PL
 jende-eri.
 people-DAT
 ‘They were extremely happy that/because people liked their exhibition’
 (Herria)

5.4.5 Result clauses

bait- only result clauses are similar in meaning to result clauses introduced by *ezen* or *non* discussed above, and the only difference is the lack of the conjunction. They are particularly frequent in texts from the Valley of Roncal (168)-(169). An example which can be understood as result is also found in Etxepare (170).

- (168) *baratu zren guardia-c cain arritruc, bai-zauden*
 become AUX.PST.3PL guard-PL so surprise.PART bait-be.PST.3PL
il-ic bicala.
 die-PART like

‘they were so surprised that they were like dead’ (Hualde)

- (169) *Eta non ta azcatu cen ichasuan tempestade bat cain andi, estaltan baicein*
 oladec barca; baya Jesus zagon lo eguiten. (Hualde)

- (170) *Berze amoreak baten bezi eztirade perestu / Nork beria berziari eztu nahi*
partitu / Ama birjen gloriosa hanbat bada konplitu / Oorenzat bera baita
leial dela abastu. (Etxep)

Sometimes there is no expression with *hain* ‘so’ or *hainbat* ‘so much’ (or anything similar), but the result meaning is implicit. The following examples, from 20th-century texts, could be paraphrased with something like ‘and so’.

- (171) *Ainitz jende bildu da ehorzketa-n, eliza aise ttipi-egi*
 many people gather AUX.3SG funeral-INES church much small-EXCESS
bait-zen den-en koka-tze-ko.
 bait-be.PST.3SG all-GEN.PL place-NMLZ-DEST

‘A lot of people came to the funeral and so the church was too small to accommodate all.’ (Herria)

- (172) *Egin balu den gutieneko keinurik, emaiten nion, emaiten nion... buuu, ez*
baitzen bizirik aterako. (Larz)

- (173) *Jonek bukatu du partida sake idor eta bizi batekin, punpa hil baita Kan-*
boko lur plazan. (Herria)

5.4.6 Discourse

The label “discourse” covers all kinds of *bait-* only clauses which do not fall in the preceding classes. In other words, a clause is classified as discourse as the “last resort”, or if it cannot be assigned to any other category. As a result, this class is rather heterogeneous. What the clauses with discourse *bait-* have in common is that they can hardly be seen as subordinate and that the semantics of the marker is rather vague. In what follows I will try to characterize as precisely as possible

bai-ta". Eta iaiki-rik Jesus iarreiki zekion, eta
 bait-AUX.3SG and stand.up-PART Jesus follow AUX.PST.3SG<3SG and
 haren diszipulu-ak.
 his disciple-PL

'While he was saying these things to them, a man came and worshiped him, saying, "My daughter has just died, but come and lay your hand on her and she (*bait-*) will live". So Jesus stood up and followed him, and so did his disciples.' (LeizTest)

- (175) baina erra-k solament hitz-a, eta sendatu-ren *bai-ta* ene
 but say-IMP.2SG just word-DET and heal-FUT *bait*-AUX.3SG my
 muthill-a.
 boy-DET

'but say just a word and my boy will be healed' (LeizTest)

- (176) Baina eskandaliza eztitzagunzat, itsasora ioanik, egotzak amua: eta lehen
 iganen den arraina har ezak, eta haren ahoa irekirik eridenen *baituk* esta-
 tera bat: harturik hura eman iezek enegatik eta hiregatik.

'But, so that they do not get offended, go to the sea, cast in a hook, and take the fish that comes up first, and when you open its mouth, you (*bait-*) will find a piece of money; take that and give it to them for me and you '

(LeizTest)

- (177) Beraz behar erauen eman ene dirua kanbiadorei, eta ethorririk nik rezebitu
bainukeen neurea lukururekin.

'So you should have given my money to the bankers, and at my coming I (*bait-*) would have received back my own with interest.' (LeizTest)

In the examples above the consequence of an action expressed with *bait-* is expected or logical, but the marker can also convey a shade of contrast, a consequence which goes contrary to the expectations (something like 'but' or 'nevertheless'):

- (178) Orduan ethor zitezen harengana Ioanes-en diszipulu-ak,
 then come AUX.PST.3PL to.him John-GEN disciples-PL
 zioite-la, "Zergatik gu-k eta Fariseu-ek barur
 say.PST.3PL>3SG-COMP why we-ERG and Pharisee-ERG.PL fast
 egi-ten dugu maiz, eta hire diszipulu-ek
 do-IPFV AUX.1PL>3SG often and your disciples-ERG.PL
ez-pai-tute baru-rik egi-ten?"
 NEG-bait-AUX.3PL>3SG fast-PART do-IPFV

'Then the disciples of John came to Him, saying, "Why do we and the Pharisees fast often, and your disciples (*bait-*) do not fast?"' (LeizTest)

- (179) Eta bere buru-a-ri ohart zekion-ean, erran
 and his head-DET-DAT realize AUX.PST.3SG<3SG-TEMP say
 zezan, Zenbat alokazer dirade-n ene aita-ren
 AUX.PST.3SG>3SG how.many servant be.3PL-SUB my father-GEN
 etxe-an ogi-a frango dute-n-ik, eta ni
 house-INES bread-DET enough have.3PL>3SG-SUB-PART and I
 gose-z hil-tzen *bai-naiz!*
 hunger-INS die-IPFV bait-AUX.1SG
 ‘But when he came to himself, he said: How many servants in my father’s
 house have enough bread, and I perish with hunger!’ (LeizTest)
- (180) Ierusalem, Ierusalem, Profetak hiltzen eta hiregana igorriak lapidatzen di-
 tuana, zenbatetan bildu nahi ukan ditut hire haurrak, oilloak bere xitoak
 hegalen azpira biltzen dituen bezala, eta *ezpaituk* nahi ukan?
 ‘O Jerusalem, Jerusalem, the one who kills the prophets and stones those
 who are sent to her! How often I wanted to gather your children together,
 as a hen gathers her chicks under her wings, and you (bait-) did not want
 to?’ (LeizTest)

In a few examples *bait-* appears in questions (181), see also (185) below. These are not a typical information searching questions, but rather rhetorical ones.

- (181) a. Eure arima ene-gatik ezarri-ren *bai-tuk?*
 your soul I.GEN-MOT put-FUT bait-AUX.2SG>3SG
 ‘Will you lay down your soul for me?’ (LeizTest)
- b. Tu mettras ton ame pour moy?

As already mentioned, *bait-* is frequently found in clauses linked by *eta* ‘and’. Sometimes other particles or adverbs are also present in the clause: *halaz* ‘thus’, *halere* ‘however’ or *orduan* ‘then’, which make the function of the *bait-* clause more explicit:

- (182) a. Baina ethorri-ren dirade egun-ak edeki-ren bait-zaie
 but come-FUT AUX.3PL day-PL quit-FUT bait-AUX.3SG<3PL
 ezkondu-a eta orduan barur egin-en *bai-tukeite*.
 bridegroom-DET and then fast make-FUT bait-AUX.3PL>3SG
 ‘But a day will come when their bridegroom will be taken from them,
 and then they will fast.’ (LeizTest)
- b. Haur da bere Aitaren seme maite sakrifiziotan Isaak sakrifikatua, eta
halere *ezpaita* herioaren puisanzaren meneko gelditu izan. (LeizTest)
- c. Mana ezak bada begira dadin sepulkrea heren egunerano, haren diszi-
 puluek gauaz ethorririk, hura ebats eztezaten, eta populuari derrotan,

Resusztatatu da hiletarik: eta halaz baitate azken errorea lehena baino gaixtoago. (LeizTest)

With regard to verb forms, discourse *bait-* appears frequently on negated and future tense verbs. In 22 out of 61 examples (38%), the verb carrying the marker is negated (as compared to just 10% in all functions of *bait-*).¹⁵ Future and irrealis verb forms also seem to be more frequent than elsewhere (19/61). It is not very clear how these regularities should be explained. All that can be said is that they show that the discourse *bait-* tends to appear on marked verb forms and that it is somehow related to unreal events (negation/irrealis) or events that have not yet happened (future).

In the French text of the New Testament, usually there is no equivalent of Basque *bait-*, as in (183) or (184). Example (185) is an exception: the French adverb *toutefois* ‘nevertheless’ is rendered with *bait-* in the translation. It is the only example, though. In others it seems that *bait-* was “added” to the text or, put differently, that what is expressed by pragmatic means in French was made (somewhat) more explicit in Basque by adding the morpheme *bait-*. This detail becomes interesting if we take into account the type of translator that Leizarraga was: he usually tried to render the text as faithfully as possible, without changing, omitting or adding anything. It could mean that the presence of *bait-* was somehow natural or to some extent obligatory.

- (183) a. Enseia zaitetze sartzen bortha hersitik: ezen anhitz, erraiten drauzuet, sarthu nahiz ebiliren diradela, eta ezin sarthuren baitirade. (LeizTest)
b. Mettez peine d’entrer par la porte estroite: car ie vous di que plusieurs cercheront d’entrer, et ne pourront.
- (184) a. Malediktione zuen gainean Eskriba eta Fariseu hipokritak: ezen monument ageri eztiradenak bezala zarete, eta haien gainean dabiltzan gizonak ezpaitakizkite. (LeizTest)
b. Mal-heur sur vous, Scribes et Pharisiens hypocrites: car vous estes comme les sepulchres qui n’apparoissent point, et les hommes qui passent dessus n’en sçavent rien.
- (185) a. Eztrauzue Moisesek eman Legea? eta ezpaitu zuetarik batek ere obratan ezarten Legea? (LeizTest)
b. Moyse ne vous a-il point donné la Loy? Et toutefois nul de vous met en effect la Loy.

¹⁵ Only examples where *ez* appears as clitic on the verb are counted as negation, other instances of negation (e.g. *ezin* ‘cannot’) are not taken into account.

5.4.6.2 Etxepare

It is not easy to characterize the “discourse” *bait-* in Etxepare, because there are only six examples. Importantly, however, they do not contradict what was said about the use of the particle in Leizarraga. Thus, in (186), (188) and (189) there is future time reference. Moreover, *bait-* co-occurs with adverbs *ordu hartan* ‘in that moment’ and *orduian* ‘then’, which is similar to what we have seen in the case of discourse *bait-* in Leizarraga. In (187), (189) and (191) the marker surfaces in last clause of the sequence (but the meaning of consequence is present only in the last one). Example (190) seems to express contrast (‘but’, ‘nevertheless’). In (189) and (191) the *bait-* clause is linked to the preceding clause with the conjunction *eta*. In all examples, there is a vague sense of emphasis or relevance. Finally, (189) is interesting. The sentence it seems somehow “unfinished”: *eta hobe baitate* appears to mean ‘it will be better this way’, but ‘this way’ is missing.

(186) Eta gero daugi-n-ian ene eriozia / Arima-ren parti-ze-ko
and later come.3SG-SUB-TEMP my death.DET soul-GEN leave-NMLZ-DEST
oren izigarri-a / Ordu hartan behar *bai-tut* eman kondu
hour terrible-DET hour DEM.INES must bait-AUX.1SG>3SG give report
hersi-a / Egin oro-z rezebitu neure meretsituia.
strict-DET deed all-INS receive my deserved.DET

‘And later when my death comes, the terrible moment of soul’s going away, in this moment I (bait-) have to report, receive what I deserve for all my deeds.’

(187) – Ene maite maitena egidazu zuzena / Ioan duzuna ekhardazu ezpa eman ordaina / – Nik dakidan gauzarik eztadukat zurerik / Lotsaturik iarri nuzu *ezpaitakit* zegatik.

Ni-k dakid-an gauza-rik ez-tadukat zure-rik /
I-ERG know.1SG>3SG-SUB thing-PART NEG-have.1SG>3SG your-PART
Lotsatu-rik iarri nuzu *ez-pai-takit* zegatik.
shame-PART make AUX.2SG>1SG NEG-bait-know.1SG>3SG why

‘– My darling, do the right thing, bring me back what you have taken or compensate for it.

– As far as I know I don’t have anything that belongs to you. You have made me feel ashamed, I don’t (bait-) know why’ (Etxep)¹⁶

¹⁶ Altuna (1980) comments on this fragment in this way: “*bait-* nekez izan daiteke hemen menderatzaile, ez luke zentzurik; erlatibo balioa duela atera zaigu hirutan (1,146; 1,271; III,4), baina hemen hala ote du («estoy avergonzada, yo que ignoro la causa»)?; baiezko *ba-*ren kidekoa denik ere ezin esan daiteke, *ez eta bai* batera ez du bururik ez hankarik. Lafonek «sans savoir pourquoi» eta Akesolok «y no sé por qué» itzultzen dute eta kito; besterik eta hoberik ezean,

- (188) Perileki baiezila ezin noake hargana / Eta agian, hark orduian *ezpaituke* aizina / Badu ere beldur date bertan doha harzara / Nik nahien dudanian berzek besoan daraza.
‘It is dangerous for me to go visit her, and maybe then she (bait-) will not have time. And even if she has, she might be afraid.’ (Etxep)
- (189) Gaizki egin dadinian jendek sarri dakite / Ene gaizki egitiaz enek laido lukeite / zu eta ni elgarreki unsa ezin ginate / zaude ixilik zoaz horrat eta hobe *baitate*.
‘When someone does the wrong thing, people know it immediately. (...) you and me cannot be together, be quiet, go away and it (bait-) will be better (this way)’ (Etxep)
- (190) Ikusirik anhezitan beharrian pobria / Eri gose egarria eta buluzkorria / Ene izenian anhezitan galdeginik limosna zuiek ukhen *baituzuie* hezaz guti ansia.
‘You have seen a poor person many times, sick, hungry, naked. In my name, he asked for hand-out many times, (but) you did not (bait-)care too much for him’ (Etxep)
- (191) Amorosek badagite behin bere nahia / Handiago jiten zaie berze nahikaria / Ezi ukhen behinere bere konplimenduia / Bethi peitu deramate bere mende guzia / Emazte eta gizon orok har amore maria / Eta orori *baitekegu* berak konplimenduia.
‘If lovers have satisfied their desire, another bigger one appears. They can never be satisfied, they will spend their life in misery. All man and women, take Mary as your love and she (bait-) will satisfy all.’ (Etxep)

Thus, on the whole, the examples found in Etxepare’s poems agree quite well with the characteristics of the discourse *bait-* in Leizarraga.

5.4.6.3 Other texts

Apart from Leizarraga and Etxepare, there are also several instances of the discourse *bait-* in other texts.

Examples (192)-(196) are from Axular. (192) is the first sentence of a paragraph, but it contains a conclusion of the previous one. (193) ends a paragraph and contains a conclusion of it. In both examples, thus, *bait-* could be described as a foregrounding device. Also, they are not totally unlike the examples in Leizarraga, where *bait-* expressed consequence: conclusion can be seen as a kind of

erlativo funtzioa duela esan behar”. According to Lafon (1999 [1966]: 668), in this example *bait-* is equivalent of *-la* (which expresses manner).

consequence. The difference is that there is no conjunction *eta* in Axular's examples. The function of *bait-* in the last three fragments is rather obscure, though. It could be interpreted as reinforcing the affirmation. In any event, these examples seem difficult to classify as reason.

- (192) Bekhatu-ak, eta bekhatu-z-ko obra-k, *bai-titugu*
 sin-PL and sin-INS-RM action-PL bait-have.1PL>3PL
 geure-geure-ak eta gero-k egin-ak.
 our-our-PL and we-ERG make-PL
 'Sins and sinful actions, they are ours and committed by us.' (Ax)
- (193) Erran behar da aberats gare-la, mundu-an den
 say must AUX.3SG rich be.1PL-SUB world-INES be.3SG.SUB
 gauza-rik aberats-en-a eta balios-en-a, hain frankoki
 thing-PART rich-SUPER-DET and expensive-SUPER-DET so generously
 derabillagu-n-ean. Bada ala zu-k eta ni-k ere, denbora-ren
 use.1PL>3SG-SUB-TEMP so or you-ERG and I-ERG also time-GEN
 gal-tze hunetzaz, probetxu gabe iragai-te-ra utz-te-a-z,
 lose-NMLZ this.INS benefit without pass-NMLZ-ADL let-NMLZ-DET-INS
 kontu hertsia eman behar-ko *bai-tiogu* Iainko-a-ri.
 account strict-DET give must-FUT bait-AUX.1PL>3SG<3SG god-DET-DAT
 'We must say that we are rich when we use so generously the richest and
 the most expensive thing that there is in the world [i.e. time]. So, as you
 as me, we will have give an account of this waste of time, of this letting it
 pass.' (Ax)
- (194) Halatan mahastiaren iabeak ere, arratsaldean traillaitzen hasi zirenei
 eman zerauen hanbat iornal eta alokairo, nola goizetik traillaitu zire-
 nei. (...) // Bada haur beror egin behar dugu guk ere orai arratsaldeon,
 zahartzeon, geure egunon akhabatzeon. Orai *baitakusagu ezen* ia adina-
 ren arauz, heriotzeko portura hurbiltzen garela, hemengoaz, egin hurran
 dugula. Orai bada, orai behar dugu permatu; orai behar derauegu eskuei
 eragin. (Ax)
- (195) Adan-ek anhitz fabore eta abantail errezibitu zuen
 Adam-ERG many favor and profit receive AUX.PST.3SG>3SG
 Iainko-a-ganik, eta gero heken guzti-en buruan, zuhaitz bat seinalatu
 god-DET-ABL and then them all-GEN.PL after tree one show
bait-zioen, bertze guzti-etarik bai, baina haren fruitu-tik
 bait-AUX.PST.3SG>3SG<3SG other all-ABL.PL yes but his fruit-ABL
 e-tzeza-la ian.
 NEG-AUX.SUBJ.3SG>3SG-SUB eat

‘Adam received many favors and profits from the God and then after that he (*bait-*)showed him a tree, from all others he could eat, but its fruit he shall not eat.’ (Ax)

- (196) Zeren hartaraz gero, gutiak dira ongi libratzen direnak, galdu gabe eskapatzen direnak. // Beraz hunelatan, orai *baituzu* osasuna, indar, antze, adimendu eta zeure burua zeure eskuko: orai *ezpaitzara* oraino eri, eta ez heriotzeko heraturan iarri: orai *baitzara* libre, eta nahi baduzu ongi, eta gaizki ere, daidikezun denboran. Orai bada, orai, men menean iarri gabe, sukharra nahasi gabe, eta eritasuna iaundu gabe, egintzatzu gero egin gogo ditzun ongiak eta deskarguak. (Ax)

In the following example there are two versions of the same proverb, from Zalgize and Oihenart, the only difference between them is that in one *bait-* is present, while in the second it is not. The function that *bait-* can again be that of expressing consequence.

- (197) a. Arraica aunça-ri, / *Bai-hagozque*
follow.IMP.2SG goat-DAT *bait-throw.FUT.3SG>2SG*
gapharr-a-ri
blackberry-DET-DAT
‘Follow the goat, it will throw you into blackberry’ (Zalgiz)
- b. Arraika ahunzari, *agozke* kaparrari (Oih)

The next example comes from a —rather free— translation of a Spanish verse. *bait-* appears in a question, a type of clause where this marker occasionally occurs, as it was shown above with reference to Leizarraga. Also here, it is not a typical question, but rather a rhetorical one.

- (198) a. Ni cer-taco jayo ninzan? Salua nendin. / Il bear
I what-DET be.born AUX.PST.1SG save AUX.1SG die must
baituquet ni-c? Bai, guertu date.
AUX.1SG>3SG I-ERG yes sure be.3SG
‘What I was born for? To be saved. Do I (*bait-*) have to die? Yes, it is sure (*Octava de Miguel Suescun, TAV 3.1.19*)
- b. ¿Yo para qué nací? Para salvarme; / que tengo de morir es infalible; / dejar de ver a Dios y condenarme, / triste cosa será, pero posible.

We find similar questions in modern texts too, especially ones expressing surprise or disbelief, similar to examples found in older texts. This usage was described by Oyharçabal (1987: 256): he notes that *bait-* is excluded in information-seeking questions (with *wh-* pronouns or with interrogative particles), but it can appear in assertive/declarative questions, as in (199).

- (199) a. –Parise bisitatu nahi nuke. –Ez *bait-zara* sekula
 Paris visit want AUX.POT.1SG>3SG NEG bait-AUX.2SG never
 izan?
 be
 ‘–I would like to go to Paris. –Have you never been there?’ (Oy-
 harçabal 1987: 256)
- b. –Nous-Deux ezagutzen dukezu? –Ostatu bat? Dancing bat? –Oi!
 Zer, Nous-Deux ez *baituzu* ezagutzen? (JETxep)
- c. –Zer ari hiz tenore huntan bidean? –galdatu nion. –Behiak heldu
 ditiat Harizpuruko bordarat. –Ez *baihiz* gau beltzaren beldur? (JE-
 txep)
- d. Hola egon behar *baituk*, zutzu-ta?
 this.way be must bait-AUX.2SG>3SG standing
 ‘Are you going to stay like this, standing?’ (Larz)

Sometimes, *bait-* reinforces the meaning of contrast. There are many clauses with adverbs like *haatik*, *hala ere* or *hargatik* ‘however’. Some examples showed up in older texts too, but they seem to be more common in more modern texts.

- (200) Ni beti gizon tzartzat naukazu. Ni beti hau eta hura, Kalixtro mozkorra,
 Kalixtro ez dakit zer. Bainan, ni gizon ona *bainaiz haatik*. (Larz)
 Bainan, ni gizon on-a *bai-naiz haatik*.
 but I man good-DET bait-be.1SG yet
 ‘But, yet, I am a good man.’
- (201) Hargatik ez *baitzen* zuhurtzia haur horien hala hula sinhestea; eliza gizon
 guziak behinik behin luzez gibel egon ziren, eta haste hastetik, munduari
 berari aintzinduz egin ahalak egin zituzten, deus gezurrik balin bazen ere,
 gezurraren atxemateko. (Adema)
- (202) Asko egin zute, bana etze protxurik; kontra bai ze aro kruel furosa, ezi
 nior etze trebe urbiltzera; ta jatekoa ematen ziote urrundarik pertika baten
 mokoan, beldurak maltrata zezkien, orgatik ere *baizeukate* loturik katees
 ta sokas. (Lizarg)

Finally, there are numerous examples in which *bait-* reinforces affirmation or emphasis. Sometimes it is used similarly to the prefix *ba-* (see also section 5.5.1).

- (203) –Zoin laster eta aise juja-tzen duzu-n, zu-k,
 how fast and easily judge-IPFV AUX.2SG>3SG-SUB you-ERG
 jende-a! –*Bai-titut* ene arrazoin-ak!
 people-DET bait-have.1SG>3PL my reason-PL
 ‘–How fast and easily you judge people! –I (bait-) have my reasons’ (Larz)

To sum up, except for the clauses linked with *eta*, which are used only in 16th-century texts, *bait-* continues to be used in independent clauses in more or less similar contexts. This goes in line with Oyharçabal's (1987) remark that the possibility of using *bait-* in independent clauses did not disappear completely from the language, as was claimed by Lafon (1999 [1966]).

5.4.6.4 "Discourse" and other functions of *bait-*

As explained at the beginning of the section, a given clause with the marker *bait-* is analyzed as having discourse function when no other interpretation is possible. However, many examples classified as some other type, can also be understood differently, with *bait-* fulfilling a discourse function.

In (204) *bait-* is best understood as marking the complement clause: the *bait-* clause is coordinated with a *-la* clause (even though in the French text there is a relative clause). It could be argued, though, that the marker also gives the whole sentence a shade of emphasis. In (205) *bait-* appears in a relative clause, but, alternatively, it can be understood as an independent clause in which *bait-* expresses consequence. In (206), classified as complement, *bait-* could be taken as reinforcing the affirmation. In (207), as suggested by the translation, *bait-* marks relative clauses, but since the clauses convey contrast, *bait-* could also strengthen it. (208) can be interpreted as an explanation clause (or relative, as argued by Altuna 1980), but, again, *bait-* can have a discourse function as well.

- (204) a. Uste duk ezin othoitz daidiodala orain neure Aitari, eta *baitinguzket* bertan hamabi lejione baino gehiago Aingeru? (LeizTest)
b. Penses tu que ie ne puisse maintenant prier mon Pere, qui me baillera presentement plus de douze legions d'Ange?
- (205) Eta eztezagun tenta Krist, hetarik batzuk tentatu ukan duten bezala, eta sugez desegin izan *baitirade*. (LeizTest)
- (206) M. Zer dugu berze gauzarik Sakramenduan, eta zer berze probetxurik ethorten zaiku? Haur bai behinatz: erran den komunione haur konfirmatzen eta augmentatzen *baitzaiku*. (LeizKat)
- (207) a. Hik bada berzea irakasten duanorrek, eure burua eztuk irakasten: predikatzen *baituk* eztela ebasi behar, ebaisten duk: Erraiten *baituk* eztela adulteriorik iauki behar, adulterio iaukiten duk: idolak abominatetan *baitadutzak*, eurorrek sakrilejio egiten duk. (LeizTest)
b. Toy donc qui enseignes autruy, tu ne t'enseignes point toy mesme: qui preches qu'on ne doit point desrobber, tu desrobbes

(208) *Anhiz gizon ari bada andrez gaizki erraiten / Arhizki eta desoneski baitituzte aipazen / Ixilika egoitia ederrago lizate / Andrek gizoneki bezi hutsik ezin daidite. (Etxep)*

Similarities notwithstanding, there is one important difference between reason and non-restrictive relative clauses: subordinate clauses typically convey background information, while the discourse *bait-* seems to be a predominantly foregrounding device (serves to mark the most relevant part of the utterance).

5.4.6.5 Summary

The goal of this section was to describe the semantics related to the marker *bait-* used as discourse marker. As I have repeatedly stressed throughout the discussion, it is not a straightforward task: the exact functions of discourse-level markers are notoriously hard to pinpoint. Nevertheless, several typical context in which *bait-* appears have been identified, and most importantly the following:

- last clause in a sequence (often linked with *eta* ‘and’ to the preceding one) which expresses consequence or contrast,
- future or irrealis or negated clauses,
- rhetorical-like questions,
- emphasis.

5.5 Other uses of *bait-*

For the sake of completeness, this section deals with the remaining spots of Basque grammar where the marker *bait-* turns up: *bait-* instead of the affirmative *ba-*, exclamative clauses, indefinite pronouns, temporal conjunction, place names, prefix *albait-*, the particle *albait* and verb forms such as *bailitzan* ‘as she was’. As we will see, not in all contexts it is easy to explain the presence of the marker, but these minor constructions might be relevant to understand the history of *bait-*.

5.5.1 Instead of *ba-*

In some texts *bait-* is used instead of the more usual conditional morpheme *ba-*. This is most frequent in Axular and Maister (but attested also in Aranbillaga, Gasteluzar, Pouvreau, Etxeberri Ziburukoa, Beriain and Belapeire). Even though present tense verbs can also take the conditional *bait-*, it is particularly common with hypothetical verb forms and especially in the expression *bait-... bezala* ‘as if ...’:

- (209) Egün hil behar *beit-zünü* bezala, gobernatü behar
 today die must *bait-AUX.HYP.2SG>3SG* as act must
zünüke
AUX.POT.2SG>3SG

‘You have to act as if you were to die today.’ (Mst)

- (210) ... nola ezpaitugu uste egun hillen garela eta ez bihar ere, bizitzen gara,
 segur *baikina* bezala, edo sekulan hillen ezkarela *baikiniaki* bezala. (Ax)

- (211) eta kreatura guzi-ak zer baliatu-ko zaiskigu, kreatzaille-a-k
 and creature all-PL what use-FUT AUX.3PL<1PL creator-DET-ERG
 abandona-tzen *bai-kaitu?*
adandon-IPFV bait-AUX.3SG>1PL

‘and what use can we make of all the creature if the creator abandons us?’
 (Aranb)

There are also few examples in *Le Dauphin* letters, such as the following:

- (212) Monsieur Haranchipik othoizten zaitu erraiteaz Samatxiko semeari eztu-
 ela horren letrarik batere izan, letra xanja bat izan duela horren partez,
 bainan ez dela oraino pagatua, hartzen *baitu* ungi goardatuko tuela, ...

The prefix *bait-* is also used in a manner similar to the emphasis/affirmation marker *ba-*. This function is, however, very difficult to tell from the “discourse” *bait-* and, for that reason, examples that could be interpreted as equivalent of *ba-*,

were classified as “discourse” *bait-*. It is, however, important to notice the affinity between the two markers in some contexts.

We find several interesting examples (213), where the verb with *bait-* also has *-la* subordination marker, which is normally impossible. This tells us that *bait-* is either a discourse particle or is used instead of *ba-* (*ba-* and *-la* are compatible in some contexts, but subordinating *bait-* and *-la* cannot appear on the same verb).

- (213) a. Gure urthe-ak ethor-tzen dira ioai-te-ko, eta ez gure-kin
our year-PL come-IPFV AUX.3PL go-NMLZ-DEST and NEG our-COM
egoi-te-ko; iragan dira, beraz ezin derrakegu
be-NMLZ-DEST pass AUX.3PL so cannot say.1PL>3SG
bai-tugu-la.
bait-have.1PL>3PL-COMP
‘Our years come in order to go away, and not to stay with us, their gone, so we cannot say that we have them.’ (Ax)
- b. Ezen dasta badadi hunen eztitasuna, berak gonbidatzen du: Nahi baduzu kausitu onhestasuna, eta grabetasuna, ikhusiko duzu *baituela* urguilliarik, eta ergeltasunik gabe (EtxSar)
- c. Iakiteko duzu bakallauek *baituela* bi baia handi hegoatikan bata Conconekeo aldetikan eta bertzea norteko partetikan. (EtxDorre)
- d. Erranen duzu *baituztela* hek hañitz atsegiñ, bere nahiaren egiten hari direla, hala bere penak arintzen zaizkotela. (Xurio)

The confusion between the two markers, especially in the affirmative *ba-*, might be an outcome of both having the same source: it is widely assumed that both have something to do with the affirmative adverb *bai* (I will come back to this topic in the next section 5.7).

5.5.2 Exclamatives

The marker *bait-* also appears in exclamative clauses, which are usually headed by the particle *ala* (see Rebuschi 2008 for an analysis of their syntax). Examples are found in most texts analyzed here:¹⁷

- (216) *Ala* ni dohacabe handi-a *bai-naiz!*
ala I unlucky big-DET bait-be.1SG

¹⁷ *ala* also appears in exclamatives without *bait-*. It is typical of eastern varieties (except for Lazarraga):

- (214) Benedika fortuna! *ala* enkontru hona! / orai begietan dizit desiratzen nuiena. (Etxep)
‘... Such a lucky encounter! ...’
- (215) *Ala* andrea ditxabaga / sortu bazan neskaetan! / Zerren il ez ete ninzan / jaio ninzan egu-netan? (Laz)

‘I am so unlucky!’ (Mat)

(217) *ala* haren iujemenduak *baitirade* konprehendi ezin daitezkeen bezalakoak, eta haren bideak erideiteko imposibleak! (LeizTest)

(218) O ene Iauna eta ene Iainkoa, *ala* zure izena admiratzekoa *baita* zeure ontasunak gatik. (Haranb)

(219) Jauna, *ala* dohatsua *baita* zuk instruitzen duzuna, eta zure legea irakasten diozuna aflikzioneko egunetan, zure miseriakordia sentiaras diozozunzat, eta munduko miserietarik zure medios libratua dentzat. (Aranbill)

(220) *Ala* ni *bainitz* gizon miserabilia, nork ni delibratuko nu, gorpitz mortal hon-tarik? (Tartas)

(221) *Ala* dohatsuak *baitire* egoitza xoragarri huntan daudezenak! (Arbelb)

The particle *ala* is sometimes omitted, especially in modern texts:

(222) oh! lurr-a gauza ezdeus-a *bai-ta* zeru-a-ren
oh earth-DET thing insignificant-DET bait-be.3SG sky-DET-GEN
alde-an
side-INES

‘Oh! How insignificant the earth is compared to the sky!’ (Laphitz)

The particle *ala* ‘or’, apart from marking disjunction, can be used in emphatic questions (especially in yes-no questions), from where it could spread to exclamatives:

(223) o Jauna, non egon da orai arteo, *ala* utzi *bai-nau?*
o lord where be AUX.3SG now until or abandon bait-AUX.3SG>1SG
‘O Lord, where have you been until now, or you have abandoned me?’
(Lizarg)

(224) Eta, baldin arrain eska ba-dakio, *ala* suge bat eman-en
and if fish ask COND-AUX.3SG<3SG or snake one give-FUT
drauka?
AUX.3SG>3SG<3SG

‘And if he asks him for a fish, will he give him a snake?’ (LeizTest)

There are several connections between the various functions of *bait-* and exclamatives, which could explain the presence of the marker in the latter type of clauses. As mentioned in the section devoted to the discourse *bait-*, the marker shows up in questions expressing surprise or disbelief. Apart from that, in the following example from Leizarraga, *bait-* could in fact be marking exclamation (the example was annotated as “discourse” *bait-*):

- (225) Eta bere buru-a-ri ohart zekion-ean, erran
 and his head-DET-DAT realize AUX.PST.3SG<3SG-TEMP say
 zezan, Zenbat alokazer dirade-n ene aita-ren
 AUX.PST.3SG>3SG how.many servant be.3PL-SUB my father-GEN
 etxe-an ogi-a frango dute-n-ik, eta ni
 house-INES bread-DET enough have.3PL>3SG-SUB-PART and I
 gose-z hil-tzen *bai-naiz!*
 hunger-INS die-IPFV *bait-AUX.1SG*

‘But when he came to himself, he said: How many servants in my father’s house have enough bread, and I perish with hunger!’ (LeizTest)

On the other hand, it is a well known fact that exclamatives can develop via in-subordination from embedded questions or complement clauses (Mithun 2016). In particular, Elliott (1974) notes that exclamatives can be embedded under factive (e.g. *I know how stupid he is*) or emotive verbs (*it is surprising how stupid he is*). This fact might be interesting in order to understand the presence of *bait-* in exclamatives. As explained, *bait-* appears in complement clauses of a rather limited set of factive or emotive verbs. Even though in texts we do not find embedded exclamatives, it is possible that this function of *bait-* spread to exclamatives.

5.5.3 Indefinite pronouns

We find *bait-* as suffix on a series of indefinite pronouns: *norbait* ‘somebody’, *zerbait* ‘something’, *nonbait* ‘somewhere’, *noizbait* ‘sometime’, *nolabait*, *nolazbait* ‘somehow’.

Azkue (1969 [1923]: 357) was first to realize that the subordination marker and the suffix that attaches to interrogative pronouns are one and the same, and that the particular variant used in subordinate clauses is also found on pronouns. Thus, in Soule the verbal prefix is *beit-* and the same form frequently appears in pronouns too. In Biscay the same happens with the variant *baist*, which is found as prefix in a handful of examples in *Refranes y sentencias* and also in pronouns in several different texts.

Lafon (1980 [1944], 1999 [1966]) developed the idea of the identity of the prefix and suffix. With respect to the indefinite pronouns, he proposed that initially the particle *bait-* could attach indistinctively to the interrogative pronoun or to the verb. In the following sentence, for instance, *nor baitago* would come from *nor bait dago* ‘quelqu’un, certes, demeure’. The source for (227) is the same, but the particle instead of joining to the verb, attached to the pronoun.

- (226) nor bai-tago ni-tan, eta ni hartan, hark ekhar-ten du
 who bait-be.3SG I-INES and I DEM.INES he.ERG bring-IPFV AUX.3SG>3SG
 fruktu anhitz
 fruit much
 ‘He who remains in me, and I in him, bears much fruit’ (LeizTest)
- (227) baldin norbeit ni-tan ez-pa-dago, ...
 if someone I-INES NEG-COND-be.3SG
 ‘if someone does not remain in me ...’ (LeizTest)

There are very few instances where *bait-* remains an independent particle, e.g. *nork bait* in Etxepare with the interrogative pronoun in the ergative case. This form later turned into *norbaitek*, with the externalization of inflection (or moving it outside of the pronoun).

What Lafon did not explain is when would *bait-* attach to the preceding element and when to the following one. It seems that it is more common for words that undergo a grammaticalization process to cliticize to one side, because of the prosodic properties of the language or because of the semantics of the particular construction, but it would be quite odd for a word to become prefix and suffix at the same time.

Mitxelena (2011 [1970]: 264) provided a more likely explanation: *-bait* in pronouns was originally the subordination prefix:

También valdría la pena de tomar en consideración, a mi entender, la intromisión de otras formas verbales, que pueden asimismo valer como relativas: las que llevan el prefijo *bait-*. Así no es imposible, ni acaso inverosímil, que pronombres indefinidos como *norbait* ‘alguien’, *zerbait* ‘algo’, etc., hayan nacido en sintagmas como *nor baita*, *zer baita*, con *bait + da* ‘que es’. No habría impedimento fonológico y acaso tampoco gramatical.

As we will see, the doubt that Mitxelena expressed as to whether an indefinite pronoun could come from a relative clause dispel in the light of the cross-linguistic evidence gathered in Haspelmath (1997).

Trask (1997: 197-198), in turn, devoted just a few lines to the problem, and it is not quite clear to me what he meant exactly:

The indefinites like *norbait* ‘somebody’ have an obvious origin. Originally, it seems, the interrogatives were also used as indefinites, and were marked in this function by the presence of the prefix *bait-* on the finite verb. But sequences like **nor baitzen* ‘it was somebody’ were reanalyzed as *norbait zen*, with the affix being transferred from the verb to the pronoun.

While it is possible that the interrogatives were used as indefinites (in fact, there are some functions of the interrogatives that suggest this), it is not clear why the verb would carry a special marker because of the presence of the pronoun.

Etxepare (2001) proposed that the source of the pronouns was a free relative clause (the “it may be” type in Haspelmath 1997):

- (228) nor bai-ta > norbaita > norbait
 who bait-be.3SG
 ‘whoever that there is’ > ‘someone’

Forms with final *-a*, which provide evidence for this idea, are actually attested, as noted by Etxepare: we find *cerbayta* ‘something’ in 1537 (229) and *nosbaita* ‘sometime’ in Olaetxea (1763). Additionally, Lazarraga (not included by Etxepare) used the form *nunberebaita* (230), which also retains the final vowel.

- (229) mjlla ducat bidalduco ditugula vrte onetan njc vste: / orayn vere *cerbayta*
 voa (fJZum)
- (230) a. Amoraduoc ecustenean / euren buruac loturic, / aen bioçac *nunbere-*
baita / egon joacen tristeric (Laz)
 b. *Nunberebaita* asko dago / enetako dolorerik (Laz)

Pronouns with the particle *ere* trapped between the pronoun and *bait-* are also found in older texts (231) and also in modern Biscay and Guipuscoa. This also supports the idea of the pronouns coming from a free relative with *bait-*, because they frequently contain this particle (Etxepare 2001).

- (231) a. Igorrak *zenbaterebeit* jende Iopera (LeizTest)
 b. Eta egon gentezen hiri hartan *zenbatrebeit* egun (LeizTest)
 c. *Nunberebaita* (Laz)

I will come back to the relationship between the subordinate *bait-* and pronouns in section 5.7.

5.5.4 Temporal conjunction in Soule

In some areas, especially in Soule, *bait* can be used as temporal conjunction. *Bai*, *baiko* or *baikoz* are employed in some other dialects (232); all these forms are equivalent of the general *-en-e-ko* suffix. Normally, *bait* appears in non-finite clauses, immediately after the participle. According to Lafon (1999 [1966]: 687), all these particles were created at the time when *bait-* was still a multi-function particle used primarily to express or reinforce affirmation.

- (232) a. zü jin *bait*, egin-ik düket
 you come bait do-PART have.FUT.1SG>3SG

- ‘pour votre arrivée, je l’aurai fait’ (Gèze)
- b. Akabatu zion *baikoz* Jesus-ek parabola edo
 finish AUX.PST.3SG>3SG as.soon Jesus-ERG parable or
 konparazioe kuek, partitu zen kantik
 comparison these leave AUX.PST.3SG DEM.ABL
 ‘As soon as he finished these parables or comparisons he left’ (Hualde)
- c. Xin *baikoz* bada fan zrenak arrastriko azken ordiuara abantxu, errezibitu zein zidarrezko deuri bat bapanak. (Hualde)
- d. Zu etortzen zare *bai* eta gu ethorriak izanen gare (Dv)

5.5.5 Toponyms in *-bait*

The morpheme *bait-* surfaces also in some toponyms in the northern regions of the Basque Country (examples from Salaberri Zaratiegi 1996: 226):

- (233) a. Espela bayta ‘(the place) where the box tree is’ (1591, 1611)
 b. Udarea baytacoa ‘(the place) where the pear tree is’ (1592)
 c. Cugarra payta ‘(the place) where the elm is’ (1594)
 d. Erlebaitaco alorra (1631)

According to Salaberri Zaratiegi (1996: 226), such place names are *Satznamen* and developed from *bait-* relative clauses. In all the examples given by Salaberri, the verb in the relative clause is always *da*, third person singular of the verb *izan* ‘to be’. Thus, the source construction of the example (233-a) would be something like (234):

- (234) *(leku-a) [espel-a bai-ta]
 place-DET box-DET bait-be.3SG
 ‘(the place) where the box tree is’

It is important to note that that kind of relative clauses are not very usual in texts. As explained in section 5.4.1, *bait-* is found in relative clauses, but they very rarely serve to relativize local cases (around 5% of analyzed examples). Also, *bait-* relatives are only very rarely headless, i.e. the noun they modify tends to be overt. Exceptions involve situations where a headless gap relative is coordinated with a *bait-* relative as in the following example:

- (235) Ar-zen *ez-tue-n-a-k* berze-ren de-n-a, eta
 take-IPFV NEG-AUX.3SG>3SG-SUB-DET-ERG other-GEN be.3SG-SUB-DET and
ez-pai-tu nai ere bere jabe-a-ren borondate-a-ren
 NEG-bait-AUX.3SG>3SG want also its owner-DET-GEN wish-DET-GEN
 kontra.
 against

‘(Who fulfills this commandment?) The one who does not take what belongs to others and who does not want it against its owner’ (BerD)

Nevertheless, it is difficult to interpret these place names in a different fashion. They seem to correspond to another kind of *Satznamen* attested in the southern areas of the Basque Country: toponyms that developed from gap relative clauses (236) (examples from García de Albizu 1994). So, *Ezpelabaita* and *Ezpeladana* appear to be equivalents. Here, the relative clauses are more varied than in the place names with *-bait*, as verb forms other than just *da* are attested: 3rd person plural (236) of ‘be’ or past tense auxiliary (237).

- (236) a. Ezpel-a da-n-(leku-)a
 box-DET be.3SG-SUB-(place-)DET
 ‘(the place) where the box tree is’
 b. arrisco zufia dana, Curuzeadana, Sagarminadana
 ‘(the place) where the stone bridge/cross/bitter apple is’
- (237) a. Urcaacdirana
 ‘(the place) where the scaffolds are’
 b. Otsoa hil zana
 ‘(the place) where the bear died’

The toponyms with *bait-* are thus interesting, because they provide additional evidence that the marker *bait-* was used to construct relative clauses.

5.5.6 Prefix *albait-*

Prefix *albait-* is one of the few archaic verbal prefixes no longer employed in Basque:

La vieille langue a laissé le témoignage dans les dialectes labourdins et bas-navarrais d’autres préfixes issus du marquage énonciatif ou modal. Ils sont associés à l’expression de la condition (*alba-*), de la prescription (*albait-*), ou du souhait (*ai-*). Ces préfixes, parmi lesquels les deux premiers surtout ont pris rapidement une allure archaïque, sont inconnus dans la langue moderne, et ont toujours eu, avant même de disparaître, une position plus ou moins marginale (Oyharçabal 1997: 61).

Called *prescriptif* by Lafon (1980 [1944]), prefix *albait-* appears on second and third person hypothetical verb forms, and express a kind of imperative:

Quand le verbe est au prescriptif, l’exécution du procès voulu, ordonne par le sujet parlant n’est pas rapportée au présent immédiat: tantôt, subordonnée à l’accomplissement d’un autre procès qui n’est pas d’ores et déjà réalisé, elle concerne de ce fait l’avenir, tantôt elle dépasse et déborde le moment présent parce que le verbe exprime une prescription permanente, qui peut être catégorique ou subordonnée elle-même à une condition (Lafon 1980 [1944]: 491).

Thus, in (238) the order ('be happy') is to be executed in the future and not immediately. In (239), in turn, the order ('when you pray') should be fulfilled in particular circumstances. Example (240) illustrates a situation when the action is to be carried out if a condition is met.

- (238) Aleguera *albeit-zinteizte* *egun hartan*, eta bozcario-z iauz.
 be.happy albeit-AUX.HYP.2PL day that and happiness-INS jump
 'Be happy on that day and jump with joy' (LeizTest)¹⁸
- (239) Ihardets ziezen, *Othoitze-rik egin-en*
 answer AUX.PST.3SG>3SG<3PL prayer-PART do-FUT
duzue-n-ean, *albeit-zinarrate* hunela
 AUX.2PL>3SG-SUB-TEMP albeit-say.HYP.2PL>3SG this.way
 'He answered: When you pray, say this way: ...' (LeizTest)
- (240) Eta orduan baldin *nehor-c* *ba-darraque*, Huna hemen
 and so if someone-ERG COND-say.3SG>3SG<2PL here here
 Christ edo Hara han: *ez-albeit-zineçate* *sinhets*.
 Christ or there there NEG-albait-AUX.HYP.2PL>3SG believe
 'And if someone tells you 'Christ is here!' or 'There!', do not believe.'
 (LeizTest)

Instead of *albait-*, the ordinary imperative can be used (but not the other way round, not every imperative seems to be replaceable by *albait-*). Sometimes the prescriptive and imperative are both found in the same sentence:

- (241) Bertan gero so *albategi* non den gorpuz saindua / Pensa ezak hura dela
 hire saluazalia (Etxep)
- (242) Eta hatzamanik eramanen zaituztenean etzaretela aitzinetik ansiatan zer
 erranen duzuen, eta *ezalbeitzinezate* medita (LeizTest)

Prefix *albait-* is found only in the 16th- and 17th-century northern and eastern texts: Etxepare, Leizarraga, Materra, Etxeberri Ziburukoa, Axular, Oihenart. In Haraneder's translation of the Bible (18th century), we find imperative forms where Leizarraga used *albait-*, as illustrated below (examples from Oyharçabal 1997):

¹⁸ Leizarraga used *-beit-* instead of *-bait-*, which is the only form he employed in subordinate clauses. The form with *-a-* appears only once (*ta zein ere etxetan sarthuren baitzarete, han zaudete, eta handik ilki albaitzindezte*). In pronouns, in turn, both forms are used. *beit-* in subordinate clauses is found in Soule.

- (243) a. Eta erran cieçon Iesus-i, Orhoit
 and say AUX.PST.3SG>3SG<3SG Jesus-DAT remember
albeit-endi niçaz, Iaun-a, ethor adin-ean eure
 albait-AUX.HYP.2SG I.INS lord-DET come AUX.FUT.3SG-TEMP your
 resuma-ra.
 kingdom-ADL
 ‘And he said to Jesus: Lord, remember me when you enter your kingdom.’ (LeizTest)
- b. Et disais a iesus, Seigneur aye memoire de moy quand tu viendras en ton regne.
- c. Guero Jesus-i erra-ten cioten: Jaun-a,
 then Jesus-DAT say-IPFV AUX.PST.3PL>3SG<3SG lord-DET
 orhoit çaité nitaz çure erresuma-n sarthu
 remember AUX.IMP.2SG I.INS your kingdom-INES enter
 çahézau-en-ean.
 AUX.2SG-SUB-TEMP
 ‘And he said to Jesus: Lord, remember me when you enter your kingdom.’ (Harand)
- (244) a. Orduan Iudean diradenéc ihes *albeileguite* mendietarat: eta haren artecoac retira albeilitez : eta campoetan diradenac ezalbeilitez hartan sar. (LeizTest)
- b. Alors que ceux qui sont en Judée, qu’ils s’en-fuyent aux montagnes : & ceux qui sont au milieu d’icelle, qu’ils se retirent : & que ceux qui sont és champs n’entrent point dedans icelle.
- c. Orduan Judean direnec ihes eguin beçate mendietarat eta herriaren erdian direnac biohaz urrun eta ingurutaco herritan direnac ez daitecela hartan sar. (Harand)

Considering the diachrony of the marker, cross-linguistically is relatively usual to find subordination markers on imperatives (frequently via “insubordination”, i.e. ellipsis of a main clause that introduced the subordinator, Evans 2007). An example is 2nd or 3rd person imperative with subjunctive in Romance languages. If something like that happened in Basque, a marker of complement clause of verbs of saying, ordering or similar would be expected. In general, *bait-* was not used in such context, even though in a few contexts *bait-* complement clauses are possible.

Another way to explain the presence of *bait-* in these forms is to link it to the discourse function the prefix had in the oldest texts (described in section 5.4.6). Lafon (1999 [1966]: 692) proposed that *al-* in the prefix is the particle of possibility *ahal*, as in *ahal izan* ‘can’:

Il es possible que *albaitegi* a dû signifier primitivement ‘tu le fais ou feras éventuellement, dans toute la mesure possible.’ En français, on exprime parfois un ordre au moyen de phrases telles que ‘vous pourriez répondre’, ‘tu pourrais bien le faire’, ‘ces gens-là pourraient se taire’, dites sur un certain ton.

Similar view was also expressed by Oyharçabal (1987: 257). Thus, according to Lafon, the initial function of *bait-* in prescriptive was to express or strengthen affirmation.

Whether or not one agrees with Lafon on the details of grammaticalization of *bait-*, it is true that there are at least a few interesting similarities between *albait-* and discourse *bait-*: future time reference (or irrealis forms) and emphasis. Moreover, as suggested by Lafon, it is indeed not difficult to go from expressing request (245) or possibility (246) to order:

- (245) a. Can you please close the window?
 b. Could you pass me the salt?
- (246) a. You can go now.
 b. Ces gens-là pourraient se taire. (Lafon 1999 [1966]: 692)

Constructions like these, however, would not explain the semantics of Basque prescriptive, which is limited to a very narrow range of contexts. The following clause sequences seem to be closer to *albait-*:

- (247) a. Tell me what’s wrong and I’ll help you.
 b. Finish your homework, then you can go out.
 c. When you finish your homework, you can go out.

From such a context it is quite easy to arrive at the kind of imperative that Basque *albait-* was (orders to be executed in the future, after/if some other event takes place). Now, similar constructions (*bait-* in the second clause of a series of clauses) were discussed in the context of the discourse function of *bait-*:

- (248) baina erra-k solament hitz-a, eta sendatu-ren *bai-ta* ene
 but say-IMP just word-DET and heal-FUT *bait-AUX.3SG* my
 muthill-a.
 boy-DET

‘but say just a word and my boy will be healed’ (LeizTest)

- (249) a. Orhoit *albeit-endi* niçaz, Iauna, ethor
 remember *albait-AUX.HYP.2SG* I.INS lord-DET come
 adinean eure resuma-ra.
 AUX.FUT.3SG-TEMP your kingdom-ADL
 ‘And he said to Jesus: Lord, remember me when you enter your kingdom.’ (LeizTest)

- b. Eta nork ere nahi ukanen baihou bortxatu lekoa baten egitera, al-
beitindoa harekin biga. (LeizTest)
- c. Othoitzerik eginen duzuenean, albeitzinarrate hunela (LeizTest)

It seems thus plausible that *bait-* found in prescriptive (249) and in clauses such as (248) are the same marker.

5.5.7 Particle *albait*

In the discussion of the prefix *albait-* Lafon mentions also the particle *albait* used in Biscay and Guipuscoa, e.g. in expressions such as *albait lehenen* ‘as soon as possible’: “Le préfixe *albait-* doit être originairement identique à l’adverbe *albait* (bisc., guip., h.-nav.) ‘autant que possible, le plus possible’” (Lafon 1999 [1966]: 446).

It is first found in a 1683 letter (250-a) in the form *albaitik* (with the partitive or adverbial *-(r)ik*)¹⁹ as *albait* in 1713 in Otxoa Arin (251-a), and then in some other 18th-century texts. It is used in Biscay and Guipuscoa. The particle often precedes an adjective in the superlative form (250). It is also found in other contexts (251), where it means ‘as much as possible’ or ‘if possible’. Related forms are *albait ere* (with the particle *ere* ‘also’) and *albaitanez* (252).

- (250) a. Or bidalsen dugo Jonac eta bioc 60 millar sardina eta enea da erdia
etac suri comendasen disut daguisula salseco deliencia *albaitic* las-
terreena eta bidal esadasu orren balioa aguardienta eta 10 opil brea
daguisu-la sal-se-co deliencia *albaitic*
do.2SG>3SG-COMP sell-NMLZ-DEST diligence *albait*
lasterr-een-a
fast-SUPER-DET
‘that you have diligence to sell it as soon as possible’ (Basabil-
basoren gutuna, *Contr.* 5.2.9)
- b. Konberti zaite *albait* lasterr-en
convert AUX.IMP.2SG *albait* fast-SUPER
‘convert as soon as possible’ (Kardab)
- c. *Albait* ere lenena bere ustez konfesatu zan, (Kardab)

¹⁹ As Sarasola (1990 [1983]) points out, the author of the letter, who lived in Bilbao, made an effort to bring his language closer to the one of the addressee, a person from Lapurdi. There are many forms in the letter which do not correspond to the western varieties of the language. Concerning *albaitic*, the partitive or adverbial suffix is interesting: there are no other attestations of this form. It is possible that it was simply lost, but it might also be explained as amalgam of *albait* and the eastern *ahalik*, which has the same functions.

- d. Zoaz *al bait* lasterrena Aldarean egiten zaizkan txarkerien damua erakustera ta dizun amore andiari al dezun bidez eranzutera. (Mendib)
- e. esaikezu *albait* deboziñorik andienagaz (AñibEsk)
- (251) a. kulpa, ta pekatu-ak, dilijenzia, eta kuidadu andi-a-rekin
 fault and sin-PL diligence and care big-DET-COM
 memoria-ra, gogo-ra guzti-ak *albait* ekar-tzen
 memory-ADL mind-ADL all-PL *albait* bring-IPFV
 jardun-tze-a
 be.occupied-NMLZ-DET
 ‘remembering with great diligence and care faults and sins, possibly all (all, if possible)’ (OA)
- b. *albait* esker onekoa izan gura dot (Kardab)
- c. Pakez ta soseguz beti dotrina, ta *al bait ere* aserratu gabe, obeto aditu ta biotzetan sartuko da; eta ori euskerarik al dan jakiñen ta klarueanean. (Karbab)
- d. Ez du nekazariak lur landu gaberik iduki bear, *albait*. (Iturriaga *Dialogoak*)
- (252) a. Zure osasuna, zure anima, ta zure etxea ondo gobernatzeko Erlojurik onena izango da, *albaitere* goizean jaikitzeke, ta arratsean denboraz oiratzeko ordu seinalatua idukitzea (Kardab)
- b. Beinbere ez uts egin Meza Santa adoragarria eta *albaitanez* enzun barautan (AñibEsk)

Other ways of expressing the same meaning include the following: *ainbat/anbat ondoen*, *zeinbat/zeinbait ondoen*, *alík ondoen*, *aldaian ondoen*, *ahalik ondoen*, *ahal bezain ondo*.

This particle could be related to the prefix *bait-*: *ahal* ‘can’ + *bait-* (or *baita* ‘(bait-) is’). It could also have something to do with *bai* used as standard marker in equative constructions (see section 5.7.2.5): **ahal bai* or **ahal bait* could mean ‘as possible’ (synonymous to *ahal bezain* ‘as possible’, e.g. *ahal bezain pronto* ‘as soon as possible’).²⁰

²⁰ This explanation seems to be the simplest one. It has a few problems, too: first of all, *albait* appears in texts rather late (but it might be due simply to the scarcity of data). Apart from that, it never has the form *baist-*, which appears in pronouns and the few examples of subordinate *bait-* in Biscay. There is, however, an alternative etymology of *albait*: the particle *albait* could come from something like *ahal badagit* ‘if I can’, with a finite form of the verb *egin* ‘do, make’, which also functions as a dummy verb, with the lexical verb elided. For example, in one of the oldest attestations of *albait* ((251-a) above), what grammaticalized as the particle could originally be an incised clause, as proposed in (253-b):

- (253) a. gogora guztiak *albait* ekartzen jarduntzea (OA)
 b. *gogora guztiak, al badagi, ekartzen jarduntzea

The morpheme *bait* in the western areas is also found in the expressions *lehen bait lehen* ‘as soon as possible’, with the adjective repeated twice and *bait* placed between the two. Except for one 18th-century Labourdin text, it is found in Biscay and Guipuscoa starting in the 18th century (Mogel, Anibarro, Kardaberaz, Munibe, Mendib, Mikelest, AgirreA, Iztueta). In other areas the affirmative particle *bai* or the comparative particle *baino* are found instead of *bait*. Thus, *lehen baino lehen* is used in central and eastern areas (Axular, Materra, Tartas, Kardaberaz, Mendiburu, Oloroe) and *lehen bai lehen* in Lapurdi (EtxZib, Aranb, Argain, Gasteluzar, Pouy, Tart, EtxSar, Harand, LeDauphin). This distribution is slightly puzzling: we do not find *bait* in places where the subordination *bait-* is found.

5.5.8 Biscayan *bailitzan*

Azkue (1969 [1923]) observes that verb forms such as *bailitzan* ‘as if it was’ are used only in Biscay. The oldest example is found in an 18th-century play entitled *Acto para la Noche Buena* by Barrutia:

- (254) hiru deabru-k erruki baga / Lastasaku-ba *bai-ninzan* ala /
 three devil mercy without bag.of.straw-DET bait.be.PST.1SG so
 Kendu jeuste zaya-k / Berberu baga osatu xataz
 remove AUX.3PL>3PL<1SG bran-PL barber without heal AUX.3PL<1SG
 neure asur ausi-ak
 my bones break-PL
 ‘Three devils without mercy have taken off bran from me as if I was a bag
 of straw; my bones healed without a barber’ (Barrutia)

According to Lafon, despite apparent similarities, *bai-* in forms such as *bailitzan* ‘as if it was’ is different from the prefix *bait-* in *bailitz bezala* ‘as if’. Both have similar meaning (‘as if ...’) and both are formed with the same form of the verb: hypothetical *-li(t)z-*. His argument goes as follows: the final *-n* in *bailitzan* cannot be the past tense marker, it thus has to be the subordinator.²¹ Since *bait-* cannot occur on a verb form marked with subordinate *-en*, the prefix has to analyzed differently. Lafon notes that when *bailitzan* and *bailitz bezala* are compared, the only element in the former that can express comparison is *bai-* (in the latter it is the particle *bezala* ‘like, as’). Thus, *bai-* in *bailitzan* is the particle *bai*, which in the old texts was also used to form comparisons. It was placed after the noun

In fact we find a few similar examples with the verb *egin* in texts, which could provide some support for this proposal, such as the following: *Egingo dau al badagi errosario osoa egunean egunean, ezpabere arena* (Kap).

²¹ Oyharcabal (1987: 251), contrary to Lafon, thinks that *-en* is rather the past tense marker.

which was the reference of comparison. The original construction could thus be the following:

- (255) *[etxe-an bai] litz-an gizon au (ala) mintzo da
 home-INES as be.HYP-SUB man this thus talk AUX.3SG
 ‘this man, who was like at home, spoke (this way)’
 (‘cet homme, qui serait come chez lui, (ainsi) parle’)

The particle *bai* formed a phrase with the preceding word, but it was then attached to the verb through analogy with *bait-*. Finally, the whole construction ceased to be understood as a relative clause and started to be placed in some other place of the main clause, not necessarily before a noun. Moreover, Lafon proposes that these forms were used in all dialects, but disappeared almost everywhere, except for Biscay.

The problem of Lafon’s proposal is that it ignores the fact that the Biscayan forms are rather recent, and there are no traces of it elsewhere. Moreover, it is based on the example from Barrutia, which can be interpreted in a different fashion.

The problem with example (254) is the function of the word *ala* in the sentence. The first possibility is that it is a manner adverb ‘this way’. It would thus go with the next verse (it seems that Lafon understood it in that way). The second interpretation is suggested by *OEH* (s.v. *hala*): *hala* can be understood as meaning ‘as’ and would be equivalent of the more common *bezala* or *legez*, which the usual form in Biscay. If that was the case, Lafon’s proposal would have to be rejected (his argument is that there is no *bezala*-like element in the Barrutia sentence).

A quick survey of texts reveals that in Biscay the following ways of expressing ‘as if’ are found:

(i) *bailitzan*:

- (256) a. orregaitic esaten da etorri sala deasiento, segaitic etorri sen egoteco edo habitetaco arimetan, *bailirean* bere descansuco lecue (DoktrSerm)
 b. ustelduiten ditus personac ilic *bailegosan* (DoktrSerm)

(ii) *bailitzan ala*:

- (257) deabruk erruki baga / Lastasakuba *baininzan ala* / Kendu jeuste zayak / Barberu gaba osatu xat az neure azur ausia (Barrutia)

(iii) *bailitzan legez*:

- (258) Testigu okerrakaz salatu eben, Yaungoikoaren kontrako berbaak esan izan *bailituzan legez*. (Añib)

- (259) Se sicu, se marchiteuric, ilic *bailegosan legues!* (DoktrSerm)
- (iv) *bailitzana legez:*
- (260) eta bere areriorik gogorrena *bailitzana legez* (Zabala)
- (v) *balitz legez:*
- (261) a. Baña, nor ezta arrituco icusiric vici diriala Christin[a]u asco Ynfernuric *ezpalego leguez?* (Sarria)
- b. beti bere adiskide izan *balitz legez* (frBart)
- c. Edatera datosan gizonak esesten deuste neuk erruba *baneuka legez* (Mg)
- d. Baia, ilteko zorian *banengo legez.* (Kard)
- e. baña zartuko bagiña legez ta orain ilgo *ezpagaña legez* egin oi doguz gauzak. (Añ)
- (vi) *balitzan legez:*
- (262) Essaten dogu gueure oguija bateti oparo edo abundancijaz emoten deusculaco gueuria *balizan leguez* (Quadra, Bilbao 1997)
- (263) Alan bere salduten daudienac gauza uztela, deunguia edo marcauba ona *balizan leguez* onaren preciyoan (Sarria)
- (vii) *balitzana legez*
- (264) berbetan lagunakaz *balegozana legez.* (Zabala)

Thus, on the one hand, we find forms based on the conditional verbs forms (*ba-*). On the other, there are forms with the prefix *bai-*. The conditional forms can be suffixed, and *bai-* forms are always suffixed with *-an* or *-ana*, which is more likely to be relative/subordinate *-an* (if it was past tense suffix, adding *-a*, the article, would be impossible). Except for *bailitzan*, all other options include the particle, usually *legez/lez* (except for *ala* in Barrutia).

The situation is thus quite complex, and it seems that many of these forms were created through analogy with another form with similar meaning. A tentative scenario which would explain all variants mentioned could be this:

- (i) The oldest ‘as if’ construction could be the one with the form *bailitz*, where *bai* (or *bait-*) provides the comparative meaning (see section 5.7.2.5 for examples).
- (ii) Comparative *bai/bait-* is no longer productive: this is why *bezala* ‘as’ is added and we get the northern and eastern *bailitz bezala*.
- (iii) On the other hand, *balitz bezala*—with the conditional *ba*— is also possible and common. In the west, instead of *bezala* we find *legez/lez*. *Legez* is also found with nominals (*ardia leguez* ‘as a sheep’ Laz) or relative

clauses: with the definite article on the verb —*Kristo bera, Iaungoiko, eta gizona dana legez*. (Kap)— or without —*bear dan legez* ‘as it is necessary’ (Kap)—. The constructions with subordinator could be responsible for *balitzan(a)* forms:

— *balitz legez × dan legez = balitzan legez*

— *balitz legez × dana legez = balitzana legez*

- (iv) In Biscay, at certain point, comparative *bai* an subordinating *bait-* lose productivity. Forms like *bailitz* became obsolete, but the meaning of the prefix is still available to speakers. If the *balitzan legez* construction existed, we could arrive at *bailitzan* in the following way:

— *balitzan legez × bailitz = bailitzan*

- (v) On the other hand, *balitzan(a) legez* could influence *bailitz/bailitzan* forms in the following way:

— *balitzan legez × bailitz(an) = bailitzan legez*

— *balitzana legez × bailitz(an) = bailitzana legez*

Thus, it seems possible that the morpheme *bai-* found in the verb forms such as *bailitzan* is remotely related to the subordinating *bait-*. As explained in section 5.2, in Biscay there are few unambiguous attestations of subordinating *bait-*. The *bailitzan* forms and the particle *albait* discussed earlier might provide additional evidence for the marker being once used in all varieties.

5.6 Diachronic changes in the use of *bait-*

This section discusses the diachronic changes in the use of *bait-* clauses. The first problem is which of the two construction types –*bait-* only or *bait-* with another element– is more frequent in texts. The second issue are the frequencies of different constructions where *bait-* co-occurs with another element. Finally, the use of *bait-* only clauses (relative, reason, complement and discourse) is discussed.

5.6.1 Conjunction/relative pronoun vs *bait-* only

The corpus data reveal that in the old texts *bait-* is usually encountered in constructions with relative pronouns or conjunctions. Clauses which only have the marker *bait-* are already found in the oldest authors (Etxepare, Leizarraga, ...), but in the great majority of texts they are much less frequent than in modern ones (table 5.2 and figure 5.3). Until the 18th century the frequency of the *bait-* only clauses is usually around 10-15%. Later their frequency increases steadily, and reaches over 30-40% in the 19th century and over 85% in the newest data.

Table 5.2. Frequency of *bait-* only clauses and clauses with conjunction or relative pronoun between the 16th and 20th centuries.

Cent.	N	<i>bait-</i> only	Conj.
16	555	9.7	90.3
17-1	893	11.0	89.0
17-2	1296	14.0	86.0
18	1027	20.9	79.1
19-1	482	30.5	69.5
19-2	140	40.7	59.3
20 (lit.)	213	87.8	12.2
20 (press)	926	86.2	13.8

Nevertheless, there are several noteworthy exceptions to these tendencies. The first are Etxepare's poems, where almost 30% of occurrences of the marker are of the "*bait-* only" type. Similar frequency is found in the middle of the 17th century in Argainaratz, which stands in stark contrast with other texts from the same period (for instance, only 6.7% in Pouvreau). Another instance of exceptionally high frequency are the poems by Gasteluzar, with 46% of *bait-* only clauses

(in Aranbillaga, an author more or less contemporary to Gasteluzar, it is only 5%). Finally, there is Lizarraga with about 60%.²²

The fact that *bait-* only clauses became frequent only quite recently can be explained in two ways. One possibility is that a simplification in subordination strategy happened in Basque. We would thus have a shift from doubly marked subordination (clause-initial pronoun or conjunction on the one hand, and a marker on the verb on the other) to a more simple type of subordination with the verbal marker only.

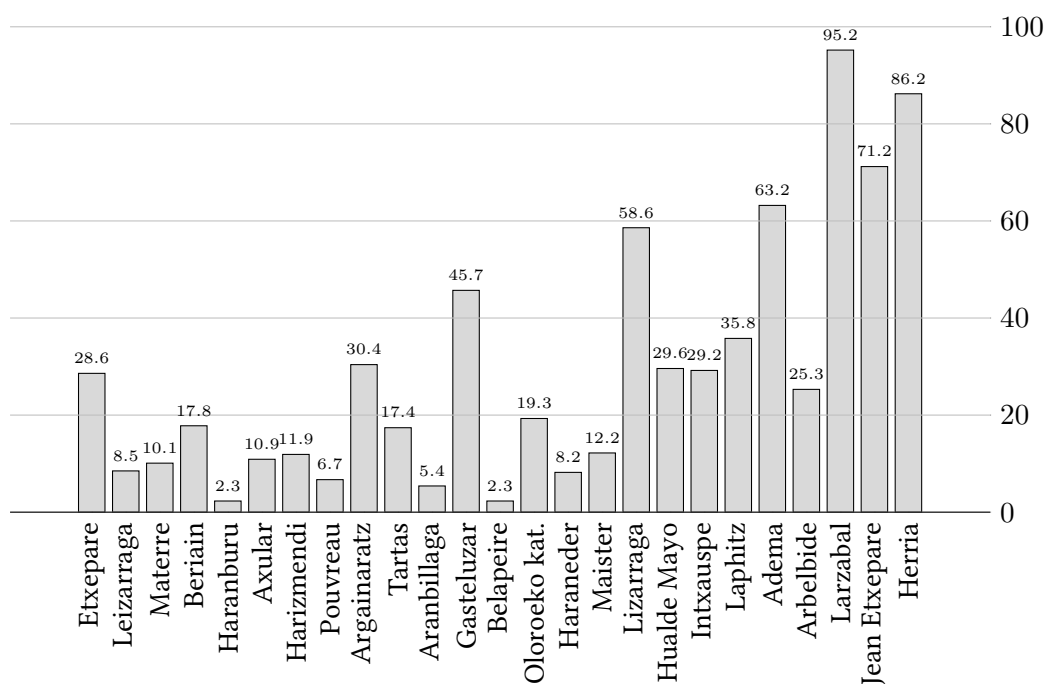

Figure 5.3. Frequency of *bait-* only clauses (in %) in texts in the corpus.

A more likely scenario, however, is the following: the use of relative clauses with pronouns and adverbial clauses with conjunctions was abandoned, because these constructions were deemed to be calqued from Romance and, starting from the first Basque grammars actively discouraged by their authors. This attitude continued even in the 20th century: Lafitte (1991 [1944]), for instance, was not very keen on relative clauses with *zein*, to the point that he expressed his opinion on them in this way: “nous n’hésitons pas à condamner ce charabia”. This does not have to mean that these constructions were indeed borrowed from the

²² On a side note, it seems that Lizarraga is extremely problematic in studying syntax, as his texts tend to differ greatly from other texts studied (similar problems were encountered in the chapters on relative clauses and the relational marker).

surrounding languages, but what is important is that they were (and still are) perceived as such.

Texts like the one by Etxepare, where the *bait-* only clauses are exceptionally frequent for the given time period, would support that explanation: *bait-* only clauses were present in the language in the 16th and 17th centuries, but they did not very frequently make it into written texts, because most authors preferred more explicit, unambiguous (and more Romance-like) subordinate constructions.

The high frequency of conjunction/relative pronoun *bait-* in the old texts could be due to the fact that most texts are translations: translators struggled to render the text in their language as faithfully as possible, sometimes resorting to constructions not necessarily common in the spoken language. Most texts with a frequency of *bait-* only clauses higher than the average for a given period are not translations (e.g. Etxepare or Gasteluzar). With regard to Leizarraga's texts, there is no difference between New Testament, the catechism and *ABC*: *bait-* is used similarly in all the three texts (table 5.3). Interestingly enough, the three texts with highest proportion of *bait-* only clauses in 16th and 17th centuries (Etxepare, Argainaratz and Gasteluzar) are poetry. Maybe the restrictions typical of poetry could explain the pervasiveness of *bait-* only clauses in these texts (i.e. for requirements of versification: not using the conjunction means less syllables, which might be desirable at times).

Table 5.3. Frequency of *bait-* only clauses in Leizarraga's texts (New Testament = without San Mateo).

text	N	<i>bait-</i> only	conj.
<i>ABC</i>	85	9.4	90.6
<i>Kateximea</i>	179	3.4	96.6
Saint Matthew	180	12.8	87.2
New Testament	1730	12.6	87.4

In sum, even though in the oldest text the constructions where there is an additional element predominate, there are reasons to doubt whether the frequencies actually reflect the language as actually spoken at the time these texts were produced or rather writers' preference for the more explicit and seemingly more Romance-like constructions.²³

²³ It might be interesting to compare what we find in printed –usually religious– texts and in private letters. The mid-18th-century letters from *Le Dauphin* ship are of particular interest. In the letters, *bait-* only clauses account for just 8% of examples (with examples of relative, reason and main clause *bait-*). As for *bait-* with another element, two thirds of examples are *zein* relative clauses (see section 2.5.1.3 for more details on relative clauses found in the letters), adverbial clau-

5.6.2 *bait-* with another element

As explained, the prefix appears in the following constructions: adverbial clauses (*zeren*, *nola* and result clauses), *zein* relative clauses, correlative constructions (together with free relative clauses). All the constructions are attested already in the oldest texts.

Tables 5.4 and 5.5 list the frequencies of the adverbial, relative and correlative clauses. As can be seen, the proportions of the different constructions stay approximately the same over time, and no significant change has taken place.

Table 5.4. *bait-* with conjunctions and relative pronouns (in %) between the 16th and 20th centuries.

Century	N	<i>zein</i>	Correl.	<i>zeren</i>	<i>nola</i>	Result
16	501	28.3	20.4	26.3	9.0	16.0
17-1	780	19.7	10.9	38.2	20.6	10.5
17-2	1115	39.4	13.2	28.3	11.7	7.4
18	811	35.5	18.9	32.6	7.6	5.4
19-1	324	42.9	1.5	43.8	4.9	6.8
19-2	83	26.5	8.4	16.9	31.3	16.9
20 (lit.)	26	7.7	3.8	46.2	19.2	23.1
20 (press)	122	27.0	0.8	60.7	4.1	7.4

In modern press articles the most common is *zeren* adverbial clause, followed by *zein* relative clauses. In the 20th-century literary texts, *zeren* clauses are also frequent, together with *nola* clauses. In the oldest texts analyzed here, the proportions are very similar to those found in the 20th-century texts. The only difference is the frequency of the correlative constructions, which became infrequent in the 19th century, but appeared regularly in older texts.

Correlatives and free relatives are common in biblical translations prior to the 19th century: 20% of all clauses in Leizarraga and 28% in Haraneder. However, their frequency is over 20% also in other texts: Etxepare, Maister, Pouvreau, Aranbillaga or Haranburu. In the 19th century, even in the translations of the New Testament (Hualde Mayo and Intxauspe) correlatives are very infrequent. Laphitz seems to be an exception with almost 20% of correlatives. However, all but one examples are temporal clauses with *noiz eta*, that is, a grammaticalized correlative construction. Free relatives are extremely infrequent in all texts: there

ses are also quite common. There are also a few examples of result clauses and correlatives, but they are infrequent. Thus, quite surprisingly so, in the use of *bait-* clauses, the letters correspond quite well to the data from printed literary sources.

are only 16 examples in the whole corpus analyzed (without taking into account temporal *noiz eta/ere* and concessive *zenbat ere*).

Table 5.5. *bait-* with conjunctions and relative pronouns (in %) in the texts in the corpus.

Text	Cent.	N	<i>zein</i>	Correl.	<i>zeren</i>	<i>nola</i>	Result
Etxepare	16	25	12.0	24.0	40.0	24.0	0.0
Leizarraga		476	29.2	20.2	25.6	8.2	16.8
Haranburu	17-1	124	15.3	19.4	50.0	13.7	1.6
Materre		164	31.7	14.0	35.4	14.6	4.3
Axular		335	8.1	9.9	37.3	27.2	17.6
Beriain		157	35.7	3.2	33.8	18.5	8.9
Tartas	17-2	322	21.1	15.5	37.9	17.1	8.4
Aranbillaga		194	40.7	22.2	28.4	4.6	4.1
Argainaratz		48	50.0	8.3	8.3	31.3	2.1
Gasteluzar		70	54.3	2.9	1.4	15.7	25.7
Harizmendi		37	21.6	18.9	40.5	18.9	0.0
Pouvreau		140	27.1	27.1	19.3	7.9	18.6
Belapeire		304	60.5	1.0	29.9	7.6	1.0
Lizarraga	18	79	29.1	0.0	16.5	40.5	13.9
Haraneder		201	36.3	28.4	26.9	2.5	6.0
Oloroeko kat.		112	57.1	1.8	35.7	4.5	0.9
Maister		419	30.5	22.4	37.5	4.8	4.8
Laphitz	19-1	43	44.2	2.3	9.3	0.0	44.2
Hualde Mayo		172	35.5	0.0	56.4	8.1	0.0
Intxauspe		109	54.1	3.7	37.6	1.8	2.8
Arbelbide	19-2	62	17.7	9.7	21.0	35.5	16.1
Adema		21	52.4	4.8	4.8	19.0	19.0
Jean Etxepare	20	19	5.3	5.3	52.6	5.3	31.6
Larzabal		7	14.3	0.0	28.6	57.1	0.0
Herria		122	27.0	0.8	60.7	4.1	7.4

5.6.3 *bait-* only clauses

Despite the writers' tendency to use more explicit forms of subordination, which apparently skews the corpus data, the texts do provide evidence that the way *bait-* only clauses were used has changed since the oldest records. The frequencies of the different types of these constructions are presented in tables 5.6 and 5.7.

Table 5.6. Frequencies of the various types of *bait-* only clauses (in %): restrictive relative, non-restrictive relative, ambiguous relative/reason, reason, complement (including result) and discourse.

Cent.	N	Rel	Nonrest	Rel/reas	Reas	Comp	Disc
16	68	1.5	25.0	4.4	10.3	26.5	32.4
17-1	101	11.9	31.7	7.9	21.8	17.8	8.9
17-2	182	6.6	25.3	17.6	35.7	5.5	9.3
18	202	4.5	30.2	12.4	23.3	12.4	17.3
19-1	152	16.4	19.1	10.5	35.5	11.2	7.2
19-2	59	3.4	10.2	5.1	69.5	5.1	6.8
20 (lit.)	223	1.8	1.3	1.3	76.7	2.7	16.1
20 (press)	814	1.1	8.1	2.9	82.2	3.7	2.0

Table 5.7. Frequencies of the various types of *bait-* only clauses, text by text: restrictive relative, non-restrictive relative, ambiguous relative/reason, reason, complement (including result) and discourse.

Text	Cent.	N	Rel	Nonrest	Rel/reas	Reas	Comp	Disc
Etxepare	16	15	0.0	13.3	13.3	26.7	6.7	40.0
Leizarraga		53	1.9	28.3	1.9	5.7	32.1	30.2
Materre	17-1	15	0.0	46.7	0.0	46.7	0.0	6.7
Beriain		35	22.9	57.1	0.0	5.7	8.6	5.7
Haranburu		3	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
Axular		48	8.3	10.4	16.7	20.8	31.3	12.5
Harizmendi	17-2	5	0.0	0.0	60.0	40.0	0.0	0.0
Pouvreau		10	0.0	0.0	30.0	60.0	10.0	0.0
Argainaratz		25	4.0	4.0	12.0	52.0	12.0	16.0
Tartas		64	9.4	64.1	6.3	6.3	0.0	14.1
Aranbillaga		12	41.7	0.0	16.7	16.7	16.7	8.3
Gasteluzar		59	0.0	5.1	27.1	62.7	0.0	5.1
Belapeire		7	0.0	14.3	14.3	14.3	57.1	0.0
Oloroeko kat.	18	6	0.0	16.7	0.0	0.0	83.3	0.0
Haraneder		27	0.0	0.0	3.7	51.9	11.1	33.3
Maister		39	10.3	38.5	17.9	12.8	0.0	20.5
Lizarraga		130	3.8	34.6	13.1	21.5	13.1	13.8
Hualde Mayo	19-1	80	27.5	25.0	16.3	2.5	20.0	8.8
Intxauspe		40	5.0	22.5	5.0	62.5	2.5	2.5
Laphitz		32	3.1	0.0	3.1	84.4	0.0	9.4
Adema	19-2	39	0.0	2.6	7.7	74.4	5.1	10.3
Arbelbide		20	10.0	25.0	0.0	60.0	5.0	0.0
Jean Etxepare	20	56	1.8	1.8	0.0	76.8	3.6	16.1
Larzabal		167	1.8	1.2	1.8	76.6	2.4	16.2
Herria		814	1.1	8.1	2.9	82.2	3.7	2.0

Complement clauses were apparently used more in the oldest texts, for example as much as a third of all *bait-* clauses are complements in Leizarraga and one fifth in Axular (there are no examples in Etxepare, though). In Leizarraga 14 out of 17 examples of *bait-* complements are subordinate clauses of verbs of happening (mostly *gertatu* and several examples of *heldu* or *izan*).²⁴

Restrictive relative clauses are infrequent in most texts, except for Beriain. Non-restrictive relative clauses, in turn, are numerous in most texts.

The discourse *bait-* is most frequent in the oldest texts, but continues to be used later, even though it does not appear in all texts (but it is absent especially in texts where there are very few examples of *bait-* only clauses, so it might not be very significant).

In Etxepare the most frequent function of *bait-* is discourse: six examples out of 15 are of this type. The remaining instances are distributed in the following way: four reason clauses, two relative, two ambiguous relative-reason and one complement clause. In Leizarraga three functions predominate (each with 20-30%): complement, discourse and relative. Since there are very few examples in Etxepare, it is difficult to compare the two authors, but it seems that Etxepare and Leizarraga coincide in the high frequency of discourse and relative *bait-*.

In the 17th century, reason clauses are frequent in some texts (Materre, Argainaratz and, especially, Gasteluzar), while almost absent in others. Discourse *bait-* does appear in most texts, but less frequently than in Etxepare and Leizarraga. As for relative clauses, they continue to be frequent. In the second half of the century, the clauses that are ambiguous between reason and relative became numerous.

In the 18th century, there is no important change in the use of the marker. In the 19th century, reason clauses become more frequent (except for the Roncalese Hualde Mayo, who only has 2.5% of reason clauses), a tendency which continues in the next century (figure 5.4). In accordance to what is usually said about *bait-* in grammars of the modern language, in the newest texts analyzed here (since the mid-19th century, approximately), the most frequent and probably the default function of the marker is to express reason: as much as 70-80% of all *bait-* only clauses fulfill this function. Discourse *bait-* is infrequent in (semi-)formal journalistic writing, but more common in literary works (and probably also in spoken language, but more research would be necessary here). All other functions are infrequent, though not impossible.

²⁴ In the French text there is usually *il advint que* and some examples of *il advint* and *il advint comme*.

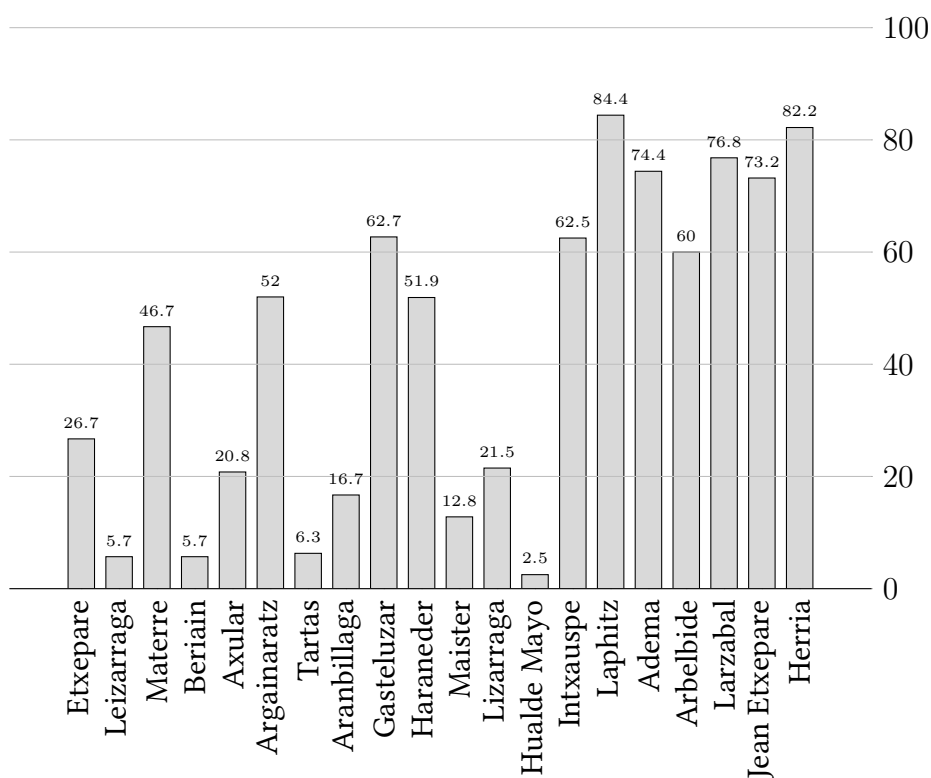

Figure 5.4. Frequency of reason clauses (in %) in texts in the corpus.

Another diachronic change in reason clauses concerns the order of clauses. In many of the early examples, the *bait-* clause comes first (tables 5.8 and 5.9). Even though for the earliest periods there are not enough examples to draw any firm conclusion, it seems that this option was dominant in the oldest texts. For the modern texts the opposite holds, even though *bait-* continues to be used before the main clause.

Table 5.8. Position of the reason *bait-* clauses, grouped by century.

Cent.	N	Initial	Final
16	7	85.7	14.3
17-1	18	50.0	50.0
17-2	54	7.4	92.6
18	44	27.3	72.7
19-1	47	17.0	83.0
19-2	32	53.1	46.9
20	134	33.6	66.4

Table 5.9. Position of the reason *bait-* clauses, text by text.

Text	N	Initial	Final
Leizarraga	3	100.0	0.0
Etxepare	4	75.0	25.0
Beriain	1	100.0	0.0
Haranburu	3	33.3	66.7
Axular	8	37.5	62.5
Materre	6	66.7	33.3
Pouvreau	6	0.0	100.0
Harizmendi	2	50.0	50.0
Gasteluzar	34	0.0	100.0
Argainaratz	6	0.0	100.0
Tartas	4	50.0	50.0
Aranbillaga	2	50.0	50.0
Haraneder	13	84.6	15.4
Maister	5	0.0	100.0
Lizarraga	26	3.8	96.2
Laphitz	25	24.0	76.0
Intxauspe	21	9.5	90.5
Hualde Mayo	1	0.0	100.0
Arbelbide	10	50.0	50.0
Adema	22	54.5	45.5
Larzabal	98	38.8	61.2
Jean Etxepare	36	19.4	80.6

As has been explained, it is not always straightforward to distinguish relative and reason *bait-* clauses. When the two clauses share an argument both interpretations are very often possible. In many examples, even though one reading seems more appropriate, the other one cannot be ruled out completely. Another way to look at the diachrony of *bait-* is to analyze the proportion of clauses where there is an argument co-referential with an argument in the main clause. This approach is less prone to error and less subjective than trying to figure out whether the author meant a reason clause or a relative one.

Table 5.10 presents the results. It turns out that in the 16th century in all 20 examples the two clauses share an argument. Examples where the two clauses have different arguments appear in the early 17th-century texts, but they are not very frequent till the 20th century. In the newest texts, the lack of co-referential participants is much more common: 48% in literary texts and slightly less, 37%, in newspaper articles.

Table 5.10. *bait-* clauses (reason, relative and reason-relative) with and without an argument co-referential with an argument in the main clause. For the 20th and 21st centuries a sample of sentences was annotated.

Cent.	N	Corref	Not-corref
16	20	100.0	0.0
17-1	59	93.2	6.8
17-2	134	79.9	20.1
18	112	86.6	13.4
19-1	106	87.7	12.3
19-2	23	78.3	21.7
20 (lit.)	84	45.2	54.8
20 (press)	140	63.6	36.4

Thus, this data provides additional support for the observation that the frequency of reason clauses increases in time without actually taking into account the meaning of the clause. This is because clauses where there is no co-reference cannot be understood as relative constructions, and the only interpretation available is reason.

To sum up, the most important change that has taken place between the 16th and 21st centuries is that the diverse functions of the morpheme became reduced to basically one: reason. In the oldest texts analyzed, the dominant functions of the morpheme were relative and discourse.

5.7 Grammaticalization of *bait-*

This section discusses the grammaticalization of *bait-* and its relationship with *bai* ‘yes’. Since I will try to reconstruct changes that took place well before the oldest texts, the discussion will necessarily remain largely speculative.

Section 5.7.1 discusses the etymology of *bai* and section 5.7.2 focuses on its functions, especially on the contexts attested mainly in the old texts and other than the affirmative particle. I will argue that in order to explain the different functions of *bai* and also the development of the prefix *bait-* it might be a good idea to propose that *bai*, apart from its affirmative adverb function, came to be also employed as some kind of a manner deictic element.

In section 5.7.3 I will try to explain how the modern subordination marker developed. I will propose several explanations for the different constructions described in the previous chapter. Even though the endpoint of these developments is a general-purpose subordination morpheme, it is likely that it started to be used (arguably independently) in a few constructions and then spread and generalized.

5.7.1 Etymology of *bai*

Trask (1997: 209) provided the following etymology of the affirmative particle *bai*:

The word *bai* ‘yes’ is doubtless related to the affirmative morph *ba-*, as in *badator* ‘he/she’s coming’, formerly ‘he/she is coming’; *bai* may well be an ancient verb-form, along the lines of ‘it is so’, possibly involving the root *-di-* of the archaic verb **edin*.

Lakarra (2013) elaborated on this idea and proposed that the verb underlying the particle is **badadi*, a form of **edin* ‘come, become’ and subjunctive auxiliary verb. As for the meaning, it ought to be something like ‘it is (so)’ or ‘it has become (so)’. The prefix *ba-* could have functions similar to those it performs in the modern language: reinforcing finite verbs in clause initial positions and emphasizing affirmation.

This explanation seems highly plausible. It has parallels in other languages: items with discourse functions frequently derive from verb forms. For instance, Bourdin (2008) analyses various instances of grammaticalization of ‘go’ and ‘come’ into textual connectives, and in particular sequential or counter-sequential markers, that is, devices expressing consequence of the previous discourse, or contrary, expressing something unexpected. Also several emphatic

affirmative expression similar to the reconstructed Basque phrase can be mentioned: Spanish (*que*) *así sea, así es* or French *ainsi soit-il*.

Moreover, there are other grammatical words in Basque (connectives, particles, ...) that can be explained through a grammaticalization of a verb form, e.g. *baino* ‘than’ or *baina* ‘but’ (Lakarra 2017). Another particle, in a way more closely related to *bai*, is *bada*, which according to *OEH* (*s.v. bada*), means ‘pues, entonces, pues bien’, ‘or, donc’. It is most frequently used with rather vague semantic content: “Podría caracterizarse como una partícula coordinativa de vario uso, que actúa como relacionante entre frases (ilativa), como introductora de explicativas e, incluso, como muletilla en la lengua hablada; a veces tiene carácter enfático”. The source of this particle could well be *ba-da* with the emphatic-affirmative *ba* and third singular present tense form of *izan* ‘be’. It would, thus, initially mean something like ‘it is so (indeed)’. All its functions can easily be derived from such a source. If the source of *bai* was indeed a form or the verb **edin*, such as **bada-dadi*, *bai* and *bada* would have very similar sources. The differences would lie in chronology (**edin* is most probably older than *izan*) and the verb itself ‘(be)come, (be?)’ vs ‘be’.

Although the etymology of *bai* does not pose major problems, the question of how it could be linked to the subordination morpheme is more complex. The problem is that it seems difficult to go directly from the affirmative sense of *bai* to the verbal prefix. Lafon (1999 [1966]) in his discussion of the prefix *bait-* mentions several times that there is a relationship between *bai* and *bait-*: “Cette particule servait primitivement a souligner l’affirmation”, or with reference to indefinite pronouns: “Le suffixe *-bait* est certainement apparenté a *ba*, *bai* ‘oui’. L’adjonction de *bait* a un interrogatif indéfini soulignait sa valeur affirmative et lui ôtait tout caractère interrogatif”. However, the exact nature of this relation is never clearly spelled out. For example, one could ask what function would such affirmation particle have in what eventually became relative or reason clauses. Cross-linguistically, to my knowledge, there seems to be no interesting parallels: some classes of words are common to grammaticalize into markers of subordination (e.g. demonstratives or certain verbs), but affirmative particles are not among them.²⁵

²⁵As a matter of fact, Hendery (2012) mentions discourse markers as a possible source of relative clause markers. One of the very few examples she gives is precisely the Basque *bait-*. Other come from Tocharian, Quechua, Georgian; in all of them we find a relative clause marker which consists of an interrogative or complementizer and some discourse particle, which is quite different from the Basque *bai*. Also, it could be the case that the discourse markers were added to an existing relative clause constructions.

So, it might be interesting to have a closer look at the functions of *bai* and search for a starting point different than the affirmative *bai* as we know it today. The next section tackles this question and describes the following functions of *bai*: affirmative adverb and reinforcement of an affirmation, conjunction meaning ‘as well as, and also’, adversative conjunction (‘but’), temporal conjunction and standard marker in equative or simulative constructions.

5.7.2 Functions of *bai*

5.7.2.1 Affirmative adverb

The particle *bai* is most commonly (and since the earliest texts) used as affirmative adverb ‘yes’ in an answer to a question. It can also reinforce affirmation:

- (265) a. Eta harekin ioai-ten ziraden gizon-ak, geldi zitezen
and he.COM go-IPFV AUX.PST.3PL man-PL stay AUX.PST.3PL
izitu-rik, haren boza *bai* enzu-ten, baina nehor ikus-ten
frighten-PART his voice yes hear-IPFV but nobody see-IPFV
e-tzute-la.
NEG-AUX.PST.3PL>3SG-COMP
‘And the men who were going with him got frightened, they heard his voice, but they saw nobody.’ (LeizTest)
- b. Haur *bai* erranen dut, ezen bethi orhoitik nola Iainkoaren manu expresa den haren hitzari deus edeki eztakion ez eratzeki... (LeizSarrera)
- c. Huna, misterio bat erraiten drauzuet, Guziak behinzat lokarturen ez gara, baina guziak *bai* muthaturen (LeizTest)
- d. Ebanjelioaz den bezenbatean, *bai* etsai dirade zuen kausaz, baina elektioneaz den bezenbatean, onhetsiak, Aiten kausaz. (LeizTest)
- (266) Alfer ifini naiçu purgaeta / ozpin-baracacetan seculaco: / ez deraustae besteric ateraco, / salvo *bay* çaitudala amaetan. (Laz)
- (267) Ezterrala nehork, ezen orai gure denbora hunetan ezin datekeiela martirik; badira *bai* orai ere martirak. (Ax)

It is also commonly used to emphasize an opposition to a previous negation:

- (268) Bada baldin adultera-tzen ez-pa-duk, baina
so if commit.adultery-IPFV NEG-COND-AUX.2SG>3SG but
hil-tzen *bai*, Lege-a-ren transgredizale egin aiz.
kill-IPFV yes law-DET-GEN transgressor make AUX.2SG
‘For if you do not commit adultery, but you do kill, you have become a transgressor of the Law.’ (LeizTest)

5.7.2.2 Conjunction ‘as well as, and also’

The particle *bai* on its own can be used as conjunction meaning ‘and also’:

- (269) Cec ecarri çaitu orain / decreto-a egui-te-ra, / *bai*
 what.ERG bring AUX.3SG>2SG now order-DET make-NMLZ-ADL yes
 Vizcaya yl-te-ra?
 Biscay kill-NMLZ-ADL
 ‘What has brought you now to give orders and kill Biscay’ (BB)
- (270) Laur urte du, zuri beti jarraituz, / Higatzen naizela, *bai* zerbitzu egitez /
 Ezteiri gertatzea / D’auherretan hingatzea. (Oih)

It is not very common in this function, even though it is well attested in texts. Frequent, though, is the bipartite construction *bai X bai Y* ‘X as well as Y’:

- (271) *Bai* abrats-ek *bai* paubre-k haur iakin behar dute
 yes rich-ERG.PL yes poor-ERG.PL this know must AUX.3PL>3SG
 ‘The rich as well as the poor must know this.’ (LeizKat)
- (272) *Bai* bizian *bai* hilian bethi oha galduia. (Etxep)

Sometimes the first *bai* is left out:

- (273) Lehenagoko, *bai* oraiko andreek kostuma dute... (Pouv)

The construction which only has *bai* once, could come from this correlative construction through omission of the first *bai* (similarly to the conjunction *zein*, which seems to derive from correlative *zein... zein*, see section 3.2.3.2).

Another group of constructions involves *eta* ‘and’ and *ere* ‘also’ apart from *bai*. First, *bai* is also used in elliptical affirmative clauses together with the additive particle *ere* ‘also’. *Bai* is not obligatory, but there is a tendency to use it:

- (274) Zuk badakizu eta ni-k ere (*bai*)
 you-ERG know.2SG>3SG and I-ERG also yes
 ‘You know and I do too’ (Hualde & Ortiz de Urbina 2003: 327)
- (275) Ordea benturaz dudatu-ko du zenbait-ek eta erran-en ere *bai*
 but maybe doubt-FUT AUX.3SG>3SG some-ERG and say-FUT also yes
 ‘But maybe some will have doubts and also say ...’ (Ax)
- (276) Gure Iainkoak daki hori, eta zuk ere *bai*, eta ez bertzek, ene adiskide leiala.
 (Mat)

The *ere bat* construction cannot be used when there is no ellipsis. This suggests that rather than expressing addition, *bai* signals that some part of the clause was elided:

- (277) a. joan-go da eta ni ere *bai*
 go-FUT AUX.3SG and I also yes
 ‘She will go, and me too’

b. joango da eta ni ere (**bai*) joango naiz

In a related elliptical construction a part of the sentences comes between *bai* and *ere* (note that in the examples above the order was inverse, *ere bai*):

- (278) Ba-da erai-te-ko denbora, eta *bai* bil-tze-ko-a ere.
AFF-AUX.3SG sow-NMLZ-DEST time and yes gather-NMLZ-DEST also
'There is time to sow and also to gather' (Ax)
- (279) Iauna, guri erraiten draukuk konparatione hori ala *bai* guziei ere? (Leiz-Test)
- (280) Zeren purgatorioetan dagoenak nahi luke handik libratu, eta *bai* eriak ere sendatu (Ax)

Furthermore, there is *bai eta*, which means 'and also':

- (281) Iainko-a bera ere Saindu dei-tzen da *baieta* haren
god-DET himself also saint call-IPFV AUX.3SG and.also his
Aingeru-ak
angels-PL

'The God himself is also called saint, and also his angels' (LeizTest)

It is frequently contracted to *baita*, but is attested in its full form since the oldest texts (e.g. *baieta ere* Etxepare). In the modern Basque it is usually reinforced with the particle *ere* (OEH s.v. *baita*: "Su uso sin ir seguido de *ere* disminuye con el tiempo, especialmente en el s. XX y al Sur."). However, there are numerous examples in texts where there is no *ere*:

- (282) a. Eure Eliza guziak enparatu eta begiratu otso harraparien ahotik, *bai eta* merzenario eta alokazer ororen menetik (LeizForma)
b. Saluta ezazue Rufo berezia gure Iaunean, *baieta* haren eta ene ama. (LeizTest)
- (283) Eta orduian zuk idazu indar eta gratia / Bekatuiez ukheiteko bide dudan doluia / Perfektuki egiteko neure konfesionia / Neure bekhatuiez oroz dudan barkhamenduia / *Bai* digneki errezebi zure gorpuz sainduia / *Baietare* behar diren berze sagramenduia.
'Give me then strength to feel sorry for my sins, to confess them well, so that I am forgiven and receive the communion, as well as other sacraments' (Etxep)
- (284) Ogirik eztakusat bilzen hazi erein gaberik / Nork zer hazi erein bilzen dizi komunki / Obra honak ukhenen du goalardona frangoki / *Baietare* bekhatuak punizione segurki. (Etxep)

To sum up, we have seen that *bai* can be used in the following way in coordinating-additive constructions:

- (285) a. *bai* ‘and also’
 b. *ere (bai)* ‘also’
 c. *bai ... ere* ‘also’
 d. *eta bai ... (ere)* ‘and also’;
 e. *bai(e)ta / baita* ‘and also’
 f. *bai(e)ta ... ere* ‘and also’

On the whole, except for the rare cases when *bai* is used on its own, it seems that the additive semantics comes from *ere* and that *bai* usually signals ellipsis.

5.7.2.3 Adversative ‘but’

In some cases *bai* comes close to adversative conjunction (‘but’). More common forms are *baina bai* or *aitzitik bai*, but *bai* on its own can also fulfill this function, as in the following examples from Etxepare and Harizmendi:

- (286) *Ikusirik anhizetan beharrian pobria / Eri gose egarria eta buluzkorria / Ene izenian anhizetan galdeginik limosna / zuiek ukhen baituzuie hezaz guti ansia. / Bai erhoki konplazitu ene kontra etsaia / Demonio haragia baietare munduia*

‘Having seen a poor person many times, sick, hungry, naked. In my name, he asked for hand-out many times, (but) you did not care too much for him, (but instead) you madly pleased against me the enemy, devil, flesh and also the world’

zuiek ukhen bai-tuzuie hezaz guti ansia. / *Bai* erhoki
 you.ERG have bait-AUX.2PL>3SG DEM.INS little care but madly
 konplazitu ene kontra etsai-a
 please my against enemy-DET
 ‘you did not care too much for him, (but instead) you madly pleased
 against me the enemy’ (Etxep)

- (287) *Andre faltaz eniz hilen balinba ni lehena Oroz etsi behar dizit non baitate hobena Heki ezin medra naite bai gal neure arima Bategatik sarri niro diren oroz arnega.* (Etxep)
- (288) *Onhazun tenporalak ardietsi nahiz edo izan nahiz errezibitzea da bizios: ezen bianda hau guzia da espirituala, ez lurrera iatsteko, bai zerura igaiteko.* (Harizm)

5.7.2.4 Temporal conjunction

bai can be used as temporal conjunction ‘as soon as’, both in finite and non finite clauses.

(289) Ezen haragi den guzia belharra bezala diteke eta gizonaren gloria guzia belhar lorea bezala. Ihartu da *bai* belharra, erortzen da haren lorea.

Ihartu da *bai* belharr-a, eror-tzen da haren lore-a.
with(er) AUX.3SG as grass-DET fall-IPFV AUX.3SG his flower-DET
'the grass withers and the flowers fall' (Harand)

It is not very common in texts, but according to *OEH*, it is nevertheless mentioned in several grammars, for example, in Duvoisin: "*Ethorri da bai berehala itzuli nahi du, a peine arrivé, il veut s'en retourner*". It is an equivalent of *baiko* or *bait* (see section 5.5.4).

5.7.2.5 Standard marker 'as, like'

In Leizarraga and Etxepare *bai* is occasionally encountered as standard marker in equative constructions. Equatives express equal extent and consist often of the following elements (Haspelmath & Buchholz 1998: 278):

(290) My sister is as tall as you
CMP PAM PARA STM STAN

CMP – comparee, PAM – parameter marker, PARA – parameter, STM – standard marker, STAN – standard

In many languages equatives are similar to similitive constructions, which express equal manner, e.g. *He sings like a nightingale*. According to Haspelmath & Buchholz (1998: 313), in the great majority of European languages, the equative and similitive markers are identical.

There are very few examples of *bai* in this function: one in Etxepare and several in Leizarraga. According to *OEH*, this use is not attested in any other text.

In the following example from Etxepare the standard marker *bai* appears between the standard of comparison (*ni*) and the adjective (*ditxatakorik*):

(291) Egundano izan daia ni *bai* ditxa-tako-rik? / Ni amoria-k
till.today be AUX.3SG.QUEST I bai luck-RM-PART I lover-ERG
e-nu maite, ni-k hura ezin gaitzetsi.
NEG-AUX.3SG>1SG love I-ERG he cannot blame

'Has there been anyone as unlucky as I am? My lover does not love me and I cannot blame her' (Etxep)

In (291), *bai* is equivalent to the more usual particle *bezain* 'as', as can be seen in examples (292) and (293), which are similar to the Etxepare's clause, the only difference being the comparative particle used. Because of that equivalence, I

assume that the function of *bai* in (291) is one of standard marker. (292) is also taken from Etxepare, who in comparatives used twice *bezain* and once *bai*.

(292) Ehonere ez-takusat nihaur *bezain* erho-rik
 nowhere NEG-see.1SG>3SG nobody as mad-PART
 ‘I don’t see anywhere anyone as mad as I am’ (Etxep)

(293) Zenbat leihorra zabal baita / Ehon erakutsiko zaita / Anderaurenik, ez eta
 nezkatorkik, / Ni nizan *bezain* zorigaitzetakorik, / Ni nizan bezain zorigait-
 zetakorik. (Oih)

The particle *bai* can also appear in contexts where *bezala(ko)* would be more usual (294)-(296). These are the so called similitive constructions.

(294) Elias zen gu *bai* pasionen suiektionetako gizona, eta othoiztez othoitz egin
 zezan, ezlagian uririk, eta etzezan egin uririk lurraren gainean hirur urthez
 eta sei hilebethez.

‘Elias was a man subject to passions as we are, and he prayed earnestly
 that it would not rain; and it did not rain on the land for three years and
 six months.’ (LeizTest)

Elias zen gu *bai* pasion-en suiektione-tako gizon-a
 Elias be.PST.3SG we as passion-GEN.PL subject-RM man-DET
 ‘Elias was a man subject to passions as we are’

(295) a. Bada *gu-ri* *bai* dohain bera Iainko-a-k eman
 so we-DAT as gift same god-DET-ERG give
 draue-n-az geroz, gu-k Iesus Krist Iaun-a
 AUX.3SG>3SG<3PL-SUB-INS since we-ERG Jesus Christ lord-DET
 baitan sinhetsi ukan *bai*-tugu: ni nor ninzen enpatxa
 in believe AUX bait-AUX.1PL>3SG I who be.PST.1SG hinder
 nezan Iainko-a?
 AUX.SUBJ.1SG>3SG god-DET

‘Since God gave them the same gift as he gave us because we believed
 in the Lord Jesus Christ, who was I to hinder God?’ (LeizTest)

b. Puis donc que Dieu leur a donné un pareil don comme à nous, qui
 avons creu au Seigneur Iesus Christ: qui estoy-ie moy qui puisse em-
 pescher Dieu?

(296) a. Har ezak hire de-n-a, eta habil: baina nahi
 take AUX.IMP.2SG your be.3SG-SUB-DET and go.IMP.2SG but want
 diarokat azken huni eman hi-ri *bai* bezenbat.
 AUX.1SG>3SG<3SG last DEM.DAT give you-DAT as as.much
 ‘Take what is yours and go your way, but I want to give to this last
 one the same as to you.’ (LeizTest)

- b. Pren ce qui est tien, et t'en va: mais ie veux donner à ce dernier autant comme à toy.

There is also one example where the two particles (*bai* and *bezala*) are combined (in the French text we find simply *comme*):

- (297) Baina egi-ten dud-an-a egin-en ere
 but make-IPFV AUX.1SG>3SG-SUB-DET make-FUT also
 ba-dut: okasione bilha dabilitza-n-ei
 COND-AUX.1SG>3SG occasion looking.for walk.3PL-SUB-DAT.PL
 okasione-a trenka diezedanzat: gloria-tzen dirad-en
 occasion-DET cut AUX.SUBJ.1SG>3SG<3PL boast-IPFV AUX.3PL-SUB
 gauza-n gu *bai* bezala-ko eriden ditezenzat.
 thing-INES we as as-RM find AUX.SUBJ.3PL
 ‘But what I do, I will also continue to do, in order to cut off the opportunity from those who look for an opportunity, so that they are regarded just as we are in the things of which they boast.’ (LeizTest)

5.7.2.6 From **badadi* to affirmative and manner deictic

As mentioned, it seems that the particle *bai* comes from a verbal form of **edin* ‘come, become’ prefixed with *ba-* (Lakarra 2013). Thus, **badadi* would mean something like ‘it is (so)’. From there the particle *bai* developed. The affirmative function might have appeared very early, but what I would like to propose is that it was not the only function the particle had. It seems possible that it came to be used as a kind of a manner deictic word, with the meaning of ‘so, as, thus, this way’.

König (2015) describes manner deictic elements and various grammaticalization paths which include them. Apart from demonstratives of manner proper, he also includes in the discussion degree and quality demonstratives because in many languages all three categories are expressed with the same means (e.g. German *so*). The three relevant distinctions are thus these:

- (298) a. manner: He dances like this.
 b. quality: He looks like this.
 c. degree: The fish was so big.

König (2015) shows that this kind of demonstratives are highly versatile and give rise to a great number of grammatical markers.

As argued by König (2015), renewal of manner deictic elements is very common. In many languages, the exophoric function —pointing to the external world— of manner deictics is often lost or marginal (and the exophoric use is thought to be the original one). In English, for example, *so*, *such* or *thus* are only

very rarely used exophorically, and *this way* or *like this* are employed instead. Partial renewal also took place in English, where *so* was reinforced with another element (*like so*). In Italian deictic *ecco + si* became *così* and similar development happened also in Spanish and French (Latin *accum sic* developed into French *ainsi* and Spanish *así*).

Anaphoric and cataphoric use develop from the exophoric use: instead of pointing to the external world, deictic elements start to indicate parts of the discourse. As explained by König (2015), manner deictics may develop into propositional anaphors and have whole clauses as antecedents, e.g. *The meeting has been postponed? I suppose so*. Anaphoric deictics can also turn into connectives expressing different circumstantial relations, e.g. causal (*I didn't like it, so I wrote to him.*), concessive (*John is very sick. Even so he goes to work*) or conditional. The last process is common in Romance languages (Spanish, French *si*, Italian *se*). Another well documented change involving cataphoric demonstratives is the development of quotative markers.

Manner deictics are also frequently found in other grammatical markers, which are relevant for the discussion of Basque data:

- (i) Additive focus markers: “(...) anaphorically used manner demonstratives develop into additive focus markers (Engl. *also*, Fr. *aussi*, Germ. *ebenso*, Swed. *også*, Russ. *takže*) and further into coordinating conjunctions” (König 2015: 45).
- (ii) Affirmative particles: “Affirmative particle derive typically from manner deictics. In the languages under discussion Italian *sì* and French *si* (after negative question) derive straightforwardly from the Latin manner deictic *sic*. English *yes* is the result of a fusion between *yeah* and *swa* and Polish *tak* means both ‘so’ and ‘yes’” (König 2015: 44).
- (iii) Equative comparatives: manner (or, more precisely, degree) demonstratives are used frequently as degree markers (German *so gross wie Karl* ‘as tall as Karl’), but sometimes also as standard markers (or both: *as tall as Charles*; *as < alswa* ‘quite so’).
- (iv) Relative clause markers: quality deictics (such as the Engl. *such*) may develop into relative clause markers (König 2015: 52). In Old English *swā*, a cognate of the modern *so*, was used in headless free-choice relative clause, a reflex of which is still present in forms like *whatsoever* (for example *Whoso diggeth a pit shall fall therein*). In Old Low German examples ambiguous between comparative and relative can be found

(299). According to König (2015: 54), this could be a bridging context between the two constructions.

(299) *sulike gesidos* so he im *selbo gecos..*
 such companions as he him self chose...

‘Such companions as/that he chose for himself’ (König 2015: 54)

It might be a coincidence, but Basque *bai* appears or appeared in all four contexts: as additive marker, affirmative particle, marker in equatives and also in relative clauses. It could be the case that what links the different functions of *bai* described in the previous section is the function of a manner deictic-like element. It is true that *bai* has morphologically nothing to do with demonstratives, but taking into account its etymology – **badadi* ‘it is (so)’ – it does not seem impossible that it acquired deictic functions. **badadi*, uttered in response to a question, refers back to the content of this utterance. Even though there is no overt deictic element, it contains a zero anaphora. König (2015) gives examples of change from manner deictic to affirmative particles, but a different relationship between the two cannot be ruled out. In the case of Basque, it seems that affirmative and deictic come from the same source and it is possible that both functions developed more or less simultaneously.

With the idea of manner deixis in mind, it becomes easier to explain the different contexts in which *bai* appears in texts, especially the ones that are hard to account for taking the affirmative meaning as departure point: standard marker and conjunction. Manner deictic particles are very common in equative or simulative constructions. Also, since they function as anaphora, it is easy to explain their use as conjunction ‘as well, also’ (as we have seen *bai* rather than providing the additive semantics functions as anaphora; it is to some extent similar to *so* in contexts like *So do I*).

An argument in favor of my hypothesis might come from the corpus data: in the earliest texts, in most examples of the “*bait-* only” type there is a co-referential element in both clauses. The deictic nature of *bai*, which *bait* could have inherited, could explain this tendency, which otherwise would seem unexpected.

The view presented here is not completely different from Lafon’s (1999 [1966]) explanations of the various uses of *bait-*. The difference is that Lafon tried to link all of the functions of the prefix to the affirmative meaning of *bai*. What I defend here is that the subordination marker cannot go back to an affirmative adverb, but rather to the manner deictic function of the word *bai*. Thus,

bai ‘yes’ and *bait-* are related to each other, but not because the latter developed from the former, but because both share a common source.

5.7.3 The development of *bait-* subordination marker

In this section I will try to explain how the prefix *bait-* emerged and how it eventually became a subordination marker. With regard to the former problem, the first possibility is that the marker consists of *bai* plus an additional element. There are two candidates: *eta* ‘and’ and *da* ‘is’.

The first scenario could be the following: *bait-* < **baita* < *bai* ‘yes, thus’ + *eta* ‘and’. An argument in favor of this possibility are a few conjunctions with *eta*: Biscayan *zein eta* ‘which’ (in relative clauses), ‘that’ (in result clauses), ‘as’ (in equatives and comparatives), Roncalese *non eta* (similar in functions to *zein eta*), and *zeren eta* ‘because’. The addition of *eta*, at least in historical sources, does not seem to alter the meaning of the conjunction. An argument against this idea is related to the existence of the particle *baita* ‘and also’. According to Etxepare (2001: footnote 14) *bait-* and *baita* are different: (i) *baita* ‘and also’ does not have *baist-* or *beit-* variants, (ii) *baita* does not have focus function which *bait-* might have, (iii) with the particle *ere* the word order is *baita ere*, and in indefinite pronouns or correlatives it is *zer ere baita*. However, it might be the case that *baita* ‘and also’ and subordinator differ in chronologies.

Alternatively, the final consonant might come from the copula: *bait-* < **baita* < *bai* + *da* 3sg of *izan* ‘be’. As mentioned, deictic elements of this kind show tendency for renewal. Adding another finite verb form to *bai* would be an example of this.

Another possibility is that *bait* comes from *bai* and that *-t-* is an effect of being placed frequently before *d-* and *z-* starting verbs. Such explanation was put forward by Lafitte (1991 [1944]), according to whom the consonant *-t-* can be explained through reinforcement of *-d-* and *-z-* after diphthongs: “Le *t* de *baitu* et de *baitzinen* s’explique par le renforcement de *d* et *z* après diphtongue. Cf. *dautzu* pour *dauzu*, *dauku* pour *daugu*, ‘il vous a’, ‘il nous a’. Nous avons gardé *bait-* en souvenir des vieux auteurs qui écrivaient parfois *bait-gare*, ‘parce que nous sommes’” (Lafitte 1991 [1944]: §405). For example, with *da* ‘is’, we would have *baida* > *baita*, and from there the prefix was reanalyzed as *bait-*. The details of this explanation do not seem very likely as the processes Lafitte mentions are marginal at best, but the idea of the prefix being originally *bai* is worth taking into consideration.

In most cases the behavior of *bait-* is perfectly regular, and it has parallels in composition. For example, regarding verb forms starting with *d-* the following usually happens with *bait-* and elsewhere, with other words with the same type of ending: “Oclusiva + oclusiva. El resultado es el enmudecimiento de la implosiva con ensordecimiento de la explosiva: cuando ésta es ya sorda, se pierde simplemente la primera” (Mitzelena 2011 [1977]: 282). But, in the discussion of the Roncalese dialect, Mitxelena (2011 [1954]: 643) notes the following:

Con el prefijo *bait* ante *d-* característica de 3.ª pers. sing. hay vacilación, debido a que se sentía el prefijo bien como *bait-* o bien como *bai-*, hecho que no es exclusivo del ronc.: Vid. *baitu baidu* (Is. *bitú*) «pues lo ha» (Sal. *baitu*, A *beitu*), *baitra baidra* «pues son», etc. *g-* no pierde la sonoridad: Vid. *baigintion*, Sal. *baigintzan*, A *beikinduze* «pues nos había».

In fact, in many texts the prefix behaves, at least sometimes, like *bai* and not like *bait-*. *baiz-* (instead of *baitz-*) is found e.g. in Etxepare, Beriain, Lizarraga, Hualde Mayo; *baig-* in Pouvreau, *baid-* is common in Haraneder or Hualde Mayo.

Also of interest are 2nd person verbal forms, which start with *h-*. In the 16th-17th century texts there are several examples of *bait-* (with *h-* lost), but later only *baih-* forms are found. That made Lafon (1980 [1944]: 484) think that the *bait-* forms are older. According to *OEH* (s.v. *bait-*):

Ante las formas verbales de 2.a p. sing. *hi*, se encuentra tanto *bait-* como *bai-*; It-hurry (loc. cit.) da como regla: “Si la personne qui vient après *bait* commence par *l*, *n* ou *h*, on supprime le *t*. Ex.: *Zeren asko bailuke*, pour *bait luke* (Ax 156); *Erran ahal bailezakete*, pour *bait lezakete* (Harb? 158); *Norat ni ioaiten bainaz*, pour *bait naiz* (Lç); *baihaiz*, pour *bait haiz*, *gizon gogorra* (Lç 144vs, Gç 289)”, pero tanto Leizarraga como Gasteluçar (Gç 139 de la ed. moderna) emplean *baitaiz* que, según Lafon (Syst 484), sería la forma antigua, mientras que “une forme comme *baihago* doit être analogique de *bainago* (pour **bait-nago*)”; hay *baitinzan* en Dechepare, pero *baihezakegu* en Lç ABC B 2r, *baihinzen* en Lç Io 21, 18, etc.

If the second person forms in *bait-* were indeed older, then it would be an argument in favor of the prefix being *bait-* rather than *bai*.

On the whole then, the prefix occasionally turns up as *bai-*, but it is difficult to determine whether this is secondary or rather the original form. As we will see later the *-t* in indefinite pronouns can be explained rather easily (from the *da* ‘is’). In the rest of contexts, it is less clear, but the most economic solution seems also *da* ‘is’. On the other hand, setting as the starting point the particle *bai* simplifies the explanation of the link between *bai* and subordination. However, the *-t-* also has to be explained somehow. In any case, if *bait-* comes from *bai* plus copula or conjunction, it could be a reinforced form of *bai*, and thus we can propose that it had more or less the same functions and meaning as *bai* had.

It appears that one of the early functions of the marker *bait-* was what could be labeled a discourse marker, along the lines of Fraser’s (1988: 21-22) definition: “signal a comment specifying the type of sequential discourse relationship that holds between the current utterance –the utterance of which the discourse marker is a part– and the prior discourse.” The particle would express meanings related to consequence, contrast and emphasis. It is attested in old texts (see section 5.4.6) and its reflex is also found in the *al-bait-* prefix. The semantics of the discourse *bait-*, especially consequence, seem to relate quite well to the proposed source of the marker, namely a manner deictic.

Now, the question is how the marker started to be employed in subordinate clauses. There are several possibilities, depending on the construction in question. It is true that the endpoint of these developments is a general-purpose subordinator (or complementizer), but this category did not develop at once, but rather through various construction. In other words, *bait-* started to be used in different subordinate and alike structures independently, but then its functions were generalized to wider range of contexts.

5.7.3.1 *bait-* only clauses: relative, complement, result and reason

In general, deictic elements, such as demonstratives, are suitable as markers of relative constructions because of their capability to refer back to a referent in the previous discourse. Thus, if the marker *bait-* developed from a deictic particle, it is not that surprising to find it in relative-like constructions of the type illustrated in (300). On the contrary, it does not seem possible to explain it with the affirmative function in mind, as the traditional account maintained.

- (300) Ba-dira zuhaitz batzuk, [uda-ren fin-ean, sasoin-etik kanpoan
 AFF-AUX.3PL tree some summer-GEN end-INES season-ABL outside
 has-ten *bai-tira* lora-tzen]
 start-IPFV bait-AUX.3PL blossom-IPFV

‘There are some trees that start to blossom end of summer, outside of the season’ (Ax)

More specifically, since non-restrictive semantics clearly predominates in oldest texts, we can propose that the Givón’s (2009a; 2012) non-restrictive to restrictive relative grammaticalization path happened in Basque, but only to some extent. The relative function seems to be quite old because it is found in several place names (the oldest of which were recorded in the 16th century; see section 5.5.5). Moreover, in the oldest texts analyzed here, the relative (especially, non-restrictive) *bait-* clauses are quite common.

The second kind of *bait-* only clauses are complements. In oldest texts *bait-* complements appear with verbs of happening and rather infrequently in complements of nouns. As observed by König (2015), manner deictic element sometimes grammaticalize into quotation markers and from there complement clause markers can emerge: from ‘he said so: “...”’ to ‘he said that ...’. It is not unlikely that a similar process underlies complements of verbs of happening in Basque. The starting point could be (301-a), where the particle *bai* or *bait* functioned as cataphor pointing to the second clause. From there it requires only a rather simple reanalysis to arrive at a complement clause as in (301-b).²⁶

- (301) a. gertha zedin bai(t): hil zen
 ‘it happened this way: he died’
 b. gertha zedin [hil baitzen]
 ‘it happened that he died’

A point that should be mentioned is that the complement clauses with *bait-* are very rare when compared to complements with the suffix *-la*. Thus the process proposed in (301) can be seen as only partially successful innovation, which happened uniquely with a handful of verbs and did not spread much. A possible extension of the range of allowed predicates are some factive verbs, with which *bait-* complements are possible in the modern language, but they appear rather late in texts. Alternatively, factive complements could emerge via reanalysis of reason clauses: from something like *I am surprised because ... it is easy to get to I am surprised that ...*, and in Basque texts there are examples –though not very numerous– ambiguous between reason and complement.

Moving to result clauses, cross-linguistically manner deictics are not at all uncommon in consequence clauses (e.g. English *so*). Alternatively, the presence of *bait-* in such clauses might be a late extension of the marker: many early examples are not unambiguous and could also be understood as discourse. In any case, it is worth mentioning that there are several variants of the correlative result construction and in two of them (*zein* and *bait-*) we found a marker derived from the verb **edin*:

- (302) a. hain harriturik zein ‘so surprised that ...’
 b. hain harriturik bait-
 c. hain harriturik ezen
 d. hain harriturik non

²⁶ In (301-a) the marker *bait-* and the auxiliary are not adjacent, which might be a problem for my explanation. However, it seems that at some point the order was rather lexical verb-auxiliary (Trask 1977; Lakarra 2017). Also, if we put a synthetic verb in (301-a), there would be no problem with the word order.

The last kind of *bait-* only clauses expresses reason. A few examples appear already in the oldest texts, with the reason clause quite often placed before the main clause. However, they become frequent only later, and they are usually placed second. Two ways of explaining the presence of *bait-* in these clauses can be proposed, and it might be the case that both contributed to the increase of the frequency of reason clauses (as much as 90% of examples in the modern texts).

The first one parts from clauses like (303), where *bait-* appears in the first clause. The function of the *bait-* clause is to refer to the background information or, more generally, to link what is to be said in the main clause to the previous discourse (compare Engl. *as* in e.g. *As I have mentioned...*). It is not impossible to strengthen this meaning to reason: from something like ‘so you have said that...’ to ‘since you have said...’.

- (303) Eta erran bai-tuçu Iesu Christo-ren fede-a
 and say bait-AUX.2SG>3SG Jesus Christ-GEN faith-DET
 du-en-a de-la guiristino, cer-tan dago
 have.3SG>3SG-SUB-DET be.3SG-COMP christian what-INES be.3SG
 principalqui Iesu Christo-ren fede-a?
 mainly Jesus Christ-GEN faith-DET
 ‘So you have said that the have who has the faith of Jesus Christ is Christian, of what does the faith of Jesus Christ consist?’ (Mat)

The second route goes from relative clauses to reason. As I have shown in the previous chapter, quite a lot of *bait-* clauses are ambiguous between relative and reason, as in (304). It happens when the *bait-* clause contains a participant which also appears in the main clause. In the 16th and 17th century, most examples fulfill that condition, while in the newest texts analyzed the two clauses share arguments less frequently, and the reason meaning is much more common. Thus, it could be the case that the ambiguous contexts provided a bridging context for the change from relative to reason.

- (304) a. E-tzaye eman behar aza osto-ric, ema-itén
 NEG-AUX.3SG<3PL give must cabbage leaf-PART give-IPFV
 bei-teyo aragui-a-ri khiño gaisto bat
 bait-AUX.3SG<3SG meat-DET-DAT smell bad one
 ‘They should not be given cabbage leaves, because they / which give the meat bad smell.’ (Intxauspe)

- b. zu-k ere ioan dir-en hamar urthe-otan, edo gehiago-tan,
 you-ERG also go AUX.3PL-SUB ten year-INES or more-INES
 hari izan *bait-zara* Iainko-aganik urrun-tzen, behar-ko
 Progr AUX bait-AUX.2SG god-ABL distance-IPFV need-FUT
 duzu hurbil-tze-ko ere hainbertze denbora
 AUX.2SG>3SG approach-NMLZ-DEST also as.much time
 ‘also you, because you were moving away (or: who were moving
 away) from God in the last ten years or more, will need as much
 time to get closer to him’ (Ax)

As I have mentioned, both paths could be correct: the first affected the meaning of cases where the *bait-* clause appeared first, and the second situations where it followed the main clause.

5.7.3.2 *bait-* with another element

In the case of adverbial clauses (reason, manner and result), a possibility is that conjunctions were simply added to *bait-* only clauses (either to make the meaning more explicit or to produce constructions more similar to Romance subordinate clauses). The conjunction *zeren* could be added to reason clauses and *non* or *ezen* to result clauses. The *nola* manner clauses do not have an equivalent without the conjunction, thus an alternative explanation would have to be provided for this construction.

Another possibility for adverbial, relative and correlative clauses is the following. The conjunction *zeren* has a variant *zeren eta*, where *eta*, ‘and’ when coordinating phrases, does not affect the meaning of the conjunction. There is also *nor/zer/... ere* (sometimes with *eta*) in correlatives and Biscayan *zein eta* in relative, result and equative clauses. My proposal is that *bait* at certain point was such a particle too. It appeared in the second position of the clause, similarly to *ere* and *eta*. In other words, *bait-* in the first moment did not mark clause linkage, it just happened to appear frequently in subordinate clauses.²⁷ Frequent usage turned it into unmarked option and, since it was placed before the finite verb, it became a verbal prefix. In modern texts finite verb very frequently comes second in the clause. This explanation has the virtue of encompassing several constructions: different adverbial clauses and also relative clauses.

²⁷ Hendery (2012: 48): “It will be seen that change in relative clause markers generally proceeds in one of two different ways: through fossilisation of an element that happens to appear in relative clauses or on the clause boundary for reasons unrelated to the relative clause itself, as is the case for some generic nouns, classifiers, and various discourse markers; and also through analogy with other constructions that resemble the relative clause, for example possessive and comparative constructions”.

5.7.3.3 Indefinite pronouns

Finally, still another kind of proposal could be put forward for indefinite pronouns (*zerbait* ‘something’) and also correlatives and free relatives. Instead of starting from the already grammaticalized particle, we could propose that the full verbal form **badadi* was used there.

As we have seen in section 5.5.3, Etxepare (2001) proposed that the underlying construction of pronouns such as *zerbait* was a free relative clause. Now, in Haspelmath (1997), a distinction is made between free relatives and concessive conditionals. This is relevant for the diachrony of *bait-* because of the following: indefinite pronouns in *bait-* are attested in all dialects since the oldest texts, and, importantly, also in the varieties where *bait-* on verbs is only very scantily documented (Biscayan and Guipuscoan). This suggests that these pronouns are relatively old (Old Common Basque). If it is possible to determine what kind of construction was the source, we would get an idea of what kind of constructions *bait-* was used in at a point of time much prior to the first Basque written records. It is thus convenient to look at diachronic sources of indefinite pronouns in more detail.

Haspelmath (1997) shows that most indefinite pronouns are derived from interrogative pronouns through several paths. He distinguishes (among others that are not relevant here) two types of indefinite pronouns with reference to their source construction: the “it may be” type and the “want/pleases” type.

The source construction for the “want/pleases” type is a non-specific free relative clause, something like the following:

- (305) a. You may take what you want [to take]
b. You may take what it pleases you [to take]

Some examples are the following: Lat. *qui-vis* ‘anybody’ (< *vis* ‘you want’), Sp. *cualquiera* ‘any’ (< *quiera* ‘wants (subj.)’) or Rus. *kto ugodno* ‘anybody’ (< *ugodno* ‘suitable’).

The “it may be” type originates in what Haspelmath calls a “parametric concessive conditional clause”, exemplified in (306).

- (306) a. You can take something, whatever it may be
b. Whatever the weather will be, we will go out
c. Wherever you go, I will not leave you
d. No abras la puerta, quienquiera que sea.

Some examples of it are French *qui que ce soit* ‘anyone’ and Russian *kto by to ni bylo* ‘whoever it may be’.

The link between concessive clauses and indefinite pronouns is explained by Haspelmath (1997: 139) in the following way:

Concessive conditionals express a conditional relationship between a consequent and a series of antecedent conditions; but in contrast to ordinary conditionals, they entail their consequent. The antecedent conditions are thus irrelevant for the consequent, and concessive conditionals have also been called ‘irrelevance conditionals’ (cf. König 1985). Thus, a parametric concessive conditional clauses like ‘whoever it may be’ states that the identity of the person in question is irrelevant, which amounts to the same as free choice.

Concessive conditional clauses and free relative clauses are semantically similar in many respects and in many languages they are also structurally similar. As explained in Haspelmath & König (1998: 577), the most important difference between the two constructions is the fact that free relative clauses are nominal phrases which function as arguments in the main clause, while concessive conditionals are not integrated in the main clause (examples from Haspelmath & König 1998: 577):

- (307) a. You can take something, whatever it may be. (concessive conditional)
 b. You can take whatever it may be. (free relative)
- (308) a. Whatever you are selling, I’ll buy it. (concessive conditional)
 b. I’ll buy whatever you are selling. (free relative)

As a result, Haspelmath says, by “some kind of ill-understood restructuring” a concessive conditional eventually turns into a free relative. In this sense, the “want/pleases” and “it may be” types are not entirely different.

Indefinite pronouns which developed in this way often reflect features typical of concessive clauses. Haspelmath (1997: 137) lists the following characteristics: (a) the verb is typically in some kind of subjunctive, (b) focus particles such as ‘also, even’ are often present, (c) there might be a conditional marker, (d) a pleonastic negator, (e) additional general subordinator, or (f) emphatic particles.

Coming back to Basque, the *-bait* series of pronouns actually does have several features of concessive clauses from the Haspelmath’s list. First of all, *ere* focus particle occurs frequently. Two other properties are less visible in modern pronouns, but they become evident if we start from the verbal form **badadi*: conditional *ba-* and a form of the verb **edin* which at some point became subjunctive mood auxiliary.

The first step in the development could be a concessive conditional clause (309-a). It did not function as argument of the main clause. In the main clause there could be an older type of pronoun, here represented with the pronoun *zeozer* (without implying that it is older, in fact it might be more recent than *zerbait*).

The verbal form was contracted to *bai*, and at some point another copular verb was added as reinforcement (309-b). When the two-clause structure was simplified, a free relative developed (309-c). From there we arrive at indefinite pronoun through contraction and the eventual elision of the final *-a* (309-d). The particle *ere* could also appear in the clauses (e.g. **zer ere badadi*).

- (309) a. *har dezakezu zeozer, zer badadi – concessive
 take can something what be
 ‘you can take something, whatever it is’
 b. *har dezakezu zeozer, zer bai da – concessive
 c. *har dezakezu zer bai da – free relative
 d. har dezakezu zerbaita – indefinite pronoun

An alternative, which yields the same result, is to start with the already grammaticalized particle *bait* (which, as I have mentioned, would have various discourse-related functions):

- (310) a. har dezakezu zeozer, zer bait da – concessive
 b. har dezakezu zer baita – free relative
 c. har dezakezu zerbaita – indefinite pronoun

In fact the construction is attested with concessive meaning, which would provide support for the ideas just presented (see section 5.3.3.3). We find, for example, *zer ere baita* ‘whatever it is’, as in (311). Also other verbs can be used (312).²⁸

- (311) Zer e[re] bai-ta, eduki-ko-ren dut kontu
 what PTCL bait-be.3SG have-FUT-FUT AUX.1SG>3SG care
 jaki-te-ra.
 know-NMLZ-ADL

‘Whatever it might be, I will take care to find out.’ (SimancasekoGut)

- (312) Ba-dakigu ezen hark enzu-ten gaitu-ela, zer ere
 AFF-know.1PL>3SG that he.ERG hear-IPFV AUX.3SG>1PL-COMP what PART
 eska ba-gaitez.
 ask COND-AUX.1PL

‘We know that he will hear us, whatever we ask for.’ (LeizTest)

²⁸ Other common sources of concessive markers are the following (König 1985; Leuschner 2008): (1) emphatic assertion of truth, (2) expressions for remarkable co-occurrence or coexistence of two facts (French *cependant*, *n’empêche que*), (3) expressions for obstinacy, spite and contempt (English *in spite of*, French *malgré*, Sp *a pesar de*), (4) conditionals and temporal clauses (often plus an additive focus particle like English *ever*, *also*, *too*): English *even though*, French *quand même* (5) free-choice quantification. These schema appear to be useful to explain other Basque concessive markers: *ba- ... ere* < conditionality, *nahiz (eta)* < obstinacy (?), *hala ere* < conditional (from something like *hala bada ere*), *-larik (ere)* < co-occurrence (?).

As for the western form *baist-*, Etxepare (2001) suggested that *-s-* might have something to do with negation *ez*, but he admitted that he did not have any arguments. Now, the Haspelmath's list includes pleonastic negators as features of pronouns related to concessive clauses. Negation in the modern language is pleonastic in very rare contexts (Hualde & Ortiz de Urbina 2003: 561-562): in embedded questions (313) and in complements of verbs of fearing; in both cases with the interrogative particle.

- (313) Jakin nahi nuke [ez ote den berandu iritsi]
 know want AUX.HYP.1SG>3SG not PTCL AUX.3SG.COMP late arrived
 'I would like to know whether he arrived late (as I fear he did).'

In any case, it seems that the negation could be incorporated in the schema above in the following way:

- (314) a. har dezakezu zeozer, zer bai ez da
 take can something what bai NEG be
 'you can take something, whatever it is'
 b. har dezakezu zerbaista

An important point is that, if this scenario is right, then free relative clauses, rather marginal in texts, turn out to be an important part of the process of expansion of *bait-*. As for correlatives, the move from free relatives to correlatives requires changing the order of clauses and placing the concessive/free relative first:

- (315) zer (ere) badadi, hura har dezakezu

In this scenario free relatives are not necessarily calque from Romance (even though Romance model might have played a role). Nevertheless, their use seems to have been extended in translations of Bible and similar kind of texts.

5.8 Conclusions

This chapter dealt with the prefix *bait-*. The main goal was to describe its various functions from a diachronic point of view and also try to provide an explanation of the grammaticalization of the marker.

Nowadays used in western and part of central varieties, there is evidence suggesting that it was once more widespread (Azkue 1969 [1923]: §529, Mitxelena Mitxelena 2011 [1981]: 530-531, Lakarra 1986): (1) in old Biscayan texts there are a few examples of *bait-* (in correlatives and once in a *zeren* reason clause); (2) the particle *albait* and the verbal forms such as *bailitzan*—both found in western areas— might also be related to *bait-*; (3) the series of pronouns in *-bait* is common to all dialects, and it seems that these pronouns come from relative or concessive clauses. Thus, the marker seem to date back to at least Old Common Basque.

The different functions of the prefix were studied on a corpus of 16th to 20th century texts. Two main classes are distinguished: (1) clauses where *bait-* co-occurs with another subordinating device: a conjunction in adverbial clauses and pronoun in relative clauses and correlatives, and (2) *bait-* only clauses, where there is no such additional elements.

In the time period covered by the study, the patterns of use of *bait-* have changed: in the oldest texts *bait-* typically occurs with some other element and *bait-* only clauses are infrequent in many sources. In modern texts, the proportions are the opposite: *bait-* only clauses predominate and other types are only very infrequently employed. I have argued that this should not be interpreted as change in subordination strategy, but rather represents the preference of early Basque writers, and even more so of translators, for the more explicit and somehow more Romance-like constructions. In fact, in the few early texts which are not translations, the proportion of *bait-* only clauses is higher. This does not necessarily mean that all clauses where *bait-* is accompanied by a conjunction or pronoun were borrowed from Romance: their existence in language can be explained without reference to external factors (as I have done in this chapter; for the influence of surrounding languages on *zein* RC see section 3.2.3).

With regard to the *bait-* only clauses, the most common type nowadays is reason. In some modern varieties (in parts of Guipuscoa, for example) the marker *bait-* is found only in reason or explanation clauses, but it is not used in other types of clauses, as dialectological studies suggest (see section 5.2). In the eastern and western areas, even though the prefix can be used in other constructions too, reason clauses are by far most frequent (over 80% in some 20th century sources).

This meaning is not necessarily new, though, as we find several examples already in the 16th century (and apart from Leizarraga's translations and Etxepare's poems, there is also an example from a private letter, which is a rather reliable source). In 16th- and 17th-century texts, however, this function of *bait-* was not the most frequent one. In Leizarraga, for example, relative, discourse and complement clauses were most frequent, and in Etxepare the most common was discourse.

The discourse function of *bait-* is not straightforward to describe, but, at least in the oldest texts, it was related to the meanings of consequence or contrast. The same shade of meaning is found in the verbal prefix of the prescriptive (*albait-*), which by the first texts was already archaic.

Considering relative *bait-*, in the oldest texts the marker was not very commonly used to construct restrictive relative clauses, but non-restrictive ones are frequent. Also, relative *bait-* is found in some place names written down as early as the 16th century. Another important class comprises clauses ambiguous between relative and reason.

This, in a nutshell, is the information available to us in the texts. The problem of the grammaticalization of *bait-* and its evolution into subordination marker exceeds textual evidence: many of the processes in question happened well before the first Basque texts. Many facts allow for more than one explanation and many others lack one. Nevertheless, on the basis of the diachronic information available to us, the following very tentative scenario of the development and spread of the marker *bait-* can be proposed (figure 5.5):

- (i) The starting point **badadi* 'it is (so)' > *bai* particle, with the functions of affirmation, but also manner deixis. The manner deixis function is especially helpful to explain the following functions of *bai*:
 - Standard marker in equatives.
 - Standard marker in comparatives.
 - Additive particle.
- (ii) *bait-* initially might have been a reinforced form of *bai* (with similar properties and functions), and the final consonant could come from the verb form *da*, 3rd singular of *izan* 'be' (but *eta* 'and' could also be the source).
 - This particle had various discourse functions (of the kind still attested in the oldest texts).
 - The discourse function underlies also the *albait-* prefix.

- (iii) The particle *bait* started to appear in various constructions and was eventually reinterpreted as marking interclausal relations:
- (a) A family of concessive/relative constructions:
 - Concessive clauses.
 - Concessive > free relatives (and, eventually, also correlatives).
 - Free relatives > indefinite pronouns.
 - Correlative > *zein* relative is also possible (discussed in section 3.2.3.2).
 - (b) The different *bait-* only clauses:
 - Relative clauses (deictic elements are quite common to mark relative clauses).
 - The particle *bait-* gained background-information function, from which reason meaning could develop.
 - Reason meaning could also come from a reanalysis of the marker's function in relative clauses through contexts ambiguous between relative and reason.
 - Complement clauses with *bait-* could come from cataphoric use of the particle. Alternatively, reason to complement change can also be proposed.
 - (c) The various adverbial clauses where there is a conjunction and *bait-*:
 - *bait-* could initially have the function of an emphatic particle in clause-second position.
 - Alternatively, this construction could have developed later, when the marker was already established as subordinator.

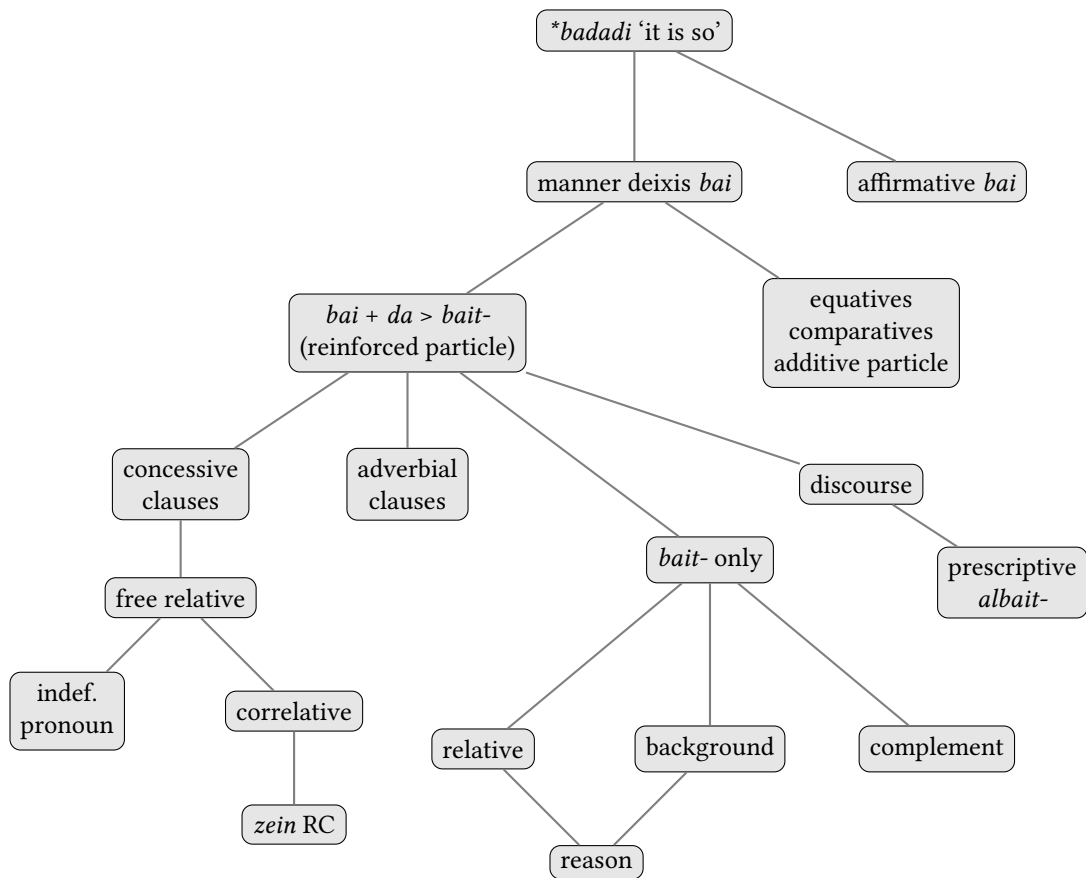

Figure 5.5. The hypothesized diachronic relations between various functions of *bai* and *bait-*.

Finally, several remaining questions and ideas for further research worth mentioning are the following:

- (i) A more detailed study of the use of *bait-* in Guipuscoan texts, which were only very superficially mentioned here, but it seems that in modern varieties *bait-* is employed as reason marker. It could be interesting to compare the Guipuscoan usage to data from other areas.
- (ii) It could be very interesting to study the usage of *bait-* in modern spoken language to see if it has changed recently and to obtain data not available in historical texts.
- (iii) The question of influence of Romance languages on the clauses with *bait-* also requires more attention, e.g. it could be interesting to compare the Romance multi-purpose *que* (which also marked reason) and Basque *bait-*.

- (iv) Some other topics that could be interesting to study from a diachronic point of view are the following: comparative constructions and markers used in them (*bai, bezala, bezain...*), conditional and ‘as if’ clauses, or the history of different types of indefinite pronouns.

6 Basque historical syntax: conclusions

6.1 Basque corpus and the study of syntactic change

6.2 Influence of Romance languages

6.3 Basque diachronic syntax

6.3.1 Word order change

6.3.2 Development of complex constructions

A final caution: if we can prove that change has occurred but can't establish the other requisites for establishing contact as a cause, and if we also can't find a plausible internal motivation for a change, then we might be left with no explanation at all for the change. This is too bad, but it is a routine fact of the historical linguist's life: the number of linguistic changes that we cannot explain is vastly greater than the number of changes that we can explain.

Thomason (2001: 95)

The most important conclusions for each topic studied in this thesis —relative clause constructions, the relational marker *-ko* and the prefix *bait*— were given after each chapter. Thus, the goal of this final remarks is to discuss the questions asked in the introduction:

- (i) Section 6.1: Does Basque corpus allow for the study of historical syntax, or is it too limited and too recent? What kind of problems are caused by the character of the data available, e.g. the fact that most texts are religious prose and often translations?
- (ii) Section 6.2: To what extent is the influence of Romance languages visible in syntax? Several constructions treated here were traditionally considered calques, but can evidence —or, at least, good arguments— in favor of (or against) that be found? What insights can we gain when

the development of these constructions is studied from within the language? Or when we combine both perspectives?

- (iii) Section 6.3: Are Basque diachronic syntax and syntactic reconstruction feasible? Is it possible to explain the development and change of the constructions analyzed here?

Answers for these questions will be tentative, and rather than closing the discussion, aim to explore lines for future research in the area.

6.1 Basque corpus and the study of syntactic change

Quite unsurprisingly, the corpus of Basque historical text proves a fertile ground for the study of historical syntax.

To begin with, the corpus allows for description of numerous processes of syntactic change. It is true that many aspects of the language have remained unaltered since the earliest Basque texts: for instance, many grammatical properties of the different relative clause constructions are very similar in texts from different centuries. However, in other places changes can be observed. They can be grouped in several categories, listed below together with some examples:

- Significant modification of frequency: decrease in frequency of postnominal relative clauses and *-ko* phrases; increase of the proportion of reason *bait-* clauses; decrease in use of adverbial *bait-* clauses with a conjunction.
- Disappearance of a construction: *zein* relative or postnominal relative in most areas; some other constructions are at the verge of disappearance already in the oldest texts (e.g. the prefix *albait-*, or *bait-* in western and some central areas).
- Changes in form: the appearance of definite paradigm of *zein* in relative clauses (*zeina*); the subordinator *-en* became obligatory in *zein* relatives (in the western areas).
- Extension in contexts of use: broadening of the range of arguments which can be relativized in non-finite and appositive relatives; the suffix *-ko* becoming obligatory in predicative use; appearance of new factive complements with *bait-* ('it's pity' type).
- Changes in semantics: the reason meaning of *bait-* becoming practically default.
- Constructionalization or appearance of a new construction: [PARTICIPLE-ta-ko] non-finite relative clauses.

- Lexicalization: some *-ko* modifiers turning into adjectives; fossilization of several expressions with postnominal relative clauses (e.g. *ene Aita zeruetan dena* ‘my Father, who art in heaven’).

Changes in frequency seem most frequent; in extreme situations a construction is abandoned altogether. Also common are modifications which affect the contexts of use. The semantic side of the constructions has not been studied in much detail, but a few interesting changes have been distinguished. In this study at least, constructionalization constitutes the least numerous group: the explanation for some of the changes can often be proposed, but not exclusively on the basis of texts. This shows one of the limitations of Basque corpus: its relatively limited time depth, even though it allows to grasp changes in use or frequency or study changes in progress, often makes it impossible to fully observe a development of new structures, and reconstruction is the only means to advance (see next section).

Occasionally, however, even when the onset of a change is not possible to see in texts –it started earlier than the oldest documents–, data from the corpus turn out to be helpful to propose an explanation of the source of several construction:

- The similarity of the appositive and postnominal constructions found in texts provided an argument in favor of them being diachronically related.
- The various contexts in which *zein* was used in the early texts (equative correlatives) are relevant to explain the development of *zein* relative.
- Similarly, the way *bai* was employed in the 16th century makes the link between *bai* and *bait-* somehow easier to explain, showing that *bai* was not only used as affirmation marker (but also as, for instance, standard marker).
- In order to explain the development of postnominal *-ko* phrases and genitives, the analysis of the types of phrases that tend to appear after the noun texts turned out crucial.
- It has been found that the proportion of *bait-* only clauses with an argument co-referential with an argument in the main clause changes in time, which provide an alternative –not based on semantic judgments– confirmation of the reason reading of *bait-* becoming more common.

As mentioned in the introduction, Basque historical corpus, however limited, has not been yet fully described and exploited. Several illustrations of that have been provided in this thesis:

- The existence of the postnominal relative clause was a well-known fact, but it was thought to be a marginal, extremely rarely occurring construction (and mainly in the northern texts, even though examples from southern texts are also mentioned in the literature). The analysis of texts carried out here revealed that it was much more frequent than it apparently was thought to be. It has also shown that the frequencies of use of the construction are highly inconsistent and give no argument in favor or against it being an archaism.
- Similarly, the range of use of postnominal *-ko* modifiers and genitives was never extensively studied in texts. For example, the existence of difference in behavior of *-ko* between western and eastern dialects was not described before.
- It was previously noted that the appositive construction in the modern language tends to be used in several clause types (e.g. existential clauses). In this thesis I have shown that it is also the case in old texts, and I proposed a more fine-grained classification of constructions typical of the appositive relative.
- “Incorrect” *zein* relatives in *Le Dauphin* letters and an administrative document from Eibar provide insight into the use of the constructions in non-literary texts and show that the construction belonged to higher registers, but nevertheless it was not completely unknown among speakers others than highly educated writers. This example also illustrates the importance of analyzing different genres in the study of language change.
- In general, the analysis of the different relative clauses constructions has shown that each had its typical functions, and that they seemed quite well integrated in the grammar of the language.

The most important difficulties encountered with reference to the work with the corpus are of two types.

On the one hand, there is the lack of a comprehensive electronic diachronic corpus of Basque (preferably morphologically annotated), which would include most relevant texts, properly transcribed and edited by philologists. Such tool would greatly facilitate work on historical grammar.

On the other hand, even though the knowledge of Basque texts is steadily increasing, some aspects related to texts which are important preconditions for the kind of studies as the ones presented here are not yet well understood.

For example, it is an oft-mentioned fact that most early Basque texts are translations and that the process of translation might have influenced the author’s lan-

guage and thus making their text somehow less reliable. However, details of the results of such influence have not been studied for Basque. In general, some texts and authors are notoriously “problematic”. For instance, the text of the doctrine by Kapanaga (1656) exhibits several quite extraordinary features in the word order, but it is unfortunately not clear how to interpret these facts: (a) an outcome of the text being translation?; (b) a stylistic choice of the author?; (c) a reflection of the language spoken at the time?; (d) a combination of these and possibly other factors? These questions are obviously not new, but it does not seem that we have a satisfying answer and they continue to hinder the interpretation of data time and time again.

A related issue concerns the linguistic choices and writers’ linguistic consciousness. Some of the changes described here happened or intensified at the time the linguistic awareness increased among the writers and ideas of grammarians such as Larramendi started to spread. But whether there is a cause-effect relation between these facts requires further study.

Finally, it is not always clear how to interpret differences between texts belonging to different areas of the Basque Country: the first idea is to take them as showing divergence between dialects. But the problem of syntactic variation between Basque dialects in diachrony has not been studied, and given the time depth of the records that we have and, more generally, the fact that dialects of Basque are not that ancient we would not expect major interdialectal variation. As noted by Mitxelena (2011 [1981]), dialectal differences are smaller than many would think and smallest in syntax. Thus, the differences observed here in syntax are unlikely to be very deep or very old.

6.2 Influence of Romance languages

Several constructions studied here were traditionally thought to be copied from Romance: *zein* relatives (or, more generally, all relative constructions except the prenominal one), or various constructions in which the prefix *bait-* is used, and in particular correlatives, free relatives, and constructions where a clause initial conjunction is also used. Some others, in turn, were considered to be heavily influenced by their Romance counterparts: among the phenomena explored here, the word order of nominal modifiers falls into this category. Additionally, for many scholars the parts of grammar supposedly modeled on neighbor languages were automatically deemed uninteresting and not studied in depth.

As I have shown here, the question of measuring the influence of Basque's linguistic neighbors proves complex (and, precisely because of that, interesting). Even though advances in contact linguistics offer us new insights and methods, finding conclusive evidence of contact-induced change is not a straightforward task. With some phenomena, the idea that the surrounding languages had something to do with the Basque constructions seem particularly reasonable, but we might still not be able to produce convincing evidence. Probably the most striking example is the *zein* relative: it is a well known fact that pronominal constructions of this kind spread through European languages around the time they probably appeared in Basque. Thus, we have good reasons to suspect that the emergence of pronominal strategy in Basque is somehow related to these changes, but, at the same time, the process can also be explained without making reference to external factors.¹ A combination of internal and external factors seems the most convincing solution, but we only have indirect evidence of influence of neighbor languages.

On the other hand, the role of language contact frequently turns out to be more subtle than it was used to be considered: for instance, it is unlikely that it was responsible for the creation of the postnominal relative clause, but it might have caused an increment in frequency. On the whole, texts witness a sort of the tension between less Romance-like subordinate clauses (e.g. prenominal relative clause or *bait*-only clauses) and strategies more similar to what is found in Romance.

6.3 Basque diachronic syntax

Two main themes were discussed in this thesis. The first one was the variation in word order between nominal modifiers and head. The second question was how several complex constructions –especially, subordinate clauses– developed.

6.3.1 Word order change

With respect to word order, the changes discussed here involved different mechanisms. In the case of postnominal relative clauses, clausal boundaries of an appositive structure were reanalyzed. Postnominal *-ko* phrases emerged through lexicalization and reanalysis of category: some *-ko* phrases became adjectives. Borrowing and subsequent extension to new contexts seem to be responsible

¹ Similar problems were encountered by Manterola (2015) in another spot of Basque grammar, namely the definite and indefinite articles.

for the emergence of postnominal genitives. Thus, different mechanisms could have underlain changes which caused a similar effect, i.e. a reordering of head-modifier dyads.

The important point is that neither of these processes was brought to an end and the new head-initial orderings fell in disuse and disappeared completely in most varieties, and, where there were retained, they became marginal. Thus, apart from asking how these postnominal constructions develop, we could also ask what made these innovations unsuccessful. However, while it is often hard to propose an explanation for a change, it seems even more difficult to venture an account of why a new construction does not become rooted in the grammar of a language and is eventually lost. Regarding word order changes, it might happen that a new ordering, which is dysharmonic with the remaining parts of the language, disappears in the end (but there are also examples of stability of such situations; see Harris & Campbell 1995). Basque postnominal modifiers, however, are not exactly such case: the head-modifier order does not agree with what happens on the sentence level (SOV), but the situation in the nominal phrase is more complex: adjectives are postposed in Basque (which might be a relic of an older language type). Thus, if we assume that having all nominal modifiers at the same side of the noun is the most economic solution, and that adjectives are the least marked among the different kinds of modifiers (most basic, common...), then aligning relative clauses and *-ko* phrases in accord with adjectives is actually not surprising. Nevertheless, speakers clearly opted for the prenominal variants. I have suggested that there might be an extra-linguistic factor which could in part explain this: postnominal constructions began disappearing from texts about the time grammarians started to form their ideas about what is proper Basque and what not. More generally, it might be the case that speakers –consciously or not– preferred to stick to constructions less similar to Romance.

6.3.2 Development of complex constructions

For several different constructions a path of their development was proposed. The mechanisms of these changes can be grouped in several classes.

The first group consists of processes of reanalysis of clausal boundaries which resulted in tighter integration of earlier more loosely bound structures. The following examples were discussed:

- The postnominal relative could come from the appositive relative clause. This is an instance of a new subordinate construction developing from

another subordinate construction, and also an instance of an embedded relative arising from an apposed structure.

- The prenominal relative, in turn, is proposed to be older than the postnominal and appositive relatives. A possible source could be an earlier clause chaining structure with the the last verb, possibly **non* ‘go’ or **den* ‘finish’, turning into marker of clause linkage. Here, a change in subordination strategy would have happened: from clause-chaining to well-defined subordinate clause types (relative, complement, adverbial).
- Also the origin of the relational marker can be put in this group. Following an idea by Lakarra that *-ko* might be linked to the root **gon* (> *egon* ‘be, bo at’), the relational marker would originate in a relative construction: the once relative clause-head structure turned into adjectival modifier-head structure, and the verb in this relative clause became a suffix (and an inflectional suffix). Destinative *-ko* might come from the same root, but from different meaning (the kind of semantics found in the noun *gogo* ‘soul, spirit, memory’ or ‘wish, intention’). All kinds of uses of the marker *-ko* can be traced back to either source.

Reanalysis occurs also when an element which happens to be placed at the beginning of a clause which becomes reinterpreted as subordinate. This seems to have happened during the development of the subordination marker *bait-*, which, as proposed here, might be related to the affirmative *bai* ‘yes’, but not necessarily directly. The form **badadi* ‘it is (so)’ from which comes the particle *bai*, apart from affirmative function, could also be used as manner deictic. The marker *bait-* (the final *-t* might come from copula *da*) initially was rather a discourse particle, and only later was reanalyzed as marker of interclausal relations (and subordination, in particular).

On the other hand, an example of adaptation of construction to serve a different purpose were also found. It seems to be the case of *zein* relative, which can be related to the equative/comparative *zein* clauses or correlative relative clauses (or both, the former in the western areas and the latter elsewhere). The contact with Romance languages and especially with written registers made Basque writers re-use a construction employed for a slightly different purpose, but which resembled Romance relatives to some extent.

Thus, as I have argued, postnominal modifiers are not relics of older syntax, but I have been identified such potential relics elsewhere in the grammar. In particular, some of the source constructions I reconstructed are of interest because they seem to suggest that the way clauses were linked an some prehistorical stage

of the language might have been different from what we know about the historical Basque. First, clause chaining could underlie the prenominal relative clause construction. Second, some contexts in which *bait-* was used (and last traces of which are documented in text) clearly escapes the coordination/subordination distinction. On the whole, even though more work is needed here, the change seems to have been from less sharply defined multipurpose clause types to well delimited ones (relative – complement – adverbial).

On the whole, I have shown in this thesis that the Basque diachronic syntax is feasible, offers interesting insight into the history of Basque and language change in general, and has potential for further research.

Erreferentziak / References

- Akesolo, L., 1982, «Amaseigarren mendeko euskerazko *Miserere bat*», *Karmel*, 166, 37–47.
- Alberdi Larizgoitia, X. & J. García García de los Salmenes, 1997, «Zein izenordain erlatiboaren deklinabidea», *Euskera*, 42(1-2), 349–357.
- Alberdi Larizgoitia, X. & J. García García de los Salmenes, 1998, «Zein (...) bait-/n erlatiboa: Literatura-tradizioa», *FLV*, 78, 235–266.
- Aldai, G., 2000, «Split ergativity in Basque: The Pre-Basque antipassive-imperfective hypothesis», *Folia Linguistica Historica*, 21(1-2), 31–98.
- Aldai, G., 2011, «Wh-questions and SOV languages in Hawkins' (2004) theory: Evidence from Basque», *Linguistics*, 49(5), 1079–1135.
- Aldridge, E., 2004, «Internally headed relative clauses in Austronesian languages», *Language and Linguistics*, 5(1), 99–129.
- Altube, S., 1929, *Erderismos*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Altuna, F., 1998, «Juan Garcia de Albeniz: *Acto contriciocoa eriotzaco orduracò*», in Zuazo & Knörr (1998), 517–523.
- Altuna, P., 1980, *Linguae vasconum primitiae (edizio kritikoa)*, Mensajero & Euskaltzaindia, Bilbo.
- Anderson, S. R., 1992, *A-morphous morphology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Andrews, A., 2007, «Relative clauses», in T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description*, volume 1, Cambridge University Press, Cambridge, 206–236.
- Ariztimuño, B., 2013, «Euskal aditz jokatuaren osaeraz eta jatorriaz zenbait ohar», in Gómez *et al.* (2013), 41–60.
- Ariztimuño, B., 2014, «The origin of the Basque partitive», in S. Luraghi & T. Huu-mo (eds.), *Partitive cases and related categories*, Walter de Gruyter, Berlin, 323–244.
- Ariztimuño, B., 2015, «Euskararen dialekto zaharrak aztertzeke saioa: *aitagureen mithridates* baten deskribapena», in Aurrekoetxea *et al.* (2016), 21–40.

- Artiagoitia, X., 1995, *Verbal projections in Basque and minimal structure*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Artiagoitia, X., 1998, «Determinatzaile sintagmaren hipotesia euskal gramatikari», *Uztaro*, 27, 33–61.
- Artiagoitia, X. & J. A. Lakarra (eds.), 2008, *Gramatika jaietan: Patxi Goenagaren omenez*, Supplements of *ASJU* (51), Gipuzkoako Foru Aldundia and UPV/EHU, Donostia.
- Auger, J., 1995, «On the history of relative clauses in French and some of its dialects», in H. Andersen (ed.), *Historical Linguistics, 1993: Selected papers from the 11th International Conference on Historical Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 19–32.
- Aurnague, M., 1998, «Basque genitives and part-whole relations: typical configurations and dependences», *Carnets de grammaire*, 1, 2–60.
- Aurrekoetxea, G., J. M. Makazaga, & P. Salaberri (eds.), 2016, *Txipi Ormaetxea omenduz. Hire bordatxoan*, UPV/EHU, Leioa.
- van den Auwera, J. (ed.), 1998, *Adverbial constructions in the languages of Europe*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Azkarate, M. & P. Altuna, 1992, «-ko/-dun atzizkiez», in *Luis Villasanteri omenaldia*, *IKER* 6, Euskaltzaindia, Bilbo, 91–111.
- Azkarate, M. & P. Altuna, 2001, *Euskal morfologiaren historia*, Elkarlanean, Donostia.
- Azkue, R. M., 1969 [1905-1906], *Diccionario vasco-español-francés*, volume 1-2, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- Azkue, R. M., 1969 [1923], *Morfología Vasca*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- Backus, A., A. S. Doğruöz, & B. Heine, 2011, «Salient stages in contact-induced grammatical change: Evidence from synchronic vs. diachronic contact situations», *Language Sciences*, 33(5), 738–752.
- Barðdal, J. & T. Eythórsson, 2012, «Reconstructing syntax: Construction grammar and the comparative method», in H. C. Boas & I. A. Sag (eds.), *Sign-based construction grammar*, CSLI Publications, Stanford, 257–308.
- Barðdal, J., E. Smirnova, L. Sommerer, & S. Gildea (eds.), 2015, *Diachronic construction grammar*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Barra Jover, M., 2007, «Cambios en la arquitectura de la prosa española y romance: sintaxis y cohesión discursiva por correferencia nominal», *Revista de Filología Española*, 87(1), 7–43.
- Beckner, C., R. Blythe, J. Bybee, M. H. Christiansen, W. Croft, N. C. Ellis, J. Holland, J. Ke, D. Larsen-Freeman, & T. Schoenemann, 2009, «Language is a com-

- plex adaptive system: Position paper», *Language Learning*, 59(S1), 1–26.
- Benveniste, E., 1962, «Pour l'analyse des fonctions casuelles: le génitif latin», *Lingua*, 11, 10–18.
- Biguri, K., 1994, «Erdarazko erlatiboen itzulpenak», *Senez*, 10, 37–72.
- Bilbao, G., 1997, «De la Quadrak Bermeon 1784an idatzitako eskuizkribuak: I. *Dotrina christinaubarena*», *ASJU*, 31(1), 247–336.
- Bilbao, G., R. Gómez, J. Lakarra, J. Manterola, C. Mounole, & B. Urgell, 2010, *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz, URL <http://www.lazarraga.com>.
- Bilbao, G., R. Gómez, J. Lakarra, J. Manterola, C. Mounole, & B. Urgell, in progress, «Gabriel Echart zuberotarraren eta Miguel Ros erronkariarraren arteko gutuneria (1615-1617)», unpublished manuscript.
- Blanco, E. & D. Krajewska, 2016, «Lazarragaren hiztegia», unpublished manuscript.
- Bogard, S., 1994, «Las oraciones causales en el español medieval», *Nueva Revista de Filología Hispánica*, 42(1), 1–28.
- Booij, G., 1996, «Inherent versus contextual inflection and the split morphology hypothesis», in *Yearbook of morphology 1995*, Springer, Dordrecht, 1–16.
- Bourdin, P., 2008, «On the grammaticalization of 'come' and 'go' into markers of textual connectivity», in López-Couso & Seoane (2008), 37–59.
- Branca-Rosoff, S., 1990, «Conventions d'écriture dans la correspondance des soldats», *Mots*, 24(1), 21–36.
- Bunte, P. A., 1986, «Subordinate clauses in Southern Paiute», *International Journal of American Linguistics*, 52(3), 275–300.
- Bybee, J. L., 1985, *Morphology: A study of the relation between meaning and form*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Bybee, J. L., 1988, «The diachronic dimension in explanation», in J. A. Hawkins (ed.), *Explaining language universals*, Basil Blackwell, Oxford, 350–379.
- Bybee, J. L., 2010, *Language, usage, and cognition*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bybee, J. L. & C. Beckner, 2011, «Usage-based theory», in Heine & Narrog (2011), 827–855.
- Bybee, J. L., R. D. Perkins, & W. Pagliuca, 1994, *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*, University of Chicago Press, Chicago.
- Camino, I., 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Iruña.

- Camino, I., 2003, «Hego-nafarreraren egituraz», *FLV*, 94, 427–468.
- Camino, I., 2008, «Nafarroa Behereko euskara zaharra», *ASJU*, 42(2), 101–170.
- Camino, I., 2009, «Mugako hiztun eta aldaerak ipar-mendebaleko Zuberoan», *FLV*, 111, 153–218.
- Camino, I., 2011, «Ekialdeko euskararen iraganaz», in Epelde (2011), 87–153.
- Camino, I., 2013, *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco aitaren guiristinho perfeccioniaren praticaren pparte bat (1782): edizioa eta azterketa*, UPV/EHU & Euskaltzaindia, Bilbo.
- Camino, I., 2016, *Amiküze eskualdeko (h)eskuara*, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia, Bilbo.
- Cano Aguilar, R., 1995, *Sintaxis histórica de la comparación en español: la historia de como*, Universidad de Sevilla, Sevilla.
- Cid Abasolo, C., 1987, «Euskal erlatibo motak», *ASJU*, 21(2), 599–628.
- Cid Abasolo, C., 1994, *Tipología de la relativización en vasco, checo y español: cotejo de las lenguas románicas, eslavas y vasca respecto a ciertos fenómenos relativos*, Ph.D. thesis, Universidad Autónoma de Madrid.
- Cierbide, R., 1994, «Toponimia Alavesa: Apeo de Vitoria y su jurisdicción de 1481-1486», *ASJU*, 28(2), 543–568.
- Company, C. C. (ed.), 2006, *Sintaxis histórica de la lengua española*, volume 2: *La frase nominal*, FCE, UNAM, México.
- Comrie, B., 1998, «Rethinking the typology of relative clauses», *Language Design: Journal of Theoretical and Experimental Linguistics*, 1, 59–85.
- Comrie, B., 2008, «Prenominal relative clauses in verb-object languages», *Language and Linguistics*, 9(4), 723–733.
- Corbett, G. G., 1999, «Prototypical inflection: implications for typology», in *Yearbook of morphology 1998*, Springer, Dordrecht, 1–22.
- Creissels, D., 2006, *Syntaxe générale. Une introduction typologique*, Hermes Sciences – Lavoisier, Paris.
- Creissels, D., 2008, «Direct and indirect explanations of typological regularities: The case of alignment variations», *Folia Linguistica*, 42(1-2), 1–38.
- Creissels, D., 2010, «Specialized converbs and adverbial subordination in Axaxdərə Akhvakh», in I. Brill (ed.), *Clause linking and clause hierarchy: syntax and pragmatics*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 104–142.
- Creissels, D., G. Dimmendaal, Z. Frajzyngier, & C. König, 2008, «Africa as a morphosyntactic area», in B. Heine & D. Nurse (eds.), *A linguistic geography of Africa*, Cambridge University Press, Cambridge, 86–150.

- Creissels, D. & C. Mounole, 2017, «Non-canonical valency patterns in Basque, variation and evolution», in L. Hellan, A. Malchukov, & M. Cennamo (eds.), *Contrastive studies in verbal valency*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 151–174.
- Cristofaro, S., 2012, «Cognitive explanations, distributional evidence, and diachrony», *Studies in Language*, 36(3), 645–670.
- Croft, W., 2001, *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*, Oxford University Press, Oxford.
- Culicover, P., 1970, «One more can of beer», *Linguistic Inquiry*, 1(3), 366–369.
- Culicover, P. W. & R. Jackendoff, 1997, «Semantic subordination despite syntactic coordination», *Linguistic Inquiry*, 28(2), 195–217.
- Curzan, A., 2009, «Historical corpus linguistics and evidence of language change», in Lüdeling & Kytö (2008), 1091–1109.
- Dahl, Ö., 1985, *Tense and Aspect Systems*, Blackwell, Oxford.
- Dahl, Ö., 2009, «Two pathways of grammatical evolution», in Givón & Shibatani (2009), 239–249.
- Dayal, V., 1997, «Free relatives and “ever”: identity and free choice readings», *Semantics and Linguistic Theory*, 7, 99–116.
- DeLancey, S., 2002, «Relativization and nominalization in Bodic», *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 28(1), 5–72.
- Deutscher, G., 2009, «Nominalization and the origin of subordination», in Givón & Shibatani (2009), 199–213.
- Diessel, H., 1999, *Demonstratives: form, function and grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Dooley, R. A., 2010, «Exploring clause chaining», *SIL Electronic Working Papers in Linguistics*, 2010, URL <http://www.pnglanguages.org/silewp/2010/silewp2010-001.pdf>.
- Dryer, M. S., 1992, «The Greenbergian word order correlations», *Language*, 68, 81–138.
- Dryer, M. S., 2006, «Descriptive theories, explanatory theories, and basic linguistic theory», in F. K. Ameka, A. C. Dench, & N. Evans (eds.), *Catching language: the standing challenge of grammar writing*, Mouton de Gruyter, Berlin, 207–234.
- Dryer, M. S., 2007, «Clause types», in T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description*, volume 1, Cambridge University Press, Cambridge, 224–275.

- Dryer, M. S., 2009, «The branching direction theory of word order correlations revisited», in S. Scalise, E. Magni, & A. Bisetto (eds.), *Universals of language today*, Springer, Dordrecht, 185–207.
- Dryer, M. S., 2011, «Order of relative clause and noun», in Dryer & Haspelmath (2011).
- Dryer, M. S. & M. Haspelmath (eds.), 2011, *The world atlas of language structures online*, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig.
- Elliott, D. E., 1974, «Toward a grammar of exclamations», *Foundations of Language*, 11(2), 231–246.
- Elvira, J., 1985, «*qual* con antecedente en español antiguo», *Revista de Filología Española*, 65(3), 305–316.
- Elvira, J., 2010, «Modelos latinos y mecanismos pragmáticos en las correlaciones medievales castellanas», in M. Castillo Lluch & M. López Izquierdo (eds.), *Modelos latinos en la Castilla Medieval*, Iberoamericana & Vervuert, Madrid & Frankfurt am Main, 131–133.
- Epelde, I. (ed.), 2011, *Euskal dialektologia: lehena eta oraina*, Supplements of ASJU (69), UPV/EHU, Bilbo.
- Estornés Lasa, J., 1984, «Mendigatxa'k Azukueri kartak (1902-1916) eta Erronkari'ko uskaratik utzulpen ta goarpenak», *FLV*, 43, 55–128.
- Etxebarria, N. & A. Apraiz (eds.), 2007, *Bizente Sarria (1767-1835). Sermoitegia*, Labayru Ikastegia, Bilbo.
- Etxepare, R., 2001, «*Nz-bait* izenordain zehaztugabeen jatorriaz», *Lapurdum*, 6, 93–117.
- Euskaltzaindia, 1987, *Euskal gramatika. Lehen urratsak-I: eranskina*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Euskaltzaindia, 1991, *Euskal gramatika. Lehen urratsak-I*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Euskaltzaindia, 2016, *Euskal Herri Hizkeren Atlas (EHHA)*, volume 7, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Euskaltzaindia, 2017, *Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Evans, N., 2007, «Insubordination and its uses», in I. Nikolaeva (ed.), *Finiteness: Theoretical and empirical foundations*, Oxford University Press, Oxford, 366–431.
- Fernández, B. & P. Salaburu (eds.), 2015, *Ibon Sarasola, gorazarre*, UPV/EHU, Bilbo.
- Fleischer, J., 2004, «A typology of relative clauses in German dialects», in B. Kortmann (ed.), *Dialectology meets typology: Dialect grammar from a cross-linguistic perspective*, Mouton de Gruyter, Berlin, 211–243.

- Foulet, L., 1998, *Petite syntaxe de l'ancien français*, 3rd edition, Honoré Champion, Paris.
- Fox, B. A., 1987, «The noun phrase accessibility hierarchy reinterpreted: subject primacy or the absolutive hypothesis?», *Language*, 63(4), 856–870.
- Fox, B. A. & S. A. Thompson, 1990, «A discourse explanation of the grammar of relative clauses in English conversation», *Language*, 66(2), 297–316.
- Fraser, B., 1988, «Types of English discourse markers», *Acta Linguistica Hungarica*, 38(1-4), 19–33.
- Freire Llamas, A., 2006, «Oraciones comparativas», in C. C. Company (ed.), *Sintaxis histórica de la lengua española*, volume 3: *Preposiciones, adverbios y conjunciones. Relaciones interoracionales*, FCE, UNAM, México, 3841–3904.
- García de Albizu, B., 1994, «La sufijación *-dana* y *-dirana* en la toponimia de Ameskoa», *FLV*, 65, 139–160.
- Garrett, A., 2012, «The historical syntax problem: Reanalysis and directionality», in D. Jonas, J. Whitman, & A. Garrett (eds.), *Grammatical change: Origins, nature, outcomes*, Oxford University Press, Oxford, 52–72.
- Gavel, H., 1929, *Grammaire basque*, volume 1, Imprimerie du Courrier, Baiona.
- Giacalone Ramat, A., 2008a, «Areal convergence in grammaticalization processes», in López-Couso & Seoane (2008), 129–167.
- Giacalone Ramat, A., 2008b, «Persistence and renewal in the relative pronoun paradigm: the case of Italian», *Folia Linguistica Historica*, 25(1-2), 115–138.
- Gianollo, C., 2011, «Native syntax and translation effects: adnominal arguments in the Greek and Latin New Testament», in E. Welo (ed.), *Indo-European syntax and pragmatics: contrastive approaches*, *Oslo Studies in Language*, 3 (3), UIO, Oslo, 75–101.
- Gil, D., 2011, «Genitives, adjectives and relative clauses», in Dryer & Haspelmath (2011).
- Girón Alconchel, J. L., 2006, «Las oraciones de relativo II. Evolución del relativo compuesto *el que, la que, lo que*», in Company (2006), 1477–1592.
- Girón Alconchel, J. L., 2010, «De *cual* a *el cual*. Un sendero de gramaticalización», in R. M. Castañer Martín & V. Lagüéns Gracia (eds.), *De moneda nunca usada: estudios dedicados a José Mª Enguita Utrilla*, Insituto Fernando El Católico, CSIC, Zaragoza, 311–325.
- Givón, T., 1979, *On understanding grammar*, Academic Press, New York.
- Givón, T., 2006, «Multiple routes to clause union: The diachrony of syntactic complexity», unpublished manuscript.

- Givón, T., 2009a, *The genesis of syntactic complexity: diachrony, ontogeny, neuro-cognition, evolution*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Givón, T., 2009b, «Multiple routes to clause union: the diachrony of complex verb phrases», in Givón & Shibatani (2009), 81–117.
- Givón, T., 2012, «Toward a diachronic typology of relative clause», in B. Comrie & Z. Estrada Fernández (eds.), *Relative clauses in languages of the Americas: A typological overview*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 3–25.
- Givón, T. & M. Shibatani (eds.), 2009, *Syntactic complexity: Diachrony, acquisition, neuro-cognition, evolution*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Gómez, R., B. Ariztimuño, G. Bilbao, I. Camino, D. Krajewska, J. A. Lakarra, J. Manterola, C. Mounole, U. Reguero, & E. Zuloaga, in progress, *Euskal Testu Zaharren Bilduma Berria*, unpublished material.
- Goenaga, P., 1981, «Ohizko euskal sintaxia eta sintaxi berria», in A. Tovar (ed.), *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 139–161.
- Goenaga, P., 1985, *Gramatika bideetan*, 3rd edition, Erein, Donostia.
- Goenaga, P., 2003, «-en eta -ko atzizkiez berriror», in *Euskal gramatikari eta literaturari buruzko jardunaldiak XXI. mendearen atarian (I-II)*, Euskaltzaindia, Bilbo, 279–303.
- Goikoetxea Maiza, J., 1998, «Joan Bautista Gamiz: Olerkiak», in Zuazo & Knörr (1998), 511–515.
- Goldberg, A. E., 2003, «Constructions: a new theoretical approach to language», *Trends in cognitive sciences*, 7(5), 219–224.
- Goldberg, A. E., 2006, *Constructions at work: The nature of generalization in language*, Oxford University Press, Oxford.
- Gómez, R., 1991, «Erronkarierazko dotrina argitaragabe bat: edizioa eta azterketa», in J. A. Lakarra (ed.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 375–426.
- Gómez, R., 1994, «Euskal aditz morfologia eta hitzordena: VSO-tik SOV-ra», in J. B. Orpustan (ed.), *La langue basque parmi les autres*, Izpegi, Baigorri, 93–114.
- Gómez, R., J. Gorrochategui, J. A. Lakarra, & C. Mounole (eds.), 2013, *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra = III Congreso de la Cátedra Luis Michelena = 3rd Conference of the Luis Michelena Chair*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz.
- Gómez, R. & K. Sainz, 1995, «On the origin of the finite forms of the Basque verb», in Hualde *et al.* (1995), 235–274.
- Gordon, P. C. & R. Hendrick, 2005, «Relativization, ergativity, and corpus frequency», *Linguistic Inquiry*, 36(3), 456–463.

- Greenberg, J. H., 1960, «A quantitative approach to the morphological typology of language», *International Journal of American Linguistics*, 26(3), 178–194.
- Greenberg, J. H., 1963, «Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements», in J. Greenberg (ed.), *Universals of language*, MIT Press, Cambridge, 73–113.
- Guiraud, P., 1966, «Le système du relatif en français populaire», *Langages*, 3, 40–48.
- Gunkel, L. & S. Schlotthauer, 2008, «Attribution in Basque, Finnish, Hungarian and Turkish: Morphology vs. syntax», URL <http://userpage.fu-berlin.de/~gast/swl3/abstracts/pdf/swl-12.pdf>, paper presented at Syntax of the World's Languages III conference, Freie Universität Berlin.
- Gunkel, L. & S. Schlotthauer, 2009, «Attribution in Basque, Finnish, Hungarian and Turkish: Morphology vs. Syntax», in *Multilingualism. Proceedings of the 23rd Scandinavian Conference of Linguistics, Uppsala University, 1 – 3 October 2008*, 51–64, URL <https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/index/index/docId/4707>.
- Gèze, L., 2010 [1873], *Éléments de grammaire basque: dialecte souletin, suivis d'un vocabulaire basque-français & français-basque*, LINCOM Europa, München.
- Haase, M., 1992, *Sprachkontakt und Sprachwandel im Baskenland: die Einflüsse des Gaskognischen und Französischen auf das Baskische*, Helmut Buske, Hamburg.
- Hale, K., 1991, «Misumalpan verb sequencing constructions», in C. Lefebvre (ed.), *Serial verb: grammatical, comparative, and cognitive approaches*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 1–35.
- Harris, A. C., 2000, «Word order harmonies and word order change in Georgian», in R. Sornicola, E. Poppe, & A. Shisha-Halevy (eds.), *Stability, variation, and change of word-order patterns over time*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 133–163.
- Harris, A. C. & L. Campbell, 1995, *Historical syntax in cross-linguistic perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Haspelmath, M., 1989, «From purposive to infinitive – a universal path of grammaticization», *Folia Linguistica Historica*, 10(1-2), 287–310.
- Haspelmath, M., 1996, «Word-class-changing inflection and morphological theory», in *Yearbook of morphology 1995*, Springer, Dordrecht, 43–66.
- Haspelmath, M., 1997, *Indefinite pronouns*, Oxford University Press, Oxford.
- Haspelmath, M., 1998, «How young is Standard Average European?», *Language Sciences*, 20(3), 271–287.

- Haspelmath, M., 2011, «Framework-free grammatical theory», in Heine & Narrog (2011), 341–365.
- Haspelmath, M. & O. Buchholz, 1998, «Equative and similative constructions in the languages of Europe», in van den Auwera (1998), 277–334.
- Haspelmath, M. & E. König, 1998, «Concessive conditionals in the languages of Europe», in van den Auwera (1998), 563–640.
- Haspelmath, M. & A. D. Sims, 2010, *Understanding Morphology*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford.
- Heine, B., 1997a, *Cognitive foundation of grammar*, Oxford University Press, Oxford.
- Heine, B., 1997b, *Possession: cognitive sources, forces, and grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heine, B., 2008, «Contact-induced word order change without word order change», in P. Siemund & N. Kintana (eds.), *Language contact and contact languages*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 33–60.
- Heine, B., 2009, «From nominal to clausal morphosyntax», in Givón & Shibatani (2009), 23–51.
- Heine, B. & T. Kuteva, 2002, *World lexicon of grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heine, B. & T. Kuteva, 2005, *Language contact and grammatical change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heine, B. & T. Kuteva, 2006, *The changing languages of Europe*, Oxford University Press, Oxford.
- Heine, B. & T. Kuteva, 2007, *The genesis of grammar: a reconstruction*, Oxford University Press, Oxford.
- Heine, B. & T. Kuteva, 2008, «Constraints on contact-induced linguistic change», *Journal of Language Contact*, 2(1), 57–90.
- Heine, B. & H. Narrog (eds.), 2011, *The Oxford handbook of linguistic analysis*, Oxford University Press, Oxford.
- Hendery, R., 2012, *Relative clauses in time and space: a case study in the methods of diachronic typology*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Hengeveld, K., 1996, «The internal structure of adverbial clauses», in B. Devriendt, L. Goossens, & J. van der Auwera (eds.), *Complex structures: A functionalist perspective*, Walter de Gruyter, Berlin, 119–148.
- Hidalgo Eizagirre, V., 1999, «Hitz ordenaren estatistikak euskaraz», *ASJU*, 33(2), 393–451.

- Hidalgo Eizagirre, V., 2004, «Izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak euskaraz», *Gogoa*, 4(1), 121–174.
- Hidalgo Eizagirre, V., 2005, «Eskuinetiko erlatiboak euskaraz, izen ardatzaren ondoretik (ere) hedatzen», *FLV*, 98, 79–107.
- Hilpert, M., 2013, *Constructional change in English: developments in allomorphy, word formation, and syntax*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hilpert, M. & S. T. Gries, 2008, «Assessing frequency changes in multistage diachronic corpora: Applications for historical corpus linguistics and the study of language acquisition», *Literary and Linguistic Computing*, 24(4), 385–401.
- Hilpert, M. & S. T. Gries, 2016, «Quantitative approaches to diachronic corpus linguistics», in M. Kytö & P. Pahta (eds.), *The Cambridge Handbook of English Historical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, 19–35.
- Hinneburg, A., H. Mannila, S. Kaislaniemi, T. Nevalainen, & H. Raumolin-Brunberg, 2007, «How to handle small samples: bootstrap and Bayesian methods in the analysis of linguistic change», *Literary and linguistic computing*, 22(2), 137–150.
- Hirschbühler, P. & M.-L. Rivero, 1982, «Aspects of the evolution of relatives in Romance», in A. Ahlqvist (ed.), *Papers from the 5th International Conference on Historical Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 123–132.
- Hopper, P. J. & E. C. Traugott, 1993, *Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hopper, P. J. & E. C. Traugott, 2003, *Grammaticalization*, 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hualde, J. I., 2003, «Compounds», in Hualde & Ortiz de Urbina (2003), 351–362.
- Hualde, J. I., J. A. Lakarra, & R. L. Trask (eds.), 1995, *Towards a history of the Basque language*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Hualde, J. I. & J. Ortiz de Urbina (eds.), 2003, *A grammar of Basque*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Igartua, I. & E. Santazilia, 2013, «Instrumentalaz gogoratzuz, instrumentuaz haratago: kasuaren izaera tipologian eta euskararen bilakabidea», in Gómez *et al.* (2013), 227–244.
- Inchauspe, A., 1979 [1858], *Le verbe basque*, Hordago, Donostia.
- Irizar, P., 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca II*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Zarautz.
- Jensen, F., 1990, *Old French and comparative Gallo-Romance syntax*, Max Niemeyer, Tübingen.
- Jensen, F., 1994, *Syntaxe de l'ancien occitan*, Max Niemeyer, Tübingen.

- Jimeno Jurío, J. M., 1986, *Toponimia de la cuenca de Pamplona: Cendea de Cizur*, Onomasticon Vasconiae (1), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Jimeno Jurío, J. M., 1987, *Toponimia de la cuenca de Pamplona: Cendea de Galar*, Onomasticon Vasconiae (2), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Jimeno Jurío, J. M., 1989, *Toponimia de la cuenca de Pamplona: Cendea de Olza*, Onomasticon Vasconiae (3), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Jimeno Jurío, J. M. (ed.), 1993, *Nafarroako toponimia eta mapagintza: IX*, Nafarroako Gobernua, Iruña.
- Keenan, E. L., 1975, «Variation in universal grammar», in R. Fasold & R. Shuy (eds.), *Analyzing variation in language*, Georgetown University Press, Washington, 136–148.
- Keenan, E. L. & B. Comrie, 1977, «Noun phrase accessibility and universal grammar», *Linguistic Inquiry*, 8(1), 63–99.
- König, E., 1985, «On the history of concessive connectives in English. Diachronic and synchronic evidence», *Lingua*, 66(1), 1–19.
- König, E., 2015, «Manner deixis as source of grammatical markers in Indo-European languages», in C. Viti (ed.), *Perspectives on historical syntax*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 35–60.
- Koptjevskaja-Tamm, M., 2002, «Adnominal possession in the European languages: form and function», *STUF-Language Typology and Universals*, 55(2), 141–172.
- Koptjevskaja-Tamm, M., 2004, «*Maria's ring of gold*: Adnominal possession and non-anchoring relations in European languages», in J. Kim, Y. A. Lander, & B. H. Partee (eds.), *Possessives and beyond: semantics and syntax*, GLSA Publications, Amherst, 155–181.
- Krajewska, D., 2012a, *The diachrony of resultative constructions in Basque*, Master thesis, UPV/EHU.
- Krajewska, D., 2012b, «Resultatives in Basque: a diachronic study», *Lingua Posnaniensis*, 54(2), 55–67.
- Krajewska, D., 2013, «Euskarazko egitura erresultatiboen diakronia», in Gómez *et al.* (2013), 263–274.
- Krajewska, D., E. Zuloaga, E. Ariztimuño, B. Santazilia, O. Uribe-Etxebarria, & U. Reguero, 2016, *Esteve Materraren Do(c)trina Christiana (1617 & 1623): edizioa eta azterketa*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz.
- Kulikov, L. I., 2009, «Evolution of case systems», in A. Malchukov & A. Spencer (eds.), *The Oxford handbook of case*, Oxford University Press, Oxford, 439–457.

- Kuryłowicz, J., 1964, *The inflectional categories of Indo-European*, C. Winter, Heidelberg.
- Kuryłowicz, J., 1965, «L'évolution des catégories grammaticales», *Diogenes*, 51, 54–71.
- Laboratoire IHRIM, 2016, *BFM - Base de Français Médiéval*, ENS de Lyon, Lyon, URL txm.bfm-corpus.org.
- Lafitte, P., 1991 [1944], *Grammaire basque : navarro-labourdin littéraire*, Elkar, Donostia.
- Lafon, R., 1980 [1944], *Le système du verbe basque au XVIe siècle*, Elkar, Donostia.
- Lafon, R., 1999, *Vasconiana*, ed. by J. Haritschelhar and P. Charritton, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Lafon, R., 1999 [1957], «L'expression de la comparaison en basque», in Lafon (1999), 649–666.
- Lafon, R., 1999 [1965], «Les deux génitifs en basque», in Lafon (1999), 173–197.
- Lafon, R., 1999 [1966], «La particule *bait* en basque : ses emplois morphologiques et syntactiques», in Lafon (1999), 667–693.
- Lafon, R., 1999 [1967], «Principes du rôle syntaxique du verbe basque», in Lafon (1999), 557–583.
- Lafon, R., 1999 [1973], «La langue basque», in Lafon (1999), 3–55.
- Lakarra, J. A., 1983a, «Oharrak zenbait arkaismoz», *ASJU*, 17, 41–68.
- Lakarra, J. A., 1983b, «*Acto para la Nochebuena*, texto y traducción», in H. Knörr (ed.), *Gabonetako ikuskizuna*, Arabako Foru Aldundia, Vitoria-Gasteiz, 13–73.
- Lakarra, J. A., 1984a, «Bertso bizkaitarrak (1688)», *ASJU*, 18(2), 89–183.
- Lakarra, J. A., 1984b, «Bizkaiera zaharreko ablatiboaz», *ASJU*, 18(1), 161–193.
- Lakarra, J. A., 1985, «Larramendiren hiztegitantzaren inguruan», *ASJU*, 19(1), 9–50.
- Lakarra, J. A., 1986, «Bizkaiera zaharra euskalkien artean», *ASJU*, 20(3), 639–682.
- Lakarra, J. A., 1987, «Oikiako dotrina (1759)», *ASJU*, 21(2), 515–564.
- Lakarra, J. A., 1995, «Reconstructing the pre-Proto-Basque root», in Hualde *et al.* (1995), 189–206.
- Lakarra, J. A., 1996, *Refranes y sentencias (1596): ikerketak eta edizioa*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Lakarra, J. A., 1997, «Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri», *ASJU*, 31(2), 447–535.
- Lakarra, J. A., 1999, «*L'interprète ou traduction du françois, espagnol & basque* (1620): II. Elkarriketak», *ASJU*, 33(2), 493–568.

- Lakarra, J. A., 2005, «Prolegómenos a la reconstrucción de segundo grado y al análisis del cambio tipológico en (proto) vasco», *Palaeohispanica*, 5, 407–470.
- Lakarra, J. A., 2006, «Protovasco, munda y otros: reconstrucción interna y tipología holística diacrónica», *Oihenart*, 21, 229–2322.
- Lakarra, J. A., 2008, «Aitzineuskararen gramatikanantz (malkar eta osinetan zehar)», in Artiagoitia & Lakarra (2008), 451–490.
- Lakarra, J. A., 2011, «Gogoetak euskal dialektologia diakronikoaz: euskara batu zaharra berreraiki beharraz eta haren banaketaren ikerketaz», in Epelde (2011), 155–241.
- Lakarra, J. A., 2013, «Euskararen historiaurrearen berreraiketa sakonagorako: forma kanonikoa, tipologia holistikoa, kronologia eta gramatikalizazioa», in Gómez *et al.* (2013), 279–328.
- Lakarra, J. A., 2016, «Gramatikalizazioa, morfemen forma kanonikoak eta berreraiketa morfologikoaren bide berriak», in Aurrekoetxea *et al.* (2016), 175–192.
- Lakarra, J. A., 2017, «Euskararen historiaurrea», unpublished manuscript.
- Langacker, R. W., 1987, *Foundations of cognitive grammar*, Stanford University Press, Stanford.
- Lapesa, R., 2000, *Estudios de morfosintaxis histórica del español*, Gredos, Madrid.
- Lapesa, R., 2000 [1974], «*El, la, lo* como antecedente de relativo en español», in Lapesa (2000), 387–401.
- Lapesa, R., 2000 [1975], «La colocación del calificativo atributivo en español», in Lapesa (2000), 210–234.
- Larramendi, M., 1729, *El Imposible Vencido. Arte de la Lengua Bascongada*, Antonio Joseph Villargordo Alcaraz, Salamanca.
- Lüdeling, A. & M. Kytö (eds.), 2008, *Corpus linguistics: an international handbook*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Lecuona, M., 1973, «Textos vascos del siglo XVIII, en Tierra de Estella», *FLV*, 15, 369–390.
- Ledgeway, A. & M. Maiden (eds.), 2016, *The Oxford guide to the Romance languages*, Oxford University Press, Oxford.
- Lehmann, C., 1984, *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen, Theorie seiner Funktionen, Kompendium seiner Grammatik*, Gunter Narr, Tübingen.
- Lehmann, C., 1986, «On the typology of relative clauses», *Linguistics*, 24(4), 663–680.
- Lehmann, C., 1988, «Towards a typology of clause linkage», in J. Haiman & S. A. Thompson (eds.), *Clause combining in grammar and discourse*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 181–225.

- Lehmann, C., 2015 [1982, 1995], *Thoughts on grammaticalization*, Language Science Press, Berlin, URL <http://www.oapen.org/search?identifier=603353>.
- Leuschner, T., 2008, «From speech-situation evocation to hypotaxis: The case of Latin *quamvis* ‘although’», in E. Seoane & M. J. López-Couso (eds.), *Theoretical and empirical issues in grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 231–252.
- Lhande, P., 1926, *Dictionnaire basque-français et français-basque : dialectes labourdin, bas-navarrais et souletin*, Gabriel Beauchesne, Paris.
- Longacre, R. E., 1985, «Sentence as combinations of clauses», in T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description*, volume 2, Cambridge University Press, Cambridge, 235–286.
- López Ruano, R., 2011, «Los relativos: usos y valores a partir de un texto del siglo XVI», *Anuario de estudios filológicos*, 34, 77–95.
- López-Couso, M. J. & E. Seoane (eds.), 2008, *Rethinking grammaticalization: New perspectives*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- López de Guereñu Galarraga, G., 1989, *Toponimia alavesa seguido de mortuorios o despoblados y pueblos alaveses*, *Onomasticon Vasconiae* (5), Euskaltzaindia, Bilbo.
- MacDonald, L., 1990, *A grammar of Tauya*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Magni, E., 2013, «Synchronic gradience and language change in Latin genitive constructions», in A. Giacalone Ramat, C. Mauri, & P. Molinelli (eds.), *Synchrony and diachrony. A dynamic interface*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 177–199.
- Manterola, J., 2012, «The Basque articles *-a* and *bat* and recent contact theories», in C. Chamoreau & I. Léglise (eds.), *Dynamics of contact-induced language change*, Mouton de Gruyter, Berlin, 231–264.
- Manterola, J., 2015, *Euskararen morfologia historikorako: artikuluak eta erakusleak. Towards a history of Basque morphology: articles and demonstratives*, Ph.D. thesis, UPV/EHU.
- Maraldi, M., 2000, «Some remarks on Latin free-choice indefinites», *Journal of Latin Linguistics*, 5(1), 109–124.
- Maraldi, M., 2002, «Free-choice quantification and concession in Latin», in L. Sawicki & D. Shalev (eds.), *Donum grammaticum: studies in Latin and Celtic linguistics in honour of Hannah Rosén*, Peeters, Leuven, 243–253.
- Martínez, A., 2006, «La frase adjetiva. El orden del sustantivo y el adjetivo», in Company (2006), 1223–1320.

- Martínez-Areta, M., 2011, «Euskararen hitz hurrenkeraren garaikaketa baterako materialak», *Oihenart*, 26, 343–379.
- Martínez-Areta, M. (ed.), 2013, *Basque and proto-Basque. Language-internal and typological approaches to linguistic reconstruction*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Martínez-Areta, M., 2015, «Linschmann-Aresti legea Lazarragaren testuan», in Fernández & Salaburu (2015), 458–472.
- Martínez Marín, J., 1983, «Uso y frecuencias de los relativos en *La Celestina*», *Revista de Filología Española*, 63(1), 123–140.
- Matisoff, J. A., 1973, *The grammar of Lahu*, University of California Press, Berkeley.
- Matras, Y., 2007, «The borrowability of structural categories», in Y. Matras & J. Sakel (eds.), *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*, Mouton de Gruyter, Berlin, 31–73.
- Matras, Y. & J. Sakel, 2007, «Investigating the mechanisms of pattern replication in language convergence», *Studies in Language*, 31(4), 829–865.
- Maxwell, D., 1982, «Implications of NP accessibility for diachronic syntax», *Folia Linguistica Historica*, 3(2), 135–152.
- Meillet, A., 1912, «L'évolution des formes grammaticales», *Scientia (Rivista di scienza)*, 12(26), 384–400.
- Meillet, A., 1970 [1925], *La méthode comparative en linguistique historique*, Honoré Champion, Paris.
- Melero, M. & M. Mugica, 1994, «Propuesta para un análisis morfológico y léxico de la toponimia vasca», *FLV*, 67, 439–449.
- Ménard, P., 1968, *Syntaxe de l'ancien français*, 2 edition, SOBODI, Bordeaux.
- Meyer-Lübke, W., 1900, *Grammaire des langues romanes*, volume 3, H. Welter, Paris.
- Mithun, M., 2016, «How fascinating! Insubordinate exclamations», in N. Evans & H. Watanabe (eds.), *Insubordination*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 367–391.
- Mitxelena, K., 2011, *Obras completas*, ed. by J. A. Lakarra and I. Ruiz Arzalluz, “Julio Urkixo” Euskal Filologia Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia, UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, Donostia / Gasteiz, volumes I–XV.
- Mitxelena, K., 2011 [1950], «Sobre el estado actual de la cuestión del genitivo vasco en *-en*», in Mitxelena (2011), volume VII, 197–200.
- Mitxelena, K., 2011 [1953/1973], «Apellidos vascos», in Mitxelena (2011), volume IX, 1–235.

- Mitxelena, K., 2011 [1954], «La posición fonética del dialecto vasco del Roncal», in Mitxelena (2011), volume VII, 611–647.
- Mitxelena, K., 2011 [1958]a, «Introducción al *Dictionarium linguae Cantabrigae*», in Mitxelena (2011), volume XII, 202–231.
- Mitxelena, K., 2011 [1958]b, «N. Landuchio, *Dictionarium linguae Cantabrigae (1562)*», in Mitxelena (2011), volume XII, 199–363.
- Mitxelena, K., 2011 [1959], «Los cantares de la quema de Mondragón (1448)», in Mitxelena (2011), volume XI, 31–40.
- Mitxelena, K., 2011 [1963], «Lenguas y protolenguas», in Mitxelena (2011), volume I, 1–97.
- Mitxelena, K., 2011 [1964], «Textos arcaicos vascos», in Mitxelena (2011), volume XII, 1–171.
- Mitxelena, K., 2011 [1969], «Notas lingüísticas a *Colección diplomática de Irache*», in Mitxelena (2011), volume IX, 463–537.
- Mitxelena, K., 2011 [1970], «Nombre y verbo en la etimología vasca», in Mitxelena (2011), volume VII, 235–267.
- Mitxelena, K., 2011 [1972], «Etimología y transformación», in Mitxelena (2011), volume VII, 93–107.
- Mitxelena, K., 2011 [1977], «Fonética histórica vasca», in Mitxelena (2011), volume VI.
- Mitxelena, K., 2011 [1979], «Vizc. *a-* con temas demostrativos [Miscelánea filológica vasca, IV, 2]», in Mitxelena (2011), volume VII, 213–234.
- Mitxelena, K., 2011 [1981], «Lengua común y dialectos vascos», in Mitxelena (2011), volume VII, 517–344.
- Mitxelena, K., 2011 [1985], «Algunos nombres de Contrasta», in Mitxelena (2011), volume IX, 367–374.
- Mitxelena, K., 2011 [1986], «Eratorbidea eta deklinabidea», in Mitxelena (2011), volume VII, 201–207.
- Mounole, C., 2008, «Sintaxi diakronikoa eta aditz multzoaren garapena: Inperfektibozko perifrasiaren sorreraz», in Artiagoitia & Lakarra (2008), 585–603.
- Mounole, C., 2011, *Le verbe basque ancien: étude philologique et diachronique*, Ph.D. thesis, UPV/EHU eta Université Michel de Montaigne - Bordeaux III.
- Mounole, C., 2013, «Alineazio aldaketak euskararen diakronian», in B. Fernández, P. Albizu, & R. Etxepare (eds.), *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*, Supplements of ASJU (52), Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 151–169.

- Mounole, C., 2015, «Datibo-komuntaduraz eta laguntzaile hirupertsonalen diakroniaz», in Fernández & Salaburu (2015), 473–490.
- Nikolaeva, I. & A. Spencer, 2010, «The Possession-Modification Scale: A universal of nominal morphosyntax», URL <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.611.158&rep=rep1&type=pdf>, unpublished manuscript.
- Oliviéri, M. & P. Sauzet, 2016, «Southern Gallo-Romance (Occitan)», in Ledgeway & Maiden (2016), 319–349.
- Ondarra, F., 1980, «Catecismo del siglo XVIII en vascuence de Uterga (Valdizarbe)», *FLV*, 35, 173–222.
- Ondarra, F., 1982, «Textos en vascuence navarro de Baztán, Nuin y Urdazubi», *FLV*, 40, 387–402.
- Ondarra, F., 1990, «Goñerrin aurkitutako lau esukal testu (XVIII. m.)», *FLV*, 55, 73–122.
- Ormaetxea Lasaga, J. L., 1996, *Arrasateko toponimia*, Onomasticon Vasconiae (15), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Ormazabal, J. & J. Romero, 2017, «Historical changes in Basque dative alternations: Evidence for a P-based (neo) derivational analysis», *Glossa*, 2(1), 1–39.
- Orpustan, J.-B., 2010, «Correspondance basque à la fin du XVIe siècle (1595-1598): 20 lettres de renseignements sur la politique de Henri IV et la fin des guerres contre la Ligue», *Lapurdum*, 14, 137–162.
- Oyharçabal, B., 1987, *Étude descriptive de constructions complexes en basque, propositions relatives, temporelles, conditionnelles et consessives*, Ph.D. thesis, Université de Paris VII, Paris.
- Oyharçabal, B., 1997, «Hiru aditz aurrizki zahar XVI. mendeko testuetan», *Lapurdum*, 2, 45–62.
- Oyharçabal, B., 2002, «De l'usage de l'étrangeté syntaxique: les structures agrammaticales dans la versification basque du 17ème siècle», in X. Artiagoitia, P. Goenaga, & J. A. Lakarra (eds.), *Erramu Boneta: Festschrift for Rudolf P. G. de Rijk*, Supplements of ASJU (44), Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 479–498.
- Oyharçabal, B., 2003, «Relatives», in Hualde & Ortiz de Urbina (2003), 762–823.
- Padilla-Moyano, M., 2011, *Kadet eta Bettiriño, edo, Yesu Christo eguiazco Yainco Guizonaren bizia eta heriua laur evanyelista eguiazcuen eta sainduien arabera: XVIII. mendeko eskuizkribu anonimo baten edizio kritikoa eta azterketa*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Padilla-Moyano, M., 2015, «Le Dauphin itsasontziko gutuneria (1757) edo euskararen historia behetik», *Lapurdum*, 2. ale berezia, 45–77.

- Padilla-Moyano, M. & C. Videgain, 2015, «Le Dauphin: euskarazko gutunak (1757)», *Lapurdum*, 2. ale berezia, 95–160.
- Pagola, R. M., J. J. Iribar, & I. Iribar (eds.), 1997a, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak: erronkariara*, Universidad de Deusto, Bilbo.
- Pagola, R. M., J. J. Iribar, & I. Iribar (eds.), 1997b, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak: zuberera*, Universidad de Deusto, Bilbo.
- Pet, W. J. A., 1987, *Lokono Dian: the Arawak language of Suriname, a sketch of its grammatical structure and lexicon*, Cornell University, Ithaca.
- Petirena, P., 2011, *Morfosintaxiaren inguruko zalantzak eta argibideak*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Vitoria-Gasteiz.
- Pikabea, J., 1993, *Lapurtera idatzia (XVII-XIX): bilakaera baten urratsak*, Kutxa Fundazioa, Donostia.
- Plank, F., 1998, «Inflection and derivation», in R. E. Asher & J. M. Y. Simpson (eds.), *The encyclopedia of language and linguistics*, volume 3, Pergamon Press, Oxford, 1671–1678.
- Pons Rodríguez, L., 2007, «*La qual çibdad*: las relativas con antecedente adjunto del siglo XIII a hoy: evolución de un procedimiento cohesivo», *Romanistisches Jahrbuch*, 58, 275–305.
- Rebuschi, G., 1995, «Weak and strong genitive pronouns in Northern Basque: A diachronic perspective», in Hualde *et al.* (1995), 313–356.
- Rebuschi, G., 2003, «Basque semi-free relative clauses and the structure of DPs», *Lapurdum*, 8, 457–478.
- Rebuschi, G., 2008, «On older northern Basque exclamatives in *ala*», in Artiagoitia & Lakarra (2008), 691–708.
- Rebuschi, G., 2009a, «Basque correlatives and their kin in the history of Northern Basque», in A. Lipták (ed.), *Correlatives cross-linguistically*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, 81–130.
- Rebuschi, G., 2009b, «Position du basque dans la typologie des relatives corrélatives», *Langages*, 2, 25–38.
- Reguero Ugarte, U., 2011, «Erdi aroko euskararen corpusa osatzeko ekarpena», *ASJU*, 45(2), 153–233.
- Reguero Ugarte, U., 2012, *Erdi Aroko Euskara: dialektalizazioaren hastapenetarantz*, Master thesis, UPV/EHU.
- Reguero Ugarte, U., 2013, «Word order», in Martínez-Areta (2013), 429–460.
- de Rijk, R. P. G., 1980, «Erlatiboak idazle zaharrengan», *Euskera*, 25(2), 525–536.
- de Rijk, R. P. G., 1998, *De lingua vasconum: selected writings*, Supplements of ASJU (43), UPV/EHU, Bilbo.

- de Rijk, R. P. G., 1998 [1972], «Studies in basque syntax: relative clauses», in de Rijk (1998), 71–149.
- de Rijk, R. P. G., 1998 [1993], «Basque hospitality and the suffix *-ko*», in de Rijk (1998), 377–389.
- de Rijk, R. P. G., 2008, *Standard Basque: a progressive grammar*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Rissanen, M., 1989, «Three problems connected with the use of diachronic corpora», *ICAME*, 13, 16–19.
- Rissanen, M., 2009, «Corpus linguistics and historical linguistics», in Lüdeling & Kytö (2008), 53–68.
- Rivero, M.-L., 1984, «Diachronic syntax and learnability: free relatives in thirteenth-century Spanish», *Journal of Linguistics*, 20(01), 81–129.
- Rivero, M.-L., 1988, «La sintaxis de *qual quiere* y sus variantes en el español antiguo», *Nueva revista de filología hispánica*, 36(1), 47–73.
- Rohlf, G., 1977, *Le gascon : études de philologie pyrénéenne*, 3rd edition, Mairim-pouey Jeune & Max Niemeyer, Pau & Tübingen.
- Romaine, S., 1982, *Socio-historical linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Romaine, S., 1984, «Towards a typology of relative-clause formation strategies in Germanic», in J. Fisiak (ed.), *Historical syntax*, Mouton de Gruyter, Berlin, 437–470.
- Ruiz Arzalluz, I., 1987, «Notas sobre algunas traducciones vascas del Nuevo Testamento», *ASJU*, 21(3), 709–726.
- Salaberri Muñoa, P., 2014, *Leizarragaren idazlanetan barrena*, UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo.
- Salaberri Zaratiegi, P., 1996, «Toponimia eta dialektologiaren arteko harremanen inguruan: Artaxonako jabego genitiboaz eta bestez», *FLV*, 72, 223–234.
- Salaberri Zaratiegi, P., 2003, *Euskal deiturategia, patronimia*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo.
- Salaberri Zaratiegi, P., 2008, «*Satznamen* direlakoan inguruan: erlatibozko perpausetan jatorri duten toponimoak aztergai», in Artiagoitia & Lakarra (2008), 725–742.
- Salvi, G., 2016, «Word order», in Ledgeway & Maiden (2016), 997–1011.
- Santazilia, E., 2013, «Noun morphology», in Martínez-Areta (2013), 223–281.
- Sarasola, I., 1990 [1983], *Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos*, Supplements of *ASJU* (11), Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Satrústegi, J. M., 1987, *Euskal testu zaharrak*, Euskaltzaindia, Bilbo.

- Satrustegi, J. M., 1990, «El Credo en versión vasca del siglo XVI», *FLV*, 56, 205–228.
- Schroeder, C., 1998, «Attribution in Turkish and the function of *-ki*», in *Studies on Turkish and Turkic languages. Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics, Lincoln College, Oxford*, 205–216.
- Segurola, I., 1987, «Notas de toponimia amescoana», *ASJU*, 21(1), 265–275.
- Stark, E., 2016, «Relative clauses», in Ledgey & Maiden (2016), 1029–1040.
- Taylor, J. R., 1996, *Possessives in English: an exploration in cognitive grammar*, Oxford University Press, Oxford.
- Teubert, W., 2005, «My version of corpus linguistics», *International Journal of Corpus Linguistics*, 10(1), 1–13.
- Thomason, S. G., 2001, *Language contact*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Thomason, S. G. & T. Kaufmann, 1988, *Language contact, creolization, and genetic linguistics*, University of California Press, Berkeley.
- Thompson, S. A., R. E. Longacre, & S. J. J. Hwang, 2007, «Adverbial clauses», in T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description*, volume 2, Cambridge University Press, Cambridge, 237–269.
- Tomasello, M., 2003, *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Trask, R. L., 1977, «Historical syntax and Basque verbal morphology: two hypotheses», in W. A. Douglass, R. Etulain, & W. H. Jacobsen (eds.), *Anglo-American contributions to Basque studies: essays in honor of Jon Bilbao*, University of Nevada Press, Reno, 203–217.
- Trask, R. L., 1984, *Synchronic and diachronic studies in the grammar of Basque*, Ph.D. thesis, School of Oriental and African Studies (University of London), URL <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.339723>.
- Trask, R. L., 1985, «*-ko* atzizkia euskaraz», *Euskera*, 30(1), 165–173.
- Trask, R. L., 1997, *The history of Basque*, Routledge, London/New York.
- Trask, R. L., 1998, «The typological position of Basque: then and now», *Language Sciences*, 20(3), 313–324.
- Trask, R. L., 2003, «The noun phrase: nouns, determiners and modifiers; pronouns and names», in Hualde & Ortiz de Urbina (2003), 113–170.
- Traugott, E. C., 2014, «Toward a constructional framework for research on language change», *Cognitive Linguistic Studies*, 1(1), 3–21.
- Traugott, E. C. & G. Trousdale, 2013, *Constructionalization and constructional changes*, Oxford University Press, Oxford.

- Ulibarri Orueta, K., 2010, «*Viva Jesus* dotrina: edizioa eta azterketa», *ASJU*, 44(2), 41–154.
- Ulibarri Orueta, K., 2011, «1619. urtean Sevillan argitaraturiko bertsoak: *Cancion en lengua Vascongada o Vizcayna que contiene la sustancia deste Sermon*», *ASJU*, 45, 361–385.
- Ulibarri Orueta, K., 2015, *Dotrinazko Sermoitegia: galduriko hizkerak eta dialektologia historikoa*, Ph.D. thesis, UPV/EHU.
- Urgell, B., 1986, «Egiaren kantaz: I. testua eta iruzkinak», *ASJU*, 20(1), 75–148.
- Urgell, B., 1999, *F. I. Lardizabal. Testamentu Berriko kondaira*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia.
- Urgell, B., 2008, «Berriemaileen gaitasuna eta eredu lexikografikoaren eragina Landucciren hiztegian», in Artiagoitia & Lakarra (2008), 805–836.
- Urgell, B., 2015, *Gero (edizio kritikoa)*, Mendaur bilduma VI, Nafarroako Gobernua, Iruña.
- Urquizu, P., 2009, «Un texto olvidado del siglo XVII: Sumario Brebea... (Azkoitia, 1614)», *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 14, 207–217.
- Urte, P., 1900 [1712], *Grammaire Cantabrique Basque*, D. Barot, Bagnères-de-Bigorre.
- Wasow, T., 1997, «Remarks on grammatical weight», *Language Variation and Change*, 9(1), 81–105.
- Wu, T., 2011, «The syntax of prenominal relative clauses: A typological study», *Linguistic Typology*, 15(3), 569–623.
- Wu, T., 2012, «Prenominal relative clauses in Ethiopian languages: from inside and from outside», *Studies in African Linguistics*, 41(2), 213–252.
- Zabala, I., 1999, «Izen-sintagma konplexuak: adjektiboen eta izenlagunen segidak», in J. C. Odriozola (ed.), *Zenbait gai euskara teknikoaren inguruan*, UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo, 107–157.
- Zuazo, K., 2014, *Euskalkiak*, Elkar, Donostia.
- Zuazo, K. & H. Knörr (eds.), 1998, *Arabako euskararen lekukoak: ikerketak eta testuak = El euskara alavés: estudios y textos*, Eusko Legebiltzarra, Vitoria-Gasteiz.
- Zuloaga, E., 2011, «Bizkaiko jauntxoen inguruko herri literaturaz: Plentziako 1603ko hiru esaera zahar eta *Refranes* y *Sentencias*-en jatorria, eta proposamen bat Arrasateko erreketaren kantuez», *ASJU*, 45(2), 53–69.
- Zuloaga, E., 2017, «Eibarko testu zaharrak berrikusten: 1754ko udal-ordenantzak», unpublished manuscript.
- Zuloaga, E., in progress, «Nerbioi ibarreko egungo euskararen azterketa dialektologikoa», unpublished manuscript.